

HEINRICH
MANN
KUNINGAS
HENRI IV
NOORUS

HEINRICH MANN

KUNINGAS
HENRI IV
NOORUS

ROMAAN

1 9 6 1

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN

Originaali tiitel:
Heinrich Mann
DIE JUGEND DES KÖNIGS HENRI QUATRE
Aufbau-Verlag
Berlin 1954
Tõlkinud H. Väik
Värsid tõlkinud H. Tildus
Kunstiliselt kujundanud
P. Reeveer ja H. Viisur

PÜRENEED

PARITOLU

Poiss oli väike, mäed olid tohutud. Läbi sõnajalapadriku ronis ta ühelt kitsalt rajalt teisele. Päikese käes sõnajalad lõhnasid, varjus aga jahutasid teda, kui ta nelsse puhkama heitis. Kalju ulatus järsult ette ja teisel pool mürises kosk, mis sõostis taevakõrgusest alla. Mõõta silmadega üleni metsaga kaetud mägesid — teravad silmad, need leiavad kaugel eemal kivil puude vahel väikese halli mägikitse! Pilk sinavalt hõljuva taevasina sügavusse kaotada! Heleda häälega elurõõmust hõisata! Joosta, alatasa paljajalu liikvel olla! Hingata, lasta kehal seest ja väljast soojas kerges õhus kummeldada! Need olid selle poisi esimesed tööd ja rõõmud, kelle nimeks oli Henri.

Tal olid väikesed sõbrad, need polnud üksnes paljajalu ja paljapäi nagu tema, vaid ka räbalais või poolalasti. Nad lõhnasid higi, rohttaimede ja suitsu järgi nagu ta ise; ja ehkki ta ei elanud nendesarnaselt hurtsikus või koopas, lõhnas ta siiski meeleldi nii nagu teised. Nad õpetasid teda linde püüdma ja neid praadima. Koos nendega küpsetas ta tuliste kivide vahel oma leiba ja sõi seda pärast küüslauguga sissehõõrumist. Sest küüslaugust kasvab inimene suureks ja jääb alati terveks. Teine vahend oli vein, seda jõid nad, kust aga said. Vein oli kõigil veres, pisikestel talupoegadel, nende vanematel ja kogu maal. Ema oli usaldanud Henri ühe sugulase ja kasvataja hoolde, et ta üles kasvaks nagu rahva lapsed, ehkki ta siin ülalgi elas lossis. Selle nimeks oli Coarraze. Maakoht oli Béarn. Mäed — Püreneed. Keel oli siin kõlav, paljude vokaalidega, ja r-häälik põrises neil suus.

Kui ta emal sünnitusvalud hakkasid, alustas ta oma isa tahtel laulu jumalaema abist. *Adjutat me a d'aqueste more.* * See oli kohalik murre ja samahästi kui ladina keel. Selle tõttu ei olnud poisil raske ladina keelt rääkima õppida, ainult rääkima. Ta vanaisa keelas ära, et ta ka kirjutaks; muide, sellega oli aega, ta oli veel väike.

Vana Henri d'Albret suri all oma lossis Pau's, sellal kui noor Henri Coarraze lossis ladina keelt rääkis, läbi metsa väikestele mägikitsedele, isardidele, järele ronis, kes aga talle kättesaamatuks jäid; ja võib-olla langes rauga viimne korin kokku poisi rõõmukisaga, kui too suples koos poiste ja tüdrukutega ojas suurest, toredasti pilsku pilduvast kosest allpool.

Erilist uudishimu tundis ta tüdrukute kehade vastu. Kuidas nad end lahti rietasid ja liigutasid, nende rääkimis- ja vaatamisviis — kõik see tegi nad temast hoopis erinevaks olendeiks; eriti aga nende jalgade, puusade, õlgade vormid. Üks neist, kellel rinnad juba arenesid, vaimustas teda, ta otsustas tema pärast võidelda. Seda on vaja teha, nagu ta märkas, sest niisama tüdruk teda ei vali, üks suurema kasvuga ja ilusa rumala näoga. poiss meeldis tüdrukule rohkem. Põhjuste järele Henri ei pärinud, neil ilusail olendel polnud võib-olla mingeid põhjusi, tema aga teadis, mida ta tahab.

Sellepärast esitas väike poiss suuremale väljakutse — kumb jõuab tüdruku üle oja kanda. Oja polnud sügav, kuid keeriste ja siledate kividega, mis alt ära veeresid, kui neile oskamatult peale astuti. Võistleja libastus siis ka peagi, tüdruk oleks koos maha kukkunud, kui Henri poleks teda kinni püüdnud. Henri tundis ses vees iga jalatait, ta kandis tüdruku kogu oma jõudu kokku võttes üle, sest tüdruk oli raskem kui tema — väike kõhn poisike. Teisel pool suudles ta tüdruku suule, üllatatud tüdruk laskis sel sündida ja Henri ütles rinda ette ajades:

«Nüüd on Béarni prints sind üle oja kandnud.»

Talutüdruk vaatas ta väiksesse kirglikku näkku ja naeris, toon tegi Henrile südamepõhjani valu, kuid ei võtnud talt julgust. Juba hüppas tüdruk õnnetuse ohvriks langenud austajale vastu, seal hüüdis Henri veel: «Aut

* Märkused vaata lk. 592.

vincere aut mori! * See oli üks neid mõtteteri, mida ta kasvataja talle õpetas; Henri lootis sellest palju. Jälle peitumus, väikesed talupojad ei teinud ei printsist ega tema ladina keelest väljagi. Võitmine ja suremine olid neile mõlemad ühteviisi tundmatud. Nii jäi talle ainult veel üks võimalus. Ta laskus tagasi ojasse ja kukkus meelega veel kohmakamalt kui enne too teine. Ta matkis ka tolle mühaka rumalat nägu ja lonkamist, vandus seejuures täiesti sarnase häälega, tegi kõike nii eeskujulikult, et nad naljategija üle naerma pidid. Isegi võluva tüdruku sundis ta naerma!

Seepeale läks ta kiiresti minema. Ta oli ainult nelja-aastane poiss, aga juba oli tal taipu mulje avaldamisest. Ehkki see oli nüüd saavutatud, võitlesid ta rinnas vastukäivad tunded. Rahuldatus kättemaks ei hävitanud mälestust. Arglik igatsus ei taandunud — hoolimata julgest enesekindlusest.

Ta ema laskis poja koju tuua, ja esimestel aegadel rääkis poiss ainult tüdrukust. Vanaisa oli vahepeal surnud, Henri ei näe teda enam iialgi. Kuid talle tundus halvemana see, et tema tüdruk on kaugel ega tohi siia tulla.

«Lase ta ometi siia tuua, ema, ma tahan temaga abielluda. Ta on suurem, sellest pole lugu, küll ma kasvan.»

Alles uued muljed hajutasid päris äkki kõik, mis ta oli tundnud. Selle põhjustajaks oli ta ema noor õueneitsi.

Pau' lossis oli õukond väike, vaevalt suurem kui laienatud perekond. Vana d'Albret oli maa-aadlik. Tal oli tugev loss, ja kõige viimasel ajal oli see ka väga meeldivaks ja nägusaks muutunud. Rõdult avanes vaade üle sügava oru täis viina- ja õlipuid ning metsi, mis silma värskendasid, metsa vahel jõe helkivad käärud, selle taga Püreneed.

Mäestik laius silmade ees katkematu ahelana, mille varnast teist ei leidu, kaetud roheline metsaga kuni taevani, ja silm, mis üle selle käis, oli õnnelik, eriti omaniku silm. See Pürenee pool oli vana maa-aadliku oma koos asetsevate orgude ja küngastega ning kõigega, mis seal kasvas: viljade, loomade ja inimestega. Tal oli lääne-Prantsusmaal kõige lõunapoolsem nurk — Béarn, Albret, Bigorre, Navarra, Armagnac — vana Gasconne.

Teda hüüti Navarra kuningaks ja küllap oleks ta olnud ainult Prantsusmaa kuninga alluv, kui sel oleks olnud käes täielik võim. Kuid kuningriik oli lõhestatud katoliiklikuks ja protestantlikuks, ja seda kõigis ta osades juba pikemat aega. See andis sellistele provintsivürstidele, nagu Navarra, võimaluse end iseseisvaks teha ja naabritel relvade abil ära võtta nõnda palju, kui iganes saab, isegi siis, kui see oli vaid viinamägi.

Kuid kogu maal põletati, rüüstati ja tapeti mõlema vaenuliku usutunnistuse nimel. Religioosete usutunnistuste vahet võeti sügava tõsidusega, see tegi inimestest, keda miski muu ei lahutanud, kõige kurjemad vaenlased. Mõned sõnad, eriti sõna missa, mõjusid nii pööraselt, et üks vend muutus teisele mõistmatuks ja võõrvereliseks. Näis loomulikuna šveitslasi ja sakslasi appi kutsuda. Need pidid ainult õigesse usku kuuluma ja ikka selle järgi, kas nad missal käivad või mitte, olid nad teisitimõtlevaist kaasmaalastest eelistatavamad ning said õiguse rüüstamisest ja laastamisest osa võtta.

Kogu elanikkonna jõuline usk oli vähemalt juhtidele kasulik. Kas nad seda usku jagasid või mitte, igatahes võisid nad usu nimel rõõvli kombel ja viisil oma maavaldusi laienendada või siis oma väikese ebaseadusliku väe eesotsas tasuta ja mitte just ebameeldivat elu elada. Kodusõda oli mõnele inimestele karjääriks, ehkki enamik seeläbi kaotas. Kõigest hoolimata jäi neile nende veendumus.

Vana d'Albret oli olnud hea katoliiklane, aga mitte ühekülgne. Ta pidas alati mees, et ka tema protestantlikud alamad jälle lapsi sigitavad, ja et neist kasvavad kasulikud töölised, kes harivad põldu, annavad andmeid, suurendavad maa ja oma isanda rikkust. Ta laskis neil sellepärast rahulikult jutlusel käia, ja ta sõdurid kaitsesid nii pastoreid kui kaplaneid. Arvatavasti pidas ta sedagi silmas, et nende reformeeritud protestantide suurenev arv, kes end hugenottideks nimetasid, oli tema isiklikule iseseisvusele pigemini kasuks kui kahjuks, kuna õukond Pariisis oli ilmselt liiga katoliiklik. Ta ise kuulus lihtsalt feodaalisandate hulka, kes iidsest ajast peale olid oma osa andnud, et mitte lasta Prantsusmaa kuningal liiga võimsaks muutuda. Viimasel ajal

kasutasid nad hugenotte, seda värsket noort usku, mis tõelist jumalat lähedalt tundis, sellest aga sugugi leebemaks ei muutunud.

Need olid mässajad niisama hästi ilmaliku kui ka vaimuliku võimu vastu. Ka Béarni maal olid talupojad juba nõudnud, et näidatagu neile, kus seisab piiblis midagi maksudest. Kui mitte, siis ei maksa nad mingeid maksid Noh, vanamees oskas nendega ümber käia, nad olid lemasugused. Nad tegid meeleldi suuri sõnu, kuid alilitasid kaine pea. Nad võitlesid hästi, unustamata, mida see lõpuks sisse tõi.

Ta kandis baskimütsi nagu nad kõik, kui ta just ei pidanud kiivri ja raudrüüga olema, ja armastas oma maad nagu iseennast, ei midagi muud kui seda piirkonda, mida ta silmade ja teiste meeltega võis haarata. Kui ta lapselaps Henri ilmale tuli, hoolitses ta selle eest, et see sünniks Pau' lossis, ta tütar Jeanne pidi eriti nalleks reisi katkestama. Ka ei leppinud ta üksnes sellega, et tütar oma sünnitusvalude ajal laulis maakeelset laulu, *adjutat me a d'aqueste hore*, et lapselapsest ei tuleks peanorutaja. Vaevalt oli poiss sündinud, kui ta laskis tal maaveini nuusutada, tundis oma liha ja vere sellest ära, et laps pead kõigutas, ning määris tal kohe ka huuled küüslauguga üle.

Kuna pärast kaht poissi, kellele polnud määratud elama jääda, see viimane siiski veel alles jäi, parandas vanamees kogu oma vara ja tiitli tütrele. Jeanne* oli nüüd Navarra kuninganna. Ta abikaasa Antoine Bourbon* juhtis Prantsusmaa kuninga vägesid kui kuninga kauge sugulane ja ta kindral. Ta oli suuremalt jaolt lahinguväljal. Jeanne oli teda väga armastanud, enne kui mees hakkas teisi naisi vaatama; kuid oma lootusi ei pannud ta iialgi mehe peale, ka pidi too varsti surema. Jeanne'il olid palju suuremad pretensioonid, kui ta abikaasa endale lubada võis; Jeanne'i ema oli François' I* lihane õde, selle kuninga õde, kes Pavia juures nii õnnelt keiser Karl V* vastu oli võidelnud; aga Prantsusmaa krooni sisemine valdus oli tema kaudu suurejooneliselt laienenud.

Jeanne d'Albret oli seetõttu erakordselt suur daam, ja maadest nagu Béarn, Albret, Navarra, mis kuningriigi

moodustasid, ei tundnud ta veel küllaldast rahuldust. Sel ajal valitseval Valois'ide soost Prantsusmaa kuningal oli neli elus poega*, polnud tõenäoline, et Bourbonide kõrvalharu niipea valitsema pääseks. Siiski sõandas Jeanne oma pojale Henrile kõige suuremat tulevikku ette kuulutada — mida hiljem imestusega meenutati, otsekui oleks tal olnud selgeltnägi ja võimeid. Jeanne oli üksnes auahne. See kirg muutis õrna naise kangekaelseks ja tema pärandil oli hiljem raske kaal ta poja saatusele.

Kui Jeanne'il ta väike poeg jälle enda jutres oli, õpetas ta talle eelkõige oma suguvõsa ajalugu. Ei ta hoolinud sellest, et Henri kippus nii tihti kui võimalik ilusa preili lähedusse või lüppas paljajalu, nagu mägedes, laste juurde tänavale, täis uudishimu mõistatuslike tührukute vastu. Jeanne ei arvestanud kuigivõrd tegelikust ja ta pea oli täis plaane, nagu on nõrkade kopsudega naisel. Henrid, kes meelsamini oleks kitsekesena ringi karelnud, embas emalik käsi, teine käsi asetus tema veelgi väiksema õe Catherine'i ümber. Kuninganna Jeanne kummardas oma heleda blondpea õrnalt oma kahe lapse vahele. Ta nägu, kitsas ja peenelt joonistatud, oli kahvatu, kulmud liikusid valuliselt ta tumedate silmade kohal, laubal oli juba näha peeni kortse ja suunurgad hakkasid ära vajuma.

«Me reisime varsti Pariisi,» ütles ta. «Sest meie maa peab laienema. Ma tahan Navarrale ta Hispaania-osa juurde saada.»

Väike Henri küsis: «Miks sa siis ei võta seda endale?» Ta parandas end ise: «Isa peaks selle vallutama.»

«Kuningas Pariisis on Hispaania kuninga sõber,» seletas talle ema. «Ta laseb isegi sellel sündida, et hispaanlased meie juurde tungivad.»

«Mina mittel!» hüüdis Henri sedamaid. «Hispaania on minu vaenlane ja jääb selleks! Kuna ma sind armastan!» ütles ta tuliselt ja suudles Jeanne'i. Emal tulid sellest pisarad silma ja langesid poolpaljale rinnale, mida ta poeg kallistas, nagu lohutaks ta ema. «Kas mu isa kuulab alati ainult Prantsusmaa kuninga sõna? Mina ei hakka seda tegema,» kinnitas ta meelitavalt, kuna ta tundis, mida ema meeleldi kuulda tahtis.

«Kas mina võin ka kaasa sõita?» küsis väike õde.

«Preili peab ka kaasa tulema,» nõudis Henri.

«Kas meie kallid isa on seal meie juures?» küsis Catherine.

«Võib-olla on ka ükskord meie juures,» pomises Jeanne ja tõusis oma kõrgelt istmelt, et mitte enam edasi vastata.

REIS

Mõni aeg hiljem astus kuninganna Jeanne üle reformeeritud usku. See oli tähtis sündmus mitte ainult tema väikesele maale, mida ta jõudumööda protestantlikuks muutis. See andis julgust juurde ja suurendas uue religiooni mõju kõikjal. Jeanne oli seda teinud aga sellepärast, et ta abikaasa Antoine endale õukonnas ja lahinguväljal aina rohkem armukesi võttis. Kuna mees oli olnud reformeeritud usku ja nõrkuse pärast uuesti katoliiklaseks saanud, talitas tema vastupidi. Jeanne'i usuvahetus sündis võib-olla vagadusest, peamiselt aga sellepärast, et heita väljakutse oma truudusetule mehele, õukonnale Pariisis, kõigile, kes teda solvasid või tal teel ees seisis. Tema poeg pidi kunagi suureks saama, ja seda võis ta ainult protestantlike vägede eesotsas, seda tundis ema auahnus varakult ära.

Kui Pariisi-reis lõpuks ukse ees seisis, embas Jeanne oma poega ja ütles:

«Me reisime, kuid sa ei tohi arvata, et see sünnib lõbu pärast. Sest me saabume linna, kus peaaegu kõik on religiooni ja meie vastu. Seda ära liial unusta! Sa oled nüüd seitse aastat vana ja sul on mõistust. On sul veel meeles, et me ükskord juba käisime õukonnas? Sa olid päris pisike ega mäleta. Võib-olla et su isa mäletaks, kui ta nii paljut, mis kunagi oli, poleks unustanud.»

Jeanne langes valulistes unistustes. Poeg tiris teda käsivarrest ja küsis: «Mis õukonnas tookora juhtus?»

«Onnis kuningas elas veel. Ta küsis sinult, kas sa tahaksid tema poeg olla. Sa näitasid oma isa poole ja vastasid, et too olevat sinu härra isa. Seepeale küsis õnnis kuningas sinult, kas sa siis ei tahaks tema väi-

meheks saada. Sa vastasid: «Seda küll,» ja sellest alates loevadki nad sind õukonnas kuningliku printsessi kihlatuks; sellega tahavad nad meid püüda. Ma ütlen seda sulle sellepärast, et sa kõike ei usuks ja neid ei usaldaks.»

«Peen!» hüüdis Henri. «Mul on naine, kuidas ta nimi on?»

«Margot. Ta on laps nagu sina, ta ei oska veel religiooni vihata ega taga kiusata. Ometigi ei usu ma, et sa Marguerite Valois'ga abiellud. Ta ema, kuninganna, on liiga kuri naine.»

Henri nägi Jeanne'i nagu Prantsusmaa kuninganna nimetamise juures muutuvat. Poiss ehmus ja ta lantaa-
ta sai järsu tõuke. Vaimus nägi ta kohutavalt ebainimlikku lõusta, küüsi, jämedat keppi, ja küsis: «Ons ta nõid? Kas ta oskab nõiduda?»

«Kõige meelsamini teeks ta seda,» kinnitas Jeanne. «Kuid see pole veel kõige halvem.»

«Kas ta sülitab tuld? Ögib lapsi?»

«Mõlemaid teeb, kuid alati see tal ei õnnestu, sest tema tigidust on jumal meie õnneks rumalusega karistanud. Mu poeg, sellest kõigest ei tohi sa ühelegi inimesele ainsatki sõna reeta.»

«Ma pean kõik enda teada, mu armas ema, ja olen ettevaatlik, et mind ära ei õgitaks.» Poiss oli silmapilgul oma kujutlustest täielikult haaratud ega uskunud seetõttu, et ta neid ja oma ema sõnu võiks ilalgi unustada.

«Eelkõige ole kindlalt õige usu küljes, mida ma sulle õpetanud olen!» ütles Jeanne südamlikult ja ühtlasi ähvardavalt. Henri ehmus jälle ja seekord rohkem.

See oli esimene, mida Henri oma emalt Jeanne d'Albret'lt kuulis Caterina di Medici * kohta; ja siis alustati tõepoolest reisi.

Ette sõitis suur vana nahkvanker, selles asusid printsi kasvataja, nimega La Gaucherie, kaks pastorit ja palju lakeisid. Sellele järgnes kuus relvastatud ratsurit, puha protestantlikud aadlikud, siis kuninganna sõiduk, kaetud punase sametiga, selles istus Jeanne oma mõlema lapse ja kolme daamiga. Rongi lõpu moodustasid jällegi «religiooni isandad» ratsudel.

Reisi algul oli kõik nagu kodus — keel, näod, maastik

ja toit. Henri ja ta väike õde Catherine vestlesid aknast külalastega, kes traavides tüki maad kaasa jooksid. Juulikumuse pärast jäid sõidukid suletuks. Mitu korda õõbiti veel omal maal, ka Néracis, teises residentsis; õhtul kogunes sinna kogu protestantlik elanikkond, pastoriid jutlustasid, lauldi psalme. Mõni aeg viis tee läbi Guyenne'i, endise Aquitania, mille pealinnaks oli Bordeaux, ja kus Prantsusmaa kuninga esindajaks peeti Antoine Bourboni, Jeanne'i abikaasat. Siis aga algas võõras maa.

Avanesid maad, millest üks Püreneede laps polnud ilal isegi unes midagi kuulnud. Kuidas need inimesed olid riietatud! Kuidas nad rääkisid! Saadi aru, aga vastata ei osatud. Jõed polnud enam ära kuivanud nagu need suvel ometi peaksid olema. Ei ainsatki õlipuud enam, isegi väikesi eesleid esines harva. Õhtul jäi reisiseltskond üksi võõraste hulka ja protestandid seadsid vahid uste ette, katoliiklasi ei saanud siin usaldada. Eile olid pastoriid proovinud jutlustada, kuid vaenlaste ülekaal oli nad välja ajanud viletsast palvemajast, mis väljaspool linna asus; isegi Navarra kuninganna oli oma lastega sunnitud kiiresti põgenema. Seda suurem oli õnn ühes paigas usukaaslaste enamust eest leida. Siin võeti Jeanne'i vastu kui religiooni saadikut, teda oli oodatud, tema kuulsus oli temast ette tõtanud, kõik tahtsid tema lapsi näha, ta pidi neid ülestõstetud kätel rahvale näitama. Pastoriid jutlustasid, lauldi psalme, ja pidulik sööming algas.

Nad olid juba kaheksateist päeva teel, seal sõitsid nad Orleans'i juures üle Loire'i. Nad hoidusid linnast eemale, relvastatud hugenotid juhtisid oma hobused kuninglikule sõidukile nii lähedale kui võimalik ega taganenud sõidukist siis hoopiski, kui ilmusid Prantsusmaa kuninganna saadikud. Nendeks olid õukondlased, kes Jeanne'ile viisakalt teretulemast ütlesid, kuid nad tõid kaasa katoliiklaste ihukaitse, ja need esitasid nõudmise, et tahavad sõidukile ligemal ratsutada kui hugenotid. Nad ei mõelnudki järele anda, ja siis läks käsikärmfukseks. Väike Henri kummardus aknast välja ja õhutas omasid lagant, nende ja oma keeles, teisid ei mõistnud seda keelt. Vihmavaling lahutas tülitsejad, häda sunnil naer-

sid nad ja muutusid jälle viisakaiks. Tumedalt laofus taevast silmale harjumatu paplite kohal, mis tuule käes kohisesid. Jahe oli augustis ja õudne.

«Mis mustad tornid need on, ema, ja miks nad põlevad?»

«Päike vajub Saint-Germaini lossi taha, kuhu me sõidame, mu laps. Seal elab Prantsusmaa kuninganna. Sa mäletad ometi kõike veel, mida ma sulle ütlesin, ja mida sa mulle töotasid.»

«Mäletan, kallid ema.»

ESIMESED KOHTUMISED

Nii ta siis esialgu esines nagu väike kukk, uhke ja võitlushimuline. Igatahes sai ta algul üksnes teenreid näha, nad lahutasid aga tema ta emast, ainult ta kasvataja jäi temaga tuppa, ja siis kanti ette liha, nii palju liha! Kui see ka järgmisel päeval ei muutunud, nõudis ta tungivalt kodumaal meloneid, nüüd oli nende aeg. Ta nuttis, ei söönud midagi ja saadeti lohutuseks aeda. Vihm oli lõpuks lakanud.

«Ma tahan oma ema juurde. Kus ta on?»

«Madame Catherine'i juures,» vastati talle ja poiss ehmus, kuna tal oli teada, et see oli kuninganna. Ta ei küsinud rohkem.

Ta kandis oma parimaid riideid, ta taga käisid kaks härrat, ta kasvataja La Gaucherie ja Larchant, Béarni aadlik. Ühel aasal tulid talle vastu kolm teist poissi, nemadki saatjaskonnaga, kuid see oli arvukam. Henri märkas otsekohe, et nad ei käitunud nagu poisid, kes mängida tahtsid; iseäranis kõige vanem hõõritas end puusadest ja hoidis pead püsti, nagu oleks ta mõni täiskasvanud õukondlane; ta valget baretti ehtisid suled.

«Mu härrad,» küsis Henri üle öla, «mis linn see on?»

«Tähelepanu!» sosistasid nad. «See on Prantsusmaa kuningas.»

Nüüd peatusid mõlemad seltskonnad teineteise ees, noor kuningas seisis väikese Navarra printsi vastas. Ta ei liigutanud end enam, vaid ootas algatust Henri poolt. See võttis endale aega tema silmitsemiseks. Charles

Üheksandal polnud mitte ainult valge barett, ta oli üleni valges. Ta kaela ümbritses valge kroogitud krae, nagu puhkas sellel, näo hoidis ta pooleldi kõrvalepööratult, ta pilk tuli küljelt. Kavalalt ja kurvalt näis see ütlevat: «Sind ma juba tunnen. Paha küll, et ma teid kõiki tundma pean.»

Henri meel muutus lõbusaks, esmakordselt sellest peale, kui ta siin oli. Ta oleks valjusti naerma puhkenud, aga ta selja taga sosistasid nad veel kord: «Tähelepanu.» Seal lõi seitsmeaastane kaheteistkümnepäevane ees kõigepealt rinna ette, siis painutas ta kere kuni jalgadeni ja tegi parema käega poolringi maa kohal. Ta kordas seda harjutust mõlemal pool kuninga kõrval ja lõpuks isegi tema selja taga, paljud härradest naeratasid selle üle. Teisiti talitas Larchant, aadlik Jeanne'i saatjaskonnast: ta laskus Charles Üheksanda ees põlvele ja seletas:

«Sirel Navarra prints pole veel ühtki suurt kuningat näinud.»

«Tema ise ei saa selleks iialgi,» ütles Charles, laskis neil sõnadel endamisi langeda ja sulges otsekohe jälle kindlalt suu oma lihava nina all. Nüüd sai Henri viha-seks, ta mahedad ja sõbralikud silmad hakkasid välkuma, ta hüüdis:

«Seda ärge mõelgegi öelda minu emale ega ka enda omale, kes teie asemel valitseb!»

Need olid selleks pisut liiga halvaks panevad sõnad, et neid kuningas oleks tohtinud kuulda; härrad Charles Üheksanda selja taga jahmusid. Ta ise sulges ainult silmad; sel hetkel pidas ta midagi igaveseks meeles.

Henri rahunes otsekohe, teeskluseta pöördus ta mõlema teise poisi poole.

«Noh, ja teie?» küsis ta virgutavalt, sest nad näisid talle kummaliselt kohmetutena. See tuli sellest, et tal polnud veel aimugi suursugusest kasvatusesest.

«Mind nimetatakse Monsieur'ks,» ütles esimene kahest väikesest, kes oli umbes Henri vanune. «See on minu tiitel, kuna ma olen kuninga kõige vanem vend.»

«Minu nimi on lihtsalt Henri.»

«Ahi Minul ka,» hüüdis Monsieur elavalt nagu laps, ja mõlemad uurisid teineteist tähelepanelikult.

«Kas teil pole meloneid?» küsis Henri, et kohe eesmärgile jõuda. Noorim kuninglikest vendadest naeris selle nagu nalja üle. Oli kohe tunda, et see väike poisik oli harva valjuhäälnene ja õnnelik.

Kõrgel laste peade kohal rippus ühe puu lehestik, selles kisas mingi lind, kõik kolm pöörasid oma pead ülespoole. Siis märkasid nad, et kuningas jätkas oma teed, kõik härrad tema järel. Mõlemad Navarra printsi saatjad olid vestluses Prantsuse õukondlastega, nad pöördusid kõrvale. Henri sosistas:

«Kingad tuleb jalast võtta.»

Ta tegigi seda juba ja hakkas tüve mööda üles ronima. Kui ta võra alla oli jõudnud, seletas ta mõlemale:

«Ma olen kohe kadunud. Ega teie vist küll ei julge?»

Kui puulatv teda tõepoolest täielikult varjas, ei tahtnud nad ometi temast maha jääda; ka nemad panid oma kingad põõsastikku ja järgnesid talle puu otsa. Henri seletas neile:

«Siit ei oska nad meid leida. Nad hakkavad meid igalt poolt otsima, vahepeal aga viite te mu — ma juba tean, kuhu. Eil Ärge te pesa puutuge. Kas te ei näe, et need on kollaste nokkadega linnud? Niisugused pesitsevad minu akende ees kodus Pau's.»

Mitu härrat pöördusid tagasi, piilusid ringi, pidasid nõu ja võtsid teise suuna. Otsekohe ronisid kolm poissi alla, ja lõpuks jõudis Henri kokkulepitud kohta, see oli juurviljaaed. Ihaldatud viljad lebasid mustal mullal, ta võttis istet, tuhlas käte ja jalgadega mullas ja hõiskas tasa:

«Siin on ilus!»

Sest taimed vürtsitasid õhku, ta maitses neid, nautis huultega kõike: sibulat, salatit, lauku.

«Noh, ja teie?» küsis ta.

Nad seisid seal ja vaatasid ta pooleldi maasse kaevunud jalgadele.

«Muld on räpane,» ütlesid nad

Kuid Henri avastas aedniku. Lihtne mees tahtis sedamaid kindlasse kohta kaduda, kui ta printsid ära tundis. Henri hüüdis:

«Tule siia või sul läheb halvastil!»

Siis hiilis see mähkam kummargil kohale.

«Tõmba oma nuga välja! Lõika kõige küpsem melon lahtil!» Alles pärast seda, kui ta juba poole oli alla neelanud, tunnistas ta meloni vesiseks ja hapuks. «Kas see on kõige parem, mis teil on?»

Mees vabandas end sellega, et olevat liiga palju sadanud. Henri ütles:

«Ma annan sulle andeks.»

Seejärel esitas ta küsimusi aia ja aedniku elu-olu kohta, kusjuures ta edasi sõi.

«Sa võid Navarrasse tulla,» ütles ta siis, «seal annan ma sulle alles meloneid süüa! Ära vaata nii rumalalt! Kas sa Navarrat ei tea? See on maa, suurem kui Prantsusmaa. Ka melonid on suuremad.»

«Ja sinu kõht!» tähendas teine Henri, keda *Monsieur*'ks nimetati. Sest tema võoras sõber oli meloni päris üksipäini ära söönud. «Kui ma õige veel ühega pihta hakkam?» küsis ta koguni.

«Ogard,» sõnas Henri Valois, kuid tal ei läinud sellega hästi.

«Saad mult jalaga tagumikku,» hüüdis Henri Bourbon ja tõmbas juba oma jala mullast välja. Kuid veel enne, kui ta end püsti jõudis ajada, jooksis teine minema ja ta väike vend nuttes järele. Henri jäi võitjaks.

Üks küülik hüppas temast mööda, Henri talle järele. Loom pugus peitu, Henri otsis ta välja, kuid küülik ei lasknud end püüda. Henri oli juba jahist hingetu.

«Henri!»

Seal seisis tema väike õde ja ta kõrval teine tüdruk. See oli Catherine'ist suurem ja umbes Henri vanune. Ta võis arvata, kes see oli, ei lausunud aga algul imetusest mitte midagi. Ta väike õde seletas:

«Me tulime siia, Margot oli uudishimulik.»

«Kas te alati olete nii räpane?» küsis Marguerite Valois, kuninga õde.

«Ma tahtsin meloneid süüa,» vastas Henri ja tundis end häbistatuna. «Oodake, ma annan teile ka ühe.»

«Täna, see ei kõlba.»

«Ma mõistan. Võiksite oma ilusa kleidi ära määrada?» Tüdruk naeratas, kuna ta mõtles: «Ja ka oma näo. Ma olen mingitud, seda see talupoeg ei näe.»

Missugune tüdruk! Henri polnud temasarnast eales

näinud. Tema väike Catherine, keda ta nii väga armastas, paistis tolle tüdruku kõrval hanekeerjuse, hoolimata oma pühapäevariietusest. Marguerite'i näol oli rooside ja nelkide värv, ja need oleksid võinud teda veel kadestadagi. Ta valge kleit liibus kuni puusadeni tihedalt, hakkas siis kaugele ja paindumatult laiuli laotuma, särades kuldikandist ja värvilistest kividest. Ta kingadki olid valged, neil oli pisut mulda peal. Henri talitas mingi inspiratsiooni mõjul; ta põlvitas maha, ja oma huultega eemaldas ta mulla. Siis tõusis ta püsti ja ütles:

«Mu käed polnud küllalt puhtad.»

Ta toon muutus seejuures ebasõbralikuks, kuna tüdruk kõrgilt naeratas. Sellepärast tõmbas ta oma õe kõrvale ja sosistas talle, aga too teine võis seda kindlasti kuulda:

«Nüüd tõstan ma tal kleidi üles, ma pean ometi välja uurima, kas tal on jalad nagu kõigil tüdrukutel.» Väikese printsessi naeratus muutus jäigaks. Henri tähendas veel: «Ta nina on liiga pikk. Catherine, sa võid ta endaga jälle kaasa viia.»

Siis tõmbus Margot' nagu nutule. Sedamaid muutus Henri väga viisakaks. Ta ütles leebelt:

«Preili, ma olen ainult rumal maapoiss, ja teie olete peen preili.»

Ta õde seletas:

«Margot oskab ladina keelt.»

Henri kõnetas teda selles vanas keeles ja küsis, kas ta on juba mõne printsiga kihlatud. Tüdruk vastas: «Ei.» Nii sai Henri teada, et see lugu, mida ta armas ema talle oli jutustanud, on küll ainult muinasjutt, mida ema on unes näinud. Vahepeal mõtles ta: «See, mida veel pole, võib veel tulla.» Esialgu ta konstateeris:

«Teie mõlemad vennad pistsid mu eest plagama.»

«Küllap mu vennad tundsid hirmu teie lõhna ees. Nii ei lõhna ükski prints,» ütles Marguerite Valois ja kirtsutas oma liiga pikka mina. Henri Bourbon tundis end solvatuna, ta küsis ägedalt:

«Kas te teate, mis see tähendab: *aut vincere aut mori*?»

Tüdruk vastas: «Ei. Aga ma küsin oma emalt.»

Väljakutsuvalt vaatasid mõlemad lapsed teineteisele otsa. Väike Catherine ütles hirmunult:

«Tähelepanu, sealt tuleb keegi.»

See oli keegi daam, igatahes keegi õukonnast, võib-olla koguni printsessi kasvataja, sest ta väljendas oma rahulolematust.

«Mis räpane poiss see on, kellega te räägite, preili?»

«Näib, et see on Navarra prints,» vastas Marguerite.

Olsekohe tegi daam sügava kummarduse.

«Teie isa on kohale jõudnud, mu härra, ja tahab teid näha. Aga kõigepealt peate te end pesema.»

VAENLASED

Sellal kui see juhtus, oli Henri emal Jeanne d'Albret'i jutuaamine Caterina di Mediciga. See näitas end erakordselt sõbralikuna, valmis kokku leppima ja kõigist tüliküsimustest eemale hoiduma. Protestant oma agaruses ei märganud seda üldse või pidas seda kurikavaluseks.

«Religioon ja ta vaenlased ei jõua ilal kokkuleppele!» väitis ta kangekaelselt ja töötas endamisi: «Kui mul oleks ühel käel mu kuningriik ja teisel käel mu poeg, uputaksin ma meelsamini mõlemad merepõhja, kui et ma järele annaksin.»

«Mis on religioon?» ütles paks brünett Medici kõhnale blondile d'Albret'le. «On aeg, et me mõistuse pähe võtaksime. Oma igavese kodusõjaga kaotame me Prantsusmaa, sest ma pean hispaanlased sisse laskma, et teie protestantidega toime tulla. Seejuures ma ei vihka teid, ja kui ma saaksin, ostaksin ma teie religiooni ära.»

«Te olete Firenze rahavahetaja väärikas tütar,» vastas Jeanne põlgusega. Talle tundus see, mida ta ise oli sunnitud kuulma, veel palju solvavamana. Caterina ei lasknud end eksitada.

«Olge rõõmus, et ma itaallanna olen! Ükski prantsuse katoliiklanna ei pakuks teile nii soodsaid rahutingimusi. Teie usukaaslastel peavad olema kõik vabadused, nad võivad oma religiooni teenida, ja kindlad pelgupaigad, kindlustatud linnad, tahan ma neile ka anda! Nad pea-

vad ainult loobuma katoliiklaste vastu ässitamisest ja nende kallale tungimisest.»

«Ma olen vihane jumal, ütleb issand!»

Põhjalikult ärritatud Jeanne tõusis püsti, sest ta ei suutnud enam paigal püsida. Caterina jäi rahulikult istuma, ta ristis oma lihavad käed, mis olid täis sõrmuseid ja lohukesi.

«Te olete vihane,» ütles ta, «kuna olete vaene. Sõda on teie äri. Ma pakun teile raha, siis pole teil sõda enam vaja.»

See ülepiirimine mittemõistmises ja lugupidamatuses viis Jeanne'i äärmuseni. Ta oleks tahtnud rusikatega sellele paksule naisele kallale minna. Ta kogeles:

«Ja kui palju raha saavad minu mehe armukesed, et nad teda edasi võrgutaksid religiooni vastu võitlema?»

Caterina vaid noogutas — nagu oleks ta just seda ja mitte midagi muud oodanud. Lõpuks oli see öeldud. Armukade naine, see usukangelanna! Vastata pole vaja, see kitsenäoga blondiin poleks ju niikuinii midagi kuulnud, sest ta oli enesevalitsuse puudumise tõttu seina poole tuikunud ja otsekui minestuses suure kirstu peale maha vajunud. Sel hetkel avaneks uks, maalitud, üle kulutatud, kuid rauaga üle löödud. Valve asetaski oma hellebardi jalale, ja saali astus Navarra kuningas, mõlemad lapsed käekõrval.

Antoine Bourbon hõljutas end puusadest nagu ilus, ihaldatud mees, kes ta ka oli. Ta tegi seda igaks juhaks, seni veel märkamata, mis siin toimus. Aknad olid sügavates niššides, iga sisseastuja silmis valitses taas pimedus. Eemaloleva seina ääres arvas ta mingit liigutust märkavat, otsekohe haaras ta oma pistoda järele. Siis naeris kuninganna Caterina südamest, ehkki ainult vaikselt endamisi.

«Tungige aga vapralt talle kallale, Navarra! Te peate nägema, et ma pole ühtki mõrvarit ära peitnud — ja hoopiski mitte sellise mehe jaoks nagu teie.»

Too oleks pidanud seda kõige otsekohesemat halvaks-panu märkama, kuid selleks oli ta liiga edev. Sellepärast ei tundnud Antoine enam pikemalt muret selle kahtlase seina suhtes, vaid kummardus Caterina poole. Seejärel ütles ta viisakalt:

«See on mu poeg Henri, ta palub teie soosingut, *Madame*.»

Väikest öde ei pandud tähele, häbi pärast lõi see silmad maha.

Henri silmitses võõrast naist ja unustas tervitada. Ta istus keset suurt tuba, kohal, kuhu kõige rohkem valgust langes, kohutav ja kuri Caterina di Medici, see ta oli. Oma reisielamuste, uute tutvuste pärast aias ja eriti melonite pärast oli Henri tema niisama hästi kui hoopis unustanud; alles nüüd tuli talle uuesti meelde, kuidas too oleks pidanud välja nägema. Küüned, küür ja nõianina peaksid tal olema, siisugusena tunneks Henri ta kohe ära. Kahjuks tegi Caterina äratundmise väga raskeks, sest ta oli nii tavaline. Oma istme kõrge sirge korju juures paistis ta väikesena, ka lihav oli ta, tal olid käsnjad valged põsed ja silmad kui söed, mis ei hoogu. Ta oli Henrile pettumuseks.

Seejärel tegi poisi erk pilk ringi läbi saali. Ja mis ta nägustas? Oh! Ta nägi teravamalt kui ta isa, peale selle armastas ta rohkem. Ta tormas sinna, kus Jeanne lamas või kägaras konutas.

«Ema! Ema!» hüüdis ta ja mõtles veel joostes: «Niisiis meeli! Ta tegi talle midagi.»

«Mida see kuri *madame* Catherine sulle tegi?» küsis ta lasa ja tungivalt, suudeldes oma ema.

«Mitte midagi. Mul hakkas ainult paha. Tõuseme nüüd mõlemad üles ja oleme eriti viisakad.» Siis tegi Jeanne ka kohe seda, mis ta oli otsustanud.

Ta astus lähedale, käsi oma väikese poja ümber; ta määras oma mehele vastu ja ütles: «Siin on meie poeg,» — ei võtnud aga kätt Henri õlalt.

«Ma tõi ta sulle kaasa, et sa teda kord jälle näeksid, see kallis mees, sest sa tuled harva koju. Iseäranis tahan ma teda ka Prantsusmaa kuningannale esitleda kui tema väikest sõdurit, kes peab teda samuti teenima, nagu teeb seda ta isa.»

«See on õige,» vastas Caterina lahkelt. «Kui läheb minu tahtmist mööda, siis elame me kogu kuningriigis rahulikult nagu üks perekond.»

«Siis peaksin ma küll oma põldu häärima?» küsis sõjamees Antoine rahulolematult.

«Te peaksite rohkem oma naise eest hoolitsema. Ta armastab teid ja kannatab nõrkushoogude all, kuna teie tal puudute. Ma võiksin talle küll veidi rohtu anda.»

Jeanne kahvatas, ta teadis küllalt selle mürgisegaja rohukestest! «Oh! Seda pole vaja,» kinnitas ta ruttu.

Siis, kui ta kirstult püsti tõusis ja lähemale astus, oli tal tulnud end veel kokku võtta, nüüd aga õnnestus teesklemine juba iseenesest, mitte halvemini kui Caterinal. Too esines emalikuna.

«Teie naisele, Navarra, pakkusin ma oma sõprust, ja ma usun, et ta soovib mulle täpselt samuti head nagu mina talle.»

Jeanne mõtles tungivalt ja kiiresti: «Mu poeg peab suureks saama, küll ma teiega veel toime tulen. Küll ma teiega toime tulen, mu poeg saab suureks. Mina, François' Esimese õetütar — ja see kaubitsejätütar!»

Ta vaimustatud ja õrn ilme ei muutunud seejuures vähimalgi määral — jäi ju Caterinagi nägu emalikuks kõige juures, mis ta iganes võis mõelda.

Ainult sellega reetis end Medici, et ta kumbagi last niisama hästi kui üldse tähele ei pannud, isegi mitte kartlikku väikest tüdrukut. Kui aga naine juba kord emalikkust mängib!

«Ma olen kogu südamest teie sõbratar!» hüüdis Jeanne vaimustatult, sest oli teise teeskluselt tabanud.

MOODUNUD ARMASTUS

Antoine Bourbon rõõmustas siiralt jutuajamise käigu üle. Kui nad oma toas üksi olid, embas ta esmalt oma naist, siis oma poega. Pojale näitas ta aknast väikest hobust, keda mööda talutati. «See on sinu. Sa võid temaga kohe ratsutada.» Juba hüppas Henri minema Väike õde järgnes talle, et teda imetleda.

Vaimustuse asemel, mida Jeanne oli näidanud Medici, võttis ta nägu nüüd sootu teise ilme. Ta abikaasa oma suures rahulolus ei märganud seda veel mitte. Jeanne vaatas mehele otsekui hajameelselt otsa ja ütles:

«Kuidas on ometi küll selle naise nimi, kellega sind

lood enamasti nähakse? Kes sind su sõjakäigul saatis ja arvatavasti ka siin viibib?»

«Sulle räägitakse nii paljugi ette.» Mees isegi naeratas veel endaga rahulolevalt, seda talus Jeanne vaid vaevaga.

«Kas oled sa siis kõik unustanud?» küsis ta äkitselt lüües, sügava häälega, millega ta teatavatel silmapilkudel võis üllatada, sest hääli oli nagu orel oma, liiga võimas ja kõlav selle nõrga rinna kohta. Ta abikaasa kuulis teda ja oli haaratud, otsekohe mäletas ta kõike, mida naine tahtis, et ta mäletaks. Polnud vaja enam mingeid sõnu. Nad olid teineteist palju ja kaua armastanud.

Ta oli Jeanne'i endale saanud seejärel, kui Jeanne oli taltsa üksi selle eest võidelnud, et mitte ühelegi teisele kuuluda. Enne kui Jeanne Antoine'i tundis, oli teda vägivallalt sunnitud abielluma, ta kanti kirikusse, kuna ta tahtis, et ei suuda käia; ta kleit oli kaalult tõesti liiga raskel paljude kalliskivide tõttu. Aga suurem kaal oli ta talitel, ehkki ta tookord oli alles laps. Nad naitsid ta vägivallaga — ükskõik, saabus päev, kuigi aastate pärast, mil Jeanne sai õnnelikuks temaga, kelle läbi ta tundis õnnelik olla. Oitsvate päevade rida veeres mööda, saabus ka ta enda ja ta õnne närbumine. Nüüd polnud muud midagi järel kui ainult ta poeg, aga see tähendas rohkemat, kui tal iganes varem oli olnud. Kui Antoine sellest vaid aru saaks! Neil on poeg!

Mehe meeleliigutus Jeanne'i hääle mõjul ei võinud loomulikult kaua vastu pidada ja ta mälestusi kireaegadest ei toetanud vaesekese nägemine. Antoine elas liiga lugevasti tänastele pakilistele ülesannetele, käimasolevale ümberpiiramisele, salasepitsusele, mõnele noorele naisele. Ta tahtis küll Jeanne'i veel emmata pool minutit pärast seda, kui too oli ütelnud: «Oled sa siis kõik unustanud?», kuid see ei olnud tingitud juba enam nende vanade tundmuste ühtsusest, vaid ainult viisakusest, sellepärast lükkas Jeanne mehe ka tagasi.

Antoine tõendas talle siiski, et ta on temaga erakordselt rahul ja rõõmustab tema enesevalitsuse üle. Jeanne selotas, et tal eelkõige ei ole mingit tahtmist end mürgitada lasta, ja mõtleb sealjuures vähem iseendale kui religiooni huvidele. «Sa talitasid õigupoolest õigesti.

armas mees, et sa uuesti katoliiklaseks hakkasid ja Prantsusmaa kuninga teenistusse astusid.»

«Nad lubasid mulle Hispaania Navarrat.»

«Seda nad sulle ei anna, sest nad vajavad Hispaania kuningat meie protestantide vastu. Oma väikesi eesmärke sa ei saavuta, kuid sa talitad palju suuremate vaimus, mida sa meelsamini üldse nimega ei nimeta.» Jeanne ütles seda, sest tal oli vastumeelt tunda, et mees on keskpärane ja ilma kõrgema auahnuseta.

Antoine kuulas rabatuna pealt ja jättis talle hämmeldusest targu vastamata, sest leidis, et naine pole enam vaimselts terve. Jeanne ei pea teda enam vääriliseks end emmata lasta, kuid nende perekonda puutuvais küsimustes peab siiski veel valitsema usaldus.

«Telsiti ei saa üldse minna,» ütles Jeanne, «kui et ükskord valitseb üle kogu Prantsusmaa protestantlik vürst, meie oleme kõige julgemad, kuna meil on tõeline usk. Neil on aga ainult lõdva kahvatu lihaga vana naine, kes millessegi ei usu.»

«Peale astroloogia,» kinnitas mees, rõõmus, et sai üheski punktis naisega ühel arvamisel olla. Ta lisas juurde: «Aga tema kolm poega!»

«Need sai ta hilja, ta oli kaua sigimatu, ja eks vaata korraks neid kolme veel elavat poega!» väitis Jeanne eksitamatult. «Neljas on juba surnud, ta suri kuueteistkümnendaastaselt, kuningaks oli ta seitsmeteistkümnend kuud. Ta vend Charles on pärast seda mõni kuu kauem valitsenud, aga silmad on tal ka nagu sada aastat vanad.»

«Pärast teda jäävad ikkagi veel kaks,» ütles Antoine.

«Nende ema laseb neil samuti surra. Ta on naine, kes ei heida pilkugi sinna poole, kui mõni laps uksest sisse astub. Kuningriik eksisteerib tema jaoks ainult niikaua, kui ta ise olemas on. Kui tal oleks usk, siis oleks ta kindel, et jumala käsi on ta ihu õnnistanud mitte ainult tänaseks ja homseks, vaid igaveseks!»

Jeanne d'Albret ütles need rängad sõnad maheda kindla häälega. Mehel hakkas õudne ja ta imetles naist. Et ainult jälle kindlat põhja jalge alla saada, ütles ta:

«Sa peaksid *madame Catherine*-ile seda meelde tule-tama, et õnnis kuningas kihlas meie poja tema tütre-ga.»

Seda tuletab tema mulle meelde,» vastas Jeanne, «ja ma mõtlen järele, kas minu poeg pole liiga hea sellest nojavast soost printsessi jaoks.»

Antoine muutus lõpuks kannatamatuks. «Sind on raske rahuldada. Õnnis kuningas oli täiesti terve ja lan-ges ühel turniiril. Valois'd ei saa sinna midagi parata, et üks Medici nende lapsi halvasti kasvatab.»

«Räägi ka kohe neist häbitulist kombeist, mis ta siia õukonda kaasa on toonud!» nõudis Jeanne.

«Ehkki mees tundis stseeni lähenemist, ei suutnud ta oma ilmet valitseda. Kogu ta keha mäletas varjamatu rõõmuga nauditud soosingut selle õukonna naiste juu-tes, see oli ta näole kirjutatud.»

Jeanne, veel äsja peen ja üleolev, kaotas pea, ta hak-tas tormitsema ja jutlust pidama. Katoliiklikud ebaju-malakummardajad armastavad, nagu ta ütles, ainult ilha. Religiooni inimesed on puhtad ja ranged, ja nende kätes on raud ja tuli, et juurteni hävitada kõik siivutu

OO JUMAL, NÄITA ENNAST VAIDI!

Võib olla, et Jeanne'i juttu eestuppa kuuldi; igatahes tõmmati üks lahti, mõned protestantlikud härrad ilmu-sid sinna ja teatasid, et admiral Coligny* on maias. luleb trepist üles, läheneb, ongi kohale jõudnud. Kõik tegid ruumi ja protestantlik väejuht astus sisse, aseta-des tervituseks käe rinnale. Isegi Navarra kuningas painutas oma pead selle vana mehe ees ja koos sellega ka leeri ees, mida ta juhtis. Kui teised seda leeri ainult oma isiklikes huvides kasutasid, siis sel mehel oli oma-kasupüüdmatu märtri rangus, see oli kirjutatud ta äge-dale ja kurvale näole.

Jeanne d'Albret embas admiralit. Teda ta just veel ajas, et ülimasse vaimustusse sattuda. Ta kutsus kõik oma inimesed kokku, oma mõlemad pastorid, oma lap-sed. Ta tõi oma poja admiralit juurde, kes lapse pea peale oma parema käe asetas ega võtnud seda seni ära, kui esimene pastor kõneles. Ta kõneles sõnadega, mida keegi ei võinud valesti mõista, jumalariigist, mis varsti on tulemas. Me jõuame selleni! Kõik kuulsid seda, kas

seda nüüd just öeldi või mitte. Nad tõuklesid puupüsti, täis toas; igaüks tahtis ette pääseda, juba kinni kahmata, juba saada, kogu võimu, kogu rikkust, ja seda pealegi veel jumala auks!

Teine pastor alustas koraali «Oo jumal, näita ennast vaid!» Kõik laulsid innukalt ja ootusrikkalt, surmapõlgavalt ja juba oma võidus kindlatena. Sest kus nad nii valjusti laulsid, kus nii kartmatult oma üritust kinnitasid? Prantsusmaa kuningate endi kajas! Nad võisid sellega riskeerida, nad riskeerisid!

Coligny tõstis Navarra printsi kahe käega õhku, kõrgemale kõigi peadest, seal üleval laskis ta poisil sisse hingata elu jaoks seda, mis toimus, mis mehed need kõik olid. Lausa usukangelased tunnistasid siin oma suurt usku. Henri oli sellega päri ja liigutatud, sest ta nägi oma ema nutmas ja nuttis kaasa. Ta isa oli seevastu, hirmust ilusa peo tagajärgede ees, lasknud kõik aknad sulgeda; see tegi õhu toas peaaegu talumatuks.

Necd kõik olid õige ohtlikud üleastumised lubatud piiridest; Jeanne sai sellest hiljem ka ise aru, ta abikaasal polnud vaja teda kaua hoiatada. Jeanne otsustas kuninganna Caterinale mis tahes rahuldust anda, sest oli vähe lootust, et juhtunu jääb *madame Catherine*-ile teatavaks tegemata. Kui aga mõlemad head sõbratarid teineteist jälle nägid, osutus, et üks ei teadnud teise ebasüüdsast esinemisest mitte midagi või eelistas sellest üle vaadata. Selle asemel et Jeanne'ile umbusaldust näidata, palus kuninga ema temalt abi oma vaenlaste vastu.

Kõige õelamaks ohuks valitsejasoole olid Guise'id, Lotringi suguvõsa, kes pretendeeris troonile. Jeanne mõistis, et väikest Bourbonide perekonda peeti seevastu ohutuks. Guise'id esinesid veelgi rangemate katoliiklastena kui kuninganna, ka olid nad rikkad. Mõlemad asjaolud soodustasid nende kavatsusi, nad olid hakanud end Pariisi rahva ees kuningriigi päästjatena näitama. Vaesed Navarra kuningad olid siin tundmatud, ja nad olid tulnud kaugest provintsist, mis oli ketserlik ja lausa mässukolle. *Madame Catherine* lõi mõnusalt nurru nagu vana kass, igakord kui ta Jeanne d'Albret'd silmas, ja Jeanne tundis end alandatuna, kuid ei näidanud seda välja.

Ta oli tark ja leppis kõigega, niipea kui vana kass seda tahtis. Too puuris augu oma kabineti seina sisse, selle kaudu nägi ja kuulis ta, mis Antoine Bourbonil ja Lotringi kardinalil* on ehk tema vastu kavatsusel; ja Jeanne pidi koos temaga luurama ja kuulama, ehkki üks jahlatavaist oli ta oma mees. Seejuures polnud küsimuses tema, teda vaevalt kardeti; just see oli väga alandav, kuid Jeanne ei näidanud halba nägu. Hirmu tundis vana kass Guise'ide perekonnapea, rikka kardinali, kes võis iga tema teenri ära osta, ka Navarra. Sellele tarvitses tal muide vaid Hispaania Püreneesid lubada, et neid talle iialgi mitte anda; see ei maksa mitte midagi.

Caterina ja koos temaga Jeanne said paljude salapäpitsuste jälile, sest kardinal võttis Antoine'i toas vastu, mis näis talle kõige vähem kahtlustäratav, veel teisigi härrasid. Jeanne imestas oma mehe kergemeelust. Arvatavasti ei mõistnud too isegi mitte kõike; lubi augu seinas nägi Jeanne tema näost, et mees viibib oma mõtetega mõne armukese juures. See andis Jeanne'ile seda rohkem põhjust mehele üldse mitte märku anda ja oma sõbratari Caterinat talle mitte reeta. Jeanne võttis koguni nõuks mitte lasta mehe armukesega avaliku kokkupõrkeni minna. Sellist vaikset enesevalitsust osutas Jeanne, sest ta poja ja religiooni huvid nõudsid, et ta vana kassiga sõbralikul jalal seisaks.

Ometigi juhtus see kole lugu, et daam, marssaliproua, teda kohtas ja isegi end talle esitleda julges. Jah, ta ootas tervituseks suudlust. Jeanne ei kannatanud seda välja, nii mõistlikud kui ta kavatsused olidki. Nende lade vahel, selle paljastatud rinna najal lebas neil tundidel, millest igaüks teda vanemaks ja haiglasemaks tegi, see ainus mees, kelle pärast ta iganes oli võidelnud! Vihaselt põrnitses Jeanne daamile näkku, mis oli valuv ja isegi armas. Kogu elu valskus tõusis talle torku. Kuigi ta seda poleks tahtnudki, pööras ta daamile selja ja jättis ta seisma.

Marssaliproua aga ei leppinud sellise kohtlemisega ega taandunud põrmugi. Sellal kui Navarra kuninganna talle tervitas, seisis ta juures, ta nägu polnud enam armas, ning ta ütles küllalt valjusti:

«Sa pöörad minu poole tagumiku, ja ei taha mind suudelda? Püha Johannese nimel! Seda vähem suudlusi saad sa oma mehelt, need kõik saan mina endale!»

Jeanne ümbritses end tihedalt sõbrataridega, et sündsal kombel minema pääseda. Too teine oli suur, ähvardav naine, kokkupõrge oleks võinud halvasti lõppeda. Paljud härrad, kes tähelepanelikuks muutusid, kaitsesid Jeanne'i põgenemisel.

Aga alles pärast seda paistis nii, nagu peaks see vahejuhtum talle kardetavaks muutuma. Iialgi polnud Jeanne oma meest nii vihasena näinud, mees kõneles sellest, et hülgab tema, paneb luku taha, ja Jeanne teadis, et teda ei ässita üles mitte ainult ta kallim. Auk seinas oli teda veennud, et Lotringi kardinal teeb vaese Antoine'i, mida tahab, ja ta eesmärgiks on Jeanne'i kõrvaldamine; siis pole Guise'ide suguvõsal enam mingeid kaaspretendente ja protestandid kaotaksid oma kuninganna.

Jeanne mõistis täielikult, et ta võib endale pääsmist ainult *madame Catherine*'i juurest otsida. Augu kaudu said nad mõlemad teada, mis nõu Antoine'i sõbrad talle andsid: ta võiks noore Maria Stuartiga * abielluda. See oli Medici surnud vanima poja lesk. Kadunu oli ju üks Caterina poegadest, kes üksteise järel kuninga nime kandsid, sellal kui Caterina ise valitses. Caterina oli Jeanne'iga samal arvamusel, et seda ühendust tuleb takistada. Tal pole vaia perekonda meest, kuigi see ka ainult hea Antoine oleks. Selles suhtes mõistsid mõlemad naised teineteist.

See sundis Caterinat isegi meenutama üht teist plaani, oma tütre Margot' kihlamist väikese Navarra Henri'ga. Ta ütles avameelselt, et see oleks kuningriigile tööliks kasuks, võtta täisvereline prints ja kuningakoja lähim sugulane perekonda ja liita selle külge. Üks tema astroloog oli talle teatavaks teinud, et see oleks üks tema õnnelikumaid tegusid. Kahjuks oli see laste noorususe tõttu liiga vara. Kuninga ema tõendas Jeanne'ile kallistusega oma siirust; kuid vana kassi käte vahel hakkas Jeanne värisema. Tal käis peast läbi teatud kuululuti ta hea sõbratari kohta. *Madame Catherine* olevat ühe aukandia mürgitanud, et tolle sissetulekut ke-

higi teise jaoks vabaks saada. Samal hetkel ütles Catherine ja kallistas veidi tugevamini.

«Oma sõprade jaoks olen ma kõigeaks võimeline.»

Võib olla oli see juhus. Igatahes õpetas see ütlus Jeanne'i oma veel kord, kui väga vajalik on selle naise õpust mitte mingi hinna eest kaotada. Kuid ta sisimas ei luga palju vastuhakku omaenda taibule, ta ei suutnud talgi pikka aega targaks jääda. Kui Jeanne oma teaduse veendumuse kuitahes tugevasti südamesse oli lüüetanud, vabastas tõde end äkki ja muutus kuuldavaks. Nõrgukese Jeanne'i tooni lisandus siis midagi käsivat ja ülevat, kuna ta kõneles religiooni nimel. Juba sellesama kõneluse kestel nõudis ta, ja unustas seejuures kõik hirmsad kuulujutud *madame Catherine*'i kohta:

«Margot peab protestandiks saama! Muidu ei tohi minn poeg temaga abielluda.»

Ta ei teadnud hoopiski mitte, kuidas teine seda vastu võtab; aga too jäi täpselt sama sõbralikuks, muutus hoopis veelgi usalduslikumaks. Ta tunnistas, et on kaalunud, kas ei peaks ka ise koos kõigi oma lastega uue religiooni poole üle minema! Protestandid on võib-olla isegi tugevamad ja nendega lööb ta siis Guise'e. Usust ei rääkinud ta üldse, ja Jeanne heitis talle seda ette, kuid ütlus, mis ta talle pidas, ei liigutanud head sõbratari Caterinat. Ta vastas lihtsalt, et on parem mängu mitte avalikuks teha, ja tema hea sõbratar Jeanne lasku ainult olaspidigi pastoritel suletud akende taga jutlustada.

Seejuures avas ta ühe akna ja palus Jeanne'i välja minna. Aias lõbutsesid Margot ja Henri. Poiss kiigutas pisikest tüdrukut. Sel polnud täna mingi toredusrõõmu seljas, ainult kergekoeline kleit, ja see lehvis ta ünnatusega kord, kui kiik hoogu võttis. Henri kükitas maas, laskis Margot'ile üle enda lennata, ja hüüdis:

«Nüüd näen ma sinu jalgu!»

«Sa ei näe neid,» hüüdis Margot alla.

«Niisama kindlalt nagu päikest taevast!» kinnitas Henri.

«See ei ole õigus.»

«Ja nad on jämedad!»

«Pea otsekohe kiik kinnil!»

Poiss ei teinud seda, vaid laskis kiigel ise seisma

jääda. Margot astus maha, võttes sealjuures Henri abi vastu, ja lõi siis talle kõigest jõust näkku.

«Seda olen ma ära teeninud,» ütles poiss ja tõmbas näo valust kõveraks. Seepeale haaras ta tüdruku kleidiserva ja suudles seda.

«Ära hakka jälle nõnda peale!» nõudis tüdruk. «Alati olid sa ainult viisakas ja korralik, seda ma ei taha. Täna kõnelesid sa esimest korda minuga õieti.»

«Kuna ma nüüd kindlasti tean, et sul on jalad nagu teistel tüdrukutel, aga ilusamad.»

«Ei, sa ei tea seda veel. Oota, kuni me mõlemad suu-remaks saame!»

Seepeale jäi ta vait, vaatas ainult poisile otsa ja liigutas seejuures huulte vahel oma keele roosivärvilist tippu. Ta nägu oli otsekui portselanile maalitud virsik, mitte nagu ehtne. Poiss ei osanud iialgi täpset vahet teha, kas tüdruk on tema suhtes väljakutsuv või tagasi-loorjuv. Et asi lõpuks selgeks saaks, tormas ta tüdruku juurde ja suudles teda vägivaldselt. Margot'i jäi sellest hing kinni ja ta naeris õnnelikult.

«Sa oskad seda paremini kui...»

«Kes?» küsis poiss ja trampis jalaga.

«Ei keegi.» vastas tüdruk haavunult.

Üleval sulges *madame Catherine* akna, ta takistas sellega *Jeanne*'i alla hüüdmast.

«Meie lapsed mõistavad teineteist,» tähendas paks naine leebe irooniaga. Kõhn oli haiglaselt kahvatuks muutunud, aga ikka veel valitses ta end.

Tagajärjeks oli, et ta oma poja nii tugevasti enda vastu surus, nagu oleksid nad veel kodus viibinud. Poiss polnud kaua aega häid õpetusi kuulnud, ta ema töötas nüüd tema kallal jälle iga päev, poiss ei tohi kaotada tunnet, et nad koos emaga tegutsevad vaenulikul pinnal, kõigi vastu, religiooni heaks: selle kaitseks, talle poolehoidu võitmiseks, missa ning pühapiltide ja mille kõige naeruvääristamiseks veel! Henri uskus oma ema; mida tema ütles, see omandas ta silme ees kindla kuju. Margot' kohta polnud ta poisile sõnakestki lausunud, arvatavasti häbenes *Jeanne* selle vahejuhtumi pärast, mida ta aknast pealt oli näinud, ja pani *Catherine*le pahaks, et too seda talle näitas.

Henri aga mõistis; ta paha südametunnistus reetis talle, mida ta armas ema arvas, ja äkki seletas ta väikestele *Marguerite*'ile niisuguse näoga, mis tüdrukut kohutas: tema jalgadest ei või enam juttugi olla, kunagi praeg neid põrgul *Marguerite* ütles, et ta seda ei unust, tõeliselt aga kartis ta ja küsis oma emalt nõu.

ESIMENE LAHUSOLEK

Madame Catherine sai veel teisel viisil teada *Jeanne*'i intriigidest. See polnud raske, kuna tema väikest poega oli varem tagasi hoiti. Kui see protestant ise veel endalt kannatlikkust ja salajust nõudis, siis Henri suhtes ei hõltsunudki ta seda; vastupidi. Ta jäi lootma, et tõde on puutumatu, kui ta laste suust tuleb.

Henri oli õnnelik, kui sai oma emale meelepärane olla, pealegi veel asjades, mis talle nii palju nalja tegid nagu katoliiklaste mõnitamine. Vahepeal oli temast ühe polstejõugu juht saanud, ta oskas kõigile selgeks teha, et pole olemas midagi naeruväärsemat kui piiskopid ja kuningad. Jõugus oli varsti juba kogu õukonna järelpõlv, isegi kuninga ema ei teadnud vandenõu ulatust, sest kes oleks talle julgenud öelda, et tema enda pojad võivad kuuluvad. Esmalt oli Henri võitnud kõige noorem kolmest printsist uue meelelahutuse poole, riietada end vaimulikkude isandatena ja selles rõivastuses lossi meenust külvata. Nad tormasid nii juhtunult kui võimalik tõsistele nõupidamistele ja armustseenide juurde ja nõudsid veel, et nende riste suudeldaks. Nendele oli see lõpuks lõbus karneval, hoolimata ebasobivast aastajaast, sügisest.

Noorim prints, nimega d'Alençon, oli kõige ettevõtlikum, ehkki ta kohe minema jooksis. Puududa ei saanud, et ka teine, Henri, keda *Monsieur*'ks hüüti, tahtmist tundis kaasa teha, ja lõpuks oli kiusatuses Charles Ühekuninga ise, kristlik kuningas, kõigi katoliiklaste pea. Ta pidi end riidesse nagu piiskop ja nüpeldas oma kõvera lõpiga härrasid ja daame, mida need-aupaklikkusest ka mõnida lasksid. Naerda see poiss ei osanud, ta muutus

ainult kahvatumaks, ta kõrvalpilk umbusklikumaks, ja ta erutus, kuni tal paha hakkas. Kes seisis selle juures ja süütust südamest selle üle rõõmustas, mida ta oli korraldanud? Henri Navarra.

Õukond nimetas vandenõulasi «väikesteks lemmikuteks» ja tegi nii, nagu tuleks neid kergelt võtta. *Madame Catherine* oli seni eksiarvamises, kuni kord ta ukse ees kisa tekkis, ta uskus silmapilguks, et nüüd on ta tund tulnud. Tema juures ei viibinud kedagi peale itaalia kardinali, ja see vaatas juba ringi, kuhu pageda. Siis läks uks lahti, ja sisse astus esimesena eesel, kelle seljas ratsutas Navarra Henri, punasesse rietatud ja kõigi kõrgete kiriklike auastmete tunnustega. Talle järgnes palju noori härrasid teravatipuliste kübaratega, täistopitud kõhtudega, kõigi ordude mungakuubedes; nad kannustasid oma pikk-kõrvalisi ja kihutasid ümber saali, lauldes litaaniaid. Need, kes polnud ratsa, hüppasid üksteisele selga ja tahtsid end kanda lasta, seejuures paljud kukkusid, mööbel koos nendega, parkett-põrandaga saal kajas vastu laulust, valukisast, puu praksumisest, kabjaplaginast ja naerust.

Ka kuninga ema naeris algul, juba sellepärast, et need polnud mingid mõrvarid. Kui ta aga lõpuks omaenda poegi silmas, ehkki printsid oleksid meelsasti tema tähelepanust kõrvale tõmbunud, siis oli õieti tema kannatus läbi, ta ei lasknud seda aga siiski välja paista. Ta tegi, nagu oleks ta ainult näiliselt pahane, emaliku rangusega manitses ta kõiki poisse seda austama, mis püha on, ja midagi muud mängima. Printsides poole ta eriti ei pöördunud, andis ainult väikesele Navarrale heasüdamliku kõrvakiilu.

Sellest peale olid *Caterina* silmad siiski avanenud oma hea sõbratari õige iseloomu suhtes, ja see sündis juba sügisel, samal ajal kui mõlemad head sõbratarid auku seina sisse puurisid. Nüüd oli veel oluline, kui ohtlikuks see protestant võib minna, ja see ilmnes esmakordselt jaanuaris, kui ta päris avalikult Pariisi sõitis, et oma usukaaslaste agarust õhutada ja neid üles kihutada. *Caterina* oli neil lubanud avalikult jutlustada, ja otsekohe kuritarvitas Navarra kuninganna lubatud vabadusi. *Caterina* vaikis ja lubas *Jeanne*'il endiselt olla

tema usaldusalune; *Caterina* komme oli lasta asjadel omaaegsuse lõpuni areneda. Ka siis, kui näis, et on sinna-
maale jõutud, ei astunud ta isiklikult välja; vastupidi, *vanne Antoine* andis tema käsud *Jeanne*'ile üle, kusjuures *Antoine* uskus, et need on ta enda omad. *Jeanne* pidi omikonnast lahkuma, ja kõige rängem oli: ilma oma pojata.

Ta jättis Henri enda juurde, et ta ema mõju alt vabaneks ja heaks katoliiklaseks muutuks. Vähem kui kahe aasta vältel oli seesama isa temast head hugenotti tahtnud teha. Henri mäletas seda hästi; aga kui ta oleks julgenud seda välja öelda, oleks ta liiga kohkunud — ta ütle, iseenda üle. Ta tundis juba nüüd, et elus peab olema tugevamaid ajendeid kui lihtne otsekoheesus. Kui ta ema *Jeanne* temaga jumalaga jättis, nuttis poiss — ah, oleks *Jeanne* teadnud, mille kõige pärast! Emast oli tal kahju, iseennast ta nii väga ei haletsenud. Alati oli ema olnud tema kõrgeimaks usuks, kõigepealt *Jeanne* ja alles siis religioon.

Nüüd ema nuuksus, suudles teda, tal oli luba ainult veel see ainus kord seda teha, ja siis pidi ta ära minema, minna, kuhu ta vaenlased teda saatsid, Henri aga vastu ema lahkmist katoliiklikku kooli. Ema võttis end küll kokku, et Henri rangelt ja ähvardavalt manitseda, et ta ei lohi ilal missale minna, muidu jätab ema ta pärandusest ilma. Poiss tõotaski seda, nuttis südamest ja oli koheks heaks valmis — kuid mitte sellepärast, et ta seda kõige kindlamaks pidas; hea on siin juba möödas. Ta armas ema läheb maapakku õige religiooni pärast. Ta isa salgab religiooni, kuid temagi teeb seda kindlasti sellepärast, et peab. Vanemad ei armasta enam leineteist, nad on vastased, võitlevad kumbki tema pärast, ja see kõik pole lihtne, ta tundis seda. Oleks *madame Catherine*'il tõesti küür olnud ja küüned, samuti ka punased silmad ja tilkuv nina, siis oleks see kõik veel mõistetav olnud. Nii aga seisis väike poiss üksinda ebakindla, seletamatu maailma ees, kuhu ta ise pidi olge pea jala asetama!

Ta pandi «*Collegium Navarrasse*»*, kõige suursugusemasse Pariisi kooli, ka kuninga vend, keda *Montmor*'ks nimetati, ja samaealine *Guise** käisid seal. Mõ-

lemal olid samad eesnimed kui Navarra printsil, kokku olid nad «kolm Henrid».

«Ma ei käinud jälle missal,» ütles Navarra prints täis uhkust kahele teisele, kui nad omavahel kokku satustid.

«Sa pugesid peitu.»

«Kas nad seda räägivad? Siis nad valetavad. Ma ütlesin neile oma arvamise näkku, ja nad tundsid mu ees hirmu.»

«Peen! Tee ainult nii edasi,» andsid nad nõu, ja oma õhinas ei märganud ta sugugi, et nad ei mõtle temaga ausalt. Ta pani ette:

«Hakkame nüüd jälle nagu tookord end ümber riieutama ja piiskopimütse pähe panema ning eeslite seljas ratsutama.»

Näiliselt olid nad sellega nõus, aga reetsid tema võimalikkudele õpetajatele, ja järgmisel korral sai ta nüpel-dada, kuni laskis end kabelisse kaasa võtta. Sellega asi esialgu lõppes, sest ta haigestus, kuna ta seda soovis ja tahtis.

Ta voodi ääres istus haiguse ajal keegi mees, ainuke, kelle ta ema tema juurde oli jätnud. Sel Beauvoisi oli kiire oma käskijanna vaenlaste poole üleminekuga, ja Henri märkas, et ta saadud piitsahoopide eest polnud tänu võlgu mitte ainult oma sõpradele, noortele printsidele, ka spioon reetis tema.

«Minge minema, Beauvois, ma ei taha teid näha!»

«Kas te ei taha ka oma ema, kuninganna, kirja lugeda?»

Seal sai poiss oma suureks imestuseks teada, et tema armas ema reeturile oma tänu ja rahulolu avaldas, et see talle kõigest teadustas, mis siin sündis. «Kinnitage minu poega tema vastupanus ja hoidke teda religiooni juures! Te teete õigesti, et te teda mõnikord rektorile välja annate ning ta piitsa saab. Selle ohvri peab ta tooma, ainult seeläbi saate Teie tema lähedusse jääda, ja ma võin Teie kaudu oma armsale pojale teada anda, mida ma ette võtan.»

Sellele järgnes veel paljugi, aga Henri pidi esmalt mehele oma voodi kõrval otsa vaatama; ta arvas, et küllap pole ta millegi sellesarnasega iialgi kokku puu-

tuunud, kuid seal istus ainult üsna kehakas härra, laia nina ja lameda ninaga. Oli ka märgata, et ta palju jõi; mõeldagi erilist poleks Henri temast oletanud. Nüüd tuli välja, et ta oli täis riukaid, kaval olevus, kuigi oli pealt-nõu nii aus, ja ikkagi ustav teener!

Härra de Beauvois luges Navarra printsi näolt pare-matut kui see tema omalt. Ta lausus maheda häälega, kuna ta läiketud silmad elustusid:

«Inimesel pole vaja igaühele öelda, kes ta on.»

«Ja teie ei tea seda vist isegi,» vastas kaheksa-aas-tane üsna ruttu.

«Alati on tähtis jääda sinna püsima, kus olla tahe-takse.»

«Seda pean meeles,» alustas Henri ja kavatses edasi rääkida: «Kuid teid ei hakka ma iial enam usaldama,» sellel ta aga ei jõudnud, Beauvois võttis äkki tal oma kirja käest — õudselts osav, nägematu haare — ja laskis paberil kaduda. Juba ütles ta päris muutunud häälel:

«Homme tõusete te üles ja lähete vabatahtlikult mis-sale. Ma soovitan seda teile, sest te olete nõrk ja taluk-ske piitsa väga halvasti, aga mis muud te ära teenite, kui te sõna ei kuula.»

Ta väljendas end nii pikalt ja laialt, et Henri lõpuks läks ukse juures oma voodi taga hiilivaid samme kuu-ta. Ta ei pööranud pead, kuid tegi, nagu nutaks ta; sel-lega laskis nad ajal mööduda, kuni ülevaataja oli läinud. Ta teatas usaldusmees talle ülejäänud kirja sisu, sosi-nal ja kiiresti, enne kui keegi jälle segama võiks tulla.

Jeanne d'Albret ei võtnud ette ei rohkem ega vähem kui avaliku ja üldise kodusõja. Ta ei säästnud kauem oma abikaasat ja seega ei kedagi enam. Ta vajab ini-mist ja raha oma mehevenna Condé* jaoks, suure võitluskandja jaoks, kes oma võimu religiooni omaga ügl ajas, aga see oli Jeanne'ile ükskõik, Condé peab protestantlikku armeed juhatama. Vendôme'i krahvkon-nas, kuhu Jeanne oli pagendatud, laskis ta kirikuid rüüs-tada. Jeanne võttis isegi vastu haudade rüüstamisest saadud raha, ja need olid ta mehe-sugulaste hauad! Millegi ees ei kohkunud ta tagasi, miski ei jäänud puus-tama peale tema tahte.

Seda kõike kuulis ta poeg ema häälega, ta kõrva ääres kõneles ema suu kirglikult, ehkki see oli ainult ühe võõra inimese rutakas sosin. Henri hüppas voodist välja ja oli terve. Sellest peale talus ta jälle kõiki kannatusi, kui need teda vaid missale mineku eest hoidsid. Tihtilugu unustas ta kõik, muutus rõõmsaks, nagu ta loomult oli, ja kemples lärmakalt teiste poistega, ei näinud enam kooliõue kõrgeid tumedaid müüre, oli vaba ja oli võitja. Ta uskus tõsiselt, et varsti pöörduvad ta vaenlased tema poole ja paluvad alandlikult eestkostmist ta ema juures, et ema neile andestaks.

Läks teisiti. Jeanne kaotas ja pidi põgenema, ta poeg aga ei oodanud lõppugi ära. Esimesel juunil andis ta järele, märtsist alates oli ta vastu pidanud. Isa ise viis ta missale, talle andis Henri vande jääda õigeusklikuks, ja täiskasvanud ordurüütlid suudlesid teda kui oma võitluskaaslast, hoolimata kõigest oli ta selle üle uhke. Mõned päevad hiljem asus ta kallis ema kiiruga toele; Beauvois teatas talle seda etteheitvalt, ehkki ta ise oli talle nõu andnud veel enne ettevõtte kokkuvõtte semist õige usk vastu võtta. Kuskilt maakohast põhja pool Loire'i põgenes Jeanne oma vaenlaste eest lõuna poole kuni oma kodumaa piirini, olles alatasa ohus, et teda võtab vangi kindral Moptluc *, kelle Caterina talle järele saatis.

Kui suure hirmuga saatis teda reisil ta poja südast! Ta oli ema vastu sõnakuulmatu olnud ja oli teda reetnud, kas ei tule kogu ema õnnetus sellest? Emale ei julgenud ta kirjutada, ühele tema härradest saatis ta kirju, mis olid valu ja segaduse karjatused:

«Larchant, mul on nii suur hirm, et kuninganna!e, minu emale, võib midagi halba juhtuda!»

See oli päeval; öösel aga laps magab ja näeb und mängust. Isegi päevatundide hulgas oli ikkagi alati palju neid, mis tal lasksid kõike unustada, õnnetust ja ta enda väikest tähtsust maailmas. Siis tegi ta midagi, mille juures keegi ega miski teda ei takistanud — pani ühele mängus võidetud poisile põlve rinnale. Seepeale naeris ta tema välja ja laskis tal joosta. See oli vale, karistatud vihkavad vähem kui need, kellele armu on antud, aga see ei saanud Henrile ilalgi päris selgeks.

Ta polnud just omasuguste hulgas armastatud, ehkki ta mõlemat nende juures saavutas, nii hirmu kui naeru. Talle oli tähtis nende lugupidamine ja selle kõrval oma naljade mõju, kusjuures ta ilalgi ei märganud, et nad temast enam lugu ei pidanud, kui nad naersid. Ta demonstreeris neile koera või nende soovi kohaselt ka avalikkust või sakslast, sest sisesõda tõi võõrad lants- lantsid Pariisi, ta oli neid näinud. Kord hüüatas ta: «Caesar mõrvatil!» Henri *Monsieur'*le ütles ta: «Teie olete Caesar.» Henri Guise'ile: «Ja meie oleme mõrva- tid.» Ta roomas maas, et oma kaaslastele näidata, kui- das ohvrile lähedale hiilitakse. Toda haaras hirm, ta jooksis ja põgenes, aga mõlemad tagaajajad olid juba ta kallal.

«Mis sa ometi teed?» küsis äkki Jeanne'i poeg. «Sa teed talle haiget.»

«Kuidas ma teda muidu mõrvata saan?» vastas Guise.

Hetkelisest katkestamisest piisas, et Caesar sai üle- bandu enda kätte ja hakkas halastamatult Guise'i pekema. Nüüd pidi Navarra teda takistama teist tap- makt.

Ta pöördus meelsamini nalja juurde tagasi. Nood ei taibanud, et võib võidelda ja seda kergelt võtta. Nemad muutusid kohmakalt tõsisteks ja mõirgasid: «Löö ta surmaks!» — sellal kui tema ise mängust vaimustus.

Ta oli väiksem kui enamik omaealisi, tal oli pruun naha värvus tumeblondide juuste juures, ta nägu ja sil- mad olid liikuvamad kui nende omad, ideed tekkisid tal kiiremini. Mõnikord seisis nad kõik ta ümber ja vahti- sid teda imestunult nagu midagi võõrast, nagu tantsi- vat karu või ahvi.

Hoolimata vaimustusest, millesse teda ta fantaasia viis, võis ta järsku tõe tajuda; teised vaatasid ükstei- sele küsivalt otsa, nad polnud taibanud, mida ta rää- kis.

Tema juttu oli liigselt värvunud ta kodumaa keel. Mõlemad teised Henrid avastasid, et ta sõna «lusikas» puhul kasutas vale artiklit, kuid nad ei õelnud talle seda, vaid tegid nüüd sedasama viga ise, alati kui tema juures oli. Ta tundis küll, et nad olid ühiselt milleski temast ees. Neil aegadel nägi ta ünd; millest küll? Hoolimata oli see ununenud. Alles siis, kui talle selgeks

sai, et ta koduigatsuse, metsiku ja kohutava koduigatsuse all kannatab, teadis ta ka, mida iga unenägu talle näitas: Püreneesid.

KUI ISA SURI

Ta nägi neid taevani kaetuna rohelise metsaga, jalad kandsid magajat ülespoole nagu tuul, ja üleval oli ta nii suur kui nemad, nii suur kui mäed. Ta võis kuni Pau' lossini alla kummarduda ja oma kalli ema suud suudelda. Koduigatsusest haigestus ta uuesti nagu varem missa puhul. Esmalt arvati tal rõuged olevat, kuid neid tal polnud. Isa viis poisi tookord maale, sest Antoine Bourbon läks jälle kord sõtta ja ta väikesel pojalt polnud vaja üksi Pariisi jääda. Henri ei kartnud mahajäetust maal mitte vähem, ta mangus isa, et ta võtaks tema laagrisse kaasa. Antoine ei teinud seda juba sellepärast, et tal oli seal keegi kallike.

Kui ta minema ratsutas, saatis Henri teda tüki maad oma ratsu selias. Ta ei suutnud lahkuda, ta armastas seda ilusat, habeme ja relvadega meest rohkem kui iganes varem, see oli tema isa, veel jäi ta talle, kuni ristteeni veel, kuni ojani!

«Ma olen kiirem kui sina, tahad, veame kihla? Ma tean üht lühemat teed, metsa taga olen ma jällegi su kõrval!» Seda tegi ta senikaua, kui isa ta vihaga koju saatis. Aga vaevalt möödus kuus nädalat, ja Antoine oli surnud. Puude lehed koltusid, ja käskjalg tuli ta poja juurde, Navarra kuningas olevat langenud. Prints, tema poeg, tahtis karjatada, järsku surus ta kõik pisarad alla ja ütles:

«On see tõsi?»

Sest ta pidas nüüd juba reegliks, et talle valetati ja lõksusid seati.

«Jutusta õige, kuidas see juhtus!»

Kahtlusega kuulas ta lugu jooksupöörast, kuhu kuningas endale oma sõõri laskis tuua. Paaž, kes talle veini kallas, oli juba ühest kuulist haavata saanud. Teine tabas kohe seal kõrval surmavalt üht kapteni, too seisis katmatult ja õiendas oma asja. Kuningas võtab aset sinnasamasse paika Kuidas see teisiti võis

olnud? Veel üks kuul lõi sinna sisse, ja see juhtus siis, kui kuningas pissis.

Nüüd laskis Henri lõpuks pisarail voolata. Ta oli oma isa niurest julgusest tõe ära tundnud. Teda põletas valu, et ta ise oli pidanud olema kaugel ega võinud lahingust ja hädaohust osa võtta nagu see teener, keda ta ise oli armastanud.

«Rafael!» hüüdis ta. «Kas kuningas armastas mind?»

«Kui ta oma haavadesse suri, see juhtus laeval, mis teda Pariisi pidi viima...»

«Kes oli tema juures? Ma tahan teada!»

Teener ei vastanud. Armukesest, kelle käte vahel Antoine oli surnud, ta vaikis.

«Ma olin temaga üksi,» kinnitas ta. «Kui mu isand loppu tundis tulevat, kell üheksa õhtul, haaras ta mul habemest ja ütles: «Teeni hästi mu poega, ja tema teenigi hästi kuningat!»»

Henri nägi seda enda ees, sellepärast jättis ta nutma ja haaras ise mehe habemest. Ta tundis, et midagi ilusamat ei võigi olla, kui nii vapralt surra nagu ta ise Antoine Prantsusmaa kuninga eest.

Mälestus oma isast määras järgnevad kaks poisi aastat. Niikaua ei saanud ta uuesti oma ema näha. Jeanne'i ähvardas kogu aeg rängalt kindral Montluc; see oli surve, millega *madame Catherine* saavutas, et Jeanne'iga oli võimalik läbi saada. Seda *madame Catherine* oskas, sest ta ei tundnud kirglikku vihkamist nagu Jeanne d'Albret; tema lihtsalt tegutses vastavalt olukorrale. Guise'ide perekond jäi tema tugevaimaks vaenlaseks, kuna protestandid olid ajutiselt nõrgemad. Teda rohkem võis ta neid kasutada, eelkõige nende vanuselt juhti. Kaalunud kõik hästi läbi, otsustas *madame Catherine* järgnevalt.

Noorest Navarra printsist sai, nagu ta isa seda oli olnud, Guyenne'i provintsi kuberner, ka sai ta admiraliks ja sada ihukaitseväelast, pidi aga õukonna juurde jääma. Tema asetäitja nimi seal lõunas oli loomulikult Montluc, ei keegi muu kui too, kelle üle Jeanne nii ägedalt kurtis. Selle eest võis Jeanne oma Henrid kasvatada nagu tahtis, ehkki ta ise eemal viibis. Otsekohe andis ta pojale õpetajana tagasi vana tubli La Gauche-

rite, printsi üldine juhtimine oli kavala Beauvoisi käes, ja missale enam ei mindud. Henri oli jälle protestant, kuid see jättis teda külmaks.

Ta ütles endale: «Ma olen katoliiklasena sündinud, mu kallid ema tegi minust hugenoti, ja selleks tahan ma ka jääda, ehkki mu isa mind uuesti missale saatis või oli see õieti *madame Catherine*, ja ordurüütlid suudlesid mind. Kui ma nüüd religiooni omadega sõjaväljal viibiksin, nagu see mulle sünnis oleks,» — ja poisil hakkas süda põksuma —, «siis nad mind enam ei suudleks. Pigemini peaksin ma neid sellepärast paluma, sest nad võiksid meid ära võita, ja seejärel oleksin ma jälle katoliiklane. Niisugune on maailm.»

Veel kõrgemale hüppas ta süda. «Ei!» mõtles ta. «Võita või surra!» Selle ütluse, *aut vincere aut mori*, kirjutas ta ka ühele sedelile mingi loterii jaoks, ja *madame Catherine* küsis temalt, mida see tähendab. Siis ütles pois, et ta ei teadvat nende sõnade mõtet.

KUMMALINE KULALINE

Henri käis üheteistkümnepdat eluaastat, kui ta kaasa võeti kuningas Charles Üheksanda suurele reisile läbi Prantsusmaa. Kuninga ema Caterina leidis, et kogu kuningriik peab lõpuks ta poega näha saama, ja ka kuninglikust soost printsi, Navarra Henrid, pidi kuninga saatjaskonnas kõikjal näidatama — protestant ja siiski ainult vasall. Kes ajas targa paksukese plaanid järjekordselt nurja? Või vähemalt arvas neid nurja ajavat? Jeanne d'Albret; äkki ta ilmus. Ühte linna, kus õukond parajasti peatus, sõitis ta sisse nagu iseseisev vürstinna, kolmesaja ratsanikuga ja mitte vähem kui kaheksa pastoriga.

Otsekohe tungis ta *madame Catherine* ile tormiliselt kallale täitmata jäetud lubaduste pärast. Ta võttis endale aega ainult oma pojaga palvetamiseks. Oma poja on ta kokkuleppe pändina oma heale sõbratarile loovutanud; Montluc aga keelas Béarnis jutlustamise, ja ees näib seisvat midagi veelgi halvemat, Caterina

Isiklikud Hispaania kuninga Filip Teisega *, lõuna sõrmus ja religiooni verivaenlasega. Jeanne nõudis talt, Jeanne nõudis oma õigust.

Keegi ei osanud kokkuleppeid ükskõiksemalt võtta kui Caterina, niipea kui need enam mingit kasu ei toonud. Ta naeris oma tavalisel kombel endamisi: «Mu hea sõbratar, nüüd olete te siin ja olete minu juures, aga mul kõige rohkem südamele.»

Kui oli see tõepoolest, sest Filip oli talle teatanud, et ta ei saa oma saadikud teisele poole Püreneesid saada, peab Navarra kuninganna lähikonnast kaduma. Keegi ei saavutanud Jeanne muud midagi kui pisut talu elamiseks oma ratsanike ja pastoriga jaoks, sellega pidi ta uuesti Vendôme'i krahvkonda tagasi pöörduma nagu kahe aasta eest. Õukonna reis aga läks lühikeseks.

Jeanne ei andestanud endale, et ta oli lõksu langes. Ühel ööl magas tema poeg võõrastemaja alumisel korral mingis kolkas, kus loss oli kogu seltskonna jaoks liiga väikeseks osutunud. Akki hüppas pois üles. Üks oli klirisenud ja keegi põrandale kukkunud. Henri sööstis kogu jõuga mehele peale, kuni see veel elas, ja hüüdis seejuures valjusti appi. Ilmusid tüdred ja naised, mees peksti vaeseomaks. Kui Henri teda näha sai, tundis ta tema ära ja vaikis jahmunult. Korrapealt mõistis ta, kes mehe saatnud on ja milleks. Kuid ta hoidus kellelegi tunnistamast, et tema armas ema oli tahtnud teda ära röövvida lasta. Ka tema kasvataja Beauvoisi ei reetnud end ialgi. Mõlemad vaatasid mõnikord teineteisele kurvalt otsa, vanem raputas pead, sellal kui pois selle langetas.

Üks koht Provence'is kannab nime Salon, seal elas tollal keegi kummaline mees, ja Navarra Henri õppis teda tundma. Oli varane hommik, üheteistkümnepdaaastane mees alasti toas, parajasti pidi teener talle särki ulatama, seal astus sisse Beauvoisi ja koos temaga see

«Mida Beauvoisi tahab?» mõtles Henri. «On see arst? Ma pole haige.»

Sellal küsib mees: «Kus on prints?» Peatub viie minuti kaugusel ta ees ega näe teda, ehkki ta on päris

alasti! Beauvois ei vasta küsimusele, vaid ootab tähelepanelikult — pelglikult, oleks öeldud, kui Beauvois võiks pelglik olla. Teener aga tõmbub nurka ja võtab särgi kaasa. Poiss tunneb end imelikult üksi olevat, lahti rõivastatud, täiesti nähtav, ka vead, ka paha. Ta hakkab kartma, et see sündmus areneb selleni, et ta piitsa saab. Oh vanamees, nii kõhn, juuksed terashallid ja palged auku vajunud, vaata's mind lõpuks ja mine siis jälle minema!

Ammu peab mees teda silmas, uurib läbi keha ja väikese inimnäo; ainult keegi ei tea seda, ta pilk on kaetud ja tuleb kaugemalt kui viie sammu tagant. Peale selle pöördub ta põhjendamatu liigutustega kõrvale, hüppab tagasi, ette, puudutab Beauvois'd, pomiseb vabandusi, ei jäta pomisemist järele, liiga hilja aga tuleb tal mõttesse kummardada. Seejuures viibutab ta oma suurt kübarat, ja virutab selle minema, printsile jalge ette. Siin teeb Henri midagi, mis ei vasta tema seisusele. Ta ei tea, mispärast ta tõstab kübara maast ja annab selle mehele, kes on kõige rohkem arst, arsti kohta aga liiga saamatu.

Seal seisavad nad teineteise ligi, kõhn vaatab alla, väike tõstab pinguldatult näo — ilmaaegu; selle ilmutuse tabamatu pilk tõmbab eesriide üle oma palöte ja kaela, välja jääb kere ilma peata, loor pea asemel. Poiss tunneb hirmu ja mitte enam peksu ees.

Mees on pomisemise jätnud, ta mõtleb: «Mida ma ütlen?» Ta tunneb: «See on laps. Midagi veel täitumatu, piiritut, tal on, nii nõrk kui ta ongi, rohkem väge ja võimu kui kõigil, kes juba elanud on. Ta tõotab elu ja on seetõttu suur. Ta on ainusuur. Milline vapper nägu!» näeb ta, kui Henril on just kõige suurem hirm.

«Tema ta on!» räägib ta valjusti ja pöördub Beauvois' poole, kes kannatlikult ootab. «Kui jumal teile armu üles näitab niikaua elada, on teil isandaks Prantsusmaa ja Navarra kuningas.»

See on kõik, mida ta valjusti räägib — ei tee enam uuesti katset kummardada, läheb juba uksest välja. Härra Beauvois avab selle tema jaoks.

«Ma tänan teid,» ütleb ta. «Nägemiseni, härra Nost-
radamus*.»

Henri aga tunneb: see pole mitte üks neid, keda mees näeb. Just sellepärast jätab ta selle ilmutuse oma muutu

KOKKUSAAMINE

Ettekuulud sellele söötsid noil päevil ta kallale kuuldu-
d ja ettekuulutused; võimatu oli unustada, mis too-
dud sündis. Kuhu Navarra prints oma protestantlike
«alljatega ka iganes ilmus, tervitasid teda religiooni
omad harjumatu salajuse ja jahmunud nägudega.

«Arge reisige edasi, isand. Jääge meie hulka, me
ennekõiki kõik sureme, kui et jätame teid oma vaenlaste
kätte.» Sellesarnast kuulis ta kõikjal.

Keegi hallipäine hugenott, kes oma lastelastel oli
tarkunud end kohale kanda, tõstis oma väriseva käe
õnnistamiseks ja kõneles oma vana rinna sügavusest:

«Ma kiidan jumalat, et ma teid nägin. Seejärel, kui
meie kõik oleme ära hävitatud, maksate teie, isand,
meie eest kätte ja viite religiooni võidule.»

Sellele järgnesid kõikjalt tuttavad härdad palved,
et ta, taeva pärast, loobuks edasireisimisest.

Hiljem vastas Beauvois Henri küsimustele:

«Arge laske end ära kohutada! Las need inimesed
hunnuvad hirmu, see teeb neid usus agaramaks. Nad
kardavad kõige halvemat, sest kuninga ema peab lähe-
mul ajal hispaanlastega kokku saama. Meie aga tun-
neme ju *madame Catherine'i*. Kavalus on talle omasem
kui suur veresaun.»

«Kui aga Hispaania kurat seda teha käsib?» sõnas
Henri vastust ootamata, nii kindel oli ta Habsburgide
verivaenluses ja see pidi alatiseks jääma.

Beauvois püüdis poisile seletada, et Caterinal pole
võib-olla midagi rohkemat kavas kui end katoliikliku
maailmavõimu ees õigustada, et ta mitte alati pole oma
protestantidele ainult sõjavägesid vastu saatnud, vaid
on mõnikord katsunud neid järeleandlikkusega püüda.
Kõige halvemat juhul võib ta Filipilt abi paluda, kuna
ta reformeeritud usku alamaid teisiti taltsutada ei saa.

Asjata, kaalutlused ei tunginud Henri sisimasse, ta

fantaasia täitis selle täielikult piltidega. Ta fantaasia hoiti vahetpidamata liikvel ümbritseva sosina, murelike ilmete ja aimusrikaste häälte kaudu, mis ta reisi saat-sid. Sihtkohal peab juhtuma see, millest ta hing oli tul-vil. Ta ei teadnud, mis, aga midagi tundmatut seisis ees, ja kui see tõeliselt ei tulnud, siis oli ta ometigi val-mis seda nägema ja kuulma.

Nii jõudis Henri suuremate saatjaskonnas Bayonne'i linna, päris lähedale Béarni provintsile, oma kodu-maale. Siin pidi ta kõigeiks valmis olema, see oli see koht, just see, mis talle isa ja emaga väikesest peale oli koduks olnud. Mahedalt nagu ta nime ammust ajast tuntud kõla, voolas siit läbi Adour'i jõgi, ja need, mis tumesinises taevas lausa valgusest sulasid, need tipud olid tema mäed, Püreneed. Henri, kes nende järele igat-sust oli tundnud, ei mõtelnud nüüd ainustki korda sel-lele, et sinna põgeneda.

Kui hispaanlased lõpuks kohale tulid, selgus, et need olid noor naine, Prantsusmaa Elisabeth*, Hispaania kuninganna, Caterina enda tütar, ja selle kõige kõrgema saatjana Alba hertsog*. Temaga pidas *madame* Catherine nelja silma all oma kõige tähtsama läbirääkimise.

Saal oli väljastpoolt valve all. Esimesena ilmus vana kuninganna, ta käis aknapoole läbi ja kergitas iga ees-riidet. Teisel pool rippusid seintel ainult pildid. Siis võt-tis ta istet ühes kõrges sirge leeniga tugitoolis, vaatega uksele. Ta selja taga seisis kamin. Rohelised oksad täit-sid kamina suure ava, oli juuni keskpaik.

Alba hertsog astus sisse, pea kõva kroogitud krae seest välja sirutatud. Ta ei kummardanud pead ega võt-nud mütsi maha. Sammudes painutas ta põlvi nii vähe kui võimalik; ta nägu polnud noor, kuid vähimagi jäl-jeta. Mingi elamus polnud saanud sinna püsima jääda, sest see oli liiga kõrk.

Ta jäi seisma — mitte lugupidamisest, vaid kui süü-distaja, ja ilma pikemata tegi ta vanale naisele teata-vaks, et suur kuningas Filip, tema käskija, pole *madame* Catherine'iga rahul. Caterina võttis selle vastamata teadmiseks; hertsog ei oodanudki vastust, vaid rääkis kõige karmima tooniga tema täitmata jäetud kohustus-test püha kiriku ja selle ilmaliku käe vastu, kes mõõka

ulub, Habsburgide dünastia vastu. Caterina võttis kõik talavaks, kuni hertsog lõpule jõudis.

Seepeale küsis ta oma õlise häälega, kui palju raha Hispaania kuningas talle pakub, et ta kogu oma kuning-rüü katoliiklikuks teeks. See on kallid, lisas ta juurde.

Hertsog ütles: «Mitte midagi. Või te võtate vastu ka nendele viiled ja tunnustate don Filipit kui kõige kõrgemat valitsejat kuningriigi üle.»

Caterina ütles, ja seekord vönkus ta hääle, et jumal ei voi seda tahta, sest ta on kuningriigi tema kätte üsaldanud ja talle pojad kinkinud. Aga ta töötab kunin-gas Filipile, et ta tema viha ketserluse sallimise pärast laiem välja ei kutsu. Tema kavatsused on alati olnud kerge paremad, ainult et tal tuli mittepiisavat jõudu kavalusega asendada.

«Kui palju maksab siin maal pistodatorge?» küsis Alba.

Caterina hingas mitu korda kuuldavalt, küllap ta talus naeratada, vähemalt ta hääle muutus pilkavaks.

Kümme tuhat pistodatorget maksab niisama palju kui kahurid, mahapõletatud linnad ja kodusõda.»

Kuidas siis, kümme tuhat, ütles Alba põlglikult. «Ma kõnelen ühestainsast.» Esimest korda suvatses ta oma teravat, kikkhabemega nägu kõrge sirge leeniga tugitoolile lähemale viia. Seejuures ütles ta:

«Kümme tuhat konna pole veel mingi lõhekaala.»*

Caterina mõtles järele, ehkki ta teda oli mõistnud. Et aega võita, tegi ta liigutuse ukse ja kõrgete akende poole. Kamina oma selja taga unustas ta ära. Tema hääle muutus tasaseks, vaevalt et Alba veel iga sõna raldas.

«Lõhekalaga võite vähemalt kaht isikut mõelda.»

Ka Alba rääkis nüüd sosinal. Tükk aega kestis mõ-tema sosin. Siis eemaldusid nende pead, hertsog astus tagasi, niisama jäik ja ülev nagu algul. Kuninganna tundis raskelt. Alba ulatas talle sõrmeotsad ja viis ta ukse juurde. Alba kõndis kangelt, kuninganna tatsudes.

Kui mõlemad juba ammu läinud olid, jäi saalis ikk-a veel hääletult vaikseks. Kuuldavalt lahkus väljas vaht-kond. Alles siis liikusid rohelised oksad kamina suures avas, ja väike kogu pugus välja.

Ta tegi tiiru tugitooli ümber, milles see oli juhtunud. Ta nägi mõlemat vanakurja, nagu oleksid nad veel seal viibinud. Ta tajus veel kord kõike, mis nad teineteisele olid usaldanud, ka seda mittekuuldavat koos mõlema nimega, mis pidid sealjuures langema. Tagantjärele tundis Henri need ära: admiral Coligny nime ja — veri tõusis tal südameni — oma ema, kuninganna Jeanne'i nime.

Ta pigistas käed rusikasse, vihapisarad valgusid silma. Äkki kargas ta ühel jalal ringi, naeris heledalt ja tõi kuuldavale ülemealiku kirumise. See oli tal pärit oma kodumaa vanadelt, vanaisa d'Albret'lt, need olid pühad sõnad, tundmatuseeni moonutatud. Ta hõikas, nii et kajas.

MORALITE*

Ainsi le jeune Henri connu, avant l'heure, la méchanceté des hommes. Il s'en était un peu douté, après tant d'impressions troubles reçues en son bas âge, qui n'est qu'une suite d'imprévus obscurs. Mais en s'écriant allègrement *Ventre-Saint-Gris* au moment même où lui fut révélé tout le danger effroyable de la vie, il fit connaître au destin qu'il relevait le défi et qu'il gardait pour toujours et son courage premier et sa gaîté native.

C'est ce jour là qu'il sortit de l'enfance.

MORAAL

Nii õppis noor Henri enneaegselt tundma inimeste oelust. Tal oli juba sellest veidi aimu pärast oma õrna ea nii segaseid muljeid, mis oli ettenähtamatute sündmuste katkematuks ahelaks. Kui ta oma ülemealiku vande «*Ventre-Saint-Gris*»* välja paiskas — ja seda koguni hetkel, mil tal kogu elu kohutav oht alasti silmade ette astus — andis ta sellega saatusele mõista, et ta väljakutse vastu võttis ja et ta igaveseks ajaks oma varase julguse ja oma külgesündinud lõbusa tuju säilitab.

Sel päeval kasvas ta välja lapseeest

JEANNE

KINDLUS OOKEANI KALDAL

Ma nägin ja kuulsin selgesti,» ütles Henri oma armastatud emale, kui nad esmakordselt segamatult rääkida said. See juhtus alles Pariisis, ehkki Jeanne juba muukonna lagasisõidu ajal oli nendega ühinenud.

Lead sa, ema, mis ma usun? Alba märkas mind. Lehted kaminas ei olnud küllalt tihedad, ja ma puutusin nende vastu, need liikusid.»

Ta võis arvata, et see on tuul. Muidu oleks ta sinu kallal lingimata välja toonud.»

«Mõni teine oleks seda teinud, mitte see hispaanlane. Ma nägin ta nägu, see polnud üldse inimene; ja kui tema meelest oleks vaeva väärinud, siis oleks ta lihtsalt rapiitiga läbi roheluse torganud, enne seda küsimata, kes selle taga peitub. Aga selleks oli ta liiga kõrk, ja pealegi kindel, et nende jutust keegi aru ei saa, sest nad taakisid niivõrd tasa. Eit!» hüüdis ta, kui Jeanne midagi vastu tahtis öelda. «Mitte minu jaoks liiga tasa. Ma olen sinu poeg, sellepärast ma taipasin, mis nad sinuga rääkivad.»

Jeanne võttis ta pea ja pani selle oma pale vastu. Ta ütles otse enda ette tühjusesse:

«Inimesed uhkustavad meeleldi petlikult, isegi häbi- tegudega.»

«Inimesed küll, aga mitte koletised!» vastas poiss kühvli ja tuliselt. Äkki vabastas ta end emast. «Küll olid nad mõlemad aga koomilised!» — ja et seda emale meeldida, käis ta algul kangelt nagu hertsog ja tatsas siis nagu *madame* Catherine. Seda nälgja tegi ta väga andekalt, ta ema märkas seda küll, kuid sellest hooli-

mata ta vaevalt naeris. Poeg taipas, et ta jutustus andis emale tõepoolest mõelda.

Jeanne korraldas siis ka nii, et võis pojaga õukonnast lahkuda ja põgenemisvõimalust otsida. Ta talitas nii ettevaatlikult, et isegi Henri midagi ei aimanud; see algas ühe oma mõisa külastamisega, kust ta päris ilmsüütult tagasi pöördus. Alles teine reis, mille Jeanne koos Henriga oma mitmes provintsis asuvasse valdustesse ette võttis, lõppes põgenemisega lõunasse. Oli veebruar, kui nad Pau'sse jõudsid, ja Navarra printsil oli käes neljateistkümnes eluaasta, siin sai ta oma esimesed õpetused valitsemise ja sõjapidamise alal, mis aga mõlemad tähendasid üht ja sama.

Jeanne kohtles oma alamaid kui vaenlasi, kuna nad kuninganna äraoleku ajal olid religiooni vastu mässu tõstnud. Leebe Jeanne muutus mõneks ajaks halastamatuks valitsejannaks. Ta läkitas poja koos suure aadlike staabi ja kahuritega, et ühele omadest kätte maksta, ning mässuliste käsi käis halvasti.

Kohe pärast seda üritas ta sugulane Condé ei rohkemat ega vähemat kui ootamatut kallaletungi Prantsusmaa kuningale ja tema õukonnale. Kuninga ema oli arvamusel, et märguandeks uute rahutuste tekitamisel nii põhjas kui lõunas oli tema, hea sõbratari Jeanne'i põgenemine; ja nagu alati, kui olukord talle head ei tõotanud, tahtis ta kaubelda. Ta saatis ühe sileda, kõlava nimega isanda; aga mida see ka iganes rääkis, Jeanne teadis, et teda taheti ainult uuesti õukonna meelevalda meelitada.

Seetõttu nõudis ta oma pojale lihtsalt tegelikku asevalitsejakohta üle kogu Guyenne'i, üle suure provintsi koos pealinna Bordeaux'ga; senini oli pojal ainult tiitel. Kuna Caterina talle nüüdki rohkem ei tahtnud lubada, oli kõik selge. Coligny ja Condé asusid otsekohe sõjakäiku jätkama. Jeanne aga kartis, et nüüd hakkavad vaenlased prints Henrid vägivaldselt oma võimusesse püüdma. Eriti pidas ta Lotringi kardinali kõigeiks võimaliseks. Tema oli ohthikum kui kuningakoda, kel juba võim käes. Guise alles ihkas seda, ja Jeanne d'Albret teadis omast käest, mida see tähendab.

Seepärast otsustas ta liikuda kõige tugevamate pro-

testantlike positsioonide piirkonda, mida nimetati Saint-Loup'iks, põhja poole Bordeaux'd, ookeani äärde. Henri oli noorus erutuses, teisiti kui ta ema, kel olid omad

Miks sa nutad, ema?»

Kuna ma ei tea, mis on õige, mis vale. Saatan seab mul alati heale vastu, ja kuidas ma ka ei talitaks, pean ma ikka kartma, et tema on see, kes mind taga kihutab.»

«Mulle ütleb Beauvois, et ma olen sõttamineku ja sõduse jaoks küllalt suur.»

«Ja kes on sinu Beauvois? Kas saatan pole kunagi tema kaudu rääkinud?»

«Kord kasutab ta härra de la Mothe-Féneloni nime.» Too oli Caterina saadik. «Ma tunnen vanakurja loole täpselt ära!» hüüdis Henri.

Seepärast Jeanne vaikis. Ta oli õnnelik, et vähemalt neljateistkümnepäevane veel teadis, mis on õige. Kui ta pidi vankesse kindlameelsesesse näkku vaatas, põlgas ta end ümbritsevaid isanda, kes tal suhete katkestamise ootusega maha laitsid, sest et nad ise olid vaid ilmatud luimesed või nõrga südamega. Siis ei kartnud ta ka saatana sosistusi, ja tuli oma sisimas võitjana välja. Ta poeg oli relvakandmise eas, see otsustas!

Ta küsis veel ainult, et enam mingit kahtlust ei jääks:

«Mille eest, mu poeg, hakkad sa võitlema?»

«Mille eest?» kordas poiss imestunult, sest ta oli suures rõõmust ja õhinast, ometi viimaks võidelda, selle lutsu unustanud.

Jeanne leppis sellega, ta mõtles: «Küllap see talle palju meelde tuleb. Vaenlaste salakavalus, eriti saatuse õnn, opetab teda. Ta saab sellest iga kord julgust, et ta õige religiooni eest võitleb. Küllap ta verigi hakkab koonema; sest ta on oma onule Condéle lähem sugulane kui mis tahes katoliiklikule vürstile. Peale selle nõuab kuningriik rahustamist meie võidu kaudu,» lisas Jeanne au pärast juurde. «Aga peaasjaks,» mõtles ta omaid jälle, «jääb jumala teenimine. Kogu mu armsa poja elu on edaspidi üks tervik ja usk liidab selle kõik.»

Nii väga eksis kuninganna Jeanne oma lõbusa riikliku suhtes. Jeanne ei tahtnud midagi teada printsess

Margot' jalgadest, millega Jeanne oli Henrid ometi ise näinud tegelevat, kui ta hea sõbratar Caterina seda talle aknast näitas. Ka unustas ta, et poeg oli kloostrikoolis siiski lõpuks oma usust taganenud ja missale läinud. Muidugi oli ta teatud aja vapralt vastu pannud, aga mida suudab laps, kellele kõik karmilt peale käivad? Mida suudab selle vastu isegi täiskasvanu, kes tahab sõpru omada, elu maitsta ja hoopiski mitte märter olla. Kuninganna Jeanne kuulus nende hulka, kes keset igasuguseid katsumusi ja kõige ägedamaid intriige siiski alati pahaaimamatuks ja kogenematuks jäävad. Seetõttu võivad need isegi vananedes veel armastada ja uskuda.

Henri tundis Jeanne'i paremini kui see teda, sellepärast palus Henri emalt harva raha. Ta mängis meelelul, istus tihti söömalauas ja muretses endale selleks vahendeid, saates inimestele palumatult võlakohustusi majja. Üks kahest, kas tuli võlakohustus tagasi või saabus raha; sellest ei tohtinud ema midagi teada. Nagu noormees aru sai, võis ainult sõda ta võlad kinni maksta. Tal polnud üksnes üllad või omakasupüüdmatud põhjused kodusõda igatseda. Ta oli tollal samasugune kui teised näljased hugenotid. See oli hea ka ürituse jaoks, mida ta teenis, sest seda agaramalt ja veendumalt kõneles ja talitas ta.

Jeanne asus temaga teele; aga teel protestantliku kindluse La Rochelle'i poole lasksid nad end veel kord selsamal Prantsusmaa kuninga saadikul kinni pidada. Too küsis Navarra printsilt, et miks ta tingimata tahab oma onu Condé juurde La Rochelle'i minna.

«Et riidematerjali kokku hoida,» vastas Henri jalamaid. «Meie kuninglikust soost printsid peame kõik korraga surema, siis ei pruugi ükski teise pärast leinariietes käia.»

Seesama isand pidas Henrid rumalaks, muidu poleks ta püüdnud teda ema vastu üles kihutada. Ilma et ta Jeanne'i nimetas, rääkis ta kuritegelikest tulesüütajatest.

«Ämber vetti!» hüüdis Henri otsekohe, «ja tuli on kustutatud.»

«Kuidas nii?»

Edelmüsi kardinal peab selle ära jooma, et ta lõhki tükeldat. Kui isand sellest aru ei saanud, oli ta pikema talupoja kui viieteistkümnepäevane. Jeanne aga oli see, kes tema head vastused meelde jättis. Rõõmust oma sõbra üle ei kiirustanud ta eriti ja oleks peaaegu Montmorency vangiks langenud, kes oli juba jälle ta kannule astunud. Aga mõlemad jõudsid õnnelikult kindlasse linna sõjaväe lähes, ja see oli suur, haruldane rõõm, viimase ometi üksnes sõpru enda ümber näha. Sellest rõõmest neil silmad, ükskõik kas nad naersid või nutasid. Colligny, Condé ja kõik, kes juba kohal olid ja nende pärast muret tundsid, pühisid jälleägemist ootile vähem liigutatud südamega.

Ükskõik heaolu ja julgeoleku linn — see kujutab endast väga palju, kui meil seljataga asub terve viha ja tagakiusamise maal. Korrapealt kaob umbusaldus, ülevaatus heidetakse kõrvale, ja pääsenud inimesele piisab enesest juba üksnes sellest, et ta on vaba ja hingab. Ihtid kõnelda kõigest, mis sind on piinanud ja kibestunud, teised aga vaatavad sulle otsa ning räägivad nagu su oma südamest. Olla koos ja tunda enda ümber ootav neid inimesi, keda ei pea põlgama. Päästa meid kurjust! Too läbi ohtude need kohale, keda ma armastan ja nüüd on nad siin.

Henri seisis mererannal. Isegi ööpimeduses võis ta katlakippumiste pärast muret tundmata sadamasse ja vallile minna. Lained veeresid võimsalt, pörkasid vastu, paiskusid kõrgele, ja nende mõire oli otsekui lähel kaugusest, mis teda ei tundnud, tuules aga nautis ta teist maailma. Ta armas ema, kui ta süda liiga ülevõlt luksus, oleks arvanud, et see on jumal. Ta poega Henrid aga vaimustas mõte, et see suur vesi ei jäta oma veeremist ja möirgamist enne, kui ta seal kaugel oma maailmajao, Ameerika, tundmatu ranna vastu pörkab. See maa olevat lage, üksildane ja vaba; Henri arvab, et küllap vaba kurjast, vihast, sundusest seda või teist uskuda, ja vastavalt sellele siis määratud kas kannatust taluma või võimul olema. Jah, öösel, ümbritsetuna merest ja seistes kividel, mis vahust nõretasid, muutus noor poeg päris oma armsa ema taoliseks, ja see, mida ta Ameerikaks nimetas, oli õigupoolest jumala riik. —

Tormavate nähtamatute pilvede seest löid hetketi pilkuma tähed, ja täpselt samamoodi laseb ka viieteistkümneaastane pilvetaoline hing hetketi valgust läbi. Hiljem ei suuda ta seda enam teha; maa ta jalge all muutub aina tõelisemaks ja tihkemaks, selle külge jääb ta oma meelte ja mõtetega pidama.

VOITLUSTE HIND

Navarra prints käis vanadele peale, hakata ometi lõpuks pihta. Ta ei hoolinud ei nõupidamistest ega kõnedest. Linna esindajatele vastas ta nende tervituse peale: «Ma ei oska nii hästi kõnelda, aga ma teen midagi paremat — ma teen midagi!»

Viimaks ometi vaenlast näha, viimaks ometi kätte maksta ja end maksma panna, viimaks ometi maitsta!

«See on taevanikisendav, armas ema, Prantsusmaa kuningas võtab kõik su valdused ära, ja tema väesalgad alistavad meie maad. Ma tahan võidelda! Küsid sa veel, kelle eest? Sinu eest!»

«Mu hea sõbratar Caterina mõtles välja kirja Bordeaux' kohtule; see peab mind kõigist mu valdustest lahti kuulutama. Caterina väidab, et mind peetavat siin vangis — nagu oleks tal endal minuga midagi muud ees! Ei, see on pelgupaik ja mitte vangikoda, ehkki ma linnastki ei saa lahkuda ja pean kõigi oma mõisate hüvedest loobuma. See ohver olgu toodud jumalale! Jah! Mine ja võida tema vaenlased ära! Tema eest võitle!»

Seejuures haaras ta poja näo oma kahe kõhnunud käe vahele. Poja näol olid ema omaga sarnased vormid ja jooned; poja kõrged kitsad kulmud, mahedad silmad, pahas laup, tumblondid juuksed, väike kinnipigistatud suu, kogu see kõhetu nooruslikkus laskis aimata ema kadunud noorust. Kuid poeg oli terve ja ilusa kehaga, ta õlad ja rind arenesid, kuigi paistis, et ta eriti suureks ei kasva. Ta nina oli liiga pikk, esialgu kaardus ninaots ainult veidi allapoole.

«Ma lasen sul rõõmuga minna,» seletas Jeahne sügava kõlarikka häälega, nagu ikka neil kordadel, kui

ta end oli võitu saanud. Alles siis, kui poeg oli ära, ta sõitnud, andis ta oma pisaratele salaja voli oma nutu lapschäälel.

Vahused nutsid avalikult La Rochelle'i linnas, kui hugenottide vägi väravast väljus. Vastupidi, nad olid võinud, kuna jumala ja nende võidutund oli ligidal. Linnastul meestest olid omaksed kaugel, olid neilt röövelid ja nad lootsid kindlasti neid tagasi võita. Sellest kalla minek on pääsemisel.

Nüüd aga juhtus nii, et religiooni omad said lüüa.* Põlvkõiklik sõjavägi tekitas neile kaks ränka kaotust, kuigi hugenotte arvult vähem polnud; kummalgi poolel olid kolmkümmend tuhat meest. Protestandid said abivägi nii Põhja- kui Lõuna-Prantsusmaalt. Pealegi olid nad lootnud Oranje* ja Nassau* printsile ning Zweibrückeni* hertsogile. Usk ei tundnud ei maa- ega keelepiire, ja kes on tõe poolt, see on mu vend ja sõber. Hugenottide sellest kaotasid nad kaks korda rängalt.

See tuli sellest, et Coligny oli liiga aeglane. Ta oleks pidanud palju tormilisemalt oma võõrastele liitlastele üritama liikuma, et sõda sise-Prantsusmaale kanda. Selle asemel laskis ta end vaenlasel juba üllatada, kui ta polnud veel kuigi kaugelt jõudnud, kutsus appi Condé ja olivendas kuningliku printsi, et vaid sõjaväge päästa. Järgmisel juures langes Condé tabatuna varitsuspaigast laotatud kuulist. Hertsog d'Anjou armees oli rõõm, kuigi laipa veeti emaesli seljas ringi, et kõik sõdurid näeksid ja usuksid, et protestantide lõplik hävitamine on lähedal. Paremini mõistis Navarra Henri, surnu vanapoeg, mida jumal kavatseb. Nüüd oli järg tema enda käes, temast sai juht.

Ta oli senini hobuse seljas istunud, muud midagi, aga poeg oli palju. Vaenlasele vastu kapata, täiesti süütuks, puhtana ja uuena, sellal kui too on täis pattu ning pälvinud karistuse. See on tema asi, seda halvem talle, me oleme päev läbi, viieteist tundi liikvel, kogu päev sadulas, toredad, väsimatud ega tunne enam oma kehast. Teda võttis vastu tuul, ta lendas, silmad läksid tema selgemaks ja terasemaks, ta nägi nii kaugelt kui kunagi varem, sest nüüd oli tal vaenlane. Kuid too polnud järsku enam üksnes tuules ja kauguses. Ta tea-

tas endast, lennates tuli kuul. Lasu järelkaja on nõrk, kuul aga lebab tõesti maas, raske ja kivist.

Iga tapluse eel oli Henri hirm, ta pidi sellest jagu saama. «Kui me hirmu üldse ei tunneks,» ütles talle keegi pastor, «ei saaks me teda ka jumala auks ära võita.» Henri surus oma erutuse maha ja läks samale kohale, kuhu esimene kuul oli langenud. Samuti oli talitanud ka ta isa Antoine ja saanud pihta. Henri ei tabanud mingi kuul, tema hirm oli kadunud, ja ta ratsutas omadega, et vaenlase suurtükiväe selja taha jõuda. Ja kui õnnestus, no olid need alles vembud!

Ta onu Condéd polnud nüüd enam, muretu poisi õlule laoti äkki kogu tõsidus ja vastutus. Tema ema Jeanne tõttas kohale ja esitles ise poega väeosadele kui juhti, esmalt ratsaväele ja seejärel jalaväele. Henri andis oma hinge, oma au ja oma elu nimel vande, et ta ilalgi ei loobu heast üritusest, ja talle avaldati tormilist poolehoidu. Nüüd aga pidi ta ka selle asemel, et ainult läbi tuule ratsutada, nõupidamistel istuma. See oleks olnud väsitav, kui head naljad oleks puudunud. Suurt heameelt valmistas talle üks kiri d'Anjou hertsogile. Nõnda nimetati nüüd Caterina keskmist, veel elus olevat poega, keda varem ainult *Monsieur*'ks kutsuti, see oli samuti Henri, üks kolmest Henrist Pariisi kooliajast. Nüüd olid nad vastased lahinguväljal.

See Henri oli talle upsakalt ja õpetlikult kirjutanud tema kohustest ja kohustustest kuningriigi vastu. See oleks veelgi läinud, kuid otsitud toon — küllap seda kirja on mõni võõramaalasest sekretär suure vaevaga stiliseerinud, või kui Henri *Monsieur* seda ise on teinud, siis ei tea ta küll peenutsemise ja liigse kasvatuse tõttu enam, mis teha, samuti nagu ta õde Margot! Navarra prints pilkas oma vastuses tervet seda peent perekonda. Kirjutaja olevat väljendanud end nagu mõni välismaalane, kes lihtsa mehe päris harilikku keelt üldse ei tunne. Noh, ja hea asi on ometi loomulikult seal, kus õiget prantsuse keelt räägitakse!

Henri toetus keelele ja stiilile. Sellega reetis ta midagi, milles ta teadlik polnud: et ta ise tuli kusagilt mujalt, ja et tema esimesed häälikud polnud just päris need. Vahepeal oli ta ära õppinud õukonna, kooli, lõpuks

aga kodurile ja rahva kõneviisi, ja see oli talle kõige väärtuslikum. «Prantsuse keel on minu valik,» pidi ta hiljem kord kuulutama, kui ta juba teadis, kuidas lood omadega olid. Nüüd tahtis ta pigemini uskuda, et see keel oli olnud tema esimene ja ainuke. Ta magas oma inimõnnega helntes, kui just nõnda juhtus, ei võtnud samuti midagi seljast, ei pesnud ennast palju tihemini kui nemad, leikas ja vandus samuti kui nemad. Üht teatud moodustas ta ikka veel teisiti kui nemad, kuid ta ei tahtnud ta märgata, ka oli ta unustanud, kui ta tookord kooliõues mõlemad teised Henriid teineteist õhkasid ja tema üle muigasid, kuna ta sõnale «lusi-lage» vale artikli lisas. Vale artiklit tarvitas ta ikka veel.

Mõnikord märkas ta selgesti vigu, mida Coligny sõjajärgi tegi. See oli siis, kui rööm elada ja ratsutada noormeest täielikult kaasa ei kiskunud. Tavaliselt oli talle tähtsamana lahingut lüüa, kui seda võita, sest see oli pikk ja röömus. Admirali ees, vana mehe ees, oli aukartust olema, sest too oli sõja selgeks õppinud; ta oli laotused, võidud ja aastad, kõik need koos moodustanud teadmise. Traagilise mälestussamba maskiga sõjaväelasele endale ei usaldanud Henri ühtki oma kahtlust, arutas neid ainult oma onupoja Condéga*, langetanud kuningliku printsi pojaga, kelle isa Coligny oli elanud.

Nad olid ühel arvamisel selles punktis, mis üksnes noormees ühendab: vanamehe aeg on möödas. Tal ei olnud enam miski, ja kui me juba seda arutame: mis on õigupoolest eales talle kasulikult on lõppenud? Arvame palustagem! Kord on ta, nagu kõik vanad rääkinud, Prantsusmaa ära päästnud Flandrias* — kuidas oligi selle linna nimi? Guise'id tahtsid tookord sõda Hispaania Filipiga, meie põlise vaenlasega. Need on vanad lood, juhtunud enne meie aega, kes neid enam ei mäleta? Härra admiral oli sõjakäigu maha lasknud, viimasel silmapilgul hoidis ta siis kaotuse ära, õnnelikult sulges end kindlustamata linna; aga kes sai taastada? Mitte tema, vaid Guise'id, selle sõja süüdlased. See on veel halvem, kui ta tolle koha — ah-ja! Saint Quentin oli selle pesa nimi — parem kohe hispaanlastele üle oleks andnud. Kellel pole üldse edu...

Mis on õige, see jäägu: omal ajal võttis ta Boulogne'i inglased ära. Seda veel teatakse. Ta käsutas üht prantsuse laevastikku, ja kui ma kividelt La Rochelle'is uue maailma poole vaatasin, pidin ma mõtlema sellele, et härra admiral Coligny oli prantslaste hulgas esimene, kes võttis ette prantsuse koloonia asutamise.* Neliteist emigranti kahe pastoriga purjetasid Brasiiliasse, ja loomulikult ei tulnud sellest midagi välja. Tal läks nagu enamikul teistel: ta tegi oma parima ja kaotas. Kellel juba kord edu ei ole...

Ta on siiski sageli võitnud — jah; aga need olid võidud Prantsusmaa kuninga üle, keda ta alati ainult tema protestantlike alamatega lepitada ja Guise'ide käest vabastada tahtis. Sellepärast tuli härra admiralil iga kord viletsaid lepinguid sõlmida, ja sõda algas otsast peale.* Tema mõõdukus pidi tõendama, et ta pole lõpupeude lõpuks mingi mässaja kuninga vastu — ja ometi tahtis ta Charles Uheksandat koguni vangist võtta,* ja too ei andesta talle ilalgi, et pidi põgenema. Embakumba: kas ollakse jumala nimel mässaja kuninga vastu, või siis ei viida esmalt vägesid Pariisi — ega lasta end seejärel ninapidi vedada, selle asemel et kuningriigi pealinn vallutada, ära rüüstata ja kogu õukond maha nottida! Seevastu ilmub, niipea kui õukonna lood on täbarad, kuninglik edikt, mis protestantidele usuvabaduse kindlustab, aga juba päev hiljem murtakse seda. Ja isegi kui sellest kinni peetakse — kui palju on meie usuvennad siis võitnud? Hugennott peab kakskümmend miili ratsutama või jooksuma, kui tahab jumalateenistusele minna: nii vähe palvemaju on neile lubatud. Ma ei kannata, kui keegi asjatult võidab.

Loomulikult on ta suurepärane väejuht ja usukangelane. Meie, religiooni omad, oleme vähemuses, ja kui nad meid siiski kardavad, siis kardavad nad härra admiralit, ja kui nad saadavad meile läbirääkimiste pidajaid, siis küsivad need meilt: kas te ka teate, et teie ei loeks kuningakojale midagi, kui poleks härra admiralit? Nüüd aga vaata teda ennast, mis jääb talle neist võitmistest järele pärast hästimõeldud pingutusterohket elu. Kuni oma vana Saint Quentin'i võiduni, mis lõppes talle nii halvasti ja ta vaenlastele Guise'idele nii hästi, olevat

ta eduud võlmas soosik. Vana kuninga elas, ta armastati Coligny, legi ta rikkaks, *madame Catherine* il pool pool veel midagi öelda ja ta poeg Charles oli laps. Need otel tema hiilgepäevad, meie neist osa ei võtnud. Nüüd tuleb ka meie osa, mis aga sünnib nimelt nüüd, kui me sellest räägime? Pariisis müüakse oksjonil Coligny mõõdud, mis tema lossist Châtillonist ära on toodud, see on põlema süüdatud. Tema ise on kui mässaja ja vandenõulane kuninga ja riigi vastu mõistetud lõpupeude viiljakul* kägistamisele ja poomisele. Ta vara on konfliktseeritud, ta lapsed autuks ja alamrahva hulka kuuluvaks tunnistatud, ja kes tema elusalt või mõnelt viilja annab, saab viiskümmend tuhat taalrit. Meie, poisid, peame tõesti meeles pidama: härra admiral on selle kõik valinud õige usu nimel ja on end jumala auks alandanud. Sest muidu oleks see andes-
lomatul

Ja mõrvas vana hertsog Guise'i.* Seda vähemalt ei ole ta enda huvides, ja õieti meeldib see temast mulle hoopis rohkem. Peab kätte maksma,» arvas noor Condé. Tema nõbu Henri ütles:

Mõrvareid ei suuda ma kannatada — ja härra admiral pole ka mingi mõrvar. Ta üksnes ei hoidnud mõrvareid tagasi.»

Mis ütleb tema südametunnistus selle kohta?»

«Il on olemas vahe,» vastas nõbu Henri. «Mõrvamõrve on jätk. Mõrvareid saata on lubamatu. Neid mitte tagasi hoida võib-olla kõlbab kuidagi — ehkki ma loodan, et mul pole kunagi vaja niimoodi talitada. Lottingi kardinal peaks sellegipoolest terve vaaditäre vett alla neelama. Ainult tema ja ta suguvõsa on kõige kurja nureks kogu Prantsusmaal. Nad reedavad kuningriigi hispaania Filipile, et see neid troonile upitaks. Nemad ei tee meid, protestante, kuninga ja rahva silmis vihatuks. Nemad tahtsid ka Colignyd tappa lasta, nemad ise alustasid, tema aga jõudis neist ette. Ta ei peaks võib-olla sellele vastu vaidlema. Mina omalt poolt usun, et jumal annab talle õiguse.»

Condé vaidles vastu, kuna ta ei mõelnud mitte ainult hertsog Guise'i mõrvamisele, vaid ka oma isale, Jarnac' juures langenule, Coligny poolt ohverdatule.

«Härra admiral ei armastanud minu isa, sel oli liiga palju armusuhteid. Muidu poleks ta pidanud langema. Aga härra admiral oskab oma südametunnistusega kokku leppida, ja küllap sa seda tema käest õpid,» ütles poiss väljakutsuvalt.

«Sinu isa surm oli vajalik religiooni võiduks,» seletas Henri talle kaastundlikult.

«Ja sinu oma jaoks! Sellest peale oled sina meist printsidest esimene.»

«Seda olin ma juba varem sündimise tõttu,» ütles Henri ruttu ja äkki teravalt. «Kahjuks pole sellest veel mingit kasu, kui puudub raha ja sul on võimsad vaenlased, kui tuleb võidelda nagu põgenik, keda nad püüda tahavad. Mida me teeme, et seda kõike muuta? Kas tungime peale? Jah, mina! Kahekümne viiendal juunil, seda ma ei unusta, see oli minu päev ja minu esimene võit. Aga kas ma võin vanamehele oma esimest võitu ette visata?»

«Pealegi oli see lahing nii tähtsusetu. Admiral vastaks sulle, et sa La Roche Abeille'i juures küll hästi lõbutsesid, meie aga pidime siiski kindlasse kohta peitu pugema ja sakslasi ootama. Kui aga ratsanikud lõpuks kohale jõudsid?» Condé hääli muutus valjuks ja kurjaks. «Siis ruttasime saatma Navarra kuningannale niipalju väge kui võimalik, et tema maad vaenlasest puhastada. Sellepärast me nüüd karistust kannamegi.»

«Sina ei kanna mingit karistust. Sul on iga päev uus tüdruk.»

«Sul ka.»

Mõlemad noored lasksid oma hobuste ratsmed lahti ja astusid ette, et teineteist pilkudega puurida. Condé näitas isegi rusikat. Henri jättis selle tähele panemata; veel rohkem, ta heitis äkki mõlemad käed onupojale kaela ümber ja suudles teda. Seejuures mõtles ta: «Pisut kade, pisut nõrk, aga siiski vähemalt minu sõber, ja kui mitte, siis peab ta selleks saama!»

Ka Condé kaisutas oma sugulast. Kui nad teineteisest eemaldusid, olid tal silmad kuivad, Henril aga niisked.

Väeosade saatmine Béarni tasus end ära, sest seal nad võitsid. «Küllap annab see härradele Pariisis mõt-

lused» arvas Jeanne'i poeg, «ja ka *madame* Catherine'il hakkab oma vana rasva sees kõhe. Me seisame sõjaväega Poitou's, poolal teel kuningriigi piirile, me tahame selle endale võita, seal kus ta onl pehke.»

Mõlemad nõudsid jutulepääsemist, ja Coligny võttis end vastu, ehkki tal raskeks läks näidata neile kindlat oma ja vääramatut usaldust jumala vastu: liiga palju sõjala karistusi tabas teda just nüüd. Aga protestid muutusid õnnetuses tugevaks, katsumustes, mis tal tuli teha, teadlikuks. See ei puutu kellessegi, mis-õnne viletsus teda haaras, kui ta üksi jäi, mõningail olunditel, kus isegi kõige kõrgemgi polnud äratuntav. Kõhulikult kuulas ta ärritatud noorukeid.

Isobol oli ägedam kui Henri. Ilma viisakuseta nõudis ta Colignylt marssi Pariisi peale ja nimetas teda araks, kuna ta mingit lahendust ei otsi, vaid Poitiers' linna ära võtta ega suuda seda ära võtta. Vahepeal kogub vaenlane jõudu.

Admiral silmitses neid mõlemaid, seda, kes nii tormiliselt esines, ja seda, kes vaikis ja ootas. Kogenud mees teadis täpselt, kelle tahe ja mõte siin õieti kuulda oleks, sellepärast ei suunanud ta oma vastuse mõtte Condéle, vaid Navarrale. Ta seletas, et vaenlane on liiga tugevate positsioonidega sulges tal tee, tema ei voi muud midagi otsida kui ühendust oma lõunasse saadetud väeosadega, ja — siinjuures tõstis ta sõrme — ta peab selle eest hoolitsema, et võõrad ratsavaenlased palka saaksid. Muidu jooksevad need tal minema. Ta ise oli juba oma perekonnaehted ohverdanud, ta ei küsi nõustust, et ratsaväelased oma palga endale ise võtavad. Sellest ta vaikis. Kristlane ei uhkusta ohvriga ja uhke mees samuti mitte. Seepärast laskis Coligny mõnel printsil Henril rääkida ja endale ülekohut teha.

«Te lubate maad rüüstata. Härra admiral, ma olen veel noor, ma ei tunne sõda nii kaua kui teie. Kuid nii pole ma teda ilalgi kujutlenud, et võõrad, selle asemel et koos meiega lahinguid lüüa, süütavad meie külasid ja põlvavad meie talupoegi, kuni need oma viimase ära annavad. Teie väe mahajäänud sõdureid notitakse maa-rahva poolt maha kui kahjulikke loomi, meie seevastu

maksame iga kord kohutavamalt kätte neile inimestele, kes meie keelt kõnelevad.»

«Aga meie usku nad ei tunnista,» vastas protestant traagilise näoga.

Henri pigistas hambad kokku, et need ei laseks sõnadel suust välja tulla, mida ta hirmuga kuulis juba oma sisimas kõlamas, sest nad olid religiooni vastu.

«See kõik ei saa jumala tahtmine olla,» ütles ta.

Coligny vastas:

«Mis on jumala tahtmine, mu prints, saate te sõjakäigu lõpul teada. Igatahes on issand mind veel tegudeks alal hoidnud, sest juba jälle püüdis valve kinni mõrvari, kelle Guise'id olid mulle läkitanud.»

Ise kavatses ta sellest peale seda noort kriitikategija' nii kaugel hoida kui võimalik. Lahingu eel Moncontouri juures, mille ta pidi samuti jälle kaotama, saatis ta mõlemad printsid nende julgeoleku pärast taha, ehkki üks neist märatses ja teine kibedaid pisaraid valas. Pärast seda ilmus jälle Jeanne d'Albret, ja peeti nõu. Protestantlik sõjavägi oli uue kaotuse järel umbes kolme tuhande mehe võrra nõrgem, talle ei jäänud muud üle, kui lõunasse tagasi tõmbuda, selle asemel et väe väiksem osa oleks peavägede juurde põhja tulnud.

Jeanne tõi nagu alati oma pastorid kaasa. Tal olid salajased jutuajamised Colignyga, nendes sai juba julguse kaotanud mehest veel kord võidukas. Sest võit, mis me endas kanname, on esimene, ja tõeline võit järgneb sellele jalapealt; Jeanne uskus seda kindlasti. Siis hakkasid Jeanne'i pastorid psalme laulma, ja sõjavägi kui ka selle ülemjuhataja tundsid end vagadena ja tugevatenä.

Järgmiseks oli forsseeritud marss, mis sõjaväe mõlemad kauged lahusolevad osad tegelikult ühendas. Pärast seda aga sammusid protestandid läbi maa kuni üles Nevers'i krahvkonnani. Sellest silmapilgust peale ähvardasid nad Pariisi. Sedamaid liigutas end õukond. Sellal kui sõjavägi veel edasi liikus, pidasid mõlemad daamid, Caterina ja Jeanne, juba läbirääkimisi. Ikka veel liikus sõjavägi, siis kirjutati alla rahule* ja sõjavägi peatus. Selle lepinguga anti usutunnistusevabadus.

Henri poomustas koos oma emaga, kuna ta nagi ema meelel oli. Ta oli seda koguni ka ise, seni kui ta järele ei võetud. Edasimarsi ajal oli ta aga pidanud haigena juba liiga palju jääma, tol korral oli tal mahti kõiki sõjakoja loedusi meelde tuletada, neid igaveseks oma meele kinnistada. Võib-olla oli ta ka haigestunud ainult selle sõjaväe jäledate tegude pärast, nii nagu ka varem ükskord näis olevat haigestunud rõugeisse mõni keetottu, et pidi katoliiklaseks saama.

Henri steemist protesti ei hoidnud ta admiral ees salapärase ja tülise:

«Herra admiral, kas te tõesti usute, et südametunnisega võid võita? Te olete suur väejuht, lipsasite vaenlase eest Prantsusmaa ja ähvardasite Prantsusmaa kuningat ta peast. Sellest hoolimata räägib rahvas provintides, et me kandsime sõja, edasi mässajatest, keda hugenottideks nimetatakse, ega lase meil rahus palvetada maal, kus me tapnud ja röövitud oleme.»

Võitja Coligny vastas:

«Prints, te olete veel väga noor, ja pealegi olite voolu hulge, kui me läbi tungisime. Inimesed unustavad kiiresti keegi, ja üksnes jumal veel teab, mida me tema meeleks peaks pidime tegema.»

Henri ei uskunud. Või seda hullem, mõtles ta, kui juhtumisi on sellised pildid silme ees nagu tema: õnnetus mõrved tõmmatud rippu, kuni nad oma raha peidupaiga otsivad, ja nende jalgade alla on tehtud tuli! Et mitte olla palju öelda, kummardas ta ja lahkus võitja juurest.

PEREKONNASTSEEN

Noor järgnes lühike ajavahemik, mille kestel näis Jeanne ja Henri, nagu elaksid Jeanne ja Henri rahuarmastuse, oeluseta ja vihata maailmas. Jeanne valitses oma väikesest riiki ja Henri suurt Guyenne'i provintsi. Jeanne'il ei olnud enam vaja karistada, sest ta alamad olid jälle protestandid. Henri aga esindas parimas usus Prantsusmaa kuningat. Ta ei saanud toepoolest aru, miks peaks ta olema loodud kuningakoja vaenlaseks;

ema õpetused polnud tema hinge nii sügavaid jälgi jät-
nud. Noor mees peab suutma ka auahnust unustada.
Kaheksateistkümneaastaselt lausub ta mõne lühikese
kuu jooksul: «Ma olen elu jaoks juba küllalt teinud! Nai-
sed on nii ilusad ja nende soosingut võita on meelt
ülendavam kui sõda, usk ja tee troonile!»

Ta mõtles noori naisi ja olukorda, milles nad pole
peaaegu enam inimolevused, pigemini jumalannad, nii
imetoredad on nende kehad. Iga kord kui ta neid märkas
ja veendus, et nad on lihalikud, jäid nad siiski teisest
maailmast pärinevaks, sest tema kujutus ja ihaldus
muutsid nad otsekohe jälle ümber. Ka olid nad alati
uued, neil polnud tookord aegagi talle pettumust val-
mistada, sest ta ei jätnud neid endale küllalt kauaks.
Sellepärast ei saanud ta veel teada, et tema enda üle-
vate tunnete asemel elasid nende imetletud keha-
dast arvestus ja armukadedus. Sellal kui üks teda vih-
kas, ratsutas ta kümme tundi, et endale teise juurest
tasu oma vaevade eest kätte saada. See ootas teda sär-
vate silmadega, näol igavene armastus. Ta langes maha
selle ette, kes parajasti juhtus olema, ja suudles tolle
rüüpalistust, jõudnud sihile pärast nii pikka ja ränka
teekonda. Silmad läksid tal märjaks, ja läbi pisarate
nähtuna muutus naine ilusamaks.

Sellal aga, kui Henri noorte naiste jaoks elas, tegeles
mitu küpset daami temaga; ilma et ta seda oleks tead-
nud. Esimene neist oli *madame* Catherine. Kuninganna
sai ühel hommikul Louvre'is oma magamistoas poja
Charles Üheksanda kuningliku külaskäigu osaliseks.
Poeg oli veel särgiväel, sest niisuguse rutuga oli see
tõntsakas mees vaevaks võtnud tulla. Juba enne, kui ta
jõudis ukse sulgeda, hüüdis ta:

«Ema, asi on niikaugel!»

«Su õde laskis tema sisse?»

«Margot magab Guise'iga,» kinnitas Charles vihaselt.

«Mis ma sulle ütlesin? Ta on emis,» väljendas *madame*
Catherine nii selgelt, kui põhjus seda nõudis.

«See on tänu tema hea kasvatuse eest,» kärkis Charles.
«Oskab ladina keelt, on nii õpetatud, et ta isegi söömise
juures loeb. Tantsib pavanat*, laseb luuletajatel end
lauludes ülistada.» Talle tuli üha rohkem meelde. «Hobus-

bi trooni kullatud tõlla ees on peas süled, nii paksud kui
tõnu lapnik. Aga ma tean, mida ta teeb, olen seda
näinud. Juba üheteistkümneaastaselt hakkas see
õppima sellega pihta.»

«Ta ei saa seist kõrval ja näitasid tuld,» viskas *ma-
dame* Catherine vahele. Aga veel ei lasknud poeg end
«õppida. Ta tundis kõiki oma õe armukest ja luges need
võimude üles. Siis väsis ta oma vihast, ärritus õe pä-
rast oli tema kehalise seisundi jaoks liig. Laup tume-
põlme, langes ta lõõtsutades ema voodisse, nii et pad-
jal neli hüppasid, ja ütles veel ainult torisedes:

«Ma olen see minusse puutub? Ta jääb selleks, mis ta
on ja loobub edasi Guise'iga või mõne teisega. Ma vi-
sitan sellele.»

Ta ema silmitses teda ja mõtles: «Veel mõne aasta eest
õppis ta välja nii suursugune nagu pilt seinal. Nüüd ei
ta juba, ja kuninga asemel võiks ta olla lihunik-
u. Mis olen ma siin teinud? Aga see pole mitte mina,
need on Valois'd. Niisuguste barbaarsete rüütlite veri
võib alna uuesti hauast välja ja elustab veel ühe vana-
dest kujudest!» Nii mõtles Medici tütar, sest tema vähe-
sed tuttavad esivanemad olid tallide ja sõjalaagrite ase-
mel mugavais tubades elanud.

Ta ütles oma ühetoonilise häälega:

«Nonda, kuidas sinu õde end ülal peab, ei jää mul
võrdi muud midagi üle, kui Henri Guise väimeheks
võtta. Kes on siis tugevam, mu vaene poiss, kas sina või
tema?»

«Mina!» möirgas Charles. «Mina olen kuningas!»

«Jumala armust või?» küsis ema. «Üht oleksid sa küll
võinud õppida, et iga kuningas peab jumala armule
«ka järele aitama, või ta ei jää selleks. Täna oled sa
kuningas, mu poeg, kuna ka mina, sinu ema, veel alles
olen.»

Seda ütles ema teatud toonil, mida Charles ammust
tundis, ja mille juures ta tavatses püsti tõusta.
Ta loobus oma kohalt voodis, ta seisis särgis, mida võl-
nud tema paks rind ja kõht, väikese vana naise ees, -
valmis selle tahet ära kuulama.

«Ma tahan,» otsustas Caterina, «et Margot ei abiellu
Guise'iga, sest tema suguvõsa on mulle liiga võimas.»

Minu tahte kohaselt saab ta lihtsa noore mehe, kes meid teenib.»

«Kes see on?»

«Ta perekond peab olema hea, aga mõjuta ja Pariisis tundmatu. Eelkõige tahan ma teda oma käpa alla saada. Kes on kättesaadav, muutub kahjutuks. Oma vaenlased tuleb oma perekonnas hoida.»

«Ega sa ometi mõtle...»

«Ma pean läbirääkimisi tema emaga, et ta tema siia saadaks ja ma ta ükskord oma võimusesse saaksin.»

«Too on ketser! Minu õde ja ketser, seda ühendust pole ju ometi kunagi tõsiselt mõeldud!»

«Aga kui sinu vend d'Anjou abielluks Inglise kuningannaga *? Ka Elisabeth on ketser ja seejuures suur kuninganna, omaenda armust.»

«Ta tapab oma katoliiklasi,» ütles Charles, rohkem arglikult kui raevuga. Ema oli tema jaoks liiga tark. Isegi mitte religioonist ei lasknud ta leidlik vaim end takistada. Aga oma kõige koletumate sõnade juures oli ta rahulikkus ise.

«Inglise katoliiklased võivad end ise aidata — ja muide, ka prantsuse omad,» lisas ta juurde.

Charles vahtis maha ja urises, rohkem ta ei julgenud. «Hispaania kuningas on ka veel olemas,» urises ta.

«Minu tütar, Hispaania kuninganna, on surnud,» seletas Caterina ilma leinata. «Sellest peale on mul don Filipilt ainult veel karta, et ta minu kimbatust ära kasutab. Sellepärast vajan ma oma protestante.» Endamisi ütles ta veel: «Kui mul aga neid enam tarvis pole, talitan ma nendega täpselt samuti kui Inglise kuninganna oma katoliiklastega.»

Milleks seda oma andetule pojale reeta? Nüüd jõudis ta selleni, mida ta pojalt ootas.

«Su õele tuleb lõpuks aru pähe panna.»

«See on õigus! See lugu Guise'iga...»

«Kes sinult krooni ära võtab,» täiendas kuninganna kiiresti. Seal mõirgas Charles:

«Mu õde siia! Küll ma teda õpetan mind troonilt tõukama!»

Juba tormas ta minema, ema sai tal parajasti veel särgisabast kinni.

«Pl sa mul siia jääd! Tema Guise on võib-olla tema juures, ja too on relvadega.»

See hoidis Charles'i sedamaid tagasi

«Ja kui Margot sind näeb, ei tule ta kindlasti siia. Minu aga tahan, et see kuskil mujal ei toimuks kui ainult ilu.»

Caterina plaksutas käsi, ja ühele oma daamidest, kes astus, ütles ta:

«Palu printsessi, mu tüdart, mind üles otsida, et ma saaksin talle tähtsat teadet edasi anda. Kinnita talle, et see on midagi head.»

Seejärel ootasid mõlemad — Caterina erutuseta, ristatud kätega; tema paks tõntsakas poeg aga jooksis kannatamatusest toas ringi, ta õõriided lehvisid, ja torisedes ähkis ta juba ette.

Viimaks läks üks lahti ilmutuse jaoks, keda igaüks oleks imetlenud, peale nende kahe. Marguerite Valois kandis hoolimata varasest tunnist valget siidkleiti paljude sätendavate ripmetega. Tal olid punased kingad, ja ta parukas oli samuti punakas, näole aga andis ta suur vilumus minkimises täpselt selle tooni, mis sellisele blondile sobis.

Ta esinemine toimus täiesti ta valitud ilu vaimus — kõrgilt, ehkki kergelt. Nii oleks ta võinud ka mõnda peotuli astuda. Aga ühest pilgust emale ja vennale piisas talle, et aimata, mis teda ootab. Ta valitud ilme muutus jälgaks, uhke naeratus läks kohkumuseks üle, ja ta tegi ülepeakaela sammu tahappole. Liiga hilja, juba oli Caterina viibanud ja üks väljastpoolt kinni loodud.

«Mis te minust tahate?» küsis vaeseke, kuna tal hingamine toppama jäi.

Charles Üheksas vaatas oma emale otsa, ja kuna see teda märgata ei tahtnud, oli ta kindel, et talle on kõik lubatud. Mõirates tormas ta õele kallale. Esimese haardega rebis ta õel blondjuuksed peast, nii et mustad tal korratult laubale langesid; sellest peale poleks ta enamanud mingit kõrget hoiakut võtta isegi mitte siis, kui tal veel aega oleks olnud. Aga juba lõi talle ta kuninglik vend näkku, vasakule ja paremale, visalt, nii väga kui ta katsuski venna eest kõrvale põigata.

«Või Guise'iga magama!» möirgas kuningaš. «Mind troonilt tõukama!» lõõtsutas ta.

Õe mink jäi venna kätele kleepuma, selle asemel tekkisid ta põskedele punased jooned. Kuna ta end kõverasse tõmbas ja kõrvale painutas, tabasid venna rusikad ta täidlasi õlgu.

«Paks Margot!»

Seejuures naeris Charles metsikult ja rebis tal kleidi seljast. Kokku puutudes õe kehaga tekkis tal äge soov õde igalt poolt nüpeldada. Tüdruk pistis lõpuks karjuma, jahmatus oli ta tummaks teinud, ta püüdis põgeneda ja jooksis oma ema käte vahele.

«Seal sa mul oled,» ütles *madame Catherine* ja hoidis printsessi kinni, kuni Charles Üheksas ta jälle kätte sai.

«Pane ta ometi endal üle põlve!» andis *madame Catherine* nõu ja poeg tegigi seda, hoolimata ohvri kõigist vastupunnimistest. Ta käsi jäi raudselt õe ümber pidama, sellal kui ta teine käsi õe palja, lopsaka kehaosa pihta lõi. *Madame Catherine* ei lugenud seda küllaldaseks, ta aitas ise jõudumööda kaasa, ta lihavad käekesed ei suutnud kahjuks palju. Sellepärast kummardus ta üle nägusa tagumiku ja lõi hambad sisse.

Marguerite rõõgatas kui loom. Ta vend, kes end ära oli väsitanud, laskis ta lahti, laskis tal lihtsalt maha kukkuda, seistes jõllitava pilguga juures nagu mõni joobnu. Ka *madame Catherine* oli hingetu, ja ta tuhmid mustad silmad löid kilama. Kuid ta pani uuesti sõrmed kõhu peal risti ja ütles rahulikult nagu alati:

«Tõuse püsti, mu laps, kuidas sa ometi välja näed!»

Ta andis Charles'ile märku, et too ulataks õele kae ja aitaks teda. Siis asus ta ise oma tütre riietust korda seadma. Kui printsess Margot nägi, et hädahoht on möödunud, sai ta jalamaid tagasi oma kõrgi näo.

«Kõik on katki rebitud. Sa lollpea!» karjus ta oma vennale. «Too ometi mu toaneitsil!»

«Ei,» otsustas ema. «Lugu jääb parem meie vahele.»

Ta ise nõelus valge siidkleidi augud kinni, silus seda ega lubanud sedagi, et keegi teine tema asemel uuendaks pisarate ja kõrvalõpsude poolt mahanühitud minki. Charles tõi Caterina käsul paruka, mille ta oma õel peast oli kiskunud, — tõmbas selle voodi alt välja, puhastas

loinust ja asetaski õele pähe. Siis oli Margot jälle see uhke ja armas noor daam, kes äsja tuppa oli astunud!

Mine ainult ja loe oma ladinakeelseid raamatuid,» ütles Charles Üheksas. Caterina di Medici lisas juurde:

«Aga ära unusta, mis ma sulle praegu sinu õpetuseks lentavaks tegin!»

INGLISMAA

Üks teine võimas naine tundis huvi noore Henri vastu, ellal kui Henri ise peaasjalikult oma lõbudele mõtles. Inglismaa Elisabeth võttis Londoni lossis vastu oma Pariisi saadiku.

Sa tuled päev hiljem, Walsington *.)

«Meri oli tormine. Teie Majesteet oleks tõenäoliselt vaid surnud saadikut näha saanud. Ma kardan, too poleks saanud nii palju teatada, kui teatada on.»

«Walsington, see oleks sulle hea olnud. Surm merel pole nii piinav kui tapalaval. Sa oled piinapingile ja tapakirvele lähemal, kui sa arvad.»

«Nii suure Majesteedi eest surra on alati ülim au, mida mees endale soovida võib, eriti, kui ta on oma kohuse täitnud.»

«Oma kohuse? Nii, sinu kohus. Ja mida see mees endale soovib, sa siga?» Kuninganna lõi saadikule näkku.

Mees nägi hoopis tulevat, hoidis aga pea paigal, ehkki kuninganna kitsas käsi oli väga tugev, nagu ta teadis. Kuninganna oli pikk, valge nahaga, ebamäärases vanuses, ta hoidis end sirgena kui soomusrüü, ja punakad juuksed, milliseid Margot Valois mõnede riiete juurde kandis, olid Elisabethil ehtsad.

«Prantsusmaa õukond läheneb iga päevaga rohkem Hispaania kuningale, sina aga ei ütle mulle midagi. Ma tuln suurimasse hädahohtu kaotada selle liidu kaudu oma maa ja oma trooni, ja sina vaatad pealt!»

«Mul on kahju, et pean ennast veel rohkem süüdistama. Ma ise levitasin seda kuulujuttu, see-eest on see aga ka vale.»

«Sa levitad vale kuulujutte minu kahjuks?»

«Ma lasksin Hispaania saatkonda sisse murda, ja

nagu väidetakse, leiti sealt kirjad, mis on tõendeiks. See kõik ei ole aga õige. Ja see sündis Teie Majesteedi kasuks.»

«Sa oled salajane katoliiklane, Walsington. Valvurid! Vangistage see mees! Ma olen sind ammugi jälginud. Nüüd vaatan lõbuga pealt, kuidas su pea langeb.»

«See oleks teile nii meeleldi veel ühe lõbusa loo jutustanud,» ütles saadik kahe relvakandja vahel. «Ma olen nimelt Teie Majesteedi käe ära lubanud, ja nimelt ühele printsile, keda te üldse ei tunne.»

«Ma arvan, et see on d'Anjou, Caterina poeg.» Elisabeth andis relvakandjatele märku saadik lahti lasta. Abieluplaanid — neid peab ta enne veel kuulma.

«Ma kardan, d'Anjou oleks viga. Ma tean ometi, et te õigusega Valois'dest suurt lugu ei pea. Ei, seal on üks väike protestant lõunast, seda tahavad Valois'd endale väimeheks soetada, ja see poleks mitte rumal tegu. Too võiks nad välja sõdida.»

«Aga siis tungivad nad Flandriasse sisse! Valois' printsessi abielu protestantliku printsiga — ma loomulikult tean, kellega! — see tähendab Prantsusmaa sõda Hispaaniaga ja sissetungi Flandriasse. Ühendatud Prantsusmaa, seda ma ei taha. Prantsusmaale peab kodusõda jääma. Ja Flandrias näen ma tuhat korda meelsamini hispaanlasi, kes niikuinii oma papismi läbi üha rohkem alla käivad, kui Prantsusmaad, mis ühe protestandi all ühineb.»

Et paremini ennast kõnelemas kuulda, läbis Elisabeth suurte sammudega saali. Valvuritele oli ta kannatamatult lahkumiseks märku andnud, ja Walsington tõmbus vastaskülge tagasi, et oma kuningannale ruumi anda. Akki jäi kuninganna ta ees seisma.

«Ja ma pean noore Navarraga abielluma, ütled sa. Kuidas ta välja näeb?»

«Mitte halb. Kui ainult selles oleks lugu. Ta on iga tahes lühem kui teie.»

«Mul pole midagi väikeste meeste vastu.»

«Nad on meestena tihtilugu isegi tublimad.»

«Mis sa räägid, Walsington! Mul pole selles üldse mingeid kogemusi. Ja ta nägu?»

«Tal on pruunikas oliivivärvi ja täiesti ovaalne nägu.»

«Oot!»

Ainult nina — see on liiga pikk.»

See on tegelikult eelis.»

Jah, pikkus. Aga mitte vorm. Sest ta kooldub alla-poolle. Ajaga kaardub see, ma kardan, veelgi.»

Kahju. Noh, see on ükskõik. Ma ei võta ju ometi endale nii noort vaest mehikest abikaasaks. Ja tema? Väga noor, mis?» küsis ebamäärases vanuses naine. «Andsid sa talle minu suhtes lootusi? Ta oli siis loomulikult valetanud.»

Seda vaimustab ilu. Suure valitsejanna pildi kattis ta suudluste ja pisaratega,» valetas saadik.

Seda ma usun. Ja ühenduse Valois'dega tegid sa talle vaimumeelseks?»

«Sest ma tean, et see oleks teile ebasoovitav.»

Lõpuks pole sa võib-olla siiski lollpea. Kui sa ainult teadur ei ole!»

Kuninganna toon oli terav, kuid armulik. Saadik taipas, et hukkamiseoht eemale nihkus, ja kummardas sügavalt.

Härra saadik,» alustas Elisabeth ja laskus lõpuks tugilooli, «ma ootan ikka veel seda, et te mulle jutustate mõlema kuninganna läbirääkimistest. Vaadake mulle ainult otsa! Ma mõtlen kuninganna Jeanne'i ja Caterinut. Ma tean, et niihästi üks kui teine on kaasotsustaja selles, mis Prantsusmaast peab saama.»

«Minu imetlus teie vaimuteravuse vastu läheneb ehmalusele.»

Seda ma mõistan. Te pole küll ilialgi kuulnud, et mul on mu saadikute jaoks, kes on minu spioonid, omakorda loised spioonid, ja need jälgivad neid endid.»

Walsington võttis õeldu kõigi imetuse tundemärkidega teadmiseks, kuigi ta selles juba väga hästi teadlik oli.

Ma tunnistan,» vastas ta lihtsalt, «et ma esmalt ainult väikesest Navarra printsist rääkisin, mitte tema emast, kuna minu käskijanna oli ilus noor kuninganna. Kul mul käskijaks oleks mõni vana kuningas, siis vestleksin ma ainult printsi emast. Sest ohtlik on ainult kuninganna Jeanne.»

Ta nägi kuninganna näost, et on juba pooleldi võitnud, seepärast jäi ta hääli eriti andunuks ja läbitungivaks.

ei võida sellega isiklikult midagi, ehkki ta religiooni reedaks. Mis oleks ta siis Valois' printsessi abikaasana? Kaugeltki veel mitte Prantsusmaa kuningas. «Mujal aga,» siin tegi Nassau kaaluka pausi, «võib ta kuningaks saada. Suureks kuningaks. Ta õde, teie tütar Catherine — *Madame*, temast saab samuti kuninganna. See on kõik nii väga kasulik religioonile, et see juba sellepärast peab tõsi-olema,» lisas hea mees juurde, «ja ma usun kindlasti, et ülesanne seda teile avaldada tuleb mulle jumalast.» Jeanne nägi: oma Beeli on Nassau hõpis unustanud.

Nassau kõneles kirglikult, langes äkilises nõrkuses patjadele, ja kuninganna Jeanne lahkus, jättes oma arsti tema eest hoolitsema. Tal oli kahju, et selleks, et sellelt ausalt inimeselt tõtt teada saada, oli ta pidanud temaga niiviisi talitama, kuid valet ei kasuta kahjuks mitte ainult autud.

Oma viimase hingetõmbega enne minestusse langesmist oli Ludwig von Nassau talle veel sõnaselgelt kinnitanud, kes Jeanne'i mõlemale lapsele abielu ja trooni pakkuda lasevad: need on Elisabeth Inglismaalt ja Šotimaa kuningas — liiga palju õnne korraga iga teise ema silmis. Jeanne d'Albret leidis selle olevat päris loomuliku, mõeldes omaenda kõrgele päritolule, protestantliku sõjaväe võitudele, religiooni kõrgele väärikusele. Tal ei tekkinud kahtlust, et Elisabeth võiks talle kaudseid teid kaudu teha mitte millekski kohustava petliku ettepaneku, et teda ühendusest Prantsusmaa õukonnaga eemal hoida. Kuninganna Jeanne oli liiga uhke uskumiseks, et keegi tahab teda Prantsusmaa vastu ära kasutada, nii et Prantsusmaa jääks lõhestatuks ja nõrgaks.

Järgmisel päeval ütles ta Colignyle:

«Olen kogu öö püüdnud jumalalt teada saada, missugune on tema tõeline tahe: kas minu poeg peab Inglismaal või Prantsusmaal kuningaks saama. Mis arvate teie, härra admiral?»

«Et seda ei või me teada,» vastas Coligny «Kindel on ainult kõige ägedamate hugenottide, teie parimate poolehoidjate pahameel, kui prints, teie poeg, seob end religiooni leppimatute vaenlastega. Jumal aga — temast

ei arva ma, et ta selle vastu on,» lõpetas Coligny ettevaatlikult.

«Ta pole vastu,» seletas Jeanne täie kindlusega. «Ta annab mulle teada, et ma pean selle asjaga päris ilmalikult talitama, üksnes vastavalt mu koja aule ja kasule; ta loeb seda ka enda omaks — andis jumal mulle teada.»

Coligny jättis mulje, nagu oleks Jeanne teda veennud. Tõeliselt umbusaldas ta iseenesest inglise eesmärke, sest ta otsustas kui sõdur. Protestantlik inglanna oleks pidanud tal aitama Flandriat hispaanlaste käest vabastada, aga just seda see inglanna ei tahtnud, samal ajal kui Prantsusmaa katoliiklik õukond lahkesti abi lubas. Sellepärast oli ta Navarra printsi abielu poolt Marguerite Valois'ga, ja kui ta vastuväiteid selle vastu esitas, siis ainult selliseid, mis Jeanne'i pidid veelgi kinnitama. Jeanne tõi välja, et inglased olevat ammust ajast Prantsusmaa vaenlased. Coligny arvas teadvat, et see ole-

ta lakanud — nagu poleks sellest piisanud, et prints, inglise kuningannaga abiellub, just selle läbi kõik kaotab, oma rahvalikkuse ja väljavaated Prantsuse troonile.

Jeanne ütles, et Elisabeth on liiga vana, ta ei saa enam üldse poega, tema abikaasa aga ei tohi mingeid lootusi hellitada isiklikult riigiasjades kaasa rääkimiseks. Coligny väitis, et siis jääb veel Henri õde, printsess Catherine, kes päris kindlasti Šotimaa kuningalt lapsi saab. Loo aga on Inglismaa trooni seaduslik pärija, juhul kui Elisabeth ilma järeltulijata sureks. See oli küll viimane, mida ta Henri emale tõsiselt võis öelda; ta nägi teda hästi Jeanne'i vihast. Tema Henrist mööda mindud ja tema Henri ohverdatud, tema rõõmus Henri asjatult elanud, nagu sünge vang vana kuninganna kõrval! Siin alles tundis ta ära kõik tagajärjed, kui ta kahest otsusest oleks ebaõige valinud.

Orn Jeanne hüppas ägedalt oma istmelt püsti, ka tema hakkas tuba mööda jooksmas nagu Elisabeth Inglismaal, kui ta saadiku ees oma kasu pärast nii suurde erutusse sattus. Teisiti see kuninganna: ta kaotas enesevalitsuse alles siis, kui ta poja õnn oli kaalul. Nii käskis ta siis ka oma harvakuuldud kellukese häälega:

«Ainsatki sõna enam, Coligny! Nüüd kutsuge mu poegi!»

Coligny andis ülesande ukse juures edasi. Sellal aga, kui nad ootasid, laskus vanamees ühele põlvele naise ette ja tunnistas:

«Ma tõin kõik ette ainult selleks, et te sellele vastu vaidleksite.»

«Tõuske püsti,» vastas Jeanne. «Te mõtlesite kindlasti sellele, et kuninganna Caterina lubab teile ülemjuhatusel Flandrias. Kes aga olen mina, et ma teile omakasu võiksin ette heita. Kui mu poeg läheks Inglismaale ja mu tütar Šotimaale, oleksin ma ainult üksik naine ega suudaks kanda kohustuste koormat ja mul poleks lootust ei lugupidamist ega sõnakuulmist Prantsusmaa aadlilt. Kui see oli mu sügavaim põhjus, siis võib jumal minu üle kohut mõista.»

«Aamen,» ütles Coligny, ja mõlemad jäid langetatud päi paigale seisma, kuni noor Henri tuppa jõudis. Ta astus väga ruttu sisse, pisut hingeldades, välkuvate silmadega, arvatavasti oli ta mõnele tüdrukule järele jooksnud. Igatahes ei tundnud ta end kutsutuna oma mõõdunud tunni tegude ja mõtete üle jumalale aru andma nagu mõlemad vanemad inimesed. Ometigi kohanes ta otsekohe nende tõsise meeleoluga.

Kuninganna Jeanne võttis istet, ta palus ka printsi ja admiralil seda teha; veel ikka otsis ta esimesi sõnu. Coligny andis aga märku, osalt alandlikult, osalt õpetlikult. See tähendas niipalju, et tema algust paremini tundis. Kuna Jeanne talle peaga noogutas, alustaski ta.

KOLME NÕUPIDAMINE

«Prints,» ütles Coligny, «sel nõupidamisel on küsimuses religiooni tulevik, see aga on sama mis kuningriigi tulevik. Siin ja praegu tuleb suur otsus langetada, ja nimelt teie kaudu. Jumala nõu väljendub teie hääle läbi. Kuulake seda hästi, mis ta teile sisendab. Mina omalt poolt olen valmis sellele alistuma.»

Jeanne tahtis rääkida. Vanamees andis talle kindlalt, ehkki aupaklikult märku, et ta pole veel lõpul.

«Kaks võimsat õukonda püüavad teid, Navarra printsi,

ja palju, ettearvamatult palju oleneb sellest aja ja igaviku jaoks, kumma te valite.» Paus, mille Coligny siin teinud, polnud määratud, et keegi teine midagi ütleks; ei, olles ta mõlemal pealtkuulajal pidi hing kinni jääma. Jeanne oli ka tugevasti jahmunud. Henri nägi hästi oma näo muutumist hirmunuks, sellest täitusid ta oma silmad otsekohe pisaratega. Nuuksumine tekkis keha keskpaigas, tõusis kiiresti kui mõte kuni kurguni, seal ta suri, järele jäid pärast veel niisked silmad.

See oli liigutav pilt, kuid ähmase pilguga Henri mõtles samal ajal endamisi: «Vana lobisejal Kas ta seda vana lihtsamalt öelda? Ma tean ometi ammugi, et ma pean abielluma, kas oma paksu Margot'ga või vana inglannaga. Nagu poleks Nassau mulle küllalt peale pannud! Aga mida teen ma Inglismaal? Seevastu Margot — ta on mulle alati töotanud, et ma õpin ta jalgu nendama.»

Coligny kummardus Jeanne'i kohale, et sosistada:

«Anname talle aega! Ta ootab, et jumal teda juhataks.»

Nüüd sai Henri aru, missuguse põnevusega tema armas ema otsust ootab. Tema meel ülenes sellest otsekohe. Rangusega, mis teda ennast salajas imestama pani, seletas Henri:

«Ma tahan Prantsusmaad teenida. Ma valin religiooni ja sellepärast Prantsusmaa.»

Kui need sõnad olid langenud, tõusis protestant Coligny istmelt püsti. Ta sirutas käed, nagu võtaks ta isikandvat ennast vastu. Henri aga kaisutas teda. Siis suudles ta oma armsa ema näolt pisarad ära.

Nõupidamine ei jäänud sugugi nii pühalikuks. Need kolm jõudsid ühisele arvamisele, et kõik kasud nende jaoks asuvad Londoni asemel Pariisis. Henri küsis isegi, kas inglise ettepanek oli üldse tõsiselt mõeldud. Võibolla oli see pigem selleks, et prantsuse abielu nurjata. Jeanne'il tuli tublisti vaeva näha endast võitu saamiseks, enne kui ta selle mõtte endale lähedale lasi.

Tema noore poja tarkus ja taibukus olid ta uhkusele tootlik. Henri arvas, et ta jätab Inglise kuningannale üheksa hüljava positsiooni meeleldi oma nõole d'Anjoule. «Üks vähem!» lisas ta ootamatult juurde; aga nad mõistsid teda täielikult. Jeanne kinnitas, et ei tohi käi-

tuda väljakutsuvalt *madame Catherine*'i suhtes, kui ta kord juba oma teist poega kavatseb Inglismaale naita. Seepeale kordas Jeanne: «Üks vähem!» Ta ütles otsejoones enda ette:

«Neli oli neid. Kaks jääb pärast Charles'i alles. Charles on väga suursugusest noorukist muutunud paksuks labaseks meheks, ehkki ta kuninga nime kannab. Mõnikord aga lookseb ta verd.»

Nende sõnade juures nihutasid nii ta noor kui ka vana pealtkuulaja pea ette. Kuid Jeanne ei vaadanud neile otsa, vaid noogutas pead nagu naine, kes teab, mis ta ütleb, kui on tegemist kehaga ja selle tegevusega. «Nad jooksevad verd,» ütles Jeanne. «Nende veri ei voola, vaid immitseb aeglaselt naha kaudu üle kogu keha välja. Kõigil vana kuninga neljal pojalt on see viga, ja esimene on juba selle kätte surnud.»

«Kas ka teised peavad surema?» küsis Henri, külmalt puudutatuna.

Coligny vastas karmilt:

«Valois'd klusavad religiooni taga. See on nende karistus.»

«Neil pole see mitte selle pärast, et nad Valois'd on,» kõneles Jeanne. «Neil on see nende ema kaudu, sest too oli kaua aega sigimatu.»

Mõlemad mehed tõmbasid ettepoole sirutatud pead tagasi, seda nad enam ei mõistnud. Jeanne'gi oli need seosed ainult sellepärast leiutanud, et ta ise oli nii palju öid ärkvel ooles hingeldades lebanud, tolle jubeda kiheluse käes peakupli all. Kuna ükski arst polnud talle põhjust osanud seletada, oli tal endal tulnud ära mõistatada, et inimlikud saatused lähevad jumala tahte kohaselt täide enne ihus, kui nad nähtavalt ilmsiks tulevad. Jeanne pidi kannatama ja vara lahkuma, pärast seda kui ta äravalitud poja oli sünnitanud. Tema vaenlane Caterina seevastu oli pälvinud elada vanaks ja näha kõigi oma hilja sigitatud poegade hääbumist. Jeanne arvestas seda parima südametunnistusega ja ilma kaastundeta.

«Nii annan ma seekord Caterina saadikule teada, et ma ei taha ühendusele tema perekonnaga vastu seista, kui ta mu teatud tingimused täidab.»

«Karmid, vastuvaidlematud tingimused,» nõudis Coligny. «Kuningakoda peab end Hispaania vastaseks tunnistama. Tema väed peavad Flandriasse sisse tungima, ja mina tahan neid juhtida.»

«Valois' printsess peab protestandiks hakkama,» otustas Jeanne, ja seeüles imestas Henri nii tugevasti, et lausutas. Margot ja religioon! Religioon ja armunud Margot! Ta ei teadnud, kuhu end ja oma võimust võtnud aueruhimu peita. Lõpuks kadus ta sügavasse aknaorva, laskis eesriide alla ja puhkis selle taga pihku naerda ja oma ütles üleva häälega:

«Mu poeg tänab jumalat, et ta tulevane naine saab piustetud.» Coligny tundis, et see oli liiga ränk nõue jumalale. Ta oli peaaegu välja ütlemas, et printsess elab kolvatut elu ja tal on kõigile tuntud sidemed hertsogi ja kuningaga. Kristlasena oleks ta pidanud rääkima, seltskonnainimesena aga vaikis ta, ja nii ootasid mõlemad, kuni Henri jälle nende juures istet oli võtnud. Seejärel tegi Jeanne igatahes põhjalikumalt kui varem talle teatavaks kõik selle ettevõttega seotud ohud.

«Ära iial unusta, et nad tahavad eelkõige sind endale klindlustada. See on alati olnud *madame Catherine*'i põhimõtteks, hoida oma vaenlasi enda juures kuninga-kojas; ja pärast tema poegi, kes nii kergesti verd hakkavad jooksuma, on sul järgmisena õigus Prantsusmaa kroonile. Ma tean küll, et ta sinu abiga tahab ka Guise'ist lahti saada, sest Guise'i perekond näib talle ähvardavamana kui meie oma,» ütles Jeanne põlgliku tooniga. «Aga kõige tähtsam on kuningannal sind oma oukonna juurde meelitada. Mina aga takistan seda, ma lähe sõidan sinu asemel kohale, eks me siis ükskord vaata, kas ta minuga toime tuleb.»

Coligny noogutas ligedalt.

«Ja mina järgnen Teie Majesteedi kannul. Kõik meie nõudmised tuleb täita, või protestantlik sõjavägi hakkab Navarra printsiga eesotsas Pariisi poole liikuma. Pärast seda pole enam mingit armuheitmist!»

Noorele Henrile näis, nagu poleks ka enne seda palju armu heidetud. Ta silma ees kiskusid end kõverasse palkide külge rippu tõmmatud talupojad, kelle jalge alla oli tehtud tuli. Mis võis siin vastu väita, kui isegi tema

armastatud ema oma kogemustest teadis, et see on maailma seadus, ja et tõeline võitlus religiooni ja kuningriigi pärast ei näi teistmoodi. Mida on siis *madame Catherine* ja tema katoliiklasedki ära teeninud, kui isegi ta armastatud ema polnud nende eest kindel?

«Ema!» hüüdis ta. «Sa ei tohi sinna sõita! Nad teevad sulle midagi halba!» Ta hüüdis seda nagu hirmunud laps. Jeanne tõmbas ta enda juurde alla, ta pea oma sülele, ja nii rääkis ta — pojale, iseendale ja oma sõdamele:

«Naine üks on kõige kindlam. Jumal peab teda aitama, kuna keegi teine seda ei tee. Aga mis olen mina jumala ees — nüüd veel? Kunagi olin tohutu palju — anum. See on nüüd tühjendatud ja võib puruneda.»

Jeanne arvas seda rääkivat, tõeliselt ta seda vaid mõtles, kuid nende sõnadega oli Jeanne d'Albret' poolt ta elu ohver toodud.

Ka nõupidamine oli lõpul. Poeg ja admiral lahkusid tema juurest.

ÜKSAINUS PARIS TOSISELT

Väljas kohtas Henri oma onupoja Condé ja noore La Rochefoucauld'ga, viimane oli ka üks nendest, kelle ees ta end tagasi ei hoidnud. Neile ütles ta:

«Niisiis! Ma abiellun Prantsusmaa kuninga õega. See on ka ainuke koht, mis õukonnas veel vaba on. Neil on juba olemas kantsler, sekretär, varahoidja ja narr. Ainult üht sarvekandjat vajavad nad veel, selleks saan mina!»

Ta naeris ja hüppas õhku, nii kaasakiskuvalt lõbusana, et mõlemad kaasa naersid, hoolimata sisemisest võõrastusest.

Jeanne pöördus oma Béarni maale tagasi, oli sügis, teda külastas veel kord Caterina saadik, kelle nimeks oli Biron*, ja Jeanne ei öelnud talle enam ei, vaid esitas ainult tingimused, oma esimesed ja esialgsed. Protestantidele tehtud mitmesugust ülekohut tuleb lunastada, lõunas üks linn vabastada, Pariisis üks teotav rist eemaldada. Ta ütles suisa välja, et ta ei taha, et teda

ahelaks, nagu nii mõndagi teist, kes heas usus on õukonna juurde sõitnud!

Kunigisest oli saanud talv, enne kui Jeanne õieti liikuma hakkas. Ta oli olnud palavikus haige, ta poeg oli hobusest maha kukkunud; võis arvata, et nende õnnetuste tõttu hoiatati Jeanne'i reisimast. Ometigi jõuti lõpuks selleni, et ema ja poeg teineteisest lahkusid, linna nimeks oli Agen, kuupäevaks kolmeteistkümnes jaanuar, alanud oli aasta seitsekümmend kaks. Sinavast õhust, palkeselisest teest poleks keegi välja lugenud, et see lahkumine oli lõplik. Hobused hakkasid liikuma, juba lootes nahkne tõld, veel viipasid ja naeratasid kahvatu Jeanne ja ta tütar Catherine. Poeg seisis oma ratsu kõrval ja ta pilk liikus ühelt teiselt. Varjud ema silmade all on viimasel ajal laiali valgunud, kuni üle palgete alla, nägi Henri. Ema naeratus muutus vahepeal jäigaks, sellest tundis Henri ära, et ema ta nägu juba enam täpselt ei eraldanud, küllap kasvava vahemaa ja ka selle pärast, et pisarad talle silma valgusid.

Vend ja õde oma värskemate silmadega taipasid teineteise mõtteid veel tükk aega. Henri andis õele märku: «Mulle alati sellele!» Õde vastas: «Ma tean.» Henri ütles: «Esimese hädaohumärgi puhul otsekohe kiirkäskjalgi!» Õde palus nii tungivalt: «Kui sa ometi juba jälle meie juures oleksid!» Henri pilk hüüdis veel ruttu: «Pea silmas meie armast ema, pea silmas!» Siis kadus vaner kühaku taha ja läinud oligi kõik. Viimasest ratsutavast nadlikust hõljus päikesevalguses veel tolmu, aga seegi ei jäänud.

Kuue kuu kestel sai Henri Jeanne'ilt kirju, oma elu kõige kallimaid kirju; sest kui paljusid naisi ta jumaldama, kui paljudele ta oma elujõudu veel kulutama peab, tunneb ta õigupoolest alati, et ainult üksainus on täie loodusega tema eest võidelnud ja ainult tema pärast hinganud oma kopsude viimse riisimeni.

Tours'is, veebruaris, oleks Jeanne meeleldi otsustanud tungi pöörata, ainult see ei sobinud enam. Isandate kõnedel, keda Caterina tema vastuvõtmiseks oli läkitanud, tundis ta kohe ära, et teda tõepoolest kavatsetakse petta. Vana kuninganna ja tema poeg, kuningas, asusid Blois's, tulid talle aga tükk maad vastu. Seal hoidus

Jeanne d'Albret oma kallist eluajast veel midagi kaotamast: sedamaid nõudis ta, et tema poja pruut astuks üle protestantlikku usku. Ohtlik oli, et vana kuninganna ei öelnud lihtsalt ei; ta tegi, nagu ei usuks ta põrmugi, et see nõue on tõsiselt mõeldud, vaid üksnes ülesärritatud naise pilvise aju idee, keda tuleb rahustada pideva hea tujuga, ja sellest ei lasknud Caterina puudust tulla. Kogu aeg jäi see kohutav vana naine nalja ja pilke meelega, terve talve läbi ja kuni maini välja: nii kaua pidasid nad läbirääkimisi Blois' lossis. Jeanne aga, kes oma jõudu tundis kahanevat, pidi sellega kokkuhoidlik olema, iialgi ei tohtinud ta tasakaalust välja langeda, see oleks jällegi päevi maksnud.

Vana kuninganna naljatas:

«Aga kulla sõbratar! Mis see siis loeb teie tublile kukele, mis usku on minu kaunis kanake, kui teie kukk teda kannustab...» Valjusti ja selgesti, teisedki veel kuulsid seda ja pahvatasid naerma. Kui Jeanne tahtiski vihaseks saada, siis naerust poleks ta suutnud üle karjuda, ta tõmbas näo kipra, sellest tekkis halvustav naeratus, midagi eemalolevat teiste ühise lõbususe seas. Kuid Jeanne säilitas ometigi, nii hästi kui suutis, terve inimese üleoleku. Ainult mitte mingit haigust reeta! Siis oleksid nad temaga teinud, mida tahtsid.

Caterina valetas naljaga, sellele oli raske vastu hakata. Ta väitis lihtsalt, et Navarra printsi kasvataja olevat teatanud, et prints, niipalju kui temasse puutub, on täiesti päri katoliikliku laulatusega — isegi esindaja kaudu, sellal kui ta ise veel seal kaugel viibib; tema jaoks ei sündivat see küllalt ruttu.

Jeanne vastas kuivalt:

«Kui imelik, et mina ei peaks oma poja soove teadma, sellal kui teie, *Madame*, nendes teadlik oletel»

«Ta tahtis seda ka teile ütelda, aga küllap ta selle oma armuseikluste juures unustas,» naljatas Caterina ja hõõritas oma laiu puusi, nagu hakkaks ta nüüdsama oma lühikestel jalgadel tantsima.

Hiljem aga, kui Jeanne väsinuna tagasi oli tõmbunud, seletas kohutav vanaeit oma õukonnale kõike vastupidi. Tema jutu järgi oli Jeanne ise see, kes oli palunud, et tema poega igal juhul võetaks, kas katoliiklikult või

mitte, peaasi ilma viivitusega! Pärast seda pöördusid kõik tema poole, protestantlikud isandad tegid talle ägedad etteheiteid, kuna Caterina lugematud auneitsid talle vandistasid oma vaimustusest imeprintsi kohta, kelle üle nad rõõmustasid kui lapsed. Neil auneitsitel polnud ühelgi enam ülepea mingit au kinkida, vaid üksnes veel lõbu, ja seda tegid nad oma riivatu käskijanna igal märguandel. Küllap nad täitsid ülesannet, näidata tundelisele Jeanne'ile varjamatult selle õukonna kõlvatust, et teda ennemini murda. Ohtuti, või ka juba varsti, oli siin nagu mõnes erilisest majas. Kõrvale jäi ainult Margot, pruut.

FLORENTIINI VAIP

Henri ema ei võinud salata, et Valois' printsess käib hästi ja et ta oli kehalt vigadeta, ehkki liiga kinni hõõritud. Ta nägu oli täiesti valge, rahulikult selge nagu laevas, nii iseloomustas seda keegi õukondlane nimega Brantôme*; Jeanne aga nägi loomulikult läbi, mis selles kõiges oli ilustus ja mis mink. Nad võõpasid siin nii püksult, nagu muidu üksnes Hispaanias tehti. Need õukondlased liialdasid ka justkui ebajumalakummardajad. Jeanne jälgis ohutust kaugusest üht jumalavallatut protestantismi, peategelane selles polnud ei papp ega ka piiskop; Margot, särades pärleis ja kalliskivides, nõudga üle pea täis külvatud, oli aadli ja rahva ühise austamise objektiks. Alamrahvas laskus tee äärde põlvili. Kes rongkäigus käis, tundis end kantuna. Rüsinast tõusis pomin otsekui palvetamine. Arvatavasti oli see mõistamine.

Kui Margot lossi oli tagasi pöördunud, laskis Jeanne ta oma tuppa paluda, ja ta tuli otsekohe, kandes veel oma paraadkleiti ja kõiki ehteid. Jeanne ei suutnud hoiduda tähelepanekust, et sel nii menukal iludusel olid liiski ripp-põsed, või vähemalt võis ette näha, et põsed langevad alla, kui tüdruk ainult veel pisut vanemaks läheb, ja aegamööda tekiks siis küll-vana Caterina pilt.

«Armas tütar,» ütles Jeanne, õrnemalt kui ta oli taht-

nud. «Sa oled ilus ja hea. Minu ainus soov on, et sa selliseks jääksid. Sinu mees võib tõesti õnnelik olla.»

«Ma võin vaid loota, mu armas ema, et teil mu välimuse suhtes õigus on. Mis puutub siiski minu moraalsesse väärtustesse, tahan ma tunnistada, et nad veelgi vähem kaaluvad kui mu füüsilised. Ma pole mingit kasvatus, või siis ainult väga ebakorrapärast, maitsta saanud.»

«Te räägite nii hästi,» ütles Jeanne ja jättis juba oma minia sinatamise. Vahepeal mõtles kõneosav Margot kasvatusliku nahatäie peale, mille ta oli emalt ja vennalt saanud selle eest, et ta Guise'iga magas. Ah! Milal ta seda rõõmu jälle tunda saab? Guise oli *madame* Catherine poolt minema saadetud, niipea kui ämm lähemale jõudis. Guise pidi abielluma, Margot' kallim läks kaotsil. Pisarad ähvardasid vaesel silma tulla. Veel õigeaegselt mõtles ta oma maalitud laugudele, milledelt pisarad oleksid värvi maha uhtunud, ja oma siledale näole, mis soolase voolava vee läbi omandaks peagi kortsud. Ei tohi algust teha.

Jeanne ütles edasi:

«Minu poeg on maapoiss, ja ometi kuningapoeg. Ta on sõdur, sellest on tal niihästi autunne kui ka silmapaistmatu üllus, mis on mõlemad omased tõelisele sõdurile.»

«Headus ja au on üks ja sama. Ma olen Plutarchosest * lugenud...»

«Minugi poeg on minult Plutarchost lugeda saanud; ta oskab suurmeeste hulgast väga hästi endale eeskujusid leida. Ta pole vaimukuseta, kuigi ma ütlesin, et ta lihtne on. Tema nali tuleb elavast südamest, mitte tühi-sest targutamisest ega variserlikkusest!»

Margot jätkas otsekohe iseloomupildi maalimist:

«Tal on kuninglik veri, aga täiesti terve, ja ta vaim on oma peenenemisest vähe teadlik.» See oli tema enda olukorrale täielik vastand, seetõttu oskas ta seda kujutada. Jeanne uskus selle asemel ekslikult, et tema kangesti kiidetud poeg on nüüd tundekeelt puudutanud. Mõtlematult jätkas ta oma avaldusi.

«Oh! Kui väga ma sooviksin, kallid tütar, et te mõle-

mad pärast abiellumist sellest õukonnast tagasi tõmbukile, sest siin on ainult kõlvatus. See läheb nii kaugemale, et siin teevad naised meestele ettepaneku.»

«Kas teiegi olete seda märganud?» ohkas Margot. «Jah, lugu on paha.»

«Elage mõlemad rahu ja üksmeeles kaugel siit! Mul on Vendôme'is mõisad, seal olete te isandad, selle asemel et te siin Prantsusmaa õukonnas peate tühja kasulit loredust taga ajama — nagu täna protsessiooni puhul. Ma nägin ju härrasid: sajast tuhandest taalrist ei jätku eheteks, mida keegi enda küljes kandis! Jumal lahah aga teistsugust austamist, ja ta käsib, et me tema heaks ei suurstleks, vaid võitleks. Kallis tütar! Me oleme kõik ekslikud, kuid protestandid ei ripu üksnes ellesinatse maailma riigi küljes; see õigustab meid, me oskame vaesed olla, hädas elada ja kaua oodata — vabaduse pärast, ja see on jumalas.»

Kuninganna Jeanne tegi lõpuks pausi, ta hoidis oma pulgu printsess Margot' valgel näol, milles silmad olid lausa suletud. Margot mõtles:

«Kardetav! Mu emal on liigagi õigus, te olete suur hädas. Teie vastu peab midagi otsustavat ette võtma — mida ema kavatseski, vähemalt oletan ma seda tugevasti. Ta lükkab seda ainult edasi, kuni ta on võtnud kindla hoole alla ka minu Henri, noormehe maalt, keda sõduri oma elava südame ja veel ühe teise asjaga, mis mulle isiklikult tähtsam on.» Seda mõtles Margot, milal kui Jeanne käega tema põlve ümbert kinni võttis. Sellega ta nagu tahtis haarata teda endale, kuid ühtlasi oli selles midagi anuvat.

«Tule meie poole!» See oli tema haruldane kellukesehää. «Võta tõeline usk vastu! Sa saad õnnelikumaks, kui sa iganes oleksid arvanud. Ja maa õpib tundma üksmeelt ja rahu.»

«Kelle arvel?» küsis Charles Üheksanda öde oma ikka veel suletud silmade tagant.

«See loomulikult ei lähe,» otsustas ta endamisi. Ühtnagu märkas ta igatahes, et see kummaline naine hakkab võimatult käituma. «Ta käsi, mis on mu põlve ümber, teeb pingutuse; pole kahtlust, ta toetab end, ja tema jalg hakkab libisema. Kui ma ise vahele ei sega, kukub

ta mu jalge ette.» Kiiresti haaras ta Jeanne'i randmest kinni.

«*Madame*, te mõtlete minust liiga kõrgelt. Ma olen võib-olla see, mida te variserlikkuseks nimetate. Igatahes on aga mu vend Prantsusmaa kuningas. Mu isa oli seesama — mõlemad katoliiklased, ja see on ka minu usk. Meie ei saa seda muuta, isegi kui ma tahaksin. Mina, kõigi katoliiklike kuningate tütar, ei kujutle end teie jutlustel. Seepärast ei pea aga veel teie poeg mis-sale minema, ma olen salliv.»

«Sa tahad temaga selle kõlbluseta õukonna juurde jääda?» Jeanne kõneles kainestunud, külmalt ja jäi seekord «sina» juurde palja halvaksapanu tõttu. Uleskerkiva viha surus ta maha oma kõrgemate, loovutamatu eesmärkide pärast. Kes on see tüdruk, kes nii pealetükkivalt muskuse järgi lõhnab? Mida võib tema kuri tahe takistada või muuta?

«Oh!» hingatas Margot tulvil hoolitsust ja koguni kaastunnet selle õnnetu naise vastu. «Teie poeg õpib kindlasti varsti õukonnas liikuma. Ma olen täiesti valmis teda kaitsma. Minust ei saa küll protestanti, kuid lihtsa karmi protestandiga sobin ma hästi, ma tunnen seda.» Ta kõneles veel edasi, sest Valois' printsess valitses sõna. Iga ta sõna oli ebaõnnestunud ja ärritas Henri ema tema vastu; seda ei võinud ta teada. Seevastu tuli talle koguni meelde, kord juba hoos, ta kihlatu väike õde, tähtsusetu laps, kelle peale ta muidu kunagi ei mõelnud. Igatahes meenus too talle ka sellepärast, et kõrvaltoa üks või pigemini kootud eesriie ukse kohal, tasakesi veidi liikus. Kõrgendatud häälel ütles Margot:

«Kui ma teie pojas oma sõpra ja isandat ei näeks, *Madame*, siis paneks kindlasti teie võluv tütar mind ikkagi tema poole hoidma. Meil pole siin ühtki sellist tüdrukut, esmakordselt kohtan ma temataolist olevust ja vabandage mulle mu õpetatud võrdlust, üks kuninglikest vana-aja lamburinnadest ilmub mu silme ette teie Catherine'i õrnas kujus.»

Mille peale Catherine siis täpselt ja tõeliselt sisse astus. Ta ema, Jeanne, kes florentiini vaipa ja selle liikumist polnud märganud, ehmus, jah, silmapilguks uskus ta oma minia imepärastesse võimettesse, eriti

ellepärast, et Catherine käis paljajalu ja ta lahtised luuksed langesid üle valge öörüü. Blond, nagu ta oli, la süütu näoga, ei võinud Margot' poolt esile manatud lamburinnad teisiti välja näha. Margot omalt poolt mängis üllatunud, ehkki maitsega ja liialdamata. Ta tõusis ainult püsti ja sirutas vastuvõtuks käed, kuna see laps oli nii armas.

Kuninganna Jeanne tundis ära variserlikkuse ja vaatamata pahaselt eemale, sest ta oleks peaaegu väärkujutluse ni laskunud — sellal kui ta tütar imetlevale Margot'le usaldavalt oma südame avas.

Ma kõhin veidi, täna pean ma voodis olema ja ema eesli-piima jooma. *Madame**, kui te mu piimavenda, väikest eeslit näeksite, kui armas ta on!»

Ja kõigepealt sina, mu väike!» hüüdis *Madame*, kaenustas oma tulevast meheõde ja lausus talle palju süütu, lapsekohaseid sõnu. Võib-olla Catherine rõõmus-tas. Jeanne igatahes ei kuulanud enam, vaid mõõtis oma pilkudega seda võõrast tuima tuba. Täpselt niisugune oli kõikjal! Needsamad pildirikkad seinakatted, nikerdatud kirstud, raskelt maharõhuvad laed, ja see baldahhlini ning eesriidega hämaraks tehtud voodi, ja aknad algavate seinavade ääres: kõik salapärase, täis peidupaiku, toreduse ja kaunistuse all kurjakuulutav, kui seda üksainus kordki õieti silmitseda — ja niisama inimesed! Niisama ka inimesed, tundis Jeanne lõdisedes, ta ei teadnud, mispärast.

Printsess Margot' oli rohkem teada kui temal. Ta oli õukonnas mõndagi kõrva taha pannud ja seega oma ema ja oma kuningliku venna nägusid võrrelnud, kui mõlemad omavahel sosistasid. Kui ta nüüd süütut Catherine'i kaisus hoiab, tunneb ta imelikul kombel midagi endas ligutavat, see võis olla ta südametunnistus. Võib-olla oli see vastupidi uhkus ja suuremeelsus, mis ei taha salakavalust tunda. Catherine siristas oma vankuva hääle-lesega, kõrgete jahmunud lõppsilpidega:

«Te olete nii ilus, *Madame*, täna peaks mu vend teid nägema. Kas te olete ka tema suhtes heasoovlik?»

«Ja-jaa,» vastas Margot, mõtles aga seejuures kasvava pahameelega: «Seda ei tohi olla. Ma pean neile lõtt ütlema.»

«Kus on teie väike koer, *Madame*? See on kõige ilusam väike koer, keda ma tunnen.»

«Ma kingin ta sulle.» Margot laskis tüdruku lahti. «Ma pean teda hoiatama!»

«Ma tahan teile nõu anda.» Margot kummardus ette, et Jeanne'i tungivalt silmas pidada. Esmakordselt jätsid teda ta erakordse kavatsuse juures maha osavus ja rahu. Asjatult püüdis ta pihta hakata, ta hingamine muutus kuuldavaks, nina näis koguni pikemana. «Kuid te ei tohi kellelegi öelda, et see olin mina!»

«Salapärase ja kurjakuulutatav ehete all,» mõtles Jeanne. Ta ütles:

«Ma juba tean, et minuga pikale venitatakse, et mind petta tahetakse.»

«Kui ainult see oleks! Reisige ära, *Madame*!» hüüdis Margot, juba kriiskas ta, see polnud enam hingesuurus, nagu ta oli tahtnud, vaid ainult veel alasti hirm. Äkki sõnas ta hääletult: «Ega meid ometi keegi pealt ei kuula? Te võtke see armas olevus, põgenege lõunasse, kui te seda veel saatel! Et midagi enda jaoks saavutada, ei tohi te siin olla — ja hoopiski mitte teie poegi!»

Jonn ja uskmatuse olid kõik, mida Margot oma kõige ausamal silmapilgul Jeanne'i juures leidis. Jeanne oli otsustanud ähvardusi mitte uskuda. Seda vana nagu ei suutnud Margot liigutada, seepärast otsis ta ebakindlate kätega teist nooremast, et see teda aitaks. Ta pilk lahkus Jeanne'ilt, läks Catherine'ile, jäi aga Jeanne'ile määratuks. Too pidi nägema, kuidas Margot oma mustade silmade raskusega tüdruku heledates midagi esile kutsus: see oli äratundmine. Nüüd oli see ka kohkumine!

Vahepeal jäi Jeanne oma keeldumise juurde, ja ta sattus täielikku raevu, kuna ta tütar oli kahvatuks muutunud ja seisis ebakindlalt jalul. «Küllalt!» käskis ta. «Mine tagasi oma voodisse, mu laps!» Alles hiljem, kui üks Catherine'i järel oli sulgunud ja florentiini vaip enam ei liikunud, andis Jeanne Valois' printsessi nõuande ja hoiatuse peale vastuse.

«*Madame*, ma sain kõigest aru. Te peate mind vankuvaks ja kartlikuks tegema, ülesanne on saadud kuningannalt, teie emalt. Teadustage talle, kas leidsite mind mahalööduna! Omalt poolt tahan teile teatada, et härra

admiral on kuninga juures kõik saavutanud, mida meie, protestandid, tahtsime. Te ise ei pruugi, mis puutub teie osatunnistusse, lõplikke otsuseid teha, enne kui näete, et see kuningakoda on Hispaaniale sõja kuulutanud. Kull te näetel! Igatahes minu poeg, teie kihlatu, saabub illes siis siia, kui meie leer päris suur on.»

Kindlasti, *Madame*,» ütles Margot. Navarra kuninga vaene süda värises ja võitles oma uhkete sõnade juures; aga Charles Üheksanda õde, nii jahe nagu alati, ei leidnud enam mingit põhjust ei südametunnistuse piiriks ega suuremeelsuseks. Ta mõtles samuti kui selle jutuaajamise alguses: «Kardetav! Te olete suur hädas; kui emal on õigus, midagi otsustavat tuleb teie vastu ette võtta. Kuid te hävitate end ise; siin on saatus antuks mõltes,» mõtles õpetatu.

Kindlasti, *Madame*,» ütles Margot. «Ma kaalun endas teie sõnu.» Sügav kummardus. «Ja kui ma olen veendunud, et te olete targem, küllap siis peab ka teie religioon minu omaks saama. Loodetavasti toob härra admiral printsi, minu kihlatu, kaasa, et siin kõik koos oleksid.» Sügav kummardus — ja muskuse lõhna puhang, mis oli *Madame* Marguerite juba läinud.

Jeanne läks oma tütre juurde, kes talle päraniäetud niniste silmadega vastu vaatas. Kui Jeanne küllalt voodi lgi oli, heitis tüdruk oma mõlemad käed talle kaela ümber.

«Hirm, emal Mul on hirm!»

KIRJAD

Hiljem kirjutas kumbki Pau'sse, Henrile. Kirjad kirjutati harilikult Blois' lossi erinevates tubades, ja Catherine pistis käskjalale, kelle Jeanne ära saatis, enda oma salaja pihku. Jeanne kirjutas ükskord: «Käi tihti jutlusel ja iga päev palvel! Harja oma juuksed ülespoole, aga mitte nii nagu neid varem kanti! Mulje, mida a siin kohe pead avaldama, on: meeldivus koos julgusega. Aga ära lahku Béarnist enne, kui ma sulle uuesti kirjutan!»

Catherine teatas samal ajal oma vennale: «*Madame*

kinkis mulle ilusa väikese koera, ma olen ka tema juures toredasti süüa saanud. Ta armastab mind! Kui ma sulle nüüd ütlen, mu kallis vend, et ma kardan, siis tean ma küll, et sa ei suuda minust aru saada. Sa tegid mulle ülesandeks: esimese hädaohumärgi puhul kuller! Ma ei näe mingit märki, kuid saadan sulle siiski kulleri. «Pea silmas!» nii andsid sa minu ärasõidu ajal mulle silmadega märku, «pea silmas meie kallist ema!» Meie kallis ema reisib nüüd varsti kogu õukonnaga Pariisi, kus meil on palju vaenlasi. Ma teen silmad lahti, aga kui sa ometi juba meie juures oleksid!»

Jeanne d'Albret kirjutas järgmist oma pojale Henrile maikuus Pariisist, kus ta prints Condé majas elas. Ta kirjutas õhtul avatud akna juures, lamp hubises soojas õhus.

«Ma muretsesin siin sulle *Madame*'i pildi ja saadan selle sulle. Rõõmustagu ta sind! Peale *Madame*'i, kes on tõesti ilus, meeldib mulle siin väga vähe. Prantsusmaa kuninganna kohtleb mind sõnnikuhargiga ja sinu Margot jääb papistiks, kõik minu pingutused olid asjatud. Ainult see rahuldus oli mul, et ma võisin Elisabethile Inglismaale teatada, et sinu abielu on nüüd lõplikult otsustatud. Mu poeg, ma ei tea, kas ma alati kohal olen, et sind selle kuningakoja kiusatuste eest hoida. Ära lase end eksiteele viia ei elus ega usul!»

Maja ühes teises toas kriipseldas salaja öde: «Kiiresti sõnake millegi kohta, mis meiega täna juhtus! Me käime siin poodides, kus ema teeb sisseoste sinu pulmadeks. Täna olime käsitöölise juures, kes *Madame*'i pilte valmistab, ja tahtsime kõige ilusamat välja otsida, seal kogunes väljas palju inimesi kokku ja nad nurisesid meie üle. Nad muutusid aina valjemaks ja ähvardavamaks, kuni meie vahtkond nad minema kihutas. Ema ütles, et need olevat üksnes ärevil vahtijad, nagu Pariisiski on paratamatu; mina aga olen kindel, et nad mõtlesid sinu abielu. See rahvas ei taha seda ja igal pool otsib ta riidu protestantidega. Paljud meie härrad on seda mulle tunnistanud, kuna ma neile peale käisin. Sest ma pole üldse niisugune laps, nagu arvatakse. Vana kurja kuninganna auneitseid on terve rügement, neil on palju sõpru igal pool, ja nad ässitavad meie vastu üles.

...aga härra admiral vastu. Ta saabus siia viiekskümmene ratsanikuga. *Madame* Catherine on vihane härra admiralile peale, et ta jõuga meie asja esindab. Ma ei või üldse kaalutlematusega, sest ma olen ainult tüdruk. Teda kõike pidin ma sulle päris kiiruga kirjutama, sest mu akna all õues ootab ratsakuller, et ma kirja alla viskaksin, ka lõpeb mu valgus ära, ma pean ju veel pitseri peale panema.»

Sellal kui Catherine paberile vaha peale pani, lõi lambinokast valgus veel kord leegitsema, ja siis kustus ära. Jeanne'i lamp valgustas edasi, ta kirjutas: «Coligny on otsusekindlam kui eales varem, see lohutab mind. Ta nõuab sõda Flandrias, ja kuninganna ei saa talle vastu rista, ehk ta küll valelikult väidab, et keegi ei tulevat melega, ei Inglismaa ega saksa protestantlikud vürstid. In pole lõpuks midagi muud kui vana naine; tema poeg, kuningas, aga kardab härra admiralit ja armastab teda sellepärast, ta nimetab teda oma isaks. Nende esmakordsel jälleägemisel laskus Coligny põlvili, aga oma motleis ja plaanides alandas ta end jumala ees — ja sügugi mitte Charles Üheksanda ees, kes, vastupidi, talilub täiesti tema tahtmist mööda, külvab teda austusega üle ega otsusta enam ilma temata mitte midagi. Kuningas kinkis härra admiralile sada tuhat naela, et ta oma mahapõletatud Châtilloni lossi saaks uuesti üles ehitada. Härra admiral asub seal. Kuningas aga on Blois'sse ühe armukese pärast maha jäänud. Härra admiralil on õigus: see annab meile võimaluse *madame* Catherine'i võimu juurest eemale tõrjuda. Nüüd, mu poeg, asu teele ja reisil!»

Seda kirjutas Jeanne, ja kuller, Béarni aadlik, pani selle kindlasse kohta, et koidikul sellega minema ratulada. Vähemalt uskus ta võivat mõlemaid kirju, kuninganna ja ta tütre oma, kindlalt oma kehal kanda. Kuid ta polnud veel jõudnud maja juurde, kus ta kaastlastega elas, kui talle joobnud kallale tungisid; hoolimata pimedusest tundis ta ära, et need kuulusid Prantsusmaa kuninganna ihukaitsesse. Ta kaitses end nende vastu, sai aga hoobi, mis ta pikali lõi. Kui ta üles suutis tõusta, olid ta kallaletungijad läinud — ja koos nendega tema kätte usaldatud kirjad.

Need jõudsid viibimata Caterina di Medici kättesse ja avati tema poolt pitsereid murdmata. Oma magamistoas üksi olles luges ta, mis head või halba tema vaenlane ja teine talle reetsid, ja *madame Catherine* rõõmustas. Ta oli rõõmus, kuna paljastatud vandenõud teda tavalliselt elustasid. Iga elu ja inimeste kurikavalus kinnitas tema oma loomust ja vaimulaadi ning virgutas teda otsustavale tegevusele. Ta istus oma mugavusteta sirges puust tugitoolis, vaatas üle kirjutatu eemale, sest ta teadis seda peast, ja kaks kuuest valgest vahaküünlast, mis tema toas olid põlenud, valgustasid teda veel; teised olid tema sõrmekeste poolt ära kustutatud. Valgusepaiste ümbritses kollaselt allarippuvaid lõua ja palgete masse, ülemine näopool oli varjus, kust aga silmad, muidu tui-malt mustad, hõõgusid nagu põlevad sõed. Mida need silmad vana kuninganna sisimas ka märgata võisid, väl-jaspool, toas, nägid nad, vabanenud pimedusest, ainult teatud üksikasju maalitud seinatahvleilt, kord karjuvalt püüanikistud suud, viibutavat nuga. Tõmbetuul kallutas küünlaleegi teisele poole, seal ilmus nähtavale nümfli lihalik naeratus ja käsi, mis tema järele haaras.

Madame Catherine arutles endamisi, et tema vaenlase selgesti väljendatud sõnade järgi tahetakse teda võimu juurest eemaldada. Juba kujutleb see mõtlematu end käskijannana, *madame Catherine*'i aga üksi ning maha-jäetuna ja tema poega, kuningat, ainult veel tööriistana mässaja käes, kes Caterina kohtu poolt on mõistetud poomissurma Grève'i väljakul! «See otsus pole tühis-tatud, mu hea sõbratar! Kas te siis ei tea, et minu poega Charles'i mõnikord kahetsus haarab? Ja kui see poleks tema parem teadvus, siis on tal ometi hirm oma venna d'Anjou ees, kes on minu lemmikuks, kuna ta ühtki naist ei taia. Ma ähvardan vanemat järgmisega. Ta teab, kui kiiresti meie juures surrakse. Ei, hea sõbratar, mida te endale ka ette ei kujutaks, mina ei hakka Hispaania ku-ningat pahandama ega hollandi gööse* hoopiski mitte tema vastu toetama. Muidu annaks Filip minu trooni Guise'ile ja mina oleksin tõepoolest kadunud. Guise'iga, selle peakatoliiklasega, pean ma niisama põhjalikult val-mis saama kui teiega, ketseritega. Üks tuleb teise järel. Andke mulle ainult veel veidi aega, hea sõbratar! Te

peate suuri ja haruldasi uudiseid üle elama. Kas ma ütlesin: üle elama?»

Madame Catherine mõtles, märkamata, et ta mõtles. Ta vaim elas sel ajavahemikul suurepäraselt, kuna see oli põnevil olles ületanud hirmu ja jõudnud kuni nurjatu julguseni. Siis minnakse mõtteis kaugemale, kui tegu loennäoliselt iganes viima peab; kuid see viib sinna siiski.

Ta polnud sel ajal sugugi eemaldunud olevikust, vaid pani kõike hästi tähele, mis ta lossis sel kellaaajal toimus. Tema loss Louvre suleti ja pandi riivi kell üksteist, veidi

ne seda algas õukondlastel, kes õigeaegselt välja taht-ol pääseda, vahetpidamatu jooksmine, kohe pidi kol-ondat korda hüütama, siis langesid väravad kinni. Veel ei sisid kuninga vibukütid raskelt läbi kõikide käi-ode, et neid siiajääjatest tühjendada. Kui nad aga oodas olid, õiendati salaja siiski veel uste juures, mis olid ainult kinni lukatud, ja naised lasksid mehi sisse. *Madame Catherine* teadis seda hästi ja lubas seda. Kuninga ihukaitse ülem astus tuppa ja küsis parooli olle öö jaoks. «Amor,» vastas talle *madame Catherine*.

Ta käskis sel kaptenil muudki, kuid seejuures laskis ta temal oma tooli lähedale tulla ja kõneles tasa. Seetõttu kustutati Caterina eesttoas kuus vahaküünalt ära, ja trep-pidele ei heitnud sel ööl ükski suurtest lõuendist later-mist oma sõelutud paistet. Kell oli kaksteist löönud, seal lousis, saadetuna ühest tõrvikukandjast, mingi rõivas-õ mähkunud kogu trepist ühes vana kuninganna magamistoa juurde, astus sisse, sulges aga ukse alles kui ohvitser oli eemaldunud. Siis avas Charles üheksas oma mantli. Ta ema istus samas paigas nagu milu tundi tagasi, ta pööras poja poole oma vana näo, valgus loitis põiki sellest üle, ja poeg ehmus.

Ma kutsusin sind õigeaegselt, mu poeg, ka oli vaja-lik, et sa öösel kohale tuled. On niikaugel, et me peame tegutsema. Loe neid kirju!» Ta lükkas nad tema poole. Charles veeris neid, juba lõi ta rusikaga lauale. Ta nägu aga ei väljendanud ainult viha, vaid veel rohkem hirmu. Umbusklik pilk tuli nagu alati altkulmu. Caterina mõt-les: «Halvasti säilinud noor mees. Kui hea, et mul on veel kaks poega! Järgmine armastab poisse; minust saab ainuke naine, kes teda valitseb. Viimane on põikpea,

temal tuleb silma peal hoida, et ta midagi minu vastu ette ei võtaks.»

«Mina mõtlen alati sinu heakäekälgule, mu poeg,» ütles vana naine. «Sa oled endale Blois's oma sõbranna juures liiga teinud, nüüd läheb sul väga vaja su ema läbiproovitud jõudu, et me su trooni päästaksime.»

«Tapa mahal Tapa mahal!» lõõtsutas Charles, kelle sooned õnnetustkuulutatavalt paisusid. Ta nägu oli vähem ilhav kui tursunud, ja see oli kaetud kärbitud hõreda habemega. Ülahuule kohal rippus see punakais salkudes, alahuul aga, muidu vastumeelsusest maailma suhtes kõvasti kokku surutud, langes nüüd alla, kuna see vaene inimene suurt hirmu kannatas. «Tapa mahal!» öeldes ajas ta pea tärgeldatud krookkrae seest taitsutamatult välja, kusjuures ta suurtes kõrvades mõlemad jämedad pärlid kiikusid ja särasid.

Vana naine ütles: «Härra admiral, keda sa oma isaks nimetad... Aga nimetagi teda ainult nii, see viib teda eksiteele. Mässaja ähvardab mind päris avameelselt, ja tema armetu Kitsekuninganna on mulle näkku ütelnud, et ta mind ei karda. «Ma tean, et te väikseid lapsi ei söö,» nii väljendas ta end. Kuid ma kinnitan sulle, et see Püreneede kits seda kõige vähematki ei tea. Näiteks, tal endal on lapsed, ja neid kavatsen ma igatahes ära süüa. Väike tüdruk on selle liigutava kirja kirjutanud, ja poiss peab selle korralikult kätte saama. Seda kindlaminini toob teda ta rüütellik meel ja julgus siia, siis aga on ta mulle peibutuslinnuks kõigile neile kardetavaile hugenottidele. Pariis kubiseb juba nüüd nendest, aga oma lõbusa printsi saatjaskonnas tulevad alles õige paljud neist siia sisse.»

Ta oli hääle täielikult langetanud, ta sosistas vaid veel. «Siis on nad meil käes. Kõigil Gascogne'i kiskakõridel on siis ühtekokku veel ainult üks kael, seda on kerge maha lõigata. Vait!» käratas ta pojale, sest Charles tahtis uuesti välja pahvatada: «Tapa mahal!» Seda oli temast näha. Sellal oli ka *madame Catherine* vaimus kuristiku kohal põnevil, teadmata, kas tegu kunagi sellele mõttele järgneb. Talle tuli pikkamisi ja sõna-sõnalt meelde:

«Hertsog Alba ütles mulle kunagi: «Kümme tuhat

honna pole veel mingi lõhekala,» ja mina vastasin talle: «Lõhekala all võite te kaht isikut mõelda.»»

Ta vaatas pojale pikalt ja tähelepanelikult otsa, ehkki ta vald tema kõrvalpilku kohtas.

«Igatahes on ka meid ainult kaks,» lausus ta äkitult, laskis järsku jälle kuulda oma laia, mõnusat häälet. See ehmus poeg sedavõrd, et ta, kavatsusega haarata loidi, mida käepärast polnud, ema ette põrandale istet võttis.

«Ja rahulikult istuma!» ütles ema, ja nüüdsest peale istis ta pojale otse kõrva sisse — nii kaua, et maihomad eesriiete taga juba koitis, kui kuningas *madame Catherine*'i juurest ära läks.

LT MITTE ENAM KAHVATU VALJA NÄHA

Ohvitser tõrvikuga näitas end nurga juures, ta oli seal laga kogu öö oodanud — kui ta, vastupidi, ukse juures ei kuulatanud. Charles järgnes talle täis vaenu ja hirmu. Kapten viis ta tema magamistuppa, vahimehed mesloas äratas ta terava hüüdega, kuni nad pinkidelt õles hüppasid ja hellebarded vastu maad kopsatasid. Charles uuris silmanurkadest kõiki näoilmeid, üht teise lähel, nii nagu tõrviku valgus nad nähtavale tõi. Siis laks ta voodisse.

Kuid ta ei suutnud uinuda: näoä ilmusid ta laugude lähel — vaenlased, vaenlased, ja selle vahel vilmatasilmalud, tema enda ihukaitsjad. Kord uskus ta nägevat ust avanemas — piinavalt aeglaselt, kuni ta märkas, et ta silmad on ju suletud. Siis pilutas ta ettevaatlikult ümri — mitte midagi muud, kui ainult õlis ujuva tahi nork hubisemine. Charles ei talunud kauem seda ööd, ta lahkus oma asemelt, arglike liigutustega surus ta end korietuses läbi ühe kõrvalväljapääsu ja jõudis kõrvalteid kaudu omaenda eestuppa. Tema ihukaitsjad magasid ümberringi pinkidel, keskel aga seisis püsti kapten istutatud kätega, ja ootamatult väljailmunud Charles tabas tema liialt keskendunud pilgu. Niisugune on ainult vandenõulasel! See inimene omandas ka otsekohe päris tühja ilme; kui ta end avastatuna nägi; üha

kahtlasemaks tegi ta end oma kuningale. See jäi pooleldi välja, ja kõigepealt vaatas ringi, justkui otsiks, et kas abi on ligidal. Siis sosistas ta läbi torusse pandud käte:

«Amaury, sind ma usaldan, sa oled minu sõber. Kui aga sinu tõrviku valgus su leitnandile langes, siis tundsin ma reeturi ära. Otsi temaga riidu, et ma teda iial enam ei näeks! Mine ees õuel! Ma saadan ta sulle.»

Kapten kuulas sõna, nüüd sosistas Charles unest ärganud leitnandiga. Ta soovitas kaklust hoopiski mitte ära oodata. «Kohe torgata! Seejärel aga karju, nagu oleks ta sulle kallale kippunud!»

Seepeale hiilis ta oma magamistuppa tagasi ja tuli alles siis jälle välja, kui sõdurid valjusti läbisegi hüüdsid.

«Mis siin sünnib! Tehke mulle ruumil!» käskis ta üli väga kõrgilt, ehkki oli öösärgis. Inimesed ta taga vaikisid, Charles painutas end üle keerdtrepi, lõdisedes hommikutuulest ja oma tundmustest. Hämaral valguselaigul lebas seal sügaval all väljasirutatud keha. Selle kõrval peksis keegi lapiti mõõgaga ja karjus: «Appi, tapetakse!»

Charles'i taga ütles ta ema rahulik hääle: «

«See inimene peab vait jääma ja üles tulema.»

Charles märkas alles nüüd, et ema oli sõdurid juba ära saatnud. Ta andis mõrtsukale seal all märku. Vahepeal sai *madame Catherine* paljude lühikeste küsimuste kaudu teada, mis tema kohmakas, aga metsik poeg oli korda saatnud.

«Ligneroles,» kõnetas *madame Catherine* noormeest, kui selle pea trepi kohale ilmus, «te osutasite kuningale hea teene.»

«Suurima heameelega, *Madame,*» vastas noormees kerge südamega. Ta muutus kohe jutukaks. «Kapten Amaury oli salajane hugenott, kas te seda ei teadnud, *Madame?* Teie plaanid tema partei vastu, need oli ta ära mõistatanud, ta oli veidi aja eest väga ärritatud, ja tema kaudu tean ka mina tänasest ööst alates sellest, mis ees seisab. Mina võtan osal Rõõmugal Sellest peab tulema õige rõõmus verevalamine!»

Charles Üheksas lõdises seda kuuldes oma särgis. Ta

pidi toetuma. Hea ainult, et noor Ligneroles ta ees seisis ja et *madame Catherine* neid mõlemaid kindlalt silmas pidas. *Madame Catherine* ütles mõnusalt ja laialt:

«Täna osutasite te tubliks ja olete kosutuse ära teeninud, tulge, noor inimese!» Tatsudes viis ta leitnandi oma magamistuppa, avas ühe madala laia kapi, mis väljastpoolt oli kaunistatud suurte nurgeliste koonuslega, ja valas veini pokaali.

«Nüüd aga minge magama,» ütles ta, kui Ligneroles klaasi tühjaks oli joonud ja korraga täiesti kurnatuna välja nägi. «Täna olete teenistusest vaba,» lausus ta sõbralikult, kuid Ligneroles ei saanud temast vist enam aru ja tuikus välja. Kuninganna vaatas talle järele kuni trepini, kust ta üsna äkki, kangelt ja pea ees, alla kukkus. Siis sulges *Caterina di Medici* rahuldusega ukse.

Ta murdis endal kaela,» seletas ta mõnusalt. «Oli ka soovitatav, et sa jälle puna oma palgetele saaksid, mu poeg. See on möödas. Kindlasti on selles süüdi veel ainult hämar hommik, et me mõlemad kahvatud välja näeme.»

SEESAMA HOMMIKUTUND

Seesama hommikutund oli roosivärviline koos apelsinivärvi toonidega Néraci alas, kus ta Henri Navarrat alatas, kuna ta ikka veel ei suutnud lahkuda Fleurette'ist, aedniku seitsmeteistkümnendaastast tütrest.

«Sa pead minema, mu kallim. Juba tõuseb mu isa üles. Kui ta sind siin näeb, mis ta küll mõtleb?»

«Mitte midagi paha, mu süda. Mu ema truu teener ei või uskuda, et ma teda kurvastada tahan.»

«Ja sa ei kurvastagi teda, kui sa mind armastad. Sa kurvastad mind ainult väga oma ärasõiduga.»

«Prints aga peab alati läbi maa ratsutama, ükskord lahingusse, teinekord...»

«Kuhu teinekord?»

«Seda ei pruugi sa teada, Fleurette. See ei teeks sind õnnelikumaks, ja me mõlemad peame koos õnnelikud olema, niikaua, kuni me enam koos olla ei saa.»

«On see tõsi? Sa oled minu juures õnnelik?»

«Nii väga pole ma veel iial olnud! Olen ma's juba

sellist päeva näinud koitmas? See on nii ilus kui sinu põsed. Ma ei unusta teda iialgi. Ainuski lill kõigi nende hulgast siin ei kustu mul iialgi mälust.»

«Hommik on lühike, ja peagi õitsevad lilledki ära. Mina jään siia ja ootan. Kui kaugele sa iganes ratsutad ja mida kõike sa ka ei kohtaks, pea meeles mind — ja väikest kambrit, kuhu aed lõhna levitas, kui me teineteist armastasime, ja minu suud, mida sa...»

«Fleurette!»

«...nüüd viimast korda suudlesid. Ja mine, muidu viivad nad su minu juurest minema, kuid ma ei taha, et teised sinu hüvastijätupilku näevad!»

«Siis uputame oma viimase pilgu kaevu. Tule, Fleurette! Sinu käsi minu kaela ümber! Minu oma sinu puusade ümber! Nüüd vaatame koos alla veepeeglisse, selles kohtuvad meie silmad. Sa oled seitseteist aastat vana, Fleurette.»

«Sina kaheksateist, armas poiss.»

«Aga kui me päris vanad oleme, teab see kaev meist isegi siis veel, ja koguni pärast meie surmagi.»

«Henri, ma ei saa enam su nägu näha.»

«Ka sinu oma muutub seal all hāguseks, Fleurette.»

«Kuid ma kuulsin üht tilka kukkumas. See oli pisar. Kas oli see küll minu või sinu oma?»

«Meie pisar,» ütles juba tūdrukust eemaldunud Henri hāāl. Fleurette kuivatas veel oma nāgu. «Fleurette!» oli Henri viimane hūē, siis oli ta pāris kadunud, ja Fleurette tundis, et prints polnud enam tōeliselt teda mōelnud; ta saatis vaid ūhe mōōdunud tunni nime tulevasse, mis neiu tundmatuks jāi ja milles see nōrk nimi peagi pidi kaduma.

Henri istus hobuse selga. Maituul jahutas meeldivalt ta suurt sirget otsaesist, pisut lohus meelekohti, ja lōi lained ta tumeblondidesse lokkidesse. Tūdruku kambri polnud tal mahti juukseid pea külge kleepida, nii kujundasid nad end oma loomu jārgi. Ta mahedad silmad sāilitasid veel sada meetrit eemal lahkumisjālgi, siis oli ratsutamine nad selgeks teinud. Ta huuled haarasid lille, see oli ikka veel Fleurette*. Kui ta oma saatjate juurde sōōstis, kukkus tal lill maha.

Fleurette aga, aednikutūtar ja seitseteist aastat vana,

lāi oma igapāevasele tōōle. Ta tegi seda veel kaks-kolme aastat, siis ta suri; tema armastatu oli siis kuningas. Ta ei näinud teda iialgi enam, vōi siis muult kui kōrget isandat, kes kord pārast sūngēt saatust oma kodumaisesse linna Néraci tagasi pōōrdus, et sinu meest ōnnelik olla, kuid seekord teistega. Kuidas see tuli, et kōik siiski ūtlesid, et Fleurette olevat tema pārast surnud? Aja jooksul viisid nad ta surma tagasi koguni pāevale, mil Henri temast lahkus, ja jutustasid, et Fleurette olevat end tookord kaevu visanud, sellesesamasse kaevu, mille kohale nad mōlemad, seitseteist ja kaheksateist aastat vanad, kunagi olid kummardunud. Kas see jutt? Keegi polnud neid ju pealt näinud.

J E E S U S

Veel ratsutas Henri lābi maa, nagu see ūhele printsile kohane on, vastu lahingutele, vōi sellepārast, et ta peab abelluma. Navarra Henri pidi Marguerite Valois'ga abelluma ja oma Gascogne'ist Pariisini ratsutama, kuid tal olid tugevad reied. Kui vaja oli, istusid nad neliteist tundi ja kauemgi sadulas, kuid pidasid silmas ka oma hobuse tervist, kuna neil polnud alati raha teise jaoks; nad oleksid selle siis mōnelt karjamaalt kaasa vōtnud.

Eesotsas, aga ikka ūmbritsetuna teistest, ratsutas Henri, ja siis jārgnesid paljud. Üksi polnud ta kunagi. Iialgi ei olnud keegi ūksi, elati kabjaplaginas ja loomade leitsakus, samuti kui endi kehade lehas, kehakateks kuumaksaetud nahkvammused ja higist niiskunud kōlev. Mitte ainult kimmel ei traavinud temaga edasi, vaid kogu see ūhtne jõuk hingesuguluses olevaid seiklejaid, vagad ja uljad, kandis ratsanikku kōiremini edasi, kui vōis arvata, jah, nagu vōlutud sōiduk viis neid ratsutav parv külast külla. Puud olid valgeis ja punastes õites, sinisest taevast puhus mahe ōhk, noored seiklejad naersid, laulsid, riidlesid. Mōnikord tulid nad maha, neelasid palju leiba, punane vein, sugulane nendega nagu maa ja ōhk, sōōstis nende kōrisse. Kuldse nahaga

tüdrukud tulid ise ja istusid pruunide palgetega pois-tele põlvedele. Poisid panid tüdrukud kilekama või punas-
tama, ühed kiire haardega, teised omatehtud värssidega, ja need olid niisama häbematud. Omavahel, ratsutades, kõnelesid nad tihtilugu religioonist.

Kõik, kes Henrid ümbritsesid, olid veidi alla või üle kahekümne aasta, kõik tõrksad, täis protesti maailma-
korra ja vägevate vastu. Viimased olid nende arvates jumalast võõrdunud. Jumal mõtles kõike teisiti kui need, ta oli meelestatud nagu need kahekümneaastased. See-
tõttu olid ka kõik oma asjas päris kindlad ega kartnud kuraditki, seda vähem veel Prantsusmaa kuningakoda. Teel olles, seni kui nad veel lõunas viibisid, astusid nende teele vanad hugenotid, tõstsid mõlemad käed üles ja vannutasid Navarra printsi ette vaadata. Henril oli see ammu teada, et nad on umbusklikud arvukate koge-
muste kaudu.

«Aga kallid sõbrad, kõik muutub nüüd hoopis teiseks. Ma abiellun kuninga õega. Te peate usuvabaduse saama, minu sõna selle peale!»

«Me paneme vabaduse maksma!» hüüdsid ratsanikud ümberringi.

«Rahva isevalitsusel!»

«Õigusel Õigusel!»

«Ma ütlen: vabadusel!»

See oli kõige tugevam nende sõnadest. Sellega varus-
tatud ja relvastatud, ratsutasid nad summas põhja poole. Paljud, võib-olla enamik, said sellest lihtsalt nii aru, et nüüd tahavad nad võimu ja mõnude juurest välja vahe-
tada kõik need, kes praegu nende arvamise järgi on vabad. Henri mõistis neid täielikult, ta tundis sedalaadi inimesed teiste hulgast ära ja armastas neid kaunisti, nendega oli kerge elada. Nemad polnud siiski ta sõbrad. Sõbrad on raskemad olevused, läbikäimine nendega on niihästi põnevam kui ka ebakindlam, ja see sunnib ikka jälle aru andma.

«In summa*,» ütles Agrippa d'Aubigné*, kui nad trobikonnas ratsutasid, «sa pole muud midagi, prints, kui see, mis hea rahvas sinust on teinud. Seepärast võid sa ometigi kõrgem olla, sest looming on mõnikord kõrgem kui kunstnik, häda aga sulle, kui sinust türann

«...kui Ilmse türanni vastu on isegi alamatel ametnikku-
del kõik õigused jumalast.»

Agrippa,» vastas Henri, «kui sul õigus on, püüan ma saada madala ametnikukoha. Kuid need on pastorite kavaldused, ja kuningas jääb kuningaks.»

Ole rõõmus, et sa ainult Navarra prints oled!»

D'Aubigné oli väike, ta ei ulatunud isegi nii kõrgele
nõu hobuse pea kui Henri. Kõnelemise juures kasutas ta
nõrgalt kätt, millel olid pikad sõrmed ja konksus põial.
Ta muu oli pilkav, silmad uudishimulikud; ilmalik olevus,
kuid juba kolmeteistkümneaastaselt pidas ta vastu, kui
nad talt ta protestantlikku usku tahtsid ära võtta, vlie-
telstümneaastaselt võitles ta Condé all religiooni eest.
Henri oli kaheksateist, Agrippa kaksikümne aastat
vana, ja ammust aega olid nad vanad sõbrad, olid sada
korda riielnud ja sada korda leppinud.

See oli Henrist paremal pool. Vasakul aga alustas
elge ja karm hääl:

«Oo, kuningad, le oma iha orjad,
kes surnutega katnud maad.
et kas või vaksa võrra korjaks
see teile juurde tallermaad!
Oo, kohtumõistja, pühas kojas
kes rahva hüve maha müüd,
kas saavad hinnata su pojad
nii parandatud ränka süüd?»

«Sõber Du Bartas*,» ütles Henri, «millest see küll
tuleb, et sinu headusega kukk nii kibedaid sõnu leiab.
Tüdrukud jooksevad su juurest minema!»

«Ega ma neid ka tüdrukutele ei lausu. Sinule, armas
prints, kõnelen ma neid.»

«Ja kohtumõistjatele. Du Bartas, ära kohtunikke
unusta! Muidu jäävad sulle ainult su kurjad kuningad.»

«Kurjad pimedusest olete teie ja oleme meie inime-
sed kõik. Tuleb pihta hakata endaparandamisega. Mis
puutub tüdrukuisse, siis ei, seda ma veel ei suuda,
aga galantsed värvid kavatsen ma küll täitsa maha
lätta. Tulevikus teen ainult vaimulikke.»

«Tahad sa siis juba surra?» küsis noor Henri.

«Ma tahan kunagi lahingus langeda sinu eest, Na-
varra, ja jumalariigi eest.»

Henri vaikis nende sõnade tõttu. Nende pärast pidas

ta ka meeles luuletuse «Oo, kuningad, te oma iha orjad», ja oma südames otsustas, et ärgu iial lamagu inimesed surnult väljadel, et eluga maksta kinni tema suurendatud maid.

«Du Bartas,» nõudis ta äkki, «aja end nii kõrgele püsti kui suudad!» Seda tegigi pikk aadlimees ja ta prints vaatas tema poole üles, irooniliselt, kuid ka imetledes.

«Kas sa sealt ülevalt juba näed kallist *madame Catherine*'i tema suure lõbumajaga? Tema ilusad auneitsid ootavad teid.»

«Sind mitte või?» küsis Agrippa d'Aubigné ja pilgutas ebaviisakalt silmi. «Ah ei, sina oled aus peigmees. Aga nagu me sind tunneme...»

Kõik naersid, Henri kõige rohkem. Tagantpoolt hüüdis keegi:

«Ettevaatust, härrased! Armastus on Prantsusmaa õukonnas juba nii mõnelegi midagi kaasa toonud, mis ta oma õndsas lõpuni tunda sai.»

See tekitas veel rohkem naeru. Keegi aga ajas oma hobuse teiste ja printsi hobuse vahele. Ta ei hoolinud sellest, et nad ägestusid, sedamaid valmis riidu alustama. Tal oli kõigist kõige ärevam nägu, mis aga väiksenäpaistis, kõrge laup surus selle kokku. Tal olid paljalugenud silmad, need olid kurvad juba härra Philippe Du Plessis-Mornay* kahekümne neljandal eluaastal, ja seitsmekümne neljaseks pidi ta elama.

«Just praegu sain jumalalt käsu!» teatas ta printsile. «Mu kõne mõjutab Charles Uheksanda usuvabadust sisse seadma ja Hollandi võitlust Hispaania vastu toetama.»*

«Anna oma kõne härra admiralile!» andis Henri talle nõu. «Küllap tema sunnib neid end kuulda võtma. Meid nad veel ei karda. Kuid ma loodan, et peagi jõuame seleni.»

Seda võisid nad usalduslikult arutada, kuna kõigil nende ümber oli küllalt tegemist naudingute loetlemisega, mis neid õukonnas ootavad. Hädahohtudestki räägiti valjusti ja toodi näiteid. Kostis kardetud haiguse nimi; siis tuli Philippe Mornay'sse kogu olemust haaranud äge rahutus, ta pahvatas:

«Lulgu see haigus mullet Charles Uheksas aga peab usuvabaduse andma!»

«Sa näeksid vastik välja!»

Me oleme vahetevahel vastikud, mis loeb see igaühe kõrval. Kas pole ka Jeesus see, vastik inimene, ristitud jumal, ja temasse me usume! Usume tema jüngeritesse, inimkonna heidikutesse, isegi juutidesse! Mida ta siis päranduseks jättis peale ühe viletsa naise ja pudatud mälestuse, ja ta suguselts pidas teda narriks. Kuid keisrid tema õpetuse vastu mõõga ja seadusega võitlesid, kuidas veel siis igaüks oma südames iseenda võidul Liha vaimu vastu! Ometigi on rahvad väheste meeste sõnadele alla heitnud, ja riigid kummardavad — teetöödud Jeesust. Jeesust!» hüüdis Mornay sellise häälega, et kõik kuulatasid ja ringi vaatasid, kustpoolt mõnigi nähtavale ilmub. Sest keegi neist ei kahelnud, et ta võib ilmuda ja nendega seltsida, mil iganes ta tund lüüa jõuab.

Nende kõigi jaoks olid tema haavad värsked ja veritised veel, Maria pisarad voolasid lõppematult. Kolmele* — nad nägid seda siit oma ihulikkude silmadega — väljas, kahkjast kungas, selle taga mustjad pilved. Nad liikusid sinna tema enda õli- ja viigipuude vahel, olid koos temaga Kaana pulmas*. Jeesuse lugu sulas neil kokku olevikuga, esmakordselt tunnetasid nad teda nagu inimena. Tema oli üks nende hulgast, ainult et ta oli tõesti kõrgemal pühaduse ja ka, nagu Du Plessis-Mornay välja julges ütelda, jälkuse poolest. Kui oletada, et inimsepoeg ilmub välja ligemast kaljulõhest, et nende ühele asuda, siis pole tema ratsuks muidugi mitte mingi naeruväärt eesel, vaid sõjakõlblik hobune, tal endal seljas nahkvammus ja raudrüü, ja nad oleksid tema ümber piiranud, talle hüüdnud: «Sire! Eelmisel korral jäite oma vaenlastele alla ja pidite end risti lüüa laskma. Seekord, koos meiega, te võidate. Löögem nad surnuks! Löögem nad surnuks!»

Nii oleksid need tavalised ja lihtsad hugenottide hulgast hüüdnud Jeesuse lihaliku esinemise puhul. Kuna juutide või sõjasulaste kohtadele oleksid nad oma kantsaegsed papistid asetanud ja eelkõige mõelnud nende arvel rikastumisele. Nii kergeks polnud see siiski

tehtud prints Henrile ega ta lähematele sõpradelegi mitte. Neid vaevasid kahtlused issanda ilmunise puhul. Du Bartas küsis teistelt, kas Jeesusele, kui ta tagasi tuleks ja oma lugu otsast peale algaks, tohibki nõu anda hoiduda ristilöömisest, kuna see on talle ometi määratud ja selles seisab maailma lunastus. Du Bartas tõmbas oma pika keha looka, sest kellelki ei saanud ta vastust. Du Plessis maalis veel eredamini välja kui varem, mida ta ristilöödu jälkuseks nimetas, ja just selles seisvat tema jõud ja ta ausära. Du Plessis-Mornay oli veim, kes kaldus äärmusse, hoolimata oma sokrateslikust näost, ja tundis end seejuures nii hästi, et ta kuni seitsmekümne nelja eluaastani jõudis. Vaest Du Bartas'd solvasid inimeste pimedus ja halbust, samuti kui võimatus midagi parandada, midagi isegi kas või teada; ja nii pidi ta varakult elust lahkuma, ehkki keset lahingukära. Mis puutus Agrippa d'Aubigné'sse, siis teda oli haaranud mingi tormakas sisemine tegevus, ja seda sel hetkel, kui Du Plessis nii tugevasti Jeesust hüüdis. Sellest momendist alates luuletas Agrippa ja oli ka juba niisama hästi kui lõpul ja valmis Jeesust, niipea kui ta nähtavale ilmub, värssides tervitama. Kõik, mida Agrippa tegi, sündis momendist ja kirest. See tegi ta põhjalikult õnnelikuks, ja seeläbi meeldis ta oma printsile. Teiselt poolt kütkestas Henrid Du Bartas' isik ja ta truumurelik meel. Du Plessis oma kalduvusega äärmusse kiskus teda kaasa.

Oma sisimas teadis Henri kõige paremini kõigist, et issanda Jeesuse tõeline seltsimine tema ja tema omadega on vaevalt mõeldav. Neil polnud tema arvates rohkem väljavaateid sellisele esiletõstmisele kui siis, kui nad oleksid katoliiklased. Tema silmis polnud tõendatud, et issand hugenotte eelistab, ehkki need teda arvatavasti rohkem armastavad. Sõltumata sellest vaimulaadist, mis ainult talle omane oli, võttis ta ratsasalkkonna kõigist tundmustest osa. Jeesuse hüüdmisest alates olid Henri silmad täis pisaraid. Kõigest hoolimata polnud ta kindel, et need pisarad on tõesti issandale määratud. Sel ajal kui nad rinnast üles tõusid — küll veel. Kui nad aga laugudele jõudsid — enam mitte. Siis oli kuninganna Jeanne'i nägu Jeesuse pildi välja

lõjunud, ja Henri nuttis, kuna ema ilmus tema vaimuliku ette kahvatumana kui ilal varem. Ammust aega oli ema oma pastoritega, kes jutlusi pidasid, läbi maa sõltunud, ning tal polnud kohta, kuhu oma pea panna, nagu Jeesusel, oli vihatud ja põlatud samuti kui Jeesus, oli oma õlgadele võtnud võitluse, sõjaõnne muutlikkuse, talutuse ja põgenemise — tema, üks naine, Henri kallim ema. See oli raske tee, mida ta religiooni heaks käis! Vuh-olla oli see tema nüüd Kolgatale viinud. Sest lõpuks lõpuks oli ta Caterina kätes, kuna härra admiral oli protestantliku väe-koju saatnud ja vana kuninganna ainult veel ähvardas. Seni, kuni järgmine sõjakäik ta õigesti hädaohtu saadab, käsutab Caterina. Isegi reisi oma pulma võttis Henri õieti ette tema käsul, Henri ei olnud selles. See noormees arvestas lihtsalt tõsiasju, teda ei kallutanud kõrvale ei usk, nagu Coligny'd, ega muu isemeelsus, nagu ta ema Jeanne'i.

EMA UUS PALE

Oma vammuse all kandis ta ema kirju ja soovis väga kolki neid veel kord lugeda koos oma väikese õe saadetutega. Kuid ta elas täielikult selles ratsutavas salkkonnas, päevad möödusid tal päikese käes, ööd tähtede all, ja ilalgi polnud ta üksinda. Nad ratsutasid nädalate viisi, vahepeal muutus maastik põhjapoolseks, aga selle vastu ei tundnud Henri nüüd enam üldse huvi. Tema hobuse kapjade all liikus tema eluaja jooksul kogu kuningriik, sest see ei seisnud paigal, kui ta ratsutas; see elas, jooksis, võttes teda kaasa. Henril oli alguseta ja lõputa liikumise tunne, ja alati ei pidanud ta seda ainult enda liikumiseks; see oli kuningriigi voolamine, mille veel tumedasse saatusesse tal endal tuli alles eluda. Nii oli ka õõ kaugel teel puuvõrade all laagrit ja ootas teda.

«Agrippa, mis ootab meid õieti Prantsusmaa õukonnas?»

«Õieti?» kordas d'Aubigné. «Muuseas sinu pulm, mis on kindlasti ilus pidu. Õieti aga, kui sa seda siiski teada tahad: kõik pühakute hädad.»

«Kas sa ütled kõik sellepärast, et sa ei oska õelda, missugused?»

«Nii see on, Henri. Sinagi tunnend midagi, kuna sel tunnil lendavad meie peade ümber nahkhiired ja jaanimardikad. Päevavalgusel on see möödas.»

Nad rääkisid seda sosinal, see polnud kellelegi muule määratud.

«Kas magame täna öösel mõnes külas?»

«Chaunay's, mu prints.»

«Chaunay Poitou's. Hüva. Seal ma otsustan.»

«Mille üle?»

«Kas ma edasi reisin. Ma pean vaikuses endaga nõu pidama ja segamatult oma ema, kuninganna kirjad veel kord läbi lugema. Hoolitse selle eest, et ma lõpuks ühe toa ainult enda jaoks saaksin, Agrippa!»

Kui nad siis aga Chaunay kõrtsi ees pikkade laudade ääres kaks tundi aega olid söönud, polnud Navarra printsil enam meel üksinduse järele, vastupidi, ta andis ühele päris ahvatleva kehaga tüdrukule märku minna enne teda üles mööda treppi, või oli see hoopis redel. Sel redelil kuulis ta nüüd lähemale minnes suurt kisa, peamiselt põhjustas selle ühe jässaka naise bassihääli; naine sikutas kedagi teist, kes kõrgetes toonides hädaldas, kambrist välja ja alla. Keegi seisis all ja näitas neile küünlajupiga valgust, see oli Agrippa d'Aubigné. Olukord näitas, et tema oli tüdruku ema kutsunud ja oma sõbra Henri reetnud; aga selle asemel et häbeneda, ta koguni naeris. Henri tõmbas sedamaid mööga tupest. «Sina ka!» nõudis ta täis viha.

Mida teeb luuletaja Agrippa? Ta kisub välja redelipulga, nagu oleks see ta relv. Sellest vappub redel koos mõlema naisega, need hüppavad kiljatades sügavusse ja kukuvad peale mõlemale mehele, kes maas on. Siis kaovad kõik teised mured ühe kõrval — möllust välja pääseda. See saavutatud, leiab Henri end mahajäetuna kõige sügavamas pimeduses. Mis on teistest saanud, kuhu on isegi redel jäänud? Ta peab veel rõõmustama, et leiab käega kombates väljapääsu. Kuskil võsas, kust tähed läbi sirasid, jäi ta magama.

Kui ta ärkas, oli varahommik, kolmeteiskümnes juuni, mida ta ilalgi ei pidanud unustama. Parajasti

lõhnas end põllult lööke lauluga üles veel kahvatusse loovusinasse. Henri pea kohal lõhnas sirel, läheduses vihes ojake ja rida värelevaid papseid varjasid ta eest kula. Algava päeva värskus häälestas Henri muretuks, ta käis kiirete kergete sammudega piki paplite rida, loks-kolm korda, ainult et hingata ja rõõmu tunda. Siis areenud talle igatahes kirjad, mis ta oli tahtnud lugeda ja mille üle järele mõelda. Ta jäi seisma, tõmbas kirjad välja ja laskis neil läbi sõrmede libiseda nagu parat kaarte. Milleks lugeda? Kõik viis sellele välja, et ta peab abielluma paksu Margot'ga, «Madame'iga», nagu tema väike õde Margot'd tituleeris. Selles suhtes olid mõlemad daamid, Caterina ja Jeanne, juba ühisel arvamusel, ja kõik muu toimub omal ajal: kas härra admiral vana mürgisegajaga toime tuleb, kas Henri abikaasa papistikks jääb ja põrgusse läheb. «Äärmiselt kahtlane,» molles Henri. «Ma ise olin korduvalt katoliiklane ja juba küps põrgutule jaoks. See võib juhtuda, ega kunagi ei tea. Niipalju on kindel: ilalgi ei hakkaks mu range hugenotist ema endal nii meeldivat õukonda pidama, kus naised meestele ettepaneku teevad. Seda kirjutab ta enda lauset tean ma peast.»

Siis just juhtus see: Henri nägi ema enda ees — hoopis teisiti kui vaimusilm muidu näeb, võrreldamatu täpsusega silmas ta kuninganna Jeanne'i nägu ühes ruumis, mis aga polnud hämar õhk. Palju heledam, kohutava eredusega tekkis ta sisimas valgus, mille paistel ta oma ema ära tundis kui juba igavikku läinu. Need polnud enam viimased elus mällujäänud näojooned, kui suur nahkne vanker minema sõitis ja poeg oma ratsu korvale maha jäi. Sisselangenud palged — ja varjud, valentlõhestavad, nagu igatsus kõige kadumaläinu järele, ümbritsesid teda, läbipaistvad, nagu kataksid nad ei midagi. Oh, suured silmad, mitte enam uhked, urituvad või armastavad, mis te kõik kunagi olite! — Te ei tunne mind küll enam ära, ehkki teate juba liiga palju seda, mis me siin veel ei tea!

Poeg langes murukünkale — alles äsja veel kerge udamega, korraka aga surmani jahmunud; mitte ainult sellest ema uuest näost, kõige rohkem sellest, et see nagu oli talle ka unes juba ilmunud, nagu taile nüüd

meenud. Neli ööd peaks sellest möödas olema; ta luges, mõtles hirmunult, istus künkal ja segas kirju. Kui ta aga juhuslikult lähemalt silmitses, märkas ta, et kaks neist on enne salaja avatud, kui ta ise pitseri katki käristas. Neli ööd tagasi? Lõige pitseri ümber oli peen töö, ja hiljem oli sinna peale tilgutatud vaha, mis kahjustuse ära parandas. Miks neli ööd tagasi — ja jälle just nüüd?

Viimane lause ta ema viimasest kirjast kõlas: «Nüüd, mu poeg, asu tee ja reisil!» Ta nägi: kuninganna Jeanne tahtis *madame Catherine*'i võimu juurest välja tõrjuda, too oli aga tema kirja lugenud. «Mu kallis ema on surmaohus!» taipas ta, oli juba jalul, hüppas läbi paplite.

«D'Armagnac!» hüüdis ta. Sest ta avastas oma teenri enne kui see tema.

«D'Armagnac, otsekohe sadulasse! Ma ei või hetkegi aega viita.»

«Aga mu härra!» lubas teener endale vastata. «Seni pole veel keegi põhust väljas, ja leiba alles küpsetatakse.»

Käegakatsutavatel tõsiasjadel oli võime Henrid kohe rahustada. Ta nõustus:

«Meil kulub Pariisini niikuinii veel viis päeva. Ma tahan ojas supelda. D'Armagnac, too mulle puhas särk!»

«Just täna tahtsin ma neid pesta. Siin, mõtlesin ma, teeme peatuse.» Aadlimees teenrina pilgutas oma isandale silma. «Eriti ümberkukkunud redeli pärast. Me peaksime ta uuesti püsti ajama ja tegemata jäetu tase tegema.»

«Kaabakas!» hüüdis Henri ausa vihaga. «Ma vähkreisin juba ülearugi põhus.» Karmilt käskis ta: «Kogu salkkond olgu sadulas, kui suplemast tulen.» Seda öeldes jooksis ta ja kiskus juba riideid seljast.

Pärast asusidki nad teele; aga vaevalt veerand tundi, seal tormas kihutades neile vastu kuller, hüppas hobuselt maha, kõikus nii väga, et keegi teda seljast toetas, ja tõi korisedes kuuldavale: «Pariisist — neli päeva ratsutasin viie asemel.» Ta nägu oli valge- ja punase-laiguline, ta keel jäi ripakile, ja veel üks imelik märk:

ta pilranikistud ja jahmunud silmist langesid suured tilgad. Kuuldavalt pörkasid nad vastu tema vammust, nii vaikseks oli kulleri ümber jäänud.

Henri sirutas hobuselt kää alla, võttis platatud kirja et mõelnud aga selle avamisele, vastupidi, laskis käel vajuda, ka langetas ta pea ja lausus ümberringi laiuva muu ja sellesse kadunud inimsalgakese suures vaikuses lauskesi:

«Mu kallis ema on surnud. Neli päeva»

See oli ainult tema enda jaoks, nagu teised hästi kuulsid. Nad tegid nagu poleks nad seda kuulnud, kuni ta seda neile valjusti ütles; sellist õrnatundelisust ei ommastanud ka tahumata mehed. Kui uus Navarra kuningas siis sõnumi oli läbi lugenud, võttis ta kübara peast; ühemaid tegid seda kõik ja ta ütles neile:

«Kuninganna, minu ema, on surnud.»

Mõned vaatasid üksteisele otsa, rohkem nad veel ei rääkinud. See sündmus ei paistnud neile sellisena kui teised, mida üle elatakse; see muutis ettenägematult palju ja tegi neist endist, nad ei teadnud veel, mis Jeanne d'Albret oli kehastanud liiga paljut, kui et ta oleks tohtinud surra. Ta oli neid juhtinud ja hoidnud, ta oli aidanud neil saada leiba, mis põldudel kasvab, annuti ka igavese elu leiba. Meie vabadused, Jeanne d'Albret on need meie jaoks läbi surunud! Meie kindlustatud kohad, La Rochelle mere ääres, tema on need meie välja võidelnud! Meie palvemajad linnade servades, tema on need jonniga saavutanud! Meie provintside rahu, meie naised jumala kaitse all põldu harimas, annal ajal kui me ratsutame ja lahingut lööme religiooni eest; seda kõike oli Jeanne d'Albret, ja mis saab sellest kõigest nüüd!

Siin läksid nende mõtted üle kohkumiseks, muutusid raevaks ja haarasid tõrmiliselt kinni süü- ja kuriteo-kahtlusest. Sest nii suur õnnetus ei või juhtuda iseeneest. See surnu oli võimsatel teel ees seisnud, polnud kahtlust, kellel. Kadunud salkkond mõistis üksteist sõnatult, ainult mõtete ja tundmuste abil. Ebamäärased hääled, mida salkkond välja paiskas kui unenägija, muutusid alles pikkamisi tugevamaks, need pidid raevaks ja ähvardamiseks paisuma; seal aga lendas lõpuks

tuttav sõna otsekui tupest välja — nagu oleks seda raporteerinud keegi, teine kuller, see nägematu!

«Kuninganna on ära mürgitatud!»

Kõik kordasid seda läbisegi, igaüks lausus üksikult seda nägematu kulleri järele:

«Mürgitatud! Kuninganna on ära mürgitatud!»

Surnu poeg tegi samuti nagu nemad, ka temale oli seda ilmutatud nagu kõigile.

Äkitselt sündis midagi uut: nad ulatasid üksteisele käed. See oli kokkurääkimata vanne Jeanne d'Albret eest kätte maksta. Ta poeg haaras oma sõprade Du Bartas', Mornay ja d'Aubigné käe. Agrippale tegi ta end mõistetavaks sõrmede erilise surumise kaudu, see tähendas: eile ümberpaisatud redel, möll naiste hulgas, täna aga see. Mida oleks meil teineteisele pahaks panna, kahetseda. See on elu, ja saadame selle mööda käsikäes! Ka oma teenril d'Armagnacil, kellega ta veidi aja eest oli karmilt kärkinud, haaras Henri käest. Sel ajal alustas üks hää!

«Oo, jumal, näita ennast vaid!»

Nii laulis esmalt päris üksi Philippe Du Plessis-Mornay, sest ta oli neist kõige kärmem äärmustesse kalduma; temas elas kõige rahunem voores. Kuna ta aga esimest rida kordas, ühinesid paljud teised hääled temaga, ja teise rea juures kõik. Nad olid oma ratsude seljast maha tulnud, olid käed kokku pannud ja laulsid, salk, keda keegi muu ei näinud kui võib-olla jumal üksi. Nad laulsid tema poole üles; laulsid, nagu kuulutaksid nad tormi, üles!

Oo, jumal, näita ennast vaid,
siis põgenevad sedamaid
kõik vaenuväed kui uttu
Siis jätavad nad sõjatee,
ja kaovad sinu palge eest
me vihamehed rutu.

TEMA VIIMNE SAADIK

Nad laulsid edasi kuni lõpuni, pärast seda aga ootasid sõna oma juhilt. Ta oli siin võõral maanteel Navarra kuningaks saanud, ja pidi neile ütlema: kuhu minna.

ulda teha. Du Bartas kummardus Henri poole, ta lausus munnutatult:

«Teie ema oli alles esimene. Teine olete teie ise. Pöörake ringi!»

«Koguge omad kokku!» andis nõu Mornay. «Religiooni omad tormavad kogu kuningriigist kohale. Vastupandamatu jõuna läheme selle kuritegeliku kuninga-kõla poole.»

D'Aubigné ütles palju rahulikumalt:

Teil pole enda suhtes midagi karta, härra, niikaua kui üks teine veel elab.» Teised vaatasid talle otsa, ta jalkas: «Too on oma eluohvri toonud, ma tean seda, ma tuntsin, mis ta tol ööl ütles oma naisele, admirali-prouale.» Ja ta hakkas kuulutama, mida Coligny ja tema kolme olid rääkinud.

Kuna Agrippa oli luuletaja, võis ta mõlema abiknasa öisest jutuajamisest jutustada, nagu oleks ta juures olnud. Usud sa, et miski ei suuda sind vankuma panna, nii oli admiral abikaasat manitsenud, pane siiski üksi oma rinnale ja proovi ennast, kas sa ka siis kindlaks jääd, kui kõik ära langevad ja sina sõimu all, mis tulemusteta ettevõtet ikka tabab, maapakku pead põgenema. Vaata! Ka Navarra kuningas langeb ära ja abiellub meie vaenlase enda tütreaga.

See oli liig, Henri ajas end ägedalt sirgu.

«Seda ta ei ütelnud! Agrippa, kui sa seda peaksid kuulnud olema, siis on sul muusa, kes valetab. Mina holan kindlalt religiooni poole — ja nüüd ratsutame edasi!»

Just seda oli Agrippa tahtnud, sest tema jaoks polnud olemas ettevaatlikku viivitust, ja mida rohkem talle ta sisemine kaemus elu hädasohtusid näitas, seda vankumatumalt ratsutas see luuletaja ettepoole.

Salkkond liikus jälle edasi pilvede all, ainult ei kestnud kaua, kuni ülestõstetud kätega inimesed tema teele astusid. Kõik ütlesid üht ja sama: «Kuninganna Jeanne on ära mürgitatud,» ilma et nad seletada teadsid, kust nad seda kuulnud. Lõpuks ei küsinud neilt enam keegi, kes nad on ja kust külast pärit. Küllalt, nad olid teel, leadmata kui kaua, et uut Navarra kuningat näha ja talle usaldada, mida nad teadsid. Teeväsimumest oli mõ-

nel ta viha juba lahtunud, ta kogeles ainult veel vannutades ja täis hirmu.

Isegi salkkonnale muretuile seiklejaile avaldavad sellised kohtumised lõpuks mõju. Siis leidis aset veel viimane, otsustav. Ühe metsaserva juures sattusid nad protestantlikule isandale, keda kõik tundsid, La Rochefoucauld'le, nende kuninga sõbrale. Temagi oli niisamasuguses seisukorras nagu see, kes viiepäevase teekonna nelja päevaga on ära ratsutanud. Ta kõneles noorele kuningale ainult mõne sõna, aga too haaras sedamaid ratsmed tugevamini pihku ja pööras oma hobuse ringi. Siis pöördus kogu salkkond, ja küsimata, vastamata ja ilma jututa pöördusid nad tagasi Chaunay'sse.

Kõigepealt otsis Henri koos härra La Rochefoucauld'ga kõrvalise varjurikka koha. Ta leidis selle paplite all ja laskis oma ema saadikul kõike täpselt korrata. Surev Jeanne oli viimased maised mõtted oma pojale kinkinud, enne kui ta vaim jumalaga ühines. Ta ei tahtnud, et Henri hirmu pärast oma reisist loobuks; sellest polnud tema juures ilal juttu olnud. Kuid tema arvamiseks jäi igatahes, et Henri peab kas üldse mitte Pariisi minema, või siis kui tugevam. Seda soovitas ta pojale omaenda viimase nelja kuu kogemustest, mis olid rängad ja kibedad. Ta oli mõelnud ja oli veel kord oma haruldase kellakesehääle leidnud selle välja ütlemiseks, et tema armastatud poja pulm saab suurte sündmuste alguseks, aga suureks ainult kas Henrile või tema vaenlastele. Viimased mõtted olid vapralt kõigile elu ohtudele ja nende võitmisele suunatud. Ta oli kunagi aegu näinud, või uskus neid näinud olevat, mil pahe end varjas. Nüüd aga kandvat ta pead püsti, laskis Jeanne oma Henrile veel öelda, ja tundvat, et ta on voorusest üle. Seepäale oli ta surres ühe psalmi sõnad jumala poole saatnud. Missuguse psalmi?

«Oo, jumal, näita ennast vaid!»

Ema saadik tõmbas testamendi välja, ja puudutanud seda huultega, ulatas selle kuningale. Selles ei olnud siiski midagi ema kõige salajasematest muredest, ta polnud lõpuks enam päberitki usaldanud. Ainult üht: ta andis Henri hoolde ta vaese väikese õe. Siinkõhal puhkes Henri nutma. Ta polnud veel üldse nutnud.

«Vaene väike õde!» hüüdis ta ühtelugu. «Nii ütles naine emal!» Ja ta tundis: «Õde peaks siin olema! Kes meil siin on? Mitte midagi ega kedagi pole vennal ja ei ses maailmas peale teineteise. Kõik muu on silmade ja südame pettus. Kõik need naised, ja see ülev tunne nende läbi ning hirm, et ehk mõne kogemata kahe silma vahele jätab! Tõeliselt jätan ma tähele panemata ikka ainult ühe, aga tema iga kord. Tema juures polnud mul ilalgi vaja armastust paluda ja esimesena arusaamist otsida. Me oleme ühest ihust ja meil pole teineteise ees midagi salajas. Tema naerab nagu mina, nii räägitakse. Sel tunnil valab ta neidsamu pisaraid, aga isegi mitte need, mida ta meie ema pärast valab, ei lange minu kätele. Ta on kaugel, nagu ta alati on minust kaugel, ja me kaotame oma parema valu, tema minu oma, mina tema oma!»

Siis sai ta saadikult teada, et tema õde Catherine oli soovinud kaasa sõita. Kõik oli olnud ette valmistatud, hobune õues, sõiduk linna ees. Ometigi oli teda takistatud, mitte vägivallaga, ainult libedate ettekäänetega, kuni La Rochefoucauld läinud oli, ja tedagi ei lastud vabatahtlikult tulema, oli tarvis läinud vägevat üleskutsumist.

Teda hoitakse vangis?» küsis vend, silmadega, mis olid kuivad ja kurjad, kuna ta suu kõveraks tõmbus. Kuid nii see polnud. Tema pärast oldi mures, eriti Margot, pruut, ja vana Caterinagi. Pulmapidu, mille üle õukond ilmselt rõõmustas, kuid mis juba ongi varjutatud Navarra kuninganna surma läbi, ei tohi enam uute õnnetusjuhtudega ohtu saata. See veel puuduks, et juhtub midagi ka peigmehe õega, õrna noore tudrukuga, võib-olla on ta isegi midagi ema nõrgast kopsust pärinud.

Henri kummardus kaugele ette ja küsis värisedes:

«Kas see oli ainult kopsust?»

Vastus laskis end kaua oodata, ja lõpuks seisis see hõlpsa dekehituses.

«Kes usub mürki?» küsis Henri. «Ainult meie sõbrad?»

«Palju rohkem veel teised. Sest nemad teavad, milleks need võimelised on.»

«Ma parem ei taha sellest teada,» ütles Henri. «Sest

ma peaksin siis üliväga vihkama ja taga kiusama. Liiga palju viha aga teeb jõuetuks.»

See oli tema loomulik tundmus, et elu on tähtsam kui kättemaks, ja et tegutseja vaatab ettepoole, mitte tahapoole armastatud surnule. Ometigi jäid püsima tema pojakohused, nende pärast ohjeldas ta end veel päevaks sellesse Chaunay'sse jääma ningootas abiväge, nii meeleldi kui ta olekski teele asunud. Ta ratsutavad hugenotid leidsid siia kõikjalt tee või Henri saatis neile inimesed vastu teed juhutama. Ta tahtis oma päraltjõudmisel tugev olla, nagu kuninganna Jeanne oli nõudnud. Vahepeal andis Henri oma viimased korraldused edasi asevalitsejale oma Béarni kuningriigis. Kui kiri oli lõpetatud, märkas Henri, et ta polnud ema vaimulikke ülesandeid üldse rõhutanud, ja need olid ometi tema emale kõige kallimad! Ta imestas enda üle, kuidas ta religiooni võis täitsa ära unustada, ja koostas järelkirja.

Kiirkäskjalg, kes talle kuninganna surmast ja äärmiselt kahtlasest suremisest teatas, vajas kohalejõudmiseks neli korda kakskümmend neli tundi. Henri reisis Chaunay'st Pariisi kolm nädalat aega. Käskjalg oli kokku varisenud, kui ta uut kuningat kohtas. Henri tegi peatuse, pööras sisse, võttis vastu tulnukaid, jõi ja naeris. Ta naeris isegi. Väsinud ratsanikud imestasid, kui nad temaga ühinesid: Henri viibutas tervituseks käsi ja naljatas oma lõunapoolses murrakus. Sel tunnil, kui käskjalg oli teele asunud, oli poeg unes oma ema näinud uue näoga, igaviku näoga — ja oli muutunud mõtlikuks seda nägu nähes veidi varem, kui käskjalg kohale jõudis. Juba ei näinud ta seda enam, see ei pöördunud ka iialgi tagasi. Selle asemel mäletas ta hiljem seda veel õitsvat naist, kes oma tahte ja mõistusega oli tema poisikeseaastaid juhtinud, ja õieti pidi ta isegi selleks tema pildi appi võtma, kuna pildid on püsivamad.

MORALITE

Voyez ce jeune prince déjà aux prises avec les dangers de la vie, qui sont d'être tué ou d'être trahi, mais

qui se cachent aussi sous nos désirs et même parmi nos vœux généreux. C'est vrai qu'il traverse toutes ces épreuves en s'en jouant, selon le privilège de son âge. Amoureux à tout bout de chemin il ne connaît pas encore que l'amour seul lui fera perdre une liberté qu'en vain la haine lui dispute. Car pour le protéger des complots des hommes et des pièges que lui tendait sa propre nature il y avait alors une personne qui l'aimait jusqu'à se mourir et c'est celle qu'il appelait *la reine ma mère*.

MORAA L

Vaada ke, kuidas see noor prints juba vastu astub elu ohtudele, mis selles seisavad, et sind võidakse tappa või teha; on aga teisigi, mis meie soovide ja isegi meie suuremeelsete unistuste varjul peidus on. Tõepoolest, ta läheb mängides kõigist ohtudest läbi, täiesti nii, nagu see on tema ea eesõiguseks. Armununa, nagu ta tal sammul on, ei tea ta, et üksnes armastus laseb tal kaitsta vabaduse, mida vihkamine asjatult püüdis temalt ära võtta. Sest et kaitsta teda inimeste salasepitustest ja löksude eest, mida talle ta enda loomus seadnud, elas sel ajal veel üks olevus, kes teda armastas, kuni loo selle eest oma elu jättis, ja seda olevust nimetas ta: «Kuninganna, minu ema.»

LOUVRE

TCHJAD TANAVALD

Surnu poeg teel oma pulma vaatas reipalt ringi, lund des lõbu ratsutamisest. Tuul tõi talle juba aimu õukonna lõhnadest, söömisest, parfümeeritud inimestest, naistest, kes ei lase end paluda, vaid ümberpöörduvalt: nemad paluvad meid. Ta otsustas nende juures edu saavutada, oli ta ju ometi julgem kui teised, ja mõlemas suhtes vaimselt ja kehaliselt — oli ta enda peale kindel kui mees. Margot'igi ei pea olema põhjust temaga millegi rahul olla; kõige naljakamad kavatsused tulid tal Margot' jaoks meelde. Seda ei saanud küll sõpradele tunnistada, aga pruudi halvas kuulsuses polnud midagi eemaletõukavat, vastupidi: Margot töötas rohkemat. Selles olukorras pidas noor reisija uudishimulikke külatüdrukuid enamikus ihaldusväärseiks, tuli nende pärast palju kordi hobuselt maha ja suudles neid. Kui nad juba minema olid jooksnud, imestasid nad hiljem veel, kui hästi hugenottide prints suudelda oskab.

Ratsanikkude salkkonnas, mis oli tublisti suuremaks paisunud, räägiti tagapool teisiti kui ees, ja kõige viimati tulnud olid oma mõrvatud kuninganna pärast veel väga vihased. Nemad ei ratsutanud muule peole kui ainult kättemaksulõbu nautima — igaühele õukonnas tahtsid nad esitada väljakutse. Nende meelsus tungis vahetevahel ette ja haaras kaasa ka Henri ja tema sõbrad. Mornay ennustas siis kõige suuremaid ohte, mis neid õukonnas ootavad. Du Bártas sattus meeleheitelisse inimloomuse pärast ja Agrippa d'Aubigné sai äru jumala kavatsustest, kes annab meile vaenlased. Henri

vaatas temale seepeale kõverdatud suuga, silmad kohutavalt ja vihast segased.

«Vana mürgisegajat pole ma temalt mitte palunud. Ma ei olnud ma jumalalt ära teeninud!»

«Iah, aeg-ajalt, kuna kogu salkkonna viha temas endas oli tihinenud, pidi ta äkitselt küsima: «Olen ma siis hull» läinud? Ratsutan oma pulma mõrtsuka tütreaga, mu oma kirst aga seisab võib-olla veel maa peal! Kes on aga järgmine ohver? Ma kihutan oma hobust tagant ja mul on rutt jätta saatuse hoolde mitte ainult au, vaid isegi oma elu. Mürk ihus on vist küll kohutav.» mõttes Henri ja tundis juba ette võõrast külmust ja hirmust.

Tema hirm ja viha andsid talle kõrvad taga kauge-
malt kostvate häälte jaoks, need olid täis raevu selle rahuliku sõidu pärast. Rahu olevat rikutud! Sõjavägi tuleks kokku koondada, admiral tagasi tuua. Pariis, mu nende ees juba värisenud oli, peab neid seekord tundma õppima, ja mitte kui armsaid külalisi! Seetõttu tuli peatus, peeti nõu ja viivitati. Seetõttu möödusid nädalad. Kui aga lõpuks kõik, isegi Agrippa, hakkasid kõhklema, just siis andis Navarra kuningas käsu: «Hobustele! Edasi!» ja teel ratsutades laulis ta kui laps, kes läbi pimedade metsa peab minema.

Nii jõudis ta kohta, kus oli juba hilja ümber pöörata, seal siin ootasid teda esimesed, kes pidid Valois' printsi peigmeest pidulikult vastu võtma, sealhulgas Henri onu, kardinal de Bourbon *. Sellest silmapilgust peale oli kogu tõrksate hugenottide salkkond vangis kardinali käes, kes ratsutas, punane mantel seljas, nende kuninga kõrval. Päev hiljem, üheksandal juulil, jõudsid nad Saint Jacques'i eeslinna; seal puhkesid nad juubeldama, ehkki see oli kibestunud juubeldus, sest protestantlike isandate eesotsas, kes oma Henrid ootavad, seisis too ainulaadne, Coligny ise, nende sõdade kangelane. Tema vana nägu oli pärast kuninganna Jeanne'i lahkumist nende usuvõitlustest ainsana järele. Nende mõlema, Jeanne'i ja härra admiralil läbi polnud enam tagaetud usupooldajad, vaid seisis seal juuna, pidid sisse marssima. Korraga väimustusid nad metsikult, viibutasid kübaraid, nende pruunidel nägudel

värisid lõuhabemed, ja nad hõikasid oma kõrgeid lemmikuid, kes teineteist kaelustasid. Nad kisasid «Härra admiral!» ja märatsesid: «Meie Henri!» – «Noust Henric.» kostis nende hüüe, kodukandi ladin keeles, mida siin keegi ei tundnud.

Imelik oli, et nad hoolimata oma kärarikkast pärale jõudmisest jäid tänavale täiesti üksi. Enne kui see värske osadele silma hakkas, märkas Henri ise tühjaks korjatud vaateaknaid ja suletud kauplusi. Ta oli mõningas lootust hellitanud, et linna väravas võtavad teda vastuvõetav linnaisad, kas paljud või vähesed, paljastatud peadega ja kui mitte kõik, siis paar tükkigi. Ei, ei kippu-kõpp raehärradest, ega muidu ka ühtki kodanikku. Üks kahtluse looksis hobuste kapijade eest veel kiiresti üle tänavas. Ebameeldiv tunne lekkis ratsutavas salgas ja kõik muutusid vaiksemaks.

Tänavad olid kitsad, enamik maju ahtakesed. Need olid viilkatused, puuprussid toetasid kive, tihtilugu viisid trepid väljast üles. Puu oli värviliselt üle võõbatud, igal majal oli oma pühak, ja ainult see vaatas värava palgilt hugenottidele järele. Korduvalt kuulsid nad hüütavat: «Võsarüütlid!» ja uskusid peaaegu, et hüüdjaks oli pühak.

Mõned kirikud ja paleed paistsid silma uuelaadsetes toreduses, säras, mis polnud enam kivi, vaid lausa võlu ja luule, otsekui teisest maailmast siia toodud. Paljudel ratsanikel läks süda väga rõõmsaks ja nad tervitasid oma õnnestatud südames paganlikke jumalaid kulptustel ja portaalidel, ning isegi selliste templite märtrikujusid, sest need pühakud sarnanesid alasti kreeklannadega. Enamikul karmidel usuvõitlejatel jäi aga väinud kindlalt suletuks. Neil oleks olnud ainult üks soov, ümber paisata need puuslikupildid, hävitada see lummus, sest see oli küllalt jultunud issandat varjutama.

Noor Navarra kuningas kardinali ja admiraliga vahetasid hoolekalt Pariisi, võõrast linna. Ta polnud seda veel ilalgi õieti silmitsenud, lapsena oli teda kloostrikoolis vangis peetud. Temast ei jäänud tähele panemata vaenuliku hüüded, ta tabas ka inimesi, kes oma lähedaste paistmatute akende taga püüdsid klappi avada. Uudishimulikud ümmardajad või tüdrukud, see oli kõik, mis ta

el esimesel teekonnal näha sai, ja sedagi ainult ebameeldivate varjudena. Kahekaupa kummardusid nad oma otidukohtadest välja, valgatas paar heledaid silmi, heledad punakad juuksed, ebamääraselt helendas laik paljastatud nahka. Nead näisid olevat selle vaenuliku linna saladus ise, ja Henri kallutas end nende suunas, mõeldi nagu nemad tema suunas. Valge ja roosipunane, tule lagedale, tule lagedale, sa liha ja veri, õnne töötav neid, palavam kui paganlikud jumalannad, kergelt puna julgelt värvidesse kastetud, niisugused õitsevad ainult siin! Ratsanikud pööravad ootamatult ümber nurga, seal seisab üks täies tõelisuses ja päikesepaisel, on üllatatud, tahab põgeneda, kuid kohtab brigantide kuninga silmi — ja jääb paigale, varvastel seistes, liikumatult, otsekui lennul tardunud. Näib saledana ja noolena nagu maa seest tärganud võsuke, pikalt väljastulnud sõrmed on kooldunud tahapoole, kael kõrge ja pinduv. Tema armsalt pinevil olek reedab naist, kes tundab ja ühtaegu igatseb kohe kallistust. Kui Henri tema silmi kohtas, naersid need pilkavalt. Kui ta nad aga vabaks laskma pidi, olid need täis andumust, ähmasid ja liikumatud. Henrigi pidi neid veel mäletama. «See on minul» mõtles ta. «Teised ka! Pariis, sa oled minul»

Lookord oli ta kaheksateist. Neljakümneselt, juba hallide läinud habemega, tark ja kaval, pidi ta selle lõpuks soovulama.

ODE

Sel silmapilgul ütles ta nõbu Condé: «Oleme kohale jõudnud.» Vürstliku maja vahtkond ümbritses ka juba hobuseid ja viis nad üle eesõue. Henri ja tema nõbu astusid laia trepist üles, aga Condé laskis tal eesõue või jooksis Henri ta juurest ära, sest üleval ootas üks kogu. «Sinat! Ainult sinat!» lõi ta süda tormiliselt, raskida ta ei saanud. Nad olid teineteise käte vahel, ja ta suudles kaks korda oma õe palgeid, need olid pisaralst märjad nagu ta enda omad. Ode ja vend vaikisid oma kallist emast. Niipea kui üks teise näo päriselt jälle oli leidnud, suudles ta seda kunagist ja igavest nägu.

Nad jäid tummaks, ja kõigist ümberolevatest tubadest vaatasid neid relvastatud teenrid.

Ühest toast astus sisse vana printsess Condé, kaelustas Henrid ja lausus palve. Seejärel ütles ta, et Henri olevat tolmune ja väsinud, ning laskis veini tuua. Henri ei tahtnud viivitada, tal oli rutt Louvre'i jõuda ja kuninganna ette astuda — sai aga oma nõolt teada, et kardinal, tema onu, ja teised härrad, kes teda eeslinnas olid vastu võtnud, ei oodanud enam. Nad olid oma saatjaskonnaga minema läinud. Enne seda olid nad nõudnud, et hugenottide tugev salkkond tuleb laiali saata. Viiskümmend relvastatud aadlimeest olid Navarra kuningale lubatud, selle asemel tuli ta kaheksasajaga. Condé ütles:

«Sellest oli küllalt, et Pariisi okupeerida. Hirmu pärast sulgesid nad oma majad. Ühe silmapilgu värises kuningakoda sinu ees. Millele sina mõtlesid?»

Henri vastas: «Sellele mitte. Aga kui oleks õige olnud seda teha, siis oleks see mulle ka meelde tulnud. Räägime nüüd muust! Ma ei jõua oodata, mil saan Prantsusmaa kuningannat näha.»

Tema armas õde palus vaikselt ja vapralt:

«Võta mind kaasa! Ma kuulun sinu juurde, ja meile on üks ja sama määratud.»

«Loomulikult!» hüüdis Henri. Ta näitas end süütule Catherine'ile rõõmsana ja enesekindlana. «Läheb nii, et me mõlemad abiellume. Su vend Henri muretseb sulle ilusa mehe, väike õde!» Ta embas õde ja jooksis minema.

KUNINGALOSS

Ühe ja tänavat ääri täitis ikkagi veel rohkem kui sada meest tema vähenenud trupist. Ta jättis kolmkümmend neist maha õe vahtkonnana. Olejäänutega ratsutas ta lossi poole. Lõpuks sild üle jõe. Käsitöölise sild, siin on Henril veel silme ees pilt rikkast, uuest kuningalossist. Siis aga, tänav lõpus, mille nimeks on Austria, muutub pilt seitsmest hoonest mingiks jubedaks paigaks, kindluseks või vanglaks, niipalju kui silm'korraga haarab mustadest müüridest, jämedaist tornidest, koo-

nnukujulistest katustest ja laiadest sügavatest kraavidest, läis joogiks kõlbmatut haisvat vett. Tahtmine sinna minna — see paneb südame kloppima, ja kui tuleb kaugel maalt ja kõrge taeva alt, nõuab see veel rohkem endasalgamist. Kuid ta tahab seda, ja õieti teada, mis sellest ka iganes tulla võib, teda rõõmustab see seiklus. Talle ütleb ta vaba vaim, et ta on nõidusekindel. Vana nõid, keda ta juba lapsena oli unes näinud, konutab ikka veel oma ämblikuvõrgus. Henri vaim on sellesse kinni jäänud. Seda vähem peab ta tema endaga sündima!

Kabjad peksavad vastu sissepääsusilda. Henril on painjas küllalt aega selja taha jäetud jõge meenutada, see oli maailma viimane rõõm, heledad pilved, helkivad heintega täidetud paatide vahel, kalda rasked rakendid, mis lohistavad koormaid mitte midagi teadva talurahva kisa ja naeru saatel. Mu ema on aga siin mõrvatud; mõrvatud — siin! Henri on valmis raevu alluma. Raev tõuseb temas, teeb ta pimedaks. Keegi pöördub tema õlgu, küllap keegi sõpradest, ta kuuleb teda ütlevat: «Nad sulgesid meie taga värava.»

Korraste oli ta jahe ja ta pea selge. Ta tegi kindlaks, et Louvre'i inimesed olid tõesti juurdepääsu sillale kokku palkidega sulgenud, enne kui tema relvastatud saatjaskond läbi jõudis. Tema mehed lärmitsevad väljas. Ja nõudis rahu, käratas väravavahtidele peale ja pidi loomulikult vabandusi vastu võtma. Pole küllalt ruumi nii paljude protestantlike isandate jaoks.

«Siis tehke ruumi!»

«Olge mureta, härra Navarra kuningas! Ruumi saab Louvre'is olema kõigi hugenottide jaoks, kes tahavad sinna tulla. Mida rohkem, seda parem!»

Ja ammukütid või arkebuusidega sõjamehed seadsid end harkis jalu silla servadele, igal relv kindlalt käes.

Henri silmitses oma väheseid kaaslasi, siis asus ta nende etteotsa ja ratsutas edasi täpselt kahekümne jala võrra, nagu ta arvestas; nüüd kolisesid kabjad puu peal, see oli tõstesild. Uks — Louvre'i uks, tume ja kogukas kahe vana torni vahel. Viimaks võlv, nii madal, et ratsanikud hobustelt maha tulid ja hobuseid käekõrval talutasid. Teine käsi asetuse iseenesest püstoli käepideme

ümber. Veel kord luges Henri kakskümmend jalga, üleni põnevil. Sel ajal jõudis ta õue.

See oli küll kitsas, aga ilmselt rahulik, ehkki oli inimestest tulvil. Oli näha ainult mehi, relvadega ja relvadeta, igast seisusest, mitmesuguse tegevuse juures. Õukondlased veeretasid täringuid või riidlesid, kodaanid käisid äriasjus sisse-välja ametiasutustes, mis asusid kõige vanema hoone allkorrusel. Ka kokad ja teenrid jätsid maha oma palava töö, et õhu käes end väljastada. Siin lõdises igaüks, isegi juulis. Umbes keset kohal võis märgata veel ühe torni alusmüüri kõigest jämedam ja igivana oli see torn, mis oli siin lasunud ja õhku varjutanud. Alles kuningas François, Henri vanaonu, oli selle maha lõhkunud. Ometigi eksis valgar sellesse õue ainult nagu kaevupõhja, selle nimeks oli Louvre'i kaevusügavik.

Kirjus rahvasummas jäädi tähelepanematuks Henri ja tema saatjad ei leidnud juhuslikult aadlike hulgast ainsatki tuttavat. Seevastu peeti neid kinni kuningahukaitse poolt, kui nad katsusid oma hobustega läbi pääseda.

«Tagasi, härrased! Igatahes! Peate ümber pöörama ja uuesti üle silla minema, tallid on väljas, ja gaskoonlaste jaoks, kellel pole isegi sulaseid kaasas, ei tehta kindlasti mingeid erandeid!»

Niisugune oli vastuvõtt. Henri ei ütelnud, kes ta on, ta takistas isegi teisi selles ja ainult naeris noore ihukaitseväge ohvitseri üle. See kestis senikaua, kuni too härra mõõga tupest tõmbas; siis võttis pikk Du Bartas tal relva käest ja hüüdis pisut liiga valjusti:

«See on Navarra kuningas!»

Seetõttu jooksis inimesi kokku, tõusis kisa poolt ja vastu, ja leitnandi pidid nad eemale rebima, kuna ta oma vastasesel mingil tingimusel ei tahtnud loobuda. «Kui tema on Navarra kuningas, siis mina olen Poolamaa kuningas!» Lõpuks aga aeti trobikond ammulisui vahtivaid teenreid vägivaldselt laiali, ja Henri märkas, kes seda tegi: tema enda Armagnac, teda nad juba tundsid. See veenis neid lõdes, ehkki ainult pärast suuremat sõnadevalingut. Alama rahva kinnitused rahustasid siis isanda, ja Prantsusmaa kuninga tulevase õemehe

ümber kujunes arglik vahemaa. D'Armagnac juhtis teda, tema teisele poole temast jäi noor ohvitser, murelik üllasgargede pärast. Ühe trepi jalal ütles ta oma aga-

stigmatamiseks:
«Best pole kuudki möödas, kui siin lebas maas minu tapten läbitorgatud kõriga. Minu eelkäija aga, keegi tema Ligneroles, kukkus end sellel trepil surnuks, keegi teine kuidas!»

Et oma raskeid eksimusi võimalikult unustama panna, ütles ta sosistades: «Just sellel kohal üleval elab kuninganna, *madame Catherine*.» Ehmunud omaenda sõnadest, peatus ta ega julgenud ainsatki sammu enam edasi astuda.

D'Armagnac viis Henri ta tuppa. Aadlikust teener oli oma isandast ette rutanud, juba oli ta kõik valmis seadnud, ka pooleni veega täidetud tõe, nii suure, et kuningas, kes mingi hiiglane polnud, võis selles istuda. Tükonnad aga olid laiali laotatud, noorhärja provintid polnud selliseid ilalgi kandnud. Siid välkva tikandiga, kõige ilusam oli täiesti valge, see oli tema pulmanõikond. Ta sai aru, et selle üle olid veel ta ema silmad valvanud, ja sedamaid täitusid tema omad pisaratega.

Kuninganna Jeanne polnud talle ühtki leinarõivast teinud teha; see tõendas tema pojale, et ema polnud tema surma oodanud, vastupidi, surm oli teda äkki tabanud. Ja mitte haigus, vaid mürk — see veendumus palstis talle lõplikuna, ja sel silmapilgul oli see talle ka tere tulnud. Ta peab oma ema mõrvari ette astuma!

KURI HALDJAS

Ta oli endast vanale kuningannale lasknud teatada, kui Henri valmis oli, tulid kaks aadlikku talle järele. Ta rändas nendega mööda paleed kaugele, ilma et nad kunagi oleksid lausunud, ja ta taipas, et nad vaikisid ettevaatusest. Tema, kes neile muidu küllalt küsimusi oleks esitanud, oli ülimalt kinni oma ainsa mõtte küljes, ja selle nimeks oli viha. Viimaks avasid nad talle kuninganna vastuvõtutoa, kummardasid aupaklikult ja jätsid ta üksinda. Mõlema ukse kõrval valvas harkisjalu

šveitslaste paar, aga need mõlemad sisemise ukse juures hoidsid oma hellebarde ristatult. Kõik neli võisid kivist olla, ja nende heledad silmad sihtisid tühjusse. Nad ei näinud võõrast ega mõistnud teda. Ta oleks võinud valjusti hüüda: minu emale anti mürk!

Kuna ta pidi ootama, tuli tal mõttesse ühe aknaeesriide taha kaduda. Kui mürgisegaja sisse astub, ei pea ta teadma, et Henri on seal; Henri võttis nõuks näha tema näos üllatust. Nüüd aga helkis aknasse keskpäevane päike, teisel pool hästi hoolitsetud aeda paistis hele jõgi kõigega, millega ta väljas juba jumalaga oli jätnud — tume käratsev rahvas, kõrgele kiikuv hein, nagisevad kaarikud ja paadid. Ka hakkas talle silma pikk päikesest valgustatud fassaad, mis selle toaga lõppes; see oli suurepärane ja tuli öelda — ime. See ehitusteos näis olevat võlu jõul ihalduste maailmast kohale toodud. Auväärne Pariis sisaldas mõningates kohtades midagi, mis ei paistnud olevat tema kodanike sarnane. See siin ületas Prantsusmaa kuningakoja; see tõi Henri välja Louvre'i kaevusügavikust, kus torni jäänu- sed kõdunedes seisid maetud sajanditel. Ohesõnaga, siin oli hõlgav fassaad väga süngete muististe ees. Seda märgates oli Navarra Henriil selge, et selle palee käskijanna oli küll vana mürgisegaja, aga samal ajal haldjas. Igatahes tuleb end hoida kurja püüniste eest, ja selletaoline võib olla ka ilus fassaad. «Meelte lummus!» mõtles noor protestant, või mõtles seda keegi surnu oma poja elava aju kaudu. Kuninganna Jeanne oli tuttav selle toaga, siin oli ta religiooni ja oma poja asjus läbirääkimisi pidanud, oli võidelnud, end ära kurnanud, ja võib-olla siin ulatati talle klaas vett, millesse vana haldja käsi oli midagi seganud.

Henri pöördus ringi. Ta polnud toas midagi kuulnud, vahepeal oli Caterina di Medici sisse astunud ja kuni toa keskpäigani tatsanud. Ainult ta kontuurid tundis Henri ära, kuna ta oli valgusest pimestatud; Caterina seevastu oli noormehe üles leidnud ja silmitses teda. Caterina käed — kas peitsid nad end kleidi voltidesse? Ta oli mustas ja hakkas oma vana häälega temaga kõnelema.

«Tema aga elab!» mõtles surnu kibestunud poeg

Vihaga kuulis ta Caterinat kinnitavat oma suurt valu oma hea sõbratari Jeanne'i pärast ja et ta rõõmustavat, kuna Henri on lõpuks siin.

Seda Henri temast uskus, võttis aga nõuks, et see kuulugannale midagi head ei too. Vahepeal olid Henri allunud nõrgema valgusega harjunud. Tõepoolest, Caterina peitis oma käsil Seal juhtus ka veel, et ta oma jutu oma jumala käe põimis. Surnu poeg hoidis keelt häälest kinni, muidu oleks ta nõudnud: «Laske korraldada oma käsi vaadata, *Madame!*» Kuid too tegi seda! Ta oma väikesed lihavad ihuliikmed, mida Henri näha tahtis, oma seeliku seest välja ja asetas nad lauale, mille taha ta istet võttis.

Henri asus vihas paar sammu, need olid kiired ja kaalumatud. Vana kuningannal oli ees lai ja raske laud, enda taga neli tugevat šveitslast pikkade piikidega. Ta võis väga hästi rahulikuks jääda, ta jutt mõistaks.

«Kuidas mul teist kahju on, noor inimene! Kaheksatolm aastat, eks ole, ja juba kahekordne vaeslaps. Te pole minus teise ema leidma, kes teie samme juhib, teie nooruse sammud on tihtilugu läbematud. Ma tean, et te mind selle eest tänate, noor inimene, teie olemus on elav ja loomulik. Meie mõlemad väärime, et me teineteist mõistaksime.»

See oli jube. Nähtamatult võis aimata laual mürgitatud klaasi, vanade sõrmekesed hiilisid Henri poole, ja ajal kui ta sisemusest kõneles haud. See oli lummus, see tuli murda! Teatud sõnad ja märgid oleksid avaldavasti mõjunud, et see tinavärvi nagu rippuvate palgetega oleks lõhkenud ja õhku hajunud. Henri leidis

vahepeal sel kulminatsioonile jõudnud hetkel midagi muud kui on sellised kunsttükid: oma tunnetes avastas ta, et ta ema mõrvar oli haletsusväärne — nagu Louvre'i kaevusügavikus tornijäänused, mis maetud sajanditel allunud. Ometigi koristatakse need peagi ära. Võib-olla teeb seda lõpuks Caterina ise. Tema või tema suguvõsa pidi ju ka selle ilusa lõunapäikeses sinava lossi

maadi püstitama. Mis Caterinasse puutub, siis istub tema veel seal nagu kuri ja naeruväärne minevik. Halb, kui ta on juba kõdunev, on lõpuks naeruväärne, jätkaku

ta ka või isegi oma mõrvatööd. Hoolimata ta hilisest roimadest, paneb ta jõuetus, ta hääbumine meid teda haletsema!

Heledalt ja kindlalt hüüdis noor Henri:

«Kui õieti te rääkisite, *Madame*! Kunagi olen ma teile tänulik, see on kindel. Osutagu minu teod ikka seda sama loomulikkust kui teie omad! Minu püüdeks on meeldida nii suurele kuningannale.»

Seda liialdatud irooniat pidi ta tingimata märkama Henri sooviski seda. Caterina läiketud mustad silmad uurisid teravaiks muutununa ka tõesti tema nägu, mis ei väljendanud muud kui nooruse julgust. Henri kõnles edasi Caterina luuravate pilkude all:

«Teilt, *Madame*, loodan ma kuninganna, minu vaesema lõpu kohta pisut rohkem kuulda, kui teised sellest jutustada võivad. Tal oli õnn teile lähedane olla, ja kõigis oma kirjades polnud mu vaesel emal teie kohta kiitusest puudus.»

«Ma usun seda,» vastas Caterina ja mõtles kõige viimasele kirjale, mille ta oma käega oli avanud ja uuesti kinni pannud, ja milles Jeanne d'Albret oli lootusi helitanud Caterinat ennast võimu juurest eemale tõrjuda. Sellesama peale mõtles ka Henri.

Vana Caterina muutus veel lihtsamaks ja lausa sõbralikuks. «Mu laps,» ütles ta nüüd.

«Mu laps, me pole siin mitte juhuslikult kahekesi koos. See oli hea ja õige, et te kõigepealt mind üles otsisite, sest ma oleksin teid muidu kutsunud ettekavatsetud eesmärgil teile seletusi anda teie ema, minu hea sõbratari surma kohta. Kes ei ole teadlik, teeb loomulikest juhtumustest kergesti mingi saladuse, mis teda kibestab.»

«Hästi mängitud,» mõtles Henri ja vastas:

«Väga õige, *Madame*, ma ise olen seda kogenud. Mitte keegi, kes kuningannat, mu ema, hiljuti nägi, ei tahtnud uskuda, et tema elu oli ohus.»

«Ja teie, mu laps?» küsis Caterina otseselt — ja nüüd emalikult nagu vaid kõige ausameelsem vana naine. See oli paras silmapilk! Henri tundis, et ta selle sõna pärast siin seisab. Nüüd peaks ta hüüdma: «Mõrvari!» Nii oli ta vaimus näinud lõpparve tegemist *madame* Catherine

enne kui see hetk käes oli. Selle asemel jäi ta pöörduma; ta otsustav viha kohtas takistust, mida ta veel ei tundnud.

«Ma ootan teie seletusi,» kuulis ta end oma imestusest lausuvat.

KAKS MUSTARIIE TATUT

Caterina noogutas rahuldatuselt. Siis liigutas ta pisut ja molema šveitslase poole, kes sisemise ukse ees seisisid. Sõdurid eemaldasid oma piigid teineteisest, olid uksepoole lahti. Otsekohe sammusid sisse kaks mustariietatud, erineva pikkusega meest, mõlemad abarata, relvadeta, kuid mingi kurva iseteadvusega ümbrustatud nägudega. Nad kummardasid nagu kord kolus, esmalt Prantsusmaa kuninganna ees, siis Navarra kuninga ees, ootasid märguannet, mida kuninganna pidi neile andma, ja kui see käe lubavalt oli õpetanud, alustasidki mehed Henri poole pöördudes:

«Mina olen Caillard, varem Tema Majesteedi Navarra kuninganna ihuarst.» Seda ütles pikem, ja võttis seda kindlasti nii pidulikult kui võimalik.

«Mina nimi on Desneux ja ma olen kirurg.» See oli odumoodi mees, see oleks meelsamini oma ametliku rõnga kõrvale heitnud.

«Mina Majesteedi käsul läksin minna, Caillard, teadma liige, neljandal juunil, mis oli teisipäev, härra Condé majja, kus ma kuninganna palavikust haigatuna ja voodis lamavana eest leidsin.»

«Mina vahel kokku lepitud kõned, ja nad kestavad juba aega,» mõtles Henri; ta võttis istet.

«Mida siis teie selle juures tegite?» küsis ta teiselt mustariietatult. «Klistiiri?»

«See pole minu asi, seda teeb see,» ütles kirurg, kutsudes ta teisele küünarnukiga külge tõukas.

Arst kahvatas vihast, kuid jätkas end valitsedes:

«Mina, Caillard, teaduskonna liige, tegin otsekohe abivõtte kaudu kindlaks, et kuninganna parempoolne õpa on äärmiselt kahjustatud. Ka märkasin ma eranditult kõvastumist ja oletasin paiset, mis kehas võiks

lahti minna ja surma põhjustada. Sellele vastava tähendasin ma oma raamatusse: «Proua Navarra kuningannal on veel neli kuni kuus päeva elada.» See oli neljandal, ühel teisipäeval. Aga pühapäeval, üheksandal tuli surm.» Ja ta ulatas mainitud raamatu.

Henri heitis pilgu kriipseldustele. Teise mustari tatsu ilme soovitas tal esimese ütlustele mitte mingi muud väärtust omistada kui äärmisel juhul kooma oma. Küllap arvas teine, et on jõudnud kätte tema aeg rääkida, sest ta hakkas lihtsalt pihta.

«Mina olen ainult kirurg Desneux, kuulsuseta mees. Teie Majesteet pole veel kunagi mu nime kuulnud. See vastu tunnete te kahtlemata kuulsat härra Caillard'i teaduskonna ehet. Teda toitis teadus oma rinnal, kuni mina vaid vaeseks käsitööliseks jään ja saega töölan. Tema ennustab inimestele nende täpse surmatunni, kui vaja, siis tähtedelt nõu küsides. Mina omalt poolt loodan nad lahti, pärast seda, kui nad on surnud, ja see juures leian ma igatahes mõndagi, mis end näha ei katsuda annab ning salata ei lase. Alati on see aga juba suure Caillard'i sibüllilises* raamatus kirjeldatud seisnud, mispärast mina ka muud midagi enda ei kujuta kui tema tühist abilist.» Ta kummardus arsti ees.

See võttis austusavalduse kui teenitu vastu.

«Nii see on,» lisas ta. «Kui siis kuninganna igavesse unne oli suikunud, teostasid ma tema enda poolt ta elu ajal mulle üleantud tahet ja lasksin siin kohaloleval kirurg Desneux'l kuninganna keha lahata.»

Surnu poeg hüppas püsti.

«Seda olete te teinud? Võtsite endale julguse seda teha!»

Caillard jäi kurvaks ja iseteadlikuks.

«Mitte ainult Tema Majesteedi keha ei lasknud ma tema enda käsul lahata, vaid ka tema pea. Sest kuninganna kannatas ägeda kiheluse all peas ja kartis haigust, mida ta võiks olla parandanud oma lastele. Ta jäi selle juurde kindlaks, kuigi ma talle väitsin, et ilma jumala tahtmiseta ei sünni mingit parandamist.»

«Tõendid!» hüüdis Henri ja trampis jalgu. «Muide, usu ma kõigest sellest sõnagi.»

«Ma tõmbas mees tõepoolest mingi rulli välja, ulatas selle surnu pojale, ja Henri luges oma ema nime, kirjutatud ema enda poolt, ta ei võinud kahelda. Nime allpool üleval seisis teise käekirjaga tema korraldus, nagu arst selle oli teatavaks teinud.

«Mida te leidsite? Ruttu, ma tahan seda teada!»

«Ehkord kõneles jälle kirurg»

«Kehas kõik selle, mis härra Caillard ette oli näinud, paksenemise nõrgestatud kopsus ja paise, mis ohkumise tõttu oli surma põhjustanud. Peas aga selle.»

Nagu silmamoondaja, pooleldi naeratades oma õnnestunud kunsttöö üle, osutas ta lauale, kus lebas suur õunalega kaetud leht. Veidi aega enne seda oli seal tühi leht, Henri vaatas lähemalt sinna ja jahmus: paberile olid kolju, ta ema kolju. Kirurg tegi teatavaks:

«Seejärel kui ma kuninganna pea olin lahti saagi-»

«Minu juuresolekul,» torkas arst ruttu vahele.

«Muide poleks kolju ka lahti läinud. Seejärel, kui ta siis avanud olin, leidsin ma kolju kaane alt teatud mullid, täidetud vesise vedelikuga, mis pidi olema ema keemise naha voolanud, kui kolju omanik veel elus.»

«Sellest see muidu seletamatu kihelemine,» tähendas kirurg torkas talle külge ja kraaksus:

«Tema seletas selle ära. Mina ei suutnud seda. Ainult see on minu tehtud. Näete, kus mu sõrm asub?»

«Võib pidulik pikk lükkas tuseda lihtsalt kõrvale, see on vihasest siniseks»

Sellal kui arst seejärel üksikasjalikult ja täis kõige armat veendumust jooni ja punkte seletas, jälgis Henri küll teda, kuid ühtlasi vaatles ta *madame Catherine'i*. Temagi oli esmalt tähelepanelikult lehe kohale saardunud, ehkki ta seda kindlasti mitte esimest korda ei näinud. Mida selgemaks vahepeal ta hea sõbratari haigus sai, seda kaugemale tagasi ta tõmbus, kuni ta jälle otse oma sirge seljatoega tugitoolis istus.

«Selline harvaesinev juhus,» tähendas arst, «ja seda võid kahtlast laadi, et veel minu õpetaja ja eelkäija oleks hakanud nõidusest rääkima. Mina toetun loodusele ja jumala tahtele.»

Selle peale noogutas *madame Catherine* ja vaatas oma hea sõbratari pojale otsa. Tema nägu oli sealjuures heasüdamliku, lihtsa naise nägu, kogenud ja kaval, kui just soovitakse nii öelda, kuid siin ütles tema naist üles, ja ta on ausalt mures asjade tumeda ebasoodsa pärast.

«Suudaksin ma ainult tungida selle pilgu põhja,» naeris mürgitatud Jeanne'i poeg — Jeanne aga ei pruugi sugugi olla mürgitatud. «Kõik on liiga loomulik. Arusaamatuses ei saa kahelda, peaaegu samavähe igatahes tema teadmiste piiratuses. Need veemullid mu armastema ema koljukatte all, kuidas nad tekkisid? Kas mürgi läbi? Oh, võiksin ma tungida selle musta pilgu põhja kätega katsuda, mis selle all on! Selgust!»

PEAAEGU VOIDAB CATERINA

Henri sisemine heitlus jäi targale vanaeidele vaevatuks varjatuks, too ei võtnud ainult seda sugugi teatavaks. Tema talitas nii, nagu peaks ta üksnes poja vahetähtsust. Esmalt andis ta mõlemale praksise-mehes märku, mille peale need samuti kummardasid nagu enesest ja sellesama kurva iseteadvuse-ilmega, mis neil talitajale oli, tagasi astusid. Seepeale jättis Caterina Henri aega — pisut liiga palju aega koguni: Henri vihmis juba segadusse oli sattunud, pöördus uue jõuga tagasi. Poeg mäletas mõlemat avatud kirja, pärast nende väljasaatmist oli tema ema surnud! Ilma et ta oleks teadnud, tormas Henri suurte sammudega mööduma edasi-tagasi. *Madame Catherine* jälgis teda rahulikult silmadega, mis Henri uuesti segadusse viis, kui ta seda märkas. Järsult peatus ta ja seisis Caterina ees käed vaheliti rinnal — lausa lubamatu hoiak. Sõna «mõrvar» pidi siiski langema, ilalgi veel polnud see nii lähedal. Caterina jõudis väljapurskest ette. Ta kõneles väga aeglaselt ja rahulikult.

«Kulla laps, mind rahustab, et nüüd teate te sama palju kui ma ise. Muul oli heameel näha, kuidas te veendustite. Nüüd võime oma valu südamesse sulgeda ja eemale röömsa tuleviku poole pöörata.»

«Apä koljut!» ütles Henri ähvardavalt talle näkku, ta oli raske ja hall kui tina. Siis otsis Henri laualt — tal loomisega oli ära, üllatusest langesid tal käed alla. «Sagukordselt reetis siin *madame Catherine*! naeratus, see polnud igatahes mitte meelitav. See tähendas: «Isegi mina ei pannud te tähele, kulla laps!»

Imelikul viisil rahustas Henri ta äpardus, see häälendas tema jalamaid asjalikuks. «Ma ei saa midagi teha, mina on eelistatud olukorras. Leppigem kokku!» Siis ütles ta ka juba viha ja umbusu kõrvale, otsekui oleks need mõlemad tasku pistnud. Tema loomusele ei teinud see mingit vaeva. Kergendatult võttis ta vana naise sõna, ja too noogutas sel puhul.

«Muid on teiega palju head kavas,» ütles Caterina.

Henri ootas, ja Caterina rääkis edasi.

Nüüd oleme sõbrad, ma võin teile avameelselt öelda, et ma oma tütre teile tahan anda. Ma teen seda hertogi Guise'i pärast, kes võiks minu dünastiale ohtlikuks saada. Ta oli ju teie koolivend; kas te ka teate seda, et Henri Guise on vahepeal hakanud mõtlema oma popuulismusele Pariisi rahva hulgas? Ta esineb kristlikuna, kuid olen seda mina, ja ometi kaitsen mina püha tükki tõeliselt!»

Silma kohal valgatas midagi ta läbitungimatutes silmades, siis unustas Henri, et ta oli asjatult tahtnud nende sõna tungida, ja naeris tummalt koos temaga, sest äärmalt oma uskmatus tunnistas Caterina, ja see teadis Henri. Silmakirjaliku fanatismi põlguses oli ta tühel nõul Caterina di Mediciga. Caterina muutus nende kohe jälle tõsiseks.

Kuid sellega saavutas Guise, et paavst ja Hispaania kuningas aitavad. See väike lotringlane võiks oma rahaga sõjaväe minu vastu saata. Veel enam, kui ta kaua minna edasi talitab, võib ta Pariisi üles kihutada. Veel enam, ta võib mõrtsukatele maksta. Mida ta lõpuks saavutaks? Et Prantsusmaast saaks Hispaania pro...

Caterina ei arvestanud, et noor tähtsuseta inimene tema juttu juhuslikult pealt kuulas. Caterina oli andunud oma armsaimale naudingule — tõmmata vaimu pölgule üle sügaviku.

«Ka mina,» ütles ta tasakesi, «võiksin Hispaania kuningat rahuldada. Ta paneb mulle pahaks, et ma oma protestante kaitsen.» Pikk mõtlemine, tema suletud suu liikus seejuures. See vaatepilt tegi Henri tähelepanelikuks, rohkem kui ta kõnelemine. «Mõrtsukatele maksta,» oli ta ütelnud. Ka Caterina võis seda! Kuid temal polnud seda vaja, kuna tema enda väike ja lihav käsi oskas nii oivaliselt jooki segada. Henri vaatas teda teraselt, ta mitte kaua, siis märkas Caterina seda.

«Minu protestandid on mulle niisama lähedased kui kõik teisedki prantslased,» ütles ta, jälle päris külma vereline, — vaikselt järelrõhuga: «Mina olen Prantsusmaa kuninganna.»

«Teie poeg on kuningas,» parandas Henri mõtlematult ja õieti ainult sellepärast, et ta mäletas oma ema jutustust kuningast, kes veritses. Ka mõlemad veel elavad Charles Uheksanda vennad olid määratud sedasama haigust põdema, ja kõige vanem oli sellele juba ohvriks jäänud. «Kes on õieti see üksik vana naine, kellel pojad ära surevad? Teised prantslased jäävad talle tegelikult nii kaugeks, nagu oleme seda meie, protestandid,» mõtleb Henri, valjusti aga ütleb ta:

«*Madame*, kui ilus loss on siiski Louvre! Kuid kõik mis talle sära annab, tuleb teie kodumaalt. Arhitektuur on itaalia oma,» — «nagu mürgisegaminegi,» oleks ta meeleldi juurde lisanud. Caterina kehtas õlgu, sest mõlemast kunstist, mida Henri mõtles, oli talle esimene võõras! Ka ei armastanud ta hoopiski oma kunagist Firenzet, sest nooruses polnud tal seal õnne olnud ja ta oli sealt minema kihutatud. * *Madame Catherine* ei esinud midagi muud kui just iseennast, ja see oli tema jõud, seni kui ta vastu pidas.

Nüüd silmitses ta noort meest umbusklikult. «Te kõnelete kuningast. Kas te siis teda juba enne mind nägite?»

Henri eitas vilkalt. Caterina langetas veel rohkem häält: seda ei tohtinud isegi šveitslastest valvurite kuulda, kuigi nad sellest poleks aru saanud.

«Kuningas on mõnikord endast väljas,» sosistas koletu vanaeit. «Ma ei ütle seda kellelegi. Kui tal on viha, siis ta jampsib isegi mõrvamisest, mingist suurest mõrvamisest. See on haiglane,» sosistas ta kiirelt

Henri tegi ainult kindlaks, et ta astub kenasse perekonda, kuid selles polnud midagi uut. Veritsevate poegade ema rahustus juba jälle.

Minu mõlemad teised pojad on hästi õnnestunud, *du d'Anjou*. Olge tema sõber, kallid lapsed! Eelkõige aga hoiduge alati meiega kokku lotringlaste vastu! Leiate ka meie sõjaväge juhtima, sest seda te oskate, ja pole vähem sobiv kui seda oli teie isa. Selle eest saate muu lütse. Hoidke end aga ka seal samuti hertsogi Guise'i eest, sest naised peavad teda ilusaks.»

«Ja magavad temaga,» mõtleb Henri. «Ärge vigurdate, *Madame*! Me tunneme teineteist, ja ma tean, mis suguse tüdruku ma endale naiseks võtan. Ainult minu kallid ema ei teadnud seda!» kinnitab Henrile ta õrn sõna. Väljakutsuvalt ütles ta:

«Sellepärast saatsitegi te Guise'i minema, *Madame*, nagu kui ma siia jõudsin.»

Vanaeit seda muhedamalt:

«Teie pulmadeks on ta jälle siin. Mõnikord on soovitatav, et noorel tütarlapsel ei ole silme ees liiga armastatud meest. Vana naine, nagu mina, peab seevastu pidevalt Guise'i järele valvama. Kõik oma vaenlased tahan ma Louvre'is ilusti koos hoida.» Nende hulka kuulus ka Henri ise, nagu polnud võimalik vääriti mõista.

Caterina avameelsus oleks võinud Henrid solvata, hoolimata ta enda varaseist kahtlusist inimloomuse heaolusse. Caterina juures muutus elu siiski liiga alasti olevaks. Teisest küljest sai ülekaalu usaldustunne, mis Henrid aegamööda oli vallutanud Caterina kõnede ajal. Kui talle osutatakse sellist meelitavat usaldust, ei saa kaheksateistkümnenda sajandi seda lõpuks enam tagasi lukata. «Vähemalt minul pole sellelt kuulsalt nõialt midagi karta, ja ka mu kallile emale pole ta seda vee sees andnud!» Sel silmapilgul oleks ta ühe sõõmuga tühjendanud klaasi, kui seesugune laual oleks seisnud.

Selle asemel andis *madame Catherine* märku. Otsekohelise lükkasid vahimehed välimise ukse lahti ja lävele astusid mõlemad aadlikud, kes Henri siia olid toonud. Kõrge imestusega jättis Henri jumalaga ja laskis end tagasi viia.

Seekord kõneles ta oma saatjatega. Üks oli kuninga esimene aadlik, de Miossens, üliväga ettevaatlik mees, ta ei reetnud isegi, et ta oli protestant. Henri ütles talle seda näkku, tal olid teatud kindlad märgid, mille järgi ta religiooni omi ära tundis. Ta küsis naerdes:

«Kas te pariislaste ees hirmu tunnete? Siinne rahvas ei salli meid vist hästi?»

«Kui see ainult rahvas oleks,» vastas härra de Miossens mõistatuslikult.

«Häbenegel Teie, kuninga esimene aadlik, peaksite uhkem olema.»

Sellega jättis ta mõlemad härrad seisma ja astus pikade sammudega, sest eemal, hästihoolitsetud iluaia, märkas ta Charles Üheksandat ennast, kes oli üksinda ja lõbustas end klähviva koortekarjaga. Henri hõikas teda kaugelt. Kuna Henrid ei kuulnud, torkas talle midagi muud silma: ta asus selle toa all, kust ta tuli. See oligi see päikesepaisteline fassaad kogu oma uskumatu võluga, kurja kiisatus, kui nii võtta, kuid meeltepetus igal juhul. Sellele järgnes vahenditult tunnetus, et *madame Catherine* oli ta õieti liiga parajal momendil ära saatnud: siis, kui Henri oli lõpuks veendunud, et *madame Catherine* pole tema ema mürgitanud. Täpselt sel hetkel, kui Henri teda uskus, saatiski ta tema ära. Õudustäratavalt nägi kuninganna teda läbi, tema aga püüdis ilmaaegu tungida teise läbinähtamatute silmade taha. Siis ta ehmus: uuesti ärkas ellu ta oma esimese tunne, kui ta üles tuppa astus — kohtunik ja tasuja. «Mõrvari!» Ta oli seda sõna tagasi hoidnud, kahel korral, ja mitte ainult ettevaatusest kui õukondlane, vaid kuna vanaeit oli teda tõesti usaldavaks ja rumalaks teinud. «Noorus ei kõlba üldse niisuguste juhtude jaoks, mind tunnistab vanaeit igatahes nõrgaks.»

Siin otsis ta ruttu tuntud akent. Siiski, ta oli enne õigesti näinud. Nägu oli juba jälle kadunud, enne kui ta seda õieti tabada suutis; siiski tundis ta kindlasti, et teda oli jälgitud. Tal peeti silm peal, et kas ta lapselik usaldus veel kestab.

«Mitte täielikult, *madame Catherine*! Ma ei tea kõike

ta laegi mitte seda, kuidas suri kuninganna, mu ema, et ta ei tahtma kindlasti. Kuid ma ei taha ilal enam unustada, et te oma kaasmaalaste mõlemast teadusest, mürgist ja ilusatest ehitustest, ainult üht tunnete. Kuri haldja, kui te üldse olete haldjas. Ma pean teie juures kartma õppima, kuid ma pean naerma. Oma paksu poja kohta ütles ta mulle, et too olevat hull!»

Palju aeglasemalt lähenes seekord Henri Charles Üheksandale. Too ei näinud teda veel. Õigemini võttis ta oma kõõrpilgu jälle tagasi ja teeskles, nagu tegeleks ta ainult oma koortekarjaga. Kaks koera olid vastastik teineteisel hammastega kõrist kinni haaranud; ta rüügas neid hüüatustega, et nad lahti ei laseks. Akki karjus ta klähvimise sekka:

«Ma ei salli kumbagi neist. Siis tuleb neil lasta vastastikku teineteist surnuks kiskuda.»

Selle vastuvõtu tõttu, mille ta rohkem rumala kui mõrvasuure leidis olevat, pöördus Henri, et ära minna. Siis jättis Charles oma tegevuse ja järgnes talle.

«Navarra! Mida ütles teile kuninganna, minu ema?» küsis ta kõrvalpilguga, Henrile jäi mulje: «See ootas mind siin suure ärevusega!»

«Me rääkisime peamiselt koljudest, korra ka, ma ei tea missugusest mõrvamisest. Oli lõbus, ja *madame Catherine* meeldib mulle, muide mina temale ka.»

Charles aga võpatas, ta värises ja tuikus.

«Jumala pärast, Navarra, ma ei taha mõrvadest enam midagi teada! Veel üsna hiljuti võtsid kaks minu ihu-õhuväelast endalt elu nagu siin need kurjad koerad. Kuningannal, mu emal, on alati pea täis hirmsaid asju.»

«Sedasama väidab ta teie kohta,» lausus Henri sekka.

Jalamaid kukkus Prantsusmaa kuningal suu kinni, jah, ta keha tõmbus kokku. Kui ta hull oli, nagu ta ema teda nimetas, ületas ta hirm isegi ta viha. Ta läks kollakalt

«Ahvatuks keset seda valget siidi, millesse ta oli riietatud. Alles seda nähes ärkasid surnud Jeanne'i pojas kahtlused. Charles'i südametunnistus oli liiga üldtuntult paha. Tema ja ta ema, kes teineteist vastastikku hulludeks tunnistasid — missuguste saladuste reetmist oli mil kummalgi teiselt karta? Sõprade sõnad meenusid noorele Henrile uuesti: «Teie olete teine. Koguge reli-

giooni omad kokku!» Loomulikult oleks mõistlik jätta see mõrvarite koobas maha, seni kui veel aega on. Tuu oma õde ja minna minema ratsutava meestesummaga! Ometigi, seda ei tehta, vastupidi, siia on tulnud, et kartmist õppida — ja peale selle lähenevad seal kaks tütarlast, saadetuna sätendavate sulgedega paabulindudest, kes nende eel käivad, nagu juhita neid ohjades! «Üks on Margot, mürgisegaja lihalik tütar,» see on esimene, mis Henril peast läbi lipsab. Kuid ta teine mõte püüab sedamaid esimese kinni: «Margot on ilusaks läinud!»

LABURINT

Ta esimesed sammud olid tulvil rõõmu.

«Ah! kallis Margot!» hüüdis ta valjusti.

Charles Üheksas pöördus imestunult ümber; siis nägi ta koerte juurde tagasi pöörduvat. Valois' printsess rääkis alles siis, kui Henri juba ta ees seisis; ta ütles:

«Ma loodan, et reis möödus teil hästi!»

«Teie pildiga silme ees,» kinnitas Henri sedamaid. «Kuid see ei küüni tegelikkuse ligigi. Kes on teie nägus sõbratar?»

«*Madame de Sauves!*» käskis Margot vastuse asemel. «Viige ometi linnud tagasi!»

Audaam plaksutas seepeale käsi, ja paabulinnud hakkasid tõepoolest ta ees liikuma. Ta oli veel aega leidnud, et maanoormeest takseerida. Pilkevasti pilgust ta kõrgete kulmude alt piisas. See on naistele ohutu ja kerge saak. «Nii printsessi kui minu käes,» mõtles ta, ja läks edasi, väga sale ja peen.

«Ta hina on liiga pikk,» ütles Henri, kui audaam oli läinud.

«Ja minu oma?» vastas Margot tõrjuvalt, sest teine naine polnud pikem, ainult sirgem kui tema oma. Henri märkas, et ta keel oli vääratanud.

«Üks on kindel,» ütles Henri, «Mathilde on kitsas huuled.»

«Charlottel.»

«Näete, nüüd reetsite mulle ta nime,» Henri oli õnnelik oma võidu üle, sest ta tundis selgesti vastupanu.

Uude Margot talle osutas. «Ma armastan pehmemat suud, ja hambad peavad olema suuremad ja säravamad.» Seejuures silmitses ta Margot' suud, vaatas talle ümber akki otse silma — mitte siivutult, Margot tundis seltsimist: mitte küllalt siivutult. Henri pilk oli mahedalt rõõm, ta tegi katset Margot'd pilguga emmata, kuid nagu viisakuse ja austusega, mitte nagu mõnda võluvast. Ta oli tänavanurgal Jameade jalgadega Margot'st ootamas pisut heidutav daami! Seetõttu ei vallutanud Henri teda ka tormijooksuga, ja Margot silmad ei läinud hoopiski anduvaks, segaseks ja pilgutuks.

«Mõrvari tütar,» meenutas Henri kohkunult. «Ilusaks läinud oma ema tegude ajal!»

«Mu jalgu kiikab ta ikkagi,» mõtles Margot. Sest ta mõtles lapsepõlvest nüsama hästi kui Henri, mida ta Henrile kiigel oli lubanud, ja juba tookord oli Henri tahtnud endale selle õiguse võtta. Mis oli siis nüüd nende vahel, et Henri kardab? Samal ajal jäi Margot' läitsa valge nägu rahulikuks nagu taevast. Henri oli leidnud vahet nagu ta armas ema, mis oli peenutsev olek, ja mis mink. Muide, Jeanne leidis tüdruku kehast palju olevat, samal arvamusel oli ka tema poeg, ja teda oli kirjeldanud isegi see, et printsess Marguerite oli liiga pinna nooritud korsetis. Sama vähe aimas poeg ette ära, et Margot' palged on kunagi allarippuvad. Ehkki printsess ei olnud nii väga pärleist ja kalliskividest ei säranud, ja mone protsessiooni puhul, oli ta Henri jaoks siiski tore ja kõigile ta meeltele tohutult paljulubav.

«See pealegi oma printsessinägu! Varsti oleme koos,» mõtles Henri.

Oma kõrgi lauba taga mõtles aga Margot:

«Kas saan ma veel Guise'iga magada? Ma ei usu, sest mees meeldib mulle. Noormees maalt, ja siiski kuulsat poeg, ütles tema ema.»

Henri mõtles:

«Margot, Margot, Guise'iga ei tohi sa enam magada, ja minuga on sul küllalt tegemist.»

Vahupeal oli Margot alustanud jahedat ladinakeelset komplimenti Henri sõjakäikude ja sõjaliste tegude aadressil. Henri kinnitas talle samas keeles oma austust tema õpetatuse ja hariduse kohta, mis on ühendatud

ülla esinemisega. Kumbki nägi vaeva kõige täiusliku mate lausete moodustamisega, kuid mõlemad mõtlesid seejuures muule.

Akki muutis Margot jutuainet.

«Teil oli minu emaga kõnelus.»

Henri ehmus nagu teolt tabatu; sest tema tundmus, ükskõik mida ta iganes ka rääkis või mõtles, jäi õiet selleks: «Mõrvari tütar!»

«Nelja silma all,» ütles Margot, «Uhe valusa küsimuse üle, nagu ma usun. Ma tunnen väga kaasa.» Ta siniseks vööbatud laud pilkusi palju kordi, lõpuks läikis pisar. Kohe haaras Henri ta kääre järele ning sosistas: «Tulge siit ära!» Sest oma selja taga aitas ta neiu venna Charles'i kõrvalpilku. Elegantselt juhtis ta Margot' üle lageda aiatee, kui nad aga vaevalt olid heki taha jõudnud, küsis ta tormiliselt:

«Kas te mu ema viimati veel nägite? Mille kätte ta suri? Oh rääkige ometi!»

Kuid Margot muidugi vaikus.

«Aga te teate, mida räägitakse?» Ta käis Margot'le peale. «Tunnistage mulle ometi, mis te sellest arvate? Te ei taha? Oh Margot! See on halb.»

Selle asemel et vastata, astus Margot edasi mööda kõrgete hekkide vahelist teerada, mis viis labürinti, kus isegi päikesevalgus hämarus valitses. Ta tundis, et on parem, kui Henri teda ja tema Henrid praegu selgesti ei näe. Henri toetus kõndides ta õla vastu, puudutas teda igal sammul, ja Henri hingamist tajus ta oma kaelal.

«Ma olen kohutavas kitsikuses. Ma tammun pimeduses ega leia väljapääsu.» Täpselt samuti ekslesid nad siin läbi kitsaste käänakute. «Ma olen alati, alati sinu peale mõelnud!» ütles Henri äkki nii sügava värinaga, et Margot seisatas ja talle otsa vaatas. Henriil olid pisarad silmis. Need olid kahtlemata ehtsad, aga niisama kindlasti ootas ta, et Margot on lõpuks liigutatud ja avaldab tõe.

«Ma ei saa ju ise midagi kinnitada,» alustas Margot, hingas erutatult ja katkestas.

«Kuid teil on põhjust arvata? Mingi pidepunkt?»

«Ei! Ei!» Toon vannutas Henrid vaikida. See ei aidanud midagi.

«Me peame abielluma. Kas te mõistate, miks ma teie tundeid nagu ei suudle ega tõsta teid seelikut üles? Teil on minu ees saladus, see on kõigest tugevam.»

Tütarlaps oigas ainult. Henri ei jätnud järele.

«Minu kirk teie vastu polnud ilal varem see, mis ta praegu on. Ainult üht veel saan ma armastada!» hüüdis ta ja uskus seda. «Margot! Margot! Te olete võib-olla selle naise tütar, kes tappis mu ema.»

Vaikus ja sügav jahmatatus nende sõnade järelkaja puhul. Lõpuks nuuksatas neiu. Ta oli taibanud, millise mehe, kohutava väärtuse on ta vaese kuninganna Jeanne'i poja silmis omandanud. Ta oli jumal teab kui saatuslikuks kujuks muutunud, tragöödia sünnitiseks, kuna ta isemeresest oli ometi üsna heasüdamlik tüdruk. Ei suutnud küll oma himudele vastu panna ja sai korra sellest peksta. Oli sellega harjunud, et siinses kuningalajas tapeti inimesi ja igauks, kes ta ema segas, pidi teelt kaduma. Tema ise elas süütuna rahumeelega kõige selle keskel, ja tihti peale armus ta samal ajal, kui kõrval toimusid mõrvad.

«Te olete võib-olla selle naise tütar,» kordas Henri, ahnult enda jaoks, iubedusele oma sisimas, mis teda selle puhkeva kire eest hoiatas.

«Võib-olla,» lausus Margot selle peale ise mingi äärmuselt ebamäärase tooniga. Tegelikult oli ta tõenditeta tagi tüllesti veendunud, et see tegu on sündinud niisama hästi kui kõik teised. Henri kahtlust ta ei jaganud — ja see-ollust oli tal Henrist kahju, veel rohkem kahju kui siis, kui Henri oleks kindel olnud ja talle oma süüdistuse nükku paisanud. Henri oli kaitsetu, tal olid mahedad silmad, ema oli tal tapetud Margot' ema poolt, kuid ta oli valmis seda Margot' pärast unustama. Kõik see, aga meelranis Henri süütus, liigutas Margot' südant, see lõi lagedasti, ja Margot ootas, et Henri lõpuks ometi teda loepoolest oma embusse haarab.

Henri oligi juba hüppel, käed poolenisti tõstetud. Viim-
nel hetkel karjatas ta hirmust, ja Margot karjatas kaasa, sest Henri tunded olid nüüd ka täielikult tema omad.

Margot ei näinud ammugi mitte seda, mida nägi Henri. Henri pilk eksis juhuslikult kõrvale rohekalt hämarasse peidupaika; näis, nagu tahaks mingi kogu sealt

välja, tulla ja nende vahele astuda. Kaheksateistkümne aastane kaotas pea ja hüüdis: «Ema!»

Ta ei saanud ilal teada, kaua see pettekujutus kestis. Aga äkitselt kandis ta Margot'd, tema ihaldatud ja andunud raskust oma rinnal, Margot oli ise sinna viskunud ja seletas nuuksumise ja naeru vahel:

«Seal seisab ainult peegel, et neis käikudes veelgi rohkem eksitaks, ja sa ei näinud kedagi muud tulemas peale minu, sinu Margot'. Nüüd olen ma siin, sest nüüd armastan ma sind!» Ja mõtles: «Kaks pisarat on mul juba üle näo veerenud, küllap näeme, kas mink seda välja kannatab»

Henri mõtles: «Guise'i ei lähe tal enam vaja,» ja hakkas Margot' laia pinguletõmmatud seelikut üles keerama. Sest oma suurimate tundeliigutuste ajal ei unusta inimesed ka päris tavalisi liigutusi.

Aga need ebakohased mõtted triivisid üksnes kui abitud paadid võimsal merel, ja selleks oli kirk. Pime elu, vaikivad teod kõikjal ümberringi, ainult nemad kahekesi on välja jõudnud joovastavasse vormi. «Siia merre me hüppame, ja ilal pole meist enam midagi kuulda!» Nii hoidsid nad teineteist embuses: parim aeg, ainu-unustamatu. Isegi siis, kui nad, mõlemad vananenud, teineteisega juhuslikult kohtusid, ja kui nii üks kui teine olid vahepeal tihtigi teise üle muianud või teist vihanud järsku olid nad uuesti mees labürindist ja tüdruk lämbelt lõhnavaist käikudest.

Margot vabastas end esimesena. Ta oli lihtsalt jõuetu, nii tugev tunne oli talle võõras. Henrigi teadis vaevalt, mis temaga sündis. Imelikul kombel tajus ta momendil juhtunut kui häbistavat, ta oli peaaegu valmis enda ja Margot' üle naerma. Suurele meeletulele järgneb kohmetus, ja nii ekslesid nad koos edasi läbi kitsaste käikude, ka Margot ei leidnud enam väljapääsu. Kui see juhuslikult nende ees seisis, hoidis Margot Henri'd tagasi ja ütles:

«Kahjuks ei lähe see. Ma ei abiellu sinuga.»

Esimest korda lapsepõlvest saadik sinatas ta teda ja ainult selleks, et öelda ei.

«Margot, me peame abielluma. Nii see on,» kinnitas Henri kõige mõistlikumal toonil. Margot seevastu:

«Sa ju nägid seda, kes meie vahele tahtis astuda?»

«Mu ema ise ajas meie abiellumise-asja,» vastas Henri liiresti, et iga edasist uurimist ära lõigata. Margot hinpas oma rammestuses kuuldavalt ja arvas:

«Seda ei suuda me välja kannatada.»

See aga pidi tähendama: kirk nii paljude telgitagustega, süü, kahtluse ja võrgutusega samal ajal, kui see omu oma vaese näo meie suudluste vahele lükkab! Margot oleks võinud, kui ta oleks tahtnud, selle ladinateelselesse lausetesse panna; kuid tema tunne oli edevõueta, seepärast ei teinud ta seda. Ta alandas ennast, mida muidu vabamõtleja Valois' printsessi juures ei juhtunud. Tema ärkas kristlasekohus koos inimliku endast lugupidamisega. Selles labürindis juhtus Margot'ga ilmselt liiga palju erilist, võimatu, et see saaks kaua nõnda kesta. Kuid ta ütles:

«Sa peaksid ära reisima, kallid arm.»

«Kuulda end sinu huulte poolt nõnda nimetatuna, ja must lahkuda?»

See on kõlvatu õukond. Ma tegelen teadustega, et poleks vaja midagi näha. Mu ema usub ainult oma astrolooge, ja need kuulutasid talle ette kuninganna Jeanne'i surma, arvatavasti said nad selle ülesande teistelt. Mida kulke nad aga ei või talle veel edaspidise jaoks kõrva pistada?»

Küllap Margot'l oli oletusi mõnegi asja kohta, mis eesvõtsid seista. Meelsamini kui oma ema kahtlustada, ajas ta selle astroloogide peale.

«Reisi kiiresti ära!»

See tunduks, nagu kardaksin ma! Henri pahameel tekkis. «Ma tõmban endal mantli üle pea, ja Pariis distab mu välja, kui ma minema jooksen.»

«Te näitate õige rumalat kõrkust, härra.»

«Leil, mu daam, on midagi hoopis muud mõttes kui välja näitate. Kas ei ole see mitte hertsog Guise?»

Oma puhtaimas tundes sedavõrd vääriti mõistetud, vaatas printsess Marguerite vihaselt silmi välgutades lähematule näkku ja jättis minema rutates väljapääsu enda selja taha, enne kui Henri järele mõelda suutis.

TANTSITUD TERVITUS

Väljas, heledast päevavalgusest esmalt veel häiritud nägi Henri, et Margot polnud kaugele jõudnud. Tema vend, kuningas, oli ta kinni püüdnud ja hoidis ta kält nii tugevasti, et Margot näo kõveraks tõmbas. Sealjuures rääkis vend talle midagi äärmiselt tingedasti nohisesedes, kuid polnud aru saada, mida. Siiski oli selge, et ta viimast riidu oli pealt kuulnud. Mis kõik enne seda oli juhtunud, sellest ei võinud ta midagi teada. Noor Henri ehmus meelde tuletades; ta rinnast tõusis nagu kuum läte sügavast kaljust tunnetus: seda, täpselt seda tunneb ka Margot! Ilmaaegu tahab ta end kaitsta!

Tegelikult aga õnnestus Margot'i end lahti rebida. Ühkelt ja vihasena ajas ta end oma venna ees sirgu.

«Te ei sunni mind, *Sire*, hugenotti meheks võtma. Ema intriigidega polnud ma ialgi nõus. Oli väga hästi teada, mis usk mul on, ja sellesama tahan ma ka säilitada.»

Charles Üheksas oli algul üllatatud oma hea õe nii suure kangekaelsuse üle. «Intriigideks» julges ta oma ema, *madame Catherine*'i plaane nimetada! Siis muutis Charles oma hoiakut; muide, ta oli vahepeal Henrid silmanud. Valjusti ütles ta:

«Sellepärast ära karda midagi, mu paks Margot! Sa jääd oma hugenoti juures katoliiklaseks.»

Vaikselt lisas ta midagi juurde, mis oli arvatavasti ähvardus; võib-olla oma ema nime, sest printsessi pilk pöördus lühidalt ja peiglikult kõrvale, akna poole seal üleval. Seetõttu pidas vend ta vastupanu lõppenuks, võttis ta kae ja juhtis teda mõõdetud sammudega talle määratud isanda ja käskija poole.

«Siin on sul mu paks Margot,» ütles Charles Üheksas Navarra Henrile. Ta ei lasknud kohmetusel tärgatagi. «Navarra, me pole teineteist tervitanud, sest mul oli tegemist koertega. Me teeme seda ettenähtud vormis tagantjärele.»

Otsekohe eemaldus ta kahekümne sammu kaugusele, plaksutas käsi — ja küllap ta oli varem oma käsud välja jaganud, põhjalikult koguni, sest nood mõlemad seal labürindis jätsid talle aega, mida tal vaja läks. Muidugi

...võib-olla ka, et keegi teine oli kõik veelgi varem ette lähtunud.

Louvre'i lossi ilusa aiafassaadi kahelt küljelt hakkasid liikuma kaks pidulikkude härrade rongkäiku, üks Prantsusmaa kuninga suunas, teine Navarra kuninga selja taha. Piki maja võtsid sõdurid positsioonid sisse, avastati vahtkond vasakul pool ja paremal prantsuse laardivägi. Ohiselt löid nad lahti trummipõrina, kuni kõik häärad oma kohtadele jõudsid. Kohe pärast seda kostis eesmisest saalist pidulik-meeldiv viiulite ja flöötiliste muusika.

Keskmine uks oli vahepeal avanenud. Välja astusid daamid, palju ilusaid prellisid, aga kõik ainult saatsid, andritsedes justkui pärlid suuri teemante, mõlemat toetavat printsessi, kes oma väärtuses teadlikkudena teineteist kahe kõrgelhoitud roosisõrmekesega juhtisid ja oma jalgu nii seadsid, nagu võiksid need ära murduda. Need olid Marguerite Valois ja Catherine Bourbon, ja nii äraõpiltult kui nad käisidki, jäid nende liigutused kiireks ja tuljaks. Muusika taktis jõudsid nad kahest härrade rivist läbi. Päike pani printsessid ülevalt kuni alla sädelma ja helkima, nende kuld kangad, tähekestega kaunistatud soengud, peene ja suurepärase naha, kui nad peatusid ja pöördusid selle peamise ja riikliku protseduuri suunas, mis peagi pidi algama. Seejuures polnud nad ise tõlkem kui kõrvalised isikud ja kaunistavad lisandid; selles olid nad oma pilkava vaimuga väga hästi teadlikud. Niihästi nõudlik Valois' kui lapselik Bourbon tundsid lõbu ja andsid sellest teineteisele märku sõrmede kerge survega.

Ka õde-venda Henri ja Catherine vaatasid teineteisele otsa. Mida nende pilgud kõnelesid, tähendas ligikaudu:

«Meie väike loss Pau's, juurviljaaed ja üleval metsik müigestik! Kas võib nii tseremoniaalselt käituda, kui leevad seda need siin! Tähelepanu, seda tuleb õppida. Kust sa õieti said oma ilusa kleidi? Ja sina? Kellelt muult siis kui meie armsalt emalt!»

Sel tummal kõnelusel oli nüüd ainult hetkeline kestus. Charles Üheksas tegi juba oma suure tseremooniaga algust. Henri kuulis enda taga sõnu, kas d'Aubigné, Condé või La Rochefoucauld' poolt, — kui see mitte noor

de Lérans polnud. «Sire!» sosistas keegi. «Tehke Prantsusmaa kuningale kõik täpselt järelet!»

«See on tõesti esimest korda,» vastas ta, märgates aga samas, et Charles seda asja põhjalikult tunneb. Charles tegi oma valges siidis, sulgbaretis, lühikestes puhvripükstes ja pikkades sukkades — üheainsa sammu ainult tegi ta. See oli märguandeks tema mõlemale vennale d'Anjou'le ja d'Alençonile, hoida end hästi tema õlgade lähedale, aga selles oli kõik: Mina ja minu dünastia niipalju uhkust ja üllust, et varakult labaseks muutunud Valois'i näis äkki olevat jälle ta üliskasvatatud peenrus nagu noorukina. Samal ajal tugevnes muusika puu pillipuhujate arvel. Veetlev oli muusika kõla varem nüüd muutus see majesteetlikuks — kuni uue trummi pöörinani.

Nüüd laius selle kuninga, tema muinasjutulise palee ja sädelema pandud saatjaskonna kohal kõrge, hele ja selge taevas. Kõik helid kandusid kaugemale, eriti üle Seine'i jõe vee, mis oli suursuguse aja müürist eraldatud ainult konarliku ja hooletusse jäetud kaldajupiga. Juba oli sellest osa jõerahvast üles roninud, kõige tugevamad proovisid ka müüre rünnata. Vahid lükkasid need ilma pikema jututa oma hellebardide vartega alla; sellepärast kõik need, kes said suuruste näitemängu lennult veidigi haarata, tundsid suurt rõõmu, ja isegi see, kes midagi ei näinud, tegi rõõmsat rahvakisa.

Üks aken aga üleval Louvre'i aiapoolsel fassaadil klistises tasa, keegi ei kuulnud seda, ja tekkinud pilu vahelt nihkus voltidest välja tinavärvi vana nägu. See vahtis otsekui söesilmadega, mis seal all tema enda poolt väljamõelduna ja korraldatuna toimus: katoliikliku ja hugenottide kuninga vaheline pidulik tervitamine, mõlema kuningliku venna kaasatõmbamine, nii paljude silma paistvate aadlike kokkukutsumine. «See peab väikesele bearnlasele ja tema halvastiriietatud inimestele mulje jätkma, nagu oleksid nad ise teab mis, ja see peab nende usaldust tublisti kinnitama!» Nii mõtles tinavärvi nägu ja tõmbas oma rasked palged kõveraks.

Seda võis ainult Margot oma kohalt näha, ja ilma et ta täpsemalt põhjust oleks teadnud, hakkas tal halb.

«Mida ma teen! Seda just nimelt ma ei tahtnud, ja sel-

lge ei tule ka midagi head. Ma aiman kohutavat, kui ma veel edasi lasen minna. Just nüüd peaksin ma Guise'i loodet võtma, ehkki mul temaga tänasest alates lõpp on, et kõigest hoolimata tõepoolest pulmi ei tuleks minu Henriiga, keda ma ometi armastan kui oma elu!»

Margot jäi oma aimustega, oma südametunnistusega üksi. Kõik, isegi tema armastatud Henri, olid küll tema tegevuses välise protseduuriga. Muide hõivas see peagi jälle ka Margot' ja osutus, nagu tavaliselt vana sündmus, tugevamaks kui oli tema sisehaäl. Tema tihedil olid omakorda silmad kõikjal. Välja arvatud nagu alati, ei jäänud tal miski tähele panemata, ei tõepoolest kuninglik korraldus ega näod, ja isegi mitte rahvas, kuidas see omal viisil sellest balletist osa võttis. Nõnda muutlas ta endamisi seda suurt tseremooniat, sest kuigi ta ei piinanud ähmased aimused, säilitas ta oma kriitilise pilgu, mida ei heidutanud ükski väline protseduur. Seetõttu nägi ta enda vastas puha nägusid ja tundis ära, et nende ilme on tehtud, — tellitud, tellitud ja kiidetud ja kinni makstud.

Vahepeal matkis ta Valois' üksikuid liigutusi, sättis samuti jalga, jättis selle samuti rippu, tõmbas tagasi, et ta pikem ja väljendusrikkam oleks. Tal oli kõrval, pigem poolleldi taga ta nõbu Condé; see oli kõik, mis tal oma soo verest käepärast oli. Niipea, kui teisel pool Prantsusmaa kuningas ja ta vennad avatud käe kutsusid välja sirutasid või selle rinnale surusid või ka kübarat tõstsid, püüdsid agaralt ka Henri ja ta nõbu seda oma teha — mõlemad lisaks sellele riietuselt vastavas hulguses, mille poolest nad oma leeris peaaegu ainukesed olid. Mõlemad grupid liikusid ette, esitasid muusika saatel nagu mingit vaimulikku tantsu, kuid kuninga võimu äravälituse ja pühaduse vaimus. Liikusid üksteisele lähemale ja ei jäänud seejuures enam õnnestunud tervikuks, sest üksikasjad torkasid silma, ja need valmistavad loomulikult pettumust pärast igati õnnestunud tervikut. Eriti muutusid üha kahtlasemaks näod, tellitud näod.

«De Nançay pole jumala eest minu sõber. Hoiame end! Ta on ihukaitse kapten. Ma näen ette, et ma võin tema nägu veel kord tundma õppida, kui see enam telli-

mise peale aukartusega ei naerata. Peaasjaks jääb sisen dada neile niipalju aukartust, et neil pole selleks enam mingit balletti vaja. Need kõik on näod, kes meie juure midagi ei unusta, ja kelle juures meie midagi ei unusta. Kas see naeratus seal ei ole mitte kellegi de Maurevert'i * oma?» mõtles Henri ja küsis:

«Nõbu, kas too seal pole mitte de Maurevert?»

«Sedagi nimetatakse veel naeratuseks; aga on kindel, et tema tahaks meelsamini tappa kui tantsida! Selle de Maurevert'i pean ma endal meeles,» mõtles Henri.

Ometigi võivad isegi kõige uskumisväärsemad tunnetused minema lipsata ja esialgu unustusse jääda, kui parajasti mingi isiklik ebameeldivus juhuslikult sellele vahele tuleb, näiteks isikliku naeruväärse tunne. See aga juhtus, kui Henri lõpuks väikeselt vahemaalt märkas pilget nägudel, kes seal taga end hästi kaitstuna lugesid. Henri teadis sedamaid, mis õukondlastele nende üleoleku andis: tema saatjaskonna armetus. Seda avastust kartis ta salajas kogu aeg ja kogus sellepärast oma dest enda ümber kõige paremini rietatud. Neid polnud palju, ja teise leeri lähedale jõudes ei suutnud nad kauem varjata, mis selle järel tuli: ärakulunud nahk vammuste ja tolmunud kingade rodu. Nad olid seal täpselt samuti, nagu nad pärast pikka ootamist juurde pääsusilla värava ees lõpuks said sisse tungida vihatud Louvre'i — loomulikult ainult kõige väiksem osast neist. Need ei teinud pähe tellitud nägusid; nende näod olid tuulest ja päikesest pargitud, vastandina siledatele, ja võrreldes õukondlaste omadega jäid nad karmideks ja vagadeks. Teisel pool ainult hiilgus ja tseremoniaalsus, siin teeskluseta vaesus, mis on tulnud nõudma. Need peavad sõda, et elada, mõned aga kõrgema elu pärast, nad nimetavad seda kord religiooniks, kord vabaduseks.

Henri tundis, et ta läheb lõbusaks, esmakordselt sellest peale kui ta siin viibis. Ta oleks valjusti naerma puhkenud, suurema õigusega kui õukondlased irvitasid. Selle asemel lõi ta endale Charles Üheksanda ees esmalt vastu rindu, siis painutas ta kere kuni jalgadeni ja tegi parema käega poolringi maapinna poole. Ta kordas seda harjutust mõlemale poole Prantsusmaa kuningat ja oleks seda isegi tema selja taga sooritanud. Kuid Charles

kuulas vigurdaja oma käte vahele ja andis talle mõlemale küljele vennasuudluse, kusjuures ta talle salaja mõnuga ribidesse torkas. Üks teadis niisama hästi kui teine, mis oli mõeldud: seesama aukartuse paroodia, mida kunagi seitsmeaastane koos kaheteistkümnendaastasega olid esitanud.

«Sa jääd narriks,» ütles Charles nii, et keegi seda ei kuulnud. Siis läks ta üle oma vendade pidulikele esitlemisele, nagu poleks Henri ühega neist kunagi koolipinki nühkinud ja hiljem temaga lahinguväljal vastamisi seisnud. Mõlemaga koos aga oli ta rumalaid aegade korda saatnud. Louvre'i fassaadil klirises sel ajal üks aken, mis suleti, kuna selle pidustuse eesmärk oli saavutatud ja vemp mängitud.

«Noorele mehele maalt pidi nüüd jääma mulje pisut meeldivasest,» muidu aga mitte pahast perekonnast,» mõtles üks vana naine, kel oli omal kombel ka huumoril.

Orkestris taganesid nüüd kõik teised instrumendid nende ees, see oli märguandeks daamidele. Et nad seda ette panemata ei jätnud, viipas esimene aadlik de Miossens neile veel eraldi. Nad hakkasid ka tõesti liikuma, ja mõlemad printsessid kõrgelhoitud roosisõrmekestega, mis leineteist vaevalt puudutasid, ja nende jalad hõlmasid ainult näiliselt. Mõlema kuninga ette jõudnud oma pidulaoliste noorte preilide saatkonnaga, vajusid toredad printsessid pikkamisi põlvili — või siiski peaaegu põlvili — sest kõike ainult lasti aimata, samuti oli ka käetõlkega Prantsusmaa kuningale, kelle üllas hoiake siin olevat täiesti järeleaimamatu. Ta tegi, nagu tahts ta oma õe enda poole üles, ja siis juhtis ta tema tunda. Navarra kuninga juurde. Seekord ei ütelnud keegi midagi mitte: siin on sul mu paks Margot.

Charles ise võttis enda kõrvale noore Catherine Bourbons. Temaga avas ta rongkäigu, mis piduliku tantsu-õhtu taktis ümber aia linnumaja poole sammus. Siin oli vöörapäraseid sulgi «saartelt», päike pani need helkima ja helkima, täpselt samuti kui printsessidki. Samuti imeline oli linnupuur ja seda tuli külalistele näidata. Tõepoolest jättis see tugeva mulje. «Eheel» ütles üks hugenott. «Rääkiva linna tahaksin ma kaasa

võtta, aga ainult siis, kui ta ka missat oskab lugeda. Selle üle naersid ta kaaslased kajavalt. Teised ei naerunud.

Neil lindudel «saartelt» polnud mitte ainult kõnlemisanne; paljud neist, eriti kõige pisemad, võisid nii tegevasti siristada, et peale nende polnud mitte midagi kuulda, lõbusat rahvalarmiga, mitte. Müür oli aegamööda siiski jõerahva poolt vallutatud, paljud kükitasid üleva ja rõõmustasid valjusti vagevate vaatamängu üle. Ilirad, daamid ja linnud aga asusid müüri ligidal, seetõttu muutus valve oma tagasitõrjumises ägedamaks. Üks poiss, kellest oli näha, et ta tahtis aeda hüpata, tõusis tagasi, seekord mitte hellebardi varrega, vaid sellega terava otsaga. Nõrkade valuhäälitsustega kukkus ta tagurpidi alla ja kadus; seda nägid ja kuulsid vähesed Henri ja Margot märkasid seda.

«Esimene veri!» ütles Henri Margot'le.

Margot oli valgemaks läinud kui ta mink.

«Hea enne!» peaaegu hingas Margot jahmunult.

Henri hüüdis valjusti:

«Kõik need sulgloomad tuletavad mulle praetud kanameelde, ja seda, et mõned meist pole kaua midagi hand alla saanud!»

See leidis tema näljase saatjaskonna heakskiidu. Oukondlased omalt poolt ootasid truult, kuni nende kunilgal mõttesse tuli minema hakata.

See sündis sel kombel, et seltskond kohe all laua läks. Kuningad, printsessid, printsid, sealhulgas Conde ja auntsi Charlotte de Sauves kasutasid väikest treppi kuulsat salajaste külaliste, soosingute ja vangistuste treppi. Saatjaskond läks üles suurt üldtreppi mööda.

KUNINGLIK SOOMALAUD

Ülemise korruse saalides olid eraldi lauad üles seatud, kuningate jaoks paraadsaalis, ja mitu lauda eest nende härradele. Ilusad preilid printsesside saatjaskonnast olid kadunud, kuid seda pandi enne sööki vaeva tähele. Alles hiljem, kui juba kõrgendatud meeoleolu valitses, pidid nad hulgaliselt tagasi tulema.

Navarra kuningas kallas klaasitäie veini taldrikule; see oli Prantsusmaa kuningale ja Valois' perekonnale võõrastav. Seepeale sõi ta kiiresti ja palju, rahulolev ta üldse ei hoolinud selle tegevuse juures. Ta oli ainult soovinud, et ta võiks kuulda, mis nad väljas ütlevad, tema inimesed õukonna omadega. Muusika mängis liiga valjusti.

Kongi isand de Maurevert, väljas teises saalis, osutas oma erilist aukartust oma naabri äraikulunud nahkvammuse vastu, see oli pika Du Bargas' oma. Aupaklikult oli õukondlane, kui palju sõjakäike on see karedaks muutunud riidetükk juba üle elanud. Protestant, harjunud juba iidse viisakusega, kasutas otsekohta jultust, et sügavamõtteliseks ja süngeks minna.

«Me oleme palju hobuse seljas istunud. Aga kui inimene isegi ümber maamuna ratsutaks, ratsutab ta vastu nunnale. Me mõlemad ei ratsuta koos, Maurevert, aga me oleme surnutena.» Seepeale jõi ta ja sundis ka teist jätma tühjendama.

Du Plessis-Mornay'l polnud üldse veini vaja, et tema vadasolijal, de Nançay'l, pea paisuks.

«Me oleksime võinud Pariisi vallutada,» hüüdis Mornay. «Me oleme aga nõnda head ja abiellume temaga.» Kapten de Nançay unustas end, ta pani käe mõõgale, et aga kinni härrade de Miossens'i ja d'Aubigné vastu.

«Ja kui te mind oleksitegi läbi torganud,» hüüdis Mornay üle laua, «on minu religioon õigel!» Selle peale ta hakkas põhjalikult sööma. Sest Mornay oma ägeda kartmatuses oli ometigi see, kelle ohvrit issand vastu võtva. Tema oli voorus, kel on õnne; igaüks märkas seda, kui tema sokrateslik nägu õitsele puhkes ja lauaannude naudingus avanes. Esimene aadlik de Miossens viitas enda vabanduseks söövatele usukangelastele, Agrippa d'Aubigné talt aru päris tema leiguse ja abepaiksuse pärast.

«Meie peade kohal ripub raskelt ülekohtuvõim, ja meie mõistavad kohut jumala vaenlased. Teie aga, Miossens, üks meie omadest, teenite neid. Kas saab siis oma abimeestunustusega kokku leppida?» küsis luuletaja üle laua de Nançay, kes pealt ei kuulanud

Esimene aadlik kehtas ainult õlgu. Ta ei tohtinud palumata kõrvade ees väljendada, kui halvasti ta end tundis. Protestant, aga katoliikliku kuninga esimene aadlik sellisena tõi ta oma usukaaslastele õukonnas niipalju kasu kui suutis. Ta polnudki teisiti oodanud, kui et nad hakkavad teda ründama.

Agrippa ütles oma arvamise selgelt välja. «Leidub mõningaid, kes reedavad jumala ja müüvad meid. Me kaotame kogu oma vara ja isegi oma südametunnistuse vabaduse. Mis meile jääb, on meie täielik ühtsus Kristuse ja inglitega. See aga üksnes on rõõm, on vabadus, elu ja aul!»

Seda oli isegi ennast valitsenud õukondlase jaoks liiga palju. Mis mõjutas teda rohkem, kas süüdistamine reetmises või taavalik triumf, mida Agrippa ülistas? De Miossens vahetas tooli de Nançay'ga ja võttis Agrippa kõrval istet.

«Hugenotid ei mõista muud midagi kui jutlustada» nohistas vihane de Nançay kellelegi härra de Maurevert'ile. Too vastas:

«Tasa, tasa! Nad oskavad ka verest tühjaks joosta.» Tal oli nina, mis teravalt taeva poole vahtis ja teineteise lähedal asuvad silmad.

Selles nurgas istusid ainult veel õukonna härrased. Segamini olnud read olid banketi kestel iseenesest uuesti korraldunud kaheks leeriks. Laua alumisel otsal hoidsid end ühte religiooni omad. Nende ja katoliiklaste vahele oli tekkinud tühi ruum. De Miossens nägi end korraks keset oma vanu sõpru, kuid lahutatuna oma uutest. Ta kahvatas, siis võitis ta autunne; ta jäi ja rääkis:

«Kes kaua siin on, muutub kõikuvaks ja kahtleb lepuks, et ainult meie üksi oleme jumala ees need õiged. Olge rõõmus,» ütles ta ruttu, et Agrippa teda ei katkestaks. «Teiega seda ei juhtu, aga võib-olla teie noore kuningaga, kes minu arvates päris sellisena välja näeb nagu armastaks ta elu teisiti kui ühtsuses Kristuse ja inglitega.»

«Me ei tohi surma karta.» Agrippa ei lasknud seda ütlust endalt võtta. «Tema on meie pelgupaik tormide käest ja kui me hukkuksimegi leekide läbi, lendaksid leegid meie eel igatsetud igavese trooni juurde!»

Tema oli ilus — aga see ei tulnud hoopiski lustist surra, vaid pigemini Agrippa sügavast veendumusest elada nii väga kaua. Just sellele polnud vaikne Miossens kindel. Ta vaatas niikaua Agrippale tõsiselt otsa, kuni too hakkas, et see polnud mingi laua jutuaine ega ka enam mõttelendav.

«Mida te ütleksite, d'Aubigné, kui leegid, mis meie eel on, igavikuni lendama, mitte kahekümne aasta pärast valla ei pääse, vaid homme, ja mitte mingis maa- ja lundmatus punktis, vaid Louvre'i lossis?»

Keegi ei katkestanud teda enam, ta võis simblite müra ja peekrite kõlinal vaikselt edasi rääkida.

«Ma tean liiga palju. Tõsiasi on raskemad kanda kui usk. Siin on otsus juba peaaegu olemas, aga veel mitte päriselt. Mille kohta? Seda ei reeda ma isegi oma jaoks. Igal juhul peab esmalt pulm aset leidma. Teie kuningas ja meie printsess on nii võluvad noored inimesed, printsessi tunde nägemine peaks kurjategijad mõistusele tooma. Oelge oma inimestele, et nad ei tohi ühtegi väljakutsuvalt käituda, ei õukonna ega rahvaga. See on kõige viimane, on viimne tund. Muidu lendavad nad meist peagi igatsetud igaviku trooni poole.»

Ta lõusis püsti ja lõpetas kummargil olles.

«Ma oleksin peaaegu liiga palju ütelnud.»

Ta oli ainult meelega halliks läinud; ta õlad olid võlvusid sügavamini kui tema aastates lubatud olevat, kui ta nüüd tagasi pöördus Prantsusmaa kuningaga härrade juurde, kus ta esimene aadlik oli. Vastu võttis teda keegi terava nina ja feineteise lähedal olevate silmadega härra Maurevert, kes talle puurivalt otsa vahtas, enne kui ütles:

«Kas te nüüd, Miossens, olete ikkagi tee leidnud hugenottide juurde ja olete ka juba liiga palju ütelnud!»

Seejuures seisid need mõlemad härrad, jah, nad seisid püsti täie valguse käes väikese käigu ees, mis ühendas parradluba eestoga. Seal sõi saatjaskond, siin kuningad, ja Henri istus täpselt väikese käigu vastas; nii nägi mõlemad. Ta silmas de Miossens'i pooleldi küljelt, mille juukseid ja vimmas õlgu, teist aga täie-näoga, ja see häälestas tema järelemõtlikuks. Ta koguni katkestas poolelt sõnalt, mida ta oli ütlemas Prantsusmaa kunin-

gale. Seetõttu järgnes Charles tema pilgule, ja kui ta märkas, keda oli arvatud, tõmbas ta kulmud kortsu.

«Nõbu Henri,» ütles ta kähku. «Teie kõrval on midagi ilusamat, kui te seal vastas näha võite.»

See oli tõde ise, sest Henri kõrval istus Margot ja ku puudukski kütkestav vaade Margot'le, võlus ta Henri oma sügava ühtlase häälega, mis kõneles tarku, seejuures aga ebaviisakaid asju. Tema ja Henri olid teineteisega võrdsed nii ühes kui teises, ja mis nende vahel klassikalises vormis räägiti, seda oleks daam, uhke ja hoolitsetud nagu Margot, vaevalt küll ilma endast võitu saamata üle oma roosihuulte kuuldavale toonud; ometigi läks see üsna libedasti. See sündis isegi küllalt arusaadavalt, et mõnikord võis keegi lauakaaslane kaasa rääkida ja mõtet alla kriipsutada. Palju julgust ja armsust osutas *madame* Charlotte de Sauves, kes oli ülemeelne naine, vaimukad silmad kitsaste kaardunud kulmude all, laup liialt kõrge, haprad kehaliikmed, kuid see viimane ainult näis nii. Tema olemus töötas, et ta väga palju vastu pidas armastuses, selles olid tema ja Henri ka juba vastastikusele arusaamisele jõudnud sõnadega ja ilma.

Oh! Henri armastas Marguerite Valois'd. Tema hääle kõla juures, mis oli sügav, ja seni kui ta tahtis, püüdes aeglane, tõusis Henri keha keskpäigast üles liigutusega, haaras rinna, kaela ja niisutas silmi. Henri nägi oma tunde objekti tihti üksnes läbi loori nagu õnne, mis senini oli veel töötuse olukorras. Palju kordi oli ta selle lähedal, et oma istmelt alla Marguerite'i jalgade ette põlvili libiseda; see oleks tema tundele suureks kergenduseks olnud. Teda takistas siiski pelglikkus inimeste ees. Sest Charles Üheksas oli purjus ja tuli mõttele «oma paksu Margot'» kallimat tõgada, sellal kui ta vend nad d'Anjou ja d'Alençon pika lauasistumise tõttu oma vahel riida läksid. Henri hakkas Prantsusmaa kuningale juba teravaid vastuseid andma. Ta nõbu Condé torkas talle selja tagant külge ja hoiatas teda. Muide, just nüüd läksid mõlema kuningliku printsi lahkarvamused tegelikkuseks üle; neid oli vaja lahutada.

D'Anjou'l oli nagu verine, ta tõmbus tagasi laua teisele poolele ja ütles nõbu Navarrale:

«Minu vähemalt olid aus vastane meie lahingutes, ja ma võitsin sind enamasti.»

«See tuli aga ainult sinu kirjadest, d'Anjou. Neil oli tarkudel komberdav nagu mõnel hispaanlaseil. Ma hakkasin su stiili ees lõhkuma. Veel enam, ma sain sellest palaviku ja ei suutnud enam võidelda. Kui sa oled aga tõesti oleksid võitnud, siis ei istuks ma mitte sinu kõrval.»

«Seepeale muutus teine summutatumaks ja isegi kartlikuks, ehkki temas ikka veel vein kõneles.»

«Navarra, vaata, mu põsed jooksevad verd. Aga see on midagi. Mu vend d'Alençon vihkab mind ainult nagu kelle kätte alles palju hiljem kord jõuab. Veel hirmum on, kuidas mu kuninglik vend mind, oma esimest õiglast, vihkab. Meie ema tahaks troonil näha mind, et Charles teab, et on kardetav emal teel ees seista. Hirmub ta pööraseks. Joo minuga, Navarra! Me oleme üheskoos teineteise vastu sõda pidanud; sulle usaldan ma oma perekonnasaladusi. Kui ma eile oma kuningliku venna juurde tuppa astun, jookseb ta seal ringi kui metsloom, haljas pistoda käes. Ta vaatab mulle kõõrdi otsa, sa tead, kuidas. Mul on lõpp, kõigi pühakute nimel, see on selge. Vaevalt pööras ta mulle jälle selja, kui mina olin uksest väljas, tasakesi nagu hiir, ja minu kummardus äraminekul oli vähem sügav kui sisse astudes, seda sa võid juba uskuda.»

«Ma usun kõike,» ütles Henri, ja arvas selle hulka ka oma ema mürgitamise.

Ta ütles veel:

«Te olete perekond, kelle võlude eest tuleb hoiduda. Minu ei suutnud seda.» Seda öeldes pöördus ta ringi, et tagasi tal äkki nii, et nõõris kõri, nii väga pimestas teda see nägu, mis kuulus ometi selle sünge perekonna tulele.

Muide, Margot jätkas ebaviisakat ja õpetatud vestlust kellegagi juhtus. Henril hakkas kuum, juba tahtis ta Condélt ja d'Alençonilt aru pärida; seal märkas ta Margot' kleidil oma perekonna värve. Margot oli sõbratariga kokku leppinud kanda seelikutel mitte väga silmatorkavalt tikandeid Henri perekonna värvides — sini-valge — puudne. «Bourbonide dünastia, ta on sellele mõelnud, on

mind juba ammu ette näinud nagu mina teda, kannu minu värve, ja kui ta tõrkus minuga abiellumast, ei see tõeliselt kunstivõte, et ma teda veelgi rohkem armastaksin. Sest Margot armastab mind!»

See veendumus paiskas ta endast välja, ta nõudis «Tulget!» ja tahtis Margot' ära viia, et temaga üksi olla. Margot tegi, nagu poleks ta midagi kuulnud. Henri õde Catherine aga kummardus venna poole ja ütles:

«Mõttele sellele, et me olerne Louvre'is!»

Sedamaid mõtleski ta, vaadates kiiresti enda ümber. «Paraadsaal, nikerdatud lagi nii rikkalikult kullatud, kõik ütlevad: kuldtuba. Sel on aknad kahele poole. Lõuna poolt ja jõemaastikult tungib juba kaugest hämaruse sisse, violetset ja halli; nõnda kaua istume juba lauas. Seevastu saadab läänepoolne aken loojunud päeva kuldkiire kuldseesse tuppa, ta sädeleb ja hiilgab purjus kuningas ja armunu ümber, kelleks olen mina. Pane tähele Catherine'il! Mu õde näitab mulle oma pisikest mõistlikku nägu; meie armsa ema oma see pole, aga ometi räägib see minuga nõnda, nagu rääkis ainult tema. See on õigus, õde, see on Louvre'i loss, selles pole midagi ainustki sõpra ja oleme kahekesi üksinda.»

Marguerite Valois õnnestas teda uuesti oma häälega ja oleks jälle ta südant haaranud, ükskõik kas ta kõne oli kombeline või mitte. Kahjuks osutus Henril äkki võimatuks riidu eestõas kauem tähele panemata jätta. Nad karjusid ja ähvardasid juba ammu seal väljas, kostsid üle simblitest ja trummidest, ja kohe võis lahing alata. Henri taipas seda järsku; Marguerite Valois ei varjutanud seda enam tema eest, ei oma hääle, pimestava näoga oma tugeva lõhnaga. See kõik omandas äkitselt klopsatuse ja näilisuse ilme — sellal kui väljas tõelisus tekkis kutsumus, et ta oma kohust täidaks. Tema ema oli mürgitatud! Oo mõte, mille juures süda seisatab! Aga ta selgita taga ja teisel pool kuldtoa seina algasid varsti ema mõrvari toad. Keset neid, kes sees luurasid, ja vaenlaste vahel väljas, kes otsekohe tema omadele kallale võisid tungida, armastas ta, armastas Marguerite Valois'd, ja vana kuninganna vaatas läbi augu seinas.

«Õde, vaata sina ainult selgelt ja tõsiselt! Ma hoian end ju põhiliselt ise mõistlikuna, kuigi olen mässitunud

õde ja mõrvarite asiadesse. See on tõsi: meie olukord ei loe midagi minu kire ees *Madame Marguerite*'i vastu, kes vaadates jääb üllaks nagu ta pilt, aga mida ta mõelmas mõtleb, saan ma hiljem tema käte vahel teada. Siis ka siis mitte! Tead sa, õde, et ma sellest õukonnast ei taha? Margot' pärast armastan ka seda, koos oma julguse ja ohuga. Meie ema nimetas seda õukonda veel kõlvatumaks, kui ta mõelda oskas, ja ta soovis, et ma oma naisega kaugel eemal siit maa rahulikus rüpes elaksin. Seda ei juhtu, nagu ma hästi tunnen. Selles õukonnas teevad naised meesetele ettepaneku, ütles kuninga Jeanne. Tõepoolest pole Charlotte de Sauves aega autanud, ja miks peaksin ma end külmana näitama. Tohtigi annaksin ma oma elu ainult *Madame Marguerite de Valois*' eest. Õde! Tahad sa mulle veel kord oma meelde tuletada? Mu süda seisab paigal.»

Õlsekui oleks ta seda lausunud, kummardus Catherine Bourbon tõepoolest oma venna poole ja ütles:

«Motte meie ema peale!»

Kaheksateistkümnenda aastane, keda kõik elutormid ühehäälega raputasid, vastas hoolimata sellest sügava nõusolemisega:

«Ma mõtlen tema peale!»

Vahepeal pöördus ta nõbu Condé eestõast tagasi. «Ma mõtlesin sinu nimel meie omad minema,» seletas ta. Henri lüppas püsti.

«Seda sa ei tohi! Lahinguväli peab meile ometi jääma!»

«Siis käsi neid, et nad õukonna härrad maha lööksid, unustatki unustamata. Anna kohe käsk, veel on aega.»

Kuuldus sammude tüminat: lahkujad — kuid nad ähvardasid valjusti, pöördusid ümber ja jäid korraks veel harkisjalu seisma, kui nad niikuinii peavad oma isanda käsul taanduma.

Condéd valdas viha. «Mulle oleks see meeltmööda: võtasaun, mina teen kaasa! Noh? Kas käsid?»

Henri vaikis. Selles, mis teine oma tuhinas unustas, oli tema täiesti teadlik: nad oleksid sellega pidanud elustama, Charles Üheksanda ja tema vennad mõrvarid. Nad ei tohtinud Louvre'is ainustki alles jätta, kes elustunud, ja siis tuleks järg Pariisi kätte. Milline jube hullumeelsus; kuldne tuba oli see, mis seda välja haudus,

aga ennemini veel tegi seda vana mörvar augu taga seinas! Charles Üheksas põrnitses nürilt enda ette nägloom. Ta vennad seisid ukse vahel ja ässitasid tülitajaid veelgi. Henri tungis nende vahelt läbi, ilmus ette tuppa ja hüüdis enda omi. Ühe silmapilgu kõikus meeleolu, kuni küllaldane hulk neist oli järele mõelnud. Nad hoidsid oma sõnu tagasi nii ägedasti, kui need ka vana tahtsid tungida, ja läksid ära läbi vastasasuva suure peosaali, kus juba hämardus; seal jäid nad päris tumele.

Igatahes jõudsid päralt ka juba teenrid tõrvikutega ja nende taga ilusad preilid; mitte enam ainult need vana hused, kes enne aias esinesid, ei, kohe terve rügement. Isegi see ei hõlmanud veel kõiki audaame, kes olid *madame Catherine*'i käsutuses kui kerged väeosad. Kõigest resti viskusid need igasse ähvardatud kohta, ja meele, kuid hugenottegi tahtsid nad hästi taltsutada. Pangi küünlad põlema, teenrid! Neli rida, igas viis kroonlülirid, sest tüdrukud on just selle valguse jaoks mingilud. Bandiidid, keda hugenottideks nimetatakse, reedavad neile kõik, mida nad mõtlevad või mis neil kavatsused on, ja *madame Catherine* saab sellest täpipealt teada.

«Ettevaatust!» ütles Henri teravalt Agrippa d'Aubignéle, kes seda edasi ütles.

«Head sõbrad, mu härrad!» hüüdis Navarra kuninga korraka täitsa kergemeel ja lõbusus ise, õukondlastele, sest need hoidsid eestuba hoiwatuna, nagu ootaksid nad kallaletunge. «Daamide juuresolekul muutuvad minnakaredad vammusemehed nii siledaks kui siid.» Ta rõhutas seda, nagu teeks ta oma ustavate arvel nalja — ja sellega meeldis ta õukondlastele nii väga, et keegi härrade Maurevert tal käit suudles. Henri ei tõmmanud seepõrmugi enneaegselt tagasi, ehkki teda läbistas külma värin.

Kui ta tagasi pöördus, kanti parajasti Charles Üheksandat teenrite poolt ta magamistuppa, esimesse kuningalikest elutubadest. Neist kõige viimases oli Henri vana Caterinaga seda arutanud, kas too oli tema ema mürgitanud või mitte. Sinna oli kadunud ka *Madame Marguerite*; mis siin imestada, Caterina tütar! Ka ta vennad ja daamid de Salves olid minema läinud. Võrdlemisi ruus-

valge lina ja kuninga ümberpaisatud tooli kõrval ootaval Henriid ainult veel ta õde ja nõbu. Õde vaatas venetada otsa ja vaikis, kuni uks suleti. Ka siis sosistas ta ainult Henri mõtles järele, ei ütelnud midagi, liigutas ainult kürest silmalauge. Seepeale võttis Catherine nõu tema. Mõlemad läksid Henri eel eestoa parema uuga poole ja siis väiksest varjatud trepist alla õue.

LIHTNE VÖORASTEMAJA

Henri muutusid nad otsekohe nägematuks. «Louvre'i kinnisügavik» oli täis sügavat pimedust. Paljude akende taga müüri mitmesugusel kõrgusel hubises nõrgalt punakas valgusepaiste, sellest võis alles ära tunda, kui kitsalt sealt vahelt pimedus üles kerkis. Henri seisis liikumatu, kuni ta kuulis kedagi sosistavat: «Siia!» Ta järgis mõningase vahemaaga läbi valgustamata käigu kaudu, mis kordas: «Siia!» Lõpuks hiilisid nad mingisse ruumi, Navarra kuninga ja tema esimene kammerteener d'Armagnac, kus ühe üksildase lambi juures varjud varjudele järele tormasid.

Vadlikust teener pani raske ukse riivi ja alustas üht oma kõnet.

«Müürid siin on kolm jalga paksud, aknaava on lühike jalga kõrgel. Rahvas, kes selles koopas elutseb, elab kõrtsis, mille tõttu pole mingit kahtlust, et meid ei kuulata pealt!»

«Valgusta siiski nurgad ära!»

Vaata seal! Leiti ilus preili. See ei tantsinud peosaalis kolmekümne kroonlühtri all, mis olid täis vahaküünlaid, see oli hugenottide kuningale järele hiilinud, tahtis teada, milleks Henri täna õhtul välja läks, ja ette kanda *madame Catherine*'ile, kes sedalaadi uudiseid alati armulikult vastu võttis. Mis jäi muud üle kui ilus preili välja viia ja ta kuskile täielikku pimedasse luku taha panna.

Ma lasen ta hiljem vabaks,» töötas d'Armagnac. «Nüüd on küsimus selles, et Teie Majesteeti tundmatuna loovist välja jõuaksite.»

«See on juba ebaõnnestunud, vana kuninganna said kõik teada.»

«Liiga hilja tema jaoks. Kel teid, *Sire*, täna öösel katta on, peab oma silmadega pealt vaatama, kuidas ma teda ära moonдан. Hiljem ei märka seda enam keegi.» Kusjuures ta tööle asus. Tema isand sarnanes lõpuks kõige armetumaga oma inimestest, ta mustaks värvitud näo rippus valehabe.

«Ma tegin teile kortsud,» ütles esimene kammerteener. Otsekohe võttis Henri vanema mehe hoiaku. Ka sai ta koti kandmiseks.

«Hagu. Miks hagu?»

«Kuna see on kõige kergem koorem. Teie nimi on Gilles ja teil on Pariisis öde.»

«Ma viin temale hagu?»

«Ei, vaid singi, mis selle all asub. Kui teid Louvre väravas läbi otsitakse ja leitakse peidetud sink...»

«Siis olen ma Gilles'iks tunnistatud. Sinu hea idee. Ütle mulle märgusõna?»

«Sink.»

Seeütle naersid nad koos kolme jala paksuste müüride taga, kuni neil küllalt sai. Siis asus Henri teele, tuli õhtu läbi väravakaare, kus vahid kaarte mängisid; tal tarvises vaid hüüda «Sink». Sillal uurisid nad täpsemalt, lasksid tal koti välja kraamida ja võtsid singi ära.

«Nüüd kao, vana ketser, sinna võörastemajja, kus sinu nõndanimetatud öde teenijana töötab!»

Väljas komberdas Henri kummargil, nagu kannaks ta telliskive, ja kuna talle Austria tänavas üldse keegi vastu ei tahtnud tulla, keeras ta, komberdades kogu aeg puhta kunsti pärast, ümber paljude pimedate nurgade, kuni ühes pimedas kõrvaltänavas nõrgalt valgustatud alumine korrus nähtavale tuli. Inimeste varjud ja laul kuulutasid kaugelt ette võörastemaja. Niihästi maja värav kui ka võörastetoa uks olid pooleldi lahti suitsu pärast, mis tõusis kaminast, kus kanadega praevarrasid keerutati. Üks teenijatüdrukutest oli sellega amelik, kuna mõlemad teised, veini kallased või külaliste põlvedel istusid ja nendega koos laulsid. Peremees lõi laulu juurde takti. Ta nägi välja kui talupoeg, ta riiete küljes rippus õlgi. Külalised olid sõjariistus, ka üks pärm

vahe, kes kraaksus. See oli reibas lauluke ettevaatamatust teenijatüdrukust, kes ühele hugenotile oli järele tulnud ta ilusate vurrude pärast, aga mis tuli seejuures välja? Laps, keda ei saanud ristida, sest ta tõi endaga kogu ilma hobusejala, ja ei läinud kaua aega, siis sündis laps oma lihasel emal pea tagurpidi, kuni nägu oli taga pool!

Polevad halud seal all oli kogu valgustus; valguseotade loitis lärmavate lõugade ümber, aga põiki üle nurgade läks pimeduse palk. Henrile, kes väljast pealt kuulatas, tekkis igatahes mulje koopast, mis on täis loomade ja rumalust. Talle läks vastikuks ta osa väikese ruumi. Teiselt poolt oli erutav üksi ja relvadeta nende ümber läpselt üleloetud selli hulka astuda. Siis lükatigi ta ümber pikema jütuta kõrvale kellegi väga pika isiku poolt, keda kohe sisse astus ja valjusti tere õhtust soovis. Henri tundis ära sügava hääle ja veel rohkem keha; vapral Du Bartas'l polnud sellest põrmugi kasu, et ta Henri poole selja pööras. Ta ütles:

«Ma tulen, et teie ilusat laulu paremini kuulda.»

Neid oli kuus, aga ainult kõige väiksem vastas midagi raske tammelaua tagant.

«Sa oled parajasti küllalt pikk, ulata mulle ometi kätt üks vorst!»

Du Bartas haaras käega tõepoolest üles.

«Ainult siis, kui sa päris üksi veel kord kraaksud seda laulu hugenotilapsest.»

Väike keeldus, kuid üks teenijatüdrukutest riputas end suure hugenoti käsivarre külge ja kinnitas talle:

«Sind pole laulus mõeldud. Tohib ju ometi laulda või keelatud? Kui sina mulle juhuslikult lapse teeksid, ei ma karda, et sel oleks kompjalg.»

Henri peale kriiskasid kõik kolm naist naerda. Mehed jäid laua taga süngeks ega pilgutanud silmagi, olgugi nad nägid, mis peremees tegi. See va mühkam hüüas Du Bartas' selja taga tule juurde, haaras hõõguva kaika, istus sellele ainult veel, kust ta seda ketserit kõige kindlalt tabaks. See oli silmapilk Henri jaoks: kiiresti tõusis, mühakal randmest kinni ja mõned haod oma kotist otustliku peremehe puuhalu peale, mille järel ta neid põlevalt mehe kurjade lõugade ees niikaua ringi viibu-

tas, kuni hirmutatu puuhalu tagasi tulle viskas. S
laskis Henri oma hagudel maha langeda.

«Jookse, mühkam, too härrale veini, aga vaata, et poleks hapu! Mul on raha otsa lõppenud, või võtad veel rohkem puid tasuks?»

«Joo minuga,» ütles Du Bartas nagu vanale sõbrale. Nad võtsid laua vaba nurga äärde istet, ukse lähedal ja nende ning teiste lihtsa võõrastemaja külaliste vahel oli seesama vaenulik vaheruum nagu varem kuninga lauas Louvre'i lossis.

Peremees asetas kannu lauale ja urises kellelegi õla vaatamata:

«Minu kodukülas hoïdsid nad inimestel jalgu kolme tules.»

Ta ei ütelnud, kes; mõlemad hugenotid aga mõistsid seda sõnadetagi.

«Me teame, et me polnud tihtilugu paremad kui röövlid!» Du Bartas omandas pettunud, lootusetu ilme, tal lega ta inimeste pimedusest ja halbusest kõnelda ja lubatada armastas. Noor Henri oli peaaegu valmis hüüdma: «Seda olen ma admiralile ammu ette heitnud! Aga mis usku neil ei ole; misugane oli kogu tema õigustus, et me rususime ja piinasime. Neist inimestest on näha, kuhu jõutakse võitlusega usu pärast!»

Ometigi oli isegi selline mõte juba teotus ja kohutav kuninganna Jeanne'i poega kõige rängemini. Peale selle lootis ta, et Du Bartas teda tõesti ära ei tundnud ainult juhuslikult siin viibib. Seetõttu hammustas ta endal keelde ja vaikis. Muide oli peremehel nende jaoks veel palju sõbralikkusi varuks.

«Hommikul vara pean ma piiaile minema,» torisēs ta neile otsa vaatamata. «Preester keelas mul röövlite süüa ja juua anda. Sellest peale, kui nii paljud neist Pariisis tähtsaks teevad, tungivad nad kristlastele kallale ja tülitavad tüdrukuid. Muuseas pole neist veel keegi oma raha näidanud. Seal istub esimene, kes pole muidujooja,» ütles ta roomamise ja mõnitamise vahel pealse tooniga. Henri hüppas äärmises pahameeles põlvilt püsti.

«Istudal!» käreatas Du Bartas talle. Kui ebatõenäoliselt näis selle järgi, et Du Bartas tema ära oli tundnud.

«Mina vilets väike mees,» tundis Henri, nagu oleks ta olnud. Mustaks määratud nagu, kortsud ja hal-
da launud habe; selle juurde tegi ta ka sobivat häält.
«Tähelepanu, härra! Punane mühakas teiste taga haa-
nab nalaja oma noa.»

«Ma näen seda,» vastas Du Bartas.

«Punane mühkam püüdis, varjatuna teiste poolt, nur-
ast lahkuda. Väike, kes vaevalt üle laua nägi, juhtis
tähelepanu temalt kõrvale, ta kraaksus:

«Pudupoe emanda poiss on kadunud!»

«Hugenotid tapavad lapsi,» seletasid teised talle, näi-
telt muret tundmata võõraste pärast. «See on teada,
nad sooritavad rituaalmõrvu.»

Kõik oleks vaevalt hästi lõppenud, aga uued külalised
tulid kohale: hugenotid, sealhulgas kaks tema ratsa-
alkonnast, Henri teadis nende nimesid ja nende sõja-
eposid. Nende mõlemad saatjad näisid üsna jultunud;
võõrnuhtlid oleks tulnud öelda, kui nad poleks religiooni
ühed olnud. Sellega olid poolte suurused kõrtsilaua

tasakaalu viidud, seetõttu loobus punane sell oma
aluldasest plaanist, ja kõik relvad teises leiris kadusid.

Mõlemad ratsanikud seletasid Du Bartas'le, et nad
olevat võõrastena Pariisis pimedas kahele usukaaslasele
allunud. Muidu poleks nad ilalgi võõrastemaja leid-
nud. Nende seisukord aga näis vastupidi tõendavat, et
nad on juba paljudes käinud ja kombeliselt pole nad
tal küll käitunud, sest nad näisid üsna sasiututena.
Ta unustas äkki väikese mehe, keda ta endast kuju-
s, ja käreatas ratsanikele peale.

«Võsarüütleid kokku korjata! Tüli norida! Teie olete
mele leeri häbiplakk!»

«Näe naersid nad vägevasti, ja Du Bartas torkas
nõrile teravasti ribide vahele, mille kaudu ta sai tead-
hoks, et ta oma rõivastust arvestades igatahes koomi-
selt käitus. Seetõttu vaikis ta ja laskis neil tali-
tada. Nemad aga kõlistasid taskus raha, panid mõne
mündi ettemaksuna lauale ja nõudsid selle eest kanu,
mis näisid küllalt kaua pööratutena, nii ilusasti kuuld-
munidena läikisid nad. Härra Du Bartas' ja ka naljaka
väikese vanamehe kutsusid nad suuremeelselt üheskoos
— neelasid aga siis söögi tähelepanuväärsest

ruttu alla, kuulatasid vahel ka hoolega eemalt kostvat hääli. Tüdrukute vastutulelikkuse jaoks polnud neil hoopiski mitte aega. Vaevalt keha kinnitanud, tegid nad neid nekut — ratsanikud ja võsarüütliid. Eemalt kuuldi neid vaikselt astuvat, pisut hiljem kostis nagu jooksumüdinat.

Du Bartas ütles igatahes:

«Sa ei räägi kordagi enam, peremees, et hugenotid midagi võlgu jäävad.»

Talle vastas vaikus; samal ajal lähenesid marssivad sammud ja tõrvikuvalgus: tänava vahtkond. Ohvitser J keegi mees ilmusid uksele.

«Kus on hugenotid?»

«Sealt!» hüüdis peremees, sõrm välja sirutatud pikka külalise ja väikese vanamehe poole. «Õgivad kannu nende raha tundus mulle kohe mittekatoliiklikuna.» Pu nane sell, vigane ja teised kolm külalist koos naistega kinnitasid seda palumata. Alles ohvitseri rangete küs muste peale tunnistati, et veel teisigi oli siin viibinud. Aga raha oli neilt kahelt! «Kindlasti tungisid nad kella legi kallale ja röövisid paljaks, seda me arvasime.» Nad võeti siis ka kaasa.

Du Bartas ei hoolinud enam Henrist, vaid läks ohvitseriga ees. Oli arvata, mida ta talle teatavaks tegi, sest selle tagajärjeks oli, et vahtkond oma teed muutis. Varsti jõuti maja ette, mille Henri ära tundis — Condé palee, siia oleks ta kohe alguses läinud, kui maskeeritud seiklus poleks teda ahvatlenud ja kinni pidanud. Teda oodati juba ammu, teenrid laternatega tormasid vilkalt kohale, ja isegi Navarra kuninga imelikust välimusest olid nad informeeritud, sest nad kummardasid ta ees maani.

Siis tegi seda äkki ka Du Bartas.

VIIMANE TUND

Henri juhiti kõigepealt ühte tuppa, kus ta end puhastas ja ümber riietas, siis aga teise; selles istus admiral Coligny. Too tahtis püsti tõusta, Henri oli kiirem ja palus teda istuma jääda. Ka Bourboni printsess oli kohal, ja ta painutas venna ees põlve.

«Kuna ma teie alandlik teener olen, härra vend, lu

teie mul, palun, pealt kuulata, mida teie ja härra admiral viimasel tunnil otsustate.»

Ja ütles seda nii jõuliselt, nagu oli seda söögilauas tema «mõttele meie emale!» Mõlemad, nii tõsidus kui tse... ialsus, pidid venna täiele teadvusele kutsuma. Catherine teadis liiga hästi, keda vend mõttes kandis ja mida kõike ta selle eest oli võimeline unustama. Catherine oli veel laps, ta hääli värises, kuid ta oli rääkinud. Ta tõmbus ta ka valgusepaistest tagasi.

«Härra admiral, teie soov mind salajas näha ühtis minn omaga, ma ei seisnud vastu,» ütles Henri.

«Kas Prantsusmaa kuninganna ei aima midagi?» küsis Coligny.

«Ma olen selles kindel,» ütles Henri, nii vähe, kui ta seda ka oli. Coligny ütles:

«Te peate teada saama, mida te ise veel ei või teada: ei armastata Pariisis. Teie abielu ei muuda selles midagi, meid vihatakse, kuna vihatakse religiooni.»

«Ja võib-olla, kuna te liiga sageli lasksite riisuda,» ütles Henri endamisi juurde, meenutades lihtsat võõras... missugune viha ülemmäär pidi olema kuhjunud sellesama rahva inimestesse — mitte religiooni, vaid selle tunnustajate vastu, kui juba üks lihtmees võis morvarliku kavatsusega haarata kaminast hõõguva halu... sellepärast, et tema külaline oli hugenott! «Nii... angele poleks tohtinud ilalgi minna,» ütles ta. «Me kõik olime prantslased.»

«Ohed aga teenivad endale taeva, teised hukatuse,» vastas Coligny. «See peab püsima jääma — nii tõesti, kui kuninganna, teie ema, selles usus elas ja suri.»

Kuninganna Jeanne'i poeg langetas pea. Niipea kui ema suur kaasvõitleja ema lahinguväljale tõi, polnud talagi vastata. Mõlemad, vanamees ja kadunu, seisis tema vastu, nad olid kaasaegsed ja võrdselt vankumatu arvamiskindlusega. Seepärast olidki nad õukonnas... inenud lõpuni nii ägedalt ja lepitamatult, et õnnetus... di sündima. «Kuidas siis aga? Nii tabaks mu kallist... ennast süü tema mõrvamise pärast? Ei, ei! Palju... melsamini olgu selleks ta kops ja *madame* Catherine pole talle üldse mürki seganud.»

Sel hetkel nihutas ta õde käsilühtri tema ja härra admiral vahel: nad võisid täpselt teineteise nägu näha palju olenes sellest, et nad teineteist mõistaksid. Nüüd nägi aga noor Henri rauka sõjajumala asemel, keda ta tundis.

Admiral Coligny oli noore Henri silmis puutumatu koosnes otsekui ühestainsast metallitükist. Mitte selle pärast, et ta alati oleks võitnud, — ei, nii see polnud, kuid ta oli kehastatud sõda ja kandis sõdadest kõige karmema, nimelt ususõja maski, üleinimlike näojoonte karmjundusega, temasarnaseid võis leida üksnes figuuride hulgas katedraali välisseinte küljes. Nii oli see Henri poisile pikki aastaid tundunud, isegi siis veel, kui ta endale lubas väepealikut kritiseerida. See oli nüüd ühe hoobiga möödas, ja mälestussambaliku vagaduse ning jõu asemel tuli siin täiesti alasti ilmsiks elu lõplik noorjumine, mida vanaduseks nimetatakse. Siin oli keegi, kes püüdis veel püsida, kuid ta silmad vaevalt välkusid, paiged näisid rabedatena, isegi habe ebaühtlasena — ja ainult kortsud, mis tõusid ninajuurelt kuni laubani, paigid vastu laostumisele. Kas oli veel lootust võidule või mitte, kangelane oli nagu alati valmis tooma eluohvri jumalale.

Võõras vana mees, aga ta oli olnud tema armsa ema kaaslane ja tema surma läbi rängalt tabatud — tegelikult rängemini kui Jeanne'i enda poeg, kes temast elas ega lõppenud ühes temaga.

«Suri ta hästi?» küsis Henri tagasihoidlikult.

«Jumalas, nagu minagi loodan surra.» Teatud laadse eemaletõrjumist tähendas see toon. «Mina,» andis Coligny mõista, «olen peagi tema juures. Sina, noor hõimlane, jääd alles ja eemaldud meist.»

Henri tundis seda, ta astus selle vastu üles.

«Härra admiral, teie kavatsused ei ühtinud kuninga, minu ema omadega. Ma tean, ta kirjutas selle mulle. Te püüdsite tulemusteta sundida Prantsusmaa õukonda sõdima Hispaaniaga. Mu ema pani mind kõigepealt abielluma.»

«See pole veel sündinud.»

«Ja teie ei soovi seda.»

«Sellega on liiga kaugele mindud, kui et me v

teie saaksime astuda. Üks on meil vaba, ja selleks lulsusin ma teid täna õösel kohale. See on katse veel kord käskida kui väepealik, keda ka noor prints kuulab.»

«Ala kuulan.»

«Nõudke kindlustusi — enne pulmi. Jumala eest, te olete end ja religiooni kindlustama, enne kui teised on lahvutanud ja meid enam ei vaja. Kui varsti peab teie laulatus toimuma?»

«Veel kaheksa päeva!» hüüdis Henri ega silmanud enam rauka. Künalde taga näitasid ta meeled taile üngot'd.

Coligny ütles: «Kiirustamine peaks teile silma tõrkuma. Teid tahetakse teie omadest lahutada. Te peate religiooni vandega ära salgama.»

Vale. Ta ei nõua seda.»

Kes? Printsess, tema tähtsus on null. Aga tema ema? Kuulake minu ettekuulutust: teid pannakse vangi.»

«Milline mõtel! Mind armastatakse.»

«Nagu meid hugenotte armastatakse.»

Henri oli äkki vaik, Coligny võis edasi rääkida.

«Keset kõiki neid austusi ja lõbustusi, mida te iganes viida oskate, olete te siiski nende inimeste vang ega loht ilal enam omaenda otsuste järele talitada. Prantsusmaa kuningakoda võtab teid vastu, üks ja ainsana, et religioon kaotaks oma juhina kuninganna Jeanne'i poja.»

See kõlas hirmus lähedalt, vanamehe salapärase olemuse puudutas noormeest — sel silmapilgul siiski. Ei olnud vahet teha, mis peitus selle taga? Võib-olla sise- ja leadmise tungis üleelanud raugast välja nagu õnni valgus, mida võõrad on mahajäetud majas süü-
nd

Nõudke kindlustusi — enne pulmi! Teie ihukaitse peab täielikult teie inimestest koosnema, kõik Louvre'i vahikonnad peavad olema pooles osas meie omadega meelitatud, ja Pariisis peame me saama kaitstud linnad.»

Seda kõike on kerge nõuda, härra admiral, aga raske anda. Ma panen teile midagi paremat ette: me teeme ilma pikalt küsimata äkkrünnaku, võtame Prantsusmaa

kuninga vangi, võtame relvad tema sõduritelt ja okpeerime Pariisi.»

«Oleks hea, kui te seda tõsiselt mõtleksite,» ütles Coligny järeleandmatult, sest siin oli saatusel, mis kõneleb nooruki suu läbi, otsustav punkt. Suu aga on kõvenenud ja nooruk pilkab!

«Kas ka veri peab voolama?» küsis Henri.

«Veidi — palju asemel,» vastas tumedalt sisemise teadmise, mis aga ilmselt polnud muud midagi kui rauga loba.

Henri hoidis oma näo valguse käes, et Coligny näeks, et see on ka kartuseta, mitte ainult pilkehimuline nõrkus. Tol ajal oli tal täielik Gascogne'i sõduri profiil, kõver, tume, terane — esialgu ainult see üldine sõduriprofiil, veel vormimata valu ja teadmise poolt, ja ta ütles:

«Ma ei peaks Pariisi üldse minema või siis kui tugevam; see oli mu ema, kuninganna, viimane mõte. Teie aga saatsite protestantliku väe koju, härra admiral, ja piditegi; sest kes küll liigub omaenda pulma rünnakutruppidega. Siin ma seisan! Isegi suurtükkideta olen ma tugevam, nii nagu kuninganna seda tahtis, sest ma ei karda ja ma näitan neile hoiakut. Küsige *madame* Catherine'ilt ja Charles Üheksandalt, — mõlemal suudisin ma osutama enda suhtes kõike vajalikku austust või küsige seda kelleltki härra de Maurevert'ilt, kes suudles mu kätt!»

See oli kaheksateistkümnenda sajandi Gascogne'i sõduri jutt, ja see isegi veel jätkus vana mehe kurva vaikimise tõttu.

«Küsi kõigilt minu eakaaslastelt, kas tunnevad nad igatsust parteivõitluste järele religiooni nimel või, vastupidi, ühise võidu järele Hispaania üle. Meie ees seisab ülesanne on seda maad tema vaenlase vastu ühendada. Selles mõtleme me kõik ühtmoodi, meie, noorsugu. Hüüatas ta, sest sõna nagu «noorsugu» oli siin kõige kindlamaks kallaletungiks ja kõige vaieldamatum eelkäsi. «Noorsugu» — need polnud need äraandlikud näod tervet tusballetil aias ega riiuhimulised kuninglikus söögilaual. See oli ühendus, kelle jaoks oli olemas, elu, ja see ei tunnistanud, et ka vanamehel võiks olla selleks õigus.

Henri sellele võttis Navarra Henri, hiljem Prantsusmaa Navarra Henri, ühe pingelise hetke jooksul siin ühe ära, mis oli tema, ainult tema asi, ja kandis kummaverelisel kombel ühendusele «noorsugu», mis pole olemas. Tema abielu Valois' printsessiga ei olnud tegelikult ta oma sõbrad üldsegi: ei d'Aunoy, Du Bartas ega Mornay, ei ratsasalkkond, kellega tema kohale oli tulnud ega religiooni omad maal. Ta kõik unustas ta siin omaenda kutsumuse kaitsmiseks. Ta pidi sündmuste kulgemise kestel lugematuid sõdu võitma üksi jääma, hoolimata rüsinast ta ümber, ja pidi reedetama ja ta ise pidi ebakindlalt välja nägema, hoolimata seesmisest kindlusest. Seda kõike ta ei mõelnud, vaid seadis eelmise ajastu üleelanule vastu teie ühe veel kujunemata palge.

Siis mõlema vahel poleks mitte midagi enam öelda olnud; oli aeg, et Henri öde valgusepaistes välja astuks.

«Armas vend!» alustas ta oma liigutava häälega, mis ta võnkunud, kuid ta andis sellele rõhu, isegi kõrge hääle lõppsilpidele. «Kallis vend, teist saab näha kuningas, ma kummardan teie voodi ees.» Imelik, aga siin kõneles usk, mis Henri enda oma ülelõuaga kangekaelset usku varjas see väike järsk ja tugev otsaesine. Isegi midagi muud omas ta öde, mis ühise ühise — Henri kunagisest suurusest ja talle järele reserveeritud liigutusest, põlvkummardusest ja paraadvoodi ees. Vahepeal aga pidi ta tõelise sõduri looma oma emalt.

«Ma ei püsinud lõpuni arvamusel, et te peaksite ühendamise Marguerite'iga abiellu heitma. Ei, vend! Sest te ema teadis, et ta oli mürgitatud.»

«Jälle tormiliselt see kohkumus. Henri tuikus esile tahapoole, siis laskis end ette vajuda, otsaesine ühe öelal.

«Missugused olid tema sõnad?»

«Ma ei rääkinud rohkem, kui härra La Rochefoucauld te edasi andis. Mina aga ütlen teile, et meie ema tõesti ei mõeldud ja ainult sellepärast pärandaski selle, et te ei oleks üldse mitte või siis kui tugevam tulema.»

Selles ei saanud kahelda — kui seda niisuguse äär-

miselt pingutatud tooniga ette kanti ja niikaua kui tema kohkumise kestis.

«Kas tema tahtis sedasama, mida tahab härra admiral?» küsis Henri alistunult.

«Ta tahtis rohkem.» Öde kasvas, ka ta väike hääl lükkas venna endast nii kaugele, et tema väljasirutatud käed lebasid venna käsivartel. Talle silma sisse vaadates kõneles ta. «Minema Pariisist, mu vend! Enne kui kat kõik meie omad oma korteritest kohale tuua ja minna, isegi kui selleks vägivalda vaja läheks. Ratskäskjalad üle maal Kuninganna Jeannel Mürgitatud kuningannal! Rahvas tõuseb üles, vägi tõuseb isegi hinguväljadelt uuesti üles, mu vend, ja nii liiguvad nad teie pulmadeks kohale. Nõnda tahab seda meie ema. See ja ei miski muu on tema sõnum ja käsk.»

Siis laskis Catherine ta lahti ja astus tagasi, napp käskjalg, kes ülesande on täitnud ja nüüd vaikib. See oli ka üle ta jõu käinud, ta hingas raskesti. Siin seal valitses palavus; koos sellega märkas Henri, et toimub midagi ebatavalist. See jutuajamine oli kõiki kolme sühtu toas selleni viinud, et neil hingamine seisma jäi ja nad tõelisuse kaotasid. Härra admiral seisis oma isoo taga, hoidis käed üleval ristatult, ta pilkki oli üles suunatud, ja ükski tolle jaoks seal üleval lausus ta psalmi sõnu.

«Oo, jumal, käsi, et nad kaoks
ja p'huks põrmuks ära vaoks
nii nagu suitsavine
Ni naga vaha tule kaes
on kurja jõud su võimsas väes
kui väeti sonimine.»

Henri avas akna mustavasse öösse. Välgud sähvisid läbi kaugel taeva, ja palav tuul tõi leekivaid pilvi lennukitades kohale. Henri ei tahtnud üldse teadagi, et vaenlased nagu suits ta ümber hiilisid. Ta tõrkus kurt vastu jamala poole hüüdmast. Ta tormas kogu oma jõuga seiklase poole, mille nimeks oli Margot, kuid selle nimeks oli untlasi ka Louvre, ja ta meelte kirk oli sama tugev kui see, millega ta oma saatust ihaldas.

Ta pöördus tagasi ja ütles:

«Ma ei suuda sind uskuda, öde. Meie ema ei teadnud

et oli mürgitatud, ja tema tahtmine ei võinud olla.

«Ma peavenema peaksin, et sõandada üksnes sõjaväega laheneda. Tema kartmatult häälelt poleks ma ülesannet iialgi kuulnud.»

«Oled end ise, mu vend, seda ütlen ma sulle tõesti.

«Mina oleme kõigi inimeste hulgas üht ja sama

«Ja seda, milles mina kindel olen, pead sinagi oma

«... kindlaks pidama.»

«Mu ta seda oma viimse tunni hirmus tõesti oleks

«...» kaitses end Henri, «siis ei ütleks meie vapper

«...da enam uuesti — kui ta tagasi tuleks!»

«...et ta tagasi tuleks!» hüüdis öde ukse poole.

«...see nii on, nagu sa ütled, tuleb ta!» kinnitas

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«Sire,» ütles ta Henri Navarrale. «Me otsisime lossis ega leidnud. Üks mu ema auneitsitest jutustas meile kummalisi lugusid pimedatest kambritest. Louve välisvärava valve oli lasknud välja mehe, kes võib ümberriietatuna läks seiklema. Ehkki teie sõber Du Bassas ta kannul järgnes, kartsime me selle mehe julpsuse pärast öises Pariisis.»

«Kes siis kartis, Margot?» katkestas Henri ta jutu.

«Mina,» vastas Margot selgelt ja ilusasti. «Mina tean tasin kõigest oma emale ja nõudsin, et ma ise tohin teid oma sõdurite kaitse all tagasi tuua.»

«Margot! Kas ei ole see pigemini nii, et madame Catherine saatis teid välja, et mind uuesti oma võimusesse saada?»

«Ma olen väga üllatatud,» ütles Margot puhtalt hea meele häälega. «Alates tänasest päevast, mis juba peagi on, tunnete teie mind, nagu mina tunnen teid.» Ta ulatas Henrile oma käe.

Käe, milliseid kõige suuremad meistrid vahasarnasest marmorist vormivad, käeselg ümar, sõrmed peenelt vormitud, tippudes ülespoole painutatud, värvitud küüned laitmata ovaaliga. Ei ainustki sõrmust ega juveeli, pealegi käsi.

Henri võttis selle, tõstis kuni huulteni ja läks Margot'ga minema ilma tagasi vaatamata.

MORALITÉ

Vous auriez beaucoup mieux fait, Henri, de rebrousser chemin tandis qu'il était temps encore. C'est votre sœur qui vous le dit, elle si sage, mais qui ne le sera pas plus toujours. Il est trop clair que cette cour où règne une fée mauvaise ne se contentera pas de vous avoir pour la reine votre mère, mais que vous devrez payer encore plus cher votre entêtement de vous y attarder et votre goût du risque. Il est vrai qu'en échange ce séjour vous fait connaître le côté le plus équivoque de l'existence, que ne se passe plus qu'autour d'un abîme ouvert. Le charme de la vie en est rehaussé et votre passion pour Margot

le souvenir de Jeanne vous défend d'aimer, en prend un amour terrible.

MORAAL

Oleksite palju paremini teinud, Henri, kui oleksite loobunud, niikaua kui selleks veel aega oli. Teie sõbranna soovitas Teile nõnda, tema, kes on nii arusaaja — et selleks siiski ka igavesti ei jää. On ainult ülearu, et see õukond, mida kuri haldjas valitseb, ei lepi Teiega, et on tapnud Teie «kuninganna, Teie ema», vaid Teile veel kallimalt maksma peate oma isemeelsuse. Teid liiga kaua selles õukonnas viibida laseb, kuni oma iha eest kõige vastu, mis kardetav on. Teie küljest aga laseb see viibimine Teid ka ära võtta sügavat kahepaiksust olemasolus, mis kulgeb Teie veel haigutava kuristiku kohal. See suurendab Teie veel elu võlu, ja Teie kirg Margot' vastu, keda Teie alada keelab Teil mälestus Jeanne'ist, omandab see-ki Teie lubeda võlu.

MARGOT

*

KORGEL TRIBUONIL KOIGILE NAHTAVÄÄ

Täna, esmaspäeval, 18. augustil on suur pidupäev kuninga õde abiellub. Peigmees olevat kaugel tulnud prints, ilus kui valem päev ja rikas kui Pluto* ise, tema mägedes kasvab kuld. Kohale reisis ta terve kullalaadungitega, ta ratsanikud on üleni kullaga kaetud nagu nende hobusedki. Printsile oli sinna kaugemägede taha kuulujutt kõrvu ulatunud, et meie prints on kaunikum ja õpetatum kui ükski teine kuninga tütar. Üks kuulus astroloog oli teda printsile võlupeegeldanud, printsess naeratas, ta kõneles, ja vaata, prints ei suutnud ta häälele, ta pilgule vastu panna; ta astus pikale teele.

Eelmisel nädalal ei oleks pidanud aknaid sulgema, luuke ette panema, kui prints ja tema arvukas saatjad olid Pariisi ratsutas. Vähemalt oleksime silmaga näinud, mis õigus on. Räägitakse mitmesugust. Hiljuti kuulda kaebusi kallalekippumiste pärast korralikkude kodanikkudele, mõnedel olid rõõvlid, keda hugenottide hüütakse, kaukad tühjaks teinud. Me ei liigu ettevõtte pärast enam tänaval, kui pimedaks läheb, mine sa te. Korra ja õiguse vastu käib veel paljugi. Meie kuninga naidab täna oma õe võõrale isandale, kes olevat kelle ja koguni nende kuningas. On see jumala poolt lubatud. Meie preester sülitab selle peale tuld ja tõrva. Aga paavst on nõusoleku andnud, nagu nad ütlevad. On võimalik? Siin ei klapi miski. Küllap hugenotid ähvardasid ja sundisid meie kuningat, ja Püha Isa kirja nad ka võltsinud. Nende kavalus ja vägivallateod on tuntud. Mäletamatuist aegadest alates, juba kui me al

poolt ollime, peavad nad sõda katoliiklastega, riisuvad põletavad maal, kuningatki on nad ähvardanud, ja nüüd on pulmad. See juba hästi ei lõpe! Märgid näitavad

täna õhtul sulgen ma oma maja veel tugevamini. Te öösel olevat kõik suurused meie kuninga lossis kihlale nuks pidulauas istunud ja tantsinud. Inimesed nägud, kuidas Louvre oli otsekui põrgutulest valgustatud, kuid aga kadunud, nii räägitakse, nagu kuradist viidud. Kõike ei tohi muidugi uskuda. Pigemini magasid puskopi palees, katedraali vastas, kus teda täna pidatakse ja ta missat peab kuulama. Õukond ehib Napoleoni toredusega ja pruutkleit maksab nii palju kui kaks maja Pariisis. Seda peab nägema, kui rahvast ja kõik auväärsed inimesed on teel. Päike tuleb, Lähme meiega!

Teda mõtlesid ja kõnelesid nii lihtrahvas kui ka auväärsed inimesed, kui nad pärast aegsasti söödud lõunast igast linnaservast püüdsid Notre-Dame'i kiriku jõuda. Nad ei mõtelnud ja rääkinud võib-olla ei püüsi risti vastu üksteisele, aga teeloleku aja kestel te igaks kõike ja rääkis mõne korra endale vastu. Tuli sellest, et nad uudishimust ja eelrõõmust olid täiesti ja ootasid korraga kõige erinevamat: meeltülenemist ja kohutavat, toredust ja õnnetust. Rahvas kannab kaevatsvatele sündmustele üle oma tavalise ärevuse, mille eest küll igaüks oma maja kaitseb, tänaval aga tulevad sellele vastupanematult niihästi lihtrahvas kui auväärsed inimesed.

Rahvahulk elab omaenda seaduste järgi ja kõigepealt tema seaduste vastu see, kui teda kuidagi tõkestatakse, sest iseenesest tahab ta aina edasi minna, saagu mis saab. Kui poleks valvureid, tõukaks ta ümber pidurid ehitud katedraali esisel väljakul. Seda ette ei ole on šveitslastest vahtkond kohal, põiki hoitud heledidega surub ta rahvahulka tagasi tänavate suunda. Ei palved ega needused liiguta neid võõramaa poole, kuna nad millestki aru ei saa. Nad on neljanurgesid, singikujuliste varrukate tõttu muutuvad nad veelgi kitsaks, ja oma heledaid habemeid kannavad nad ülikiirel vammustel. Kõnnak on neil nagu karul; kes

on kiire ja osav, võib neid üle trumbata. Paljud päävad siis ka läbi, kas või piigi varte alt läbi roomata. Lõpuks aetakse nad ikkagi tagasi, aga enne seda on nad jõudnud püüsil vahtides kõike näha ja otsekohaselt läheb vaidluseks, sest nad teavad kõike paremini; teatakse üldse palju ja pruugitakse suud.

«Meie, puuseppade tsunfti mehed, oleme muidugi esimesed, kes kõigest teada saavad. Meie ehitasime katedraali peaportaali ette suure tribüüni, sellel laulatatakse meie printsess Margot avalikult Navarra kuningaga isiklikult paavsti enda poolt.»

«Mitte paavst, vaid paljasjalgne munk, keda ma tunnen, kiitleb, et tema nad laulatab. Ta kuulutas kõigesti ette. Kui ma ainult rääkida tohiks!»

«Sedasama võlte te ka minult teada saada. Ma kuulutan ette, et Navarra kuningast saab sarvekandja. Meie Seda olevat keelatud öelda? Siis olete te ise sarvekandjaks küsige ainult inimestelt.»

«Minult ei saa te vastust, mille olete ära teeninud, sest ma olen rahuarmastaja — küll aga sellelt hugenotist isandalt, kes teie kõrval seisab. Olge valmis kord täit vastu võtma!»

«Head kristlased! Te võiksite ise märgata, et siin on nagu kõikjal Pariisis liiga palju ketsereid. Neid isegi eelistatakse, vahid lasevad neid läbi.»

«Sest ka peigmees on üks nende hulgast. See tähendab, head kristlased, et te langete uskmatute kätte. Häda teile!»

«Head kristlased! Võõrad, kes on nagu rohutirtsud parv Pariisi ilmunud, on juba mõningad teie hulga maha nottinud, paljaks röövitud, ära teotanud, põlelunud ja üles poonud. Hoidke ära hullemat ja ärge lubage seda abi!»

«Hollaa, ja kes olete teie, mustanäolised? Peitke oma näod peakottide varjul Hispaania mungad, kes tahavad meid üles ässitada. Küllap me peame tribüüniründama, kui meie kuningas oma öde naidab. See jubigatahes sobiks teie hispaania Filipile. Kuhu te siis näkki kadusite? Ahaa! Niipea, kui ära tunti, puges peitu.»

«Sellegipoolest põlevad kõik bandiidid, keda hugenotid

lülks nimetatakse. põrgus, õiguse pärast aga peaks see topuni juba siin sündima.»

«Sellegipoolest tuleb paavst isiklikult neid laulatama, sellest ma ei tagane. Meie, puusepad, ehitasime ju ise puust galerii piiskopilossist kuni katedraalini. Kes muu peaks sealt siis läbi minema, kuna see kuningakojale nii kalliks maksma läks?»

«Teie, puusepad, teenite täna hästi!»

«Kahjuks mitte nii palju kui kalevikaupmehed. Nemad katavad galerii valge riidega, nii et meie ilusat tööd enam näha pole.»

«Kõige paremini käib kõige selle juures kõrtsmikkude kaudu.»

«Ei, rätsepate, pidurõivaste pärast kuningakojale.»

«Ei, tüdrukutel, kuna võõraid on arvukalt siia sõitnud.»

«Hugenottidega õiendatakse hiljem arved. Praegu aga peavad nad äri liikuma.»

«Tõest ära! Räägivad siin laia suuga ärist ja varjavad me eest vaate ilusatele isandatele. Näe, tulevad piiskopilossist, ja üha rohkem on neid. Nad on armulised, liiguvad meie silme ees läbi üsna pika galerii. Jah, armulised, sest just nii näeb see välja, kui nad astuvad, otsekui ainuski neist ei aimaks, et ta särab nagu vaukese käes ja et kogu Pariis teda vahib. See on alles algeline suursugusus, mitte millestki midagi teada. Aga ahi! Aga ahi! Daamid! Nendega võrreldes on härrad halbid kui tuhk. Paistab, nagu oleks nüüdsama päike tõusnud. Ja kui mõelda, et see ime on rätsepate, kullasseppade ja juuksurite kätetöö, siis võime meie, käsitöölised, kull uhked olla.»

Muide ei jäänud vilunud pealtvaatajale märkamatuks, et rongkäik, jõudnud katedraali juurde, jäi toppama. Justkui oleks siin tegemist lihtrahvaga, tahtsid mõned suursugused külalised ette trügida, et kiiremini kõrgele tribüünile pääseda ja istekohale jõuda. Tõlgi puhkes, ja prantsuse kaardiväe ohvitserid pidid kuningriigi suurte hulgas rahu looma. Lõpuks pääses vajalik kord siiski maksvusele. Kuningas, kardinal, pruut ja peigmees, kuninganna, printsid, printsessid, aadlikkudest ja õuepreilidest saatjaskond, samuti kui preestrid, kes kardinali ümbritsesid, kõik olid ära paigutatud, igaüks vas-

tavalt oma auastmele ja seda tähistasid juba värvid millesse keegi oli rietatud.

Kõrgel lahtisel tribüünil näidati kõigile kuningriigi õisi, savises õhus, valgelaigulise taegasina all. Majade pilgud olid laias kaares sinna saunatud, puha avatud aknad allarippuvate vaipadega ja ehitud elanikkudega. All piki müüre ja tänavaavades tekkis vaikus, kübarad võeti peast, käed ristati ja nõtkutati põlvi. Kuningriigi õitega tribüünist mitte kaugel tagapool seisis katedraal nagu kõigi möödunud sugukondade mälestussammas. Tema kellad saatsid üles helisid, mis olid määratud iga vikule. Nii ja mitte teisiti laulatas kardinal Bourbon Navarra kuninga Valois' printsessiga.

Kui see sündinud oli, tuli igatahes tribüünilt jälle alla ronida ja möögad takerdusid kleidisabadesse. Pealt vaatajad ei märganud sellest mitte midagi, kuna kõik härrased otsekohe kirikusse kadusid. Loomulikult olid sinna juba mitu tundi varem kogunenud kõik kiriku pinkide omanikud, kas aadlikud või rikkad kodaniku seisusest ametikandjad, ja nendelt asjatundjatelt polnud oodata, et nad oleksid end kätteõpitud käitumisest rabad lasknud. Nad laskusid küll põlvili, niipea kui Charles Üheksas välja ilmus, aga see oli ka kogu nende aukartus ja seda kindlamini avastasid nad vigu.

Kardinal Bourbon on vanaks jäänud; Charles Üheksas näib nagu mõni lihunik, kes kõõritava pilguga otsib välja vasika, et seda tappa. Tema abikaasa, Austria Elisabeth*, on end veel hinnalisemalt riietanud kui pruut. Rohkem ei saa ta ka midagi teha, sest ta ei oska ei käia ega rääkida — võib-olla ehk hispaania või saksa keelt, igal juhul mitte prantsuse keelt. Liiga tüse juba kahekümneaastaselt, on ta intiimsemat laadi koosviibimistel määratud eemalejäämisele, kuna ta avalikkuse jaoks ainult dekoratsioonina kõne alla tuleb; muide Charles petab teda igal sammul. Niipalju Austria Elisabethist. Peaasjalikult tegid seda kindlaks tähelepanelikud naised. Lähme üle vastabiellunute juurde. Nende kohta pole midagi öelda, kena reibas noormees, tugev puusadest, õlad tema pikkuse kohta laiad, sest hoolimata kõrgetest kontsadest ulatub ta vaevalt üle Margot' — kes muidagi nagu alati on täiuslikult korras.

Mehed ütlesid samaaegselt: «Kuidas Navarra temaga ühe trügib!» Sünis vahemaa nende ja Charles Üheksanda vahel väheneb ebaviisakal kombel. See mitte midagi teadev Henri ei jõua oma saatust ära oodata.

Selle on tema ainuke, kes seda ei tunne. Meie kõik oleme selgusel tema armsa naise üle. Oma pealiskõrte all on tal taskud ja igas neist peitub mõne tapetud inimese süda. Armastusest surnud, kui soovite. Siiski: seda julutub, ja kui te seda ei usu, siis usub seda naaber. Pealt poolt, miks ei peaks ta olema õppinud jookide tegemist oma targalt emalt? Vaiksemalt palun! Madame Catherine on ainuke, keda siin pole, aga just tema tuleb kõik.»

Selle yaele jälle naised: «Hertsog Guise! Niisugis ikkagi pulmadeks täpselt tagasi. Siis võib ju jälle pilta hakata. Aga ei! Kas te siis ei tea? Margot on ju nüüd asunud ilusasse La Mole'i. Sealt ta tuleb. Mitmes see tal on? Esimene oli tal üheteistkümneaastaselt. Mina viskan seda alati oma mehele ette, et ta näeks, et on minust kummaidki.»

Mehed laitsid veel kord sündsast vahemaast üleastumise pärast. Navarra tormab kuningast ja kardinalistki mööda, temast võib kõike oodata. Kui palju võiks talle otse rahuliku südamega raha laenata ta võimsa kuningriigi peale? Kotitäre, nii kõrge kui ta ise! Mu kallid, te tulete õel. Mis kott see ka on, kõigest kuninga kõrgusel. Ja kuningas on pealegi veel protestant.

Ouedamid sosistasid oma pinkidel: «Kas Prantsuse kuningakoja oli vaja siia hugenotti tuua? Otsustage ise, mu kallid, kas kiirus, millega see sündis, jätab soodsa mulje — või siis vähemalt ei ärata kahtlust. Paavsti luba saabus silmatorkavalt äkki, kuna enne kogu aeg oli kuulda, et Tema Pühadus keelavat selle abielu ära. Kui te tingimata soovite, ütlen ma teile usalduse kätte all, et keegi pole silmagagi paavstlikku brevet* näinud. Saabus ainult saadiku kiri Roomast — kui oletada, et see on tegelikult Roomas kirjutatud ja pigem mitte madame Catherine'i järelevalve all koostatud.»

Oukonna härrad sosistasid kohe juurde: «Ei saa lahti muljest, et kõige taga seisab kuninga ema. Tema plaanid on veel tumedad, kuid mõte saab võib-olla varem

selgeks kui me arvame — ja ka kohutavamalt. Charles Uheksas pani protestandi De la Noue * vägede etteotsas kes peavad hispaanlastelt Mons'i kindluse ära võtma. De la Noue võtab omadest kaasa just kõige tublimad sõjamehed, ja admiral Pariisis jääb neist ilma. Juhtub etteaimamatuid asju. Ei tohi midagi rääkida. Ega ka midagi teada. Pulmapidustused kujunevad suurepäraseks.»

Seeütle olid daamid samuti ühel arvamisel — aga nad hästi daamid kui ka esindatud seisuste härradel ja sõnad kurku kinni, kui nad märkasid, mis seal taga klišö kukooril toimus. Selle asemel et missast osa võtta eemaldus Navarra kuningas, jättis oma noore kuninganna seisma ja otsis tagaust, koos temaga protestantlikud härrad. Ehkki seda oli oodata, tekitas see skandaali. Igaüks teab, et missa esimese sõna juures kurat saba jalge vahele tõmbab, aga kas ta ei võinud viisakust säilitada ja kohale jääda? Noh hea, et kõik on ükshaaval kõrva taha pandud. Need väljakutsed ei kesta enam kaua.

DAAM VENUS

Henri pöördus ringiga piiskopilossi tagasi. Koos temaga olid ainult religioonihärrad, ka sellised, keda ta kaua polnud näinud, kuid sellel suurel päeval ümbritsesid nad teda. Kohale oli ilmunud ta vana kasvataja Beauvois, kunagi nii kaval Henri abistaja Navarra Collegeiumis, kui poiss pidi võitlema, et mitte missale minna.

«Beauvois,» ütles Henri õnnest kärarikkalt. «Eks ole me mõlemad edasi jõudnud? Nüüd elate ilusas majas Pariisis, mina võtan printsessi naiseks, ja missast ei räägi enam ükski inimene.»

Paks vana mees vastas:

«Sire, ma olen mugavaks muutunud ega reisi meeleldi. Nii veedan ma oma viimased päevad tugevasti suletud majas, selle ustele aga maalivad inimesed minu jaoks ebasõbralikke nimesid.»

Ta pilgutas silma. Heameelega oleks ta oma kasvandikule paljutki meelde tuletanud, mis võidumeeleolus

munenud ja sinna ei sobinud. Mõned soovisid veini, mis oli küllalt joobunud mõttest Margot'le. Kuid ole sa talus lähematu, uskudes, et ei jõua enam oodata, lennata siiski õnne tiibadel, vana Kronos * veereb Fortuna * kergel kuulikesel. Kell neli toodi teade, et katedraali jõutakse kohe lõpule. Värske abielumees läks koju toia oma naise. Prantsusmaa kuninga juuresolekulles ta teda, hugenott lõunast Valois' printsessi. Ta vaatepilt sulges siiski mõnegi kurja suu. Kogu õhtu läks piduliku galerii kaudu tagasi piiskopilossi, ta veel tundsid suursuguste käitumisest mõnu kõik talajad, kes koosnesid alamrahvast ja auväärseist printsidest. Söödi nimelt seal, õhtul aga toimusid pidused Louvre'i lossis ja loss nägi kehvustantsu lõpu, ta katkestas hõbedaste kaljude esilesõit. Piki suurt kahekümne kroonlühtri võlvi all liikusid nägema- ja jõudude abil kümme võimsat teatrimasinat sätendavate klvirahnude kujul, millest esimesel istus Charles IX ise, ja nimelt peaaegu alasti nagu jumal Neptuun. Ta näitas meeleldi oma kehaehitust. Talle järgisid tema mõlemad vennad kui ka teised jumalad ja nekoletised, kes kõik olid ümberriietatud aadlikud. Aastad kolisesid ja kaljude linane kate heitis volle. Ta hoolimata pidi imestama nii rikkaliku kunsti ja veel, kuna muusikud selle juurde laulsid prantsuse keelt, ja need olid silmapaistvatelt luuletajatelt. Entusöök jäi hilja peale, ja kui lauda istuti, olid mõned paarid juba kokku leppinud abielluda Navarra kuninga eeskujul, kes küll ei armastanud missat, aga seda ei võinud printsessi. Vana kuninganna ilusad aadlipreilid olid tänasid hugenotte nõnda palju kui suutsid. Neil kerge Agrippa d'Aubigné'ga, kes lõõmava hingega oli igale naisele, mida see tahtis. Du Bartas oli vähe vastu, ainult ta liha andis järele. Värskest abiellunud kuningandal sõbral Philippe Du Plessis-Mornayl olid talle terved mujal. Ta oli sellise loomuga, mis jääb keset ajat ühtlaseks ja liialdeminevalt puhtaks. Just sel põhjusel läheb ta äärmuseni: teised pahes, tema vooruses. Ta ei ole äraseletatud sokratesliku näoga hüüdis ta ümbertseisvasse orgiasse: «Lapsed, kes me oleme, tahaksime me vahetada kohta

narriga, kes mängib tragöödias kuninga osa! Vini kuldse rõiva tribüünile ja kaks tundi pärast seda p... ta selle vanakraamikaupmehele tagasi viima koos la... tsrahaga. Selle üle me ei mõtle, kui palju rābaldum... kaltse, söödikuid ja krausa ta selle alla ära peidab; tihti ta majasteedina end sügama peab, ja kui ta p... lib, kui tihti tal sügeleb!»

«Mässutoonid?» küsis endalt ainult see, kes neid k... lis. Charles Uheksanda järgmine vend ja ta järglane, kui Charles ühel päeval verest tühjaks jookseks, d'An... ise oli see, kes Philippe'ile ülrõõmsalt ölale lõi.

«See teatud narr on mu vend,» ütles ta Mornay kõrva sisse. «Minu ees ei pruugi te oma arvamine mingit saladust teha, sest ma jagan seda. Ma kall... teie, protestantide poole teie avameelsuse pärast, te eeldab suurt usku jumalasse.»

Kuningliku printsi lähenemine tähtsusetule religioonsõdurile leidis järeleaimamist; või oli see iseend... ainult üks kõigi teiste vennastumiste seas? Katoliiklased ja protestandid olid teineteise käte vahel, nii oli h... de Lérans kapten de Nançay juures. Noor de Leran vicomte de Lérans oli omade hulgas paažiks, nii ilus, s... ja liikuv. Jõuline de Nançay surus ta enda vastu ja o... tal armastusest küll rinnakorvi sisse muljunud; sel... asemel aga libises noormees ta käte vahelt välja kui ootamatult oli ta paksul kõrva hāmmustanud. Lühel... kõhklus, mis tulema peaks, siis aga südamlkem na... Selline oli see õõ.

Sel oli daam Venuse nägu; vähesed umbusklikud nagu Du Bartas, tundsid selle veel varjamatult... Ometi jäi neilegi märkamata, et kõik oli ainult *madame Catherine'i* töö. Ta ise oli oma lendava korpuse kās... dega välja saatnud, ja ta auneitsid tegid, mida ke... muu ei suutnud, et ei jäänud enam mingit usulist vah... Jumal polnud seda sugu veel kunagi teistega segana... niisiis võttis selle täna õösel omal viisil ette da... Venus. Seesinane on paganlike härraste juures, nii ve... ühelt poolt küll öelda, kõige rohkem pettuseta ja s... kavaluseta, ja mida ta töötab; seda täidab ta j... maid. Igal juhul selles õukonnas, kus kõik oli *madame Catherine'i* kavatsuste kohaselt korraldatud, lunasta

d odamaid välja. Seetõttu vilbis osa seltskonnast... otsile tubades, ja nimelt nautimise virvarris, ... avalud, sellal kui uued juurdetulijad kohta otsi... ja kes oli töö juures, seda ergutati teiste poolt... kiiva kaastunde hāālega. Seejärel pöördusid nad... juurde tagasi.

Vahel vahel polnud suur saal isegi mitte poolenisti... ja muusika lärmas oma poodiumil mingi õõnsa ka... läid joojad, läid filosoofid. Õrnalt üle Margot'... olunud, jäi Henri

d istusid kirjude lippude all, mis moodustasid... kohal otsekui telgi. Need olid kuningriigi provint... lipud; lipud mõõdunud lahingutest ja kaugetelt... Nemat aga olid teineteisega päris üksi. Henri

Margot'le, et ta teda alati, alati on armastanud. Margot vastas enda ja oma südame nimel, ja vastus oli... Ta uskus Henriid ja ka Henri teda, ehkki mõ... nad leadsid, et see on teisiti. Ent nad tajusid: nüüd... see lõeks saanud. See on mu ainus armastatu. Ma... ole tundnud kedagi peale tema, temaga algab mu elu... on mu kevad, temata oleksin peagi vana.

«Henri! Sinu kehal on täpselt need mõõdud, mis vas... val antiikaja eeskirjadele. Selle eest oled sa, ausõna, ... ära teeninud.»

«Margot! Olen täis rõõmu valmis sinuga tasu jagama, ... tihti kui sa seda soovid ja vastu pead.»

«Lõendusega ei anna viivitada.» ütlesid Margot kõlav... ja ta üllas nägu, siis oli ka Henri põlvedelt püsti ja... d liksid seda teed, mida teisedki olid käinud. See on... liha tee, aga mõningane liha hingestub. Jõudnud... mest saalist välja, haaras Henri Margot' süle ja kan... teda. Ta kandis enda ees Margot'd; sõdurid võtsid... eisangu ja trampisid kogu jõuga jalgu vastu... nad Joobnud, kes pikali olid kukkunud, püüdsid neile... te vaadata.

Kirglikku üritust raskendas pruutkleit; see seisis nel... angelisena puusade ümber ja Margot oli sellesse... ku kasti suletud. Siin osutas nooruslik armastaja nii... ettevaatlikkust kui teadmisi. Ilma sätendavast vä... last toorelt kinni kahmamata oli ta selle silma... äga avanud.

«Ei mingit võrdlust Guise'iga, kes on ometi suu-
a väliselt rohkem andlik!» ütles Margot paratamatult
mõelda. Siis oli keegi avatud närl kattedest vabastatud.
Selle asemel, et end esmalt kaitseks pöörduda, näis tal
vajuvat, laskis end kinni püüda ja siis pikali paisata
sinna kuhu ta oli tahtnud, oma kuulsale mustast suu-
voodile. «See armastab naisi, seda vähem tunneb ta neid.
Selle hoian ma endale,» tahtis Margot lõpuks veel en-
misi väita, kuid juba kadusid tal kuulmine ja nägemine
ülejäädud meelte suureks kasuks.

AUSTRIA VALITSEJASUGU

Henri üksik pöördus suurde saali tagasi. Sellele
ta rahvarikkamana kui enne, sest kohal oli kuningas-
paar. Charles Üheksas oli vahepeal oma alastust
võtnud, see-eest oli ta aga joobnud. «Seal tuleb too
paksu Margot' juurest!» hüüdis ta Henriile vastu. K
näitasid oma käitumisega, et nad olid samuti kui Pr
susmaa kuningas teadlikud ja ootasid õnneliku tag
pöördumist. Ainult kuninganna ei naernud, sama
kui tavaliselt avaldas ta vaim või hing mingit liigut
Keegi ei mäletanud ta häält. Liikumatu istus Aust
Elisabeth suure saali erilises osas kõrgemal kohal, te
ümber püsis tühjus iseenesest, ühelgi vahisõduril ei
nud pealetükkijaid tagasi tõrjuda. Ta kõrgus oma k
ses kleidis, jäik ja puutumatu nagu pühapilt, näga
paksu mingi tõttu ebainimlik. Tema laia kleidi taga to
end nähtamatuks kaks hispaania preestrit, nemad
aga nägid kõik.

Charles Üheksas riputas end oma õemehe käevang
Talle kõrva sisse, aga seepärast mitte tasemini, üll
ta midagi rõvedat, mis puudutas ta oma õde. Henri n
les vastikusega: «Kui ta komistab, jätan ta lebama! K
pean talle jala taha panema?» Ta ei teinud seda, v
jõudis aeglaselt kohani, kuhu teda Charles kogu om
raskusega tiris: kuninganna tühja ümbrusse.

«Sinna on ta püstitatud,» kogeles Charles, «ja pa

ingi ümber, kui sa saad! Isegi kui ta juba surnud
Jääks ta ometigi laibanagi püsti seisma kogu oma
Austria valitsejasugu on suurematu luupainaja.
See naine, kelle juures olen maganud, ilmub mulle
medu Medusa * näojoontega, nii et mu veri tardub.
See leisri tütar - kas võib inimene sellega abiel-
N Navarra? Mu vanaisa Francois Esimene on leha-
tades Madridis ja et ta vabaneks, nõudis keiser
Viies maisteedilt tema lihalikku poega pant-
upiks. Nad kohtlesid mu isa halvasti, ja minul
suvad nad koormana keiser Maximiliani tütre kaudu.
Nad kannavad oma kannal kogu Euroopat. Nende kuld,
nende kavalus, nende armeed ja nende preestrid lõhes-
avad mu rahva kahte leeri ja laastavad mu maa. Na-
varra! sosistas Charles Üheksas nagu tagaetu.
Ja minu eest kättele! Sellepärast annan ma sulle
oma õe. Maksa minu ja mu kuningriigi eest kättele! Mulle
nii keelatud; ma olen lõõdu, kes isegi ei tohtinud
mõelda, ja suren meeletult. Pca mind meeles, Na-
varra! Ja hoia end...» Sõnad libisesid veel vaid käh-
ki ja vaevu arusaadavalt suust kõrva. «Hoia end mu
ja mu venna d'Anjou eest! Mis sulle iganes juh-
ta võib, tulevikus ära pane süüd minule, Navarra.
Mul oli ainult hirm. Mul oli kõigi elavate hulgas
kõige koledam hirm.»

Akki tungis vile ta kõrist: see oli ehmatus, sest kunin-
anna selja taga kohtas ta kaht torkavat silmapaari —
nii üürikeseks, nagu oleks see viirastus. Charles
torkas, ta klammerdus oma õemehe külge, tal polnud
pealagi peale tema sel ümberringi nähtaval kohal. Tema
õgenotist õemes naeris südames ta üle, sellega või-
ta ta tõusva jubeduse. Kuningas Charles oli vait jää-
nud, ja suures saalis vaikus ka kogu ta õukond — mis
võrdus ülekaalukalt vaenuliku tähelepanuga. Henri
lõhus seda selgesti ja ta kiire mõistus kinnitas talle
seda. Kõik need tema religiooni fanaatilised vaenlased
näe teda meeleldi kuninga, nende isanda usaldus-
alusena. Tema abielu on neile tõeliselt pahanduseks, ta
pole selles iialgi kahelnud, ja nad peavad seda väljen-
dama, isegi tahtmatult. Täna käskis daam-Venus kõigil
õiguneda, hoolimata sellest, kes on kes. Siiski tekkis

koosolijate hulgas tõuklemine ja rüün; katoliiklased surusid protestandid kuni saali servadeni. Nähtamatul piiril aga, mis oli tõmmatud kuninganna ümber, koonduisid nad kobarasse, mis paistis olevat väga valvas.

Henri vaatas ruttu ja nägi: ainult relvakandjad ehkki esialgu rohkem uudishimulikud kui rünnakuhuvilised. Muide, teda poleks nad kergesti kätte saanud, sest tagapool sulgesid tema protestandid oma read, valmis ette tungima. Mis puutub auneitsitesse, siis need olid laiali jooksnud ja piilusid sädistades eemalt, kuidas torm on tõusmas.

Charles, olgugi arust ära, tundis tühjust enda ümber, ja tekkinud lämbusest muutus ta pööraseks.

«Veinil!» möirgas ta. «Ma tahan kuningannaga juua, kuni ta ümber kukub. Te kõik peate pealt vaatama. Hoolimata kullast, milles ta peitub, kukub ümber tema ja mitte mina!»

Kuninganna, kes vaevalt küll teda oli mõistnud, jäi liikumatuks nagu kuju. Charles ise muutus korraga, tõenäoliselt oma teotuste tõttu, nii raskeks, et tema huge notist õemees ei suutnud teda enam hoida, mõlemad oleksid pikali kukkunud. Keegi, kes kohale hüppas, püüdis parajasti veel Charles'i kinni. Henri vaatas kellegi härra de Maurevert'i ootamatult esile kerkinud näkku vihkamise moonutas seda. Hetk hiljem surus keegi teine ta minema, hertsog Guise.

«Mis teile pähe tuleb, de Maurevert,» ütles ta ruttu. «Tehke, et kaote, inimene nagu teie!» Ta toetas Charles'i. «Haara kinni, Navarra! Troon on meie hoolde usaldatud, et talle toeks olla.»

«Selleks me kappasimegi kohale oma aadlikkudega Lotringist ja Béarnist,» jätkas Henri tema asemel samas ülepakutud kõnes, sirutas end ka nagu teine noor isand, kes oli pikk ja blond. Nad pidasid teineteist üle purjus kuninga silmas, kuid vahetevahel pidid nad kinni haarama, kui kuningas tahtis maha vajuda.

«Pange mind ometi habsburglanna kõrvale,» anus Charles Üheksas pisaratevoolu sekka. «Minagi olen väike pühak — rohkem kui teie. Sest te mõlemad olete mu paksu Margot' seelikut üles käärinud. Sina esimesena, aga sinu on ta maha jättnud.» Sellega langes ta

Henri Guise'i vastu, kes tema Henri Navarra juurde ulknas. «Sind ei jäta ta,» tõinas ta oma õemehe rinna peal. «Ta armastab sind, mina armastan sind, meie ema madame Catherine armastab sind väga.»

«Kurat,» karjus ta äkki, sest mõlemad hispaania lapsed ehmatasid teda veel kord; ta oli nad vahepeal jättnud. Kui ta aga musti ilmutusi ja nende pilke näginaldas, näis tal päris jube hakkavat.

«Tean juba, mis te minult tahate,» kogeles ta nende ees, ehkki need olid end otsekohe jälle nähtamatuks and. «Tean juba. Peab ka täpipealt sündima. Te olete jättnud. Ma pesen oma käed puhtaks.»

Väitiseks oli ta kainenunud ja suutis üksi seista, Lottingi ja Navarra lasksid ta lahti. Henri, kes käed vabaks saanud, vaatas ringi. Inimesed nähtamatu piiri ääres leidis ta muutununa, mitte enam üksnes uudishimulikud või valvsad. Ahvardavalt nihkus nüüd katoliiklaste kobar tema ümber kokku — siia ja sinna kõikudes, kuna tagantpoolt protestandid nendega käitsi kokku läksid, et ettepoole jõuda. Mõned nende juhid olid toolidele tõusnud, ainult Du Bargas kamandas neid oma loomulikest kõrgusest. Kõik kisasid äkki läbisegi; mingi kuninglik juuresolek ei hoidnud neid tagasi inimlikku kokkulepet purustamast, ja nende hingamine kuulutas metsikus segunemises viimaste köidikute murdumist. Kallitlemata pidi voolama veri.

Täpselt sel ajamomendil, kui niikauge oldi, liigutati end Austria Elisabethi taga mõlemad hispaania preestrid. Nad laskusid sootumaks alla, ja ilma et põhjendajat näha oleks olnud, hakkas kuninganna kõrgemale tõstetud iste koos kuningannaga liikuma. See liikumine komistuste ja tõugetega nagu mõni teatrimasin; hobedased kaljud peo algul ei liikunud teisiti alasti kuninga ja kõigi teiste merejumalate all. Aga ta lukus ja habsburgide valitsejasoo iste jättis viimase püstiajamisega õnnelikult selja taha läve. Enne kui üks selle jorel sulguda jõudis, oli veel parajasti näha varjaya varba eemalelukkumist — ja vaevaselt välja ronimas tules tõusmas mõlemat hispaania preestrit, kellel keel murt välja rippus.

Valjusti naeris mees Navarrast — naer, mida ainuski

inimene saalis talle tõsiselt pahaks ei võinud panna, sest see oli otsast lõpuni lõbus. See vääras kõik kuni ja vabastas selleks puhuks igaühe ta riuhimust. See taipas keegi väike kartmatu meelekindlusega mees, kes kaugel taga toolil seisis; mõned teadsid ta nime: Agrip d'Aubigné. Ta laulis kõige kõrgemate ja armsamate toonidega.

«Navarra kuninganna valab oma kuulsal mustast siidist asemel ootusepisaraid. Kes inimestest tunneb hõimset päeva. Seepärast edasi ja saadame peigmeest!» ta saavutas menu, aga parema mõju pärast läks ta ühe värssidele.

«Meist pole kaugel surm. Ja alles tema annab
meil elu igavese, mis vaid õiglust kannab.
Siis päästetud on elu ja võidetud on surm
Me kõigi igatsus on ohtudeta rada,
Kes tahaks ränka matka veelgi pikendada?
Eks koduranda jõudes valda kõiki hurm.»

Sellel ei paistnud esimesel pilgul olevat asja endaga mingit sidet, või siis äärmiselt koomiline, mistõttu laulja kõik naerma ajas ja oli võitnud. Charles Uheksas kuulutas valjusti, et ta tahab kogu õukonnaga õemeest oma õe juurde saata. Ta võttis noore abielumehe käekõrvale. Teisele poole Navarrat seadis end Lotring, see oli põnevaim detail: endine kallim saatnud uut abikaasat abieluvoodisse. Seejärel korraldusid need vahet tegemata religiooni vahel. Need, kes alles äsja seisisid tapluse ees, andsid endale lõbusa ajapikenduse ja rongkäik algas. See liitis teel endasse auneitsi parve. Kõikjal, kust rongkäik mööda läks, avaneti ukseid, kõrgelselsivad daamid arvasid, et nad ei taha puududa. Vanemad härrad, kes juba magasid, ärkasid lärmi peale ja liitusid nii nagu olid. De Miossens, esimene aadlik, astus väarikalt välja, särgiväel ja pillikasukas seljas, paljaste säärtega. Vahid tõrvikutega jooksid ees ja heitsid valgust vanadesse kivist kändadesse, peaaegu keegi ei pannud enam tähele, kus täpselt viibis, teed käidi mitmekordset ja lauldi;

«Me kõigi igatsus on ohtudeta rada
Kes tahaks ränka matka veelgi pikendada?
Eks koduranda jõudes valda kõiki hurm.»

«Hrrrr!» otsustas Charles Uheksas, ometi oli see vale. Kogu õukond pidi kitsas kohas vingerdama nagu kui õige uks kätte leiti. Siin pöördus Charles viimase kõnega õemehe poole. «Sa ole õnnelik, Navarra, et printsess, õhtumaa esimene ja üllaim, on oma süü-
kõnu jaoks alles hoidnud, kuni sa selle temalt röö-
vid, on truuduses sind oodanud, ja vaata, nüüd kopu-
lad «a ta uksele,» kusjuures ta ise rusikaga vastu
õnnepuust ust pörutas. Oma õemeest suudles ta mõle-
malt põsele, ja pisarad voolasid tal.

Print ei avanud, ehkki müra isegi magades poleks kuulmata jäänud. Tekkis kuulatamise paus, seda aga kuulutas hertsog Guise, et valjusti öelda:

«Kõigi pühakute ja eriti Püha Pärtli juures! Kui see
una oleksin, hüppaks üks iseenesest lahti, kuna ta mind
unneb.»

«Labi said kõik teada, kes seda veel polnud arva-
nud, et Guise oli solvatud ja vihane. Navarra kuningal
lõppis siis ka raske vastust leida:

«Te näete, üks jääb ainult teie pärast kindlalt kinni,
et ei tekiks mingit eksitust.»

Guise väitis seevastu:

«Ainult teie pärast, kuna ta on paremaga harjunud.»

Charles Uheksas korraldas:

«Ikka üks teise järel! Nüüd pole mingi kahevõitlus
vaid pulmaöö.»

«See ei takistanud aga, et printsess Margot' mõlemad
võlterid tema ukse ees teineteisele vastu astusid poo-
le, mis lahendust nõudis: jalg ette asetatud, kere nii
lõdvalt kui võimalik ja äärmiselt metsiku näoga. Kogu
pika rongkäigu lõpuni tekkis vaikus, ja naised nõudsid,
et neid üles tõstetaks, sest tahtsid näha neid kahte —
Navarrat valges siidis, Guise'i aga sinises —, kuidas
nad vastastikku turtsusid

Kui ta poleks olnud tagasilükatud kosilane, oleks
Guise'il paljugi eeliseid: kõrge kasv, õhtlik paindumus
ja liigedad selged näojooned, seda kohutavamad, mida

võluvamatena neid tavaliselt näidati. Samal ajal ta kaalustab Navarra seda kõike lihtsalt sellega, et seda matkib. Oma väiksemate mõõtudega muutub ta kõigest hoolimata suureks rõõvloomaks: ta oskab seda. Uhtlasi aga teeb ta sellesama rõõvlooma naeruvärsiks — nii muuseas ja ikkagi eelkõige. Sirutab end painutab, valmistub hüppeks ja muutub isegi üliblõksiks, võiks uskuda, et saab lõua otsa lehviva kollasest habemest, nii täpselt matkib ta Lotringi peent põhja-händamist.

«Mina alustasin külatüdrukutega ja soovin nüüd ainult veel printsessi. Printsess oli rahul Lotringi, kuni hakkas pretendeerima Navarrale.»

Liialdatuselt ei oska isegi Guise rääkida, ja ta kõige suurejoonelisema esinemise näpsas rivaal tal eest ära; see lülitab ta kähmlusest välja, rääkimata inimeste naerust. Naer püüab puhkeda, surutakse siin maha, kuid vallandub teisel, — äkki aga on tammeuks avatud, ja printsess naerab. Ta naerab ise, siis naerab ohjeldamatult kogu õukond.

«Eks koduranda jõudes valda kõiki hurm,» kraaks Charles Üheksas meelega kähisevalt. Naer, printsess tirib oma abikaasa sisse, uks langeb kinni. Naer.

HAAVAARM

Nad peatusid ja silmitsesid teineteist, sellal kui kändudes, juba kaugemal, eemaldunud õukond lärmitseis. Lõpuks liikus rongkäik läbi vastas asuva majatiiva. Toonikuvalgus hüppas ühelt aknalt teisele, samal ajal aga koitis ka juba hommik. Rahvas seal väljas, kui ta samal tunnil jõepaatides ja kaldaäärsetes majades üles tõusis, ei saanud teisiti kui pidi arvama: Louvre'i loss põleb veel kord põrgulikust tules. Kes teab, mis ees seisab.

Nad silmitsesid teineteist — siis tegi Madame Marguerite täiuslikult vormitud käega liigutuse ülevalt alla, mis kõneles rõivastage lahti, *Sire*. Ta ise vabastas end oma magamisrõivaist alles voodiserval; ta tundis oma figuuri puudusi ja teadis, et need paistavad püsti selles rohkem välja kui lamades. Eelkõige tahtis ta selts

mehe välimust ja kuju rahus uurida. Sest Madame Marguerite oli asjatundja nii hästiloodud mehekehade kui ka ladinakeelsete värsside alal. Tema uus mees muutis oma kroogitud kaeluse nõõride kallal, valgest üldisest peoülikonda oli raske ära võtta. See pidi teda alvakaiste tõttu õlgadest laiaks tegema, keskelt aga tühjaks. Puusad näisid tugevate ja sitketena ja seda tõmmatuna nooruslikult kõhetud jalad. Teatud kraadini võimalik muljet kunstlikult luua; mitte ilma mureta vaadanud õpetatud naine tulemusele vastu. Aga näe, temus oli isegi parem kui kehakatted olid tõotanud. Madame Marguerite võrdles ja leidis kõigepealt antud üldisest kõik antiikaja nõuded, mida ta peaaegu juba muistajutuliselt oli lugenud, tõepoolest täidetuna — seda, et ta, nagu esialgu veel oma õpetatud uudishimu deoleku säilitas. Alles veri, mida ta Henri naha all tundis, erutas ka tema oma; ja kadunud oli asjandus, kui ta Henri karedaid liikmeid oli puudutanud. Molemad osutusi seekord naudingus väsimatumaks, mis varem; nimelt põhjustas seda võistlus nende üksteise vahel, mis olid teineteisele väärilised vastastik. Kui Henri hilisematel aegadel ja teistest naistest külkeslatuna tahtis salata, nagu poleks ta Margot'd armastanud, siis tarvitas ta selle ja kõigi järgneva ööde kohta sõna, mis on suus ka alatuil mõttradel nende katsete puhul uhkeldada. Ometigi leks ta võinud tõendada, et mõned korrad elus hingatub liha surmani. Võib-olla on surm siis tõesti ligemal kui elust kobrutavatele näib, ja nad on ainult unustanud seda nurka valgustamast. «Meist pole kaugel surm.» Need olid vaimulikud sõnad, Henri pidi neid aja eest kuulnud olema, ja nad olid kokku sattunud tema sisimate aimustega. Need vaimulikud sõnad olid viimastena läbi ta armastusest väsinud aju. Tõmbunud puhkus oli lühike, sest isegi unes vaevast mure naudingut pärast. Iialgi pole küllalt, nalgi küllalt! Sellest ärkas Henri peagi, suudles, silmad kinni, teist keha ja sattus huultega ühele armile. Samal ajal vaatas ta sinna, katsus sealt; tal oli taipu ühest. Need pärinesid hoopidest, laskudest, hammustest, ja neid võis saada nii lahinguväljadel kui

ka sugupoolte magamisasemell. Palju olenes neid armide hindamisel sellest, mis kehaosal nad asetsevad. Kui sõduril asub see seal, kus Margot'il, siis on sõdur millal see ka juhtus, põgenenud ja galopis minema kihutanud. Seepärast ei pruugi ta veel argpüks olla, jah, Henriks nimetatud ja oma julguse poolest tuntuks Prantsusmaa ja Navarra kuningas pidi kunagi ka sinna kohta armid saama. Siin on aga tegemist naise ühe kaunima kehaosaga, mis on minu, ainult minu oma — ja kui seda on juba keegi hammustanud, ei ei võl see tõsi olla! Seepärast raputas ta Margot'd, et too kohe ei kuulnud, pööras Henri teda, kuni ta tema esikülje enda poole, ta paiskas Margot' vaevu arvanud näkku ägedalt küsimuse:

«Kes on sind tagumikust hammustanud?»

«Ei keegi,» ütles Margot, ja see oli täpselt see, nagu Henri kuulda tahtis. Vihaselt hüüdis ta:

«Sa valetad!»

«Ma räägin tõtt,» kinnitas Margot, tõusis istukile vastas tema vihale kõige suurema rahuga nii näos kui hääles, samal ajal salamisi mõeldes: «Oh häda, sa ei märkas ta liiga vara. Kaheksa päeva pärast oleks ta lõpuks veel vähe tähtsust olnud.» Nõnda mõtles Madame Marguerite kogemuste põhjal.

«Hambajäljed on ometi näha!» väitis Henri.

«Ainult paistab hammaste moodil» vastas Margot, mida ebatõenäolisem oli vastus, seda usutavam oli Margot' toon.

«Need on aga hambad! Need on Guise'i hambad.»

Seda laskis Margot tal nii palju öelda, kui tahtis. «Ükskord saab tal isu sellest täis ja mu rinna kohal mille ma talle pikkamisi lähendan, kuni ta selle pihta võtab, unustab ta mu tagumiku.»

Parajal juhul oli Margot nõus oma lopsakaid õlgasid kergitama ja sõna sekka ütlema:

«Ei Guise'i ega kellegi teise omad.»

See vihastas Henrid ainult veel rohkem.

«Kui raske ja peaaegu võimatu on aga ka end kaitsta valesüüdistuse vastu!» mõtles Margot. «Nii palju asjades võiks ta õigusega süüdistada, aga just seda ebaõige valib ta endale välja! Pean ma talle siis tõesti

oma, kuidas mu ema ja mu vend, kuningas, ühel meel mul mind kohtlesid, kui nad mind kutsuda lasksid, ja Guise'ist loobuksin ja Navarra endale meheks võtan? Ta peaks ju *madame Catherine*'i kõverad hamba jäljed tundma!»

«Lille lülle!» kähistas Henri ja hoidis teda haardes, «kõnnakade mees,» mõtles Margot. «Ja kui ma talle ütlen, et...» «Ütleksin? Usub ta mind, et ma ainult tema pärast,» «pärast, et ma temaga abielluksin, peksa sain ja hammustati? See mees ei usu; küllap pean ka tunnistama, et ma otseteed Guise'i juurest tuln, ja põnev!»

Kui laskis Henri Margot' lahti ja peksis patja. Margot' peksis ta rusikatega Margot' mustast siidist riidest, mis oli nii kuulus, kuna nii mõndagi oli selles riides olnud.

«Ma mõtleb aga mind ennast.» Juba nihutas Margot kaugemale eemale, valmis välja hüppama. «Kohe olen ma järjekorras. See lööb!» Ja Margot austas teda ja armastas üksnes teda. Sellepärast otsustas ta ikkagi mitte midagi üles tunnistada, sellal kui Henri põlvnärkalt välja puistas: «Tunnista! Tunnista!»

Kui muutis Henri täielikult tooni. «Sa ei räägi ilalgi Kuidas võikski seda selle naise tütar, kes mu

al oli see sõna, seal oli see mõte. Margot lebas ja Henri vaatas tema peale alla. Pärast seda mõtet ajas end ka Margot püsti, mõlemad kuulatasid üksteist ja vaatasid teineteisele sügavasti jahmunult. «Margot' järgmiseks liigutuseks oli oma alastuse eest, Henril voodist välja astumine. Sellal kui ta riideid selga ajas, otsisid nad pilkudega teineteist, et selgusti taibata, kes see naine õieti on, ja mis teda nii sügavale alla kiskuda. Margot tahtis teada, kas ta Henri tõesti kaotas, ja ta leidis: ta tuleb jälle, ja on mulle seda kindlam, et me sellest õõst peale süüga seotud. Seni kui ta seda süüks nimetab, ei tunne ta küllastust. Väga kallis teus,» mõtles ta ladina keeles. «Ma armastan sind lapoora.»

Henri oli valmis, seisis oma valges siidis seal, ta

askeldas krookkrae kallal ja ütles sõjameheliku talisusega:

«Veel täna sõidan ma sõjaväe juurde Flandrias».

«Ma annan sulle su kaitseks kaasa ühe pühaku,» ütles Margot, kummardus külje suunas kastitäie raamatipoole, mis olid talle seltsilisteks siis, kui ühtki mu kohal polnud; võttis sealt raamatu, rebis ühe lehe välja ja ulatas selle Henriile. Käsi oli ilus ja liigutus astu. Väga hästi kuulis Margot Henri vaevaga talitlenuksatust, kuid ei vaadanud siiski enam sinnapoolakuna ta oli end uuesti välja sirutanud, ja kui ta ukse enda järel sulges, oli Margot uinumas. «Sest armastusest kurnatud,» mõtles ta parajasti veel, «ei mängida tragöödia kangela.»

Ta nägi aga und.

HOIATUS

Liiga vara lahkus Henri magamistoast. Pärast tuld orgiat polnud Louvre'i loss hoopiski mitte veel kaugel, et oma harjumuste kohaselt kurja välja lüüda; vähemalt jäi selline mulje. Henri astus käiku ja saalides üle magajate, kes näisid pigemini hütutena kui magajatena. Nad olid maha langenud samasse, kus sündis nende viimane toiming, kas paatumine, viinasõom või isegi hoop. Ühest avatud antipaistsid õitsvad roosioksad, nende all lamasid pühkivad inimesed, kes oma kireva rõivastuse olid liigjoon tagajärjel ära määrinud, ja hele päike paistis neile peale. Üksiku möödatäja pilk ulatus ka salajaselt tubadesse, mis olid lukustamata jäetud, kui mindi sõid et omavahel seguneda kõikvõimalikus vārdjalikkus. Välisseina vastu naaldusid magavad vahimehed, lübardid käes. Koerad pilgutasiid silmi, püüdsid haur ja lükkasiid oma ärkamist edasi.

Ränduri viis segadusse paiga ja vaatepiltide mälukesisus. Uue hoone avaruse kui ka vana sopilisuse kaotas rändur suuna, kui tal seda üldse oli. Üks pimees oli üle nikerdatud kividest balustraadi kummardunult unne suikunud, kusjuures tal kõrge valge ma-

ad hoolimata higistavasse näkku kinnikleebituna püüdis; sellest märkas Henri köökide lähedust teenijad olid end lõpuni välja tuisanud, aga kurnatõhn nägemine on veelgi eemaletõukavam, kui seda ala keset jäätmeid ja räpaseid esemeid. Mees Navarrel valges siidis põgenes — lõpuks sattus ta poolpimese ruumi täis ämblikuvörke ja rauaga ülelöödud otsesui vangla; üht sellist arvas ta juba tundma tund olevat siin vana õue alumistes osades.

Henri kui ta vaikset seisis, et silmad harjuksid, kuulda kosistatavat: «Pst!» ja välja ilmus keegi preili. Ta tõmbas ta kõrgel asuva luugi alla.

«See valgus!» palus preili. «Ma pole veel isegi näinud. Kui kole ma küll välja näen!»

«Aga mis sa siin teed? Mulle näib, nagu... Jah, näe, sina see oled. Sinu pani mu d'Armagnac tootma, kuna sa mu järele luurasid. Teed sa seda sulle?»

«See heaks, Sire, töotan ma. Sest olen teie teener ja tahan truu ja ustav olla kellelegi teisele kui oma herra, ja see olete teie.»

Henri lükkas ta pea selga, nii et valgus talle näkku. «See oli ilus, üsna värske preilike, pisut laialivalguud mink ei suutnud tema nägu moonutada. Henri mõlles teda suule, mille kaudu ta veendus: «See olevus on mulle, nii väga värises ta. Kui ebakindlad on need, ja kuivõrd etteaimamatud! Kui ma seda spiooni ükord poleks välja nuhkinud ja kahjutuks teinud, oleks...»

«Näe, meeldin ma sulle nüüd? See rõõmustab mind, kuna pean sind armastusväärseks,» ütles Henri võlul. «See sõna Henri huulilt, oli ta siis tõsi või mitte, ei las neiu nägu. Henri aga lõi süda tõesti lõkkele ja alati naiste juures. Selgi preilil oli oma hetk, mil ta õigusega Henri läbi õnnelikuks sai.

«Mida tahad sa minu heaks teha?» küsis Henri hoolimata.

«Pidi esmalt hingeldamisest jagu saama.

«Oma elu anda, Sire. Ma kaotan selle, see on kindel. Catherine saab teada, et ma siin olin. Ka teda tulakse hästi.»

«Mis see temasse puutub?»

«Tasem! Ta pole kaugel. Ma üllatasin teda hilt kui ta oma ruumidest välja hiilis. Ma lebasin v. nagu magaksin. Olin üks, üks olin,» kinnitas ta. «O toa leidsin ju eest täis võõraid. Tema aga hiilib mö avab tasakesi oma poja d'Anjou ukse, võtab tema ka Oma poega, kuningat, ei võtnud ta kaasa. Teel kn ta veel paljude uste juures, ja palju isikuid järj talle üksikult, mina aga viimasena. Oh taevas, peitu mäng elu pärast!» Neiu hambad lõgisevad kuulda. «Te peate kõike nägema, Sire.»

Ta võttis Henri käekõrvale ja viis täielikku p dusse.

«Preili! Võib-olla on ta siiski mõne vaenlase kall ja too luurab siin? Ei. Just nimelt siia ruumi pani d magnac tema kinni, neiu tunneb siin iga sammu. M see on, preili? Lähme kobamisi üles, üles. Oh! Red pulgad — ja redelit mööda tuleb mul üles minna. P hoia mu redelit kinni, ta libiseb. Redel tõuseb väga gele, aga juba võib tajuda valguskuma. Laevõlvile saab sisse ronida, end kõhuli mingile etteulatuvale nait heita, ja too ulatub läbi kitsa avause kuni teise ruumi. Isegi laps ei saaks läbi vingerdada. Ometigi näen tuba — midagi toataolist. *Madame Catherine* pole listega harjunud, seal aga istub ta. Tema kõrge se toega iste on vastasseina äärde paigutatud, valgus l geb talle ülevalt ja muudab näo tuhakarvaliseks. A mis maa annab talle siis tinasarnase värvi? Ta on n alati oma leseriictes, teised aga tõusid äsja vood Seal on Guise, seal on d'Anjou,» mõtleb Henri. «Pre Kas te tunnete kedagi härra de Maurevert'i?» ku Henri ja mõtleb: «Ei, tema see pole, milleks peaks to nende juures olema?»

«Tasa, kuninganna räägib.»

«Ei, koosolek toimub liiga sügavas all, sõnad kaov ära nagu kaljalõhes,» mõtleb Henri. «Ma usun, et on midagi kavas oma poja, kuninga vastu, miks muidu ilma temata siia hiilis. Poeg peab läbirääkma Inglismaaga ja protestantlike vürstidega. Ta nimet Coligny'd oma isaks, Caterina vihkab Charles'i. Tem õige poeg on d'Anjou, võib ainult tollele otsa vaadata

ba ta kängujäänud kõrvad. Tal on paksud huuled, ja temas on mustjas, ka vaimud, mis ta ümber hõlju- ad ta ei suuda paigal püsida, ootab kärsitusega, mis tollima peab. Nüüd sõrm suu peale. Vaiki, kallim! a tema kallim ei puudu siit.»

«Preili, tunned sa kallimat, kes näeb välja nagu aluõpetaja? On ta nimi Du Guast?» küsib Henri.

«Preili ei vasta, ja me peamegi ettevaatlikud olema,» emulab Henri mõttes. «Siin kavatsetakse kedagi tappa. Kui see Charles ei ole, olen see mina. Aga jul- gu nad ainult! Pariis on täis hugenotte! Sinna keld- on pugenud meie vaenlased, sepitsevad mõrva- plane ja näivad kahvatud, eriti Lotringi kardinal. Suru ühtsiserv laubale, et su plekilist nahka ei oleks vana jääri! Mida ta eelmisel ööl kõik küll ei tei- Nuüd läheb ta Guise'iga nurka ja nad peavad nõu. mees see Guise. Tal on paras pikkus, et siruli maha da Guise, minu Guise, mina olen esimene kuning- pants veritsevate Valois'de järel, ja mitte sinu, vaid mu oma on nende õde.

Aga Guise muutub valjuks, ta ei lase end pidada, as on kuulda. Oukonnas tuleb teine tappa. Kes? Charles? Mina? Võimatu, et härra admiral; too läheb nende juurde Flandriasse. D'Anjou silmad on muut- aplaks: niisiis on see Charles, tema vihatud vend. *Madame Catherine* ei taha seda, ta käsib vaikida, ja surm saabub tema jaoks alati; veel küllalt parajal Ta sosistab; kõik peavad tema juurde kummar- ta, eriti aga see — kuidas ta nimi ongi, see, kelle dand nii teineteise lähedal asuvad, ja ma küsisin tal enne, mida tema siin teeb? See on ometigi mõt- ta, nad ei suuda midagi ette võtta. Aga Guise tõmbab valdi kõrvale tolle — ma tean jälle: kellegi härra Mau- revert'i.

Mis see on, d'Anjou saab jälle ataki, juhtub tal seda midagi? Ta ei taha kauem oodata mehe surma, kes on talle and ta vennast kõige vihasema vaenlase. Keda ta otleb? Ikkagi Coligny'd? Pigemini on see loba, kuna na jõust ei piisa selle teostamiseks, mida nad aruta- d. Pealegi näitab ta ema end ebaaafmulikuna ja tahab tema hakata. On aeg, et ka mina... Guise lahkub

toast, ta kindlustab teistele tagasitee. Väga koomiline kui me teineteisele teele satuksime! Ainult ruttu redelilt maha,» mõtleb Henri ja hõikab:

«Preili? Kus sa oled, preili?»

«On mind üksi jätnud, pean ise oma teed otsima,» mõtleb Henri.

Selle ta siis ka leidis, tõtates tagasi läbi teenija konna ruumide, kus inimesed üles ärkasid ja talle jultult järele vahtisid; ja koht, kust ta vanasse õue väljastus, oli vastassuunas endisele, väikese kuulsa sookaarte ja vandenõulaste trepi taga, kustkaudu neid kuninganna ruumidesse sisse lastakse. Trepietähe tee teisel otsas ilmus samal ajal nähtavale Guise. Ruttu hüppas Henri ette ja astus esimesele trepiastmele, siin märkas teda Lotring.

«Kust sa küll nii vara tuled, Navarra?»

«On siis vara, Guise? Näed sa nüüd, minu austatud ämm võtab mind igal ajal vastu.»

«*Madame Catherine*'i juures olid sa? Üleval?»

«Kus siis mujal?» Henri lõi endale vastu rindu, ta mängis seda, kes kelgib auga, mida ta pole hoopiski maitsta saanud. See viis suurekasvulise Lotringi oivalisse üleoleku seisundisse. Tullakse salajaselt istungilt kuninganna enda juurest ja satutakse peale auahnele väikesele valetajale, kes püüab väita, nagu oleks teda selsamal ajal vastu võetud. Särades üle heleda näo, käes kõverasse painutatud puusal, ütleb Guise:

«Siis kuulsid sa seda temalt endalt; ometigi kordan ma sulle seda sõnaselgelt: võit on sinu, Navarra. Prantsusmaa kuningakoda otsustab alustada sõda Hispaania vastu, sest nii kirjutab su admiral ühes oma esituse.» «Prantslased vajavad välissõda, mis on õiglane, aga mida on ka kerge pidada ja mis toob kasu. Muidurüütlavad ja röövivad nad üksteist.» Ta tunneb meid, sinu kangelane ja õpetaja.»

«See on ju Mornay koostatud, kes alati tungib mõtte viimse lõpuni.»

«Ja just seda peab teadma. Selliselt mõtlete teie, Navarra.»

«Kas teie mitte?»

«Meie ainult kaitseme end. Teil, protestantidel, on

teie suur veresaun meie omadele; seda väljendavad teie Coligny või Mornay sõnad. Enda päästmiseks allume me sõja kuningas Filipi vastu — teiega koos. Tegemiseni Flandrias — või ei iialgi!»

See oli vaid võlts äraminek. Suur blond pöördus sedamoodi ringi.

«Navarra! Mängi ausat mängu — nagu mina! On tõsi, mina Pariisis väge koondasin, kui sa kõlgi oma aadlikkudega lähemale liikusid.»

«Mul on neid veel rohkem.» Väiksem vastas tema pilgule samalt kõrguselt, kuna ta seisis trepiastmel.

«Minu omad lähevad täna ära Flandriasse. Talita minu minna, Navarra!»

«Ma mängin sinu mängu, kalduvusest ja harjumusest. On sul veel meeles meie kooliaeg, Henri Guise?»

«Sina mõtlesid selle mängu välja, Henri Navarra. Caesarit mõrvati. See ajas meid marru.»

«Sind ja d'Anjou'd. Te olite valmis mind päris tõsi-
alt tapma. Need on mälestused kogu eluks, mu sõber.»

«Varakult sõlmitud sõprus on ainus, mis ei sure juba enne meid endid. Ma ei häbene oma pisaraid,» ütles ta ühe üleva viisakusega ja pressis mõne pisara silmast välja või vähemalt püüdis.

«Seda teeksin mina paremini,» ütles endamisi teine trepiastmel. Samal ajal tundis mees Navarrast rohkem häbi kui rahuldust. See oli tema surmayaenlane, ja pidi seda olema juba üksnes selle pärast, et ta ei saanud otsustada endale. Nad mõlemad aga lasksid oma häälel mõndmusest väriseda, samal ajal kui nad teineteisele õlgusest lõpuni valetasid. Poleks nad ainult tõepoolest üks lapsed olnud! Häbist — mille üle? Häbist elu üle. See on, tõmbus üks trepiastmel pisut kõverasse, juures ta teise all silmist laskis. Kui ta nüüd end painutas, krabises midagi ta rinna juures, ta ei tundnud järsku, mis, — ja haaras käega sinnapoole. Liigutus polnud veel lõpetatud, juba kuulis ta: «Pea!» Ta üles ja leidis enda vastas sootu muutunud mehe, nagu loomulikult tige, mitte midagi enam kaunistava-
telt mälestustest: alasti olevik, ja käes paljastatud pistola. Siis naeris Henri valjusti, nagu oleks kõige kohutavamad paljastused kõige lõbusamad.

«Mina võiksin aga samuti nutta, ehtsamalt kui sina enne.»

«Kuna sul julgust on, jätan su ellu.»

«Või ka, kuna sulle halvasti mõjuks, kui sa seda ei teeks.» Seejuures põgus kõrvalpilk. Hoogsalt nagu loon paiskab oma kere ringi, pöördus Guise: seal seisis huginott, mõök tupest väljas.

«Mu isand ja meister kõneleb puhast tõtt,» ütlesid karedaks muutunud nahkvammus ja pargitud sõjamehe nägu lõuahabemega. «Härra hertsog Guise tarvis vaid kätt tõsta: enne kui ta minu kuningat oleks tabanud, oleks Gascogne'i aadlikul nimega d'Armagnac olnud au härra Lotringi hertsogit kaheks võrdseks tükelaraiuda.»

See helisev hääl lõunast häiris täna esimesena süngelt vaikust õues, mida nimetati «Louvre'i kaevusügavikuks». Vahimehed jooksid kohale värava võlvkaare all, mis viis silla juurde. Uksed ümberringi avanesid ja lasksid inimesi välja. Enne kui keegi olukorda taibata oskas, oli Guise kadunud. D'Armagnac, kes relva ammu uuesti oli kinnitanud, päris kõikjalt tungivalt järele, nagu siin õieti juhtus.

«Mõlemad kaupmehed seal üleval läksid karvupad kokku maksude pärast, mida nad ametiasutusele tasuma peavad.» Nii seletas ta ära minnes valjusti oma isandale, kellele ta salaja sosistas: «Ainult ära siit!» See aadlikust teener oskas kõlavalt hoobelda ja hädaohu kavalusega üle trumbata, kumbagi omal ajal. Ta teadis ka üht vähetuntud teed, kustkaudu nad võisid tähelepanematult tema isanda tuppa jõuda.

«Teie ilus pulmaülikond, Sire! See on tolmunud ja täis ämblikuvõrke. Seda näeb kammerteener. Hertsog seda ei näe, muidu oleks tal juba varem kahtlus tärganud pisut liiga vara võib-olla, kuna ma polenud veel päriselt kohal.»

«Sa valvad mu järele?»

«Nagu amm. Ärge kukkuge!»

Koridori selle järsu käänaku kohal lebas põiki üle tee lühike pakk, mitte päris inimese pikkune. Ainult imelik, kotiriide jättis katmata paari jalgu väikestes kingades. Siiski inimene. Kui väiksed nad välja näevad, kui

d... Isand ja teener vahetasid pilgu. Teenri oma sootam ettevaatust. Isand tõstis sellest hoolimata kotiriide sellelt kohalt, kus ta arvas võõra näo leidvat. Surtel on alati võõrad, ja ilalgi ei olda nende vastu ette hoolitatud. Ta pörkas tagasi, karjatas rämedalt. Teenri kullis ilma pikemata ta suu.

«Jasa, Sire! Ruttu sisse, enne kui meid siin tabatakse!»

Ta tiris oma isanda sellelt kohalt ära, rebis ühe ukse lahti ja sulges selle vaikselt enda järel.

«Nüüd kisendage! Ma tean, et väljas pole midagi muuda. Tegu on nurjatu, nagu nad ise siin on,» seletas teenerant jäie veendumusega. Kuna ta isand ei kisenud, vaid jäigalt paigal seisis, rääkis ta ise edasi. «Meie seda ei teeks. Nii ilus preili, sõbralik, heatahtlik. Ma tunnen üht pastorit, kes talle salaja religiooni õpetas. Ta oleks õigesse usku üle läinud.»

«Kuid sa, kuidas ta nimi oli?»

«Võib-olla Catherine, võib-olla Fleurette. Vaene õhpreili, nagu mina olen vaene aadlimees.»

«Ma ei teadnud ta nime ega tohi ka enam tema järele minna. Nuta viha ja valu enda sisse, välja ei tohi minna voolata. Too suri minu heaks ja suri armastuseks. Mida töötasin ma täna hommikul Navarra kuningannale, oma naisele? Flandriasse sõjaväe juurde minna; ma olin selle juba unustanud,» mõtles teener.

Valjusti ütles ta: «Me kappame veel täna Flandria le.»

See on vast sõna, Sire. Lahingus võin ma rünnata või ka minema joosta. Siin mitte. Siin lebab teil käänaku kohal tüki kotiriidet jalge ees, te peate astuma ja vaikima.»

D'Armagnac rääkis veel rohkem, sellal kui ta korda andis puutoobrit, kus Henri pidi vanni võtma. Kui too end lahti rõivastas, kukkus mingi rullikeeratud paber korandale. See oligi see, mis ennist krabises. Selle andis ta talle kaasa: kaitsepühaku, eks vaatame, missasest.

See oli lahatud inimkeha, anatoomilise atlase leht. Igale organile vastas serval ta ladinakeelne nimetus,

õpetatud printsessi käekirjas, ja samuti tema enda pe-juurde lisatud väikese pistoda joonis — teravik va-lähatud keha juhitud, õige koha täpse tundmisega ja ladinakeelse nimetusega.

Selline oli Valois' printsessi arvamine, ja see oli hoiatus. «Oleks ma seda juba teadnud, mis siis? Ma oleksin pistoda välja tõmmanud, enne kui (in seda tegi?» mõtles Henri.

«Ei,» ütles ta kuuldavalt. Teener vaatas imestus-üles.

UNENAGU

Margot'i aga oli unenägu.

Oma unenäos oli Margot daam Venus ise ja valv marmorkujuna kõrgete hekkide labürinti, mis ta valv selga varjutasid; ta tundis seda täpselt. Kivil oli tu-mus ja tas elas teadvus. Enda taga, lehtlast parema ja vasakul, teadis ta asetsevat kaht sõjameest, kes te soosingu pärast teineteist tappa tahtsid, ehkki kum-neist oma paljast mõõka tolli võrragi ei tõstnud. See mõlemad olid kujud, temasugused, nad olid kõva-kesta suletud ja soklile aheldatud nagu ta ise. Selle hoolimata oleks tema mõttest piisanud, ja too, kelle ta määrab, kukuks maha ja puruneks.

Oma tühjade silmadega vaatles ta maastikku, ja kõik, hõbedane jõgi, helkiv kallas, paleed ja kujud ainult üksnes teda, daam Venust, vaatasid. Kujud olid inimeste asemel kaugel laialipillatult ja nad rääkisid, ilma et ainuski heli kostis. «Sinust sõltub, mis sündima peab. Otsusta, kuni saabub õõ. Veel langeb jumalik päike kõrgusest su peale, ajab kuumaks su sileda puusad ja tungib sinust läbi, nii et isegi su süda tõusub. Koos jaheneva päevaga kaotad ka sina oma soojuse, oma jõu. Pimeduse kaudu elustuvad kurjad jõud ja viivad täide kohutava, mida sa ei soovinud. Sa ol ainult edev ja ükskõikne, daam Venus, sest su tundmus on kahvatu ja su teadvus nõrk. Otsusta! Otsusta!» hüüasid kõik kujud korraga, mitte enam hääletult, vaid sirinatades nagu linnud, jah, väikeste, «saartelt pärit» linnud.

...edate häältega. Kuni korraga kõik vaib jäi ja nad võttis nii selles, mis on loodud, kui ka mis on mõeldud.

...universumi täieliku ja kõikjal valitseva kohutava ...lankus ennekuulmatu võimas hää, mis aga ...avaruuse tõttu hajus. Unenägi pidi kogu ...kokku võtma ja teravamini mõtlema kui ärkvel- ...da iganes teeb — siis viimaks ta mõistis avane- ...must. Keset suurt paleed asus kaarkoda, selles ...jumal. Ta ootas, ei andnud end esialgu rohkem ...võimaldas Margot'i hinge tõmmata, et ta ei su- ...ma nägemisest. Jumalal oli kuju välimus, rüü rip- ...müher täpselt ja vanaaegselt voltidesse seatuna, ...nool puhus ja ei liigutanud neid.

...koda asus Louvre'i esiküljel, kus seni ainsatki ...pole nähtud. Samal ajal kattus tuttav hoone ...ürgkujuga, mida me kogu eluaja mõistatustest ...mõtteis kanname; mäletame teda nagu oma kõige ...mat, kõige ilusamat reisi, ei saa seda iial enam ...näha, ei leiaks teda pealegi kusagilt uuesti ...aga kõrgus see helkivana surematust ülevu- ...meistrite töödest — ja nimeks oli tal Siinai *. ...oli ta nimi. Jumal ta keskel lasus ränga kivina, ...pikemana keskmisest kasvust — aga et ta laugu- ...lab, ajab mulle õndsad võdinad peale ja kohe ...ma kisendada: «Jah, issand!», ilma et ma ta tahet ...kuulnudki. Sest ma tean seda isegnesest. Ma ei ...mitte tapma. Nüüd liigub ta lühike, kähar, ...must habe. Ta huultesse voolab veri, nii et nad ...dalt punetavad, ja ta hõikab mind. «Valois' print- ...hüüab issand. Ma vajun kokku, ma ei suuda ...pärast vastata, kuna ma olin endale lubanud ...tada, et olen daam Venus. See oli vaid hullus. See ...on tõeline, on püha tõde. «Madame Marguerite!» ...issand.

«Jah, issand!»
...enda oli printsess siis endast märku andnud. Ta kä- ...põlv polnud küll ta sügavat kõlavat häält; too oli ...lale üle läinud, jumal rääkis printsessi enda, väga ...datud häälega. Margot ise ainult kõgeles jumala ...Aga jumal kuulis seda ja võttis teda kuulda. Jumal

ütles temale, et ta temast täpselt aru saaks, -kui keeles:

«Sa ei pea mitte tapma!»

PAASTMINE

Kohe ärkaski ta, kohe kattis ta ka end riietega ja juba teel oma ema juurde. Navarra kuningann vahid kaasa võtnud, et sissepääsu, kui vaja läheb, saavutada. Ometigi lasti ta ilma pikema jututa läbi ta nägi küll, mispärast. Tema vend Charles Uheksa bis *madame Catherine*'i juures ja nimelt ägedas v. Ta vandus ja kirus, et ainult tema üksi on kuning. annab käske, mitte aga vandeseltslased, kes maates peidukohtades kokku tulevad.

Ta mõirgamine tüütas *madame Catherine*'i, kellel mõtlemist. Peale selle kartis ta oma julgeoleku pärast ta tütar, mitte keegi peale tema, oli võimeline seda maskitaolisest näost välja lugema. Lahkesti tervitas ta armast tüdrukut ja pakkus talle ta tavalist jalap. Mis Margot iganes oli, kuid ta jäi ema tütreks ja katas kõige meelsamini eide seeliku juures, et, mõeldes käed juustes tuhnimas, suuri nahkköiteid lugeda. Need neist vajutasid alafi ta põlvedele. Harjumuse kohaselt võttis ta laualt raamatud, lehitses küll ka sõnades, samal ajal kui ta silmad aga üle lehekülgede ühelt teisele liikusid.

Charles Uheksandat aga rabas imelik asjaolu, tema seoseta kisa ei avaldanud vanale naisele, kes ta ainult vaatles, mingit mõju. Ta otsustas olla kohutav ja täpsem. Ta sirutas kaela kaugele ette, ta punetavõrrud rippusid alla ja ta laskis kätelgi kiikuda, need olid rusikas. Nii uuris ta silmanurgast, kui kaotavaks ema talle veel võib saada.

«Kas sa hästi magasid, ema?»

«Sinu pidu möödus kärarikkalt, mu poeg.»

«Hoolimata sellest olid sa juba vara jälle jalul koos sinuga mõned teised, eriti mu vend d'Anjou. Ma on informeeritud, Teie plaanid on minu vastu — on

olulised, muidu poleks nende areeniks koht, mis vandates näib nagu allilm.»

«Näib ainult nii, mu poeg, kui seista redelil.»

«Alga, ema, ja teed sellega õieti; sest isik, kes lüüas, oleks valmis kõike veel kord sinu juures ol ette kandma.»

«Ema ei usu.»

«Kuulis: oled narr. Tütar taipas: too ei ela enam.»

«Ainult kummardus Margot oma raamatu juurde,»

«Charles marru sattus. Ta laskvat oma venna mõju vangistada, nii karjus ta. Tema oma ema kippu-

«Ta elu kallale ja tahtvat teist troonile tõsta. «Mina

«Ma loon oma protestandid appi. Hakkan valitsema veel

«Ma võrra admiral Colignyga!» hüüdis ta poisikese-

«Ma hirmul nii suure julguse pärast. Mõju vastas

«Ma ta kõige halvematele kartustele: ta ema nuttis.

«Ma Catherine rakendas nüüd suurendamisvõtteid.

«Ma lõi ta oma lühikeste kätega enda ümber. Pikka-

«Ma muutus ta suur raske nägu väikese meeleheitel

«Ma tütarlapse süütaks näoks. Pärast seda kattis ta

«Ma sõrmekestega, millede vahelt ta aga läbi piilus, ja

«Ma juures vingus ta. Ikka kõrgemalt ja kriiskavamalt

«Ma ta, ilma et pisimgi veetilgake üle ta sõrmekeste

«Ma ke nirisenud. *Madame Catherine* oskas kõike näili-

«Ma ta teha, ainult pisaraid mitte. Charles märkas ainult

«Ma ta, mis emal korda läks. Muud nägi Margot.

«Ma taabi nuuksumise tõi vana naine kuuldavale:

«Ma taabage mul, *Sire*, et ma lähen oma kodumaale

«Ma taasil Ammugi värisen ma oma elu pärast. Teie usal-

«Ma taakuulub minu vihavaenlastele.»

«Ma taetüle pidi Charles ehmuma, nagu Caterina lootis,

«Ma ta ta ehmuski. Ta, tahtvat ju ainult teada, mis täna

«Ma taomikul otsustati, kogeles Charles abitult.

«Ma ta too kuningriigi heakäekäik,» vastas Caterina. Ta

«Ma ta seda täitsa kuiva häälega ja nii kindlalt istuva mas-

«Ma ta ta nagu alati varemgi. Võis kahelda, et nutmisestseen

«Ma ta ta leidis. Ta kõne muutus karistavaks.

«Ma taJa seda tuli otsustada ilma sinuta. Sest see nõuab

«Ma ta gusid, tohutult, suure valitseja väärilisi, aga sulle ei

«Ma ta le need jõukohased, mu vaene poeg.» See kõlas karis-

«Ma ta avalt, nagu võimas pööre pärast alanduse näitemängu.

Madame Catherine istus seal, rüütatud mingi kõrge võimuga, nagu poleks ta iialgi palunud luba ära Firenze, kust ta kunagi välja oli kihutatud.

Charles vaatas oma jalgu, sellal kui ta peas liiga palju ühekorraga eksles, keerles ja ristus; kõik ta ennustused päevilt, mis polnud sugugi veel kõige hädamad; tollal nõustus ta veriste otsustega, nagu oleks need sündinud vaid luupainajalikus unes. Isegi ta ei vaadanud neile algul teisiti kui oma vaimujõu vale pingutusele üle ohtliku kuristiku. Siiski mäletas Charles väga täpselt Amaury ja Lignerole'si nimed, kes olid kaks tema hirmu ohvrit — hoopis väike ohu puhul. Vahepeal oli ta oma iseseisvuse tõendiks seks tegelnud hugenott Colignyga, nimetas teda isaks ja järgis kõiges tema nõu. Ta oli seetõttu lävel Hispaaniaga. Ikka tihedamini tõmbas oma polk kombitsad tema ja ta isoleeritud maa ümber koonas Austria kuningakoda, kelle käes oli lõuna ja Vana Maailma keskpaik, kes käsutas Uut Maailma ja selle kaudu valitses kirikut, selle kaudu aga kõiki rahvaid, ka Charles'i oma; ja tema enda lossi ja voodisegi oli Austria end heitnud ühe ertshertsoginna nime all, kes oli last ja võimust nii kange, et oli võimetu pikali kumal.

«Mis nüüd?» mõtles Charles. Üheksas meeleheitel vaadates oma jalgu. «Nad tegelevad sellega, et tappa kõik mõtlevad ainult tapmisele, aga Guise ja mu emad tahavad mõrvata prantslasi, tahavad kõiki mu ala lõpuni hävitada. Härra admiral tahab tappa hispaanlast. See on mulle meelepärasem. Kui ta siis võidukalt tap tuleb, pean ma igatahes tedagi kartma, temast on saanud kõige tugevam. Siiani on Guise'id tugevamad tema ja mina. Mu ema on selle poolt, et esmalt peav Guise'id religiooni omadele kallale tungima. Ma pean vahepeal end Louvre'is hoidma ja ära ootama. Mu värske vägi sööstab siis selle leeri kallale, mis üle jaad ja saadab juhid veel soojalt teise ilma.»

Küsimalt tõstis ta silmad üles, mida kõigest selle arvata. Teda oli ema poolt küllalt tihti õpetatud ja mõistis ema — kuni teatud piirini, sealt edasi mitte enam. Seal muutus ema mõistatuslikuks ja tema po

le. Võib-olla oleks ta ära mõistatanud esimese otsuse punkti ema plaanist, kui teda poleks takistanud niigi tõrge mõtlemises. «Täna hommikul keldris,» nii ütles Charles, «alles otsustasid nad kõige nurjatumat. Polnud juures ega saa seda teada. See võtab mul tunde alt külmaks ja pigistab. Kes aitab mind?»

«Näevu see mõeldud, astus ta õde ette ja ütles:

«Ma keelan, et sünnib mõrv,» ütles ta täiel kõlal.

Madame Catherine hoidis tükk aega suud lahti. Mis lapsega juhtunud?

«Mina? Keelad?» küsis madame Catherine, kumbagi silmal.

Charles'ilgi tuli imestunult sõna suust.

«Mina?»

«Mina!» kinnitas Margot, laskmata end segada. «Ja mu kaudu keegi teine. See oli jumal, punaste huultega mõrkuju.»

«Navarra ähvardab!» Nii mõtles madame Catherine. «Ta kiiremini pean talitama.»

«Kas võiks Prantsusmaa kuningale midagi keegi?» ütles ta ülimalt hämmastununa.

Prantsess, jonnakas ilme näol, ei vastanud.

Charles küsis:

«Minagi tahaksin teada, kes siin käsib?» See oli vale küsimus, ta oma kasu vastu; kuid ta uudishimu kaardile.

«Ma arvas ikka veel, et ta õieti ei kuulnud.»

«Pärast tüdruk!» mõtles ta. «Kükitab raamatute juures, taab poistega. Igatahes juba Guise'i pärast oli meil ist. Kas talle pole viimaks veel vaja üht naha-»

«Kui sa ei seleta,» ütles madame Catherine ja jäi esimesel veel kannatlikuks, «kuidas sind siis mõista?»

«Ta mõistab mind. Ei mingit mõrval!»

«Kes räägib mõrvast? Kuid me peame kahjuks iga neid nägema, et vaenulikud leerid teineteisele kallale peavad: sinu Guise'i katoliiklased, sinu Navarra huudolid. Mul on kahju, tütreke, sinu pärast, kuna sa niilasti oled jõudnud veenduda, et kummalgi neist on me eelised. Ütle ainult, kuidas me seda takistada võiksime!»

Sellelegi kohutavale heasüdamlikkusele seadis! Margot jällegi vastu oma unes saadud käsu: ei minna mõrval! Ta silmad olid avali ja ta vaatas oma tuhakarjemaast läbi jumala näkku, sügavpunane veri voolas tal huultesse.

«Me ei tohi mingit mõrva toime panna, siis ei hakka pooled teineteist ründama. Märku anname ainult meie.»

«Meie,» kordas *madame Catherine*, aga seekord pauselt, ja sisimas hakkas tal kõhe. See õpetatu, kes nii palju voodipesu pruukis, oli samal ajal, kui ta süütu ema seelikusabas rippus, hoopis paremini kõike tal pannud, kui võis arvata. Kõige tagatipuks kinnitas seda ise.

«Ma pole rumal, ema. Ma kuulen tihti mõningat sõnu, mille tõeline mõte alles edaspidi selgub. Mu vanale, kuningale, ütlete te selliseid, millest ta ise veel ei taipu. Kuid mina olen õppinud: ma oskan lindude keelt. Lisas ta juurde, otsekui inspiratsiooni mõjul. See oli tema mälestus ta unenäo lugematutest kujudest, kes olid tal selgesti rääkinud, ehkki nad ainult kriiskasid nagu kõrgemad linnud «saartelt».

«Mis sa arvad, mu poeg? Kas me ei peaks veel kord proovima selle väikese õpetusega, mis su õele nõudis palju head tegi? Te mäletate, *Sire*, toda hominikut, keda meie paks Margot pisut liiga kaua Guise'iga magas. Tõntsids silmad maski taga proovisid vargsi helkida.

Charles'il polnud selle vastu huvi, et oma paksu Margot'd kolkida. Vahepeal olid ta peas üks ja teine mõte omavahel seostunud; ta mõtlemise takistus andis järele.

Ta hüüdis:

«Tal on õigus keelata, et mõrva ei sünniks! Ka nad ei keelan sedal!»

«Mingel!» Külmal ja kalgilt näitas *madame Catherine* neile mõlemale ust — mille ees täna isegi vahtreis seisnud. Tal oli seetõttu kõige halvemat karta, ja ta peagi saadud rahu oli üliväga teenekas. Too baarsete rüütlite järglane võis teda lihtsalt vangistada tema poeg d'Anjou, nii palju rohkem talle omane, kui toeta siis teda enam, sest mis on sündinud, on sündinud. Selles liiga teadmishimulises tüdrukus aga avas

ta kõikõige hädaohu. Ta jäi ohjeldatuks. «Minge!»

«Mingel!» hüüdis nad ei läinud.

«Admiral Coligny peab ellu jääma!»

«Navarra kuningas peab ellu jääma!»

Tal hüüdsid seda üheaegselt; mõlemad nimed pörkasid tema meele, üks tõrjus teist välja. Vana naine kehtas tal olgu.

«Te nüüd: te pole ühel meelel.»

«Ma tahan sedasama mis mu paks Margot.»

«Mu vend, kuningas, aitab mind.»

Nagu näha, oli tal liitlastega tegemist. Niipea aga, kui *madame Catherine* polnud enam tugevam, oli tal umbeks järele minna kavalusele.

«Me teeme lepingu, armsad lapsed. Te nimetasite mind isikut. Mitte kummalegi ei soovi ma vähimatki kahju. Ma ei tõsta ainsat näppugi, et üks neist langeb. Peaks aga siiski üks neist kahest isikust langema, siis armsad lapsed, ei tohi te nõuda, et ma teist veel ei kaotaks. See käiks üle minu võimete,» lisas ta juurde, ümmarguni kaeblikult, sest ta tütar kasvas. Navarra kuninganna muutus kehalt suureks, teadmiste ja tahte

hõltsid.

«Ma oskan lindude keelt,» lausus ta vaesele vanale naisele alla. «Teie Majesteedi vastuoluline keel arvab, et te tahate lasta esmalt härra admiralit tappa, siis aga Navarra kuninga, minu mehe.»

«Kas võib nõnda rääkida!»

«Margot teab!» hüüdis Charles taibates. «Mu paks Margot on tark ja teab kõik. Härra admiral aga peab tema jääma. Ma käsin seda. Ta on mu isa.»

«Kas võib nõnda rääkida!» kordas vana naine, jättis uskepärase arusaamisega järele lonkava poja sinna, puitka ja pöördus võrratult kiirema tütre poole.

«Mõttele ise, kas suudab siin keegi veel ohjeldada — poolte viha, inimeste kirge üksteist tappa.»

«Mitte kuningat, minu meest.»

«Ma suudaksin seda niisama vähe kui sina. Nad hakkavad verd. Keegi ei tea ette, millega see peale hakkab.»

«Sina tead seda.»

«Sina tead sedal!» möirgas Charles.

Vana naine vajus kokku; nüüd muutus ta kurvaks õilsalt kurvaks, ei enam mingit korratut vingumist, va hoiak nagu nendel, kes rängalt kannavad paljütki, millest eest tuleb vastutada.

«Siin, minu lauba najal,» alustas Caterina ja puus nimetissõrmega oma meelekohta, «seisab Valois'de dünastia saatuse. Mitte teie oma najal. Teie olete noored ja järgite oma ihasid. Mina üksi kannan oma ajude ja seda suurt koormat, muidu langeks see, teie kõik kogu dünastia.»

See oli tema siiraim hetk; see ei läinud ka märgi mõõda. Vana naine ei mõistnud seekord isegi õrti miks mõlemad liitlased seepeale päris vait jäid. See viis teda pisut segadusse, ja omapead jäänud arvestuse tõttu tegi ta vea.

«Sa oled armunud, aga sa oled minu tütar. Me teame ometi, mis meie tormidest lõpuks alati üle jääb: me ise. Väike Navarra teeb, nagu iga su meheke, oma parima. Ühel hommikul ei jäta ta keha su asemele enam jälgegi. Esimesel korral küsid sa: kuhu ta jäi? Teisel korral küsid sa ka. Aga kolmandal korral ei küsi sa enam ja ei taha nii täpselt teada, kuidas ta kaduma läks.»

Ta rääkis asjatult. Margot lausub jumala häälel:

«Sa ei pea mitte tapma!»

«See oleks kõige uuem uudis,» pomises *madame Catherine* üles kiigates.

«Või minust saab protestant.»

«Või temast saab protestant,» mõirgas Charles, ja kitsikusse sattunud ema pidi nägema, et tema lapsel olid teineteisel käest kinni võtnud.

«Ma nõuan Navarra kuninga elu.»

«Ma nõuan admiral Coligny elu.»

«Jäta mind rahule oma visa vana riiukukega, kes hukutab kuningriigi, sina aga nimetad teda isaks.» Caterina otsustas ühe seeläbi välja lülitada, et ta teie sega rahu teeb.

«Hüva. Sa reisisid oma Navarraga Inglismaale. Inglannalt voolab abi kasinalt, kuid me vajame Elisabethi ja ta raha, kuna su vend Charles oma isa Colignyga meile Austria kuningakoja kaela ässitab. Reisige, millal soovite!»

lõpu lõpetamise märgiks tegi ta veel ainult käega liigutuse, keel ütles tal üles — oli see siis nüüd kunstlik reklaas või näitas ta end tõelisena.

See kohe pöördus tütar tagasi oma eluaegse alluvuse poole, painutas kaela ja üht põlve, läks kuulekalt tõusma. Charles üheksas järgnes talle. Kuna Charles ei teise asi oli täitsa üllatavalt võidetud, unustas ta enda oma — hetkel, mis selle üle otsustas.

MARGOT

Margot läks Henri juurde. Ta loobus oma enesemastluse eelisest ja astus ise selle sammu, ehkki Henri oli talle hommikul vihas oli lahkunud. Margot võis teda vabandada, sest kuna ta on mees, on ta niikuinii vähem tark. Pealegi tunnistas Margot ausalt, et Henri oli põhjust kurta, niihästi Margot' endiste armusuhete üle, oli ununenud kui need olidki, kui ka teise asja pärast. Tema oli halvem, ja veelgi halvem temale kui Henri, sest Henri ei uskunudki nii kindlasti nagu tema ise. Tema uskus, et Henri ema on tema ema poolt mürgitatud. Vahepeal oli Margot kuriteo nüüd uuesti heaks teinud ja õudne tõke, mis ikka ja jälle nende vahel end püstitas, oli nüüd kõrvaldatud: ta oli Henri elu päästnud. Margot oli Henri pärast võidelnud, kutsutuna unenäo maailma ülevalt — oli võitnud ja tõttas tiivustatuna oma kodu saama.

Henri oli vannis kälnud, end värskelt riietanud, tema ja ta tuba lõhnasid parfüümide järele. Kui Margot sisse astus, vaatas Henri talle vastu samasuguse ihaldusega nagu tema Henri. Mõlemas hakkas veri mässama, nende kehasid valdas pööritus ja nad oleksid teineteise külte vahele tormanud. Kahjuks oli keegi kolmas kohal, laheldane, kuid lõbus luuletaja, Henri sõber Agrippa.

«Ausameelne Agrippa,» otsustas Navarra kuninganna. «Lubage mul kuningale, mu isandale, üht tähtsat riigivaladust avaldada.»

D'Aubigné muigas valmisolevalt, aga enne kui ta lahinguväljalt lahkus, tegi ta kahe kummarduse asemel kolm; esimese kuninga ees, teise kuninganna ees, ja

veel ühe voodi ees. Seeüles naeris noorpaar südamest ja Henri ütles, heites pilgu voodi poole:

«Armastatud kuninganna! Suure riigisaladuse järel põlen mina veel rohkem kui te arvata võite. Ometi peaks Agrippa oma ettekande lõpetama. Ta teab imelikudest märkidest.»

«Mitte märkidest, *Sire*, seda ma ei ütleks. Vahejuhtumitest, või ka ainult silmatorkavatest igapäevase elu pisiasjadest.»

«Kas see tõesti kuulub Pariisi igapäevase elu juurde Agrippa? Oelge ise, kalleim kuninganna, kas siin on reeglits, et rahvas koguneb salkadesse, et teie preestrid kuulata kõnelemas religiooni omade vastu. Papp seisab peelekivil või astmeil, ja ta jutlustab poomisest ja kägistamisest. Akki hakkavad kõik liikuma, kuna nad on avastanud üksioleva hugenoti. Õnnetu tahab ajajooosta, jõuk lööb ta maha. Igapäevase elu pisiasjadest.»

Margot oli läinud surnukahvatuks. «See on rohkem kui ma aimasin. Margot, oht tungib lähemale, kohe langeb värav kinni. Ruten, Margot! Ära siit, nii mina kui tema!» käis Margot'i peast läbi. Seetõttu ei hoolinud ta üldse sellest, kes veel kohal oli.

«Henri, mu armastatud isand, pange hästi tähele! Meie mõlemad sõidame veel täna õhtul, kui tänavad on tühjad, Inglismaale.» Ta ilusa käe liigutus jõudis Henri vastamisest ette.

«Henri, mu armastatud isand! Saage täielikult aru, kuidas üks sõltub teisest: rahu Pariisis võidust Flandrias, ja see inglise kullast. Härra admiralil võit on protestantlik võit, aga tema käsu all võitlevad teie ja meie väed. See on vaenu lõpp meie ja teie vahel. Pärast seda ei või keegi enam peelekivil jutlustada. Sellepärast peame meie mõlemad kõige kiirema laevaga Inglismaale sõitma.»

«Ma tänan sind. Aga...»

«Mitte põgenema ei pea meie — sina! Las ma räägida lõpuni, Henri, mu armastatud isand! Me ei põgene, me teostame kõige tähtsamat missiooni. Coligny ise nõuab seda asja kasuks.»

See oli Margot' idee hädas. Kolmas siinoliija tõi kuuldavale summutatud häälsuse, peaaegu vile. Margot'

«Ma vnaade kutsus teda korrale. Too kuulaski sõna, ta ütles. Kuid tema kuningas küsis temalt:

«Ma sina mõtled, Agrippa?»

«Ma vastas ta:

«Ma mõtlen, et ilusa printsessi armastus on ülim

«Ma on kõrgem,» kuuleb Henri otsekohe oma hästi tuletatud sisemust kõnelevat. «Ka religioon on kõr-

«Ma otsustab ta:

«Adralil on käskida, ta kordab mulle oma üles-

«Ma sündigu,» kinnitab ilus printsess, aga endamisi ta kindlalt otsustanud läbirääkimist vana ketseriga. «Ma tul nurja aiada: ta tunneb kunsti, kuidas oma armastatud isandat kinni hoida, kuni nad mõlemad lollas minema veerevad ja kõik muu maha jääb. «Ma d'Aubigné võtab lõpuks kuulda tema märgu- «Ma läheb ära. Sedamald on mõlemad hingetus «Ma käed avanud

«Ma olenult ilmuvad nad tänasesse pidulauda; nad «Ma aga täpselt kell kolm seal nidanud olema, ja «Ma varem kui nende külalised, keda nad õigupoolest «Ma pidid võtma. Sest selle pidusöögi andis Navarra «Ma kuningas d'Anjou palees. Selle asemel astusid nad «Ma donna hulka, mis näis juba erutatuna, ainult et see «Ma vait jäi. Kolm või neli tundi söödi ja joodi lakka- «Ma li. Igasuguste loomade liha, igasuguste aastakäi- «Ma vini, aga jäi nagu alguses: jutud olid kärarikkad, «Ma kui nad rumaluste pinnal liikusid; ainult targad «Ma lõsised jutud ei talunud ainsatki sosinat või pilku, «Ma katkesid nad. Ka lugesid kohalolijad endamisi «Ma üle; see oli üks asju, mida salaja tehti. Esimene «Ma de Miossens lebas voodis, tal olevat voolmed. «Ma pidusid teisi protestantlikke isandaid polnud enam kus- «Ma leida, oletatavasti olid nad Pariisist kiiruga lah- «Ma nud.

«Need on märgid,» ütles ühes laua otsas Du Bartas «Ma u Plessis-Mornayle. «Aga kõige silmatorkavam on «Ma nde suur kannatus ja leplikkus, kes kohale on jää- «Ma ni. See on kolmas õhtu, kui pulm juba kestab, ja mulle

näib, nagu oleks kõigil neil õnnetuil lõpuks jõud kadu läinud oma istmeilt üles karata, kahte leeri koguda ja valjult teineteist ähvardada. Mõnikord magab lagedes isegi viha või see on hüppeks kaugele pugunud.»

Mornay vastas:

«Me kõik veel kõhkleme silmapilgu, et muuta see maa ja kuningriiki veritsevaks raipeks, mida närvivad kõik emakeese maa loomad; gootid võtavad selle, mis hunnid ära põlgavad, ja vandaalid gootidest üle ja nuud palad.»

Selline oli voorusliku Mornay väljendusviis ja ta puudutas, nagu juhtus tihti, äärmust. Umberringi aga lootsid istujad teisi üle. Ka katoliiklasi puudus, sealhulgas kapten de Nançay. Kuuldavasti vajati teda Louvre'i teadmatus, pigemini välja ütlemata jäi, milleks keegi härra de Maurevert oli kadunud. Mõned mäletasid tema eriti teravat nina ja ligistikku asetsevaid silmi.

«Koer!» hüüdis hertsog Guise ülevana ja õilsana. «Ma peitnud end mu voodi alla! Ta tahtis mult armu saada, nagu ta väitis, aga pistoda, mida ta enda juurde kandis, ei näinud armu järgi välja.»

Seda kuulutas Guise nõrdimusest väga valjult, Charles Üheksas ja Navarra kuningas, kes teineteist vastas istusid, oleksid seda väikese vahemaa tõttu võinud kuulda võinud. Charles aga tegi samal ajal ise paljaks; tema võit *madame Catherine'i* üle või mida ta talle gantjärele endasaavutatud võiduks pidas, tõstis tema meeleolu.

«Navarra! Siin ei hakka me sellest rääkima, aga su ja su kallim, te võlgnete mulle korraliku küünla eest, kostmise eest. Ilma minuta ei maksaks su elu palju. Oo, su sõber, Navarra.»

Ta õde laskis talle veini kallata, et ta vaikiks. Muud oleks ta veel kõigile jutustanud, et Margot ja ta mõeldana õhtul Inglismaale lähevad. Klaas veini viis teda aga selle asemel suure armastuse ja imetluseni tema Coligny, tema kõige truuma alama, tema parima teo üle. Kui kuulata Prantsusmaa kuningat, siis on pool vahel rahu alla kirjutatud ja minevik unustatud.

Du Bartas oma lauaotsas ütles;

«Härra admiral usub sedasama, hoolimata saadud teadusest. Aga tema ja Charles Üheksas on ainukesed, kes seda usuvad. See teeb mulle muret. Kes inimesi korraldama nähtava põhjuseta enam pimedaks ja kurjaks el pea, jookseb ise suurde ohtu, õigemini: ongi enda elu loovutanud.»

Du Plessis-Mornay vastas talle:

«Mu sõber, kui sel silmapilgul Jeesus siia sisse astuks, mis leeri pool võtaks ta istet? Ta ei teaks seda, sest nad hauduvad niisama kurja kui teised ja nende süda pole enam viimastki armastuse sädet, ei neil ega il Mina, et ma seda vaid tunnistan, tunnen hirmu isenda ees, sest mul käib meel tapatalgute järele.»

«Me tunneme sind, Philippe. Ainult su vaim armastab armust.»

«See on maailmas enne, kui ta mu vaimus on. Leiad sa, du Bartas, et siin võib veel kaua mõistust säilitada? Ma puutub minusse, siis annan end murelt merele kätte, ja kui ma upun, sündigu see hea meelega, mis Louvre'i lossis kuulutab enda tulekut kaugelt hulgalt.»

«Sa reisisid laevaga ära?»

Inglismaale, Elisabethi käest raha hankima.» Ta sokliku näo jooned kõrge lauba all nihkusid veel tihe-
m kokku — põlgusest raha vastu või ka oma õnne
te. Endapettus polnud tema viis, ja ta mõistis, et
murelt oli õnn tema valinud, et teda siit minema viia.
Madame Catherine laskis mind kutsuda. Ma pean rei-
ma oma isanda asemel, kes siia peab jääma. Mis talle
oli vaja on, pole mitte kõikuv laev, vaid kindel ma-
lauba. Tõeliselt võib aga vaine üksnes tema enne
te väljailmumist rahustada. Mu enda vaim, oo sõber,
enam teisiti jahutatav kui voogude sügavuse kaudu,
mul jääb lootma ainult, et ma seal uppuma pean!» hüü-
ta ohverdunult — pidi aga elama veel viiskümmend
aastat, ja mõned neist, kes teda siin ümbritsesid,
ille enam viit, päevagi.

Ja sõnu, millele ta saladuste väärtust ei omistanud, kuulati ja mõisteti mitmeti, ka noore Charlotte de Sau-
re'i poolt. Sõbratar kasutas esimest võimalust, kui Na-
varra kuningas oma kohalt kuninganna kõrvalt lahkus,

et Margot'd informeerida. Tal olid seejuures säravad silmad. Ta oli eas, mil mõned elu naeratusele eriliselt salt vastavad. Ta näoke, mis aastate poolt oli määritult teravaks muutuma, omandas sel hetkel vaimuka sarnasuse uudise läbi, mille ta teatavaks tegi. «*Madame, Margot*, teet ja Margot,» ütles ta vaheldumisi ega jõudnud tal sellest rääkida, kui vapralt ja ühtlasi osavalt lüüsi ta Navarra kuningas, kuna ta siia jäi, ja kuna ta siia jääda, oma kuningannale valetas. Sest nii ei võinud seda sõbranna suure kiidulauluga. Mehe au nõudis ta isegi oma armastuse tooks ohvriks kohusele! (Mõtte mõtles seejuures: «Nüüd lesite te päev läbi teise kõrval, aga ükskord tuleb ka minu kätte kord, oodake seda huviga. Kui hea Margot teab, et Henri talle juba vastab, petab Margot teda varem, ja Henri teda minuga».)

Margot mõtles teda kuulates: «Ta on kade. Minu ületab kõik, lausa karistusväärne, et kõik võivad seda märgata. Oleksin talitanud targasti, varjates reisi õnne, isegi kui reis oleks kauge ja ohtlik. Võib-olla te õnne sealt tervelt tagasi, sellal kui siin... Ma ei teadmis mu emal ees on, ta ise aga teab seda. Seetõttu ei ta minu vastu ikka veel mingi trumbi välja mänginud. Kui see tõsi on, mida Sauves vadistab, siis on *madame* Catherine mu armastatud hugenotile kõrva puhunud, et tema Mornay võib paremini kui mõni kuningas lüüsi lismaalt raha kerjata. Ei! Teisiti! Nüüd märkan ma all, et see ettekääne on Henri enda poolt leiutatud.» Margot märkas seda, kuna ta sõbratar märkamatul kombel talle pähe oli torganud. «Ta saadab kellegi, et me võiksime jääda. Sest ta on liiga vapper, et end hädaotsusse kohta viia, ja ta armastab mind nii väga, et ta oma toast kauaks ajaks ei tohi lahkuda!»

Seda mõtles Margot, liigutatud oma lihas ja hing. Ta võttis ebamääraselt nõuks vana kuninganna ees vabandusesti vastu vaielda — selle asemel aga istus ta, tundis aega mööduvat ja oli õigupoolest juba loobunud kõigest, mis polnud seotud öö ja tema rõõmudega.

«Mu armas süda ja mu kaunis armastus,» mõtles Henri väljendustes, mis ainuüksi Margot' jaoks kuulsid vaks muutusid, ja sedagi kõige harvemil hetkil. Samal ajal kõneles ta nõbu Condéga oma õest, sellepärast

oma kuningannast lahutatud üürikeseks viivuks, nagu

Ent see viiv pidi küllaltki pikaks venima.

«Tule talle, et ta ise oli noorele Catherine'ile ära loobunud majast lahkumise.

Pariis on rahu. Rahvas ootab omal viisil sündmusi, et ta erutust loodab. Mina, kui see minu teha oleks, edaksin teda, kuid mitte siis, kui ta juba valla on saanud, vaid kuni ta veel himukalt vangub.»

«Onnelikul kombel ei küsita sult. Me tahame hispaania suurvõimule kallale tungida, siis ei või Pariis rahuldada. Rahva erutustest võib kõike teha, isegi head ja halikku. Selleks oleme me vürstid. Mu õde oleks siiski saanud tulema, kui minu pulma pühitsetakse.»

«Ent jäi selle nõude juurde, kuna ta väga hästi teadis, et Catherine õieti eemale jäi. Henri ei tahtnud nii teada, nagu Catherine'i arvates oli ema viimne soov; polnud Pariisist lahkunud ega religiooni omi õukonna loobunud. Selle asemel loobus Henri jõust ja oma vabast, et Valois' printsessi armastada; seda ei andes talle ta õde. Henri oli talle pettumuseks kui kuulsaks ja vend. Noore Catherine'i näol tundis end solatuna ja põlatuna surnud Jeanne. Omalt poolt oli aga ta õde armukade, et suur vend teist suudles. Kuna Catherine'i kui oma verd tundis, ei jäänud talle ühtegi kõigest tõepoolest mitte midagi varjatuks; ta ka ei tahtnud sellele ainult Condé ees vastu vaielda, mitte iseenda ees. Nii ta siis ütles:

«Täheksib, nõbu, ja kui ma olen ära reisinud, siis tee see selgeks! Ma lahkun siiski Pariisist, nagu ta halikuks peab ja nagu oli ka meie ema viimne soov. Ei ei tule ma tagasi vägedega, vaid kullaga Inglismaale.»

«Kuidas? Kottide all kõveras nagu eesel?» küsis onu kaheldes, ja oli vaid hea, et ta kahtles, sest siis ei tahtnud vähemalt halvaks panu läbi. Parajasti siinkohal astus Philippe Mornay nende juurde.

«Mina ise pean eeslit mängima, teie asemel, *Sire*.» Ta tõusis kaela ja hirnus. «Kuldne eesel, võluolend*, aga hinnaline laadung viib taeva kiusatusse, ta laseb vaplankudel lahti minna ja eeslil merre vajuda; mulle meeldivad ended, kuidas see lõpeb. Teie elu, *Sire*, on kau-

gelt hinnalisem, selle eest makstakse palju. Te teate küll kes,» sosistas ta ja osutas läbi seina välja koha poolt kust kõike ja sedagi asja juhiti.

«Siis jään mina siia,» otsustas Henri sedamaid, «kõiguni parem jääda. Seda ennemini olen ma oma otustuste isand. Mina ja admiral oleme tugevamad, kui ole ühendatud.»

«Igal juhul on sul Margot,» täiendas Condé ja peatus ära. Just see oli Henril meeles mõlkunud, ta ehk ei ja vaikis. Philippe Mornay kummardas tseremoniaalselt, malt kui see nende vahel muidu kombeks oli.

«Sire, ma palun nüüd lubada mind lahkuda. Aga lahkujate sarnaneb surijaga, võtke vastu mu testamend. Teid hoitakse siin kinni, et teisi õigeaegselt umbuslaste haaraks ja kõik korruga liiga tugevas salgas end linnast välja ei võitleks. Ainult sel kombel pääseksid nad vabast eluga, teisiti enam mitte, ja neil on ka oma seesne kaitse samuti kui loomal, kes tapamaja ees tagasi kukub. Pange tähele jutuajamisi ümberringi, te ei kuulda ainustki, milles ei oldaks meelsamini kaugel eemal, kohal püsitakse ainult veel sellepärast, et teie eesseisvate sündida lasete, Sire.»

«Philippe, sa koostasid härra admiralil nimel hiilgavalt mõtteid Prantsusmaa kuninga jaoks, et tema alamaid pole oma loomu kohaselt muud midagi niisugust vaja kui tappa ja tappa, kui mitte võõraid, siis üksteist. Sama loomadatult ja pingutatult räägid sa ka siin jälle. Coligny on kuninga sõprus kindlustatud. Tema umbusaldab veel vähem kui mina, mille muu pärast ta küll muidu siia jääks.»

«Tema jääb, kuna teda ootab haud. Sind aga ootab voodi.»

Trobikond tujusattunud külalisi lahutas nad. Henri oma sõpra otsis, ei leidnud ta teda enam.

...JA IMED

Juba ammu toimus kõik kasvavas kääras ja algava äärmise tõuklemises. D'Anjou paleest siirdus seltskond Louvre'i lossi, seal pidi hommikul katkestatud ball jätkuma. Täna polnud valjusti riieldud, selle asemel avalitses tunglejate hulgas tavaliselt mitte märgata

olukord. Nad ei teadnud üldse, keda nad teelt ära hoida või oma salka tõmbasid. Vaevalt et nad veel Prantsusmaa kuninga päris lähedasele ringile tähelepanu osutasid. Henri oli vahepeal liiga kaugemale eemale tõud, Margot'd ta enam ei näinud, teda ümbritsesid ümbardavad müürid, millest pilk läbi ei tungi. Kõik toimus ühe meenäos. Seetõttu hüüdis ta ka tahtmatult:

«Margot!»

«Jäinud sõidukis oma daamidega,» vastas keegi. «Siia, aga minu juurde!»

Henri ei näinud seda, kes kutsus. Ta tundis Agrippa du Gange'i; juba ei kuulnud ta seda enam.

«Laske mind läbi!» käskis ta. «Tahan kuninganna juurde minna.»

Ta lubas endale kellegi peenutsev hää tema taga ja jäi ühe ligidal silmatorkavalt jultunud nalju. Millist kuninganna ta siis mõtleb? Austria Elisabeth olevat ta küll vaevalt kutsunud, *madame Catherine* iga see-ku tulevat tal alati küllalt vara tegemist teha. Henri ei taht ringi: noor lollpea oli end rahva hulka ära peitnud ja tegi nagu poleks see tema olnud. See oli aga Du Gange, d'Anjou lemmik, ja mida ta lobises, oli pärit tema ühelt, võis kasulik olla seda teada. Henri naeris ja ütles, et noormees ta juurde tuleks. See lendaski juba, kuidas ta oli, kaares üle mitmete peade, hämmastav kiiruga, ja kiunus õhus. See tuli sellest, et Lévis de Noailles, ilus paaž protestantlike aadlike hulgast, oli tema ümberkiirdega põlvehoobiga hinnalise tagumiku pihta sinna lüüsnud. Need, kellele lemmik pähe kukkus, kaotasid tasakaalu ja kukkusid üle teiste. Liikumine ähvardas ühtki ohtlikku segadusse kaasa tõmmata. Keegi isand Prantsusmaa õukonnast, d'Elbeuf oli ta nimi, võttis ilma ühegi sõnata Navarra kuninga käevangu, kergitas seinalt kaitse — äkki hingasid mõlemad värsket õhku ja olid ühes meesuses päris üksik.

See juhtus nii ruttu, sõnadeta, oli üllatav, näis olevat ühele mõistetav — ja mida Henri jättis tegemata, kui ta nägi, et ilma abita Guise'i vastas seisis, seda tegi ta ka, ta tõmbas pistoda. D'Elbeuf ütles noorusliku hinnatusega: «Kui te mind oma sõbraks ei taha pidada, siis siin on mu rind.» Ja ta paljastas rinna.

Henri kummardus ette, ei suutnud nägu ära tuua, aga ka enne, valges, oli ta sõprust veel valesti mõistnud. Ta jäi isegi edasi ettevaatlikuks.

«Minge teie eesi Ma tahan Louvre'i minna. Ma saan sammu teelt!»

Kui nad kohale jõudsid, oli värav sillal küll lahti, ei olnud mitte piisavalt, ja seda ei saanud ka õieti ei lahti ega kinni panna, kuna ühed vaevaga end välja püüdsid suruda, sellal kui teised neid uksetiibade vastu kokku pressisid. Metsik möirgamine saatis pingutusi. Üksikute tõrvikute kuma lendles üle moonutatud nägude. Henri nägi vurrusid ja karedaid nahkvammuseid. Ta tundis, et nad tahtsid ära minna. Nemad polnud kuninga lauas söönud, kõige vaesemad aadlike hulgast, alamrahvas olid jäänud selle kuningakoja ahvatluse puutumata — olid mõnedel selle võõra linna kodanikel rahataskud lahti nõõpinud ja omanikud võivad maha löönud, nüüd aga ei tahtnud nad ise saada maha löödud. Nende jaoks oli asi lihtne. Nad vandusid jagasid hoope, kuna Louvre'i vahtkond neid välja ei lasknud.

Nende kuningas hõikas neid. Nad tundsid ta hääle nende rüsin lõppes järsku. Kostis, kuidas keegi ütles:

«Mõrv, Sire! Tulge meiega!»

Henri vaatas ringi: ta saatja d'Elbeuf oli ikka veel tema juures.

«Tehke, mida teie inimesed tahavad,» vastas too teine pilgule.

Värava taga käsutati: «Navarra on väljas, tooge ta sisse!»

«Laske mind sisse!» ütles Henri omaele. Nad hoidisid teda aga kinni.

«Me ei lähe sinuta, *noust Henric**. Meil on hobiaasid, tallides, sinuga võitleme me end välja, koos sinuga peame tuhandekordsetena jälle tagasi.»

Nad piirasid ta sisse ja sõandasid temast tungida kinni haarata — oleksid temagi kaasa tõmmanud oma liikumisega, ja see pärines nende täielikust usalduse looduse vastu; nad klammerdusid Henri külge nagu mõne kodukandi viinamäe külge, mis neid kaitses sellest, millest nad ei loobunud mis tahes ülevõimu puhul.

«Kui endal oleks ainult tulnud tahta. «Laske mul minna rääkida!» nõudis ta selle asemel, kuna ta nüüd ei saanud, kes sillal käsutas. Kapten de Nançay oli juba värava laialt avada lasknud, kõik hugenotid olid ära minna, ta oli seda nende kuningast ära näinud. Vurudega ja nahkvammustega mehed tungisid läbi, et näha neid, kes veel väiksearvuliselt Henri poolehoidjaid olid. Kehade vall ta ümber lagunes ning nad hüüdsid. Keegi, kes veel kohal oli, sosistas: «Minge minni!» Ohe sõbra arglik hää, kes parajasti oli viimaseks minutiks oli ilmunud, liiga hilja. Ta ei oleks õigus olnud kinni haarata. Ta pani ometigi Henri külge, ta sundis Henrid maadlema iga sammu eest, mille võrra ta teda väravast eemale tiris. Nad olid ennastunustavalt, kuni nad lahutati, nad olid teineteisele muhke tekitanud ja riided katki käristanud. Kapteni hää hüüdis:

«Minge teie pähe tuleb, d'Elbeuf! Navarra kuningat ei saad maha. Teda juhitakse aupaklikult lossi tagasi.»

«Minge, kes jälle selgelt nägi, ei leidnud oma inimesed, kes nam kedagi, ja kapten de Nançay, kellega ta üksikult talumatu tooni.»

«Sire, juba teie saabumisel oli mul au teile kinnitada: et teie rohkem hugenotte Louvre'is, seda parem. Kahjuks ei saanud meilt äsja mõningad minema. Tänu Pühale Pärtle, teie olete meil veel.»

Mille peale Henri mehele oma kaheksateistaastase võitluse kiirusega kõrvahoobi lajatas ja edasi läks. Ta ei saanud veel lõõdu jahmunud nägu. Kui aga relvakandjad läksid jooksid, kuulis ta kaptenit «Seis!» hüüdvat. Kapten de Nançay kiristas esmalt hambaid ja oigas siis:

«See on hilisema jaoks.»

Majast kostis täiel kõlal tantsumuusika, aknad olid avatud, hajutatud valguse all liikusid kogud üksteisele vastu, ainult selleks, et oma ridu seejärel ikkagi eemaldada. Henri seisis all ja otsis Margot'd, oli aeg teda üles leida. Ikka uued segased juhtumused hoidisid teda Margot'st eemal, ilma et Margot ise talle oleks midagi näidanud või teadet maha jätnud. Henri vaatas üles teadmatusse, ja ta süda kioppis.

«Küllap nüüd Margot esitas kollases hajutatud valgu-

Guise päris ilma suursuguse peenutsemiseta. D'Anjou ütles kartlikult ja mõtles Navarrat:

«Istu või minel!»

Nõbu hoidis Henrid tagasi.

«Kas sa ei tea, mis seisundis sa oled, onupoeg? Riided on katki rebitud, nägu mustaks määrdunud. Kas sa tuled?»

Henri sosistas talle ruttu:

«Nad hoiavad meie inimesi jõuga tagasi.»

«Lähme võitleme end läbi!» sosistas Condé.

«Ei.» Valjusti ütles Henri ühele majordoomusele: «Tahan otsekohe teada, kui Navarra kuninganna tupppe läheb.» Seda öeldes võttis ta istet ja nad hakkasid mängima.

Nende laud seisis suure kamina all, aga kõrgel kandis simss käsilühtrit. Kүүnlavalgus levis tuhmilt mängijate. Uhkes kivises varjus seisis Mars ja Cernakaks kuju, kes seda kaminat toetasid, sellest peale meister, nimega Goujon*, nad sinna üles oli seatud. Sest kadunud meistrite kujud on püsivalt ja toetavalt ikka veel alles, kui elavate kired nagu kүүnlad ära pavad ja endast midagi järele ei jäta. Seda ei tundu kaheksateistaastane peeglist, ja oma eluviivude mõjude kaudu ei saa ta seda ka teada. Henri vastas d'Anjou, huul värisev, hõredad udemed lõua otsas, surus end õrnalt rullitud krooke sisse, kui troonipäri oma silmad nagu kruvid kaartidesse puuris. Ta mänginud hästi, otsustades hirmunult kipra tõmbunud lümmide järgi. Kängunud kõrvad, juuksed nii kasvatu et meelekohad ja põsed pooleldi pärdikutaolised lümmid omandasid, sellest oli välja lugeda, ja ka labast ninast, et ta tahab tappa ja et ta ise surma kardab. Nõu baretil sätendasid ehted, ta näole ei ulatunud vähim sisemist kirkust. See oli nārune, kuna ainult mustjades mud ta ümber mänglesid. «Madame Catherine!» mees Navarrast, «Catherine'i tõeline vili: tollele ei ta tahtnud oma pimedusegeeniuse kaasa anda. Äpanud, mul on tast kahju, kuna ta ainult ema kleidide kaitse all õnnekorral võib-olla tapma hakkab, üks ilma emata, kaotab ta mängu.»

«Trump!» hüüdis Navarra ja virutas oma kaardi k

omiku peale. Kүүnlavalgus levis ülalt tasa hubise-
dusti. D'Anjou kummardus ettepoole, ta puudutas
tõusnud kaarti, tõmbas käe kiiresti tagasi ja sil-
mida. Seepeale tegi Condé sedasama, ainult äge-
dusti. Mõlemad teised said endast võitu, nad ei pida-
haurama, nad olid ära tundnud.
«Võit!» ütles Guise vastumeelselt. «Kes siin verd
12»

Navarra sirutas oma käed lahtiselt ette; neil olid krii-
tised otseku vastase kүүntest, kellega on maadel-
t või nagu okastest. Aga kuskilt ei voolanud verd.
Nad vaatas d'Anjou oma käsi, ta ei suutnud neid ra-
hult hoida; ta nägu tõmbus kahvatumise asemel
hul tuhaga üle. Condé ja Guise heitsid oma kätele
all pilgu, mõlemale torkas üheaegselt pähe virna
tud kaarte segamini lüüa. Akki olid kõik nende sõr-
d punased. See polnud ainult üks kaart, kõik kaar-
kleepusid, nad lebasid loigus, vereplekid laual! Teen-
kõulati üle, laud pühiti puhtaks, majordoomus tõi
ed kaardid.

rekord nähti esmakordselt verd, kui Guise üht kaarti
pis, aga oma kätele ei mõelnud ta enam ega keegi
al enda omadele või teistele inimkätele. Kaartide alt
leis veri aeglaselt, peatumatult välja, immitses, niri-
kokku, valgus laiali. Nad pidid kangestunult selle
mes viibima, nad ei suutnud selle vastu midagi muud,
il end väikseks teha ja lasta mööduda külmatundel,
tuli neile sealtpoolt, teadmatuse riigist. Guise kiskus
l. imesena õudusest lahti, ta hüppas püsti ja van-
ta oli valge kui rätik, mille majordoomus juba jälle
lnua laskis käia. Henri aga märkas tema vasakul
ol selgesti laike. Lummutus! Ta oma sõrmed näisid
d olevat, nende jälg, ja ometi oli see ennist kõrva-
lluga kellegi teise palgele vajutatud, kaptenile värava
guise! Guise'ile aitas, ta lahkus kärarikkalt toast. Condé
omas akki majordoomuse kinni, too kokkus.

«Sa teed seda oma rätikuga. Sul on veri rätikus. Nee-
tuskukunstnik, kust sa tuled?»

«Saint-Germaini kloostrist,» ütles mees üllataval kom-
l ja ehmus veel rohkem, nagu poleks ta seda ilal tun-
tada tohtinud. Condé ei pärinud edasi, oma vihas

paiskas ta mehe põrandale ja astus talle mõlema jala otsa. Henri vaatas enda ümber — d'Anjou'st ei leidnud ta enam jälgegi. Aga noor Lévis, vicomte de Lérans, paaž protestantide hulgast, väljus särades pimedusest ja teatas:

«Navarra kuninganna ootab teid, Sire.»

VARITSEMININE

Sinu mure on tantsimine ja voodislebamine, oli talle õelnud, aga sellest murest oli talle liiga palju, üksi voodi võttis ta enesesse. täielikult, ja ta oleks nund karta: igaveseks. Margot jagas rõõmusid, mis rohkem kui rõõmud, sest need olid ta pelgupaik, veel alles jäänud, ja tasus ohtusid, tegi tasa alandab häbistas halbu mõtteid. «Margot, su ema tappis minu ema, sina aga annad minu enda neile välja. Delila Simsoni*. Margot, ära hoiata mind, armastus, lausu parem ladinakeelseid värsse oma tumedal häälel. Margot, ma võin järgmisel hetkel relvastada sellest toast lahkuda ja kõik sinu omad maha lüüa. Ma on küllalt enda omi siin Louvre'i lossis, nad ainult varivad mind, me oleksime varem *madame Catherine* ja kes kui tema kõige kiiremad naisspioonid. Ma olen te tegema, mida ma tahan, aga ma suudlen sind, kui oled küllastunud! Margot, kõrgem olend, sest seda naised, olete, ja pole sellepärast iialgi tõeliselt pärralt! Margot, teil on vähe hinge, võrreldes minu tunde- tunde. Anna oma keha, Margot, enne kui ta vananeb. Mis saab ükskord minu *belles amours*'ist*! Ma lüüsinust, see on ette näha, ja sina reedad minu. Olen loom, kuri naine! Margot, andesta — sa oled rohkem palju rohkem kui mina, oled emake maa ise, millele leban, ratsutan ja ära lendan kuni taevasse endasse!»

Seda kõike tundis Henri, vaimustatud ja meelehe- üheaegselt. Sest miski pole meeleheitele lähemal vaimustus, see võtab tollest parima. Nõnda on noor ses. Meheiga eemaldub allikatest ja unustab nad. Me neile alati lähedale jääb, see elab ja on inimene na Navarra Henri, hiljem Prantsusmaa ja Navarra ilu

... ja õigus, üks päev on jälle käes. Oleks ta ainult ... Millega seda mööda saata? Mida leiuta- ... kelle elu peaosaks pole öö? Nad on aga ... nende mitmesugused teod ja tööd ei ole mitte ... ülmurikkad kui armastuse omad ja ulatuvad ... ülgavale kui uni. Nii läheb hertsog Guise Saint- ... l'Auxerrois' kloostrisse, mis asub Louvre'i lossi ... nyanud Puu tänava vahel. Kuivanud Puu tänavas ... Coligny, lossis käies möödub ta tihti kloost- ... trellitatud akna taga ootab keegi, juba eil- ... väsimatult varbade tagant varitsedes.

Oheksas ütleb: «Mu isa Coligny,» ja ootab ... asjatult. On kahekümnes kuupäev. Varbade ... varitseb keegi. Guise mängib Charles'iga palli ja ... oma särava ja avala näo varjus sõnale «varit- ... Ta mõtleb, et juba eile pani majordoomus, kes ... teenistuses, kellegi kloostri tegevusse. Mehe ... val on püss, ja ta varitseb.

Madame Catherine jääb nähtamatuks, ta uste ees sei- ... vahid, väljas ja sees, ja ta liigub kepi najal, aga ... tult, ühe juurest teise juurde. Igaüht piidleb ta ... näkku, ja sõdur vahib üle tema tühjusse. «Varit- ... mõtleb Guise. Mõtleb, et trellidega akna taga on ... tema, tema vana õpetaja korter valmis teoks. Ma- ... domuse muretses üks sugulane, püssi keegi teine, ja ... tal on ajapikendusel mees, kes seal varitseb. Varit-

... kahekümnenadal toimus ka teatrietendus kokku- ... nud õukonna ees, Prantsusmaa kuninga kaas- ... sel. Paremal paradiis, vasakul põrgu, nagu on ... ja lösi. Sissepääsu paradiisi kaitsesid kolm rüüt- ... olid Charles Oheksas ja ta mõlemad vennad, ... varem polnud neid nii üksmeeles nähtud. Põrgus ... suured ja väikesed kuradid rõvedalt ja ruma- ... lagapõhja aga moodustasid Elüsioni väljad, rah- ... dud kaheteistkümne nümfi poolt. Kõik oleks korras, ... draamaatiline on see, et maailm sattus korralage- ... ja nii võttis jõuk ekslevaid rüütleid nõuks paradiisi ... ta. Need aga võideti Charles'i ja ta mõlema venna ... hing kihutati põrgusse. Muide kandsid nad vurru- ... ja karedaid nahkvammuseid.

«Margot! Kas me ei saaks siit eemalduda, sest on üldiselt aeg, et ma sind lahti rõivastan, su liha põletab!» hüüab Henri.

Guisse mõtleb: «Varitseb. Völlaroog de Maurevert varitseb. Mu toomhärja, kes suurt protestanti vihkab, mu majordoomus, kellele Condé kahe jalaga peale astus, — varitsevad.»

«Mina olen Prantsusmaa kuningas ja kaitsen pead,» mõtleb Charles. «Võitnud ja karedad vammused käige te põrgussel! Teie usku on igatahes ka mu õnne isegi mu isa. See siin ei tähenda siis ka muud, kui et teatrit mängin. Mu rinnaümbermööd teeb Jupiteri kordadeks ja reled on mul niisugused, mida ainult Herkules oma dega võib kõrvutada.»

Nüüd juhtus, et taevast laskusid alla Mercurius ja Iphido* — üle loomulikuna näiva vikerkaare, mis salvestest oma valguse. Need jumalad ei ilmunud ainult masinate imeliku kunsti pärast, vaid eriti selle et balleti võiks alata. Nende jumalate palvel töid k paradiisirüütlit nümfid välja kuni saali keskele. Nende kanded nende suurematute olevuste poolt, kes aga ainult näitlejannad, kestsid üle tunni: niikauaks, kui vurrude ja karedate vammustega mehed põrgusse naste, ringituiskavate kuradite naeruväärse rõved hoolde.

«Margot! Kas me ei võiks siiski viibimata siit eemalduda, sest on üldiselt aeg, et ma sind lahti rõivastan, liha põletab!»

Varitseb varbade taga, varitseb vahtide taga.

«Margot! Kui me ometi võiksimel!»

Varitseb.

«Mina, kuningas, olen kõige tugevam. Lõpuks tõsta me nümfid õhku, ja kõige raskema tõstan mina ise.»

Varitseb. Teine päevgi võib veel mööduda ja masinad nad uute pidustuste ja mängude puhul end daamadeks, et olla toredam või ka kummalisem, Navarra tavalasena, Guise koguni amatsoonina. Sellegipoolest alg lõpuks ometi kahekümne teine kuupäev, see on reedel, juba üheksateistkümnendast alates, toomhärja korter. Kuivanud Puu ja Louvre'i vahel...

Varitseb.

REEDE

Admiral Coligny, härra Gaspard du Châtillon oli nii tugev ja väärikas mees, et ta eales üksinda välja läinud. Kogu oma eluaja oli ta ümbritsetud vägedest, ja ta käsutas, ja ta istus nõukogus, kui mitte kuninga nõunikuna, siis mässajana nende vastu. Kuna nüüd Charles Üheksas teda isaks nimetas, vihkasid teda ühed ühelt, ja teised kartsid tema ja ta elu pärast, ehkki tema õhinaga. Tema käigul Louvre'i selle reede varahommikul piirasid nende kehad teda vallina. Härra admiral rääkis salajasel istungil kuningaga rahast, nimelt lüüsi, mida nad saksa landsknehtidele veel võlgnesid pärast sõjast saadik, ja seda sõda olid nad mõlemad võitnud vastu, pidanud.

Admiral saatis pärast istungit Prantsusmaa kullatööd pallimängule. Ta nägi kuningat partiid alustamas endali enda väimeespojaga ja kellegi kolmandaga, see Guise, varem tema vaenlane, nüüd lepitatud kuninga poole. Siis jättis härra admiral jumalaga, et pöörduda end Kuivanud Puu tänavasse, ja teel luges ta kirju. Ta mõtles, et tema aadlikud, et teda mitte segada, jätsid talle vaba ruumi. Katmatult sammus ta üle väljakuulutatud Germaini kloostril juures. Kõlas lask, ja siis veel üks. Esimene purustas vaskkuuliga härra admiralil sõrme, teine haavas ta vasakut käsivart.

Admiral ei lasknud erilist ärevust tekkida. Oma kavalust välja viidud saatjatele näitas ta akent, mille allide kohal veel suitsuvine hõljus. Kaks isandat jooksis sinna, vahepeal plagisesid maja taga juba galopeeriva hobuse kabjad. Kolmanda saatis härra admiral kuni juurde, et too kuningale ette kannaks. Veel polnud hommik lõppenud, kuid Charles Üheksas tõmbus seda üht tagasi. Ta oli nõrkinud ja tundis hirmu. «Mõrtsur peab selle eest karistust kandma!» ütles ta, ja: «Kas sa ei tuis iial rahu ei saa?» püüdis ta veel öelda, kuid tal hakkasid hambad lõgisevama, ehkki talle kinnitati, Guise'i paljude teenistusvalmitest poolt, et see tulistamine oleks hullumeelse tegu.

Mõlemad aadlikud, kes olid laskjale järele jooksnud, pöördusid härra admiralil juurde tagasi; ta ootas neid

samal kohal. Nad kähistasid, et see vilets lipsas tänasvirvarris neil käest ja on nüüd juba kaugel tundsid aga tema ära: see oli keegi härra de...

«Pidagel» keelas härra admiral. Mitte tema nime tunnen end raskelt tabatuna, võib-olla ma suren. Ma tahan seda tunda, keda ma võiksin oma viimsel tunnimlikust nõrkusest vihata.»

Ühed toetasid teda edasiminekul, sest ta oli kahv ja haavast jooksis rohkesti verd. Järgnejad sosises omavahel veel ebaselgeist asjaoludest.

«Ta lebas Guise'i voodi all ja tahtis teda tappa. Ma pärast siis samal ajal tema suurimat vaenlast? Ilma meile, kui selle taga peitub Guise — ja ta peitub taga.»

«Jumala tahtmine sündigu,» ütles härra admiral. Nad Kuivanud Puu tänavas oma inimestele, kes teda kahes surmani ehmunult põlvili langesid.

Ambroise Paré* oli osav kirurg ja kuulus religioosomade hulka. Ta pani mängu kogu oma kunsti, paistis seda kui oli ennast ja oma patsienti kinnitanud usalduses jumala vastu. Kolm korda oli vaja lõigata, siis tal ges purustatud sõrm. Paratamatult talus härra admiral kohutavaid valusid, mis hoolimata tema kannatlikkusest ja hingerõõmsusest teda kehaliselt väga kurnasid.

Kui Navarra kuningas ja prints Condé ta voodi lähastusid, ei suutnud ta algul rääkida. Nii leppis ta sellega, et külastajad talle jutustasid, mida nad teadsid, kui kõik kuningakojas ja linnas seda teadsid. Sest alasti oli täitsa iseenesest ühest allikast tõusnud ja jook läbi tänavate kiirema galopiga kui isegi mõrvar on võigul. Mõrvar oli palgatud Guise'i poolt.

«Oli see siis see ilus leppimine, mille puhul kuningas oli käendajaks?» ütles lõpuks Coligny.

Ilmselt kutsus ta jumalat tunnistajaks, sest kukkus üle oma kõrge padja nihutades pööras ta oma silmad munad ülespoole ja veelgi kaugemale, kuni neist amokitsas kaar laugude vahelt välja jäi. Lohkuvajunud pogetega näos lahutas vana karm suu oma huuled, nagu ei tahaks ta enam käske välja saata, vaid seisaks avatootuses, et need tulevad ülevalt. Eredasti valgustati laubal püüdsid kortsad jarsult nagu läbi pilvede valada.

meelekohtade poole tungida. «Parem juba mõeldum kui mind ära salata ja kui sind kaotada, jumal!» Nõnda kinnitas pühalikult see nägu, ja selle harras ja suureline ühtaegu.

Navarra ja Condé arutlesid loomulikult, et hoolimata sellest läheb vana Guise'i surm härra admiral arvele; vähemalt räägitakse. Nende meelest oli arusaadav, et mõni ise seda eitab. Samuti oli neile selge, et mõni poeg polnud ilal tõeliselt oma kättemaksust loobunud. «Aga nüüd aitab talle,» arvas Henri endamisi. Ühest sõrmest jätkub. Ma ei saa oma vaese ema surma lähegi ärahakitud sõrmega karistada.» Rauga nägemine kui ka võrdlus oma juhtumiga mõjusid nii, et tal känd silma tulid. Ta nõbu Condé, vähem tundlik ja teeriti õrn, ütles välja, mis ta mõtles:

«Härra admiral, teie leppimist Guise'iga ei saanud mingaski käendada. Te ise pidite end hoidma mehe, kelle isa tapeti.»

«Mitte minu läbi!» kinnitas Coligny kõvasti. Ta vaadates neile otsa, tahtis end üles ajada; liigutamisel oleks ta saagu karjunud, selliseid valusid tekitas ta oma sõrrele. Ta teener ja majavaimulik tõttasid talle ja Condé vaikis jahmunult.

«Mina» rääkis Coligny pühalikult, «ei ole Lotringi ma soovinud ega ette teadnud. Ta ise plaanitses mind ja täna viis ta oma poja käe läbi selle lõpuks täide. Ma aga polnud tema vastu midagi ees. See on õigus. Ma aidaku mind.»

«Nad kuulsid teda, ja võis jääda mulje, et jumalgi teda teadis. Navarra ja Condé jätsid hüvasti ja lahkusid, ainult sellepärast, et haavaarst seda nõudis. Condé oli hirmutatud, esitatud süüdistuse võttis ta oma

keses sõnaselgelt tagasi. Navarra vaikis, oma sisimust ei uskunud ta härra admiral ainustki sõna. Palju blenn näis talle kindlana, et Guise'il oli arusaadav oma vanale vihale Coligny vastu. Ta saatis välja Navarra selle juurde, kes kunagi oli tahtnud ta isa surma. Ta ei vähem või üldse mitte saatis ta mõrvari protestide juhi juurde. «Toda polnud mõeldud ja seetõttu ei meil teistel enda pärast midagi karta. Margot!» Nõudis ta süda, kuigi ta edasi mõtles. «Ka ei sure vana-

mees. Ta on ainult harjunud pühalikult käituma ja teise isegi kahtlastel puhkudel jumalat enda poolele. Marthe hüüdis ta süda tormiliselt vahele, ja ta kiirendas samme. Ambroise Paré pani oma instrumendid valmis, et läbilastud käsivart lõigata. Cornaton, härra admiirantustav teener ja ta majavaimulik Merlin * nutsid, et admiral saksa tõlk, nimega Nikolaus Müss, suurt kahinatajakuju süvenenult silmitses, sest ta armastas ja kartas teda. «Seegi kord on reede, meie issanda eeskujul. Nii sosistas ta vaikselt toas.

Navarra tegi vahepeal, mida endast lugupidamata nõudis. Koos Condé ja noore La Rochefoucauld'ga ta Charles Üheksanda juurde ja kaebas kallaletunginud, mis oli teostatud härra admiralil isikus tema kõigile religiooni omadele. Charles ise suutis vaevata kida, ta oli tõeliselt veel sügavamalt tabatud kui Navarra. Ta ainult kogeles, see olevat tema enda haav tema sõrm, tema käsivars! Ta raputas neid ihuliikmeid nende silmade ees tunnistuseks, et ta jõleda teo eest kätte maksab. Aga ta ema ei lasknud tal lõpuni rääkida, sest ta oli kohal. Madame Catherine tegi ukse lahti ja pea, kui ta protestantlike härrade saabumisest teada sai.

«Kogu Prantsusmaa on haavatud!» hüüdis ta. «Nad ei võta enam palju aega ja nad pistavad käe kuni künge ta voodis!» Kusjuures ta suurt hirmu väljendades oma vaesele pojale tõesti hirmu peale ajas. Sest poeg tahtnud ikka veel tõsiselt uskuda, et ta ema võiks ka teistega tema vastu vandenõu septseda. Navarra, kes seda täiesti teadis, sattus siiski kõhklusse; madame Catherine peaaegu veenis teda, kuna ta oli omal viisil ras. Admiralil tapmiskatse tuli talle liiga vara, Guise oma pead talitanud.

Navarra ei palunud veelkordselt, et Charles teda tema omi ära saadaks, kuna nende jaoks pole Püha enam kindel. Heal meelel võttis ta kaasa lubaduse, kuningas ise tahab härra admiralil külastada.

«Ja mina ka,» ütles vana kuninganna ruttu. See vaipuudus, et tema vaene poeg oma nõndanimetatud isa ilma temata kõneleks!

Haavatul aga tuli taluda kahte sisselõiget oma kummal varde, mis tehti kuuli eemaldamiseks. Kes näo oma po

ol ainult ära pöörab ja jumala nimel valu ohjeldab, etab ennemini oma julguse kui see, kes juures seisab ja ei muud midagi silme ees hoida peale kaduva keha etatud, verdpritsiva ihuliikme. Härra admiral trööstus, kuni pastor Merlinil ta amet meelde tuli. Ta pidas jumala poole tulise palvega, ja see tuli õigeaegselt, sest kuni haiget seoti, kaotas ta nii palju verd, et põud mõtlemapanevalt kahanes. Kirurg oli väga tõhus, temagi palvetas oma südames, sellal kui ta kõrva alla rinnale asetaski.

Härra admiral lõpuks silmad uuesti avas, oli tal meelasi issandat tänada, nii valjult kui suutis, nende vande eest, mille vääriliseks teda peeti. Kui jumal tema teenete kohaselt kohelnud, kuipalju rohkem ka ta veel siis kannatama! Pastor mõistis hästi, mis murevalt haigele endale teadmatuks jäi: ta tahtis selgust tunnistustega oma mõrvareid õieti ülekohtu poolele viia. See oli lubamatu ja Merlin hoiatas teda. Seda ta ei oletas härra admiral, et ta andestab neile. Kogu rahusega, milleks ta siamaani võimeline oli, pihitis jumalale ja andis end tema armu hoolde.

«Oli issand! Mis saaks meist, kui sa meie pattudele ei anna. Pane armulikult mulle arvesse, et ma kõik jumalad olen kõrvale lükanud ja kedagi teist ei kardaks kui sind, Jeesus Kristuse igavest isa!»

«Jumalate all mõtles ta pühakuid — mõtles aga Marssi ja Cerest, kellede häbitu kehailu oli välja pandud ühe kamina juures keset kuningalossi, samuti kui Jupiteri või Jupiteri, keda kehastas maskipidudel poolpalk kuningas. Coligny ei armastanud maailma, nii väga ei ta tema pärast ka võidelnud oli; ei uskunud kehaile, ja tema jaoks koosnes tõde sellest, mida ei nähta. Ta ütles jumalale, keda ta tundis:

«Kui ma siiski surema pean, võtad sa mind otsekohe oma riiki, puhkama õndsate juurde.»

Admiral Coligny oli pidanud võitlema põlastusväärse maailma eest; rahu saabumine oleks talle sobinud.

«Kas asi siiski rõhus teda, ühes asjas tahtis ta jumalat, kes sellele võib-olla teisiti vaatas, siiski veenda. Tema endiste, ülespoole suunatud sõnade ajal kõlas see sõnades ikka kaasa; korraka ütles ta seda valjusti.

«Ma pole süüdi Guise'i surmas. Issand! Mina ei ole
nud seda.»

Nüüd oli ta rääkinud, sõnad olid lõpul; nüüd oli ta
mus, kas need tõesti üles jõudsid ja seal vastu
Hirmunud pilk rippus nende järel. Siis astus Prantsus-
maa kuningas sellesse tuppa.

Ta oli lõunat söönud, kell oli kaks, ja teda saatsid
ema, ta vend d'Anjou ja rohkesti isandaid, nende
gas Navarra teiste religiooni omadega. Charles Ühis-
astus haavatu voodi äärde ja rääkis:

«Mu isa, teil on haav, aga minul valu. Ma vaimu-
nil kohutavat kättemaksu, et see ei pea ilalgi inimese
mälust kustuma.»

Siinkohal lakkas *madame Catherine* il ja ta poeg
d'Anjou pälis hea olemast. Kõik pilgud langesid tema
enesest nendele. Ka tegid nad kindlaks, et juuresol-
hulgas olid enamuses protestandid. Nad teadsid aga
väljas oli hertsog Guise oma abinõud tarvitusele
nud. Vahepeal pidid nad pealt kuulama, kuidas va-
mässaja end kuningale kui tema ainsat sõpra kiitis. Al-
llst muret küll tegi endale mees, kes ometi suurema po-
Coligny ütles: «Kas pole häbi *Sire*, et teie salanõuko-
ei saa puudutada ainsatki küsimust, ilma et Alba he-
sog seda otsekohe teada ei saaks?»

Caterina di Medici arvas seejuures, et ainult va-
pidine oleks olnud hukkamõistetav. Võim kõige üle
väikesele itaalia vürstinnale ainult Habsburg. Kuninga-
riik? Tema hoidis seda püsti, ja sel kitsikusetunnil
dus ta seda äärmiselt veriselt kaitsta ketserlike la-
jate vastu. Ta tegi seda üksi, ainuüksi oma vana, põ-
isiku näol — aga jõu selleks võttis ta oma alistumise
maailmavõimule.

Kui Coligny jõudis lõpule oma kõnega, mis oli
ainus kaebus ja oma eelistatud olukorra kuritarvitam-
surijana, siis nõudis ta jahmunud ja andunud Char-
peale selle jutuaajamist ilma pealtkuulajateta. Kuninga
nõudis oma emalt ja vennalt voodi juurest eemaldum-
Nad astusid tagasi kuni toa keskpaika. Nende üm-
olid sel hetkel ainult protestandid, suur arv protestan-
likke isandaid hoidsid vana kuningannat ja tema ka-
mikpoega oma füüsilises võimuses.

Il tarvitseb vaid pihta hakata, sel hetkel esindate
sõprunaid. Ainult hea, et te pole nagu olen minal Te
teadusse, sellega lähetege karile. Nii tihti, kui ma
edukile murdsin ja teie südametunnistusevabaduse
sõltusin, uskusite te mind ikka jälle ja nüüd usal-
te mu vaese nõrga poja sõna. Teid ei saa aidata, te
saatuse ära teeninud. Minu suhtes te kindlasti
to te, seni kui te seda veel võiksite; varsti on aga
minu võimatus möödas.»

Siis ütles *madame Catherine*, peletas sellega oma
piilus vahetevahel kähku ja kavalalt ringi,
tõuske, tuhakarva nägu jäi tõsiseks ja väarikaks.
«Kelle kuulatas ta voodi poole, ei saanud kahjuks
midagi aru. Täies rahus otsustas ta tänamatu jutu-
me lõpetada, astus lihtsalt jälle voodi äärde, need
teadandid lasksid tema ka läbi, ta oli ju *madame Cat-*
rine ja ta soovitas oma pojale haavatut mitte kauem
tada. Charles ägestus; ütles, et tema on isand ja
ed aladadset, mille vastu Caterina selletagi val-
tunud oli. Loomulikult oli suurte pretensioonidega
ta kuningat tema vastu ässitanud. Kui ta toa vastas-
el oma vaese poja parasjagu käsile oli võtnud, tuli
valja.

«Admiral ütleb, on õigus: Prantsusmaal tunneb
inglaid sellest ära, et nad oma alamatele võivad head
halba teha. See võim aga koos asjade juhtimisega on
üle läinud, *Madame!*» Charles hüüdis seda valjusti
ingile kuuldavalt. Kui see enne veel polnud, siis see-
d muutus admiral surm otsustatud asjaks. Parim
in jaoks oleks, kui tema jumal laseb tal ise surra.
«Kuninglik viha polnud vaigistatav, niikaua kui kunin-
dumbritsesid see tuba, voodi ja ta mõrvatud isa, haa-
rat, kes talle vaskset kuuli näitas, pastor, kelle kõr-
kokkukogunenud põlvili laskusid, et vaikselt kaasa
tada, ja veel üks, ükskõik kes, kes endamisi pomises:
«Egi kord on reede.»

Charles pakkus oma isale varjupaika Louvre'is, roh-
el saanud ta tõepoolest teha. Navarrale ütles ta ja
tas tal õlast, et talle ligemal olla:

«Minu kõrvale, armas vend! See tuba, mis on su õe
ka uuesti sisse seatud, et ta lahtise ukse kaudu teie

mõlema juurde võiks minna, sinu ja Margot' juurde, kui tahad, siis annan ma selle toa temale, oma...

Henri tänas, Charles'i sõnad kergendasid väga ta dant. Stseen siin sees oli teda väga ängistanud; ah, tunnil tungis mõrvakavatsus täitsa alasti ta teadvusse. «Et Charles pakub kõigest hoolimata Louvre'i ja... õe tuba avatud uksega minu juurde! Vanaeit on lo... ma näen ju seda. Pöörab selja ja tatsab välja.»

Kui kuningas, ta ema ja kogu ta saatjaskond ära läinud, järgnes majas alumisel korrusel protestid printside ja aadlimeeste nõupidamine.

Paljud nõudsid, et härra admiral tuleb viivitamatult Pariisist minema viia oma lossi Châtilloni. Need juhuse tõttu olnud üleval koht, kust nad äramine kuningannale võisid näkku vaadata; ja ainuüksi nägu, mida *madame Catherine* lõpuks enam ei va... nud, viis härrased oma kangekaelsele arvamisele. «... ny», härra admiral väimees, vaidles sellele vastu; ta tahtnud valitsejat umbusuga solvata. Navarra otsus...

«Härra admiral tuleb elama Louvre'i minu oma kõrval asuvasse avatud uksega tuppa. Ta voodi... peavad ööl kui päeval seisma mu aadlikud.» Kui ta ütles, tagus ta süda. Ta rääkis siiski lõpuni, ja ka... nende vastust nüüd lootis või kartis, enamus nõu... temaga.

Siis läksid kõik veel kord üles. Haavatule pandi va... side, rüüstatud liha tõmbas kõigi pilgud endale. Ke... tegi nõupidamise tulemuse teatavaks, ja Coligny, ke... ülesse pööratud, ohverdades jumalale oma valu, va... lihtsalt:

«Jah.»

Uhes nurgas seisis inimene ja pomises endamisi... gis teises keeles mõningaid sõnu, neidsamu mitu ko...

EELÖHTU

Kui rõõmus on ärev linn! Siin on ikka veel pulmad pakutakse aina vägevamat — mitte ainult õukonnale, rahvale ja auväärsetele inimestele. Üllatused, hämmastavad juhtumused, mis on olsekui tasuta teater! Peaa...

lood täitub igaühel mingi soov, sest kes küll poleks... ja plaanitsenud, ehkki värisedes; nüüd aga tu... enesest, ja sind see ei puuduta — sina naudid... ilmujudinaid. Rohkem judinaid! Aina rohkem!

«... lade kuningas abiellus meie printsessiga, ja... eri pihta lasti. Uhesugused mõlemad. Uper... aga käia! Nüüd sammub ta maja ümber tugev... d Smna, ja järele vaadata, kas lugu viiekümnest... lussimehest on õige. Hohoo! Ärge ikka torgake, tulistage! Me oleme rahvas ja auväärt inimesed. ... ise, on, nagu ma ütlesin. Vanal ketseril on eilsest... lilm nahka läinud ja ta palus kuningalt endale... sel. Kaitse ennast ise, kuningas, kui juba Guise'id... nevad! Seal ta ju on, meie ilus hertsog! Ta näitab... rahvale ja eriti naistele. Elagu Guise! Kuidas siis... Sina, meie unelmate kangelane, jooksed hugenot... lara?

Nüüd see oli. Sel kahekümne kolmandal kuupäeval ei... tund populaarse Guise'i käsi algul hästi. Vaskkuul... lussist tabas lõpuks veel teda ennast, nii kujunes... ta ise, ta vend ja kardinal Lotring olid kahtluse... ainult esialgu veel vabaduses. Vangistatud olid... mimesed Saint-Germaini kloostrist, seadus käis... rada, kuningas vandus, et ta ka neid endid oskab... nad süüdi on. Kõigepealt eemaldusid nad ku... lojast, hiilgava kaitsega lahkusid nad Pariisist, ... oli näiline ja pettus. Igal ajal jäid nad kätte... davaks, kui *madame Catherine* neid kutsub.

Madame Catherine oli sel päeval halvemuses, kui... null arvestada väliseid fakte. Faktidest oli *madame Catherine* üle oma tasakaalu ja endausalduse tõttu; ja... koltus täielikust veendumusest, et elu on kuri ja et... be käib koos eluga, teised aga vastupidi. Tema astro... oli teda muide informeerinud, kuidas läheb.

... kui päev kestis, nägi ta veel kõike pealt: tugevat... ltkonda Kuivanud Puu tänavas ja mitte ainult seda. ... vaene poeg oli kõigisse ümbruskonna majadesse hu... nollidest härrased paigutanud. Vahetpidamata laskis... gas järele pärida haige tervise üle. Sellest võttis... ka ta ema, ja hoopiski mitte tühjast-silmakirjalikku... d. Väga palju olenes sellest, kas admiral Coligny

tervis paraneb. *Madame Catherine* kuulis: «Jah,» ja les endamisi, et see on paha admiralile. Just oma jaste mõtete pärast soovitas ta oma tütrele, noorel varra kuningannal, admiralil külastada.

Margot polnud õpetatud üksnes raamatute kaudu, mestestki oli ta suurema osa juba taibanud, eriti aga viimasel ajal. Ta teadis juba, et hugenotid, nii ohjamatult kui nad ka esinesid, olid siiski süütud ja kahetud kui lambad. Niisuguseks oli neid nende jumalate kuna ta neile südametunnistuse oli andnud, õnnetu oli see neil veel kõige suuremaks mureks. Kuulekalt Margot, mida ta kole ema käskis. *Madame Catherine* talle varem argipäevasena paistnud, ehkki valitsevana argipäeva üle, mis pisut kardetav välja võis. Sellest peale, kui Margot armastas, omandas ta teise ilme, ja üks hääl, ta armastuse hääl, püüdis teda küsida, kas ta *madame Catherine*'i ikka veel heaks mõtab. Vastust see hääl ei saanud. «See oleks hugenot mõtles Margot. «Aga me läheme härra admiraliga me vaatame järele, kuidas temaga lood on, ja siis teame emale, et ta sureb; teatame seda igal juhul on kõige kindlam.»

Nüüd kohtas ta haiget täies paranemises. Haige tervis isegi püsti tõusta, et Navarra kuningannat võtta. Margot ei lasknud seda sündida — aga kui mulik tänupsalmi alustas ja paar malbet inimest koges ja eheteta toas maha põlvitasid, et kaasa laskus ka Margot põlvili ja laulis kaasa. Süda klops tal seejuures. Aga esiteks oli tema saatjaskond allunud, aknad ja uksed olid suletud; ja siis, nende tallellega siin! Need ei lähe ega reeda teda.

Ohe ülesande oma emalt sai ka d'Anjou; selle korraldas ta, et Coligny vahtkond läks tema emal vaenlase, kellegi teatud Caussens'i, käsu alla. Navarra kuningas pörkas sellest hetkest peale ainult raskust ja pidi päev läbi vahele segama. Iga relva pärast, nad majja tahtsid viia, sattusid admiralil aadlikud de Caussens'iga. Tema käitumine andis põhjust, et kord nõuti admiralil äraviimist. Selle vastu hääletas needsamad, kes esimesel nõupidamisel: ta ise ja ta mees, Condé ja Navarra Henri. Ikka veel lootsid na

trah'i peale — kellega sel ajal midagi ootamatut

kuul et märgatud veel midagi, kuningas läks paljude laudade juuresolekul voodisse; ka Navarra pidas juures vastu, ehkki ta oli väsinud oma mitmesugustest härra admiralil julgeoleku pärast. Kohe ta otsis ta oma voodi üles. Ta aadlikud saatsid ta kuninganna polnud veel seal; varsti sai Henri, et Margot oma õpingute ruumis palvetavat. See polnud igauhele silma torkama, eriti aga Henrile: Margot üks omaette jumala suure silma all palvetamas. Margot meel oli raske ja täis paratamatuse taju. Ohtu oma ema juures veetnud, istunud kirstul ja püüdnud tunda nagu tavaliselt.

Ja ema võttis külastajaid vastu, kõigepealt ta venna Henri, ja hiljem ilmusid veel mitmed; ainult üks neist oli Itaallane, keegi härra de Tavannes*. Teised kolm olid Itaaliast; ja Valois' printsess taipas, et nende kolmek pidi olema märgiks eesseisvatele ebatavalisündmustele. Akki meenusid talle samasugused valetatud tähelepanekud, millistele ta lihtsalt tähtsustanud. Nüüd ta seda enam ei suutnud. Kirstul teises otsas teritas ta kõrvu ja näiliselt raamatuisse konuna sai ta siiski kuulda mõne sosistatud itaaliake sõna. Need ei tähendanud midagi head. Admiraligny pidi surema, ja kõik, kes siin olid, eesotsas tema aga, tahtsid ta venda, kuningat, selleni viia, et ta seda üksi sündida.

Vaene Margot sattus sellisesse segadusse, et ta, sellel meel et oma silmi peita, otsis ema pilku. Vaevalt aga ta seda kohanud, seal kätas *madame Catherine* jämedalt peale. Tema, kes muidu kunagi häält ei and ja isegi lüüa võis ilma nähtava erutuseta, teotas keeles tütar, hüüdis teda sõnaga, mis «hoora» tähendas, ja käskis tal minema kasida. Sellest siis vaese abitu jutuaamine jumalaga. Ta teadis liiga palju, ainult kõikteadjale tohtis ta seda ütelda. Kui ta arvasand talle järele saatis, huvituses, mida ta nii kaua, siis järgnes ta tema kutsele sedamaid ja leidis ta ümbristatud umbes neljakümnest hugenotist. Nii ei tundnud ta veel üldse, nii lühikest aega kui

ta abielus oli. Kõik rääkisid läbisegi härra admiral
õnnetusjuhtumist. Ikka jälle otsustati: niipea kui
saabub, peab kuningas andma neile nende õiguse
Guise'i suhtes, muidu võtavad nad selle endale ise
möödus aeg, ja keegi ei saanud silma kinni.

KUS ON MU VEND?

Siis astusid nad Charles'i juurde magamistuba
Ukski vaht ei hoidnud neid tagasi, sest tulijad olid
Madame Catherine oma poja d'Anjou'ga ja nende nelin
keda ta veel kaasa tõi. Charles Üheksas ajas end ja
üles ja arvas, et tuldi teda mõrvama. Siis tundis ta
oma ema, kes tal üles käskis tõusta. Kui Charles oli
teline neid ära kuulama, ehmatas ema teda kõigepe
sellega, et ta olevat kadunud. Mängus olevat ta
troon ja elu. Lähema seletuse jättis ta teistele. Nad
tõendasid talle paljude üksikasjadega, et admiral oli
sakslased ja šveitslased kohale kutsunud; nende
kuningas ei saavat.

«Hüüa teda edasi oma isaks!» rääkis ema külmal
lel vahele. Katoliiklased olevat omalt poolt otsustan
minna lõpuks protestantide vastu, aga mitte enam
maga.

«Sinu nõrkus on su kahe leeri vahel tagumikule sa
nud, ja mõlemad pooled näevad sinus vaenlast,» ütli
vend d'Anjou, kes polnud ilal veel nõnda rääkinud
mast vähemalt sai Charles aru ja peale tema veel ha
de Tavannes'ist. Kolme itaallase jutt jäi talle seda se
sernaks, mida valjemini ja jultunumalt nad tema
prantsuse keelt kõnelesid. Kõik väljendasid end siin
hoopis teisiti kui kuningas seda oodata võib. Kogu
eksistents omandas juba seeläbi võõra näo. Kuningas
peab olema ligipääsmatu nagu oma pildil, ja ta ho
end inimestest kaugel selle viisi läbi, kuidas ta se
ja astub ning silmalau nurgast kõõrdi alla vaatab.

Charles Üheksas ajas end nii kõrgele üles kui sai
õõrietes, millesse ta oli takerdunud. Ta vaatas silm
nurgast ja teatas sissetungijaile, et kohus minevat o

«Guise'ide süü on ilmnenu. Ma karistan neid. See
on lahe.»

Madame Catherine: «Mitte sinu. Sinu hugenottide oma
sina oled nende tööriist, mu vaene poeg. Kui
Guise'e üle kuulad, ütlevad nad sulle, et nad täit
sinu ema ja venna käsku, sest meie üksi käski
admirali pihta lasta, et sellega sind päästa.»

«Lõp sellegi koletuse häält kõrgendamata kuuldavale
tutas seejuures koguni õlgu. Sellega põhjustas ta, et
esimesel silmapilgul veel üldse ei taibanud,
ma tõeliselt oli teinud. Suhtelise rahulikkusega
Charles:

«Käskisid seda? Ema, see ei või olla.»

«Istus poja ees, vaatas üles ja pidas teda sil
Kolm itaallast tahtsid juba jälle pihta hakata.
Anjou pani had vaikima; ta ohjeldas vaevu oma lödi
nisi. See oli ohtlik silmapilk; tagajärjetult oli vana
nappanna lemmikpoeg emal tõega väljatulemise ära
tund. Ema pidas tõe valusaks kui keppi ja seetõttu
ohkuks oma vaesele Charles'ile.

«Ma käskisin seda,» kinnitas ta — istus seal, vaatas
ja jälgis, mis pojas üksteise järel toimus, kui ta
las, punastas, ägeda liigutuse ukse poole tegi ja
ta tagasi tõmbus. Rohkem kui sekund aega oli kin
et ta vahid kutsub ja kõik, kes siin on, vangistab,
ema.

«Ma ei juhtunud. Veri voolas ägedalt ta näkku tagasi,
ta tuikus jalgel.»

«Sa pead istet võtma, mu poeg,» manitses ema teda,
oma lemmikule tähendas ta, et too võiks ometi oma
hüüseta lõdisemise jätta. «Lihunik ei sõanda,» mõt
ta Charles Üheksandast. «Ma talitan nõnda, et Habs
voib rahul olla; ja tähedki tahtsid seda. Kõigega on
müüd korras.»

Charles nõjatus toolile ja tõi kurjalt hammaste va
li kuuldavale:

«Kloostrisse peaksite te tagasi tõmbuma, *Madame*,
et seda, kui olete mind mu parima sõbra mõrtsukaks
tund ja mulle kaas- ja järelmaailma needuse kaela
anud.»

Madame Catherine ei kaotanud sellepärast veel oma

rahu, mis kuni nürimeelsuseni küündis ja pikapeale üht halvas. Vankumatult jäi ta oma kavatsuste juurde.
«Kuna sul needus juba on, päästa vähemalt elu trooni! Ainsast mõõgahoobist jätkuks.»

Charles taipas, kelle pihta. Nagu oleks teda ennetanud, langes ta toolile. See oli ta raskeim vundist nüüdsest peale võisid kõik, ühe- või paljuhäälselt, ta auku pähe rääkida niikaua kui tahtsid.

«Üksainus mõõgahoop — käskige seda, *Sire*, ja te võidate terve hunniku õnnetust ja tuhandete mahanemist.»

Charles raputas ägedalt pead ja sulges silmad.

«Pariisi linnaosad relvastuvad,» hüüdis d'Anjou värske julgusega ja hoobiga laua pihta. Seda linnaosad igatahes, aga ainult kuulujuttude tõttu, mis d'Anjou ise oli levitanud, et lugematu hulk hõbedat olevat lähenemas. Charles avas ta poole ühe väsimat silma, selles oli palju põlgust. Ehkki araks tehtud maha surutud, osutas ta omal viisil vastupanu: ta tõusis endasse ja põlastas. Seepeale kahekordistasid ta vandenõulased oma pingutusi ühe mehe kallal.

«Sa ei saa enam tagasi astuda. — *Sire*, te ei saa enam tagasi astuda. — *Sire*, te ei saa.» Kõik sõnad põimuvad üksteisesse, iga hää lugevdas eelmist, igaüks tungis üksikult läbi, all vanaeide tuhm toon, ülal kaks kolmrikast itaalia hääleorgani ühe kõrval, mis kriiskas nagu papagol. D'Anjou ja de Tavannes aga tungisid vahetult sütitava sõjahüüdega: «Surm admiralile!»

Charles talus piinamist tund aega. Mõnikord ütles ilma et teda kuuldi või kuulda võeti:

«Ma ei luba, et admiralil puudutataks.» Ta ütles ka: «Ma ei või oma kuninglikku sõna murda.» Sellele ühele prantsuse aadlikule andnud — ja unustas selle kellega ta kõneleb. Siis oli ka, nagu polekski ta seda ütelnud.

Korraga oigas ta, kiskus end välja lõtvusest, sirut pea ja mõlemad käed ähvardavalt väljapääsu poole.

«Ikkagi veel kutsub vahid?» mõtles ema tekkiva rõõmugavustundega. Kuningas tegi aga midagi palju kummalisemat. Ta küsis:

«Kus on mu vend?»

...järel muutus täiesti vaikseks, kõik vaatasid teda ja ... Mida ta mõtles ja kellest ta kõneles? Ta ema ... vend on siin, mu poeg.» Kuna ema viide ta ... kõige vähematki ei muutnud, ei taibanud ema ... Kui *madame Catherine* il oli tegemist faktidega, ... ikka toime; ainult tundmuste ees ütles ta oid ... ja ta muutus rumalaks. Muide polnud ta selle juu- ... kui ta vaene purjus poeg ühel õhtul selle ässitava ... oma uue õemehe kõrva juures kuuldavale tõi: ... varral Maksa minu eest kättel Sellepärast annan ma ... oma õe. Maksa minu ja mu kuningriigi eest kättel» ... Juhus, et noor Henri sel ajal voodis lebas, ümb- ... eluna oma neljakümne protestandi poolt. Ta oleks ... üles tõusta. Neil oli nõudmisi kuningale kül- ... milleks neid hommikuni edasi lükata. Kohe nüüd ... kõik teele asuda ja oma ülevõimuga kuninglikku ... luba rünnata. Uks lendab eest: mu vend! Sa tuled ja ... astad mind.

Vankumatult seisis uks, ta vend jättis tema üksi, õn- ... tundis lõppu lähenevat. Seda nägi *madame Cathe-* ... temast ka ära, sel puhul ta juba oskas. Nüüd teadis ... arles, et ta on maha jäetud ja teiste meelevaldas. ... olu, surmahoop! Kuninganna tõusis kepi najal istmelt ... haaras oma poja d'Anjou käest kinni ja hüüdis, ... hemini kui kõik senini:

«Lähme siit kuningakojast minema, et end hukkumise ... päästa ja et mitte katastroofi pealt näha. Kui kerge ... seda olnud vältida! Su vennal puudub ainult jul- ... ta on argpüks!»

...da kuuldes oli ka Charles jalul. Argpüks! Ta näo ... laksatas piits. Kuristik avanes ta all, kuna ta ema ... must loobus. Ta peas märatsesid vastuolud. Au, hirm, ... ja parem südametunnistus tegid kõik koos temast ... übleva näoga olevuse. Ta oleks võinud põlvili lan- ... da. Ta võis samahästi kellegi neist pistodaga läbi tor- ... ta. Aga ta valis kolmanda tee, ta hullus. Ta märatsuse ... hing hoidis teda viimsel hetkel meeleheitel linge- ... pe eest. Ta hakkas ringi jooksuma ja mõirgama, mil- ... ta end üles küttis. Ta näitlemisel polnud seejuures ... in õelda kui väriseval loomusel. Ta ründas tee va- ... aka ja tõukas seina äärde igauhe, kes teel oli. *Madame*

Catherine muutus peaaegu vilkaks, ta kükitas ühe lusetaolise kapi taha ja takseeris, kui kaugele poja lus võiks minna. Selleski suhtes hellitas ta kahtlust vaese poja talendis.

Nüüd Charles peatus — toa keskel kui omaette se hirmukuju, nagu ta olla tahtis. Hiirvaikne oli; h mata sellest mõirgas ta: «Rahul!» Ikka veel tõi ta en ergutamiseks kuuldavale teotusi jumalaema aadre. Siis jõudis kätte ta hullumeelsuse tulemus. «Te l ad admiralit tappa: minagi tahan Minagi tahan!» mõ ta nii, et tal pea tõepoolest ringi käis. «Aga kõik t hugenotid kogu Prantsusmaal,» — silmade pöörita ja mõire —, «peavad ka surema. Mitte ainuski ei l alles jääda, mitte ainus, kes võiks hiljem etteheidet minu juurde tulla. Seda ma ei taha, seda mitte: Te juba ja andke käsud välja!» Trampimise ja mõirge. «Kas saab's juba? Või...»

Kuid mingisugune «või...» ei eksisteerinud enam õnnetu teadis seda. Nad tõttasid, nad tõukasid ükstei kuna igaüks tahtis enne teist välja pääseda. Viimane ta ema; ta pööras veel lävel ümber ja noogutas t harjumatu tunnustusega. See tähendas: seda tegid paremini kui ma sinust oodata võisin. Suletud t taga kuulatas ema põgusalt, kuidas poeg nüüd ka t Pisut liiga hääletult. Minestus? Ei olnud kuulda ta k kumist. Oieti on see vaevalt ettekujutatav. Võimalu leidis *madame* Catherine ja paterdas toimekalt teiste järele. Sest paliugi tuli otsustada ja kohe korda sa t

Ta ei uskunud päris tõsiselt, kui ta varem oma va üle kuristiku pingutas, et ta kunagi tõeliselt jõuab t poolsele servale. Nüüd oli ta seal, tänu oma kann likkasele, julgusele ja ettenägelikkusele. Selle eest l lus üksnes temale kõige eesseisva kõrgem juhtim Tema poega d'Anjou'd tuli täidesaatmisest eemal hoi Tulevane kuningas ei tohi isiklikult välja astuda a juures, mis on küll kasulik ja õige, kuid tegutsevate isikutele võib-olla siiski ebameeldivaid märke külge tab Kell kaksteist. Mjs õo see on? Püha Pärtli õõ. M ettevõtmised, ükskõik kui väga maailmasündmuste kooskõlas, jäävad ikkagi valestitõlgitsemise ohtu, tänu on kahtlane.

PIHTIMINE

...lungisid nad ta maja õue. Admiral Coligny kuulis l tude või kange vastu ust taotavat. Keegi kaman- hele, ärritatud hääli oli talle tuttav: Guise. Seda- bl teadis ta ka, mis tal ees seisab: surm. Ja ta lahkus allal, et teda seistes oodata.

Teener Cornaton tõmbas talle kodukuue ülle. Haava- al Ambroise Paré küsis, mis siin toimub, ja Corna- t vastas, kusjuures ta härra admiralile otsa vaatas: «...on jumal. Ta kutsub meid enda juurde. Nad mur- vad majja sisse. Igasugune vastupanu on võimatu.» Klõppimine lakkas, sest Guise pöördus kõnega oma likkonna poole. Selles oli hulgaliselt sõdureid, seal- gas vahtkond, kelle Navarra kuningas oli paiguta- ol admiralit kaitseks vastasasuvatesse poodidesse; ta ol el uskunud, et nende ülem puhtast vihkamisest rduks. Nad hoidsid Kuivanud Puu tänavat ja kõiki lle üksi valve all; ka neid maju, kuhu olid majutatud edestantlikud isandad. Need ei pidanud ial enam olma härra admiralini, kelle elu neile kallid oli, sest ne seda kaotasid nad enda oma.

Saint-Germain-l'Auxerrois' kell oli märguandeks. lugu linnas ilmusid välja kodanikest kaitsealased. kateist tundsid nad ära valgest sidemest varrukal ja lgest ristist kübaral. Ette oli nähtud kõik ja igale ma ülesanne määratud, nii alamatele kui ülematele. de Montpensier * oli Louvre'i üle võtnud, hoolit- ta ühtlasi, et ükski protestant sealt põgenema ei eks. Kuivanud Puu tänav oli härra Guise'ile mää- talud, sest tema ise oli välja kaubelnud au otsa peale- gemiseks admiralile, kes ikka veel ei surnud, vaid oli tuult haavatud ja abitu. Kella tuhmi kumina ajal hüüdis a heleda häälega oma salgale:

«Üheski sõjas pole te veel sellist kuulsust saavuta- nud, nagu te seda täna võite endale võita!»

Seda nägid nad ka ära ja hakkasid vapralt pihta.

«Milline kohutav karjatus see oli,» ütles ülal toas pas- or Merlin. Veel kaikus see kõigil kõrvus. Teener Corna- on teadis, see oli teenijatüdruk, tolle olid nad maha lunud.

«Nad on trepil,» ütles kapten Yolet. «Oleval aga peatasime me tõkke ega müü oma elu odavalt.» Seda öeldes läks ta välja oma šveitslaste juurde.

Coligny juures toas viibisid veel ta arst, vain ja teener — arvestamata üht tagasihoidlikku neljakes asjatult püüdis härra admiralil pilkude eest kõrv hoida; sõdurite tõrvikud heitsid sisse valguskuma, olkui oleks tuba põlenud. Härra admiral ilmutas kolijatele rahulikku nägu; mida nad nägid, oli seesmu rahu ja rõõmus meel surma palge ees; ja ta tahtiski nad ühtaegu midagi muud ei näeks, mitte seda tema ja jumala vahel, mis veel hõljus ja alles jäi. Inimesed pidid lahkuma nii ruttu kui võimalik. Ta jättis nädaga jumalaga ja nõudis tungivalt, et nad kindlakohta läheksid.

«Šveitslased kaitsevad veel treppi. Ronige katusele põgenege. Mina omalt poolt olen ammugi ette valustatud, ja ega te ei saaks mind aidata. Ma annan hinge jumala halastuse hoolde, millele ma ka kindel olen.»

Sellega pöördus ta neist ära, lõplikult; nad võisid ainult ta juurest minema hiilida. Kui ta end päris olukorras arvas olevat, kordas ta valju häälega: «Sinu halastusele millele ma ka kindel olen...» ja kuulatas, kas kinnitustuleb. Šveitslased hoidsid vahepeal treppi enda kätte. Coligny kuulatas, kinnitus jäi tulemata. Aste-astu muutus ta nägu, kuni jõudis kohkumiseni välja. Rahu ja rõõmus meel surma ees, kus te olete? Jahmunud segaduses oleva inimese ilme lõi selgelt välja. Ta juures on tema maha jätnud. Šveitslased kaitsevad treppi. «Enne kui nad järele annavad, pean ma sinu enda poolt võitma, mu jumal. Ole minuga päri, et ma pole vana Lotringi surmas süüdi! Tema surm ei sündinud minu käsul, Sina tead seda: ma pole seda tahtnud, Sina võid seda tunnistada. Pidin ma siis tema mõrvareid taga hoidma, kuna Guise ometi oli otsustanud mind ennast tappa? Seda sa ei nõua, oh issand, ega mõista minu süüdi. Kuidas? Ma /ei kuule sind. Vasta, oh issand! Mulle jääb ainult see lühike aeg, seni kui šveitslased veel treppi kaitsevad.»

Ta ümber oli müra, see tuli tänavalt ja majast; te

les ja hakkas vastu, raputas kokkupandud käsi lauljale järeleandmatu suunas, kelle poole üles ta oma võitlejanäo pööras. Korraga kuulis ta seda häält, mis ütles: Too lausus valjult:

«... tegid seda.»

Arises kristlane esimesest lunastusevärinast — rõõmusest ja vaimsest tardumusest. Liigutatuna selle avaldusest hüüdis ta:

«... tegin seda. Anna mulle andeks!»

«... lased ei kaitsnud enam treppi: surnud olid kõik larmitsev jõuk trügis üles; nad tahtsid ust eest teha leidsid aga, et see ei andnud otsekohe järele. Nad olid sees olid, nägid nad takistust: inimene, kes oli ta kinnisele heitnud, nagu vastu põrandat. Nad andsid sellele pihta ja uskusid teda tapnud olevat. Ometi oli ta enne surnud, väljakannatamatust meeleliigutatult võitleva ja lunastatud kristlase nägemise läbi. Ta ei tundnud teda; ta oli ainult saksa tõlk Nikolaus von Austus ja armastus härra admiralil vastu olid teda tund julguseni surra ainukesena toas koos temaga.

Tegigi mees nimega Bême astus ette, šveitslane, aga kolou juures teenistuses. Kamina ees seisis suursugune isand, seda liiki, kellele Bême-sugune roomates ei olnud. Siin paiskas ta valjult ja ähvardavalt suust:

«... is sa pole mitte admiral?»

Sellelega ei saavutanud ta vastu ootusi seda familiarit, mida vajab mõrvar oma ohvri juures, mistõttu ta ta ka äkki sinatab. Ei, suursugune isand säilitas oma tõku, ja Bêmel oli ebamugav teha paari viimast sõnu.

«Mina see olen,» kõlas vastus, «Ja minu elu ei lühenda sulle sina.»

Imelik vastus, ainult siis arusaadav, kui oleks pealt nähtud, kuidas too oli end juba jumala kohtu hooleks andnud ja seega inimeks voli alt vaba oli. Bême sattus abatusse, arusaamatult silmitses ta oma relva, kuna seal seda põlglikult uuris. Relvaks oli aga pikk, teritatud puuhaalg, ese, millega võib väravaid rüües maha rammida. Seda tahtis ta admiral Coligny lasse torgata — ja kuna admiral pea ära pööras, tegi seda tõesti. Admiral kukkus. Keegi teine šveitslastest,

Need kolm selle ukse taga kuulatasid väljast kõiki müra, mõrvakisa, relvade tärinat, kehade kukkumist, risemist ja uuesti mõrvakisa. Kui läheduses kõik tapeti, viimse hingetõmbe olid teinud, kandus kisa eemal. Selle tähendus oli: «Elagu Jeesus!» See tähendas: «Surm! Surm! Kõik surnuks lüüa!» — ja ulgudes kadus see kaugele. Ulguv heli — «Tuet Tuet!» — rändas vahelduva tugevusega läbi kõigi käikude ja saalide sinna, risti ja põiki. Kes kuulas, arvas Louvre'i lossi olevat igast kandist hõlvatud kurjade vaimude poolt, õnnelikkude ja nende sõdalaste asemel. Inimeste kätetöö, mis siin korda saadeti, sarnanes julma mõnitamisega, mis kiusatus vaadata välja sellest uksest: arvatavasti ei ole tunud tõeliselt mitte midagi. Ainult augustikuu hommikune hämarus hakkas kaduma, ja ainus õige müra magajate hingetõmbed.

Ent keegi ei vaadanud välja. Kõik, Charles samaham kui ta mõlemad vangid, lõgistasid hambaid ja varjati üksteise eest oma nägusid. Üks surus selle käte vahel teine pööras selle seina poole, kolmas kummardus süüa alla.

«Küllap teilegi näib, et see ei või tõsi olla?» ütles Charles korraka. Ta polnud enam põrmugi hull selle peale, kui nad seal väljas liiga põhjalikuks läksid. «Aga see on tõsi,» seletas ta viiv hiljem, ja ühtlasi meenutalle midagi, mida ta pidi ütleva. «Teie ise olete kõige süüdi. Me pidime teist ette jõudma, kuna teil oli valmisepitsetud vandenõu minu ja kogu mu dünastia vastu. Seega tõigi ta oma suu kaudu esmakordselt välja selle, mis ta ema *madame Catherine* talle ette oli rääkinud, ja selle seletuse juurde nad jäid. Condé vastas ägedalt:

«Sind oleksin ma võinud ammugi tappa, kui oleksin tahtnud, ja kaheksakümnel protestantlikul aadlikul, kes me Louvre'is viibisime, polnud vaja mingisugust suurt vandenõu, et teid kõiki maha lüüa.»

Henri ütles: «Minu vandenõud toimuvad tavaliselt voodis, sinu õe juures.» Ta kehitas õlgu, otsekui oleks sellest oletusest raske rääkida. Ta tõmbas isegi suu muigele, antud olukorras oleks kasulik olnud ja justkui mingit laadi väljapääs, kui Charles'gi oleks muianud

oma muutus samal ajal meelsamini vihaseks, juba selle sõnumite pärast, mis tal oma õemehele tuli teada. Too ei teadnud ju isegi admiralil lõpust! Seetõttu Charles hääit ja väitis, Pardaillan, Navarra aadlil väljas surnuna lamas, olevat plaani varakult teha. Ta olevat valjult välja kisanud: admiralil käe lõigatakse nelikümmend tuhat kätt maha.

Charles kihutas Charles end veel tagant, et see kõnnitlevastutava inimese jutuna, ja sel kombel said teada admiral Coligny lõpust. Nad vaatasid, mõeldes külm judin kehast läbi, teineteisele otsa, ja teinam Charles'i poole, kes üksnes enda jaoks edasi järgama, kuni tal hää katkes. Ta teotas admiralil pistod ja reeturit, kes mõtles ainult kuningriigi hukatuse ja oli ülearugi ära teeninud kõige hirmsama kätte. Koos sõnadega, mis ohtralt välja purskusid, tuli odapääsmatult ka hea usk. Charles ajas end vihale hõlmu täis. Lõpuks hoidis ta oma tõmblevais kätes pistoda. Seda aga ei märganud need mõlemad, kes silme ette ilmusid teised näod.

Henri nägid väejuhti telgist välja astumas, sõjavägi ümberingis, ja nad ise hoidsid juba oma hobuste ratsatõld. Sedamaid ratsutati heitlusse ja vaenlasele vastu, mõnest tundi ilma hobuse seljast maha tulemata, suurest talt, väsimatult, meie ei tunne oma keha. Tuul tõstis meid üles, me lendame, silmad muutuvad aina säravamaks, teravamaks, me näeme nii kaugele kui ei lial oleme, kuna meil on nüüd vaenlane. Vaenlasele vastu tuleb, läiesti süütuna, puhtana ja uuena, kuna too ei ole patte ja teda tuleb karistada! See ja ei keegi muu teinud admiral Coligny sel tunnil, mil nad tema surma teada said. Henri mõtles sellele, et tema ema hõlme oli härra admiralil peale lootnud, nüüd aga ei elanud ei tema ega ema. Siis laskis Henri hullul Charles'il mõelda, kuni tolle hää üles ütles, ise aga istus ühele hobusele.

Charles'i hää läks kähisevamaks, sisse tungis nagu ulguv mõrvakisa. Kui Charles'il tuli lõpuks end viimase häälega arusaadavaks teha, käskis ta neil oma taganeda: ainult nõnda võivat nad oma elu päästa. Condé hüüdis otsekohe, sellest ei maksa mõeldagi, ja usk

loeb rohkem kui elu. Henri viipas talle kannatanud ja rahustas Charles'i: selle üle võivat kõnelda. Nõbu tahtis seni osutamata jäänud vastupanu tingimata teha. Ta rebis akna lahti, et tormikellahelin sisse giks, ja selle sisse vandus ta, saagu või maailm hullumana jääb siiski religioonile truuks.

Henri sulges uuesti akna; sealt läks ta Charles'i juurde, kes seisis, pistoda käes, mingi kindluse sarnase lüüa ees — põikpalgid, kahurikuulid mustast puust ja puust sed pealistised. Henri lähenes hullule rahulikult, ja kindlalt, ja ütles talle kõrva sisse:

«Hull on too seal oma religiooniga. Teie, Sire, hoopiski hull.» Charles tõstis pistoda, aga Henri lõi ta kae kõrvale. «Ainult jäta see, mu härra vend!»

Kuidas tuli ta just sellele sõnale? Charles, kuul seda, kaotas pistoda, mis maha langes ja eemale põrkus. Käed sõbra, nōo, õemehe ehk venna kaela ümber, ta süsus vaeseke:

«Mina seda ei tahtnud.»

«Seda ma arvan,» ütles Henri. «Aga kes seda tahtis?»

Vastuse andis ainult ebamäärasest kaugusest kuululguv mõrvakisa. Kesk oma nutukrampi tegi Charles siiski liigutuse seina poole, nagu oleksid sel kõrval olid lood, ja seegi kord võis ta ema olla oma harjumuse kohaselt puurjunud väikese augu, et siia sisse piiluda. Tõenäoliselt aga kuulatab ema mõrvakisa, sest keegi ei saanud teisiti, välja polnud arvatud isegi karastatunaismõrvar. Too tatsas ja eksles läbi oma toa, ta kops kompas ebakindlamalt kui muidu pörandat. Ta kontrollis uste tugevust, ta kiikas oma turskete vankumate tunnimäest poole, kui kaua need kaitseksid teda. Meel heitel hugenotid, ja kui need oleksid ka kõige viimased tulevad võib-olla mõttele sisse tungida, et temalt vähem kähku ta kallid vana elu ära võtta, enne seda, kui ta ka ise peavad langema. Suur, tuhakarva nägu jäi ilmetuks, silmad läiketa. Järsku astus ta mingi kasti juurde ja veendus, et pulbriksed ja pudelikesed olid korrald. Kavalus jäi ikkagi veel üle, ja isegi inimesed, kes se tungivad, et tappa, lasevad end keelitada enne karastusseks midagi vastu võtma.

Henri naeris, ta kihistas endamisi; naeru oli tal saadud võimatu tagasi hoida nagu Charles'il nuuksumist. Koomiline muutub jubedusest veelgi koomilisemaks. «See on ulguv mõrvakisa, vaimusilma ette aga ilmutavad oma inetuste ja vigadega. See on suur süü, sest viha kätte võiks lämbuda, kui ei suudetaks. Henri õppis sel tunnil vihkama, ja see oli tõelik, et ta vihatu üle nalja heitis. Süngele nōole mõttele hüüdis ta: «Hee! Kujuta endale d'Anjou'd ette. Tule, ja poeb seejuures laua alla.» Mis nōo küll talle jättis nagu varemgi, mitte aga Charles'i; see talle innukalt: «Tõsi ja õige või? Mu vend d'Anjou ronib laua alla?»

See oli Henri tahtmine, ta oli Charles'i tundeid troonijärgi vastu arvestanud. Oli hea ta mõtted vastumeelte vennale juhtida, et ta unustaks, et ta võimuses olid ka hugenottidest sugulased ja et ta hull on. Iseäranis kardavate ohtude puhul teeb koomiline head, naer ja ette asiade kujutlemine võib ohtusid vähemalt maandada. Henri, kes sel tunnil vihkamise ära õppis, lahilasi aru silmakirjalikkuse täiest väärtusest. Nii mõis ta siiralt ja ausalt:

«Ma tean küll, mu härra vend, et te kõik õigupoolest ei ole mõtle. Te tahate oma aega viita nagu turniiride ringmängus. Tuel Tuel!» matkis ta ja ulgus viisil, ja päihel pidi lust kaduma.

«On see sinu arvamine?» ütles Charles korraka päris tõendustundega. «Siis tunnistan ma sulle vaid: ma olen hull. Nad ainult ei jäta mulle teist väljapääsu. Võta ivesse, et mu amm on hugenott ja et ma lapseeas peale ole usku tunnen. D'Anjou tahab mind tappa,» kriiskas ta silmade pööreldes, äkitselt jälle kahtlaselt lähedal oma hullusele, oli see nüüd ehtne või mitte. «Kui ma aga olen, siis maksa minu eest kätte, Navarra! Maksa minu ja mu kuningriigi eest kättele!»

«Me ajame ühist asja,» kinnitas Henri talle rõhuga. «Luspidi oled sa hull, kui sa pead, ja mina narr, kuna ma seda tõeliselt olen. Tahad, ma näitan sulle kohe ühe kunsttuki? Ilusa kunsttuki?» kordas ta kõheldes oma saaduse kahtluse pärast, et kas see hästi välja kukub. Charles'i selja taga oli kindluselaadi kapp — ristpalgid,

kahurikuulid mustast puust ja raudpealistised — määmatult avanenud; ainult Henri nägi seda ja just praegu tundis ta ära mõlemad näod, kes välja vaatasid. Ta dis neile pilkudega märku veel oodata. Vahepeal ta Charles'i jaoks kätega hookus-pookust nagu pol aastalaatadel. «Sa usud muidugi,» kõneles ta selliste meeste liialdatud toonil, «kes surnud on, on surnud. Mitte meie, hugenotid; meiega pole lugu nii paha. Rahulik, härra vend! Kaheksakümmend aadlikku oleks mul ühtekokku Louvre'is ära tapnud, aga esimesed kolm on juba jälle elusaks muutunud.»

Ta liigutas oma käsi, väänutades kapi kohal üles alla kümme sõrme, ja seda mõningalt kauguselt, mitte liiga lähedal olla imele, mis pidi sündima. Charles astus tagasi, ilme täis umbusku ja hirmu.

«Välja!» hüüdis Henri, kapiuks hüppas laialt lahti juba lebasid Charles'i ees kõigil oma neljal põlvel D'Aubigné ja Du Bartas. See toimus väga ruttu, uue hullu hoo esimene karje ei pääsenud nii kähku Charles'i rist välja, sellepärast vaikus ta ja silmitses neid, lootsid kortsus. Nad olid põlvedel, üks kere ulatus poole kõrgemale kui teise oma, aga mõlemad hoidsid käsi lapo vastu rindu, nagu sünnis vaestele pagendatuile, kes loovavad endale tagasi ilmuda piirkondadesse, mis on loolatud. Kumedate häälega rääkisid mõlemad korraga.

«Vabandage, Sire, et me Pluto riigist lahkusime! (D'Aubigné) Sest kannatlikku meelt ka Nekromandi * suhtes, kes me seda tegema õhutas!»

Charles loobus seekord kavatsusest hulluks minna ja võttis istet ja ütles:

«Just teie mul veel puudusite. Tõuske minugipäri üles, aga mis ma teiega peale hakkan? Jälle on.» See tema kõige arukam silmapilk; kõik juhtunu ja mis võitulema pidi, oli talle lihtsalt vastik ja piinlik — just nagu tema pildil: väsinud soost kuningas, valge siid, kõrvad pilk täis umbusaldust ja tüdimust, jalga aga asetatud nagu balletis. Charles üheksas pööras käe pooleldi ümber, peopesa ülespoole: sellega andis ta kõigile vabanduse.

Otsekohe kasutasid nad seda. Du Bartas läks ja tegi ukse lahti. D'Aubigné viipas ühe akna poole, kust nüüd

«paistis hele päev. «Meie õnn, et see öösel lahti seija et kedagi siin polnud.»

«Me juurest pöördus Du Bartas ruttu tagasi: ta oli ja vaadanud. Siis liikus uks.

JÄLLENÄGEMINE

Uks liikus, läks lahti, sisse astus Navarra kuninganna, Marguerite de Valois, Margot.

«Sa mul ju oled, mu paks Margot,» ütles ta vend Henri hüüdis: «Margot!» Mõlema juures oli mõneks vahetuks tundeks vaid rõõm. Seal siis seisis Margot, polnud teps kadunud, kui nii paljud salaurkad mõrvakoopad avanesid, ja ikka veel tõi ta endaga oma oma hoolitsetud ilu koos hiilgusega, mille poole ta kuni selle ööni püüdnud elu. Mõlemad, nii Charles kui Henri, ehmusid keset oma rõõmu: «Hädaohu ajal lood mind tema juures! Millest see tuleb, et tema välist ei saa midagi välja lugeda?»

«See tuli aga sellest, et Margot oli oma näolt ja kehalt lugu verd ja palju pisaraid maha pesnud, enne kui ta üuesti näidata võis, tuvihallis ja roospunases nagu hommik, pärlid säramas õrnalt õitsval nahal. Nõu aga aga vaevast Sest üle tema oli surmahirmus kinnilammerdunud lebanud juba pooleldi mõrvatu. Teised olid teda anunud ja palveid tema kui päästja poole saatnud, kusjuures nad tal suures hädas särgi puruks rebitud ega säästnud oma küüntega, mis olid hirmu tõttu üsna teravad, isegi tema ilusaid käsi. Üks hullumeelne allegi oli plaanitsenud teda ennast tappa, ja nimelt mõniksi sellepärast, et too tema armast meest kohutavalt vihkas. «Navarra andis mulle kõrvakiilu, selle eest pan ma tema kõige kallimal!» oli kapten de Nançay alustanud, lähedal, päris tema lähedal — sulges ka ta väljasirutatud küüsi ja arvas oma ohvri juba peos olevat. Margot kuulis väga hästi veel nüüdki, kui ta seda kuulis, tolle karedat häält, haistis tema ahnet hingamist ja teadnud tõesti enam: kuidas ma pääsesin tema — oma rahvast-täis toas? Sest isegi voodi taga olid nad, vähkresid, määratsesid või olid juba kanges-

tunud ja tummad. Seda kõike kandis ta endaga sisimas kaasas ja ilmus seejuures välja nagu va hommik — nii nõudsid sündsus ja tema endahked isand peab mind armastama!

Ta katsus Henrile otsa vaadata, otse silma — narmelikult raskeks osutus. Vastu enda tahtmist põika kõrvale, enne kui nende pilgud teineteiseni jõu. Muide, Henri ise ei tabanud tema pilku ja vaatas tem mööda, nagu Margot temast. Mis see's on, jumala? Nii ei tohi see ometi olla. «Minu Henri!» ja «Minu Margot!» ütlesid mõlemad üheaegselt ja läksid teinete vastu. «Millal me siis teineteisest lahkusime? On see nii palju aega tagasi?»

«Mina,» ütles Margot, «jään veel voodisse lamama mõtlesin magada, sina tõusid üles.»

«Mina tõusin üles ja läksin välja oma neljaküaadlikuga, kes meie voodit ümbritsesid. Ma kavatsin kuningas Charles'iga palli mängida.»

«Mina, mu armas isand, kavatsesin magada. Nagaga läks nii, et mind vere ja pisaratega üleni kaeti, sark ja mu nägu. Isegi inimeste hirmuhigi langes sinu peale. Seda kõike tegid kahjuks minu omad. Nad tõusid kõik sinu omad ära, ja kuna keegi nii väga sinu oma pole kui mina, oleksin ma paremini teinud, kui oleksin surnud. Kuid ma tulin sinu juurde üle laipade teel, ja see on meie jälleenägemine.»

«See on meie jälleenägemine,» ütles ka Henri, «kurvalt ega püüdnud sel ainsal korral üldsegi naheita. Margot oli seda temalt peaaegu oodanud: po nagu tema naerab iseäranis hirmu üle. «Ei,» meen talle, «sest siin olen ma ise hirmuäratav.»

«Mina, sinu vaene kuninganna,» sosistas Margot Henrile näkku. Henri noogutas peaga ja sosistas:

«Sina, mu vaene kuninganna, oled selle naise tu kes tappis mu ema.»

«Ja sa armastasid mind üliväga, üliväga.»

«Nüüd on ta mul kõik ära tapnud.»

«Ja sa ei armasta mind enam põrmugi, enam põrmugi.»

Nüüd oleks Henri käsivarred Margot' jaoks laad lõõnud, kaasakistuna üksnes tema häälest, sest ta

lõõnud Margot' otsa, ta silmalaud olid langetatud. lõugulus juba toimus ta sisimas; veel pisimgi hini Margot'lt — kuid see jäi tulemata. Kas tundis Margot? «Ma ei saa, ma ei tohi,» või: «Sellest ei piisa. Kas ta kaotanud?» Margot astus Henri juurest eemale ja seda, kui oli endal käega üle lauba libistat, et kõigi jaoks valjusti:

«Tulen oma kuningliku venna juurde. Sire, ma tulid paljude õnnetute elu pärast» Nende sõnade rü laskus ta Charles Üheksanda ette põlvili ja seda te ilma tseremoniaalsuseta: härdalt paluja kirega, pehmetuna piduliku viisakuse taha, mida kuningad end igal pool kohtama. «Sire! Kinkige elu härra Lõranile, kes paljudest torkehaavade veritsevana lõppa tormas, kui ma veel voodis olin, ja kes hirm oma mõrtsukate ees mul ümbert kinni haaras, et me voodi taha kukkusime. Kinkige elu ka oma esiladlikule de Miossens'ile, sedavõrd väarikale, kes ja härra d'Armagnacile, kes on Navarra kuningas juures esimene kammerteener!»

«Ja kõneles vorminõudeile vastavalt lõpuni, ehkki ta talle sedamald vahele segas. Ta oli ju rõõmus Margot' pääsemise üle? Jah, ja siis valdas teda kondamatult äärmine tülpimus. Muud midagi ta ei tundud ega tajunud, kui toimus Henri ja Margot' jälleenägemine. Selle juures elasid nemad ühes omaette maailmas ja Charles teises. Akki märkab ta, et keegi ab temalt midagi: ta öde — ja too silmitseb teda, et ta järel ja kannab hiljem emale ette, mis ta rääkis, mis näoga ta olit Seetõttu muudab ta oma nägu, et sel tulipunaseks muutuda, seda ta oskab: soon tal tursub tal, silmad pöörlevad ringi nii laias kaad kui iganes võimalik. Algab kehaliikmete ja pea tõblemine, samuti ka hammaste kiristamine, ja kui ettevalmistused on korralikult tehtud, hakkab ta lõgama. «Mitte ühtki sõna enam sellest, niikaua kui el minuiski ketser elus on! Pöörduge usule!» mõirgab Margot' juuresolijatele; sest neli ellujäänud hugenotti on nü juures toas, temale võlgnevad nad tänu, et nad el selles maailmas on, ja ta ema saab sellest teada. Henri tahab nõbu Condéd ruttu veel tagasi hoida —

ilmaaegu, too paneb oma au sellesse, et kogu mangu panna nagu Charles. Oma usu kohta ei kohustatud kellelegi aru andma peale jumala, ja ei salga ta ähvarduste all! Mille peale Charles selt hull, talle käsitsi kallale tormab. Du Bart d'Aubigné hoiavad teda põlvitades jalgadest kinni, mõirgab:

«Mässaja! Mässaja ja mässajavõsu! Kui sa ko päeva pärast teist juttu ei kõnele, lasen ma su su kählistada.»

Ta andis talle kolmepäevase tähtaja, mida võis vaatuks nimetada, pidades silmas nii suurt hullu

Navarra, kõigi protestantide ees kaugelt vastata kui ta nõbu, tegi silski nagu esimesel korral: vagon lammas, lubas ta usku vahetada — ja seda isegi toimunud veresauna. Aga ta ei mõelnudki oma pidada, kui ta selle Charles'ile andis, ja Charles dis seda väga hästi. Nad pilgutasid vastamisi teisele silma.

«Ma tahan oma ohvrite nägemisest lõbu tundada, dis hullumeelne mõrvaöö käskija teada ega sääta seejuures oma kõri. Kes võib-olla läheduses olid, tü mehed, aadlikud, uudishimulikud õukonnast või jate seast, kõik pidid võima tõestada, et Charles sas oma tegusid kinnitas ja oma ohvreid nüüd üle tas. Kuid lävel puudutas ta käsi nagu kogemata õen Navarra kätt, ja too oli ainus, kes kuulis Charles' nat: «Jäle, jälle. Hoidkem ühte, vend!» Siis muut täielikult selleks, kes ta pidi olema: julm Paris Charles — ja nautis oma surnute nägemist, esimes kes päris ta ukse taga olid maha löödud, samuti teisigi, kes lebasid kaugemal ta teel. Ta lükkas nute tundetuid kehaliikmeid jalaga kõrvale ja nende peadele, mis olid vabad igasugusest vastupanu igasugusest vihkamisest. Seejuures tõi ta kuulda küllaltki vandeid ja ähvardusi; teda ei häirinud keegi peale tema paari tumma saatja neid ei kuul. Ühtki elusat polnud näha, sest mõrvaöö väsitab t vasti, pärast seda nad kas magavad või joovad. Surn olid omavahel.

Neid näis olevat lugematult palju, nagu ei juhtu

ga kunagi. Nood lähevad pärast iga kogunemist lalali. Surnud jäävad, neile kuulub maa ja kõik, onult välja kasvab elu ja saatusena — tulevik, nii duuntu, et teda igavikuks kutsutakse. Agrippa d'Au- ne hukkas kõnelema:

«Meist pole kaugel surm. Ja alles tema annab meil elu igavese, mis vaid õiglust kannab. Siis päästetud on elu ja võidetud on surm. Me kõigi igatsus on ohtudeta rada. Kes tahaks ränka matka veelgi pikendada? Eks koduranda jõudes valda kõiki hurm.»

Ja kõneles summutatult surnute vaimus, kelle elu aegadest üle ulatub, mistõttu see aeglustub ja väga vaiksest. Valjud on hullu vanded. Henri neid värsse: Agrippa oli neid esmakordselt kasu tema pulmaööl, enne kui pikk rongkäik moodus- ja Charles Üheksas koos kogu oma õukonnaga teda aluvoodini saatis. Too oli teistsugune rongkäik, li ta sellesama toa poole pidi viima. Henri ei vaa- Margot' poole.

Margot käis teiste meeste vahel, kes ei pannud teda ja õieti käis ta viimasena. Mitte kunagi oma ühissi-elus polnud Madame Marguerite end nii täht- eluna tundnud kui käies siin ühe hulu ja mitme võ- inga laibaridade vahel. Milline seletamatu ilme mõ- oli: imestunud, jah, häbelik liig paljust õnnest. Aga need olid see-eest täiesti elutud ja igaveseks ajaks põr- e sõitnud; nii palju tegi Madame Marguerite va- ja korraga märkas ta seda ühe oma endise armu- juures, siis muutus ta nõrgaks. Du Bartas püüdis klüni, ja pooleldi tema poolt kantuna viis Margot ja jalgu edasi.

Ühe kamina juures hoidsid kaks meest teineteist all — olid teineteise surnuks torganud ja veel prae- gi sülelesid. Mõnikord polnud protestante kaitsetult tatatud, siis olid nad oma ründajaist nii paljusid kui maalik endaga kaas võtnud. Keegi naine, kellelt elu roovitud, lamas mehe peal, keda ta, küllap vist, oli llnud kaitsta. «Seegi ei suutnud midagi,» mõtleb Margot, pooleldi kantuna, lohistades jalgu järel. «Ei

suutnud. Mina ei suutnud midagi,» mõtleb ta trepikäsipuu aga rippus paks kokk, ta valge mu peast maha libisenud ja trepist alla veerenud. T samas poosis oli Henri seda meest või mõnda teisel korral üllatanud; tookord oli mees purjus, on ta surnud. Muide aga tähendab see kaht orgial, pulmaöö oma ja seejärel seda. Umbes kuus korda kümme neli tundi hiljem tuli see, oli aga nüa põhjalikum ja jättis endast järele jälgi ning musi — väliselt näivad nad tihti sarnastena, kui korraldatud hoopis teiste kavatsustega.

Henri hakkas valatud verel libisema, ärkas unest ja vaatas näkku noorele La Rochefoucauld'le, oma viimasele saadikule. Siin ei peatunud ta ka ta nuuksatas. Käed näo ees nagu lapsel, nuuksu. «Ema!» Ta sõbrad ei lasknud välja paista, et nad kuulsid. Charles mängis julma märatsejat ja oli sel võib-olla ka tõesti muutunud sel reisil läbi allmaad Margot ütles tasa, ainult Henri kõrvadele: «Tea, saanud ma enam päästa. Sain ta peaaegu juba ukseni, seal kiskusid nad ta mult ära ja tapsid Margot ootas — vastust ei tulnud. Henri oli liiga tee läbi käinud kuni ukseni, milleni nad nüüd jõu oli seda teed käinud ilma Margot'ta ega käinud ühelgi elu rajal ilal enam temaga endisena. Selle ette, mida tähistas noore La Rochefoucauld' laip, bus hoopis teine Henri kui see, kes sealt kergejalg oli välja tõtanud.

See Henri teadis. See oli kuulnud Louvre'i lo mõrvakisa ulgumist öö läbi. See oli oma surnud sõbr näkku vaadanud, ta oli nendega ja inimesteyahel sõbraliku koosolemisega jumalaga jätnud — vaba, eluga. Oksmeelne ratsurite saikkond, hobune hõ küljes kinni, sinna juurde vaimulik laul, sellal kui lult nägusad neiud kohale jooksid; nii rõõmsalt nobedalt tõtati edasi ruttavate pilvede all. Aga detu, vangl sammuga astus ta siia tuppa. Hakkab ganduma, endise Henri petliku välimuse all lakkab mast too Henri, kes ohtrasti naeris, alati armast ei suutnud kedagi vihata ega olnud kellegi sulvalvel.

Keda ma oma suureks rõõmuks täie tervise juures ol De Nançay, hea sõber, milline õnn, et vähemalt on pole midagi juhtunud! Mõned kaitsesid end, kui nad teise ilma pidid rändama. Miski ei aida, ja see oli ka paras. Kes läheb siis ka nii rumalt? Oksnes hugenotid tulevad sellega toime, mina olen sagedamini olnud katoliiklane de Nançay, ja saan selleks nüüd veel kord. mõtlete veel sellele, kuidas minu mehed mind sillale eemale tirida tahtsid? Mina aga tahtsin sisse oma kuninganna ja tema imetlusväärse proua juurde, kus on ka mu õige koht. Teile, sõber de Nançay, pidin ma ühe lopsu andma, et te mind sisse võtate, selle eest kaisutan ma nüüd teid.»

Ta tegi ta tõesti, enne kui kapten selle armuaval- dusest kõrvale suutis põigata. Ei aidanud mingi loamine ega käänamine, ka suudluse mõlemale põ- lvele ta vastu, ehkki valju hammaste kiristami- ne. Veel polnud ta täielikult toibunud, kui juba osav kukkel oli teisale siirdunud.

Henri viibis toas, mille Margot oli lukust lahti teinud. «Oll terves oma laiuses tõkestatud Charles'i pooli, ei lasknud kedagi sisse, ise aga karjus vastu- dist, et tuldaugu ja antagu siin veel elus olevatele pro- tantidele viimane hoop. De Miossens, esimene aadlik, oma oma kangetel põlvedel märatseja ees maas, mitte anda kui see, kes surema peab, vaid pigemini vana eluiku ilmel, keda enneaegne ärrumine ähvardab. Armagnac, aadlikust kammerteener, ei suvatsenud minnardada. Ta oli ühe jala ette nihutanud, hoidis ol kuklas ja surus käe rinnale. Voodil aga asetses lge, vereplekkidega pundar, kust paar noori niiskeid välja vaatas.

«Kes see on?» küsis Charles ja unustas karjumise.

«Härra Gabriel de Lévis, vicomte de Léran,» vastas kammerteener. «Ma võtsin endale õiguse teda siduda. Ta küll juba kogu voodi veriseks teinud. Teisi, Sire, ei aida- nam mingi side.» Liigutusega, mis valu ja siiski sur- polgust demonstreeris, osutas ta paljudele laipadele. Charles põrnitses neid, siis oli ta käes, mida ta kas.

«Need uskmatud koerad,» karjus ta, «on print Valois', mu õe tuba kuritarvitanud, et end siin mõrv lasta. Visake nad raiepeaeda! De Nançay, ära!» M peale kaptenil ei jäänud muud üle kui surnud inimestega välja kanda. Charles kaitses sellal ko oma isikuga ellujäänuid. Niipea kui sõdurid olid üht nurga, kähistas ta de Miossens'ile ja d'Armagnac ning pööritas kohutavalt silmi: «Käige kuradile!» Si ei lasknud nad endale teist korda öelda. Ka Du Bata ja d'Aubigné kasutasid võimalust Charles ise sünnende kõigi järel ukse.

Ta ütles: «Ma jään lootma gaskoonlastele: need k navad tubli de Miossens'i eest hoolt, nii et neid mingi õnnetus ei taba. Margot, kui sa meie emale t tada tahaksid, et ma hugenotte kaitsen, siis ma sinust veel rohkem. Seal lamab üks sinu enda vood Rohkem iseendale ütles ta: «Tema kõrval on veel ru Miks ma siis ei peaks? Minu olukord pole parem k temal.» Ja ta heitis pikali valge puntra kõrvale v t äis vaibale. Sedamaid muutusid ta nägu ja hingam nagu magaja omaks. Henri ja Margot nägid sel hoolimata ta laugude alt pisaraid voolamas. Ka noo de Lérani silmist, kui ta need juba sulgenud oli, t sid pisarad. Nii lebasid teineteise kõrval ja puhka kaks selle öö ohvrit.

L Ö P P

Margot läks akna juurde ja vaatas läbi ruutude. teadvusse ei tunginud midagi, ta ootas üksnes, et Hen tuleks. «Ta hakkab mu kukla taga rääkima, et kõik ainult unenägu. Ta heidab kõige muu üle nalja nari harilikult ja võtab tõsiselt üksnes meie armastust. A belles amours,» mõtles Margot Henri sõnadega. A enda omadega pidi ta mõtlema: «Meie voodi on t verd. Me tulime siia ta mõrvatud sõprade vahelt. M ema tegi minu tema vaenlaseks. Henri vihkab min Temast tegi mu ema vang. Ma ei saa teda enam a tada. Niisugune peab olema lõpp.» Sellal kui ta lõp üle järele mõtles, tärkas temas vastupandamatu loote lihtsalt otsast peale: «Ta hakkab mu kukla taga r

na, et kõik oli ainult unenägu. Ei!» tegi ta otsuse. taldas võiks ta seda siiski kui mees, kes ta on, ja «lapsiku uhkusega, mis neile omane on. Mu taga ta kindlasti, pöörab mulle selja ja ootab, et ma ta ikki suudleksin. Mina olen ometi niihästi õpeta- ja kogenenum ja peale selle naine. Minu hoolde ta asjade arenemise, ja küllap mul õnnestub ühele talle selgeks teha, et kõik, mis on tõsi, ei ole tõsi! ta hakkab pihta.»

Il asemel kostis tema kõrvu, veel enne kui ta end jõudis pöörata, kohutav lärm. Seda tekitasid kõik tsi kellad; ainult üks, mis kunagi varem sü- di ja kumedalt kumises, jäi nüüd tummaks ja oli et oli kord esimene olnud, pärast tehtud tööd müüd ta. Kui tormiliselt aga kellad ka ei helise- labi kostis mõrvakisa. «Elagu Jeesus! Kõik sur- luial *Tuel Tuel*» ulgus väljas mõrvakisa. Margot pilgu väljakule ja tänavatele ning tuikus tagasi. talud ja kogenud, kuid sellele ma ei mõelnud. müüd teha — mu laps, mu valulaps?»

ta pöördus toa poole — Henriid polnud enam siin. olemad voodisolijad oigasid unes, mõlemad nägid omaenese hukkamist, mis täide saadeti kõigi kel- de helisemise ja mõrvakisa ulgumise saatel. See lärm ogis korraga kesk tuba, see puuris pead otsekui kru- olega. Võis arvata, et oled tormi käes, see võttis tui- ma ja ajas hirmu peale. See tuli sellest, et kõrvaltoas aken lahti tehtud. Sinna tuppa oli läinud Henri. tle seda kõike kuulda ja näha koos Margot'ga, vaid alndal Oli läinud läbi laialipaisatud ukse tuppa, mis misse seatud ta õe jaoks ja kus oleks tulnud admiral mõrvarite eest kaitsta. Margot langetas jõuetult lad: «Üle selle läve seal, kahjuks ei. Tema juurde tle enam.»

Henri kuulis ja nägi. Väljak all kihas inimestest, kes tavailt sinna tungisid — kõik tegevuses, mitte ühtki geuvusega pealtvaatajat. Nende amet oli kõikjal üks aama: tappa ja surra; ja see sündis ülima usinu- ga, mida võis võrrelda kellalöökide hoogsusega ja vastav mõrvakisa taktile. Täpne töö, ja ometi kui alju mitmekesisust ja omapäral Üks sõjasulane lohis-

tas üht vanameest, korralikult kabla külge seotud, mööda maad, et teda jõkke heita. Üks kodanik lõi ta hoole ja täpsusega maha, siis võttis ta selle eni selga ja kandis hunnikusse, kus juba kõik alasti olid. Rahvas võttis surnuilt riided seljast; see oli rahva, mitte auväärt inimeste asi. Igale tema osa. Auväärsed inimesed eemaldusid kähku raskete kullakottidega; nad teadsid teiseusuliste naabrite majades kohta, kus midagi alles hoiti. Mõned kandsid terveid kirste, milleks nad jätsid rahva õlgu vaja läks. Üks koer lakkus surnuks torgatud emanda haavu, liigutatud mõrvarit, et teda silitama, enne kui järgmise juurde sammus. See ka neil on süda. Nad mõrvavad võib-olla elus almalise ühe päeva, koeri aga hellitavad nad iga päev.

Ühe tänava lõpus paistis kungas, sellel pöörles tuuliku tiivad, nüüd ja alati. Sild üle jõe viiks valdusse, kui saaks ainult põgeneda. Põgenejate surnud sillal langes valve hoopide all. Sest valve oli ratsurid juhtimisel kohal ja hoolitses julgeoleku säilitamise eest. Jalamehed ja ratsurid liikusid mugavalt vahedel, nad ei olnud iga mõrvaja enda ja järgmise vahel vabaks jättis. Nad ei olnud ruumi, nagu seda vajab mesilane oma usinuse jaoks. Kui poleks olnud kõike seda verd ja valu, midagi muud, eriti just põrgulikku kisa, oleks teatud kindlalt kauguselt võinud arvata, et need head inimesed tegelevad aasal lillede noppimisega. Igatahes ta ei võinud sinetas nende kohal oma kõige päikselisema rõõmsusega.

«Nad on täpsed,» mõtles Henri. «Milleks nii pühakult vahet teha valgete tunnusmärkidega inimeste ja teiste vahel — kui juba tappa tahetakse? Peab siis selgeks, et tapmise eesõigust omada, tingimata valge märki kandma? Aga nad ei tapa enda, vaid teiste jaoks tapavad ülesandel, asja pärast; see annab neile puhtsüdametunnistuse. Kogu oma metsikuses, mis nad ei olnud ja nagu kästud metsikus, jäävad nad korralikuks ja tööroõmsaks. Seal püstitavad mõned võllast. Nad jõuavad sellega valmis, kui kõik on juba surnud, ja võivad ainult laipu sinna riputada. See neid ei sega, nad ei teadnud seda ometi iseenda pärast, hialgi ei toimi nad iseenda pärast, seda püüan ma meeles pidada. Kui kergesti võib

id halva ja kahjuliku poole viia! Raskemaks osutub neid head neilt saavutada. Auväärt inimesed ja rahvas üheskoos moodustavad need, kui juhus on nende — viletsa rämpsu,» mõtles Henri, ja seesama oli ka sureva Coligny ajus viimseks.

Üksikult astus ka sulaselge hullumeelsus avalikult välja. See uhkeldas üle väljaku, tegemata end rohkem kui ühikuks üldise rassimise juures; üksnes ta hääletas äratundmatult. «Laske aadrit! Laske ainult aadrit! Arstid ütlevad, et aadrilaskmine augustis on hea kui mais.» Seda hüüdis kõigile tegevuses olemasoleva keegi härra de Tavannes, ise ei pannud ta kuskil silma külge. See-eest oli ta *madame Catherine*'iga nõu pidanud, kui seda ettevõtet otsustati, ja oli nõu pidanud isegi ainus prantslane.

Nad aga veab kedagi tänavalt väljakule valgekaart-
«Kes üsna üksi töötab ja omaette kohusetundlikult
«*Tuet Tuet*» Henri tahab karjatada, häält ei tule. Ta tahab liigutust teha, relva tuua ja välja tulistada. Ta ei ilmaasjata, maa peal on ohvrid ja timukad. «Paks on mees, mu õpetaja Beauvois, pole lasknud end enda ega tõugata, ta on viisakalt ulgujatega kaasa. Ta on filosoof ja peab elu ainult sedavõrd soosiks, kui võrd jätkub mõistust. Härra de Beauvois, kas te leete? Maha põlvitada oma vollitud rüüs, kindlalt ja täis äratundmist. Peopesad vastamisi asetada ja kannatlikult oodata, kuni timukas mõõga on lõks ihunud. Härra Beauvois, mu hea õpetaja!»

Henri langes põrandale, näo peitus ta kõverdatud. Ta ei tahtnud ega nautunud seelõttu, kui libedalt paksul tal mehel pea otsast lõigati. Talle jäi ka teadmatuks, kuid lahimast majast tuli joostes üks naine anumaga: ta sisenes püüdis ta väljavoolava vere ja jõi seda.

Kui Henri teadvusele tuli, leidis ta ukse oma abielu-
ambriisse lukus olevat, Margot oli selle lukustanud.

MORALITE

Trop tard, vous êtes envoûté. Les avertissements venant de toutes parts n'y font plus rien. Les confiden-

ces du roi votre beau frère restent sans écho et les inquiétudes de votre bienaimée n'arrivent pas à vous alarmer. Vous vous abandonnez à votre amour tandis que les assassins eux mêmes ne voient qu'en frissonnant de peur, autant que de haine, approcher la nuit sanglante. Enfin vous la rencontrez, cette nuit-là, comme vous auriez fait d'une belle inconnue: et pourtant déjà M. l'Amiral avait succombé, presque sous vos yeux. N'est-ce pas que vous saviez tout, et depuis longtemps, mais que vous n'aviez jamais voulu écouter votre conscience? Votre aveuglement ressemblait en quelque sorte à cette nouvelle démence sujette à caution de Charles IX. Il l'a choisie comme refuge. De votre côté vous vous étiez refusé à l'évidence pour établir votre alibi d'avance. A quoi bon, puisque alors vous deviez tomber de haut et qu'il vous faudra expier d'autant plus durement d'avoir voulu être heureux sans regarder en arrière.

MORAAL

Liiga hilja, Te olete otsekui ära nõiutud. Igalt poolt kohale tungivad hoiatused ei avalda enam mingit mõju. Kuninga, Teie naisevenna usalduslikud jutud jäävad ilma vastukõlata ja Teie kallima rahunemiseks ei suuda Teid ärevaks teha. Te andute oma armastusele sellal kui mõrvarid hirmust ja ühtlasi ka vihast värisedes näevad enda silme ees ainult verise õõ lähenemist. Ja lõpuks kohtute Teie temaga, selle õõga, nagu oleks see tundmatu iludus. Ja ometigi oli juba hästi, et admiral tema ohvriks langenud, peaaegu Teie silme ees. Kas pole siis mitte nii, et Te kõike teadsite, ja seda juba ammu, aga et Te ial ei tahtnud oma südame tunnistust kuulda võtta? Teie pimedusel oli mingi sarnasus Charles Oheksanda kahtlase uue hullusehooga. Charles valis selle endale kui väljapääsu. Teie oma korda sulgesite end kõige ilmsema eest, et endale see läbi juba ette alibit muretseda. Milleks küll, kuna te pärast seda pidite nagu pilvedelt alla kukkuma ja seda rängemat karistust selle eest kandma, et tahtsite tagasi vaatamata õnnelik olla.

ÕNNETUSE KOOL

*

MA EI TUNDNUD PÕRGUT

Mõte, millega ta maha langes, tuli ärkamisel talle meesena tagasi. «Mu hea õpetaja,» ütles Henri nagu otsest laavale, kes peaks teda aitama. Ta kuulis vastust, mis kolas: «Ma elan tugevasti suletud majas, mille seina maalivad inimesed mulle vaenulikke nimesid.» Need kunagi tõesti öeldud sõnad kõlasid ta vaimus endi nii täpselt, et ta ringi vaatas. Ta oli üks, abitahtne suletud, ja ümberringi valitses vaikus. Kellad olusid, mõrvakisa oli taandunud väljakult seal all ja päikesepaistega, ja lõppenud oli eelnenud vilgas õhtu. Miski ei liigutanud end, kui mitte arvata poolt, et valmis meisterdatud võllaste küljes; need kõikusid kergelt. Täitsa liikumatuks jäi alastivõetute kõrge ümber. Ainult koerad nilpasid neid ja lakkusid haavu. Inimesed, niivõrd kui neid elas, olid end nägematuks muutnud, needsamad, kes varem energiliselt ja rahulolevate näitasid, mida nad oskasid. Nüüd olid nad isegi majade avad kõigi luukidega kinni katnud. Teie teadsite, mida taasärganud Henri mõtles, oli: «Mu ema on surnud, ja temagi hoiatas mind.» Henri läks toa kõige kaugemasse nurka ja kuulis ema rääkimist, nagu ennist oma õpetajat. Ema ütles: «Kõlvatu kuningakoda, kuri kuninganna...» Ja ema hää, ta häälekõla pöördusid lapse poole, veel ebateadliku lapse poole, ammu enne sündmusi. Just sellepärast oli kustumud mahe häälekõla südantlõhestav, et tõelisuses oli see kõik sündinud, jubedamalt ja koledamalt kui

vaene Jeanne oma elupäevadel iganes uneski olek-
nud näha.

«Sa surid mürgist, mu armas ema. Tead sa
Härra admiral löödi surnuks hiljem, oled sa seda
nud? Mõrvatud on La Rochefoucauld, kelle sa
mulle oma viimse saadikuna. Surnud on paljud
sind teenisid, mahatapetuna lamavad meie aadlikud
läksime löksu, ehkki sa meid hoiatasid, ema. Aga
ei kuulunud ei sind ega vana kavalat Beauv
ei...» — «mu jumal, kui paljusid!» ütles ta val-
Sest kõik tähelepanemata jäetud hoiatused ründe
teda üheskoos — nii arvukalt, nii kiiresti, et ta ei
nende vahel vahet ja haaras endal peast. «Margot
ka Margot: tema hoiatus anatoomilise pildi ka-
Vaene preili: kotiriiet kattis tema väikest laipa! D
beuf: värava juures, kui ta mind rüsinast tagasi
oli veel aeg põgeneda! Charles Uheksas ise Navo
maksa mu eest kättel Mornay: Coligny jääb, kuna
ootab haud, sind aga ootab voodil Maurevert: l
mõrval d'Anjou: ümbritsetuna mustjaist vaimude
Guise: tema väliatõmmatud pistoda, tema ootam
paljastunud nägu! Madame Catherine: tema ünber
jus, käis koos temaga, ikka ja alati ning kõikjal,
öö septsusel olev saladus! Mina aga mõtlesin õnn
olla — tema pilkude all õnnelik. Sest ma ei tund
põrgut.»

See oli otsus, mis murdis sisse ja virutas Henri
kord pikali. «Ma ei tundnud põrgut.» Sellega langes
ainustki häält tegemata põiki voodile, surus rinna
pea sellele ning alistus otsusele, mis ta peas, ta rin-
langetati. «Ma pühitsesin pulmi ja samal ajal õga-
kõik ohjeldatud verejanust. Nad tõmbusid eraldat
salkkondades seinte äärde tagasi, et veel mitte vast-
misi üksteisele kallale karata. Ma lasksin end pul-
deni viia. Kuninganna, mu ema, oli esimene ohver. Ma
kõik olime määratud talle järgnema, märgid kuuluti
seda ette, samuti ka verised imed. Ma lasksin
pulmaööle viia ja pühitsesin seda kuni mõrvaööni väl-
Sest ma ei tundnud põrgut. Kõik teised tuletasid, s-
pidevalt meelde, ainult mina mitte, see on minu vi-
See on mu suur süü. Ma talitasin nõnda, nagu hoiat

ma tagasi sündsus, pilge ja kergemeelne heataht-
Selline olen aga ainult mina — ja mina ei tund-
d põrgut.»

Kui see ta peas toimus, tõmbles ta keha mõne
nagu selleks, et üles hüpata, ja nagu ei julgeks
teda. Esmakordselt leidis see aset, kui ta õe sõnad
talle meenusid. «Armas vend! Meie ema tundis
lillen seda teile tõesti. Ta pärandas meile, enne
mürgitusse suri, sõnad: te peate kas üldse mitte
kui tugevam tulema. Minema Pariisist, mu
Klirkäskjalad üle maal Oma sõjaväega lähete te
oma pulmadele!» Oma sisimas tajus ta seda
ine'i liigutava hääle kaudu, mis kõneles kõrgete
munud lõppsilpidega. Oigupoolest oli see tema enda
ja see hoiatus ei sarnanenud ühegi teisega. Kõik
puudutasid teda vaid väliselt, seda üksi kinnitas
sügav teadmine!

See raputas teda kahetsus põhjani läbi ja ta pidi
okale ning hammastega voodi külge klammerduma.
Ma ei tundnud põrgut. Kus oli mul tõsi taga! Mu
Margot' vastu? Sealgi mitte. Muidu oleksin ma ta
ovnuud ja sellest õukonnast minema viinud. Siit ei
klund ma aga lahkuda, selle õukonna julguse ja häda-
ärast, uudishimust hirmu vastu — ja kuna ma
sin nagu laps, selle asemel et suunata pilk põr-
Veel kord suur hingeline vappumine, ja sellest
es ka voodi.

Ma, tema tohutu ebaõnnestumine põhjustas, et ta
oma noorust «Mina, kes ma härra admiralit taht-
in õpetadal Talle ette heitsin, et ta pidas kasutult
la. Coligny'il aga oli usk, mis teeb vabaks — Hispaa-
stol või hukutavaist kirgedest. Tema tundis põrgut,
elle vastu ta võitles. Mina — jooksin sinna sissel»
ja palju. Siinkohal oli ta alistatud. Ta mõtted läksid
joobumuseks, täpselt nii, nagu noorukit haarab vai-
tus Nii oli La Rochelle'i meretuules ta süda löö-
d uuele maailmale vastu — ja nüüd uuesti ühele.
mull seekord pole see mingi avar ja vaba, võrreldav
lulariigiga. See on täis valu ja häbi. Ta heidab
võhleeke, juba lõomavad need lähedal, kohe mähivad
need ta endasse. Oma meeleheitejoobumuses hüppab

Henri püsti ja jookseb peaga vastu seinale. Veel tormijooks, pea ees, veel üks. Ta ei mõtle mitte midagi enam peale selle liigutuse ega leia iseendast midagi peatust. Kuid teda peatatakse.

FACIUNTQUE DOLOREM*

Kaks kätt surusid teda istmele.

«Rahu, Sire! Meel, mõistus ja hingeline tasakaal need on kolm kristlikku voorust kui ka vanade filosoofide ettekirjutused. Kes need unustab, määratseb ise end vastu, mille juures ma teid veel õigel ajal üllatasin, armas noor isand. Seda ma teist ei oodanud — ei, küll mitte, vaid ennemini, et te suhtute Pärtliõõsse suure kannatlikkusega ja, kuidas ma pean ütlema, naeruhimulise põlgusega. Kui ma esimest korda nägin, vahelt sisse vaatasin, lamasite te igatahes paljal põrandal, kuid magasite, ja teie hingamine oli nii rahulik, ma endamisi arvasin: «Ärge segage teda, härra d'Armagnac! Tema on teie kuningas, ja see õõ oli raske. Kui ta ärkab, on ta kõigest üle saanud, ja nagu te tead, tunnete, hoidab ta nalja.»»

See pikk kõne, ette kantud julges, suursuguses stiilis ja kunstipäraselt vahelduvais toonides, jättis d'Armagnac heksateistkümnendaastasele meeleheites olijale ühelt aega enda leidmiseks või vähemalt saama selleks, mis tundus Henri sarnane oli. «Heidab ta nalja,» lõpetas aadlikust teener; ta isand aga täiendas ilma pausita: «Kas õukond on ikka veel nii heas tujus kui eile õõ? Siis on mul peo lõpetamiseks vaja kaht pastorit ja surmalaule. Minu meeleheaks laulab isegi *madame Catherine* kaasa.» Naer jäi kõrri kinni.

«Mitte veel päriselt nii, nagu olema peab,» ütles d'Armagnac kobavalt. «Alguseks küllalt hea; aga te ei tohi kibedana näida, kui teid jälle nähakse. Olge kerge! Olge vaba!» Ta nägi küll ise, et see oli moment, mil palju nõutud. Lausumata sõna, asetaski ta isandale märja rätiku laubale, mis oli põrkest vastu seinale pisut muhus. Siis tõi ta oma harjumuse kohaselt toobri tupp vanni jaoks. «Teel vett tooma,» ütles ta ja valas toob

ei kohanud ma kedagi. Ainult üks uks pandi ettevaatlikult kinni. Sellal kui te magasite, käisin ma isegi vanni, nälgijast tagasihutatuna, sest köökides pole mitte midagi, seal on viimati rohkem inimverd voolanud kui kassaverd, ja kes pidi kanu tapma, on ise tapetud. Täna oli tühi, kaugel tulid kaks meest valgete märkimisega, see hakkab silma, silmad on selle jaoks lahti läinud. Juba otsisin ma mingit pelgupaika — siis aga mõistus, et mõlemad pöörasid ringi ja eemaldusid. Kui üks el peta, siis jooksid nad minema, sest nad näitasid oma jalataldu, nii kõrgele tõstsid nad jalgu. Õelge teile, Sire, mida see tähendab?»

Henri mõtles selle üle tõepoolest järele. «Ma ei usu,»

ta, «et neil võis olla hirm meie ees, kes on peaaegu kõik nende poolt maha tapetud.»

Kas te südame-tunnistusse usute?» küsis d'Armagnac, «mõlemad käed kõrgele tõstetud, igasugune liigutus otsekui ära lõigatud. Henri silmitses teda tõsiselt nagu pühakuju.

«Sinu mõlemad valged vist vahetasid sind kellegagi,» otsustas ta. Seepeale läks ta vanni. «Juba pime,» lausus ta sealjuures. «Kui imelik, see polnud üldse päev.»

«See oli varjude päev,» täpsustas d'Armagnac. «Täna õhtu ja jõuetult möödus see pärast liiga suurt verekaotust. Kuni õhtuni hoidusid kõik uste taha, nad pole midagi söönud, nende hääled langesid sosinani alla, ainult ühes säilitasid nad võib-olla veel elavate võimed.

«Kuninga ema kolmestsajast auneitsist polnud ükski oma voodis üksinda.»

D'Armagnac,» käsutas Henri, «ma pean midagi teha.»

«Ma mõistan, Sire. Seda ei ütle te mitte ainult keha- ja vaimsest vajadusest tingituna. Sügav hingeline tunnetus ütleb teile soovi toidu järele. Hästi täis laaditud lohuga võite end aega näidata nälgijate hulgas ja olete kuningliku ees paremuses. Meeldib see teile?» Nende sõnade juures hoidis esimene kammerteener mantli täieliselt valmis; alles kuivaks hõõrutud kuningas võis minema lauda, ja too oli kaetud liha- ja leivaga.

Henri tormas toidu kallale. Ta lõi, murdis, neelas

ja jõi seni, kui seal veel midagi leidus; vahepeal jooksis ta teenri laugudelt alla paar pisarat. D'Armagnac mõtles, et me sööme surmale — tema alati ületatud käe all, mis praegu küll veel oma haaret lükkab. Nii kappame läbi maa, nii sööme, nii tõsta oma jala Louvre'i lossi saalidesse. Seejuures olemas teenrid ja ikkagi aadlikud, üks aga on kuningas, ja nii nägi d'Armagnac, neelab kuninglikult. Just oma halike mõtete tõttu hakkas d'Armagnac rõõmsalt laulma:

«Tasa, vaikselt, just nagu vana hiir, on iga mees taga *madame Catherine*. Ja tunneb võtmeaugu ees kodu siin.»

«Ja mis ta seal teeb?» küsis Henri vastu tahtmatult. Sellest peale, kui tal midagi enam süüa polnud, tahtis ta pigemini Margot' järele pärida. Ta tahtis küsida: «Kas kuninganna, mu abikaasa, juba lahkus ootamata toast?» Esimene kammerteener oleks selle peale pöördunud vastama: «Navarra kuninganna päris tungivalt tervise järele, *Sire*.» D'Armagnac oleks pidanud selle juurde lisama: «*Madame Marguerite* ootab võimalikult varsti oma armastatud abikaasa külaskäiku,» kuid d'Armagnac polnud kohane mees sellisele väljendusele. Pealegi poleks Margot talle seda ülesandeks pannud. Henri omalt poolt poleks tohtinud kutset võtta. Nende mõlema jaoks oli see möödas — ja järeleohkas. D'Armagnac sai aru, mispärast. Ta polnud kohane mees õrnade sõnumite edasiandmiseks, kuna neid oma kiire taibuga ennetas.

«*Madame Catherine*'i juures on praegu Navarra kuninganna,» ütles ta kõige loomulikuma, ehkki natuke vaima tooniga — jättis oma isanda imestunult üles vaatama, tegi märgatava pausi; kui aga ootus küllalt sügav oli, rääkis ta seda ladusamalt. «Ma nägin kuninganna. Ta tuli minu juurde välja, kuna üks teener ta ema toa talle sosistas, et ma seisan ukse taga. Ma pean suhtuma kuninganna ema teenritega. Too viis tinti sisse. Ma küsisin: «Milleks?» — «Ta tahab kirjutada,» vastas teener. «Ja *Madame Marguerite*?» küsisin mina, tõeliselt teadmata, kas ta sees on. «Ta istub kirstul,» reetis mulle too lolipea otsekohe, «ta ei julge vanaeide juurest lahkuda.»

«Ma tegin talle ettepaneku: «Veame kihla mõõdu ukse peale, et ta tuleb minu juurde välja!» Janune, pu teener oli, nõustus ta, ja pidi siis ise ukse *Madame Marguerite*'ile avama: oma kulul»

«Lata nüüd teenrid ja mine kutsarite poole üle!» nõudis kiirsitu isand.

«Ma mõtlesingi seda, *Sire*,» ütles d'Armagnac. «Siis andis Navarra kuninganna mulle ette asjaoludest — ja annan need üle segaselt ja tühise inimese viletsa meelusega. Prantsusmaa kuninganna kirjutab oma kogu kirju Inglismaale, Hispaaniasse ja Rooma. Ta avandab neid korduvalt, sest sõnum on raske, kuna me ei eelmise õõ sündmuse kujutama iga kord erinevalt, kuninganna Elisabethile, don Filipile ja paavstile. Oma lihtsuses võttis *madame Catherine*, risti vastu oma loojumusele, appi oma õpetatud tütre — ja kindlas loomuses selle kohta, mis toimub, laseb kuninganna mulle seda teile teatada minu liialt lobiseva suu kaudu.»

D'Armagnac kummardas, ta oli lõpetanud. Nüüdsest kuulus ta oma isanda riietusele, laotas need laiali, ja talle selga, kõike ilma sõnadeta, et ta kuningas võiks mõelda. Henri mõtles: «Margot reedab mulle oma kohutava ema saladusi. See võrdub sellega, nagu annaks ta mulle teada, et ta mind ootab, nagu kunagi meie magamistoas. Ei, see on rohkem. Tema käsk tahendab: kalleim *Henricus*...» silmapilgu mõtles ta ladina keeles ja kuulis Margot'd ennast seda lausumas oma ilusa häälega: «Ära tule, mu väga kallis *Henricus*; see on meie kahjuks keelatud — meie mõrvatud armastuse kogu lõbu ja valu.

Quod petiere premunt arcte, faciuntque dolorem Corporis...*

«Metsikult suruvad nad enda vastu seda, keda ihaldavad, ja haavavad keha. Põletavad mälestused suruvad end peale, vihastest embustest ja hammustustest moodeldud huulte. Möödas ja lõpp sellega! Nüüd on lugu sedaviisi, et minu armsaim kingib mulle oma vaimu ja südametunnistuse nagu varem oma keha — aga sedagi mitte ilma viha ja hammustusteta. *Faciuntque dolorem animae.*» Hinge haavad. Kui me nüüd võikime ühendatud olla, nutaksime mõlemad, kuna meid on

määratud olema vaenlased ja me peame teineteisele tekitama. Pigemini oleks soovitatav üheskoos avastada, mida tema omad kavatsevad ja kuidas siit minema jätta. Mismoodi nad ka iganes ei kavatse, mina pean ruttu kui võimalik sada miili enda ja selle õukonna vahele jätma, ja seejuures tahan loota Margot'le, vaenlasele, kes mulle siiski reedab oma ema.»

Sün toppas mõte. Mõttejasse tungisid üksikult nad: «*Faciuntque dolorem.*»

Tahtmatult ütles Henri valjusti:

«Ka teda ja mitte kedagi ei saa usaldada. Ma jään ennast ise aitama.»

MINA AGA OLEN NEIL PEOS

Ta vaatas ringi. Juures oli ainult d'Armagnac, kelle polnud midagi kuulnud või tegi nii. Esimene kammerteenener hoidis kätt uksekäepidemel, ilma seda keeramata. See järgnes alles siis, kui oli väljaspool kahtlust, et keegi isand on olevikku tagasi pöördunud. Avatud eestoes näha kaks aadlikku; nad seisid läve ees, valmis Navarra kuningat kaasa võtma, mitte sinna, kuhu teinud käskis, vaid sinna, kuhu neil oli ülesandeks tehtud. Sealises poosis ootasid härra de Nançay, kellele Henri oma kõrvakiilu andnud, ja härra de Caussens, üks admiralimõrvajatest. Henri astus nende juurde, ja nagu nähtavasti tarvitsemata endast jagu saada, samuti ka ebateadlikuna olukorrast, sest ta tõi kuuldavale muretu nägu. Sedamaid vabandas ta end selle pärast vagal ja alandlunud toonil.

«Kas me läheme siit otsekohe missale?» küsis ta ja astus nagu iseenesest nende vahele. «Aeg on soodune, kuna me kõik tühjema kõhuga oleme kui iganes varenn. Või on härrad eilsest saadik midagi söönud? Mina pole isegi ainsatki salatilehte saanud, ja see tabab mind rängemini kui mis tahes muu kehaline nõue.»

Kuni päralejõudmiseni Louvre'i suurde saali pidas ta veel mitu andestamatut kõnet, mille vahele ta asjatult jättis pausid vastuse jaoks. Tõsiselt oli ta samal ajal tegevuses sellega, et ära aimata, miks nad vaika-

sid ainult sellepärast, et nad olid sel käigul tema loomulikuks, tema aga nende vang? Neil oli veel põhjusi, et pidi ta kindlaks tegema. Nende inimeste tundmisest tema pääsemine.

Ainult olid näha ainult seljad. Kõigist akendest vahtis välja inimesed, ja teised püüdsid neid eemale tõrjuda, et ise välja vaadata. Taevast näis korraga täielikult olevat, ja inimeste hulgas valitses erutus, mis seda hääletas ka Henri ja ta saatjad. Need jätsid ta üksi. Ta ise leidis enda kõrvalt d'Alençonit, kuninga õulma venna. Kahe ninaga mees, nagu teda näokasvatusest pärast nimetati, noogutas paljuütlevalt. Ta nõbu pidi talt sõnaselgelt küsima, mis väljas toimub. Ta vastas nõbu ühe sõnaga — ja kähku oli ta juba jälle teisel. «Kaarnad,» oli ta ütelnud.

See oli ka Henriil selge, mis ootamatu pimenemise taga elas: suur mustade lindude parv oli laskunud alla Louvre'i kohale! Neile meelepärane lõhn oli nad kaua juba liigi meelitanud, kui veel päikesekuumus seda ei oleks ümberandnud; kuid nad olid oma tundi oodanud. Kahe ninaga mees lausus: «Nende eest on siin hooldatud.» Ta ütles seda ainult suust, vahetas koha ja pöördus ringi tagasi oma nõo juurde valvsate pealiigutustega, et näha, kas ehk keegi juhtumisi ei luura. «Fiiditegi teisele,» poetas ta ja kadus äkki üheks tunglejate hulka. Keegi ilus mees Bussy, pomises nagu iseendale: «Ei oleks ta seda tähele pannud! On pisut põrunud. Seda tuleb me kõik.» Mille peale ka tema teiste sekka kadus.

Aegamööda pöördusid paljud aknaavade juurest tagasi ruumi. Enamik nägusid olid kahvatud ja haavade või muhkudega; turse Navarra laubal polnud ainsust. Mõned silmad reetsid seesmist õudu, inimeste võõrakslöömist iseendale; ja teatud käed näisid kimbatuses otsivat kohta, kuhu end peita. Käed pandi kõhule kuidagi kramplikult kokku, ilma märgatava põhjuseta, aga lahkus üks käsi teise juurest ja liikus pistoda asukohta poole. Henri naeris paljud segadusesolijad lihtsalt välja.

«Ma olen sihukesti sulgloomi juba kord näinud,» selgitas ta. «Ilma selleta pole lahinguvälja.»

Keegi, kes ükski endamisi põiki läbi saali läks, ütles:

«Lahinguväli pole sama mis Louvre'i vana hoov
kaevusügavik.»

See oli Du Bartas; ta ei vaadanud ringi oma isa
ja sõbra poole. Henri hüüdis talle järele:

«Me kumbki ei leba kaevusügavikus. Kogu küsimus
seisab selles: mitte seal lebada.»

Seejuures naeris ta — ilmselt lapsikust tõelise
korra mitteteadmisest; või kas võib heasüdamikkus
kaugele minna? Kõige lähemal olivad pöördusid ära
mitte näidata, mida nad mõtlesid. Ainult Du Guast, troonipärija d'Anjou lemmikuid, püüdis jõhkralt
paista.

«Kui kergesti, Sire, ei või see ka teiega juhtuda.»

Siis tegi igatahes temagi, et ruttu minema sa
ukseni jõudis; keegi ei püsinud kaua paigal, kõik
sid, aga peaaegu mitte iialgi üheskoos. Kes äsja
kellegagi kõnelnud, lahkus, tõmbus encesse ja eemal
kus üksinda. Mõlemal mõrvaril, de Nançayl ja de Ca
sensil olid vahepeal muutunud näod, sünge nõutus
sinna asunud, ja äkki läksid ka nemad lahku.

Piki suurt saali sammus keskelt kahekümne kroon
lühtri alt läbi hertsog de Guise täies hiilguses ja suures
kaebonnaga. Uhke Henri Guise'i teele astus imekspe
daval kombel — Navarra — vaatas teisele teras
silma ja viipas käega, nagu nägi, pidas hinge kinni.
Juhtus aga, et Guise vastu tervitas ja kõrgelt
põikas. Pärast mõtles järele ja paiskas triumfeeriva
«Tervitus admiralilt!» Seda kuuldes kõik põgenesid
Lotring astus tugeva sammuga, kuid ta samm vaibu
tühjuses.

Henri tegi end nagu teisedki vähem nähtavaks, senik
kui võib olla rahvahulk uuesti kokku jookseb. See
võinud tulemata jääda üldise uudishimu, umbusalduse
ja ebakindluse juures. Momendil suruti end ainult seime
äärde, ja Henri juurde hiilis salaja ta nõbu Condé.

«Tead sa?» küsis ta.

«Ma olen vang, mis edasi? Raske mõistatada — ehkki
ma Guise'ile näkku vaatasin.»

«Guise astus härra admiralile, kui ta surnud ol
näkku. Ma näen sinust ära: seda sa ei teadnud, Meile
kardan ma kõige halvemat.»

«Mõlem me selle ära teeninud. Nii rumalad kui
ei tohi keegi olla. Kus on mu õde?»

majas.»

talle, et tal oli õigus, aga ma pääsen põge-

«Ma ei saa talle midagi öelda, sest ka mina ei tohi
mõnest lahkuda. Vahtkonda on tugevdatud, me ei
võime.»

«Jää meil muud üle kui missale minna?» küsis
Navarra. Nobu Condé, kes selle sõna puhul mõõ-
dus veel iga kord oli märatsenud, tõmbus nüüd
tagasi ja ohkas. Ometigi kohutas teda nõbu Navarra
õnne, sest too hüüdis:

«Isi on, me elame!»

Juurde ta jäigi, kui jälle rohkem inimesi kohale
la ütles: «Härra de Miossens, te elate! Kas see
teie elu suurim üllatus?» Ta hüüdis aga ka: «Härra
Lyon, te elate,» — ja too ei elanud hoopiski, teda
oli siin suures saalis, ta lamas Louvre'i kaevus
sügavate söödana. Kes Navarrat nii imelikult kõnele-
kuulis, pöördus isemoodi näoga minema; ühed väl-
dasid muret, süüd või kaastunnet, teised ainult põl-
i Henrile aga turgatas pähe pöörduda isegi trooni-
pärija d'Anjou poole oma igavese ütlusega: «Te elate!»
«Ära lõplikult ära, et ta oli ka pärast Pärtliööd
olnud kergemeelseks naljategijaks. Seda tõendati talle
põlvusnaeruga, hukkamõiste oli see peale selle.
«Viipas kõike, ta jättis igaühe meelde — sellal kui
«Kõvasid teda mõllevat ainult naljadele.

d'Anjou jõudis parajasti kohale, ja väga heas meele-
olusest vähenes rõhuv lämbus lossis, mis sel
likuu õöl korraga otseselt kõrgemaks tõusis.
«See käitus lõpuks kui võitja, rõõmus ja armuline.
«Kas ma elan! Esmakordselt elan ma tõeliselt; sest
«Ma dünastia ja maa pääsesid suurimast õnnetusest.
«Navarra, admiral oli meie vaenlane ja ta pettis sind.
«Ma mõttes seisis rahu hävitamine Prantsusmaal ja
«Ma elanud maailmas. Ta plaanitses sõda Inglismaaga
«Ma kuuldust, et kuninganna Elisabeth tahtis meilt
«Ma ära võtta. Tõepoolest, admiral pidi surema.
«Ma muu ülejäänud on selle ebameeldiv tulemus, õnne-

tusjuhtumite ahel, vanade arusaamatuste ja täitsa tute vaenuvahekordade mõju, mida me tahame mätta ja surnute juurde jätta.»

Viimased õnnetult valitud sõnad põhjustasid, et tundlikumail kuulajail hakkas pisut paha. Muidu tundus kõne oivalisena oma pehmendava ja head eesmärgi tõttu. Just seda oli tungivalt igatsetud. Ta küljest oli kõne pikk; d'Anjou tundis janu, ja ka suur tähelepanu väsitab. Kui aga veini pidi toot tuli välja, et Louvre'is polnud ainustki piiska. Taga osteti iga päeva jaoks. Eilne oli täielikult ära kuld pärast mõrvatööd, aga täna? Täna polnudki päev. Keegi ei mõelnud veinile, sama vähe kui liha isegi lihtsad kõrtsid ei julgenud uksi lahti hoida. Tüürija ja õukond pidid kuiva kõri taluma.

«Sellepärast aga ei tarvitse me ometi pimedas vilksata nagu varjud,» tähendas d'Anjou ja käskis kümme kroonlühtrit süüdata. Imelik, sedagi pole kellelegi pähe tulnud.

Majordoomused läkitasid välja teenrid, kes joost eemaldusid, ent sammudes tagasi tulid, käed enesest jaolt tühjad. Künslaid õnnestus leida ainult tükki val — pärast eelmist ööd, mil mõrvakisa ülgumise olid kõik lõpuni põlenud. Mõnda aega pimedus se aina suurenes. Vaibusid ka inimeste liigutused ja musedid hääled. Igaüks seisis omaette, sihtis üksnes te pilguga, kes ta naabriks on, ja ootas ebamäära. Keegi daam karjatas heleda häälega. Ta kanti sellest peale aga oli kõigile selge, et kuningliku v häästikoostatud kõne polnud tegelikult midagi muud Henri, kes teiste vahelt läbi hiilis, kuulis sosistades. «Me tegime sel ööl kas liiga palju või liiga vähe.»

Ka kuulis ta vastatavat: «Ta on juba kord kuning. Kui me oleksime ka tema kaasa võtnud, oleks meil mist tulnud teha maailma kõigi kuningatega.» S järgi taipas Navarra kuningas oma saatusest veidi kem. Paremini kui teised, kes ainult sosistasid, ta oma nōo d'Anjou' varemkuuldud kõne sügavat ja selle õiget päritolu. D'Anjou tuli siia jõ oma ema juurest, see oligi saladus! *Madame Catherine* istus lukustatud toas oma kirjutuspuldi ääres, ma

blava käega tähti, mis olid nii ebakindlad nagu rahulikuna näis; ja kui ta kirjutas protestandile maal, siis oli see nõnda: «Admiral pettis teid, kal ainult mina üksi olen teie sõbratar.» Ta lihe surnu kaela veerelada — niimoodi lüka nudalt ära vastutus hirmutegude eest; ja maailm, et lüha jubeduste eest meeleldi kaasvastutajaks olla, li taluneda, mida ta ka eelistab. See kõik puudutab mind. Ja mind!» mõtles Henri. Kaitsluna ööst ja pime laskis ta lõpuks oma näol omandada tõelise ilme. Ta tõmbus kõveraks ja ta silmadest hõõgus vihka-

Te pärast seda surus ta kõik alla, mitte ainult ilme, te, sest saadi valgust. Teenrid süütasid redelitel viimaks mõned künslad põlema; need heitsid ka valgusepaistet saali keskele. Õukondlaste hulk uldis: «Ah!» — nagu teeb iga rahvahulk pärast pime uolamist. Henri Navarra juurde astus ta nõbu Alençon.

Henri alustas ta. «Nii ei lähe. Me peame teinetei- aidame tühjaks puistama.»

«Seda ütled sa nüüd, kuna valgeks läheb?» vastas talle

«Ma näen, et sa mind mõistad,» kinnitas talle kahe aga mees. Ta tahtis täitsa selgeks teha, et ta pole ml. «Teeskle edasi!» nõudis ta sõnaselgelt. «Minagi head poega ja katoliiklast mängima, salaja aga lähemal ajal sinu usku üle. Veel ei aimata, kui pal- da tegema hakkavad pärast kõike, mis on juhtunud.»

«Mina pean tõenäoliselt kogu Louvre'is kõige parem loliiklane olema,» vastas Henri.

«Ma vend d'Anjou on end täis puhunud, see on vaevalt talutav! Päevakangelane, on oma eesmärgi saavu- nud, on rõõmus ja armuline.»

«Mustjad vaimud ei hõlju kauem ta ümber,» täiendas

«Meie oivalise ema lemmik, nüüd on tema jaoks tee ta. Ainult meie hullul vennal Charles'il tarvitseb veel ma. On sul tahtmist, Navarra, seda pealt vaadata — utult hambaid kiristades? Minul mitte. Põgenegem kulsugem maa üles! Aega viitmata!»

«Tema legi pean ma valetama, ja ometigi päästis ta elu. Järgmisel korral ei suuda seda isegi tema enast tean, mis mind ähvardab; ma vaatasin Guise'ile. Ka on mulle tuttav vana naismõrvari näoilme, tol kes end ei näita, enne kui välismaa saadikud on visiidi teinud — ja nad ei tee seda. Pärtliöö oli t nestumine, mina aga olen neil peos. See võib tab minna. Mis, *madame Catherine*'i ja Guise'i! Kõiki olen ma täna õhtul tudeerinud, et mul pea kämb naga liiga paljudest raamatutest.»

Ta liikus kohalt, läks ees hüpleva tõrvikute kuu nelt läbi Prantsusmaa kuningale vastu, tegi õigeaegselt oma meeldivalt kergemeelse näo paha laja hirmust ja vihast värisedes mõttes ta:

«Nende inimeste tundmises on minu pääs.»

EBAÕNNESTUMINE

Charles Üheksas talitas lihtsalt, ta laskis kõik t kud kroonlühtrite külge kinnitada ja pigi daamude getele õlgadele tilkuda. Parema ükskõik mis kui dus — isegi see punaselt hubisev allilma valgus t les ja tema õukond on kahtlemata alla põrgusse see mõte tuli igauhele, ja kõik piilusid akende pool kas kaarnad veel lendavad. See oleks ometi ma et oldi üleval maa peal.

Charles esines vägeva deemonina. Tema ise oma sas isikus tulistas täna oma maja rõdult põgene hugenottide pihta! Et ta meelega neist mööda laski, lega ta ei noobelnud. «Haa! Võllale tegin ma selle küljes kügub härra admiral. Mu isa!» mõirga nagu naerab põrgu. Hetkeks tuli ta mõistusele ja vaikseks. «Admiral ei lehka hästi,» ütles ta, distantssi kõge sahtes, mis maailmas halvasti lõhna omandas suursuguse kõrvalpilgu nagu oma maalt. Nii silmitses ta ka Navarrat ja Condéd.

«Teie, protestandid, konspireerisite. Meil jäi üle end teie eest kaitsa; nii seletasin ma kogu asja parlamendile tänasel päeval — seda kaelakohut, mul tuli pidada oma kuningriigis; ja seda ning muu

peavad mu ajalookirjutajad järelmaailmale edasi rääkima see siis seda või mitte.»

Charles nõudis ta juua, sest tal oli olnud ülekoorma ja kui ta kuulis, et veini pole saada, viskas ta laua ümber. Uus hoog vältas seni, kuni kuskilt tubade sopist ikkagi mingit laadi äädikas komauretsesid. Charles rüüpas seda kohrutatud kuldaali seest; ümberringi pokaali välisküljel oli oma kücina ühes saatjaskonnaga, mõlemad poavad aga moodustasid oma kaartega võluvate kehade. Hapult neelates uuris hull oma protestantide nõbusid. Hapu teeb lõbusaks. «Seal te mul luudis ta. «Kaks tulevast suurt kirikuteuusal! Minu teist peavad kardinalid saama!» See väljavaade talle pöörast heameelt. Seekord naeris temaga logu ta õukond, aselunud suurde ringi üksiku laua ümber, mille kohal leegitsesid tõrvikud. Charles istus laialt laua taga, ta vend d'Anjou kartis hullusehooge ja leppis tooliservaga. Mis puutub nasse ketserisse, siis seisis nad, langetasid pead nad naeru.

Charles mängija nõudis: «Pihta hakata.» See oli Lot-Võtke istet,» käsutas ta mõlemat ohvrit. Siis ta kaardid, igale neli, mängu nimeks oli *prime*. Need silmitsesid igaüks oma kaarte, ja ka õukond ringis püüdis piiluda. Õukond, see oli siid kõigis, vöödiline, pealetikitud vappidega. Need olid nad kogud säravate kõhtudega, ja pikad, kes näivat toolidel, nii kõrgele ulatusid nad välja taga. Jalad olid alt peened ja ülevalt kui tünnid, varid olid õlgade ümber puhevil ja laialiaetud krookide peal leidus iga liiki päid, alates raisakotkastest palades sigadega. Tujukalt olid valgustatud nende nad või kasvavad. Nad kõik aga vahtisid ainiti üksteisele mängu.

«Navarra, kus on sul mu paks Margot?» küsis Charles kaarti välja. «Ja miks ei näita end mu ema, et seda, kui ta teid, hugenotte, liimivitsaga püüdis? kõik õukonna daamid?» Äkitselt pani ta tähele, et li vähe õrnemat sugu oli teda ümbritseva pealtvaakonna hulgas.

Kui ta kohe seejärel seda kolmandat korda leul kargas keegi nahast välja. d'Anjou Ta lubas end rusikaga vastu lauda pörutada hoolimata hirmust (les'i huulusehoogude ees; nuud oli tal endal see peal) nud olid võitja lõbusus ja armulikkus. Saadikud ei nud üldse. Tõeliselt põles *madame Catherine* kannatamatusest nende õnnesoovide järele. Ilma võõraste tustuseta ei sõandanud ta välja ilmuda ega lasknud Margot'd. Guise omalt poolt näitas rahvalemmiku hmatut nägu ja rabas inimesi oma ränkade ihul hoiakuga veel rohkem kui oma kelkimistega. Ch. Üheksas aga, kaugel sellest, et sellele selile õpata anda, rõõmustas. «Salajane hugenott,» tajus ta vend viha. D'Anjou tundis, et õukond hakkas olukorra pama. Need olid murelikud näod: kuhu end pööfata, mlest kinni hoida — reeturite näod. Kui mõelda, et ka oli ära hirmutatud ja pooleldi ei tunnustanud Pärth.

1. Kuninglik kaardipar-
2. oli unustatud, uue sündinuse pühul katkes kõik
3. lastepäeva ilmusid paažid käsilühtritega täis põle-
4. munda - uha rohkem küünaldega täistupitud
5. labreid, ja lugematu arv vahatulukesi valgustas
6. lossi, milles huljuti ei leidunud ainsatki küünalt.
7. Olud südamega tungis õukond väljapääsu poole,
8. et õuguti aadlikud vahtide poolt tagasi; inetao-
9. latus aga kasvas kõigi silmade all ja laienes
10. Lestoa taga asetsev kuninga paraadtuba oli sa-
11. naki äärmistatud poisteridadega. Nende poolpikad
12. olid hulgasid leekidest, mida nad endi ees hoidsid,
13. lebrokaat sätendas nende rinnal. Jah, paraadtoa
14. pool poolel olev uks täitus samuti valgusega. Ümber
15. muga asusid kuninganna kambrid, nendest polnud üle-
16. ndet; aga teadmata kust lähenev, piiritult tugevnev

kiirgamine — nagu paradiisi või seletamatute tööde oma — paneb südame kloppima, ja kui seista nii kurnutult nagu õukond praegu, selja taga suure kustum kuma, ei saa teisiti kui avaldada valjusti meelust. «Härä rüütel, mu süda klopib.» — «Isegi *madame*. Mis seal toimub?»

Just nõnda tahtis *madame Catherine*, see oli talle poolt ette arvestatud. *Madame Catherine* oli küll, nagu ta poeg d'Anjou temast oletas, saadikute eemalejäämise tõttu ärevuses, kuid d'Anjou oleks pidanud sama hoolt teadma, et pettumised ei vii ta ema põrmugi segadusse, ega võta talt relvi käest. Vastupidi sellele, kuidas ta tub enamikuga inimestest, ei muutunud ta asjatu ootamise tõttu närviliseks, vaid rahulikuks kuni tuimaks, ja ajutised viitlöögid ainult rikastasid teda uute lootustega.

Madame Catherine'il, õieti Caterina di Medicil, oma Pärtilöö ajal korduvalt küllalt tugev hirm; see seletatav inimloomusega. Kaua plaanisetud ja hoolikalt korraldatud, võivad nii iseäralikud ettevõtmised ootamatult alati ka teisiti lõppeda. Ühesõnaga, *madame Catherine* õieti Caterina di Medici, oli igatahes kepi najal lootes oma turjakate ihukaitsjate poole üles piilunud, vaagida, kui kaua need šveitslased ja sakslased aitasid juhul tema tuba hoida ja tema kallist ihu veel kaitseda suudaksid sissetungivate hugenottide vastu. Aga ta ei kapis polnud ta sobanud mitte ainult oma vaenlaste vastu, mas pidades, vaid ka oma ihukaitsjaid. Kas poleks ta parem temale endale, kui need tugevad mehed tal olid lonksu tagajärjel kõik liikumatult põrandal maas lebasid? Siis võiks mõne osava piste ja sisselõikega peita veresauna lavastada, ja igaüks usuks, et kuninganna kõrvale toimetatud ja temale lõpp tehtud. Tema ootaks üksnes talle teadaolevas peidupaigas oma asja, ja see ei või tulemata jääda.

Kõik inimeste eksimused kui ka ajaloo vead tulevad sellest, et unustatakse, milline saatus on määratud maailmale ja ka sellele maale: olla kõikumatult ja vaaramatult Rooma ja Habsburgide dünastia valitsenud all. Florentiinlannale oli see alatiseks teada. Neil polnud kudel, kui isegi ta pojad talle vastu hakkasid, ähvardasid

oma kodulinna tagasi minna. Sellest hoolimata ei tahtnud ta seda iial teha, vaid pidas end tähtsaks oma võimu tööriistaks, mis on läkitatud, et ka Prantsusmaal sellele vastavalt korraldada, loomulikult oma enda hüveks ja eriti valitseva dünastia ka. Prantsuse protestandid pidasid seda küpses eas põrgulikuks kurjategijaks. Ta talitas aga isegi hool ajal parima südametunnistusega — mitte nii kui ta poeg d'Anjou, kes esmalt pidi oma südames tegema Navarra humanistidega toime tulema.

«Ema teadis end olevat õigel teel; sest see on edu, kui väga kaua pidi kestma, enne kui ta ise veenud. Pärtilöö oli ebaõnnestumine. Siis puhkasid ta pojad kuningriik põles. Iooksid verd, lagunes — nende oli lähenemas päästja, väike prints lõunast. Ta püüdis ta tolle printsi kinni, söödaks oli ta tütar

on ta istub. vaadake siia! Temalt on röövitud ta sõbrad, ta sõdurid, ta on võimuta ja pilkealuseks teistele. Ta usukaaslased hakkavad teda põlgama, kui ta usu ära salgab. ja see ei jää tulemata! Prantsuskuninganna väimeheks olema pole ta ka enam võimeline, see vaene narr. Õukond peab ta välja naerma — ta küpses eas tark naine. See on kohasem, kui teda Inglismaa kuninganna kuuleb meelsamini, et ta on võimeline, kui et ta on surnud. «Ma olen kuningannat meerinud küllalt veenvalt: too lepib Pärtilööga mingi liiklusõnnetusega — kui ta, ketser nagu ta ei suuda mõista, missugune puhastav tegu see oli! Nad saadikutega, kes täna tulemata jäävad. Küll nad veel vabandavad oma kõhkluse pärast. Vahepeal tuleb hoolt kanda, et kahtlused üles ei kerkiks. Et kordaminekuid võivad esialgu lämmatada igasugused häired. Ruttu, vastuabinõud! Viia õukond heasse, et nad edasi jutustaks, milline hiilgus meie võidust Louvre'i lossile langeb!»

«Nüüd tuleb elu *madame Catherine*'i ja ta läkitab ta välja. Kõige enne saadab ta järele oma miniale, kertsoginnale — dekoratsiooniesemele, mida harva näetakse ja harilikult ainult alumise korra vaikes tiitlitatakse — õieti oleksid need kuninga ema ruu-

mid, aga too elab esinduslikumais siin üleval. Oma Margot' riietusega tegeleb ta ise. Aina pärlid, blondi rüüas ja diadeem, võrud ja liiliad teemantidest — tuse külm kalmistu, selle all peab jalutama õige vasti kujundatud ilu. Ei, mitte see kuldbrokaat. Kuld on ühele teisele sümbolile mõeldud. Kuna oma toredusajale kindlaks jääb, langeb talle en tugevasti ja kindlalt näkku — põsk tuleb uuesti m Siis laseb vanaeit tuua nuudi — oot mitte print jaoks, see on vaigistatud. Veel üht iseäralikku ol on vaja ja teda tuleb dresseerida. Aega mitte ka juba on mõlemad paažide read oma kandelaab kuni suure saalini ette nihkunud. Aga kõige kõr majesteedi pühalik kiir tundmatuist paikadest taba konda ja ehmatab teda. Tema vanimad aadlikud oot juba üleloomulikke juhtumeid nagu maalapsed. See õige moment. Muusikal

VIHKAMINE

Oh, ülevuse ja trooniva kõikvõimsuse helid! Oula läheb laiali, ka kaardimängijad koos kuningaga tõvad tagasi seina äärde, ja avarat keskkotta pilu üle kogu kuningriigi kõige kaunima kehaehitusega sid. Nende kaks rivi levitavad valgust; teised poisid, rivide vahelt läbi lähevad, hoolitsevad meeldivate eest. Nende kokkumäng mühab, tõuseb kõrgele ja tab. Nüüd aga astuvad välja daamid, ainult kõige gavamad aadlike naised ja kõige võluvamad au sid. Lõhnad heljuvad ja kõrgel üleval kõigub bald hiin, mida hoiavad neli punasesse riietatud härja last, linakiududest habemed ees. Baldahhiini all oma lihases isikus harva näidatav dekoratsioon maailmavõimu hinnaline pant Prantsusmaa õukonna Elisabeth, ertshertsoginna, Rooma keisri enda tütar. Tema nägu polnud keegi iialgi nii lähedalt näin kuigi nüüdki oli ülearu virvendava; segava valguse hoolt kantud, et poleks võimalik liiga täpselt vaad Ka olid need ainult mehed, kes teda silmitseda tohtu sugu, mis on teravamapilgulisem ja julgem, pidi tar

laigus mingit osa etendama. Habsburgide ku esindati siin üheksateistkümnenda aastase poolt, kellele tulid mõttesse ta aastad, nähes seda ilma va ta maski, jäik nagu kuld, milles ta jalutas. Seekord tulud teda hispaanlastest preestrite poolt, kes all higistasid. Ta ise liigutas oma jalgu, ja olid suured. Tal võisid olla pikad ja tugevad jalad, ei kui nii hulljulge oletus kellelegi pähe tuli. Oli et võimalik, et mõni tema nime ja kuulsuse pantserist lungis kuni ta jalgadeni ja mitte ilma irooniata uldasi eksemplare takseeris. Ka ta ise oli täie hoivatud oma käimisest. Iga ta samm oli parajal valitud kukkumine, ja vankudes kandis ta läbi nade, mis ääretutena näisid, niivõrd kaugel tagapool pimedus, — kandis vankudes kulla massi, krooni kalliskive, kette, võrusid ja sõrmuseid, kingi hullast. Kuld pea ümber, rinna ümber, jalgade kandis ta tuikudes selle raskust ja vägevust levasse pimedusse.

uldas ta seda? Veel sädeles ta selg, ja põrandale valgus ta metalsest sammust. Vähehaaval helki- out ehted Krooni sädelemine oli viimane. Öö. Ees- ke kõik oli möödas ega tulnud enam tagasi — mida mahästi sümboliseeris võtta kui kõike pakutut. Aga ilaja seal taga, nägematu ja kaval oma vaiksus, arvestas nagu kord ja kohus möödaliikunud teellikkuse vääramatut mõju. Kellele meenutas pimenemine kohe ka nende loojakut ja lõppu? Ka- väärt kibedale vaimule nagu Du Bartas, kes Pärt- oli üle elanud ja sellest peale veelgi vahema lee- suhtus inimeste jultumusse, kes arvasid, et nad id jumalaga võrdsed olla. Du Bartas mõistis hukka, ku kui temast olenes, ertshertsoginna ilmumise; lavalt lausus ta enda ette:

«Ju enne kõike, enne aega, vett ja maad
vaid üksnes jumal see, kes kõike kehastas,
ta loputu ja äraarvamatu ots ja algus,
vaim, selgus, igavik, ei kellelegi nähtav valgus.
Nii puhas, tark, nii aus ja hea...»

Altab, siin tekitas pahandust kristlane, keda siis ka lt poolt hoolimatult müksati ja rahule jääma manit-

seti. Peaaegu ainuke omasarnane pärast suurt puh-
tööd, jätkub tal veel julgust ebakohasteks võrdle-
oma jumalaga, kes igatahes ei käi kuldseis kiur-
Prantsuse õukond seevastu nägi oma võitu kehast
ebajumalakuju kaudu, nägi võitu jalutamas säras-
nas, meeldivais helides, ja oli nüüd valmis seda
linna ja maa kuulutama, niipalju kui Caterina
soovib.

Kes ometigi kahtles tõsiselt võidus? Peale kristi-
on olemas veel tundelisi inimesi. Noor d'Elbeuf oli
dud kas vastavalt olukorrale tegutsema või siis
nema tundele. Ta sai aru, et Elisabeth oli oma ühe-
teistkümne aastaga sama hea kui üheksakümne aa-
Ta silmitses Charles Üheksandat, kuidas too oma
sele järele vaatas, ilmega, mis oli ka teiste nägud
alistuvus, ja selles pisut ebausku iroonia varjund.
Kaks korda toodi Elisabeth kuninga ja ta õukonna
tapatalgute künnisel ja kohe pärast seda. «Ja kui El-
beth on jälle pimedast treppidest alla laskunud
kurbadesse kambritesse, kes embab teda,» mõtles d'
beuf samal ajal, kui nägi uusi auneitseid mööda ma-
mas. Hõljudes tuli nähtavale veel üks baldahhiin.

Paraad jätkub toretsevalt — ainult üks ei näinud
dagi, ei kuulnud, ei haistnud midagi kõigest selle-
mis veel mööda vooris. Töö haistis verd, kuulis mõ-
kisa; nägi oma sõpru hunnikusse üksteise otsa paisa-
vat, asendeis, nagu on vaid raipeil. Kogu õhtu oli ta
valitsenud, oli vaadelnud, umbusaldanud ja hoidnud
hukatusest. Lõpmatuseni ei saa nii kesta; me ei ole
soofid, ei ka kaalutlevad mörvarid, ja meil pole ka
nagu sel vanal naisel kambris. Vastupidi, tal põle-
rind ja suu; ta nõrkeb, vahendult tundis ta ainult see-
Ta ringiekslev pilk otsis esmalt lihtsalt midagi jo-
vat. Kui ta midagi ei leidnud, tabas teda imestus, ku-
siin oli kitsas, inimesed talle liiga ligi. Kitsikustun-
omasuguste kehade tõttu, see oli talle uus, kuna ta
alati elanud ümbritsetuna teistest. Äkitselt avastas
mis temaga toimus. Ta vihkas. Ta tajus viha — mu-
kumat, vastupandamatut kui isegi mörvaõöl.

«Et te kõik surnult maha langeksite!» tundis ta, a-
lõua ette ja vahtis langetatud lauba alt, mida ta ila-

on polnud teinud. «Ja kui ma ka koos teiega hukku-
pidalitõbi — tahan, et mul oleks pidalitõbi. Veel ei
te esimest valget täppi mu nahal, aga ma naka-
leid, kuni olete äranäritud, mädanevad hauad!

lökkis oma ihuliikmetega, mis nüüd lõkenda-
onu surnutest. Minu jätsite ellu, et ma teie võitu
t näaksin näha, täielikult, kogu rongkäiku ja teie
«si hernehirmutist! Kellesse löön ma hambad?» mõt-
ta ja piilus ohvrit valides ringi. Mitte üks nägu oma
dikkuse, jultumuse, irooniaga ei rahuldanud ta
«Sinu verd, sa mu palavalt ihaldatud vaenlane!»
te uudishimuliku põsk, kes talle ilmse familiaarsu-
«mina pilgutas; eriti häbitu põsk! Seda ei tõmmatud
t tagasi, kui ta juba kinni napsas. Ta hammustas
ka nagu kord ja kohus. Nõnda oli ta hammustamas
tud kaklevat talupoega oma provintsis — mis talle
sti meenus hetkel, kui ta ise hambad põsest välja-
bas. Talle jäi sellest niihästi vastikus kui rahuldus.
shimulik aga, tema, kellel veri üle valge krae voo-
miks ta ei karjunud? Ta oli vaevalt oianud. Nüüd
ta — usaldavalt, tasa ja ikka veel näo ligidal:
«Mina Navarra kuningas. Kas näete mu musta rüüd
massugune pikk kahvatu nägu mul on? Te lõite ham-
bourisse, sest ma olen siin narriks.»
«Ma kuulates taganes Henri hammustatu juurest nii
gele kui ruumikitsikus seda lubas. Too igatahes järg-
Veritseva põse kattis ta kinni ja ütles õõnsalt, ragi-
st sisemusest:

«Mitte näidata, mis me koos tegime! Narr peab kurb
ma, ta peab õnnetust tundma ja just selle kaudu üli-
pikana näima. Klapib? Siis võite täie õigusega minu
«ale asuda, härra Navarra kuningas, ja mina teie
«ale. Kellelegi ei hakka see vahetus silma.»

luba oli narr nagu vette vajunud. Ükski inimene ei
dnud, et Henril oli temaga tegemist olnud. Talle
le lekkis kahtlus. Ta seljataga olid mõned kohuta-
«gased silmapilgud. Ta võttis end kokku, et täp-
«n saada, mis Prantsusmaa õukonna pidulikus tõe-
«nes toimub.

«Dol See on Margot.»

Prantsusmaa õukonnale ilmub heljudes veel üks bal-

dahhiin. Selle all käib Valois' printsess, *Madame Marguerite*, meie Margot. Ta pidi hugenotiga abielluma aga teab igaüks meist, mis eesmärgil ja miks see sündis. Nence abielu oli selleks sobiv ja on ette nähtud. Kes peaks kahtlema, see vaadaku ainult Ne kuningannat pead hoidmas ja astumas. See pole ka tardunud maailmavõim, kelle ette me maha ei heitma. See on kergus — nagu oleks kerge nii ilu. Aga meie Margot triumfeerib ilmselt ilma vaevata. Puuduste, tema enda ja meie omade üle. «*Elague, dame!*» Te kirkastate ka meid kõige kaudu, mida te kailal korda saadate, ja annate meile palju tagasi. Tunde; sest see sai kannatada möödunud ööl. Tulen ristada, et meie maine kest on end teataval määral täis lümen. Me kukkusime sisse ja lohisime veel. Teie, *Madame Marguerite*, maateate meid liblikail lendlevad läbi puhta valguse ja on küll kiiresti lundvad, kuid siiski surematu hinge sarnased. Tunneme Jumalannat: daam Venust ja kõige pühamat Ne. Kõik naised on seepärast ära teeninud meie alarõõnu armu osutamise ja lunastamise eest. Olge te õnnatud!»

Kui kogu õukond nõnda tundis, siis pidi ometi duma üks õukondlane, kes seda esimesena väljendas. Selleks oli keegi härra de Brantôme, ta lubas endale heljumat kätt huultega puudutada. Seejärel tunges ta teise käsilühtrite kandjate vahele ja puudutasid hõlvat kätt Margot kui rahvahulga õnnestaja naerata nende kuhugi, mitte aulikumalt kui vaja ja pigem liigutatuna. Ta jalad olid väikesed ja kandsid teda tavasti kergelt, ja tema jalgade raskust ei taksenud keegi, ehkki mõnedki oleksid võinud isiklikke kogemusi appi võtta. Enne kui see meenus, hõljus ta õrn kriin juba kuskil mujal. Too oli neljanurkne, kitsas poolekülgedelt väga lai. Mahedad värvid sillerdasid ja vallesid, hele käsi hõljus kõrgelt üle selle — ja nii oleks Margot seal taga pimedusse kadunud. Ta aga ei pöördunudki sellele, ta pööras ümber, kogu rongkäik pidi temaga pöörde tegema: viiuldajad, pasunapuhujad, lüüdaamid, auneitsid ja veel teised kujud, isegi üks

Margot oleks peaaegu oma baldahhiini kaotanud, kui

alle jooksis ja kedagi otsis. Toda ta ei leidnud — alluste seas aga, mis ta heliuv käsi vastu võttis, põletas teda nii imelikul viisil, et ta lihtsalt seisma jäi. Paraad, keda ta enda järel vedas, sai sellest tõuke; tantsusteisele jala peale, ahvi peale ja too hakkas kiiruma, Margot seisis ja ootas. Mees põletava suuga ei tõusnud nägu üles, ehkki Margot oma kätt selle kohal ulatus ja tasase meelitava hääletsusega riskeeris. Seda ajal oli Margot avalik õnnestaja, ta ei tohtinud üksiku juures kauem viibida, kellel võib-olla ei läinud päris hästi. «Edasi, Margot! Sinu ees ja su taga on ainult su ema nuhid.»

Kuninga eesttoast, vahetult enne kadumist, vaatas ta kord sinna. Siis oli ta endine kallim kohta vahetada ja teda ei saanud enam üles leida. Pettunult pöördus Margot ümber nurga, naeratas aga kenasti.

Niipea kui ta läinud oli, ei tulnud paraadist, mis ainult tema tõttu koos seisis ja auväärselt käitus, midagi välja. Kergete kommetega preilid olid juba möömnud endale kaaslased öö jaoks välja valinud ja võtnud need kohe kaasa. Armukadedad aadlikud tirisid oma rahvahulgast ja neid naerdi välja. Ei mingit pidu paraadi, ainult veel häbitu kamp komberdas läbi suure saali. Muusikud hüppasid mängimisel õhku ja muusikandjad kustutasid küünlad, enne kui need neil ümber paisati. Keegi ei suutnud hiljem meenutada, mil ajal oli järgneva segaduseni jõutud; ja kelle poolt hüüti mõnoliik sõna.

Te kõik polnud kuskil näha seda isikut, kellele hõljus. «Kelle valid sa endale täna ööseks?» Aga kostis «Suure Bertha» nimi. Niisiis oli tegemist kääbusega puuris. «Suur Bertha» kuulus *madame Catherine'*le; bus oli kaheksateist tolli pikk ja seal, kus valitses ümplemine, kanti teda puuris nagu papagoid. Teener, kandas ridva otsas puuri kääbusega, talutas ka ahvi. Kui karjus ahv, kisas ka kääbus kaasa, ja tema hääli oli ümmalikum. Tal oli liiga suur pea ülemäära võlvitud nina, ta silmad olid väljaulatuvad ja hambutustest voolas ila. Riidetatud oli Bertha nagu kõrgest seisusest daam, pärlid hõredates juustes. «Suur Bertha! Kelle valid sa endale tänaseks ööks?»

Too olevus kriiskas küsimuse puhul lausa jubeda eriti ehmus seeüle ahv ja tõmbas järsu nõksatusega noori; teener, kes noori hoidis, oleks peaaegu pikalt nanud. Igatahes läks puuriuks lahti; tee oli kääbus jaoks vaba. Kõik näis siin veel juhuslik olevat. Alhiljem hakkas asjaolude kokkusattumine silma: ahv, makas teener, avatud puur ridva otsas, eelkõige idioodi hirmukarjatus, kui ta oma märgusõna kuulda. Vana kuninganna piits oli selle talle ära õpetanud pöörase kohkumisega viis ta täide, mis talle oli kätkest. Parajasti sattus ta Navarra kuninga juurde — pigem seegi juhus paljastus alles lähemal mõtlemisel ettevatsetuna. Nüüd ja siin usuti veel, et «Suur Bertha» kui ta hüppas, valis Navarra.

Aina edasi kisades hüppas ta ülevalt Henrile kaal siputas jalgu, ajades neid Henri riiete avadest sisse, temast ei saanud lahti. Kui Henri oli ühe ta jala oma varrukalohest välja tõmmanud, vajusid kääbuse kopsed sügavamini talle kukla taha. Jõudu pingutades pöörles Henri iseenda ümber: nad tantsisid! «Tolle val Bertha endale ööseks, ja too rõõmustab!» Nõnda polnud kaua aega Prantsusmaa õukonnas naerdud.

Kui Henrile näis kõik kadunud olevat, põgenes ta muidugi. Tema selja taga olid kõik naerust kõvenud, paiskasid kesk oma määgimist ja rõhkimist üksikute kõrgeid toone suust ja vajusid jõuetult põrandale. Henri aga kihutas üle treppide ja käikude, kääbus kaeti ümber. Ta ei püüdnudki end enam kääbusest vabastada. Niikuin oli kääbus enda ja tema juba märjaks teinud ja et oma poolehoidu näidata, lakkus ta Henri põlvi. See oli nagu jooksi läbi jubeda unenäo. Keegi ei tulnud talle vastu, ja isegi küünlad ei põlenud täna lõuendil laternaits. Üksnes kuuvalgus riivas vahetevahel seda seiklust.

Päralt jõudes lõõtsutas ta kuuldavalt; tähelepanelikult d'Armagnac avas otsekohe.

«Kuidas te küll välja näete, Sire! Ja kuidas te haasetel!»

«See on mu väike sõbratar, d'Armagnac. Neid pole seal palju.» Ja kuna kääbus enam ta põske ei lakkunud, surus Henri lõpuks suudluse kääbuse palgele. «Mis aga

hüüesse puutub, d'Armagnac, siis see on kõigist täna õpitud lõhnadest ja lehkadest kõige õilsam ja parem.» Anjuures omandas ta senitundmatu näo, julma ja ohulava. Sõjaseltsimees d'Armagnac ehmus siis ka. Ta lahenes kikivarvul, et kääbust ära võtta; too libises juba sellest väsimuse tõttu maha. Siis kadus d'Armagnac tagasi. Henri astus oma tuppa üksinda. Ta lükkas selle.

HAAL

Nüüd lebab ta voodis, mille ümber ei seisa ega valva enam nelikümmend aadlikku; aga mõtted lendavad mooda. Nad pole selged, nende vahel on ainult unenäoline seos, nad on ka vaevalt mõtted. See on lõpetamata piltide või lausete põgenemine, nad komistavad nagu paraadi viimane lõpp, kui Margot ümber nurga kadus. «Mina olen neil peos! Kas läheme olseteed otsale! Kaarnad. Asi on selles, et mitte lebada kaevu-ugavikus. Kui kergesti, Sire, oleks võinud teiegagi seda pidada. Tervitus admiralilt. Ta astus surnule näkku. Selle kardan ma kõige hullemat. Härra de Goyon, te elate elust!» — «Aga ta ei ela ju enam,» taipab pooleldi magaja, sest ta näeb surnuid, ja ka need vaatavad talle otse; ainult nad annavad kohe jälle ruumi elavatele. «Kas ma elan! Elisabeth tahtis meilt Calais' ära võtta. Ei, admiral. Tue, tuel! Me tegime sel, õöl kas liiga palju või liiga vähe. Teeskle edasil Seinal on kaja. Ainult meie hullul vennal Charles'il tarvitseb veel surra. Ma vilkan d'Anjou'd. On sul tahtmist, Navarra, võimehull...? On sul tahtmist? Põgenegem! On sul tahtmist?»

Viimane polnud, enam öeldud teadvuseta olekus, ja seda korrati pisut selgemini kui magajale kohane on. Niipea kui ta hakkas endale sellest aru andma, avas ta silmad ja sulges tugevasti suu. Hoolimata sellest kuulis ta edasi kõneldavat: «On sul tahtmist? Põgenegem!»

Neitsi Maarja pildi all, mis nurgas seisis, ujus õõvalgus õlis. Nõrgast ja rahutust valgushelgist liikus pilt — ja kas ta ka ei raäkinud? Õnnetu, kes oma õnnest ei mõista ega mõõda, kuid rääkimine kestab edasi laegi magajas: tema jaoks võiks küll ka Neitsi Maarja

pilt häält teha. Ent ta vabanes oma pettekujutlusest. Voodi ält ronis välja pea, kääbuse pea igatahes; too olid vist sisse hiilinud. Henri kummardus voodist välja, et pead käega uuesti alla vajutada. Seal ütles pea: «Ärgu üles, Sire!» Sel silmapilgul tundis Henri end vabastatuna oma luupainajast.

Ta tundis hääle ära ja nägi nüüd ka Agrippa nägu.

«Kus sa olid kogu öhtu?» küsis ta.

«Ikka teie läheduses ja tabamatuna pilkudele.»

«Sa pidid minu pärast end peitma, vaene Agrippa.»

«Meie ise tegime kõik, et muuta oma seisukorda võimalikult halvaks kui iganes võimalik.»

Henri tundis seda klassikalist ütlust ja kordas seda ladina luuletaja sõnadega. Seda kuuldes vaimustus Agrippa d'Aubigné ja ta alustas pikka lauset, ütles seda muide liiga kõvasti selle kellaja ja sellise kohta.

«Teil pole tahtmist, Sire, võimetult ära oodata, et teie vaenlaste viha...»

«Tss!» tegi Henri. «Mõned seinad varjavad siin salajast kaja, pole teada millised. Parema on, kui me ütleme teineteisele kõik homme aias lageda taeva all.»

«Liiga hilja,» sosistas pea, kes nüüd lõuaga voodi seest vale toetus. «Enne koitu peame olema lossist läinud. Nüüd või ei iialgi. Mida me otsekohe ei tee, see meil hiljem ebaõnnestub. Täna on Louvre'i loss veel eelmise öö hirmust segaduses. Järgmisel öhtul aga meenutavad nad — eelkõige meid.»

Nad tegid pausi pärast vaikset kokkulepet. Henriil oli tarvis kuuldu üle järele mõelda, Agrippa aga teadis. «See jaa, mis vabatahtlikult ei tule, enne kui ma oma kaardid lagedale olen löönud — seda jaad ei saa kunagi enam kätte.» Seetõttu värises ja kõikus pea voodiääres. Ta tõi lõpuks kuuldavale:

«Õnnetuses parem kohe juba peaga riskeerida!»

Seekord ei tundnud Henri värssi või ei jätkanud seda. Selle asemel pomises ta:

«Nad riputasid kääbuse mulle kaela. Nad kukkusid naerust pikali, sellal kui mina, kääbus kaela ümber, läbi tühja Louvre'i lossi minema tormasin.»

«Seda ei elanud ma enam kaasa,» sosistas pea. «Siis»

ma juba voodi alla roninud. Sellest hoolimata mõistis ta, et lugu kääbusega teile meeldis. Te soovite ikkagi veel rohkem sellelaadilist. Seepärast polegi teil lootust põgeneda.»

«Kajal» manitses Henri.

«Seepeale alustas tark pea — tõepoolest, kas ei hakanud ta hoopis teise häälega kõnelema? Imelikult tuttav hääle, ainult Henri polnud varemategi juhtudel selle olemasolust päriselt mõistnud. «Mu oma hääle!» selgus talle. Esimest korda elus kuulis ta iseennast kõnelemas silmspool enda isikut.

«Mul pole tahtmist võimetuna oodata, kuni nad mindki maha löövad. Seepärast tahan ma neile nii täielikult alistuda, et kõik protestandid mind põlgama peavad. Ma ei ma enam kellelegi mingit ohtu ei kujuta. Ma tagan oma usust, lähen missale, kirjutan paavstile sügavalt kahetsusest nõretava kirja...»

«Vähemalt seda mitte!» palus Henri — palus nii-öelda meeselt.

«Kirja täis armetut alandlikkust, ja seda loeb kogu maailm,» vastas ta oma hääle. Agrippa, too näitleja, oli varem kaua harjutanud, et nii loomulikult järele aimata.

«Ei!» hüüdis Henri ettevaatamatult, sest sõnad heidutsid teda, nagu oleks ta neid juba nüüd oma suuga murtunud. Kui kaua veel, ja ta peab nendega tõesti lagedale tulema — veel enam: neid täide viima.

«Kajal» manitses pea ja jätkas otsekohe petliku, äärmiselt rahutukstegeva häälega. «Või riskeerin ma õnnetuses parema kohe oma peaga?» See oli öeldud ladina keeles. «Need on ainult luuletaja nõuanded!» tõrjus hääle nagu iseendale õienduseks. «Nõbu François, mis sa tead? Lastagu mul ainult elada.»

«Kuulsid sa seda ka?» küsis tõeline Henri. «Niisuguse tuleksuuga kätte nagu too ei või ma ennast ometi mängida.»

«Ainult et tema mängis end minu kätte,» lõpetas järeleaimatud hääle. «Ja tema pole ainuke, kes tahab koos minuga põgeneda ja maad üles kutsuda. Ta karjub ringi, et tema ei teadnud midagi Pärtliööst. Teised vaikivad, aga nende hirm pole seepärast väiksem. Milleks kajale ulineta kõiki, kes mulle sõprust ja abi pakkusid. Ainult»

kaks nime ütlen ma välja, sest nende kandjad ei v
säästmist.»

«Need on...» käis Henri hingetult omaenda hää
peale, et see edasi räägiks.

«Need on,» ütles hääl, «härrad de Nançay ja de C
sens. Nad kardavad, et kuninga ema laseb nad
tappa, sest tihtilugu koristatakse teelt tööriistad. Ma
mad mõrtsukad võin enda poole võita, see on vaid r
küsimus»

«*Spem pretio non emo.*» Ma ei osta endale mid
lootust sularaha eest,» vastas ehtne Henri; aga ka
Henril oli klassikaline vastus valmis. «Tõde peab l
salt ja loomulikult kõnelema.» * Ta selgitas: «Kun
arusaadavamat keelt kõnelevad selliste inimeste ja
kuldrahad, mis hüppavad ja kõlisevad. Ma polnud te
vuset ja mul on summa koos. Enne kui algab päev, a
takse see üle värava ees sillal. Siis avaneb värav, nad
lasevad mu läbi. Nad tulevad isegi koos minuga, t
meiega liitub küllalt teisigi. Ma saan tugevaks, keeg
peata mind!»

Ehtne Henri tundis kindlasti: «Ma ei osta endale m
git lootust sularaha eest.» Aga ta nägi ka: liiga palj
olid asjasse pühendatud. Ta ütles seepärast «jah» ja «m
tahan», kusjuures ta nägi vaeva, et see ebakindlalt ep
hilinemisega ei kõlaks.

VIHA LAHENDAB

See õine plaan kukkus kehvasti välja ja selle tule
musena olid Henri ja ta sõber Agrippa tükk aega teine
teise peale pahased. Kui veel pime oli, hiilisid nad alla
Louvre'i kaevu; seal ootasid nad ühes teiste maskeeritud
kogudega, kes meelsamini tundmatuks jäid, sest igaüks
umbusaldas ligimest. Vahtkonnas väravakaare all hii
gitses punakas valgus, ja mitu korda tagus sügav kum
sev kell, mis kõigil veel mõrvaõöst saadik liiga h
meeles seisis. Võib-olla päästis seekord ta helin need
vähesed hugenotid, nii et nad end ei näidanud ega võlv
alla ei astunud. Kapten de Nançay pidi ise välja ilmuma
kui hämaraks läks. Ta kaaslane de Caussens oli koo

... ja, ja esmalt lasksid nad d'Aubigné'l endale kukru
üle anda. Siis seletasid nad, et hobused seisvat
nava taga ootel: härrased mingi nende ees sillale.

Henri ei tahtnud hoolimata kõigest nende ees kit
võlvialusesse minna, see näis talle varitsuspai
Mõlemad reeturid pidid esimesena liikuma hak
seal astus neile aga keegi teele ette.

«Mu härrad de Nançay ja de Caussens, ma areteerin
teid. Ilmselt on näha, et võtsite altkäemaksu ja tahtsite
hugenotte põgeneda lasta.»

Oluskohe tekkis käsikähmlus, nõrgas valguses jäi
hoidmata, kelle ja kelle vahel — kuni Navarra kuningal
tepi käsivarrest kinni haaras: d'Elbeuf. See noor Lot
thugi soost aadlik oli sama, kes äsja areteerimissõnad
anus. Navarra kuningat vannutas ta:

«Mõelge sellele, et kunagi tahtsin ma teid väravast
välja tirida — õigeaegselt.»

Agrippa lahkus. Pärtliõõ poleks ilalgi puhkenud, kui ma
oleksin sellele järginud. Seekord olen ma hoiatatud! Nii
võib Henri ja usub sõprust, ehkki seda pakub talle
Guise'i sugulane. Lökkab käe uue sõbra käevangu.
Aber Agrippa lonkab järele, sest käsikähmluses sai ta
plaut pihta. Henri osutab enda taha.

«See ongi kavalpea, kes mind lõksu meelitas. Küllap
võib raha mõlema kurjategijaga jagada. Ma tunnen
hugenotte.»

«Eriti hugenottide vürstid on truudusetud ja tänama
tult» kinnitas vaene Agrippa, südamepõhjani puudu
taluna kohutava kahtlustuse pärast. Samas paigas jäi
ta seisma ja laskis mõlemal edasi minna.

«Sire,» manitses d'Elbeuf, kui Henri tal käevangus
rippus. «Ärge laske oma vihal võimust võtta parema
hoidmise üle. Teie vaene Agrippa talitas ülepeakeela ja
oli liigselt usaldav. Nii üks kui teine on edaspidi keela
tud niihästi teile kui teie sõpradele ja seepärast ka mulle.
Iga päev tuleb meil õnnetust teie pea kohalt eemale pöö
rata. Seekord see õnnestus. Muidu oleksid mõlemad ree
turid teid sillal suure kisa ja käre vangistanud. Nad
lootsid, et kuninga ema neile andestab neid suuri tee
neid, mis nad mõrvaõöl osutasid, jah, et nad võivad oma
elu päästa.»

«See on tõsi,» sai Henri aru. «Igaühel Louvre's on ainult valida, kuidas end alal hoida: kas põgenemise läbi või sellega, et ta mind välja annab. Seda pean ma pidevalt meeles pidama.»

«Pidevalt,» kordas d'Elbeuf.

Sel päeval märkas Henri, et d'Alençon temast eemal hoidub. Seda põhjustas ebaõnnestunud põgenemiskatse maskeeritute hulgas kaevus oli kindlasti viibinud ja mees kahe ninaga. Seda enam tuisupeana ta käis. «Vaadaku igaüks, kuhu ta jääb, ja mitte minu arvel.»

Härrased de Montmorencyd* olid admiral Coligny sugulased, aga katoliiklased ja seetõttu õukonnas kahtlulinki mõjukad, et võisid nüüdki soovitada protestantide nende elu ja nende usu säästmist. Vastavalt antud olid korrale tegid nad siis ka mis võimalik. Põhjus, mis marssal alati ette tõi, oli maailma arvamine kord juba aset leidnud Pärtliöö kohta. Kuid sellega oli vaja arvestada ainult seni, kuni puudusid teated Euroopast, ja see äärmisel juhul veel esimese pahameeletormi ajal. Vastu mane pani siiski lainetama rohkem kaugeid maid, nagu Poola, ja nõrku — protestantlikke saksa vürstirid Inglismaa Elisabeth séevastu osutas asjalikkust, mille ilmselt ei puudunud arusaamine. Madame Catherine ei teinud endale tema pärast juba varsti enam mingit muret. Pooleldi tõsiselt ja pooleldi ülemeelikult andis ta heale sõbratarile nõu korraldada samasugune tapatalgu oma saarel — seal muidugi katoliiklaste hulgas.

Madame Catherine hakkas sedamööda end jälle kogu oma õukonnale näitama. Ta isik kaotas pisut oma saladuslikkusest, ta muutus koduseks. Ema koondas enda ümber oma lapsed, eranditult kõik, nagu oli kõigil aegadel ta suureks püüdeks. «Kui üksainuski teist oleks väljas, ei oleks ma enam rahulik,» ütles ta oma muhedal kombel; vähimatki pilget ei saanud sellest välja lugeda. Kui loomulikult, isegi heatahtlikult silmitses ta ühel päeval Navarrat ja Condéd, kellest ta senini oli üle vaadanud. Henri ehmus ja muutus valvsaks. Caterina küsis mõlemalt, kuidas neil läheb tõelise usu õppimisega.

«Hästi,» selgitas Henri. «Niipalju kui teab minu õpetaja, tean ka mina juba. Hea pastor pöördus alles

tolliku usku, kui ta tundis, et Pärtliöö on tulemas. On-lik, kes on õigesti arvestama õppinud.»

«Oppige teiegi seda!» soovitas madame Catherine. Ta lüüskes Henrid ülalt alla ja ütles: «Puurikuningast!» ja oma õukonna ees — ja Henri kummardus siis ka ainult tema ees, seejärel ta õukonna ees, kes naeris — ainult lollusest. Mõned aga taipasid vabisedes Navarra tankorda ja naersid ainult omaenda naha pärast. Madame Catherine reetis end nüüd. Ta pidas Puurikuningat salaja silmas terved päevad, ehkki ta teda silmselt polnud tähele pannud. Seekord viipas ta käega, lüüskes tõmbusid kõik ta kõrge istme ümbert tagasi ja ainult üks seisid ta ees.

«Te tegite kohe teisel päeval põgenemiskatse. Härra de Nançay ja de Caussens said minu poolt tasu oma elvuse eest.»

«Ma pole mingit põgenemiskatset teinud, Madame. Muld ma rõõmustan mõlema härra pärast.» Ta noogutas nende poole, sest ta leidis nende kurjalt irvitavad sõnad.

«Te annate mulle veel palju tegemist. Kui teie ema ja hea sõbratar hoiatan teid.»

Seda ütles madame Catherine tõesti emalikult, nagu kõik võisid kindlaks teha. Navarra aga nuuksatas, enne kui kuuldavale tõi:

«Mitte iialgi, Madame, ei tahaks ma eemalduda valitajanna lähedusest, kes mulle meenutab rooma ajaloo suurimaid naisi.»

Nii lõppes see ilus ja selge jutuajamine. See parandas pisut pilti noorest Navarrast ja teda ümbritsev halvaks-panu oli momendil väiksem. Ometigi muutub pilt päevast päeva, kui kellelgi tuleb liiga paljude erinevate kavatsusviiside juurest endale kaitset otsida. Vahelduseks näitas Henri end alistuvana, kuid juhmina. Temalt nõuti, et ta kirjutaks kirja protestantlikku kindlusse La Rochelle, linnapeale ja kohtumeestele, et nad värava pärani lahti teeksid komandandi ees, kelle neile Prantsusmaa kuningas saadab. Ta koostas midagi ülearu siirast, mille poole neil, tundes tema iseloomu, oli võimatu sisse lükkuda. Seetõttu läks siis ka mõne kuu pärast protestantliku kindluse piiramiseks, ja kogu kuningriigile sai

ilmsiks, mis kasu oli toonud Pärtliöö. «Vaenlasi n panna on lihtne; aga peab teadma, kas nad mitte t vamatena püsti ei tõuse.» Seda või taolist ütles Charles Cheksas — või kogeleis endamisi, halbade sõnum puhul maalt.

Charles oli surmani kurb. Oösiti ilmusid talle mud, ta kuulis uuesti mõrvaöö kumedit kella, ja mine vastas jõelt. Ta amm, protestant, kuivatas tal kuid see oli verine; nii teati rääkida Louvre'i lo Vaest kuningat lohutas üksnes ta heatujuline nõbu varra.

«Kes laseb siis endal halle juukseid kasvada, arv vend. Siin Louvre'i lossis sai viimaks pisut ruumi, me elame kodusemalt. Need, kes end tabada lasksid, ol rumalad. Olen nad kõik juba unustanud. Su õde pab mulle sarvi, kui ma ei eksi; kuid mul on rikkalik võimalusi talle seda tasa teha.» Lõi sõrmedega nipse, pöördus ringi kontsadel, mis olid tal tavalistest k gemad.

Vahepeal heitis ta ise voodisse, ettekäändeks tui ränka haiglast olekut, oli ka tõesti niiske ja tuline. A tid, kes teda *madame Catherine*'i nimel läbi vaatas tegid selle kindlaks, ehkki pearaputusega. Palaviku voi aga saada ka ainult selle tõttu, et ei taheta minna m sale — veel mitte, jumala pärast! «Kui see kord si juba peab olema, siis ometi väike viivitus vähemalt armas jumal! Lase mul tõsiselt haigeks jääda, lase mul tulla ka verine higi või vaimud! Ma tahan, et mu tap tud nelikümmend aadlikku mu voodi ümber seisaksid. Parema see kui missale minna!»

Iga päev ligineb ikkagi, ja äkki saabubki too kardetu. Siis lahkume oma pelgupaigast ja tunneme korraka jõudu temaga kohtuda. Oli 29. september, pühendatud pühale Miikaelile, kelle rüütlid teel kirikusse oma ordi venda Navarrat ümbritsesid. Ta hoidis silmad maas ega võtnud oma südameski teatavaks rahvahulka, kes üm berringi seisis ja teda vahtis, teda halvustas, võib-olla ka haletses. Ümberriietunud hugenotid jälgisid ta rasket teed ja levitasid hiljem maal kõmu oma armastatud juhi hirmsast kitsikusest. Ta ise mõtles kogu tee oma emale ja admiralile.

Ta mõtles: «Mu armas ema, nad käivad mulle peale, ei võta kaua aega, kui ma pean käsu ja ülesande andma meie Béarni maal, et tuleb sinu usust lahti ütelda. Ma pean sinu pastorid minema kihutama, ja see on, nagu öeldakse, ma oma käega sind ennast minema, mu kallima! Härra admiral, nüüd on, teie pojad ja vennad valeriituses põgenenud. Teie abikaasat peetakse kapis Savoiias. Kaua see kesta võib, kuni kohus tema mõnad konfiskeerituks ja ta mälestuse väärituks tun tust. Ärge uskuge, härra admiral ja armas ema, et ma ei reedan, kui ma nüüd siiski missale lähen. Te teate: ma võitsin nii palju päevi, kui iganes oli võimalik, ni üll seitseteist. Mu nõbu Condé, kes algul palju metsi muna käitus kui mina, läks missale juba enne seitsmeteistkümnendat päeva. Arvestage, palun, minu ka nne mu osavat ajapikendamist, armas ema ja härra admiral!» Nii kõneles ta neile nagu elavatele, ja seda nad kindlasti olid ning kuulsid teda. Seal, kus nemad viibivad, kuuldakse nii hingepõhjast tulevaid mõtteid.

Kui pidulik üleminek teise religiooni, neljandat korda ma elus, oli läbi viidud, sai ta paljude kallistuste ja muuduste osaliseks, vastas neile ka rõõmsas meeles. Ning ema osutas talle omalt poolt au; ta ootas noor eest, kes nüüd lõpuks täitsa üksi seisis, sest ta oli ka onud isegi oma surnute vaimud, nagu *madame Catherine* arvas, ja oma hea kuulsuse. Seetõttu võttis ta Henri õnusa naeratusega vastu, embuse ajal kompas ta Henri mlast heatahtlikkusest läbi nagu tulevase prae. Mida ta seal tundis? Kogu lõbusus kadus tal. Riiete all tundis Henri soomusrüüd, oli seda seljas kandnud, sel tal kui ta oma endisest ühendusest vandega lahti ütles. Halb enne; *madame Catherine* tahtis oma kepi najal kiiresti eemalduda. Henri lubas aga endale teda kättpidi tagasi hoida ja talle narrivaid hellitusnimesid anda. Mida teeb kohmakas naine kinnises mustas kleidis ja leselanuga, kui ülitormiline noor härra kiidab ta ulna, mis on ometigi silmatorkavalt jäme. Noormehe huuled püüavad teda, ta tahab Caterina nina suudelda. Lõpuks tabab Caterina teda kepiga — näiliselt ainult uljaks, pealtvaatajate tõttu. Sedamaid mängib Henri väikest koera, hüppab neljakäpakil haukudes Caterina

ümber ja napsab ta ialgade järele. Siis põgeneb *madame Catherine*. Ta ülakeha tahaks kiirem olla kui jalad. Ta heks kistuna tõttab *madame Catherine* minema, ja kond naerab tema kulul.

Caterina kättemaks iärgnes otsekohe. Henri ei püüdnud kirjutama mitte ainult dekreedid Béarni protestantidele, ka paavstile läks kiri; see ületas endasalgamuse poolest kõik teised, ja *madame Catherine* laskis seda levitada. Ühel vastastikusel narritamisel torkas *madame Catherine* il äkitselt pähe pärida Henri tervise kohta. Ta on ometi haiglane nooruk? Mitte päriselt mees, eks? Varase surma idu oli ta ema Jeanne talle pärandanud.

Henri avas suu, et naljakombel öelda: «Selle idu, *Madame*, raputasite teie talle klaasi.» Sest nii kodused olid nad sel esimesel ajal, püünisesse läinud lind ja puuomanik. Vihkamine lähendab. Seal kuulis ta Caterina kõnelemas:

«Ma pean siiski oma tütrelt teie võimete kohta järele pärima.»

Sedamald taipas Henri, mis Caterinal kavatsuse oli: teda võimetuks lasta tunnistada ja Roomas abielu lahutus läbi suruda. Teda tappa ei tasunud enam. Sedavarem tahtis *madame Catherine* lahti saada sellest, mis ei või enam ei kahju ega kasu tuua — ja Margot kasutoovalt uuesti mängu panna. Ikka oli *madame Catherine* il pea täis abieluplaane oma laste jaoks.

Sel ööl oli Henri jälle abieluvoodis.

MIS SAAB ARMASTUSEST

Ta läks Navarra kuninganna ukse poole paljude harrade keskel, kellest ainult vähesed oleksid teda kaitsnud kui teised oleksid olnud mõrvarid. Ta võttis aga need kõik kaasa, et neil hiljem tuleks tunnistada, et ta läks kuninganna juurde. Igaks juhuks hoidis ta rusikas pistoda, sellega kriipis ta vastu ust — mitte tugevasti, kuid üks läks kohe lahti.

«Ma ootan juba, mu isand ja käskija, te tulete täna hiljem kui harilikult,» ütles kuninganna.

Henri sulges ukse ja lükkas seestpoolt riivi ette. Ku-

lunud ümber pööras, lebas Margot patjadel ja sirutas kätt käsivarred vastu. Henri oli tulnud siia kindla kahtlusega Margot' ema kurikavalat plaani nurja ajada; seda ta tegigi, kordas seda ka ega leidnud üldse. Orn Margot pidi teda paluma mitte unustada, et ta on uuesti ühendatud pärast pikka ja hirmsat lahuselust.

«Kuna ma nüüd sult poja saan, mu kallis süda, siis öelge mulle: miks sulle juba varem see abinõu meelde ei tulnud kõigi oma vaenlaste võitmiseks?»

«Sa kingid mulle poja?»

«Ma tunnen seda,» ütles Margot. «Ma tahan,» parandas ta. «Kui väga ma sind ammu enda juurde igatsen! Alles eile öhtul kriipisin su ust.»

Henri oleks ta oma käte vahele sulgenud, seekord, et ta saaks oma poegasülelda. Ometigi, isegi südame tugevama põksumise ajal ei unustanud ta kavalust kui oma kadust. Kavalus valitseb elu. Tütar veedab oma päevad oma toas kirstul ja on talle tööriistaks. Korra juba oli ta talle endale teadmata jäänud, millisele reetmisele ta taasa aitas. «Ega siia pole peidetud mõni mõrvar?» küsis Henri, küünitades end voodist välja ja haaras pistoda. Oleks Margot püüdnud vähimalki liigutust teha, et teda kinni hoida! Vastupidi, ta kangestus. Ta sosistas jahmunult ja nii tasa, et ükski sissetungija seda kuulnud poleks:

«Ma ei mõelnud sellele, et me olemes vaenlased.»

«Ma olin ise selle unustanud,» ütles Henri. «Kõik see, mis on ja ka valu, meile on nad keelatud.» Mille peale Margot talle ruttu oma huuled ulatas, aga hambad heltsid neis. Henri lausus, suudlusest alles hingeldades: «*Laciuntque dolorem*» Sedamald kuulis ta Margot' ilusalt häält kordavat kogu värssi ja mõtles seejuures: «Ta ütles mulle siiski oma kohutava ema saladused; ja täna öhtul teeskles ta kõigi aadlike ees, nagu võtaks ta mind üha päev vastu.» Ta usaldas siis ka küsida: «Mu kuninganna, tahad sa abiks olla minu vabastamisel?»

«Ma imetlen teid, *Sire*, te olete hädasohtudele paras vastlane, rohkem kui ükski teine. Teie kohta tegi Vergilius selle värssi:

«Ei leidu vaeva, ohtu, kus ma ei leiaks rohtu.
Ja kuigi põrgul soov mind endal' pärida,
siis valmis sellekski — ei kurda ma.»

«Kas tõlge on teie enda oma?» küsis armastaja. «Te on kõrge haridus ja palju praktikat. Aga kuidas on muu vabastamisega?»

«Eelkõige hoidke end mu sõbranna de Sauves'i eest. Ta on vastas teine armastaja. «Ma näen küll, et see sirvib teid ahvatleb. Ärge talle järgnege! Te oleksite kadunud. Tema isand ja käskija on hertsog de Guise.»

«Tahad sa teda siis tagasi saada?» küsis Henri, armastusest unustas ta keerutamise. Aga ka Margot talitsenud end. «On see tõsi, et Charlotte teile meeldib?»

«Mitte põrmugi. Tal on terav nägu, ja ta vaimgi on terav. Aga siiski, missugune naine mulle ei meeldiks! Isegi teie ema, *Madame*. Ja see on tõsi, ma ei valiks. Milline ohulik loom on kuri naine. Nii see mind rõõmutabki: mõlemad olendid ühes isikus. Sest loomu poolest armastan ma kõige rohkem naist ja looma — ja ka magesid,» lisas ta juurde, «samuti ookeani. Ma armastan, ma armastan,» oigas ta ja kohtas juba Margot'i keha, mis teda tuliselt õotas.

Pärast nii suurt kehade vaimustust, rammestunud ja tänulik, otsustas Margot oma kallimale tunnistada kõiki, mida ta tohtis, jah, mõnda üle sellegi.

«Mu kallid süda, sa ei tohi meie käest põgeneda, sind me vajame ja sind me ka hoiame.»

Silmapilguks jättis ta Henri kahtlusse, mille jaoks. See võis olla Margot' ihu jaoks, aga see on igakord peagi küllastatud. Milleks siis? Tema küllastamatu hinge jaoks? Ei, kurja kuninganna tütar ütles siin patjadel: «Te ei tohi oma hugenottide juurde pääseda, *Sire*. Kui nad teid tagasi saaksid, muutuksid nad kümme korda tugevamaks. Meie aga tahame teie isikut kasutada oma vaenlaste vastu, ja te peate olema mu venna d'Anjou vägede juures, kui ta La Rochelle'i piirab. Sa pead teadma,» reetis ta tasa ja Henri näo ligidal, «et me sinu omadega toime ei tule. Nad märkasid, et sa ei kirjutanud neile vabatahtlikult — alla anda. Töota mulle, et sa vahepeal mingit põgenemiskatset ei tee. Sind tapetakse ära. Oh töota!» palus ta ilmse hirmuga, otsaesine tema

peal, hingamine tema omaga segatud. Henri tahtis aga oma silmi näha, tõmbus tagasi ja küsis:

«Kas sa tõesti minu pärast mures?»

Missugune rumal umbusk! Margot'gi mitte ainult ei maldunud, vaid isegi ta ilme muutus kaugeks.

«Minu olen Valois' printsess. Ma ei taha, et te meie omast ära võidate ja troonilt tõukate.»

Nüüd lõppes see öö — ja seetõttu lebas Henri järgmisel hommikul de Sauves'i juures, kes talle veel põrmugi ei meeldinud, see pidi hiljem tulema. Seni oli tal Margot' ja Margot teadis seda. Margot ütles uhkelt de Sauves'ile:

Madame, te osulasite meile suure teene, mulle ja Navarra kuningale. Te kandsite kuningannale, mu emale, otsekohe ette, et ta oli teie juures voodis. Nüüd olete kuninganna, et ta eesmärk on saavutatud ja ma saan end lahutada. Seetõttu jääb mu armas mees esile ellu.»

JUTUAJAMINE MERERANNAS

Charles Oheksas toibus ajutiselt oma rängast kuratusest. Navarra kuningannalt küsis ta ema, kas tema puurikuningas on talle näidanud, et ta mees on. Et Margot' oli pealtvaatajaid, punastas ta ega öelnud ei üht jaa, vaid viitas ühele antiikaja daamile. «Muide, kuna mu ema on mind juba mehele pannud, jäägugi siis mulle.» Sellega pääses ta ainult seetõttu, kuna *madame Catherine* il oli ülearu tegemist, et lasta oma poega d'Anjou'd Poolamaa kuningaks valida. Ta tegi seda vastu keisri tahtmist, nii suur oli ta auahnus või ta vajadus intriigid järelle. Samal ajal kauples ta Inglismaaga, et tema poeg d'Alençon saaks kuninganna Elisabethi endale naiseks. Elisabeth oleks siis teatud ajaoludel omandanud õiguse Prantsusmaa troonile. Elisabeth oli siiski targem kui Caterina di Medici, kelle kohta Jeanne d'Albret oli öelnud, et õieti on ta rumal, seetõttu ei laskunud punapäine kuninganna kahtlasse ajaklusse, vaid vedas oma head sõbratari ainult nina-pidi. Hertsog d'Anjou vägi liikus protestantide kindluse

La Rochelle'i alla; Navarra kuningas ja ta nõbu Condé saatsid seda vastu enda tahtmist.

Nad käitusid sellest hoolimata, nagu teeksid nad seda rõõmuga. Henri oli alati heas tujus, alati valus oma väeosi sõnakuulmatu linna vastu vihma. Tõrjajooks kahjuks ebaõnnestus ainult iga kord, veebruarist kuni suveni. See tuli ka sellest, et tormijooksjad arusest liiga valjusti kisasid; iga garnison pidi selle tähelepanelikuks muutuma. Navarra kuningas tulistaskord oma käega arkebuusist. Seda nägi kindluses ülgaskooni sõdur ja kutsus veel teisigi kohale, et nad teid imetleksid. «*Lou noust Henri!*» * hüüdsid nad vaimutusega müürilt. Ka Henri oli üliväga rõõmus ja süüta nende silme ees veel kord süütenööri. Kõlas suur pauk ja piiratud viibutasid kübaraid. Nii ei käinud aga hertsog d'Anjou' käsi, sest ta oleks ühest niisugusest arkebuusilasust peaaegu surma saanud, särk kisti tal lõhki. Navarra seisis seal kõrval ja kuulis oma nõbu hüüavat: «Ma tahaksin juba Poolas olla!»

Selline oli ta tunne juba ammu, ja mitte ainult isiklike pahanduste pärast, ei, La Rochelle'i all sai selgeks, kui halvasti on lugu kuningriigiga. Pärtliöö paljastus kõrgpilksudele kui kõige rängem viga; sellest peale käis uuesti ususõda. Admiral Coligny oli tahtnud, et katoliiklased ja protestandid võitleksid ühendatult Hispaania vastu. Nectud veresauna pärast kiskusid nad jälle seda maad tükkideks, ja maa piirist piirini tõttas sõnum hugenottidest, kes kaitsesid end La Rochelle'is, sest mere kaudu toimus varustuse juurdevedu. Prantsusmaa kuninga vägi seevastu oli kogu ümbruskonna paljaks söönud, ja hakkas laiali jooksema. See polnud veel kõige halvem. Karta tuleb vähem nalga kui mõtteid. Kõrgematel ametikohtadel, just seal, kus veel liha leidis, istusid rahulolematud, kes end «poliitilisteks» * nimetasid ja nad tahtsid rahu.

Kui keegi ütleb, et ta tahab rahu, kerkib alati lisaks küsimus, mille pärast. Rahu laseb kasvada ta nisul, ja kõigepealt oleks vaja teada, kas ta soovib rahu igal juhul või peamiselt oma nisu pärast. Vili, millega ollategemist mõõdukatel või «poliitilistel» La Rochelle'i all, kannab nime: südametunnistusevabadus. Nad nõud

et võiksid lõpuks tunnistada, mida nad usuvad, jutlustada sellest, mis on nende veendumus ja tahe. Tõttu oli neil silma maa laastamise, sallimata äärmiste tulemuste nägemiseks. Aga isegi maa ei hoia südametunnistusevabaduse vaenlast. Kuidas siis! Too ei märka ei laastamist ega tegut, kui ta inimesi saab sunniviisil ühesuguseks. Vägistatud südametunnistused on neile õitsvate vaatepildiks kui hästi haritud põllud ja rahu. Südametunnistusevabaduse vaenlasel on ka see eelis, ta oma madalat arvamist rahust võib nii avalikult ütelda nagu *madame Catherine* või *d'Anjou* või *Seevastu* kõigile, kes tahaksid lihtsalt vabad. Kõige suureks osaks tänamatu ülesanne jutlustada rahust. Need mõtted olid vangi omad, keda küll nimetati õukliku sõjaväe üheks juhiks, kuid kes jäi ikkagi üks. Tegelikult leidis ta selliseid mõtteid küll ka olemas, ja nimelt just oma salajastel kokkusaamistel denõulastega. Seal polnud aga need mõtted veel üldse puhastatud ja läbi töötatud. See sündis alles hiljutel jutuajamistel mererannal üheainsa isikuga, mitte ühe tähtsust omava aadlikuga, kes sõjaväes teenis.

«Poliitiliste» kokkusaamistest võtsid teiste hulgas osa *d'Alençon* ehk kahe ninaga mees, samuti ka keegi *Antoine de Turenne* *. Tollel oli õukonnast saadud täpne teave uue tapatalgu kohta, mis siin laagris pidi korraldama kahtlaste hulgas, ja nendeks olid just «poliitilised». Seekord oli Navarra kuningas kindlasti väljaütelnud hulka arvatud. Just tema pärast veel viivitati, et mallet pidi ta naine poja ilmale tooma; sedamaid tekkisid tapatalgud. Jah, juba said ta aadlikud sõbrata hoiatusi hertsog de Guise'i peakorterist, et nad ei tohiks Navarra telkidest võimalikult kiiresti lahkuma; ja Guast, keda d'Anjou hoidis lemmikuna enda juures, julgus avalikult ähvardada. Kuidas võis vang, kes elu kallale kiputakse, mitte olla mõõdukuse

«Poliitiliste» partei kinnitas: me oleme mõõdukad. Me oleme rahul ja vastikus valdab meid nähes olukorda — me ei all mõtleme me kuningriigi valitsemist, kohtuid ja pahandust. On jõutud äärmuseni. Aidata võivad

ainult veel kõige julgemad otsused. D'Alençon, Navarra ja Condé peavad avalikult lahku lööma. Tuleb meenutada rahulolematute vägi. Me vallutame kuninga vastiku. Inglise laevad toovad meile abiväge.

Navarra tegi selle üle ainult nalja, ehkki tal oli tõsiselt. Ta ütles:

«Komme nõuab juba kord protestantide väljaajamise nende kindlustatud kohtadest. Siis kaubeldakse, ja antakse nende kindlustatud kohad tagasi, et neid jälle sealt välja ajada. Nii kestab komme edasi.»

Ta ütles seda, kuna ta kartis, et nad tõsiselt midagi ei tee, ja tõepoolest tegidki nad ainult loomade otsuseid, mis otsekohe ebaõnnestusid, kuna igaüks tegutses oma viisil. Nii talitab tuisupea d'Alençon. Mida ta teha võtab? Oma vennal d'Anjou elu kibedaks teinud on tema ainus eesmärk, mingeid veendumusi tal ei ole. Kui aga Navarra teda juhtimisest tahaks välja tõrjuda, pöörduks ta otsekohe Navarra vastu.

«Ja mina olen kõige suuremas ohust!» mõtles ta. «Mind võib igaüks reeta ja välja anda.»

Sellest tuligi, et ta La Rochelle'i all kaotas. Alguse tegutsemislootuse ja andus filosoferimis. Ta tegi seda seltskonnas ja teatud määral ühe vähe, aga lõunast pärit aadliku juhtimisel. Hiljuti oli ta kohtualase ameti maha pannud, et korraks sõduriproovida — ilma erilise esiletõusmiseta siingi. Ta näitas ise, et tal pole mingit talenti ei tantsuks, ei mänguks ega maadluseks, samuti ka ujumiseks, võimlemiseks, ratsutamiseks ja hüppamiseks, üldse millekski. Isegi ta käed olid kohmakad, ja ta ei osanud loetavalt kirjutada, nagu ta vabatahtlikult tunnustas. Palumata lisas ta juurde: isegi kirja ei oska ta kirjutada ega sulge lõigata, teiselt poolt aga ka mitte loetavalt kirjutada.

Kõigi nende puudustega pani ta Henrid rohkem armastama, kui siis, kui tal oleks samavõrra olnud häid omadusi. Neid ühendas nimelt vaim, mille Henri, kas tahtis või mitte, oma sugusena ära tundis. Jah, isegi Perre, aadliku keha meenutas Henrid ennast: lühike kasv, sakus, jõud. Muidugi, sel neljakümneaastasel oli ta punetav nagu ja muhk paljal lagipeal. Ka oli ta

lühike, kuid pisut riivatud kurbusest, et on elanud ja elab Henri uut sõpra hüüti härra Michel de Montaigne.

«Sire, teie ajutine olukord teeb teid vanamehe sarnaseks. Me oleme mõlemad võidetud: mina teie vaenlaste poolt, mis pole hoopiski lõplik. Teie lugu on aastate oma,» kordas neljakümneaasik. «Küllalt, sellisel momendil võime teineteist mõista, talpate, milline lugu on inimlike tegudega. Te kaotate nende segasust ja asjatust. Igatahes panete teie hertsog d'Alençonile.»

«Mullepea. Mina suudaksin tema asemel aidata teid vägivalla vastu võidule pääseda.»

«Teie oleks eelkõige teie isiklik vabadus,» tähendas Montaigne, ja Henri oli naerdes nõus.

«Teie oleks teie vabadus jälle käes. Aga muide, teie sõda ja inglaste saabumine tekitaksid veel rohkem segadust. Enamik tegusid sünnib pea alaspidi. Nad ei tegele tegutsemisest, see räägib segadusest.»

«Kui kohal tegid nad oma jutuaajamises pausi, seni kui nad teie vahel liikusid ja neid kuulda võidi. Siis läksid nad selja taha jäetud. Üks kahur, liiva kinni, ja nad läksid üksi rannal. Harvad vahipostid, mantel, mis järgi rippumas, nõudsid neilt parooli, ja nad andsid seda valjusti tühjusse. «Püha Pärlilöö.»»

«Kõikisid veel tükk aega, et harjuda tuule ja lahvatu lüüga. Piiratud kindlus La Rochelle seisab lahtlikaristatud taeva ja mere ees, mis määrab lõpmatuses lähemale veeres. Milline sõjavägi võiks seda kindlust tormijooksuga vallutada, kuna see on silmapaistvama siia paigutatud nagu lõpmata post! Henri ja ta saatja mõtlesid selle vaatepildi täpselt sama. Henrile andis tõuke mõtlemiseks, mis sai alguse keha keskkohast, kuid jõudis äärmusega kurguni, mis kramplikult kokku tõmbus, ilmadesse, need läksid niiskeks. Niikaua kui see oleks ülespoole kerkis, tajus noor Henri lõpmata kõige selle, mis peab lõppema, asjatust.»

«Saatja kõneles tegutsejate segadusest. «Kõegi teist haavas oma religiooni kuulsus, kuna ta tahtis oma usus agaramana näidata, kui talle osaks lan-

ges.» Kes see küll oli? «*Insani sapiens.*»* ütles ta tuult. Horatius oli värssidesse valanud, et ka ta õiglus võivad liiga kaugele minna. Niisiis oli aal võimatu d'Anjou'd mõelda. Pärtliöö mees ja ning õiglus! Saatja aga mõtles siiski teda ja jättis ainult ettevaatlikult filosoofide kombel ebaselguse luges üles veel palju segase tegutsemise näiteid kuna need olid antiikajast võetud, võis ta nimesid tunda. Henriile oli tähtsam kuulda tema arvamist aegsete kohta. Saatjat ei saanud mõjutada üldkaalutlustest kaugemale minema. Oldised kaalut muutuvas aga imekspanuväärselt mõistetavaks, kui puudutavad seda, mis on inimesele niisama dane nagu tema elu. Saatja ei pidanud religioonisõjadeski võõramaks kui on religioonisõjad; ta ütles nii ennekuulmatult kui see ka ei kõlanud. Religioonisõjad ei pärine usust ega tee need inimesi ka vagane. Ühtedele on nad ettekäändeks nende auahnusele teiste võimaluseks rikastuda. Pühakud ei ilmuta end poolest religioonisõdades. Aga need sõjad nõrgestavad rahvast ja kuningriiki. See muutub võõraste ihade giks.

Ainustki nime ei lausunud, ei *madame Catherine* ta poja d'Anjou' oma, ei ka protestantide omi. Seda aga olid siiski kõige julgemad, mida keegi iganesse das lausuda. Mitte ainult lainetus ja torm ei raevunud nende vastu, peaaegu kõik inimesed oleksid maha mõiranud. Henri imestas üliväga, et tavaline aadlik võib seda välja öelda, mida ükski kuningas vabatahtlikult ei tunnistada. Ta ise oli vahetevahel religioonisõdades kahelnud; et aga nende suhtes täiesti kaotada, oleks ta pidanud just neid isikuid mõistma, keda ta ometigi austas: oma ema ja admiiraliidid. «Poliitilised» löid La Rochelle'i all muidugi vande, ainult veel mõõdukuse eest tahtsid nad võidelda. See lihtsalt uus ettekääne nende auahnusele, nende ihale. Nemad, kes koos Inglismaaga kavatsesid Prantamaale kallale tungida, poleks Perigord'i aadlikku rahulikult kohelnud. Tõenäoliselt oleks d'Alençon hoolimata kogu mõõdukusest kõige sügavatmasse ka pistnud ja igaveseks sinna unustanud.

mul omandas selle mehe julguse ees lugupidamise, suure, et ta viimase umbusu eemale tõrjus.

«Mõnugune religioon on õige?» küsis temalt Henri. «Mida tean mina?» vastas aadlik.

«Ma oli ta end paljastanud ja välja andnud, mida keegi või olgu siis, et ta tunneb ära omasuguse meeldab teda kõhklemata. Nii see oli, mõlemad olid teineteist ära tundnud ja usaldanud. Sellepärast võttis aadliku käe ja surus seda.

«Ma astume sinna mahajäetud majja sisse.» otsustas Henri. «Mõnikord on ära põgenenud, aga oma veini on nad siiski maha jätanud.»

«Ma asys ranna ligidal ja teda oli mere poolt tulnud.» Mispärast? Kelle poolt? Sellele küsimusele ei vastanud ial vastust tulema ei tegijate egapagenute.

Henri ja aadlik Perigord'ist surusid end kokku, tõnnud ukse vahelt läbi. Sees olid laepalgid maha langenud ja taevast paistis läbi katuse. Aga keldriaugust ei saanud veel välja redel ja all asus vein. Endises köögis olid mõlemad külalised ühel allavarisenud palgil istet leidnud teineteise terviseks.

«Ilmoodi oleme me külalised,» ütles aadlik, «küla- linnas peal, mille paigad pole püsivad. Täiesti asjata oleme me nende pärast. Mis puutub minusse, siis ma olen ialgi proovinud rohkem omandada, kui mulle on määratud, ja ma elan, sellal kui raugaiga mulle on üksikud avab, ikka veel oma väiksesse parandatud ole.»

«Ma sõda, ja te võite selle kaotada,» ütles Henri. «Mida tean mina?»

«Ma joon, ja veel paremini maitseks mulle, kui ma ei lossi oleksin juba kaotanud ja kõigist muredest tahtsin vabanenud. Mulle on iseloomulik karta kõige hal- limalt, ja kui see siis tõeliselt kätte jõuab, sellega kan- tikult leppida. Seevastu on mul raske taluda eba- llikust ja kahtlusi. Ma pole tõepoolest mingi kahtleja,» ütles aadlik.

«Mida tean mina?» kordas Henri. Seda oli aadlik juba öelnud, nüüd ta seda enam ei mäletanud.

«Mõnel» nõudis ta selle asemel. «Vabaduse künnisel olema igas suhtes ettevaatlik; mõnikord aga

mõistan ma mõnda oma tuttavate tuttavat, kes juba pisut vanemana, naise välja otsis kohast, kus üks teda raha eest saab. Sellega jõudis ta kõige lamale astmele, ja see on kõige kindlam.»

«Joomel!» hüüdis Henri naerdes. «Te olete mees!» hüüdis ta ja oli tõsine. Ta mõtles aadlike tust religiooni kohta. Aadlik aga mõistis seda teadlikult.

«Jah, minustki sai sõdur. Ma tahtsin oma mehe proovida. Tunne iseennast! Üksnes endatunnet väärt, et temaga tegelda. Kes tunneb siis üksnes kehagi? Ma olen tegevuseta, loid ja mul on kätke kätke; aga ma tunnen oma organeid ja seetõttu kogu hinge, mis on vaba ega allu kellelegi. Joomel!»

Seda tegid nad veel tükk aega. Henri ühines teadlikult ta saatja, peeker kõrgele tõstetud, Horatiuse laulis.

«Jõu, välimuse, vaimu, hoole
ning vooruste ja vara poolest
las esimesed viimaseks mind seavad,
kui viimased vaid esimeseks peavad.»

Seega tõusid nad püsti, aitasid teineteisel üle ronida, ja väljas hoidsid nad ikka veel teineteisel alt kinni. Veini vaimud haihtusid vaid pikkamisi. Hütles, uuesti tormis ja kohinas:

«Aga mina olen ja jään vangiks!»

«Vägivald on tugev,» seletas ta saatja. «Tugevaimalest on headus. *Nihil est tam popolare quam bonitas*».

Seda ei unustanud Henri ilal enam, kuna ta seda laulis, kui see ta ainus lohutus oli. Olla hea on populaarne, miski ei ole nii populaarne, kui olla hea. Täis usaldus küsis ta oma saatjalt:

«Kas tõesti toimuvad kõik teod pea alaspidi, ja see nii, et kes räägib tegutsemisest, see räägib teadusest?»

Kuuldes neid sõnu, kord tema enda poolt öeldud jutuajamise algul, mis võis tagasi vaadata palju ootamatutele käänakutele — nende sõnade kõla jäi talle härra Michel de Montaigne'ile midagi meelde. Ta meenus, kelle käsivart ta hoidis, ja ta laskis sellel. Ta pööras rinna ja näo ookeani poole.

«Meie suur jumal taevas,» ütles ta ja lahutas

meie issand peab meid harva vääriliseks vagalt

«Kas on vaba tegutsemine?» küsis Henri, samuti välja poole.

Montaigne tõusis kikivarvule, et seda väljendada, ta erandlikul kombel ei kuulutanud endasse süvemat tulemusena. Kellegi vägev hingeõhk tungis tema tegi ta jutukaks.

«Tugev, sõjavägi, terve sõjavägi laskub põlvili, ja meil et kallale tungida, ta palvetab. Nii veendub on ta oma ettemäärangus võita.»

Illegi pidas Henri meeles, kuni teatud päevani.

«oli jutuajamise lõpp. Tunnimehed, keda üks oh-
r juhtis, viisid nad laagrisse tagasi. Neid oli otsi-
kardeti juba, et Navarra kuningas on põgenenud.

PEA ALASPIDI

«Nii oli vahepeal täitunud haruldaste kasukate ja lapirase esinemishiilgusega isandaist. Need olid need, kes tulid oma kuningat ära viima, sest see oli tõepoolest valitud tohutu juubeldusega poola poolt, kes selleks oli suurele väljale kokku koondunud. Uus kuningas oleks pidanud ruttama, mida ta ootas tänamatult kindluselt, mis ei lasknud end talal Tõde, kui ta seda oleks tohtinud välja öelda, ta selles, et ta ootas oma venna Charles'i surma. Nüüdini ollakse Prantsusmaa kuningas kui Poola Charles, kes seda täpselt teadis, saatis talle La belle'i juurde ühe kulleri teise järel, et ta otsustaks, kuni saab haigusest jagu, kui pole kohal kedagi, iga päev ja iga tund loodab, et su veri pooridest murrab.

«Madame Catherine oli õiglane mõlema poja suhtes. Ta lemmikut kiirustas ta ärasõidule, et haige rahu-
Samal ajal hoolitses ta ette, et kui midagi juhtu-
ks, oleks lemmiku õigused kindlustatuks. Poolas saa-
tud edu, mure Charles'i järglase pärast ja sinna-
le kavatsused Inglismaa Elisabethiga, kellele ta
kõik kahe ninaga mehest ilustatud portreesid saata,

kõik see hõivas *madame Catherine*'i ülemäära teadnud enam igal hetkel, kus igaüks seisab või istub. See aga on, nagu just tema kõige paremini teadnud, kõige tähtsam, et valitseda ja teisi vaos hoida. *madame Catherine*'il pea vaba olnud, kõik järgneva vaevalt sündinud.

Juba reisil piirile oli pisut korralagedust. Poola ningat pidi tingimata kogu õukonnaga piirini. Aga õukonna reis on väga tülikas, isegi tavalistele kudel. Ja kuidas veel siis, kui olukord nõuab suurenenud esinemist ja pealegi jutustavad kaasareid poolakad sellest Varssavis. Nii palju tõldu, ratsanäideteid, loomi pakkidega, veovankreid täis taimseid aineid — ja kõik see, ümbritsetud sõdureist, jalgadega uudishimulikest ja kerjustest, liigub põiki läbi metsa koliseb või traavib teedel, milles on sügavad roojad. Kuid sellised kuivatatud savist teetammid valivad vihmaga laiali. Kui sajab, kaetakse tõllad, ratsanäideteid kaovad oma mantleisse. Kõik tõttavad, neavad, teevad kõssi. Rahvas ei jookse enam kohale, et suid alla ajada või põlvi nõtkutada. Parajasti on laiad valgelagendikud, kuhu vihm alla kallab, ja ainult üksikud talupojad tulevad põldudelt üles, mõistavad hukka kolava õukonna ja kummarduvad uuesti kottidele, mis neid katab. Ausad inimesed istuvad kodus vahtivad kotti varjus. Õukond sõidab sajus ringi mustlasjõuk.

Nüüd aga näitab end päike, ja ligemale jõuab meilinn; kohe omandab õukond toretseva välimuse. Kõik katted eemaldatakse tõldadelt, kullatud ilustused tulevad nähtavale, pealekrutitud kroonid helgivad, ümber kiiguvad suled. Samet ja siid, õnn ja hõbe kaitutakse julgena, naeratatakse rangelt või armuhoos. Sõidetakse sisse. Suurejooneliselt võetakse vastu, mida pakutakse aukartusest looka tõmbunud selg poolt. Kellahelin. Linnaisad ulatavad soola ja tükki ja ka võlguolevad maksud tasuvad nad relvakand, silma all ära. Charles Üheksas peab tervituseks poole tühjendama.

See ei mõjunud talle hästi; vaene kuningas ei tahtnud sel reisil enam mahukaid joogiriistu, samuti rat

niisama vähe kui lärmi ja kokkupuudet rahvaga. Ta ei talunud eelkõige oma mälestusi, ja need ei tulnud teda maha, vaid reisisid kaasa. nii kaugele kui lossist, kuni sõit iätkus. Seetõttu vaikis ta pidu-tervituskõnede puhul. Ta kõõritas umbusklikult murkadeist kõigele, mis veel ligi trügida tahtis; sest need peale kuni surmani pidi ta üksi olema. Nad ei tulnud teda kaasa. üle teede ja sildade, läbi igasuguse metsa, kuni ta oli neile kõigile ülearune ja nemad ei tahtaks jäänud ja näost uuesti kahvatu, tundis ta üheskoos, mis ette tuli, sedasama vahemaad nagu vahvatu kõrgi poisina ja samuti kui oma piltidel. Ta ei jõudnud enam oma kuningriigi piirini. Ühes ümmelises kohas pidid nad ta maha jätma. Nad ei tulnud teda kuritarvitatud, et oma Pärtliööd teostada. Jättes ta haigena Vitry'sse, saatsid edasi ta venda d'Anjou. Ainult ta nõbu Navarra jäi tema juurde maha, kuid aga oma põhjused; Charles arvas ära, missuguseid. Ta tahtis muidugi põgeneda. Küllap ta arvas, et ta haigeveoodi ümber ei hiili enam nuhid. Vankrid ja sõidukid olid ära sõitnud, vana kuninganna ei hoidnud parajasti silma tema peal. Miks ei põgenenud ta nüüd? Tai olid suuremad plaanid, õigemini mõtteid, mis oli lasknud end mõjustada, et koos nõbu François Saksamaale põgeneda. Protestantlikud vürstid ei tahtnud neid kahte veel ootavadki. Koos nendega tahtsid nad kuningriiki sisse tungida, ja nõbu François pidi selle asuma, enne kui ta vend d'Anjou võib kaugest last tagasi jõuda. Charles'i nad juba enam ei arvestanud. Soissons'i ja Compiègne'i vahel see sündis: seal François d'Alençon koos Navarraga põgeneda ja tabati. *madame Catherine* taipas äkki, et tema välised riigid olid ta kodusest valvepidamisest kõrvale kallutatud. Oma haigele pojale ütles ta: «Sa olid kogu aeg, sellal kui ma piirile pidin reisima, ühes kuningaga üksi ega märganud midagi. Sinust ei ole midagi valitsejati!» Sest milleks nüüd veel Charles'i elu; ta päevad olid loetud. Charles lebas, pea käele toetatud. Ta silmitses ka oma kätt ainult silmanurgast, ja vastust ta ei andnud. Ta ei võinud ütelda: «Ma teadsin seda.» Kuid ta oli

piirini jõudnud, teisiti küll kui reisiv õukond, ta vaikis.

Madame Catherine ei pöördunud enam tema poole kõneles iseendale. «Viimasel silmapilgul sain ma kurjad põgenikud kinni püüda, kuna lõpuks keegi lagedale tuli.» Kes see oli, ta ei öelnud. Just koputati uksele, ja väljas nõudis Navarra, nagu midagi juhtunud, et teda kuninga ette lastaks. Seal kuulis ta kuninga ema käsku andmas, et talle öelda, kuningas magavat. Caterina kõneles viis hoopiski mitte nii kui ühe magaja toas. Suur hülklike oli selle avaliku alandamise juures. Nähti nad rat langetatud peaga üsna ruttu oma tuppa minema. Seal aga olid lukk ja riiv eemaldatud, ohvitserid igal ajal sisse tulla ja voodi alla vaadata. Nad seda niihästi Navarra kuninga kui hertsog d'Alençon juures; ja nad kuulusid Pärtiiöö peamiste täideviijate hulka. Nii oli tookord Soissons'is olukord.

D'Armagnac, kes oma isanda juures toas magas, end läbi otsida laskma iga kord, kui tagasi tuli, mitte ainult tema — Navarra kuninganna peeti ta kui ta oma abikaasa juurde tahtis minna. Lõpuks ta loa avatud ukse juures temaga kõnelemiseks. Kui jate tõttu rääkis ta tasa ja pealegi ladina keeles.

«Mu armas käskija, te haavaste mind väga.» ütles mahedalt ja kurvalt. «Mina, kes ma nii palju olen nund, et teid päästal! Isegi arstid uskusid mind, et rasel! Ah! ma pole seda, ja ma aiman, et ma ilal jää. Kui mul näis olevat aeg, kandsin ma isegi patja. Mu ema ei saa siiski nii kergesti petta kui ma ja ma ei taha sellest rääkida, mis mind tabas. Mina aga ainsana ja üksnes teie heakäekäigu peale leisin, mida plaanitsesite teie?»

«Mitte midagi,» kinnitas Henri kergelt. «Mida pidin siis plaanitsema? Kas sa ei näe, et su armas otsib ainult ettekäänet, et mind tappa?»

«Õigusega,» otsustas Margot — teine Margot, Val printsess. «Sest te olete meie dünastia vaenlane tahate seda kukutada.» Teine Margot oli tema ebasõbra üle vihane ja tal oli karm hääl.

Seda kergemaks muutus Henri oma olekult. «Ah!

» seda vandenõu? Mina olevat paksu Nassau siia tulnud! Ta puhus põsed punni ja matkis ka muidu loomulikumalt seda kehakat meest. Margot ei kuul seepeale, ta ilusad silmad nutsid.

«Mulle valetad sa, veel nüüd!» tõi ta kuulda. Henri salgas edasi, ta naljatas häbematult, kuni ta täielikult kannatuse kaotas. Vihaselt hüüdis ta sõnad rahvakeeles: «Rumal oled sa, muud midagi ei ole!» Lööd minu venna d'Alençon'iga kampa ja ma ei ta hoiab sinu saladust.»

«Lõid seda rangelt,» väitis Henri, ainult et Margot salatusse viia. Margot kaotas siis ka täielikult meele, ja paiskas ettepoole kummardudes Henrile vastu. «Ta reetis sind!» Seepeale ärritas Henri teda veel. «Äärmisel juhul üheleainsale isikule — teda ei saa minna.» Margot ütles ruttu ja mõtlematult: «Loll! Ma lunnan teda paremini. Ta ei mõelnud kaua ja ei ole kõik oma emale ära.»

See oli tema ülestunnistus. Ta ise oli ülesandja. Pärast seda paljastust hakkas tal hirm ja kartus, ja ta jooksis ukse poole tagasi. Henri aga ei teinud vähim viihet, et Margot on tema vastu eksinud. Hea meele hüüdis ta Margot'le: «Nüüd on mul tööpoolest vaja Sina kuulsid seda La Mole'ilt.»

La Mole kuulus nende ilusate meeste hulka, kes olid oma suurtele ihulikumetele nagu Guise. Margot oli tema suhtes nõrkus, alati pidi ta samalaadsete juurde tagasi pöörduma. Sellest sai Henri aru, ja ta nimetas ta La Mole'i nime — nagu oleks Margot nüüd temaga küllalt lähedalt seotud, et La Mole võis Margot'd oma kaasvandenõulase d'Alençon'i juurde pühendada, millega siis Margot aegaviitma oma ema juurde jooksis. Nõnda kõlas see ja kõik loopis Henri talle naerdes näkku, kui ta Margot'le ütles: «Sina kuulsid seda La Mole'ilt.»

Margot hammustas endale huulde; ta mõtles: «Tahtsin, et sa, ja sinust saab sarvekandja.» Selle kord otsustas, sai ta tagasi oma leebuse. Läks ligi, painutas üht ve ja palus: «Mu armas käskija, ärge jäägu jälgegi vahele mõlema vahele sellest tähtsusetust arusaamatuks!»

Ta läks. Henri vaatas talle järele ja mõtles oma maksule nagu Margot enda omale.

Ruttu, ruttu! Vandenõud järgnesid üksteisele pidamata, nagu Louvre'i lossi päevad, nagu ka varsti on need aastad. Suur löök on ette valminud üheks hommikuks veebruaris, õukond peatub püha Saint-Germainis. Henri ja ta nõbu Condé ratsust jahile ega pöördu enam tagasi. Kuningriik tõuseb kõik «möödukad» ootavad juba, nii katoliiklased protestandid. Provintside kubernerid löövad kaasa, garnison on juba meie poole võidetud. Printsidel ei sebu vaid viiekümne hobusega kohale sõita ja need väljaspool ohtu. Selle asemel: vangistus, kokkuminek, häda sunnil Navarra armetu lahtiütlemine, laotulistest ettevõtmistest ja tõotus tulevikus teiste saajaid mitte enam toetada, kui nad tahavad rahuldada; vastupidi, ta peab truuduses kindlalt nende välja astuma. Sellele kõigele kirjutab Henri alla, usu seda isegi nii kaua, kui ta sulge käes hoiab, vähe usub *madame Catherine* temast seda. Puurikuningas on juba kord rahutu clevus ja peaaegu sama kui *madame Catherine*'i enda poeg d'Alençon, kes tavaval päeval koos jahile ei ratsuta, vaid voodis loota võib ainult vandenõulaste üksmeele puudumisele ja siis reeturitele, kes ialgi ei puudu. Saint-Germain on selleks La Mole, mees ilusate ihuliikmetega, kaudu Navarra kuningas on nüüd õnnelikult kandjaks saanud. Millest La Mole vaikib, selle paljumees kahe ninaga, et ainult ise supist välja tulla.

Madame Catherine andestas talle siis ka tõesti tema poeg ja peale selle ei saanud teda tõsiselt Põlgusest kohtles ta ka prints Condéd säästvalt, tal lahkuda, et ta kuninga nimel valitseks Picardie vintsi. Tema aga seevastu põgenes Saksamaale; *madame Catherine* ile üksipuha. Ei, *madame Catherine* umbusaldas tõsiselt ainult ühtainust, keda ta põlgusega Puurikuningaks nimetas. Puurikuningas on väike linnuke, jalle aga peelnud ta ikka veel väike. Tema abielu lahutamisest oli kuninganna loonud sellest peale, kui ta tütar oma meest pettis. Lasvad vaid tema vagad hugenotid sellest teada, kind

ta nende lugupidamisest! Mis ta neile veel on võinud temast loota? Et oma elu päästa, oli ta järjekatoliiklaseks hakanud. Oma hea kuulsuse hulgas ta mõtlematute ettevõtete peale ja töötas loobuda, ühest teise järel, niipea kui need äpard. Kõige madalama astmeni jõudis Navarra, kui ta, lugn reeta, tegutses koos oma naise armukesega. Nad asus tookord Vincennes'is; liikumisruum oli väiksem kõigile, kelle peal *madame Catherine* hoidis. Hoolimata sellest laskusid nad uutesse keldesse, pigemini neissesamadesse mis alati: põlvit, ülestõus, saksa vägede abi — seekord aga sai te alguse koguni reeturilt endalt. Toosama La Mole, kes neid alles hiljuti oli reetnud — tema võimandsid nad end. Saint-Germainis olid nad teda õppinud, Vincennes'is oli see juba unustatud. Kuidas siis on? D'Alençon võis olla hull ja Henri kibest, kuna tal oli tulnud alandavaid avaldusi teha. Kuid, nii talitab ainult kinniste silmadega inimene, kus igaüks teab end valvatavat, eriti aga ta ja nõbu François — rääkimata sellest, et nad keegi ei usalda. Aga nähtavasti on juba kord olnud ühine tegutsemistung, mis on võrdne rahutu. Mõlemad noored mehed teavad juba kogemuste, kes on La Mole: reetur loomu poolest, ja lisaks te sõbraks printsessile, kes alati oma kohutava ema all seisab ja talle kõik ette kannab. Kas pole võib-olla oma armukest isegi õhutanud, ja niisama ema käsul? *Madame Catherine* tahab lõpuks, kes kõik on valmis reetma, ja kuidas näevad välja vandenõulaste ühendus ja plaanid, kui ta lubab neil enda verise lõpuni ja kaelakohtuni. Ühendus nägi aga nii välja kaks noort printsi, kes ühesugustel põhjustel pea peal seisid ja kätel käisid, juures veri valgub silmi ja midagi ei nähta. Peale milu suurt isandat sellest sordist, kes end eriti liikuks, möödukaks ja truuks loevad. Tahavad nad olla kui vana tark kuninganna ja tõendavad sellega, et nad samas ühenduses istuvad seiklejad, ühe alkeemiku, ühe astroloogi, ühe spiooniga. Ühe informeeris *madame Catherine*'i päevast päeva,

ja need olid siisugused päevad nagu *madame* C... neid armastas: täis vaimset pinget ja kassi üleolekut, kes nägematuna linnukest varitseb. On linnuke küllalt kaua mõttetult hüpnud ja tal genemist alustada — seal annab käpp pihta.

Hertsog de Montmorency, õndsas admiralis kui ka marssal Cossé* kadusid Bastille'sse. La Mole'likkuse ees Grève'i väljakul hukati mõlemad ning keegi itaalia vandeseltslane ja koos temaga, eriti ülendav asjatundjale nagu *madame* Catherine, La Mole, tema enda tööriist, ilma et too oleks sedagi näinud. Oli peale selle olnud ka sõbrakeseks tema naine ja tütrele, ja Margot siis ka näitas, mis oskust. La Mole'i pea langes! Vähemalt leske Hommiku meenutas ta. Ta muretses endale mahalöödud pead, mis sellele süstimisi teha, et see säiliks kogu omajärgi. La Mole'likkus ilus, kaunistas seda kalliskividega ja võis kõikjale endaga kaasa, seni kui uus mees ta ei liigutas ja kaasa kiskus. Siis oli tal pea ettenähtavalt tinakastiga maha maetud.

Mis puutus teistesse vandenõulastesse, siis arvatavasti on kohased taeva laotusest välja purima selles ilma suuruste saatust, alkeemikud omakorda peavad levikku määrama metallide aurudest. *Madame* Catherine'i süda ei lubanud kuidagi tappa kaht nii paljalt kult teadustesse pühendatud isikut. Ta oletas pikema jututa, et ehkki targad oma kaasvandenõulaste peteid, hakkavad nad talle endale ustavalt talle kuulutama.

Teisiti talitas ta oma väimehe Navarraga. Ilmselt ka tema loll poeg d'Alençon pidi alandavaid ülesandaid taluma ja kujutama endast vangi. Oma kuninga aga võttis vana daam enda juurde oma mõnusalt, silm tulvil armastust tema peal, sõidat rõõmsas naudingus tundide viisi Henriid tagasi ja Louvre'i lossi. Henri ei arvanud, et ta jälgis ruttu sinna astuda. Nüüd leidis ta oma toa akna all tatuna — ja kelle, kelle hoolde nimelt anti tema? Tema hea sõbra, kapten de Nançay hoolde, Vauvenkindlates kätes.

Ta taipas seda ja muutus mõtlikuks. See oli juba

üksak pärast liiga paljut korraldamata liikumist antjärele tabab liikmeid lootusetuse värin ja sinud nagu ei iial varem.

Andis nõu d'Armagnac. «Ärge lamage liiga voodis! Tantsige, ja eelkõige näidake ennast! Kes lubab, äratab umbusaldust, ja seda on teil juba küll.

Vastatas: «Minuga on läbi.»

«Kui pole veel isegi pihta hakanud,» parandas ta kammerteener.

«Ma enam sügavamale vajuda,» kurtis õnnetu. «Ma olin kõige alumisele astmele — ja see on kindlam,» lisas ta imelikul kombel juurde. Tema

d'Armagnac leidis selle kõne olevat seoseta. Henri küsis ta lõepoolest: «Kas ma olin siis meeltesegaduslik?

«Mispärast,» küsis ta edasi, «tegin ma kõike, mis ma teadsin ometi, kuidas see peab lõppema.»

«Ma ei tea keegi,» väitis d'Armagnac vastu. «Juhuslikult.»

«Ma mõistus aga pidi otsustama, ja kus ta mul oli?»

Henri. «Meie sepitsused ajavad meie vaimu segadusse, ja me ei ole võimelised mõelda sügavamini me neisse laskume. See tuleb meile, et osa võtavad ka teised, ja need on ebakindlad.

«Ma mina ise muutun sellest ebakindlaks. Usu mind, d'Armagnac, enamik tegutsemist sünnib pea alaspidi.»

Aga imestunud tähendas d'Armagnac:

«See pole teie jutt, *Sire*.»

«See on mul ühelt aadlikult, keda ma La Rochelle'i vandenõu õppisin. Tema sõnad puudutasid mind südamikuni, ja arusaamatu on just: vaevast kuulnud, et ma need ja tormasin toimingutesse, mis teaduslikult on võimastavad.»

«Ma sellele enam mõelge,» andis nõu esimene kammerteener.

«Kui sa ei tungi, ma pean selle igavesti meele.» Henri ei voodist, seisis sirgelt ja ütles otse välja: «Ma ei tungi, ma pean selle igavesti meele.»

«Ma tegin ta igatahes äärmiselt omapärase järelduse, et enamik toiminguid sünnib pea alaspidi. Aadlased La Rochelle'ist poleks enda isiku suhtes küll nii

viisi järeldanud. Samal ajal teadis just tema, et need tõesed on kahekordsed, ja näited antiikajast olid vahendajaks kahekümneaastase nooruki vaimu mõistmiseks, kellel on osav käsi. Too püüab mõelda palle, too hüppab, too oskab hobust saduldada. «Ma vanaduse künnisel, tema — prototüüp noorusest, ma sellataha jätan ja mida ma vähe tunda olen nud.» Nii mõtles härra Michel de Montaigne seal kil kaugel oma provintsis, sest temagi polnud unustanud jutuaajamisest mererannal.

SURM JA AMM

Charles Üheksas oleks saanud järgmisel kuul kümne nelja aastaseks; aga sel kolmekümne esimesel mail 1574 lamas ta maas ja pidi surema. See sündis Vincennes'is.

Kõik olid sellest informeeritud, seetõttu valitses ärevusest, ja korduvalt läks see üle lärmiks. Poola ninga poolehoidjad väitsid, et ta jõuab küllalt kiiresti kohale siia maale, et karistada kõiki reetureid; nii väitsid nad kahe ninaga mehe poolehoidjaid. Sellest ka kõrgendatud hääled ja relvade tärin, kuid see polnud veel kõik. Võlvide all kamandati valjusti, kõik valvurid olid hõivatud, ja eriti kajasis tunnimeeste kaded sammud kahe ukse ees, mida *madame Catherine* kõige rangemini valve all pidas. Need varjasid talle poega d'Alençonit ja Puurikuningat, — kes hästi teadsid, et sisse jäid ja end valvata lasksid. Korra välja tulles poleks kumbki neist kaugele jõudnud. Iga mässaolijal hõige nende sõprade poolt oleks nad silmapilku näha saanud. Täna valitses surm, sest kuningas suri, ja tema ema oli tema lõpuks veel Vincennes'ini vedanud. See loss võimaldas paremat ülevaadet kui Louvre. Täna oli see, kelle tegusid ei oska ette aimata, ega ta lemmik d'Anjou vastased saa siin vahele tulla, kui ta selle laadiks kuningaks kuulutada. Kuningas! — juba kolmas poeg. Täna suri teine, järjekorras oli kolmas, ja veel kolm on tal tagavaraks. Kui igaüks ainult pisut vastu peab

siis *madame Catherine* neilt edaspidigi riigimured ära võtab ja jääda selleks, kes ta oli — alatiseks, arvas ta. Tuleviku teojõulistele on kõik olevik; tulevik ja möödunud elu on sellesse. Charles Üheksas näiteks pole iial elanud, kuna ta ju surema peab. Ta ema oli küll viimane, kuid hakkaks tema pärast veel muretsema. Ta lamas maas.

See oli ära läinud, pärast seda kui oli mähkinud ta rätikutesse, mis olid palsamiga määritud, veritõrjeks ja vaigistamiseks. Charles aga oli taibanud, et arstid üldse ei lootnud, et immitsemine võis lakata. Ta ainult haiget tahtis ta säästa sellest vaatepildist, kuidas nad vahel kõikjal punased loigud moodustuvad, — ja ta tarvitsenud ennast ka haista. Palsamilõhn kattis verehüüet kinni — tükiks ajaks ainult, mõtles Charles, ja sel ajal, kui ta side oli veel värske, haistis Charles lasknud iial meelest, kuidas ta viimne tund lehkas. Ta oli olnud tugev noor mees. Suremise ajaks jäi talle ainult jõud, mida elu tal enam vastu ei tahtnud võtta: elundite jõud, käitumisjõud.

Ta mõtles: «Ambroise Paré, mu arst, sidus kunagi admiralit. Koos admiraliga oleks ka arst hukkunud, ta oleks ainult üle katuse. Kes võiks veel üle katuse pääseda? Ma tean, ma tean; ja nii palju ma ei teaks hooletaks, kui admiral poleks minu süü läbi tapetud. Ma tean, miks väljas on lärm. Miks mind suurte valudega ei soodutati. Miks ma nüüd üksi leban ja keegi enam ei järele ei päri.» — «Ma pean surema,» ütles ta muidavalt.

«See on tõsi, *Sire*,» vastas ta amm. Ta istus kirstul ja laskus. Kui tema hoolealune silmad avas ja rääkis, ütles ta püsti ja pühkis kuninga näo kuivaks. Rätikut lasknud ta Charles'il näha.

«On hea, amm, et sa ei räägi nii nagu arst, ja ei taha mind petta. Ma tean, ja ma olen nõus: ma pole enam illeksi muuks kõlblik. Ma ei taha olla nii nagu teised, kes veel lõpuks voodist välja hüppavad ja karjuvad ning põgeneda püüavad. Kuhu küll, ja milleks siis? Ehkki mul kindlasti küllalt jõudu oleks üles tõusta, õududa ja mu ema üllatada oma valgerts linades, oma kirstu laubaga, ja kõiki põgenema ajada.»

«Sina oled kuningas!» meenutas amm talle salt, täis ennatlikku lootust. Sest tema ükski ei tapnud temast ära. Üks kuu vähem kui kakskümmend aastat oli tema Charles'i kaudu olnud seisukohal inimene. Oli võinud ka küllalt maad osta, et kogu tulevik oleks kindlustatud; ja ta oli alles neljakümnates aastates, ilus ja toimekas naine. Aga sinu kuningas ei sure, ilma et sina, amm, ei saadaks teda tulla maad pimedusse. Jah, tema viimased liigutused jumalagajātu-häälitsused ühinevad tema esimese karmimise ja ilmaletuleku nutuga. Tookord hoidsid sa oma reitel, mis toredasti pingul olid, ja oma puna rünnal. Nii kavatsed sina, amm, teda viimaks kanda.

Mitte karjuda ega põgeneda, oli Charles otsustanud selle asemel aga ohkas ta, oigas ja ilmutas hirmu. Nii ta ju vaimu, nüüd juba päise päeva ajal, ja kuulis mõnda häält, mis ei kuulunud elavatele.

«Ah, ammi! Kui palju verd, kes kõik pole mõrvarid! Halba nõu anti mulle. Et jumal mulle andestaks ja mu armu heidaks!»

«Kuningas! Kas sa meid, protestante, vihkasid? El, sa imesid meie usku endasse minu piimaga. Sire, kes mõrvatute veri langegu nende peale, kes neid vihkasid. Sa olid ilmsüütu laps, jumal ei pane sulle midagi süüks.»

«Mis tehti sinu ilmsüütust lapsest!» kurtis seevõõr tema. «Kas saab seda mõista? Mina — mitte midagi, mis ma teinud olen, ei kuulu õieti minule, ja mitte midagi olnust ei saa ma kaasa võtta. Jumala ees, kui ma mult siis Pärtliöö kohta pärib, vastan ma abitahtluse Issand! Küllap ma magasin selle maha.»

Ta hääl muutus sosinaks, haige suigatas. Amm kuulas teda uue rätikuga ja nüüd laotas ta selle laua peale. Kuninga nägu oli veriselt rätiku peale vajutatud.

Kuna ta sügavalt ja kuuldavalt hingas, tõmbas ta tal pea alt padja ära, nii et ta lamedalt kogu pikku lebas, ja seepeale tegi amm midagi, mida kuningas sama vähe oleks tohtinud näha kui verist rätikut. — Amm võttis tal mõõtu. Äärmise hoolega mõõtis amm kuningas keha, keda ta oma ameti ja eesõiguse koha

oli kirstu sängitama nagu alguses hälli. Talle ei osunud üks raskemaks kui teine: ta oli tugev naine. Charles seevastu kaalus nüüd jälle vähe. Pikka aega oli amm teda näinud aina kogukuses ja kaalus juurde võlva. Ajutiselt oli ta ka värvilt erepunane, ta liigutused väljakutsuvad, ta hääl kõmav. Amm silmitses teda, kes oli nüüd jälle kõhn ja kahvatu ning varsti ka aris vait. Alguse ja lõpu vahel oli ta paljude inimeste verd valanud, ta enda oma aga lahkus pikkamööda tema elast. Amm tundis: mõlemad olid juhtunud pidurdatult, teadmatu eesmärkidel. Üle jäi: «Mina, amm, panen ta kirstu.» Amm nõustus kõigega nagu oli, ta hoidis silmad kuivad.

Õhtu oli saabunud, õhtu enne nelipühi; siis ärkas Charles. Amm tundis seda üksnes ta hingamisest. Ta tuli valgust, ja kas sa näe, kuninga veritsemise oli tekkinud. See-eest oli ta nüüd äärmiselt nõrk, pingutusega tõstis ta käe, et ammele märku anda, mida ta tahab. Amm ei saanud aru, ehkki ta tema üles seadis ja tõrva ta huulte juurde pani. «Navarra,» sosistas Charles ja amm taipas.

Ta hüüdis kuninga käsu uksest välja, tunnimehed andsid selle edasi, ja keegi jooksis seda üle andma. Mitte Henri juurde ei jooksnud ohvitser, vaid loomulikult *madame Catherine'i* juurde. Tema oli siis ka esimene, kes oma sureva poja juurde jõudis. Amm oli kuninga nägu pesnud; see näis olevat valge kui kivi ja otlemata tõrjuv elavate mis tahes pealetükkivuse suhtes. *Madame Catherine*, mõrvari verikuuma loomuga, satub kokku millegi võõraga, hoopiski mitte ohutuga. «Nii nad laualiselt ei sure. Liiga suursugune! Ei ma tunne. Pole mul mu üsast tulnud! Küll on hea, et veel kedagi siia oodatakse.»

Samal ajal käis Henri Navarra hirmude teed — läbi kilsaste võlvitud käikude, mis kubisesid relvakandjatest. Ja süda tõmbus külmaks kogu seda paljastatud metalli vahes, arkebuuside, hellebardide, piikide juures. Ta tundis surma, mitte vähem kui Charles ise — tal oli aga keejuures alles kogu ta veri, samuti kui jalad põgenevaseks. Ta tõesti seisatas ja oleks ringi pööranud. Jõudis siiski pärlele, astus sisse ja laskus põlvili. Uksest

kuni voodi jalutsini läks Henri põlvedel. Siin kuulis ta mida Charles sosistas. «Mu vend, nüüd kaotate te minu aga te ise poleks ammugi enam elus. Mina üksi hoolitsen teisi tagasi sellest, mis neil kavatsusel oli. Sellepärast hoolitsen te tulevikus mu naise ja mu lapse eest. * Tulevikus,» kordas ta — ja nii tasa kui ta ka rääkis, see kajajas.

«Ta teab, et minust peab saama Prantsusmaa kuningas! Kes sureb, näeb tulevikku,» mõtles Henri.

Nii see on, sellest ka sügav ebamugavustunne *madame* Catherine'il. Horoskoobid ja metallide aurud annavad igatahes neile surija sõnadele vastu. Sellegipoolest on niisugused sõnad tähtsate tagajärgedega, seepärast tähelepanu! Charles võitleb, et Henriile veel midagi päranduseks jätta. See peab olema hoiatus, seda on näha. «Ära usalda minu...» alustab ta, seal seiseb *madame* Catherine juba vahele. «Ära seda ütle!» Kuni nüüd Charles on lõplikult väsinud ja langeb tagasi palli jale, jäi otsustamata, keda Henriil tuli rohkem kartma kas d'Anjou'd, kes teda vihkas, või d'Alençoni, kes teda ebakindlat kaaslast. Ta otsustas hoida end ühelema eest.

Madame Catherine lahkus surija toast, kui oli veendunud, et Charles rohkem ei räägi. Henri viibis seekogu aeg põlvitades, kuni surmaheitlus algas.

Oma hoolealuse juurde jäi lõpuks üksi amm. Üle surija kummardanud, püüdis ta kinni tema ohkeid — nagu nagu oleks ta tundnud koos sellega, kes ise enam ei tundnud, vaid lihtsalt, et täpselt kindlaks teha, mida lõpeb viimane ohe. Ta teadis hästi: selles kaduvas vaikus ses kummitas ainult veel kõige varasem, ammu ununenud, ainult neile kahele teada olev. Talle meenus see uuesti ühtaegu surijaga, ja igavesele unele suikuja kõrvale pöördus ta tagasi ammu jäänud aegadesse. Ainult lühikesed ohked nigutasid surija huuli; ometigi taipas amm «mets»; ometigi sai ta aru «öö» ja «väsinud». Laps on eksinud Fontainebleau' metsa, nüüd kardab ta pimedas. See juhtus ammu, ja sünnib lõpuks veel kord. Ammu ümiseb tema asemel sõnu. Ühetooniliselt lausutud sõnad liituvad tahtmatult üksteisega, ja amm ümiseb:

«Mu laps, on juba külm!
Mu laps, on juba öö!
On uinunud maailm,
külm tuul sul näkku lööb!»

ümiseb kaua, uinutab sellega ennastki.

«Sa, väike, eksid tehti!»

Nüüd märkab ta salaja: miski on algamas.

«Sa endal' puhkust anna!»

Unnula eest, see oli viimne, oli ta viimne ohe. Seda ei ajab amm end püsti, ja kuninga lauge sulgedes ta kõvasti:

«Ma hoolitsen su eest,
sind unevoodi kannan»

MORALITÉ

Le malheur peut apporter une chance inespérée d'apprendre la vie. Un prince si bien né ne semblait pas destiné à être comblé par l'adversité. Intrépide, dédaignant les avertissements, il est tombé dans la misère comme dans un traquenard. Impossible de s'en tirer: alors il va réfléchir de sa nouvelle situation. Désormais la vie lui révèle d'autres aspects que les seuls aspects accessibles à un heureux de ce monde. Les leçons qu'elle lui octroie sont sévères, mais combien plus émouvantes aussi que tout ce qui l'occupait du temps de sa joyeuse ignorance. Il apprend à craindre et à dissimuler. Cela peut tout servir comme, d'autre part, on ne perd jamais à essayer des humiliations, et à ressentir la haine, à voir l'amour se mourir à force d'être maltraité. Avec du talent, on approfondit tout cela jusqu'à en faire des connaissances morales bien asquises. Un peu plus, et sera le chemin du doute; et d'avoir pratiqué la condition des opprimés un jeune seigneur qui, autrefois, doutait de rien, se trouvera changé en un homme sceptique, indulgent autant par bonté que par épuisement et qui saura se juger tout en agissant. Avant beaucoup remué sans rime ni raison il n'agira plus, à l'avenir, qu'à bon escient et en se méfiant des

impulsions trop promptes. Si alors on peut dire que, par son intelligence, il est au dessus de ses sensations ce sera grâce à cette ancienne captivité où il avait pénétrées. C'est vrai qu'il fallait être merveilleusement équilibré pour ne pas déchoir pendant cette longue épreuve. Seule une nature tempérée et modérée pouvait impunément s'adonner aux mœurs relâchées de cette cour. Seule aussi elle pouvait se risquer au milieu d'une pensée tourmentée tout en restant apte à recouvrer cette sérénité d'âme dans laquelle s'accomplissent les grandes actions généreuses, et même les plus hautes réalisations commandées par le bon sens.

MORAAL

Õnnetus võib ootamatu võimaluse pakkuda tundma õppida. Nii kõrgelt sündinud prints polnud mõeldud selleks määratud, et kuri saatust ta lõmastaks. Kõrgelt sündinud, hoiatustele käega lüües, on ta sattunud lihtsasse nagu lõksu. Võimatu on end sellest vabastada: ta hakkab ta nüüd oma uuest olukorrast kasu punnima. Nüüdsest peale pakub elu talle veel teistsuguseid võimalusi kui seda on ainult need, mis on määratud selle maailma õnnelikkudele. Opetused, mis see elu annab, on karmid, aga ka sedavõrd haaravamad kui kõik, millega ta oma nooruslikus aimamatuses tegeles. Ta õpib tundma hirmu ja teesklema. See võib alati suks tulla, nagu teiselt poolt ei kaotata seejuures midagi, kui alandusi talutakse, viha tuntakse ja pealevalt vääriti koheldud armastust suremas nähakse. Võimatu talendi korral süvendatakse kõike seda, kuni ta on saanud hästiõmandatud moraalmõisted. Pärast seda — ollakse teel kahtlusele; ja kui rõhutute elamused on ise läbi elatud, leitakse end ühel päeval muutuva nuna noorest maahärrast teadlikuks ja skeptiliseks inimeseks, kes on samavõrdselt headusest kui põlgusest teadlikuks muutunud ja kes hästi oskab otsustada, mida ta tegutseb.

Pärast seda, kui ta kaua aega ilma meelega ja mõelusetult on tegelnud, hakkab ta tulevikus ainult veel ha...

huvitatsetult talitama ja kõiki liiga järske impulsse kontrollida. Kui pärast kõike seda tema kohta võib öelda, et ta on end — oma mõistuse varal — oma kirglikest kõrgemale tõstnud, siis võlgneb ta tänu selle eest mõne aja ajale, mille jooksul ta selle läbi on mõelnud. Lõepoolest, see vajab imestusväärt tasakaalukust, et ta pika katseaja jooksul mitte langeda. Üksnes ilme mõõdukas ja nii tasakaalukas loomus võis karistamatult selle õukonna lodevatele kommetele anduda. Ja ainult niisugune võis riskeerida metsikult erutava elu sügavusse alla lasta ja kõige selle juures ometi veel jääda võimeliseks tagasi saama toda hinge- ja meele, milles üllameelsed teod täide lähevad, ja kõikidest veel kõige lihtsamad talitused, mida terve inimene nõuab.

MÖTTE KAHVATUS

OOTAMATU LIIT

Mis on lahti Margot'ga? Akki avaldas ta valmis-
kut aidata põgenema mõlemaid, Navarra kuningat
oma venda d'Alençoni. Üks neist pidi naisena rää-
tuna tema kõrval tõllas istuma, kui ta Louvre'ist välja
sõitis. Tal oli õigus kaasa võtta naissaatjat, ja see
maski kanda. Kuna põgenikke oli kaks ja kumbki
tahtnud taganeda, jäi see plaan katki nagu paljud
sedki. Pealegi ei uskunud Henri sellesse üldse, et
liiga paljud plaanid olid ebaõnnestunud. Ta leidis Mar-
got' oma agaruses võluvana, just seetõttu ei öelnud
kohe ei. Nähes, kui õnnetu on Henri, kahetses Margot
et oli teda ühel päeval oma emale reetnud. See liigitas
Henrid, ehkki ta ka Margot' isiklikku motiivi läbi
Margot tahtis *madame Catherine*'ile kätte maksta oma
La Mole'i surma eest. Isegi Charles Uheksanda pidul
haudapaneku ajal, nelikümmend päeva pärast ta surma
polnud Henril midagi muud peas kui põgenemine, ja
seejärel veel kord, kui üks pargas pidi teda Louvre'
ära tooma ja üle jõe viima. Tookord ajas ebaõnnestus
mine ta pöörasesse raevu, ta tõi kuuldavale kõige rumo-
laimaid ähvardusi — millega siis ka kõik lõppes. Sel-
lest peale võidi tema juurde tulla ka kõige meelita-
vamate kavatsustega — kõigile neile vastas rahumeelselt
Navarra. Ei jälgegi enam ülepeakaela tehtud otsuste
Kui aga asjast räägitakse liiga kaua, muutub kõik kait-
laseks, ja nimelt nihästi läbiviidavuse kui soovitava
seisukohalt. See kehtib mitte ainult põgenemisplaanid

luga, vaid kõigi eluasjade jaoks. Navarra pidas palju
loigiga nõu. Öösel olid tal selleks naised, päeval
ahelad. Igaüks võis arvata, nagu lõbustaks Navarra
da või narriks või kuulaks teda aupaklikult. Uhtede
dumts oli ta õukonna lõbusaim mees, teised otsisid
nais ülevaid tundeid, tema aga vedas neid kõiki nina-
liti. Isegi tema harvad avameelsuse puhangud olid
arutud edasirääkimiseks ja kasutoomiseks. Kus ta
id sai, väljendas ta imetlust *madame Catherine*'i üle-
ol teda kuuldi rääkimas, oli Pärtliöö meistritöö. Küsi-
v oli vaid, kus kuninganna geenius suuremana esile
tubas: kas selles, et Jeanne ja Coligny pidid surema,
et pigemini selles, et Henri tohtis elada. «Arusaamise
avades,» ütles ta, «saab mulle seegi veel selgeks.
mul ei tea ma küll, mispärast mina elan. Minu ema
n ja admiral ohverdati hästikaalutud eesmärkidele.
arr hauks kättemaksu. Mina olen ainult noor ja õpi-
lumuline.»

Sellest sai vanaeit kuulda, ja kui ta teda äärmisel
ol ehk ainult pooleldi uskus, siis just see, et ta ei
nud Henris kindel olla, võitis ta südame. Henrid
le tõmbas tema poole asjaolu, et *madame Catherine*
idlis teda oma võimuses. Mõlemale tundus see kan-
ali põnev ja nad lahutasid teineteise meelt, nagu seda
lmaldab ainult oht. Mõned korrad laskus kuninganna
lge kummalisemasse avameelsusse. Ühel õhtul tun-
tis ta Henrile sõnaselgelt, et Henri pole kaugeltki
ma ainuke vang. Vaba pole isegi kuningas, tema lem-
nikpoeg, keda ta hoiab peos võlujookide abil — ütles
a ja pilgutas silma.

Kuningas Henri, kolmas sellenimeline, sõitis Poolast
diale valeriituses, sest Saksamaal oleks võidud ta
tnni püüda. Seda ei juhtunud, kuid siin, oma Louvre'i
nassis oli ta vang oma ema ja ta itaallaste käes, kes
lil üles roninud nihästi kantsleri kui marssali kohta-
dele. Ainult võõrad — sedagi tunnistas kuninganna oma
obrale Navarrale, kui kolmekümnenda jaanuari öine
ul aknaklaase kliristas — ainult võõrad peavad rah-
a juhtima. Võõramaine seikleja ei karda iial rahva
rd valada. Eks kärvaku rahvas siis, kui võõras teda
hida ei saa. Niisugune on seadus, mis rahva kohta

kehtib, muidu muutub rahvas heaolu tagajärjel karmemaks. Iseäranis prantslased, kes meeleldi pilkehüüde koostavad. Pareml olgu inimestel hirm, kui et nad ei ravad! «See on tõsi, *Madame*!» hüüdis Henri vaimult. «Ja ma küsin endalt ainult veel, kuidas te kõik oma sisserännanud kaasmaalastele maavalla tega tahaksite tasuda, kui poleks seda head abinõu lasete prantslastest omanikud vanglas ära kägista.

Madame Catherine pigistas ühe silma kinni, nähes ta Henri sõnade õigsust kinnitas.

«Üks kägistatuist, kelle mõisad te konfiskeerisite isegi teie poja, kuninga, sekretär.»

«Ütle talle ainult! Seni pole kellelgi veel julgenud.» Nii kõneles vana kuninganna, sest erilise tunde puhul sinatas ta Puurikuningat. Ta andis talaksu vastu reit ja tarvitas lut tooni, see kõlas nõu vana ja seejuures salapäraselt.

«Puurikuningas,» ütles ta. «Sina oled õige mees. Olen sind kaua silmas pidanud ja olen veendunud, et pisut reetmist ei tähenda sulle mitte midagi. Inimene on eelarvamuste küttes. Mis on reetmine? Osavus suhtestega kaasa minna. Seda sa teed, ja sellest tuleb, et sinu protestandid sind põlgavad, ja nimelt nii valemaal kui ka Louvre'i müüride vahel, niipalju kui on siin veel järel on.»

Henri ehmus seda kuuldes. «Mida peaksid küll haad admiral ja mu kallid ema minust mõtlema, kuna ma seda vanadest kuulan, selle asemel et teda ära kahtlata. Aga see veel tuleb. Valmistan oma kättemalikkamööda ette ja see on seda põhjalikum.»

Ta näost polnud samal ajal midagi märgata, see vaimendas teenistusvalmidust ja süütut nõusolekut. «*Madame*, et olen suhted oma vanade sõpradega täiesti ära rikkunud. Seda rohkem, *Madame*, tahan ma teid teenida.»

«Eriti, mu väike, kui sa selle eest loa saad pisut lihtsaks. Sa mängid nüüd heameelega Guise'iga palli, see on sinu poolt tark, arvesse võttes seda, et ta astunud Colignyle näkku. Sa pead aga ka koos temaga Louvre'ist lahkuma, iga kord, kui ta välja läheb.»

«Ta käib palju väljas. Eriti ratsutab ta välja.»

«Sa pead koos temaga minema ja ratsutama, et ma saan seda saan, kus ta oli. Tahad sa seda minu heaks teha?»

«Voin Louvre'ist välja minna? Iga päev? Läbi kogu Ule silla? Mida te käsitate, *Madame*, see sünnib!»

«Ütle sellepärast, et mul hirm oleks Guise'i ees,» kuninganna. Tema uus liitlane kinnitas veendunult.

«Loomulikult, kui inimene on nii edev, nagu kuningas oma ihuliikmetele! Tal on blond habe, ja teda armastab rahvas!»

«Ta on eesel,» ütles kuninganna niisama kindlalt. «Sisatab katoliiklasi üles. Ta ei tea, kelle heaks ta teeb. Minu jaoks. Sest ma vajan varsti jälle tapatalprotestandid ei anna üldse rahu, isegi mitte pärast sõda. Eks saagu nad siis veel ühe Guise peab kinklased üles ässitama, ja sinul luban ma hugenotid härru ajada. Räägi neile Pariisis, et nende relvad ei valjas igal pool löövad. Kahjuks pole see mitte vale. Provintssidesse aga lased sa teatada, et siin on varsti ülestõus, ja tulgu see vaid! Tahad sa kõike loomulikult teha, Puurikuningas?»

«Ütle silla võin ma sõita? Ja ka jahile? Jahile?» korjates Henri ja puhkes naerma, nii lapselikult rõõmustas ta. *Madame* Catherine muigas tema üle heatahtliku häälega. Ka kõige targem vanad ei eralda ehtsas mees alati kavalust, mis ometigi selle taga peitub. «Sa teeb hästi, esinedes alandatumana kui vaja, ja oma tundi ootab, peab end seda kõhklevamana näitama.»

Henri oma ülla sõbratari juurest lahkus, pörkas ukse ees kokku d'Aubigné ja Du Bartas'ga. Need kaks astusid muidu vaevalt ühiselt välja; seda kehtis neile ettevaatus. Ainult seekord ei suutnud nad vastu panna, kuna nende käskija lõpmata kaua jutles vahitud mõrvariga. Henri oli neile mõistatuseks tulnud. Ehkki nad teda armastasid nagu alati, ei leidnud nad enam, kui palju nad teda usaldada pidanud.

«Selle ukse ees ei arvanud ma teid leidvat,» ütles Henri neile pahaselt.

«Meiegi oleksime meelsamini teid kusagil mujal leidnud, *Sire*.»

«Aga seda me ei tohi,» lisas üks juurde.

«D'Armagnac ei lase meid teie juurde,» seletas teine.

Vaheldumisi kurtsid mõlemad karedate häältega. «Meid jätate te kõrvale ja käite läbi uute sõprade. Need on aga vanad vaenlased. Olete te siis kõik uude ühitanud? Kellele te tänu võlgnete — ja isegi seda, kes eest peate kätte maksma?»

Henril söötsid pisarad silmi, kui ta oma kättemaksust kuulis. Ta pöördus kõrvale, et nad seda ei näe.

«Uus õukond,» ütles ta, «on lõbus, teie aga tal ikka veel kurvad olla. Charles Dheksanda ajal minagi mässaja. Mis see aitas? Kättemaks, mis teate teie kättemaksust! Kui ollakse andunud kättemaksule, muutub ta sügavamaks, üha sügavamaks ja lõpuks põhjatuks.»

Nad rääkisid kõike seda šveitslastest tunnimehe silme all, kes õhku põrnitsesid, nagu ei saaks nad midagi aru.

Mõlemad vanad kaaslased nurisesid. «Kui te midagi ette ei võta, *Sire*, siis tegutsevad teised: Pärthi tuntud osavõtjad. Need ei jää rahule lõbusas õukonnas ja veel vähem kirikutes. Kuulake vaid, mis seal juhtu- tatakse.»

«Et te peaksite teise usku pöörduma; muidu tapetak teidki. Pöörake end! Minagi tegin seda.»

Siin jäi neil jahmatusest vastus võlgu. Ta ütles edasi:

«Kui te aga ei taha järele anda, siis hakake esimesest pihta. Te olete tugevad. Mitmed sajad religiooni õnnest on Pariisis veel elus. Neil pole võib-olla relvi, aga neil on jumal.»

Siis läks ta edasi, ja oma jahmatuses ei püüdnud nad talle järgneda.

«Ta pilkab meid,» sosistasid nad teineteisele. Ise šveitslased ei tohtinud seda kuulda. Iseenda ees püüsid nad teda õigustada. «See võib ka hoiatus olla, et mingi ülestõusuga tegemist ei teeks. Ebatõega te ei mõista anda — see oleks tema moodi. Enne ta pealepüttis, ehkki me seda märgata ei tohtinud. Aga ta nutab

tehti. Nutab mõtte juures oma kättemaksule, ja tuli ühagi sellest uksest välja. Sellest samast toast, kus ta on mürki saanud!»

Nad jõudsid ühele arvamisele, et nad oma isandat ei mõista, ja et nad on õnnetud.

TEINE OLESANNE

Henri läks kuninga juurde, keda hüüti samuti kui teda muust ja kes oli troonil kolmandaks Henriks. Tihti olid nad kahekesi mänginud, üks Henri teisega. Poisikese-olles Saint-Germainis ratsutasid mõlemad kardinali-riietatult eeslite seljas saali, kus *madame Catherine* ehtsat kardinali vastu võttis. Midagi samalaadset ordasid nad nüüd täiskasvanud meestena, Prantsusmaa kuningas ja tema vangisolev nõbu, kelle ema ja kõik sõbrad siinsamas elu olid kaotanud. See-eest läks Prantsusmaa kuningas järgmisel päeval kloostrisse, et võimalikult kiiresti oma patud andeks paluda. Ta kahtles teatud kindlaksmääratud aja jumalateotamise pärast, teise aja lihalike eksimuste pärast ja veel korra sellepärast, et ta on nõrk valitseja. Lausa häda ja häbi oli näha, kuidas kõik teda kurjasti kasutasid: intrigandid, petised, lõbupoisid ja ainsa naisena ta ema. Ta hukis, mangis maha, kaotas. Ühel teatud punktil sai tal alati selgeks, mis toimub: tema röövimine, alandamine — ja ta jäi vait.

Nad pidasid vaikimist ähvarduseks ja tegid end väikseks, nüpea kui kuningas vaikis. Tema tummaks jäämine oli aga oma võimetuse tunnetamine. Talle torkas iga kord hinge, et väljasurev valitsejasugu ei suuda maailmas ega maal enam midagi korda saata ega peatada.

«Sallivust peaks olema,» ütles ta just täna oma nõole oma emele. Meeleheide kiskus selle välja. «Rahu oleks äärmiselt teretulnud. Kas ma's vihkan hugenotte? Dheksa-aastaselt olin ma ise ka hugenott ja viskasin oma õe Marguerite'i palveraamatu tulle. Ma tean veel, kuidas mu ema mind lõi ja kuidas mulle see nalja tegi. Täna päevani häbenen ma tema ees vana tunde pärast. Ta on selle ammu unustanud. Kuhu ma satun?

Ma peaksin tegelema uskudevahelise rahuga. Nüüd andsin ma vande, kui troonile astusin, et ma ei anna oma kuningriigis ühtki teist usku peale katoliku. Mida teha? Ma ei kihuta ketsereid minema, nagu ma peaksin, ma palvetan nende pööramise eest. Ma võin ainult ühtelugu palvetada.»

«Te võite rohkem,» kinnitas Henri Navarra, tagasihoidlik pealtkuulaja tollele Henrile, keda nüüd kuninga gaks nimetati. «Teil on suurepärane käekiri. Ainult ühe usinalt ringkirju ja dekreete koostada! Teie virk, Sire, on kõige ilusam eeskuju meile kõigile.»

See kuningas oli oma kurbadel päevadel ja nõnda täna, kolmekümnendal jaanuaril, hoolas kirjutaja nagu oleks tal kõik tegemata jäetu tasa tehtud, kui ta oma käega tinti kulutas. Ainult alati jooksis sinna verd sisse, ja ta hea tahe jäi asjatuks. «Mu sekretär Loménie on juba õige kaua haige,» tähendas ta. «Ma kavatsen teda külastada.»

«Ärge seda tehke, Sire! Ta on surnud, mina ainult reedan seda teile. Teie pidite jääma sellest sõnumist puutumata, kuna viibisite parajasti kloostris. Räägitakse, tal olnud katk.»

See oli too ärakägistatud maaomanik, kelle pärijaks sai üks itaallane, ja täna polnud esmakordne juhus, et kuningas kadumajäänu pärast muret tunneb. Oma halvasti raseeritud näost, millel olid ilmselt ahvilikud kontuurid, uuris ta teravate silmadega ruttu ja arglikult nöö näoilmet. Otsekohe põgenes ta pilk uuesti kirjutuspaberil juurde. «Selle ilusa elu pärast,» pomises ta. «ei jõudnud ma ära oodata, mil mu vend Charles sureb.»

«Kas see siis ei tasunud vaeva?» küsis hea nõbu imestunult.

Kuningas mähkis end üleni kasukasse ja hakkas jälle kirjutama. Nõbu Navarra liikus sel ajal toas, alustas monoloog, katkestas ja alustas uut.

«Uus õukond erireb tugevasti vanast. Seda rohkem tunneb kui näeb. Charles Üheksanda ajal olime kõik pöörasemad. Magatakse veel täpselt sama palju naistega, aga veelgi tihedamini poistega. Seda õpivad paljud alles nüüd, et olla vajalikul tasemel. Mina mitte, ja ma

arvestan seda; sest nii jääb teatud osa inimlikust loomusest mulle tundmatuks.»

«Mina taevast,» vaidles kirjutav kuningas vastu. «Mõeld on veel rahaahnemad kui naised. Peale selle arvavad nad üksteist. Mu kõige kallim torgati mul alla.»

«Seda ei juhtunud Charles Üheksanda ajal,» konstateeris Navarra. «Ehkki tema valitsemise kõrgpunktiks oli Pärtliöö. Laibalehk on uues õukonnas püsivam kui vana, seda ma mõnan. Aga kui sõbralikult elame me üksteisega! Keegi ei mõtle põgenemisele, ülestõusule ja laste relvastatud sissetungile. Mina olen õpetust saanud, mina ei tõsta sõrmegi.»

«Ta ootas, kuulis ainult sule kriiksumist, ja jätkas kinnest kohast.»

«Mina ja Guise oleme saanud headeks sõpradeks, kes ei oleks seda varem mõelnud. Kui Teie Majesteet mind viibiks laseb, hüppan hobuse selga ja sõidan jahile. Kuninga ema lubas seda mulle. Muidugi valvatakse iga mu sammu nende poolt, kes kõige meelsamini poleks mitte mu valvurid, vaid mõrvarid.»

«Sule krigisemine. «Ma lähen,» andis Navarra teada. «Ma ei taha välja ratsutada, tundes mõrvareid oma selja taga. Lähen ja mängin oma toas narriga. See on veel kurvem kui kuningas.»

Ükse juurest kutsuti vang tagasi. «Nõbu Navarra,» ütles kuningas. «Ma vihkasin sind kaua aega. Nüüd olen sa aga õnnetus, kus olen minagi. Mõlemad võlgime selle eest tänu neilesamadele sündmustele — ja meie emadele,» ütles ta imelikult raskelt. Henri ehmus; talgi polnud asjad talle sellest küljest paistnud. Ta ei võiks ta õnnetusel süüdi olla! Puhast Jeanne'i nimetati koos *madame* Catherine'iga! See tõukas Henri tagasi, ta unustas seetõttu oma nägu valitseda. Tema kurb kaaslane aga ei märganud seda, tal endal polnud sugugi hea olla. «Mis jõledus tal juba jälle ees on?» küsis ta, nägu usaldamatusest tumenenud.

«Li midagi sellesarnast, Sire. Kuninganna on hea-lujuline. Miks ei peaks teiegi seda olema?»

«Kuna mul on veel üks vend,» oli üllatav vastus. Henri ei leidnud otsekohe sõnu. Vanema venna surm

ei toonud õnne, nüüd aga soovitakse ka noorema venna surmal Hommikumaa kuningas oma serailis, kelle kogu välise maailma varjutab suur hädaoht, mida ta peab palees oma ligimestelt kartma. Henri juba aimas järgnevat. Kuningas küll põlgab oma ema tema ja duste pärast, kuid samal ajal ei lase ta rahutu vend tal magada. Keda tuleb tal lõpuks rohkem põlata: *madame Catherine'i* või iseenast? Oli näha, kuidas kuningas mingi sisemise sunni vastu võitles. See ei aidanud, ta pidi sellega välja tulema; jäi aga varitsevaks, isegi piinarikka väljapurske puhul.

«Nõbu Navarra! Vabasta mind mu vennast d'Alençonist!»

«Olen sügavasti liigutatud, *Sire*, kuna te mind seda võrd usaldate,» kinnitas Henri mõõdukalt ja kummardusega. Nii ei ütelnud ta ei ega jaa. Kuningas võttis seda võib-olla jaana.

«Siis,» rõhutas ta, «võin ma sind uskuda.» Seda ütles ta luuravalt — ehkki see pidi kõlama kui nali.

«Kas ma siis,» Henrigi rõhutas tugevasti, «võin ilmselgelt oma mõrvariteta välja ratsutada?»

«Rohkem kui seda. Kes mind mu vennast vabastab, saab asevalitsejaks kogu kuningriigi üle.»

See tuli nüüd üsna kindlasti võltsist südamest. «Valis, sa kallike,» mõtles Henri, «pead mind tundma õppima.» Ja ta hüppas lapsikust rõõmust õhku. «Olek ma seda uneski võinud näha!» hüüdis ta ja juubeldas. «Asevalitseja kogu kuningriigi üle!»

«Me pühitseme seda kohe,» otsustas kuningas.

UUS OUKOND

Majordoomused jooksid juba, ja Louvre'i loss, mis seni uinus, kui kuningas kurb oli, noorenes korraks noorukite rõõmust. Öhtul olid kuninglikud kambrid ümber kajundatud pärsia telkideks. Köönlad põlesid tiku- ja looride taga, ja need moodustasid oma tuhmi sädelemisega niihästi katuse kui seinad. Värvitud huultega ja mustaksvõõbatud ripsmetega ranged kahvatud poisid, riidetatud läbipaistvaise rüüdesse, kandsid paljaid

ja nad valvasid liikumatus poosis kõrgemat poole. Sellele tõusid pealtvaatajad, keda oli ainult vähe: itaallased kui ka Lotringi härrased. Hertzog de Guise, uhke oma toredatele kehaliikmetele, esines igal nagu peremees isel. Ta vend Mayenne* oli suure helkivasse siidi surunud, selle küljes rippus kuldne pluus, — peale selle oli samast perekonnast kohal d'Elbeuf, kummaline sõber, kes ilmus Navarra kuga lähedusse alati parajal ajal.

Navarra ise demonstreeris oma kõige hinnalisemat ja sellele eriliselt kinnitatud paelu oma perekonnas, et igaüks näeks, kui uhke ta on, et saab osa. Pidul oli korraldatud meestele ja poistele. Poisid olid mehi kütkestama, mehed aga neile oma armu osutasid. Mõned veetlevad kogud juba tantsisid omavahel. Nii ja riietus ei reetnud sugu, ja nende kahemõttelise armsus liigutas eriti itaallasi ja paksu Mayenne'i. Ta andis neile õiguse ja avaldas arvamust, et nad oleval temal küll polnud oma karmide nahk-koostega inimeste hulgas, selles tihedas salgas, kes olid tundi hobuse seljas istus ja puhkuseks psalme lausis. «Kui mu sõbrad veel elaksid,» ütles ta kergehullalt, «siis peaksid neist niisama magusad poisid olema.»

Jota ometi, mis veel sünnib,» andis Guise nõu. «Mõnede hulgast on ellu jäänud.»

«Ma ei tunne neid,» ütles vang. «Ma ei hoiu võidepoole. Ma olen alati seal, kus...» Ta tahtis öelda: «lobus ollakse,» märkas aga äkki, et tal oli siin üks ne vaenlane.

Antsler Birague,* itaallane, oli *madame Catherine'i* lo oma ametikoha saavutanud. Koos Catherine'i ja tema oma kaasmaalastega tungis ta ühel ööl Charles'enda magamistuppa. See edukas võõramaalane vangisolevas Navarras vandenõulast oma isikliku mu vastu. Ilma pikema jututa alustas ta tõelist ülevõtmist.

Kas te pole mitte ühel nõul kellegi teatud d'Aubigné oma abimehe Du Bartas'ga? Need inimesed ässitavad õppivat noorsugu mingisuguse nõndanimetatud raskevalitsuse vastu, nagu seisaksid kuningriigi

kõige kõrgematel ametikohtadel ainult välisma...

«Sono bugie.* Need on valed, härra kantsler!»

Henri hästimängitud vihaga, aga sisserännanu...

Too muidugi ei uskunud ainustki tema sõna. I...

mehed lasksid end petta, mitte aga sisserännanu...

«Teie sõbrad,» tõi Birague esile, sest viha lau...

teda, «nad on võllale ligemal kui...»

«Ligemal kui mina,» täiendas Henri. «Mind te o...

kinni.»

«Ma poon ruttu ja heameelega.»

«Aga ainult väikseid inimesi, *signore*. Te po...

viletsa kapteni, kes rääkis kõigi itaalia kelmide...

mahalõikamisest. Minu puhul peaksite te kogu na...

ees mu süüd tõendama, otsuse tegema ja pea pid...

maha lööma. Seda teie silmad ei näe. Mille peale...

kihla?»

«Ma vean kihla ja annan pandiks oma parima...

kivi.»

Mõlemapoolselt tuli kõik suure teatraalsusega...

kuuluks see magusa muusika ning tantsimise juur...

otsekui oleks kokku lepitud jõhkra vahemängu...

«Sirel!» hüüdis Henri Prantsusmaa kuningale. K...

gas oli sisse astunud pärsia telgi eesriide pilu...

äkki seisis ta sätendades kohal kui peo sultan...

kummardas ta ette põlvele: «Sirel! Teie kalgi süda...

vesiiril pole muud midagi mõttes kui rattale tõmba...

ja neljaks tükeldamine. Kas ma sellepärast Pärt...

pääsesin?»

«Kui õnnis kuningas mind oleks kuulanud!»

kantsler Birague. Vihas omandas ta veidra hääle...

ja hääle nagu kähiseval papagoil. Sellesama hää...

oli ta Charles Uheksandale peale käinud, tundid...

kuni Charles hullus ja tapatalguteks käsu andis.

«Kas kuulete, mis ta räägib,» oli kõik, mis Henr...

peale ütles, aga ta tundis, et d'Anjou oli tema p...

Enne d'Anjou ja Pärtliöö mees — nüüd kuning...

aga kuningas ainult, kuna ta vend oli halva süda...

tunnistuse kätte surnud; kujdas on küll tema...

omaga lugu? Ta ei armastanud hoopiski neid näha...

teda väga tumedail tundidel aitasid Charles'ist...

saada. Isegi ta ema nägemine oli talle vastumeelt.

veel ema itaallaste seltskond. Ta pidi neid

kahjuks neid isikuid oma kõige intiimsema-

dustele lubama, sest oli juba kord nii, et neil

poiste armsusest.

«Püstit!» käskis pärsia sultan, oma turbani

üle sätendades. Nõbu Navarra hüppas üles, ker-

ul pall. Sultan käskis: «Sa oled minu isiklik vang,

kuulge ei pea keegi kätt panema. Lepi minu vesi-

ri!»

«Võttiski seda arvesse. Ta kujutas tõelist lepi-

ku kantsleri ümber. Toda aga sundis ta hom-

me osa väärikalt kõike pealt vaatama, ehkki

vale silmadega.

«Vesiiri!» ütles Henri. Ta puudutas oma rinda,

kantsleri oma, juhuslikult sattus ta just hiigla-

muveelile. «Pärsias on palju vargust,» ütles

Sunkohal lõi õnnelikul kombel sekka tušš ja

mutas kõik, mis muidu oleks kuulda olnud. Ballett

etteastet.

«Nad tipsisid varvastel, lehvitasid looridega ja

ilusaid põlvi. Kõik olid poisid, ka need, kes

tudrukutena riidetatud. Need välgutasid looride

silmi, ahvatlevamalt kui naisesilmad, nagu pais-

teatud soovimatud mehelikkuse tundemärgid välja

nd, liikusid kehad täiesti naiselikult. Teised, kes

eks olid jäänud, ei ulatanud võltstüdrukutele see-

mitte vähem eputavalt sõrmeotsi ega jätnud neid

spüüdlusest nõrkevate kätega embamata. Näiliselt

ud ilalgi musklid mängus. Kui ühed panid teisi vur-

pöörlema või lennutasid neid läbi õhu, siis oli kiu-

uskuda, et see ei sünni mitte jõu, vaid armsuse

gael.

«Nüüd oli Du Guast hinnatav. Muidu väiklane olend,

meeldiva kõneviisiga, rumal, jäme ja müüdav; siin

too inimene omal kohal. Õigusega jõudis ta iga

«figuuri juures esiritta. Pealtvaatajatel poodiumil

kõigil silmad tema peal, ja ta oskas igale üksikult

avaks teha, et just tema lahkust igatsetakse. Oma

il ees põlvitas du Guast nagu kõik teised poisid

lantsitaride ees, ja anus tummalt tema poole, et ta

ks endalt loori ära võtta. Tõeliselt mõtles ta oma

austusavaldusega kuningat ehk sultanit, ja selle mata mõjutas ka kantslerit ehk vesiiri, rääkimat sust Mayenne'ist, kes higistas, nii kuumaks. Kõik need härrased tundsid nüüd end ülendatu koguni esiletõstetuna — sellal kui ometi üks riivatu poiss nende arvel oma tempe tegi. Muiasid nad talle jalaga tagumikku andnud või teepuua lasknud. Kõigest hoolimata jääb kunst kuigi see ka iga kord möödub on

Momendil muutus see koguni veel haaravamalid võeti nägude eest ära. Kes oleks võinud arvata, inimeste näod võivad näida nõnda uutena ja muu väärsena — viimaks paljastatud pärast kätt tantsu ranget ettevalmistust. Karastatud meestel süda; kuidas aga veel Navarra kuningal. Kuula lausus ta vande, oma harjunud vande. Ta ei mõnida ta nägi. Ta hõõrus tõepoolest silmi.

«Gabriel?» küsis ta.

«Tema ja ei keegi muu,» õpetas teda pilkavalt Guise. «Üks lõbupoistest vabastab teise loorist, du Guast sinu Lérani.»

«Tule välja ja võitle minuga!»

«Heameelega, aga mitte poisi pärast. Ta on tema karjäär uue õukonna juures on talle kättesaadud.»

Henri silmad olid märjad. Ta tahtis noorele Léran midagi öelda, kuid too ei tõstnud silmi üles. Ometi temalgi pisarad voolanud valge sideme seest, mis nagu kattis — Pärtliõöl. Kaks selle ohvrit, Gabriel Lévis de Lérani ja Charles Üheksas lebasid teineteise kõrval Navarra kuninganna voodis. Mis on küll saab?

«Selliseid olevusi on sinulgi olnud su inimeste mude nahkvammiste all, tihedas salgas, mis vintundi hobusel istas ja oma puhkuseks psalme laul kordas Guise pilkavalt Henri ütlust.

Õigus; ja mis jäi siin üle öelda. «Léran teeb õigust et ta end muudab vajaduse järele ja koguni tüdruk. Kergemeelselt rahuldus Henri sellega, ta neelas sõlva solvamise alla pärast hulka teisi, ja keegi ei teadku kuhu need kõik jäid liikuva Navarra juures. Ta nä

uda nagu mõne kolmanda üle. Ta käitumine polnud u, tõeline vaatleja ei pidanud teda ei tuimaks ega daks. Aga ainult üksainus pealtvaataja, d'Elbeuf, mis siis Henri õigupoolest on, kas laps, narr därmiselt sihiteadlik? D'Elbeuf vastas: «Tund- tu — karmis koolis»

D'Elbeuf on vaatleja, ja seetõttu mitte palju rohkem. Võimsa suguvõsa kaugel liige, ilma suurte välja- deteta ja tõusulootusteta ka pärimise kaudu — ikka võib ta ainult teiste alluvuses seista, ja neil pole

tema lugupidamist. Nii leiab ta endale ise oma oma eriliste annete põhjal. D'Elbeuf oleks nii- na võimsa kasvuga nagu rahvakangelane Guise; ta hoiak on loium, juuksed on tal tumeda- ja ta ei sära sugugi endauhkusest. Tal on niisked,

väga ilusad silmad, ja need aimasid ära Henri tõusuteed viiva saatuse ja jõu, mis seni ainult madalamat enesealahoitu eesmärki teenib. Tema Henri sõber kahtlastel päevadel, mis pole veel kuul- rikad ja pigem vastupidised sellele. Kui õnn on tema sõna öelnud, pole mingit d'Elbeufi enam.

Nad hoiavad tüdrukud, kes on õieti poisid, kuldseid käes. Nad tõstavad need üles, pööravad neid otstel ringi ja keerlevad seejuures ise; kõik see ilma et ainuski piisk üle serva langeks. Nii- ku kui aru saada, peab see tähendama armujooki, ja nad, kes tantsijatena poisse kujutavad, ihaldavad. Nende väljendusrikkad kehad võtavad poose, mis iluvad igatsust. Üha erutavamaks muutuvad poe- avanevad janunevad huuled; ja kui iha juba talu- eks on tõusnud, voolab pisut tõelist märga sekka. Nõnalt jookseb see kuningliku lemmiku Du Guast'i

d'Elbeuf näeb seda täpselt. Tema tähelepanu on kult toimuva juures, mis Henrid puudutab. Du ast põlvitab ja ajab pea kuklasse, noor Léran tüdru- ku kummutab nõu; d'Elbeuf võiks tilku lugeda. Sama puga haarab ta palju näoilmeid, kantsler Birague'i kühkult luurava ja Prantsusmaa kuninga lausa õnnest- duva. Kuningas näib olevat nagu piksest rabatud ja eratab — noorele Léranile. Ainsagi pilguga ei osuta tähelepanu oma senisele lemmikule — millest üksi

iuba võiks järeldada, et otsekohe peab midagi elulist juhtuma. See avaldub aga sel viisil, et Du Guast pärast armujoogi saamist keha taha painutab, — matult kaugele väänab ta selle välja, karjub see ja pööratab silmi. Uhesõnaga: mürgitatud. Nii minema asjade seaduse põhjal. D'Elbeuf oleks seda ennustada.

Samal ajal, nagu tellimise peale, kriiskab veel vana papagoi häälega:

«Sire! Teie lemmik on mürgitatud. Tema tüdruku Navarra käsilane. Andke see prints minu ja kätte, muidu tuleb teil endal teda kartal!»

Mis võis nii hirmsatele sõnadele muud järgneda hinge kinnipidamine ja liikumatus. Muusika katkestus, kangestus, liikumatult ootasid pealtvaatajad diiumil kuninga tuksatust, aga ka tema juures liikumatuks. Ainult tegevuspaik ise, pärsia telk, pisut vappuma. Naised põhjustasid seda, Prantslased õukonnadaamid, kes, väljalülitatud salapärasest olid eesriiete taha hiilinud ja sisse piilusid. Seal peidus aadlidaamid ja auneitsid. Ka alamad olid teenijate hulgast riskeerisid üht pilu avada, jäi sakutas samal ajal Navarra kuninganna ise. «Saab!» mõttes Margot üldises vaikuses ja tardum.

Ta mõtles: «See pidigi juhtuma, niipea kui omaette jätta. Kõigepealt ehivad nad end nagu ja õrnuse pärast muutuvad üleloomulikeks. Seepeale lõpeb see ikkagi mõrva ja tapmisega. Mu kumm vend tahab muidugi oma mürgitatud lemmiku eest maksta. Ta annab mu vaese Henricuse välja Birague'ile, kellel iha tõttu ila suust välja jookseb mitte ükski kõigist neist mühakatest ka küllalt peen taipama, mis mängu siin mängitakse! Ja nemadavad, et võivad meieta olla!»

Üks oli küllalt peen. D'Elbeuf Lotringi perekonnast hüppas poodiumilt alla, tiris täitsa kõveraks tõmba Du Guast'i põrandalt püsti, pani ta jalgadele ja löbupoisile niikaua vastu kõrvu, kuni too õieti sõn jäi. «Lõpp komöödiaks!» urises ta seejuures. «Hoia uuesti peale hakkamast!» Seeläbi, et ta poisil kätt väänas, sundis ta teda poodiumile kaasa tulema.

«Ja kuninga ette põlvili ja käskis: «Tunnista maale, kes sind pettusele ohutas, võib-olla ei tõmmad oksa.»

«Guast tõi kogu oma kehaga nähtavale kõige kohumatu hirmu. See oli kõige parem, mis ta täna tegi, andekas kui kõik eelnev oligi. Ehtsust tuleb ikkagi tunda»

Kael oli nii pikaks läinud nagu kael, millel äsja otust on lõõdud, sest need kasvavad äkki; ja seda pehmutatud kaela pööras ta siia ja sinna, kuninga kantseri juurde, kantseri juurest kuninga talle. Kantseril langesid põsekotid sügavalt alla, ingal paisus otsmikul kuri soon. Du Guast tundis aenlase d'Elbeufi rusikat, see pigistas ta pikka kaela kindlamini kokku, ja enne kui ta selle päris ul nõõris, tõi Du Guast veel kuuldavale: «Härra kantser oli see.» Igatahes kahetses ta ülestunnistust, aga kui rusikas ta lahti laskis, ja tahtis seda tagasi ta «Mitte härra kantser! Ma ise täitsa üksi tegin nagu oleksin mürgitatud, armukadedusest härra Lérani vastu, kellele mu kuningas naeratas.»

Ta ei usutud, ehkki see ometigi oli samuti õige. Kuningas silmitses ainult kantserit seda ebaarmuliku õigemini sultan oma vesiiri, sest selliste kuju olid nad seal. Esimesena andis endast kuulda

«Ignore Birague, te kaotasite oma kalliskivi! Sire, ta las kihla, et ta laseb mind avalikult hukata. See tal ka õnnestunud, kui te tema riugast poleks näinud.»

Kuningas ei tohtinud kantserit ei Bastille'sse heita ametist kõrvaldada, sest *madame Catherine* kaitses kaasmaalast. Kuningas tegi selle asemel, mida ta ja mis temalt üldiselt oodati. Ta rebis kantseril kalliskivi rinnalt. Seepeale vaatas ta nõutult, nagu ei teaks ta veel, mis nüüd edasi tuleks teha. Andis seda tegelikult väga hästi. Ta viipas alla, Lérani tuli astmeid mööda üles, ja põlvitades võtta vastu kuningliku soosingu pandi. Sellest peale was temast sinist kuma. Kõik loõrid eemaldatud, antus vicomte de Lérani pea noorusliku sõjamehe

omaks, kes esineb oma algava mehelikkuse jõuga tab võidetule ja turjale. Du Guast nõudiski, et ta teeks, ta surus ise näo tolmu, ja Lérani ei kõhelnud.

Kui pärsia telgis olijad nägid kõike nii hästi, nad said nad tagasi oma liikumisvõime. Nad plaksitasid käsi, siis tantsisid nad jälle, ja heljutatuna nad kajutasid nad armastust ja õnne pealtvaatajatele, kes sellesse ainult siis uskusid, kui seda mängiti kaua säras sel õöl pärsia telk oma tikitud eest, mille läbi tagantpoolt valgus langes, targalt läbituna, nii et kõik seal sees muutus talutavamaks harilikult, — inimesed, sultan, poisid, vanad sulg, ka asjad, mille kõige väärtuslikum osa oli ainult kuma.

Kaks osavõtjat puudusid. Henri ja d'Elbeuf teineteisega ühes lossi kaugemalasuvast kohast tagasi.

«Seda ma ei unusta iialgi, d'Elbeuf.»

«Sire, te kõhklete siin kaua ja küllap peate ka lüüa.»

«Mul on aega. Muud midagi mulle ei jää — kannatus ja aeg.»

MIS SEE ON: VIHA?

Kes aga kaua ootab, kogeb, et varem tema jaoks kõige kindlamaks peetud tunded muutuvad, et nad jagunevad ega moodusta enam tervikut. Seal on sõprus Guise'iga. Henri oli talle lähenenud vihast, ta tahtis temast rohkem teada, sest viha vajab teadmist. Kui siis aga vaenlast paremini tuntakse, tekib oht, et ta leitakse olevat üsna talutav. Veel enam see: vaenlane tõmbab tugevamini ligi kui keegi, ja parajasti võetakse sellisena nagu ta on.

Nad mängisid palli, «pikka palli», mis on kõige raskem, ja aina need mõlemad vastased, Navarra — Guise'ist, teised pidid pealt vaatama ja nende muljed olid piinlikud. Nähti Guise'ist palju väiksemat Navarra ringi hüppavat, Guise'i ennast harkisjalu seisvat ja Koljatit tema löökide ootel; aga see polnud veel midagi.

«Lukkus kord heki taha. «Navarra, sa oled väikene!» hüüdis Guise. «Roni läbi ja too ärat!» Selle asemel üldi, hüppas Henri lihtsalt seisu pealt üle heki, ja arutas pealtvaatajates imetlust. Tagasi ronis ta, kui ta nägi nagu kogemata pika palli ära, ja nahkkuulid Lotringit rindu. Ta tuikus märgatavalt, hüüdis ta: «Sa tahtsid laupa tabada, ja siis oleksin kukkunud!» Nii kõrgele sa ei ulatu, sa kulla pisike. Mine selle ehmatuse peale veini.»

«Nad jooksid keegi teine veini tooma, aga vahejuhtumuseks, et Guise kutsuti d'Alençoni ja d'Elbeufi kõrval. Need heitsid talle ette, et Navarra kuninga küll ainult vang ja praegu tähtsusetu, kuid kõik olijad, kelle hulgas on ka alamrahvast, näevad alandamises kuningliku perekonna alandamist. vastas: «Mis te tahate? Poiss ei pane midagi peale ei lähe mu kannult. Igasse kirikusse saadab ta Varsti on ta katoliiklikum kui ma ise.»

«Nad leatasid sellest Henrile, ja too pidas enda teada, ta arvas. «Edeval Koljatil pole aimu minu kokkumängust,» madame Catherine'iga. Oma kohmakate sepi- le puhul pappide ja hispaanlastega kujutleb ta, et ta ei vaata temale teisiti kui heast küljest. Ta ei ole mind nii, nagu mina teda. Ma olen ta sõber. «Ta ei või endale niipalju lubada kui sõber.»

Järgmises pallimängu partiis õnnestus tal tõesti laupa tabada, ja see läks muhku, hertsogil endal hakkas paha. Henri teeskles suurt kahetsust. «Tõesti, ma ei tahtnud, et sulle sarved kasvaksid. Ainult looginnal on õigus neid sulle pähe panna.» Seeülesõnad kõik kohalolijad kohutavalt naerma, ja nad nime- sid üksteisele, valjemini kui oleks viisakas olnud, looginna de Guise'i armukesel. See noor daam oli ittu ja põhjalikult õukonna kombesid ära õppinud. Lot- ring, kes maas lamas ja otsaesist jahutas, kuulis kõik, ja rohkem vihast kui valust ja otsustas truudusetut ristada.

Navarrale ütles ta hiljem: «Lõppude lõpuks andsid sa mulle ainult põhjust silma peal hoidmiseks, ja seda po- ka keegi teine julgenud. Ma näen, et ma võin sind aidada. Tule minuga yaimulik Boucher' jutlusele.»

Samal päeval ratsutasid nad sinna, hertsog de... arvuka saatjaskonnaga, Navarra päris üksi. Ikka ei tundnud ta Pariisi väga täpselt ja kuulatas a kiriku nime. Kust nad möödusid, kandis rahvas suhu edasi sõnu. Need tähendasid: «Pariisi kuningas Elagu!» Seda kuningat tervitati ülestõstetud pe käega. Naised tegid seda samamoodi kui mehed, et nad tihti end unustasid ja oma unelmate blondi gelase poole mõlemad käed üles tõstsid. Too kiirgust alla õigete ja mitteõigete peale nagu ise, vabalt ja enesekindlalt. Nii jõudsid nad kohale kui sõjameeste relvatärin vaibus, astus vaimulik Boucher * kantslisse.

See oli uutlaadi kõneleja. Ta vahutas esimesel nast peale, ja ta toores hää lüks üle naiselikuks kamiseks. Ta jutlustas viha mõõdukate vastu. Ainult protestante ei tule jälestada kuni hävitam. Boucher tahtis ühel pikkade nugade ja veerevate pöööl eriti arveid õiendada sallivatega, isegi kui end katoliiklasteks nimetasid. Kõige halvemad mõ religioonis olid tema arvates järeleandlikud, kes on mis kokku leppima ja soovivad maale rahu. Seda ei maa saada, ja Boucher väitis määratsedes, et ma suudaks seda üldse taluda, kuna see käiks ta au ja Häbirahu ja pealesunnitud leping ketseritega tuleb ruks rebida. Valjusti kisendavad maapind ja veri a vägivalla, vägivalla, vägivalla järele, jõulise puhumise järele kõigest, mis neile võõras, roiskunud kord lisusest, laostavast vabadusest.

Kokkusurutud mass kuni altari taha ja kõige kannates kabelites kinnitas metsiku oigamisega, et ta kavatse ei kombelisust ja eriti mitte vabadust v kannatada. Inimesed litsusid üksteist surnuks, et k llini jõuda ja kõnelejat näha. Nad ei näinud muud laialikistud suud, sest Boucher oli kängujäänud keha ta ulatus ainult pisut üle kantsliääre. Seevastu su ta kaugele. Ta kõne moondus kergesti haukumisek mis temas inimlikku oli, sel oli siiski vaevalt m pistmist siintuntud helidega kõne kõlas võõramais, ääraõpitult. Mitu korda võis arvata, et nüüd tuleb t langetöbi peale, ja juba vaadati ringi põetajate ju

klapsatas Boucher oma lõualuud kokku ja vaatas mustusväärsest naeratades ringi, millega võitis südameid. Uue hooga haukus ta edasi ja ahmis suuga, nagu üks mõne teisitimõtteleja rahva hulgast välja kaht ja ära õgida.

«Mõõdukate vabadus? Ei, jumal hoidku! Aga ka te ningeid makse enam, ei mingit üürimaksu, üldse te mingit maksuorjust. Ei rahvas, iseäranis aga mulikkond ei tarvitse tulevikus midagi maksta. Sel viisab nende liit. Tema kava kohaselt jäävad valikkonna kasuks võlguolevad riigimaksud, rahvas poolt võib rüüstata majades ja paleedes, kõigi huncottide juures, samuti kõigi mõõdukate juures, keda tuleb surnuks lüüa. Boucher julgustas oma kuulat mitte tagasi kohkuma suurte isandate ees, ka lge suuremate ees mitte — ja hakkas vaevalt varjand vihjetega pihta andma kuningale, salajasele protandile, mõõdukale ja reeturile. Ta kirjeldas neile m ettekujutuse järgi Louvre'i lossi varasid ühes igatund veresaunaga. Ilma üleminekuta viis ta nad soov joovastusest jäika kohkumusse, kuna neid jälitatal. Rahvas ja kõik rahvalik olevat suurimas ohus, sest id kavatsetakse anda salajaste jõudude võimusesse, on töötanud neile hävingut. Siinkohal järgnes lühike igiv palve, mis tõusis ilmselt suurimast hädast. Seda uldes palus rahvahulk valjusti kaasa. Nende peade hul heljus tossupilv, mis oli tekkinud vaheldumisi ajavoolanud ahnusest, hirmust, vaimustusest ja vihast. Henri haistis seda leitset. Rohkem ta meeled kui ta advus reetsid talle, mis räpane mäng siin toimub. Tõdu oleks ta lõpuks kaasa vihanud. Louvre lammutda, rüüstata ja kõik mõrvata, härrad, daamid, vahid os teenijatega — temagi oli seda juba kavatsenud, talal, kui ta aina põgeneda ja võõraste palgasõdurien tagasi pöörduda tahtis. Sinna oli juba palju aastid tagasi, ta oleks selle peaaegu unustanud. Sin kirimeenus kõik värskelt. Ta mõistis jällegi, et alanatu, solvatu maksab kätte äärmuseni.

«Mul oleks rohkem põhjust kui kõigil teistel. Nad tapid mu ema, siis härra admiral, siis kõik mu sõbrad, ahheksakümmend aadlikku, mu õpetaja, kuninganna —

mu ema viimase kulleri. Ellujäänud on häbitud, ma ise kannatan vangipõlve ja koos pideva igapäevast pilget. Ma tunnen seda kõike. Kõik oli ka otsustatud; ma lükkasin seda ainult järele ja kaalusin paremini järele. Nii möödub, möödub viha. Ei, see ei möödu, ta muutub küslikuks. Ma elan koos nendega, me mängime palli, me meenudesamade naistega. *Madame Catherine* pakku ülesande; kas ta tõesti mürgitas mu ema? D'Anjou Pärtliööl minugi tapnud, nüüd kuningana kaitseb mind. Guise'ist on saanud mu hea sõber; näib vausutav, et ta oleks härra admiralile, kes juba oli, näkku astunud. Siiski. Nad tegid seda kõike mis tõi. Lugu on nimelt selles, et mina tunnen ja nemad mind mitte. Ma ei taha salata, et ma selle eest armastan — teataval määral armastan. Alastest võib lõbu tunda nagu armsamast. Ma pean hoidma ja seetõttu nendega lähedases vahel olema.»

Nii õigustas ta ennast, oma kõhklemist, oma kühkust ja pidas distantse rahva suhtes, kellele Bonsoovitas oma kirgede rahuldandmist. Muide polnud terner oma hirmuäratavat tungivat palvet veel kuulnud, ja Henri oli valmis kõigega, mis ta mõtteis tulvas. Elu on türiku, kunst pikk. Mõttedki ruttavad, millal on õige tegu küps?

Boucher tegi neile selgeks, et kogu riigi süsteemid, küll kuritegelik, aga jumal olevat neile saatnud juhil Seal ta seisab! Kõik laskusid siis ka põlvile, et need, keda kahtlustati mõõdukuses. Julgelt üle neid kaugele ja julgelt üles jumala poole vaatas Guise hõbedases relvastuses, nagu peaks tormijooksu võitkohe algama, ja ta sõjamehed täristasid relvi. Muud on kuninga emal siin oma spioonid, ja need jookse nüüd kindlasti tema juurde ja liialdavad Lotringi teatavust kirjeldades. Henri aga, kes teda lähemalt tundis, teadis, et ta on edev Koljat — mahanottija, pealekandja veel sarvekandja. Tuleb olla tema sõber, siis võib ta õigetesse piiridesse tagasi juhtida ja isegi tema rõõmu tunda. «Vihkan ma teda? Ja muidugi. Aga see on: viha.»

aga juhtus, et pärast jutluse lõppu aeti alamadameeste poolt välja; kohale jäid need, kellele looteeti ja mõju, Pariisi linnaisad, linna kõige mad kodanikud, kõige populaarsemad preestrid, Arra peapiiskopiga. Too võttis endale vastutuse et, et Boucher' kaudu kõneleb taeva viha, ja kimbud ületavad juba igasuguse piiri — ja lõpu kirjeldas avalikku, häbitut etendust, mille korraldas Louvre'i lossis oma lõbupoistega, et naasi aga sunniti seda pealt vaatama. See silmus välja vihase nurina. Kuid käratsemise varjuses keegi Henri lähedal, kes kaugel taga seisis. «Kõik aga magab oma õega» Seda kuuldes pidi naerma — mitte just selle üksikfakti pärast, vaid selle, mis siin toimus.

See võttis peagi tõsise pöörde, sest üks tähtsamaid inimesi, arvutuskaja president, paljastas kuningriigi poliitilist seisukorda. See oli troostitu; kuna aga keegi palju teisiti polnudki ette kujutanud, tekitas see seda suuremat pahameelt. Alles hulgakesi ollakse vihased, ja ainult faktide üle, mis on varem uudised erutavad inimeste vaimu ainult suurega, kaugelt kergemini aga kauavaikitu väljaütlemine. Sada tuhat taalrit aastas laksid maksima kuninga koerad, ahvid, papagoid; ja see oli odav, võrreldes lohutute summadega, mida ta lemmikute parv ühele neist oli tehtud ülesandeks finantside juhile. Valjusti ütles seda kõneleja, ja ta lisas juurde: «on nüüdsel ajal lubatud, ainult mitte avalikult, kuidas asjad on.» Kuna ta aga just seda siin teha, jõudis koosolek suurele arvamusele endast, et toimuks sel silmapilgul rugipööre ja nagu seisaks nende keskpunktis tema ise.

Arvutuskaja president luges veel üles palju pillatud neid, ta kurtis maksude suuruse üle, nende ebaõiglasest jaotuse üle, alkaemaksude üle, mida võtavad maksude sissenõudjad, eesotsas kuninga lemmik, d'O*, lihtsalt O. Seevastu jättis kõneleja nimetada palju teisi, ehk küll nemadki olid teatud maksud loonud ja rahvast kurnasid. Nende hulgas oleks ilmselge leidunud Guise'ide perekonna liikmeid, ja nende

mainimine oleks eriti ebasobiv olnud, pidades mis nüüd pidi järgnema. Sest kohale vinnati kotid rahaga, sealt voolasid välja hispaania lapsed ega lõpetanud voolamist. Kukrumeister jaot vastavalt hertsog de Guise'i käskudele, linn preestrite, mõjurikaste kodanikkude, ametnike ja meeste vahel. Selle eest kirjutas igaüks oma nime kirja, Lotring eesotsas, ja igaüks hüüdis ka vababadi.

See oli «Liiga» * algus. Sellega oli pärast hüstoolidega rahakottide väljapuistamist asutat sel eesmärgil, et anda võim ja vägi ühe partei. See sai seda siis ka parasjagu küllalt, et paljud ja ebaõnnestumisaastate kestel maa tükeldamist viia, kuningas viimsesse nurka suruda ja kõik tagasi paisata tervete sugupõlvade võrra. Siin algus, ja sellal, kui võõras raha ruttu ära pand et saajad selle päritolu vaatasid, tungisid tänavad hüüded: «Elagu!» * ja «Vabadus!».

Petetud rahvas hüüdis oma auväärt juhile, et oli tegelikult seesama õigus tahta, et teda tõstaks nagu ta pööblist pooldajailgi. Mis tähendab, tud? Nii suurel määral pole rahvas seda kunagi hiljem väidetakse. Hispaania kulda said näha alamjuhid, rahvas näeb blondi habet, mis teda vababadi. Selle eest aga teab rahvas õigupoolest sünnist, et talle pole mingi usupäästmine tähtis ja et endaga ei toimu mingi muinasjutuline ärkamine tahavad üksnes teistelt võõrandada, neid tööpa minema kihutada ja rikastuda. Nad tahavad end tähtsaks teha, ja nad tahavad tappa. Selles niipea kui rahvast ja auväärt inimestest moodu jook asutab Liiga südametunnistuse vabaduse mabmiseks. Nad karjuvad ainult seda valjemini dus — petetud väljas koos petjatega sees, ja vad sellega, et kuna neid ju petetakse, tahavad ne petta

Petjate hulgas, värskelt täidetud taskutega ja vabaduse järele, oli mõõdukaid, kes leidsid aja kaasa lüüa. Isegi usust taganenud hugenotid dunud; jah, just nende õigustamiseks oligi Na

lolekut vaja. Tema võeti Guise'i poolt kaasa, et palbed puhta südametunnistuse saaksid. Henri märda iseenesest, ja pealegi tehti see talle selgeks. Varem, varjatuna valjust pahameelest õukonna oli juletud sosistada, et peapiiskop pole sugugi panni ka nüüd. Karjumine vabaduse järele kõlas omaste ülestunnistuste, kes üsna kuuldavalt rääkisid hispaania mündid olid need, vader! Hispaania mündid!

Siin polnud siin veel aega tundeilt järele pärida; palju juhtus. Eelkõige näitas Guise end uuesti val, võrgutajana ja inimeste osava kohtlejana, keegi ta sellelt kõrgilt liigendnukult võinud nii palju salastust ja kiirust oodata. Vaat mida teeb omakasulale selle tehti talle see kergeks, kuna kõik end meenutustid, istuda samas ühingus koos nende isandatega. Guise jagas nende vahel ülesanded, jagaväelastele sundvärbamise partei väeosa jaoks, ohikele lihtrahva ülesässitamise, kodanikele vastutuse, mis puutub kõigisse maksudesse. Ta annetud tiitleid koos õigusega selle juurde kuuluvale tle, juhul kui see ametikandja lahkumisel vabaneb. ta tapmise läbi, nagu igaüks taipas.

ta tulevikus iganes tehakse, keegi ei vastuta oma eest, sest siin vandusid nad ette pimedat sõnastust juhile. See täide viidud, lõpetas ta meeltülenkoosoleku.

Navarra, ütles ta lahkudes, «sa veendusid, kui vad me oleme.»

Oma õnneks, vastas Henri. «Pariisi kuningas, ul» hüüdis ta koos rahvaga, kes väljas kogu aeg moodanud. Enne kui ta kadus, müksas ta veel sõber tlelgi külge ja äiomas tuntavalt järele, kui mahla linnaisa oli öelnud: «Hispaania mündid, vader! ania mündid!» Ja läinud ta oligi.

ta laks kiiremini ja kiiremini, ta vahid pidid jooksmat. ta läbis Austria tänavasse, üle lossisilla, läbi väravate ja Louvre'i õue — ei märganud aga kõigest mitte tagi. Ta ei märganud, kust ta mööda läks, kes talle le vaatasid, ja tundis oma toa alles siis ära, kui ta ammu seal siia-sinna jooksis. Siis sai ta teadli-

kuks, et ta vihkas. «See — see on viha! Hispaania did — muuladel üle mägede, pidurdamatult kotid täis pistoole. Puistatakse välja Pariisis, kott läb — voolab lõputult, aga taskud täituvad kotsüdamed vihaga, rusikad vägivallaga, suud me valega. Nüüd hakake pihta, ja saage kiskjaks! I deks, selle asemel et olla leebed ja mõistlikud! Is sõda ühe religiooni pärast ja kõigi vastu! See on tuttav juba eluaja. Taipamatu olin ma kuni tänaseni tegude allika ja päritolu suhtes. Hispaania muu siia reisinud üle Pürenee, üle minu oma mägede joonistan tee õhku, siin langeb oja alla, seal on ma Coarraze. Nad tahavad seda mult varastada, Hispaanias don Filip pole ilalgi teisiti mõelnud, kui et minult võtta mu Pürenee nölvi; mina aga nõuan veel oma lisaks. Ma nõuan seda, kuna need on minu maa see on minu maa, kuhu ei tohi tema sõjamehed tungida ja tema rahakotid reisida.»

Niipalju tänaseks. Kahekümne kolme aastane ma ainult harva edasi, ja tema viha on kõigepealt pa oma kodumaa maastikuga. Ta vihkab maailmavalitsemisest oma väikese Béarni vastu — ehk ka juba sellepärast, et Prantsusmaa kannatab. Ta kannatab nagu tema ise ja sellesama süüdlase läbi Guise ja Caterina! Kumbki pakub teist üle maailmavalitsejale alistuvuses. See ongi see vaenlane, teda vihkan. Tema hoiab mind vangis, tema maksab leidevahelise sõja siin minu maal, mida ma uk valitsema hakkan.»

Kui ta hiljem tõepoolest valitses, olid niihästi ta saamine kui viha kohutavalt avardunud. Ta ei talu näha vabana mitte ainult Prantsusmaad ja olla maks vürstiks Euroopas: mõlemale tahtis ta jäävat tulla, ja Austria dünastia pidi langema. Ta üritas seda vihatud dünastiat kogu ülejäänud maailma minema kihutada ja alaliseks Pürenee kõrgete lüude taha sulgeda. Sellest saab kunagi vananeva suur plaan ja see kajuneb tema elu lõplahenduseks.

Nooruk oma vanglas vihkab don Filipit, võtab kustu pildi, see näitab läägeid blonde lokikesi ja ta nägu. Laup on kõrge ja kitsas; nooruk torkab no

Viskab noa ära, pildi ära ja ringutab käsi. Mis on viha? Me vihkame piiritult ainult seda, mida me näeme. Ta ei saa ilal Hispaania Filipit näha.

KOLME HENRI STSEEN

Henri tuleb oma heale sõbratarile *madame Catherine* ile, Lotring saadab korda imelikke tempe. Henri oli vaheldunud uuesti kogunud ega andnud oma teadetele rohkem tähtsust kui oli tark, pidades silmas enda olukorda. Ta tegi Lotringi vandenõust auväärsete inimeste loomilise etteaste. Blond kangelase suhteid pööbläsitles ta vaid üldjoontes; kuninga ema võis selgust või, kui soovis, hoiatust välja lugeda. Caterina ei aga lugupidamatuse juurde. Seepeale astus ta talle igatahes päris lähedale ja ütles ootamatult: *Madame*, te olete kadunud.»

Madame Catherine naeris emalikult. «Sul ei maksa muretseda! Guise'i tegevus tuleb lõppude lõpuks kasuks talle, sest Filip on minu sõber.»

Caterina uskus seda ega taibanud seetõttu, et kuningat Filip otsib endale asemikku Prantsusmaal, kui ta saaks isandaks saab pärast kuningriigi segipaisimist oma hispaania kullaga. Caterina lähedal aga ei keegi, kes hakkas sellest aru saama. Kuid *madame Catherine* vastas talle kavalalt:

Mine nüüd mõne ilusa daami juurde, Puurikuningas. Ma ja samuti Guise, te peate minu silma all hästi olema lahutama. Siis ei karda ma teid.»

Prantsusmaa kuningas istus oma kasukasse pugema ja kirjutas; just sellise, vaikselt nukra seisundi oli Henri ära oodanud, et talle mõndagi avaldada. Kõige varemast kõigest d'Anjou juba teadis: üks tema lemmik oli täna kahevõitluses langenud, nimelt Maugion, armast poiss, ja läbi oli tema torganud üks Lotringi vürst. See läks liiga kaugele, Guise ei põhjustanud talust mitte ainult tänavail, ta levitas hirmu isegi kuningas enda lossis.

«Nõbu Navarra, me hindasime teda alla.»

«Ma ei vaidle vastu,» ütles Henri. «Kõik pole suguse Koljati ja kangelase juures mitte toorus. Kurikavalust unustada.»

«Mina,» otsustas kuningas, «kavatsen sellele vastustavalt, kuigi ka targa kaalutlusega. Ma pean oma kuningliku nime Liiga nimekirja.»

Mida ta otsekohe täide viis, suure toredusega ja gists seisustest tunnistajate juuresolekul. Rahva auväärsed inimesed pidid isiklikult veenduma, et kuningale pole tarvis alles liidu kaudu meelde tuletada lubadust religiooni kaitsta. Ta paneb oma nime ettepoole isegi Lotringi omast, märgiks, et ta hõlpatide usu levikule kõigi vahenditega vastu seisab. Ta tigi ei usu ta seda isegi, ja ka muidu ei usu seda nõrk kuningast mitte keegi. Oma allkirjaga kinnitas ta ainult, et rändmüngad võivad kogu maal tema vastu ässitada, ja Liiga nimekirjad kattuvad nimede ja nimega igas külas, ja igal noormehel on silme ees vapp Guise ja igal tüdrukul ilus Guise, ja nende unelma kangelane on ainult see, — kurva Valois' asemel, kord kurb, kord ülemeelik, ja mängib oma poiste õun naga.

Henri, kolmas selle nime kandja, unustas oma nime korra, kui ta end ümber riietas ja võõraks sultaniks alandlikuks patukahetsejaks muutus. Prantsusmaa kuningana ohkas ta meeleldi oma tõelise olukorra pärast ja usaldusosaliseks võttis ta küll kunagi oma õenda Navarra, hiljem neljanda Henri nime kandja. Ühel hetkel laskis ta tema kutsuda; see oli jõulude paiku, ta oli maas, ja ebatavaline vaikus eraldas Louvre'i loomise otsekui oleks see täiesti omaette üksi jäänud. Kuningas palus:

«Henri, ütle mulle, mis sa minust arvad?»

«Sire, et te olete mu isand ja kuningas.»

«Selle üle polnud sul vaja pead murda. Kui sa järele mõtled?»

«Mina teie asemel ei nõuaks tõe väljaütlemist tegutsesite üksainus kord, ja see oli Pärtliöö. Täna Guise palju tugevam kui oli tookord admiral. Te olete kuningas ja seetõttu viivitate kindlasti kaalutledes kui lasete tal veel tugevamaks saada.»

Lugu on pisut teisiti.» Kuningas rääkis nukralt enesest. «Ma ootan vägivalda.»

«Lõdke sellest ette!»

«Sa kuuled ju, et ma seda põnevusega ootan,» sosiskuningas ja värises sisimas. Ta kattis koguni suu, et on teada, et Guise tahab mind ära röövida. Mis tuleb? Mina, tema vang. Tema, minu kuningriigi ja astub mu juurde koerapiitsaga.»

«Ja on peajagu minust pikem,» ütles Henri Navarra. «Miks edasi? Pikal mehel on minuga võrreldes eelise, et ta ulatab toalaest vorste maha võtma, muudagi.» Endamisi mõtles ta veel: «Oma venna, Tuisu, tahtis ta minu kääbi läbi ära tappa lasta. Kas sellest, et too pole suurem kui mina? Sellest kõigest ei ju keegi aru.»

«Ahepeal tekkis ukse taga palju siginat ja klirinat, paisati lahti ja üks Guise'i hertsogi ohvitseridest las tema tulekust. Mitte nii, et ta oleks majesteetidunud tema isandat vastu võtta; ei, hertsog tegi korduse. Peale selle laskis ta Prantsusmaa kuningat tulla, ja too kasutas vaheaega, et oma nõbu Navarrat riide taha peita. «Sa pead pealt kuulama, mida ta ütleb kuningale pakkuda. Kui ta minu suhtes patustab.»

«Võib juhtuda, et ta läbi eesriide torkab. Parem näi ma end juba enne ja räägin sõnakese kaasa.»

«Müüd ilmus kolmas Henri, Guise'ide soost. Käskluse auvaldused, vägev esinemine. Kuningas Henri oma kirjutuspuldi juures kasukasse pugenuna. Navarra piilus eesriide vahelt.

Hertsog jätlis kübara pahe ega näidanud isegi kavatsust põlvkumarduseks. Ta ütles: «Ilm on soodus jahilõunaseks. Ma võtan teid kaasa, Sire.»

Kuningas kõhatas valjusti, see oli märguandeks ta ja tähendas: «Seal see ongi, röövimine!» Ta las:

Kindlasti, kulla sõber, aga on näha, et teil pole parlament ja te ei pea koostama dekreete oma parlament, kuna ta tõrgub teie poolt soovitud armulikkuseid oma registrisse kandmast.»

Hertsogi hääl muutus salvavaks. «Teie parlamendil

on õigus. Sest teie armulikkuse avaldused rika
õukondlasi, rahvas aga läheb põhja.»

«Sedasama öeldi juba mu venna Charles'i ajal. See
teeb siis rahvas õigupoolest kunagi midagi muud, kui
läheb põhja?» Seda väitis kuningas luurates, ja hertsogi
käitus siis ka nii nagu temalt oodati. Ta hakkas
nagu tõeline tribuun ja paiskas läbisegi palju
arve kui ka suuri sõnu. Kui ta lõpuks enam midagi
osanud lisada, ütles kuningas tumenenud näoga
kasuka seest, ainult veidi oma pakse huuli liigutades.

«Näed sa, Guise, just sellepärast võtan ma sind
ja ilma tunnustamateta vastu, kartusest, et sa ei
muidu vabalt sellega lagedale.»

«Keda ma peaksin küll kartma?» küsis hertsog
enda jalad harki. Pakutud istme virutas ta kõrvale.
«Kumb meist kahest juhib tõeliselt Liigat?» küsis ta.

«Sina,» tunnistas kuningas tuliselt. Hertsog
selles vastuses midagi, mis tema halvaks panu andis.
Ta lausus:

«Kuningas olete te küll, aga mitte üllas, ja seetõttu
ei jää te ka kuningaks. Mina...» Ta peatus, hertsogi
teist korda: «Mina,» ja hoidis parajasti veel tagasi.
Tal mõttes oli: ise kuningaks saada.

Kuningas — selle asemel et teda tagasi tõrjuda, ta
gustas seda ülbet selli. Nõbu peidupaigas talus
veel vaevu, kuidas siin kuningliku verrega ümber käia.
Sellest verest oli ta ise, ehkki ainult kakskümmend
kraadi. Ta raputas eesriide volte, et Guise tähelepande-
kuks muutuks. Kuid Guise oli liiga tegevuses kuninga
alandamisega.

«Te olete oma lemmikute kuningas,» kuulutas ta k
milt. «Aga neidki jääb vähemaks koos rahaga. Lõpuks
konutate te ise kuskil oma kuningriigi viimases soojas
ilma lemmikuteta, ilma rahata ja isegi — ilma vereta.»

Siis raputas kuningat hirm. Kasukas tõusis tal
kukla, nõbu eesriide taga arvas juba, et kuningas lä-
heb kirjutuspuldi alla. Selle asemel palus ta vähe-
«Räägi edasi!»

See oli liig isegi niisugusele tundetule inimesele
nagu Guise. Ta katkestas kuninga jutu, pööras ringi
laks tooli juurde, mille ta eemale oli visanud. «Räägi

«Räägi» kordas ta endamisi ja kehtas õlgu. Eesriide taha
kõik selgesti kuulda, sest tool ja hertsog olid selle
edal, ja tunnistajal eesriide taga tulid pisarad silma.
Abitu inimene, kellel ohtralt verd kehas ja pööblikparv
taga, tohib, ilma et tal õigust või teeneid oleks,
ningale vastu astuda nagu suur kangeline ja kunin-
dlik hõlvardada, et tal viimne veretilk pooridest välja
hõlvat nagu ta vennal. Mis siin maailmas küll to-
hiti.

Henri Navarra rebis eesriide voldid eemale ja astus
välja, paljastatud mõök käes.

Ma oleksin võinud selle sulle selga torgata, ja sa
sulle ära teeninud.»

«Ohoo,» hüüdis Guise. «See oli lõks. Milleks siis ka-
hitud see «räägi edasi!», kuigi Valois tõepoolest ei
hõlvud enda kohta kiidulaulu lauldavat. Mina aga tulin
siia,» ütles too suur ja tore mees, kuna ta tähelepande-
dult ukse poole taganes, «tulisin siia kui kuninga tru-
u mees, kavatsusega päästa teda ja kuningriiki oma si-
le sõnade kaudu. Mõõka ei võtnud ma kaasa, jätan
oma pistoda välja tõmbamata.»

Tõenäoliselt oli ta aga sellegi unustanud, sest ta hoi-
le käsi nii, nagu kavatses nüüdsama plaksutada.
Algimisel hetkel oleks tuba olnud täis tema sõdalasi.
Henri Navarra takistas teda selles.

Henri Guise! kuulutas ta. «Me mängime! Caesari
mängime — tead sa veel, kuidas see oli? Sina ja mina,
me kujutame endast vandenõulasi.»

«Mata tembud,» ütles Guise. Tõeliselt oli ta rõõmus, et
sellel kombel. Ta oli tõemeeli küllalt rääkinud ja
hõlvud, et sellest võib igatahes vandenõu välja lugeda.
Kuninga nägu muutus hoobilt hirmuäratavaks, niipalju
hõlv kindlaks määrata; ta kargas üles ja ajas end sirgu
hõlv kohut mõistev majesteet.

«Seal on Caesar!» hüüdis Henri Navarra õhinal.
«Mata peale!»

Guise tahtiski peale tormata — kukkus aga maha,
sema kaasvandenõulane oli talle jala ette pannud. Ruttu
hõlvus Henri Navarra ta turjale, hõlvdis teda maas ja
hõlvis erutatult, osa kohaselt:

«Sire, mida ma pean majesteedi solvajaga tegema?»

«Lõika tal pea maha!» nõudis Caesar metsikuna. Valla laskis ta end tõsiselt kaasa kiskuda või asetada tagasi Collegium Navarrasse ja päikesepaisteta kloostriõue, kus nad vanasti, kolm poissi ja kolm Henri sedasama mängu mängisid.

«Tehtud,» väitis nõbu Henri, laskis oma ohvril tõusta ja pistis relva tuppe, kusjuures ta ei unustanud enne kujutletavast verest puhastamata.

Siis tekkis paus; selle vaikimise ja tõusva kohmel kestel pidid kolm Henriid tagasitee leidma kloostriõue ja mängust oma täismehe päevadesse, kuna vaenust saanud paratamatu tegelikkus ja me ei esine enam midagi tragöödias, vaid elus. Tärkas kõhklus. Võib-olla etendame praegugi kujuteldavat tragöödiat? Väga keerulise lasena näitab end elu, korrates olukordi, mis on fantaasias juba ammu leiutatud. Tundub, nagu viihiks sa ebatõelisuse maailmas — kuid selle katsuvad lood võimalikult kiiresti kõrvale jätta. Henri Valois hüppas tugevasti välja ja võttis istet. Henri Guise tegi tapu järele põlvepainutuse, mille ta alguses ära oli jätanud. Ainult Henri Navarra ilmes säilis midagi nagu kahetuse või kahetsuse taolist. Mõlemale teisele ei jäänud see märkamatuks, nad pilgutasid vastamisi teineteist tema arvel silma ja naeratasid vargsi. Seegi oli saanud nagu tookord kloostrikoolis.

Kuid teisiti oli see, et sama päeva õhtunoolikul Henri Navarra oma heale sõbrale Henri Guise'ile pallimängu meelega veidi alla andis ja end temast võita laskis. Samal tunnil aga üks üsna noor aadlik, kes sellest peab Henrile kuulus, kui isa ta Navarra kuningale üles andis — Rosny* oli poisi nimi, ta oli kuuteistkümnepärase ja oli Pärtliöö ainult seetõttu üle elanud, et tema koolidirektor ta ära peitis —, Rosny, kes hiljem Sully nime kandis, kutsus kahevõitlusele ühe hertsog de Guise aadliku ja tappis ta. Hertsog võitis vahepeal pallimängu.

Kui kuningas oma nõbu järgmisel korral jälle nägi ütles ta:

«Sinu eest pean ma end rohkem hoidma kui ülivõimsa Lotringi eest. Sa saad mu pärijaks. Sa oled kuninga prints, pealegi väga osav. Oleks see veel paljas osavus! Mu umbusaldus reedab mulle, et see on rohkem.»

ÜHE KODANIKU SEIKLUS

Kuningas, kes oma sõpru umbusaldas, pidi kuulama oma, *madame Catherine'i* arvamust selle kohta. Ta on tingimata vaja teha: vaikima panna kurjad ohjutatud majasteedi kõlvatutest kommetest. Ühel hommikul vara helises kell kellegi Pariisi pesuriide kaupluse, nimega Heurtebise, väikeses kaupluses. Abielu-kuulis kella oma magamistuppa, ehkki see asus pool. Esmalt ei julgenud nad voodist välja tulla, kumbki hoidis teist kinni, kui teine end kõigest hoolimata ohtu kavatseb viia. Kuna helistamine tungivaläks, ei jäänud muud üle kui järele vaadata. Mees läks endale kuue ülle, naine tõi palveraamatu.

Ilma seda nende nina ees, Heurtebise, ja salga kõike, et sa iganes Liigast võid olla rääkinud. Ütle, et see on vein juures, ja et sa alles eile käisid pihil.»

Naine hiilis mehele järele ja piilus leti tagant, kui mees pakkamisi põikpalgi, riivi ja ketid eemaldas. Kell ja ragises läbilõikavalt, hoolimata sellest tungivast haled läbi paksude tammelaudade. Riidekaupmees avetas valjusti. Korraga oli uks lahti ja sinna ilmus ta naisevend, Archambault, kes teenis kuningalossi vahikonnas. Ta surus oma arkebuusi vastu andat ja hüüdis rangelt: «Härra Heurtebise, te tulete!» Siis nägi ta oma õde leti tagant üles tõusvat ja kohe seletas ta summutatult: «Ma ei tea, mis meil aga ees seisab, õemes, aga meid on neli. Tule siis meile!»

Ka teised kolm näitasid end, aga Heurtebise, selle nel et paluda, kärkis sõduritega. Ta ähvardas neid taga, kelle juures ta töös ja teenistuses seisvat. Seal endes oled hoopis teistmoodi mees kui vahikonnas minga juures, kes käib läbi ainult poistega. Kantslikult jutlustatakse juba selle vastu.

«Allus ja hüva, sõber Heurtebise,» ütlesid sõdurid, «aga võiksid meile seda heameelt teha; võib-olla ei pea me end pooma.»

Naine vaidles vastu: «Mõndagi meest, kes end teie olde usaldas, pole enam näha saadud. Sinu jätan ma

tema asemel siia, vend, ja häda sulle, kui mu mehega midagi juhtub.»

Nii jäi arkebuusimees Archambault pantvangina lusse, pesuriidekaupmees Heurtebise seevastu kolme relvakandja poolt Louvre'i lossi. Värav, seal kaar olid kodanikule hästi tuttavad, sest kui tihti olnud seda teed siin käia Louvre'i kaevusügavate finantsametnike juurde minnes, kes seal tema raharitsesid. Edasi sai temast võõras, keda on kerge tunda või pimestada, ja igal asjasse pühendatul olid ees mingi eelis, kui vaid teaks, milline. Ka on algust juba ei käinud ta tähelepandamatult nagu tavaliselt. Tavalistel päevadel ähvardati teda äärmiselt profossiga, kui ta end minema ei korista; sellistel kudel viitas ta endale kui ausale kodanikule, ja ta vend oli talle tunnistajaks. Täna kuulis ta keda «Heurtebise» — juba enne väravavahti, seejärel asutuste juures, siis köökide piirkonnas. Kõikjal, ta relvakandjate saatel mööda läks, avanesid talle «Heurtebise» öeldi üksteisele kõrva sisse ja iga krimpsutati sealjuures imelikult nägu. Hulk aeg teadnud ta, mida need ilmed talle meenutavad, kuusisehääli kohkunult sosistas: «Heurtebise, täpselt sugune näed sa ise välja, kui sa möödakantava puu ees pead paljastad.»

Välistrepi jalal andsid vahid ta kahele šveitslasele, kellest üks ta ees, teine ta järel käis. Võlvkõrgusest millest meeste rodu läbi läks, olid algul veel häänenud kuna oli varane aeg ja siin õhtupoolne külg. Tee astmeist alla, jälle üles ja ümber nurkade, pesuriidekaupmees leidis selle lõputu olevat, tal hakkasid polk värisevama. «Vader, kuhu te mind viite?» küsis ta eespoolt šveitslaselt, aga ta oleks võinud seinalt kuulda. Võõras palgasõdur ei liigutanud oma jämedat polk tollivõrragi, ta tatsas edasi oma topelt-laiade kingade ja ta karvane käpp väljasirutatud käsivarrega hõõrheilebardi. Heurtebise ohkas ja valmistus lõpuks paigutada jõudma kuskile, kuhu ei paista kuu ega tähed. Seal ta basid tema sõgedad silmad kuma — kulla, hõbeda, biinide ja marmori, damasti, brokaadi, elevandiluu ja alabastri helki. Kõik hinnalised nimetused äratas ta me-

elgus, mis avatud saali langes hommikupoolselt talle. Kõik aknad sealpool leekisid päikesetõusust — oli kodanik tööpoolest vapustaval viisil kuninga-paigutatud. Ta oleks hiljem vandunud, et saalis, et ta juba mööda oli jõudnud, tegi aadlimeeste ja nende seltskond oma kõrke tempe. Ta ei mõelnud et kujud maalitud ja kootud piltidel võivad hommikuvalguse lõõmas igatahes petlikult liikumist silmele manada. Pigemini hakkas ta, kui saal ammugi seltskonda oli jäänud, härraste hääli eraldama; jah, ka haruldus ta — ja mõistis seda endamisi hukka. Varahommikust peale harrastati siin tulutuid kunste!

Nõnda ettevalmistatult anti ta kolmandat korda uutele mõtetele üle, seekord aga olid sõdurite asemel peened aadlikud, kas nüüd kammerhärrad või paažid; nendes olid nad oma põski värvinud ja neid naiste ümber siledade juustega piiranud, kindlasti ka selleks, et otstarbeks — paitamiseks ja kallistamiseks. Kodaniku pea hakkas pisut ringi käima, kui mõlemad noorsugused noormehed talle vastu naeratasid ja pisut saledat kaela painutasid ei kellegi teise kui tema, Heurtebise'i ees. Tema pood oleks nende jaoks liiga viitunud. Krook-kraekesed, pealtnäha nagu hinge-lik, aga kullaga läbi kootud, meil neid ei leidu. Ometigi ütlesid nad tema enda vahele nagu omasuguse, astusid nurga ühte tuppa, ütlesid talle läbi nina, kuidas seda tulelatakse. See ruum säras nii tõhutult kullast, et tal hõlguv nägemisega ka kuulmine kadus. Võrgutatuna liikas ta ilusate poiste poole, ja tööpoolest, need täna-rid teda selle eest ning julgustasid sõbralikult.

«Härra Heurtebise,» ütlesid nad läbi nina, «nüüd võime me veel kaks ust, et teid sealt läbi saata. Kõik nanda ees jääme me maha, teie lähete üksi sisse, keegi ei lohi teile järgneda.»

Uus jahmatus. Miks siis peab pidevalt juhtuma uut! Heurtebise on juba jõudnud harjuda viisakate noormeeste seltskonnaga, see on koguni võimeline kodaniku teadud eelarvamusi kõigutama — mis puutub aadlisesse, ja samuti nende kommetesse. Ta meel on muutunud leplikumaks Louvre'i lossi suhtes, mille vastu papid vabalt siiski küll ilma põhjuseta nii ägedasti jutlustavad.

Oukonnal on oma head küljed, kuningast võib aru saada. «Mina, Heurtebise, ei leia midagi, mis oleks kole!» lemas järgmises kambris esines ta palju kindlalt. Üks alasti piltidest annab Heurtebise'ile põhjust tunda oma uutest sõpradest küünarnukiga külge müksata. Peatuvad nad ka juba kolmanda ukse ees.

«Härä,» soovitatakse talle, «teid palutakse astuda ja silmad lahti hoida.»

«Vaadata, kui meeldib, ja kõike tähele panna,» nutatakse veel kord tungivalt, sellal kui kumbki poole teise uksetiiva lahti tõmbab. Heurtebise tõstab ühe sisse, üks ta selja taga sulgub. Teda võtab vastu halli ruum, päev on eksinud aknaeesriietesse, selle kaudu vilgub öövalgus. Aegamööda eraldab ta silm piiri, eriti voodi omi, mille eesriie on eemale tõmmatud. «Magab siin? Heurtebise astub veel ühe sammu ettepoole, ta on õigustatud seda tegema, sest teda palutakse silmi lahti hoida. Ometigi kipuvad need tal peast voolama. Juuksed tõusevad püsti, värin käib tal üle keha, ta langeb põlvili.

Kuningas! Ei keegi muu kui tema. Juba ainuüksi huulte järgi võib teda ära tunda, kuid majesteet poole ka sinige silma sinnapoole, ilma et ta sealjuures peale liigutaks. Täpselt nii jääb üks tema silmadest pealt tervitajale, kui ta oma sõiduki sügavusest välja vaatab. Siin pole mingit vankrit, Heurtebise, ärka üles! Kuningas, lik voodi on siin. Su kuninga silm annab sulle märku, sa pead tähele panema, kes ta kõrval lamab. See on kuninganna. Sa võid endal jalga näpistada, see on kuningannaks, tema valkjas juus ja tema terav nägu. Sind on vääriliseks peetud, sa oled välja valitud. Kuninganna pöörab padjal pead, et sa teistki poolt näeksid. Ta puhkab kuninga kõrval, mitte teisiti kui Heurtebise kaasa, keda igaüks tunneb, oma tubli mehega abielu ses magamistoas, mis asub poe taga. Nii lihtne on see, ehkki haruldane kui ime. Seda ei näidata isegi talle tuhande hulgast. Ainult sulle.

Vagalt paneb ta käed rinnale kokku ja langetab laulu et mitte kuritarvitada lugupidamist, mis talle osaks saanud. Korruga tunneb ta, et teda õlast puudutatakse. Oma harduses ei ole ta märganudki ukse avamist. Ta

oldi lahkub ta põlvitades toast. Mõlemad noormehed astuvad talle kumbki kää, et ta püsti tõuseks. Nad astuvad tema vapustust ja teatavad talle, et teda ootab kosutav suupiste. Laud on kaetud ainult ühele inimesele rõdu ja trepi vahel hallis, avalikus kohas nii. Ta peab sinna istet võtma, majordoomus tõstab talle kokad astuvad ligi, igaüks kannab hõbevaagnat, kummaski kaalub oma kaheksa naela, nendes on hulki liiki kala, liha ja kooke. Kuldtaladega nõudest, on tehtud rubiinklaasist, voolab vein ta peekrisse, selle on tema juurde istunud nägus neiu. Heurtebise teab seda, ehkki ta pilku kuhjaga täis taldrikult ei tõsta. «Heurtebise,» ütlevad pealtvaatajad, kohale ilmuvad rõdu või trepi poolt, nad hoiduvad aupaklikku kaugusse tema lauast, sirutavad silmi, ütlevad: «Heurtebise,» ja hõlivad kikkivarvul oma

«Härä Heurtebise, te olete kuulus mees.» See on tüdruku meelitav hää. «Ma tahaksin teilt üht teenet saada, härä Heurtebise. Kui te väljas jutustama hakkate, teiega kõik siin Louvre'i lossis juhtus, siis ärge unustage mindki. Mina olen preili de Lusignan*.»

Selle suure ja muinasjutulise nime juures ohkas pesukäimekaupmees — see oli temale liig. Juba ammu oli ta liialt palju, mis tegi lõpuks meele nukraks, selle asemel et uhkust äratada. Heurtebise hoitis pealtvaatajatele nii raske pilgu, et nad minema hiilisid, paljud muumarduste saatel. Tal ei tekkinud mõtet, et nad märgivad vastavaid osi. Ta poleks ka liialt uskunud, et kala, Prantsusmaa kuningas talle ette laskis kanda, oli nii lühike, koogid veel vanemad. Vein oli kõrtsist toodud, odus jõi ta paremat; see asjaolu vähemalt ei jäänud tal päris märkamatuks. Ta ei tahtnud seda tõeks tunnistada, kummutas mitu klaasi kõrist alla ja leidis veini olevat veel halvema. Jäi veel preili de Lusignan — kes aga samuti polnud ehtne. Madame Catherine oli ühe naise aadlineiu oma «lendavast korpusest» kohale saatnud, et ta rahva hulgast pärineva mehe käsile võtaks. Tõeline asi, mis meest pidi rabama, oli kuulus nimi. Jäi pärast mitut klaasi haput veini kogus Heurtebise julgust, pilgutas poolpaljale naisel kavalalt silmi ja

tahtis tema järele kätt sirutada. Ta ei taibanud ta seeiuures toolilt maha kukkus.

Ta oli lühike ja ümar mees, punase näo ja hallminevate juustega. Nii nägi ta end laua alt uuestronimas, peeglid näitasid talle seda. Preili oli kadumis teda ei üllatanud. Sel silmapilgul oli tal vastulematu tunne, et teda on läbi ja läbi petetud. Ta otsi oma tänaval see teatavaks teha. Tema seiklusest sa kasu Liiga ja ta juht! Ta ei teadnud küll veel, kuidas välja pääseda. Kõik olid ta maha jätnud: pealtvaatapreili, kokad, range majordoomus — isegi peened poisid, ja ometi olid nad olnud ta sõbrad. Usna üksi ta teed otsima, jõudis läbi inimtühjade paikade valusesse, mis oli täis sõdureid, ning seal haarati kraest kinni. Ei mingit härra Heurtebise'i enam, otõukasid teda edasi kuni Louvre'i kaevusügavikku sillani. Ka vahimceskonnast ei tundnud nüüd teda oma keegi; nad kuulasid ta jõhkralt üle, taskud pööralt pahupidi, ja saanud jalahoobi, jättis ta selja taha rava ja Louvre'i lossi.

Ta oli hoidunud sõduritele tunnistamast, mida ta tõeliselt oli näinud. Pealegi kahtles ta juba selles. M rohkem maad ta läbi linna ära käis, seda lubamatuma kahtlasemana tundus talle ta seiklus. See pole tema suguse jaoks; ta terve mõistus kinnitas talle, et sin o mängus vanakurja käsi. Otsekohe läheb ta pihile. V peal oli ta oma tänavasse jõudnud, kõik naabrid lüü majadest välja, tema aga põgenes tuppa ja heitis v disse. Proua Heurtebise tõi talle hõõgveini.

Alles kahe tunni pärast — Heurtebise oli järeleamatatu ja vastupidav mees — teadis naine seda lugu. Otul oli see tervele tänavale teada, järgmisel päeval k Pariisis. Seejärel tulid inimesed teistest linnaosadest tahtsid tema enda suust kuulda kinnitust, et kuningamagab kuninganna kõrval. See oli äärmiselt kasulik kuningriigile ja tegi kahju Liigale, mispärast pree Boucher Heurtebise'i vastu jutlustas ja teda niihästi ostetuks kui ka saatjana tööriistaks nimetas. Väike pesuriidekaupmees oli samal ajal enda eest väljas, sest jooksul tegi see sündmus teda uhkeks ja muutus tema silmis ka kindlamaks kui päeval, mil ta tõeliselt juht

«Heurtebise, mis sa, täpselt võetult, nägid?»

Härra kuningas lamas kuldses voodis, kuldkroon ja kõrval lamas tal proua kuninganna, ilus kui idupuna. See on tõsi, sellest ei tagane ma surma

«...»
Ta näkis seda kolmteist aastat. Siis oli kuningriik enl jõudnud, et kuningas mõrvati, kuna ta järeltulija nrl, neljas sellenimeline, pidi lahinguis oma prantslest võitu saama, muidu oleksid nad langenud Habsrgi kätte. Liiga laskis tookord oma rongkäikude elusamiseks naistel alasti läbi tänavate tantsida. Nende meelikus oli jube, nende verejanu lähenes naeru-ärsele. Väike pesuriidekaupmees, üle linna tuntud oma elusajutu vestmisega, polnud esimene — ent ka temale poid metsikud naised kallale kui püha kiriku vaen-
«See on Heurtebise, see, kes nägi Valois'd oma ora kõrval magamast»

Heurtebise tallati paljude paljaste jalgade poolt sur-
ks.

LOBU

Avarra kuningannal oli oma õukond, palju väikseid sinna koondas ta õhtul oma sõbratarid, oma luule-od, muusikud, humanistid, ja oma kallimad. Siin oli got jumalus ega pidanud salaja läbi eesriide pii-
nagu oma venna, Prantsusmaa kuninga, pidudel.
armas abikaasa Henri leidis ta ühel õhtul harfi män-
mas, kuna üks luuletaja tema auks kaunikõlalisi
ärsse ette luges. Poeetilises maailmas oli Margot' ni-
als Lais* ja ta oli kurtisaan, kes oma ilu ja õpeta-
tõttu inimeste üle valitseb. Täiuslik Margot-Lais —
aluslikkuse poole oli ta alati püüdnud — istus kõrge-
male paigutatud istmel. Selle poole pööratuna seisid
asakul ja paremal veel kaks tooli, millel istusid daa-
ild Mayenne ja Guise. Jumaliku olendi jalge ees ja
leise kahe muusa istme kõrval lebasid vähemtähtsad
levused, kes siiski paratamatult pildi juurde kuulusid.
Pilti raamisid kaks sammast, mille ümber olid põimitud
osid, sammaste vahel rippus suur hele vaip, kuhu olid
alse kootud kevade unistuslikud kujud. Täiesti selgena

ja rahulikuna mõjus tervik; luuletajal, kes seisab ringi vastas, tarvitseb seda vaid lauluga ülistada, juures ta end kergelt küljele kallutas ja teise käsi välja sirutas, nagu kõnniks ta kitsal purdel üle kütiku.

«Louvre'i lossis pole küll kõikjal nii rahulik,» mõeldi Henrile, nähes Navarra kuninganna õukonda. «Ja kui veel mõtlen kirikule, kus Boucher jutlustab! Kas annab õige talle järele ja anda neile siin proov tema kõnemehest? Kas on mõtet?» Ei, Henri asus küll luuletama kohale, ütles aga, mis talle äkki meelde tuli: «*Adieu me a d'aqueste hore,*» — aita mind sel tunnil, mida ta ema oli lausunud, kui ta teda sünnitas. Kõrge oli seda kuulata, ja kuna see oli määratud pole Neitsile, samal ajal aga ühtlasi ka Navarra kuningannale, oli ta armas isand ületanud kõik austuseavaldamis *Madame Marguerite'*le, tema õukonnas eales neid said. Selle eest tänas ta Henrid üliväga; ta nägi, Henri sõnade sekka haril kõige hiilgavamaid passalõpuks aga ulatas ta Henrile oma imetaolise käe, et ta seda suudleks. See tehtud, kinnitas Henri talle ka ta imetlejate ees, et ta püüab talle meeldida ja teenida nii agaralt kui ei lial varem. Margot näis teda ka ja ulatas talle uuesti käe — seekord, ta teda ta istme astmeist alla aitaks ja toast val talutaks.

Niipea, kui keegi neid enam kuulda ei võtnud, hakkas Henri naerma ja ütles:

«Minge korraks kuninganna, oma ema juurde. On uudishimulik, kuidas te välja näete, kui tagasi tulite.»

«Mis te ometi arvate,» vastas Margot ja oli solvunud. «Mind ei kohtle enam keegi nii ebasüüdsalt kui kuningas Charles'i ajal.»

«Loodetavasti, ehkki teie vend on täpselt niisama vahane teie peale kui teie ema.»

«Mis siis lahti on, jumala pärast!»

«Ma ei hakka oma suud kõrvetama. Rahuldagu teid, et ma ise mitte midagi ei usu, mida teile ette hoiatakse. Seda leiutavad teised, et meid mõlemaid lahutada.»

Ta saatis oma abikaasat teel *madame Catherine'*

nde. Vaevalt oli Henri üksik jäänud, kui juba üks teine tuli talle vastu astus, hertsoginna de Guise, kes ilmselt oli suures mures. Seda oli temast juba ammu märganud, sest samal ajal, kui kõik teised rahulikult vastu läksid, nihutas ta oma kõrgendatud istmel kohkunult ühe siia ja sinna. Oli näha, et ta tunneb suurt hirmu, mida ei suuda unustada.

«*Stre,*» ütles hertsoginna ja sirutas abitult tema poole mõlemad ülespoole pööratud käed, «ma olen väga petu, süütult tagakiusatud naine ja ma pälvin, et te mind trööstiksite.»

Henri tahtis vahele öelda: «Miks mitte ka mina, päris kõikide teisi,» kuid ei leidnud selleks mahti.

«Hertsogi parima sõbrana veenge teda, jumala pärast, minu süütuses, et ta mulle veel rohkem ülekohtu teeks!» Hertsoginna oli kõik ühe hingetõmbega välja hivanud ja pidi nüüd peatuma, nii sai Henri öelda: «Ma võin küll teie süütust tõendada, *madame*, sest mulle ole te kahjuks veel vastupidist tõendanud.»

«Mõelge, mis mul selle hullumeelsega juhtus. Täna hommikul ei tundnud ma ennast päris tervena, tema oli tujukas millegi pärast, mis teda kohutavalt paigas, kuid ei tahtnud sellest rääkida. Ma teadsin seda juba, sest abielumeestel pole midagi muud mõttes peale rüüakadeduse. Äkki torkab talle pähe, et ma peaksin rüüakadest jooma, ja kuidas ta seda ütleb! Tema toon midugi äratas minus kõige hullemad kahtlusi. Ma ei tuis mingit rammuleenti! Aga kui mitu korda ma seda kinnitan — tema muudkui, et te vabandate, *madame*, üld rammuleeme peate ära jooma, ja otsemaid saadab Henri kõõki seda tooma.»

«Tahtis teid mürgitada või?» küsis Henri tasa ja hirmunult, sest ta südant hakkas vaevama see, et ta ise oli hertsogit sarvekandjaks nimetanud, ja võib-olla oligi see ühe ütleja just tema. Sellest peale oli Guise kõigelt kinnitust muretsenud, ja nii kohutavad olid tagajärjed vaesele naisele.

«Te viskasite loodetavasti rammuleeme talle näkku.»

«See ei sobinud mulle. Ma palusin-pool tundi aega, enne kui ma tassi ära joon, ja sel ajal valmistusin ma suurema.»

Henri nägi kahetsusväärt ohvrit ainult veel lootult läbi oma pisarate.

«Siis toodi rammuleem. Hertsog oli vahepeal läinud. Ma jõin selle ära»

Isegi tema äraolekul oli naine ta sõna kuulanud gevdatuna lootusest, et ta viimased palved on kõik lihalikud eksimused kustutanud.

«Ja mis te ütlete!» hüüdis hertsoginna korraka kibestunult. «See oli täitsa tavaline rammuleem.»

Hertsoginna viha haaras ka Henrid. Niisugune keegi ja pikkade jäsemetega mees! Nii hirmutab ta naisi, niisugune on tema kättemaks, kui naised ehivad ta sellega, mis talle sobib.

«*Madame*,» ütles Henri ausa veendumusega. «Teid süütult taga kiusatud, nagu ma selgesti näen, olete ära teeninud, et ma teid trööstin ja kõigi meid sealhulgas ka minu, ülekohut teie juures hea teen.»

Ta võttis hertsoginna sõrmeotsad pihku, tema ja hertsoginna käed hõljusid nende vahel. Nad sobitasid ainsa des jalad, ja nii sammusid nad, näod õnneliku ilme, viisakalt teineteise poole pööratud, meeldiva armsusega seda teed, mis neid lõbule viis.

Kui Henri jälle Margot'd nägi, tuli too tormilistseenilt, mis tal oli toimunud oma ema ja kuninga vennaga, tunnistajate juuresolekul. See polnud esialgu sellelaadiline, mille Margot' kõlbeline käitumine põhjustas. Ta polnud veel tasakaalu tagasi saanud.

«Küllap mul oli õigus?» küsis Henri kaastundlikult Margot suured silmad täitusid pisaratega, kuid ta ei hoolt kandma, et tušš ei jookseks ripsmetel laiali. See tõttu ei saanud ta kohe kõike kuuldavale tuua, mis talle südant rõhus. Selle asemel embas ta armas isand teda ja kinnitas talle, et olgu asjadega muidu kuidas on, aga tema kaitses Margot'd, sest Margot on tema hoolde usaldatud. Veel täna õhtul, kui kuningas voodisse läheb, selgitavad kaks tema sõpra talle, kui väga ta Margot ülekohut on teinud.

«Võib-olla hakkab ta uskuma, minu emale aga ei ole mingit puru silma puistata,» ütles Margot pisut lihtsalt ennatlikult ja kokkus ise veidi. Ta püüdis oma armsa

dest välja lugeda, kuipalju too õieti teab. Sest tema eksimused sündsuse vastu oli ju tõepoolest aset leidnud, nimelt külastas ta haige voodis lamavat kallimat, tal parajasti järjekordselt selles ametis oli. Kuna ta endast midagi välja lugeda ei lasknud, pöördus Margot'gi ilmsüütu ossa tagasi. «Poleks mulle seda mu avalikult näkku loobitud! Seda ei andesta ma. Puudub veel, et ka mu armas isand minust haldamõtteks ja minu peale pahane oleks.»

Seda ei tule mulle mõttessegi, kuna ma teid kõige enam tunnen,» ütles Henri naeratusena, mis oli tänuvõimeline, aga ühtlasi heatahtlik, ja ka armunud olekus kaasa. Kõik üheskoos liigutas vaese naise südamet. Paremat sõpra on võimatu soovida.

«Länu teid õilsusele,» ütles Margot, «läks seekord hästi. Nüüd oleme me aga hoiatatud. Pange tähele: kuningas mõtleb veel muidki lugusid välja, et meie sõpra väärata.»

«See ei lähe tal korda,» töötas Henri, «ja me võtame abinõud tarvitusele.» Nad jäid ka veel tükiks ajaks ühes Hommikul, pärast seda kui Henri Margot' juurest lahkunud, tulid Margot'le kohe külla daamid, kes teatasid, et ta armas abikaasa olevat teda just lahutanud hertsoginna de Guise'iga. Silmapilguks oli Margot üllatatud, siis vastas ta:

«Mu armas abikaasa ei suuda näha, et mõni naine õnnetu.»

See üle mõtles Margot palju järele. Sest kuigi ta elas illematult, oli ta vaim sügavamõtteline. Ta visandas dale meelepidamiseks kaks võrreldavat karakterit: hertsog de Guise, kellele Margot oma kirjutises andis nimeks Cleontos, kuidas ta kätte maksab ja hertsoginast rammuleemega tundide viisi kohutavas surmatõhus hoiab, ja Navarra kuningas, Margot' järgi Ahhilleus — nii leplik, kuid ka nii ebakindel. «Ent tema on ikkagi iseendale truud,» kirjutas Margot. Ahhilleus ei unusta iialgi suurt ilusat kirge, mis teda üldiselt Laisiga. Seda ei reeda ei Lais ega Ahhilleus, nad mõeldavad seda ühise hea tahte kaudu, ja kannatusest, mis lihtilugu näib nagu viha, saab sõprus, mis võrdub aegsasti armastusega.»

Margot pani sule ära ja oli õige rõõmus see üle, et asjalood seisavad. Palju oli siingi sõnaselgelt öeldud, kuid õnneks oli see juba kõik ära kannatatud. Nüüd, kes end tema ja ta armsa isanda vahele olid pannud ja kellest ei pääsenud mööda. Seejärel oli ta kohutavale emale reetnud Henri, nii et too vangis sattus; siis oli ta otsustanud Henrile sarvi pähe panna. Viha, pettus, kahetsus ja kaastunne olid käinud teed, kuni lõpuks Ahhilleusest ja Laisist said paar sõbrad ja nad jäävad selleks ka igavesti, arvas Margot. Ent elu on pikk.

Mõlemad abikaasad lubasid teineteisele mõndagi, nad vihjasid teineteisele ähvardavatest ohtudest, alati tuletades reservatsiooniga. Kord alustas Margot: «Sire, te näitate end liiga tihti mu venna d'Alençoniga. Te ei tohiks temaga vandenõu pidada, te olete temaga tihti näinud, kuidas see lõpeb. Tema jääb troonipärijaks. Teile lubatakse küll asevalitseja kohta kuningas, kuid selle üle naerab kogu õukond.»

«Madame, alati pole kahjulik, kui sind välja nõutakse.»

«Kui teil salajased plaanid oleksid. Tahate te saada Prantsusmaa kuningaks? Te ei leia kedagi, kes nõustuks teid teenima, kuna kõik teid siin selles tunnevad. Teenige parem mu venda d'Alençonile, kes ma väga armastan, ja kes tuleb kindlasti troonile. Ma annan teile nõu teie enda huvides.»

«Madame,» ütles Henri tõsiselt. «Te peate teadma, et ka mina olen teie sõber. Teie venna d'Alençoniga ju viibin ma tihti, kuna ma tean, et ta elu on ohus.» Ta oli nii paljuütlev, et Margot umbkaudu ära arvas, et endal on ülesanne, kuningas kasutas teda, et oma vennast lahti saada. Sedamaid otsustas Margot: «Ma tahan ise oma venda François'd kaitsta. Venna sõber, vaprus Bussy, peab minu armu maitsma.» Kuna ta seda kindlalt nõuks oli võtnud, juhtis ta jutu Sauves'ile, et heale sõbratarile.

«Sauves on meeldiv meelelahutus teile,» jätkas Margot. «Rohkem ei tohigi ta olla, omaenda julgeoleku pärast, mu kallid isand ja abikaasa. Ärge reetke üksteist, mis teie hinges toimub! Ka intiimsel padjal ja

alati meeles, et Sauves teeb kõik ja iga asja muu, kuningannale, teatavaks.»

«Ma ei usu seda,» vastas Henri, ehkki ta seda teadis. «Ma ei usuks veel rohkematki. Sauves ei armasta kedagi peale Guise'i, temale on ta täielikult andunud.» Margot hakkas ägestuma. «Kas vajate selleks veel midagi tõendit peale pisarate, mida ta valab sellest saad, kui Guise'il on moonutatud nägu? See on paras seltsimehele!» hüüdis Margot puhtas vihas. «Ma tunnisin begi, et ma ise selle eest hoolitsesin. Sel suvel pidi ta sõtta minema, selle asemel et oma naist mürgitada ja Sauves'iga magada. Nüüd on tal sügav mõõgavõõruse poole näo ja ta pole enam ilus Guise. Teda hüüatakse ainult veel armiga Guise'iks.»

«Armiga Guise,» kordas Margot' armas abikaasa, ja mõlemad tundsid rõõmu. Kuid Margot langes äkki ta oma endisesse vihasse.

«Kas Sauves hoidku end, et temaga õnnetust ei juhus. Sest ta kavatses teid, Sire, minust võõrutada. Mis mullesin, ta tahab teiega abielluda! See naine hoiab terve päeva enda juures ja käsib teil koguni ilmuda, siis, kui kuninganna üles tõuseb, ainult et mina endale ei saaks. Kas umbusaldate mind siis rohkem teda? Umbusaldusega, Sire, algab viha!» hüüdis Margot — ja unustas täiesti, milline kindel sõprus ühen- Laisi ja Ahhilleust.

Henri püüdis teda emmata, ja kui Margot tõrkus, naelatas vargsi tema erutatud tunde üle, aimamata, et tegi varsti armukadedus tabab — Margot' tõttu, kes mustab vaprat Bussy'd. Lõbu ei jää alati lõbuks. Sel oma löksud, sel on oma sügavused. Sinna võib end lüüa, et sind ei nähtaks. Sinna võib ka kaduda ja vahele jääda kõige tähtsama mööda lasta. Nii läks, eriti Charlotte de Sauves'i juures, surnud Jeanne'i pojale, mõrva- d admiralist eest kättemaksjal. Veel paljud teised õukonna daamid teenisid sedasama otstarvet, kõige meel- limalt aga see.

Sauves vastas elu naeratusele oma armsusega. Tema elu oli ühtlane — mitte tormiline või joovastav nagu varra kuninganna loomus. Nõrga- käitus hertsogi- nanna de Guise, mitte Sauves, kes alati täpselt teadis,

kui, kaugele ta võib minna. Henri leidis temaga ühte keele, — leidis ühise keele Margot'ga, madame de Mole'se'iga, Charlotte de Sauves'iga ja ülejäänutega, kes armastas ja õnnestas. Neid oli palju, nagu oli kord selles õukonnas, pillav segiläbi ja tekib küsimus, kui kaua läheb kõik hästi nii noore kehaga. Kõige rumakumana tundis ta end veel Charlotte'i juures, sest tema eelistaminegi.

See tuli sellest, et nad lubasid teineteisel oma meele eemalduda, kui nad öösiti koos valvasid. Henri tekkis kuhu Charlotte'i mõte suundus: Guise'i ja tema auaste ettevõtete juurde. Guise on tema ainuke isand, isegi moonutatud näoga. «See olgu mulle üksipuha, Charlotte'il on nii ilus suu, kui see tal iseenesest mõttetu on; neb; ja ma ei tunne üldse teisi selliseid silmi nagu tema omad, pikk kitsas pilu, kust särab pilge. Kõikstegev on üksnes see, et temagi ilialgi ei imasta, kui ma nii kaua vaikin. Võib-olla on ta juba ära nähtatanud, millele ma mõtlen? Tema tihedad rippsõrmed varjavad midagi minu eest, kui me äkki teineteisele vaatame, ja ta naeratab kaastundlikult. Seda olen ka ära teeninud, sest mida olen ma rohkem kui kaks aastat jooksnud kõigist oma viha ja kättemaksu värgest kavatsustest täide viinud? Mitte midagi. Kunib Guise ja madame Catherine, kõik elavad veel, ja aga olen nende vang ja nende sõber; mõtlen nende rohkem kui kasulik on, ja petan neid. Naisel, kes kõrval lamab, on õigus Guise'i paremaks meheks pidada. Ometigi on tol nüüd nagu moonutatud — selle eest ta surnud härra admiralile näkku astus!»

«Mu vaim viib mind tihti mägedesse,» ütles ta vaikuses oma voodikaaslasle. «Louvre'i lossis viib ma meeleldi oma paljude heade sõprade ja ilusate de mude pärast. Aga pikapeale tunnen puudust mägedes. Kes neil pole lapsena sammunud, ei tea, mis see tähendab kanda südames nende nime. Püreneed.»

Sauves oli tunnistajaks, kui ta unistas. Katseks lausub Sauves langeda sõnal.

«On sinna kauge maa?»

«Hobusega võiksin ma küll kümne päevaga seal olla. Ma vedasin kihla oma nõo d'Alençoniga,» vastas Henri.

«Ja andis, kui nii teraselt kuulatada nagu Sauves,» ja oma kaaslaste välja. Et seda ülestunnistust kuulda, hakkas ta otsekohe fantaseerima kosest, mis kõrgusest alla paiskus. Täitsa kaasakiskuvalt valetas, et ta olevat kord lasknud sel ennast alla orgu alla, kuni oma ema Jeanne'i jalge ette.

Kelle surm ka pärast kolme aastat pole veel ära tulnud, lausus Sauves sedamaid sekka. «Ja on ikka kätte maksmata!» Seda jättis Sauves ütlemata, kuid ri kuulis seda ikkagi. Oh! Henri tundis täielikult üllatust. See puudutas teda nii tuntavalt nagu vesi'! nahk. Sauves ei tunne suurimat lõbu mitte elusest, vaid teadasaamisest ja sissepiilumisest. «Kui arugi saad, oled end juba reetnud. Tema õrna oli kerge ära väsitada, selles suhtes sisendas Henri te hirmu; tema aga Henrile oma läbinägevusega.

Õmetigi ei reetnud Sauves teda vanale kuningannale, kelle see oleks tema ülesanne olnud. Ta leidis selleks dale ka vabanduse, sest mida suurt see vaene isand oleinud on, peale mõne salajase jutuaajamise, mis kelle ei viinud. Madame Catherine oleks seeütle naerda, et Henri peab salasepitsusi tema poja d'Alençoniga, kes Henrid nii tihti on petnud. Vaese isanda kavatsused olid jõuetud, ta rahuldus peagi juba ainuüksi mõttega. «Seesugune ei tee enam midagi,» arvas Sauves. «Ta läheb jahile ja on täpsel ajal jälle kohal, täis kuni tapetud saagi üle. Eelkõige magab ta liiga palju tema juures.» Sauves mõtles seda hästi ja siiralt, kui teda selle eest hoiatas. Ta polnud mitte kurja südamega.

Algatahes tahtis ta teda ka Margot'st lahutada. Nii kui kuninglik prints on kuninga õega abielus, on hoolimata kõigest veel väljavaateid. Kuid troonile ei tulema tema; mu ainus isand ja käskija Guise peab troonile tõusma! Seetõttu püüdis Sauves oma ajutist meelust veenda, et ta olevat teda ammust ajast armastanud — juba esimesest kohtumisest saadik aias, kui bratarid Charlotte ja Margot talle käsikäes vastu tulnud, ja paabulinnud nende ees käisid. «See saab mu omaks, ja ma kuulun talle täielikult,» seda oli Charlotte, nagu ta väitis, otsekohe otsustanud. «Ma olen

osav, olen tark, ja kui ta minuga abiellub, saab ta kingas!» Seda pidi Henri temast uskuma. Asjata, ta kaval naeratus ütles Sauves'ile, et ta võis teda vähe midagi uskuma panna kui Henri tedagi. Paljudest saatis ta Henri sel hommikul varem minema, ta too võib-olla tema käte vahelt ta armsa sõbratari Margot' käte vahele vajus.

Nii oli naudinguga. Sellest tuli, et Henriid ühel nõrkus tabas; koht oli õnneks abieluvoodi. Tund kehtis minestus, ja Margot oli suures mures tema pärast. Aitas teda ja teenis teda, nagu ta kohus seda kirjutas; kutsus oma daamid ja teenrid; ei lahku ta juurest hetkekski, ja muidu oleks ta surnud nõrkusehoog oleks pidanud teda hoiatama; Margot talle seda. «Teil pole seda kunagi olnud. See tuleb rest lõbutsemisest naistega.» Ohesõnaga, Henri oli rahul Margot'ga, kiitis teda hiljem kõigile, ja Margot oli ka esimene, kellega ta uuesti lõbutses.

POORE

Liiga kaua on viivitatud, liiga palju on mõeldud kaheldud. Lõpuks otsustab keegi teine. Viieteistkümnendal septembril, sel käesoleval 1575. aastal muutus hertsog d'Alençon'i polnud enam kuskilt leida. Ta laskis teda söögiajal kogu majast otsida, äärmist mure tundes ta tervise pärast. Madame Catherine tead oma käest, kui ruttu inimene surra võib. Ometi leitud mingit laipa. Oli ta siis põgenenud, avaldama vähematki kas või ainult oma õelegi? Too pidas muusade õukonda nagu tavaliselt. Aga Puurikuningas Madame Catherine oli juba kindel, et ka teda polnud enam näha — seal tuleb ta täitsa ilmsüütuna pallinud gult ja võtab esmalt veel vanni.

«Mis sa tead, Puurikuningas? Tunnista! Või sa kaalud sed.»

Henri naeris: «Parajasti jutustas mu d'Armagnac, nõbu on ära põgenenud — räägitakse, et tõllas, ma nägi välja nagu tühi. Kas pean ma teile reetma, Madame, mis nüüd järgneb? Kahe ninaga mehe üleskut

le ja rahvale, et nad üles tõuseksid. Seejärel, Madame, lepite temaga ära ja annate talle, mida ta tahab.

Henri vihastas — *madame Catherine* arvas, et kaastundes kahtlustamise pärast, ja kindlasti pälvis ta ootamist. Ometigi ei raskendanud *madame Catherine* tema vangipõlve veel mitte. Henri ettekuulutus oli täpselt, ilmus üleskutse maale ja rahvale. Selles kuninglik prints üldisele rahulolematusele ja nii suure mõõdukate, keda leidis mõlema religiooni leppimisele rahu järele, nõudis aga ka õiglust iseendale. Sest oma venna palees langevat talle osaks ei ole ebameeldivused ja tal puudub raha. Siin nägi kuninganna tegelikult juba pidet oma armsa lapse taloomiseks; seetõttu võttis ta üleskutset hoolimata sellest vähem tõsiselt kui ta poeg kuningas, keda see armus rängalt häiris. Aga ka Pariisi linn sattus jälle ärevusse liginevate ohtude ja põnevate seikluste all. Kuidas! Kuninga vend, keda hüütakse *Monsieur*, järgnenud härra prints de Condéle Saksamaale. Juba henevad nad prantslastest ja sakslastest väega, sada korda meest, ei ainustki vähem, naabrinaine! Siis avasid mõned pariislased, varsti aga kõik, punetavas tuleavas relvastatud meeste kujutusi.

Amult *madame Catherine* säilitas terve mõistuse ka nende ilmutuste ja kuulujuttude puhul. Henri Navarra ei tema arvamise järgi mõistatuslikumalt kui ta d'Alençon, keda ta tundis ega kartnud. Ootamatult tõus ta välja Henri kaasvandenõulase seletuse, Henri talle seda lugema. Pärast kolmeaastast proovilolekut ütles Henri oma nägu igas olukorras. Ilmet muut- ta lausus ta kergelt:

Seda ma tunnen. Nii kirjutasin ma ise, kui olin Pariisi ja hugenottide juures. Varsti räägib *Monsieur* sel. Esmalt puhutakse end täis, pärast aga tuleb tants, nagu vile nõuab. Ei midagi minu jaoks.»

Tema halvakspeanu võis olla ehtne või tehtud, hea sõbratar jäi oma põhjaliku umbusalduse juurde. Ta las- sellest peale Henriid veelgi hoolikamalt valvata ja andis käsu uutele nuhkidele, kellest Henri seda ei oleta- nud. Need pidid teda kui võimalik ettevaatamatustele

ahvatlema. Teda ümbritsesid tumedad võrgud, sel
kui ta ise rohkem kui kunagi varem kogu õukonda
pidi vedas oma hea tuju ja näilise mõtlematusega
hingest aga toimus raske võitlus, ja see tegi väga
geks, nagu ükskord kunagi varem.

«Tuisupea tegutses, kuna mina viivitasin! Nüüd
kõik asjatu, mu pikaaegne teesklemine, kogu suu-
lemine ja kõik kogemused inimestega. Onnetus
mind oma kooli, ometigi olen ma nüüd jälle seal,
ma olin — hommikul pärast Pärtliööd.»

Kestis ainult neliteist päeva, siis pöördus Tuisu-
pea juba jälle tagasi ja pidas läbirääkimisi oma
madame Catherine'iga, hüvituse üle, mille eest ta oli
mis oma liitlasi maha jätma. Seda halvem Henri-
sugune inimene nagu see oli julgelt juhtimise järele
ranud, sel ajal kui ta ise liigse lõbutsemise taga-
minestusse langes. «Kuidas kõik tuleb? Aitab sellest,
ei küsi enam. Onnetuse kool peab möödaks olema
kahvatu mõtlemisega. Ma kavatsen oma protestandi-
lõunas teada anda, et neil on mind lähemal ajal
juurde oodata. Ükskõik, kas nad mind vahepeal pole-
vad või mitte, kuna ma end selles õukonnas na-
teen juba kauem kui kolm aastat. Ma tahan neile
tada, et olen nende kuninganna Jeanne'i poeg. Ho-
teine mees kui Tuisupea! Ühtlasi teistmoodi kui
Koljat! Sest ma tean: kool polnud siiski ilmaaegne
tean: mina ühendan selle kuningriigi.»

Ta palav uhkus kinnitas talle seda erutatud kee-
miski ei suutnud seda väärata, ei häbi, milles ta
elanud ja lühikest aega veel pidi püsima; ka mitte
häbistamine Tuisupea kaudu, kes tema asemel oli
astunud ja oleks tedagi peaaegu võimatuks teinud. Ta
oli oma asjas kindel. Just praegu, kus kõik näib lo-
nuna, seisavad lood kõige paremini. Rahvas
juhti, ja mida enam võltsjuhte paljastatakse ja
ära langeb, seda saatuslikumalt tungib ette ja
ehtne.

Sellises olukorras, enne mõne aja möödumist,
veel üle jäi, tabas teda viimane, eriti tugev hoop,
ta pidas ka sellele vastu. Kes teda viimaks veel koi-
tas, oli ta armas õde. Noor Catherine oli kapa aega

loodanud, kas ta armas vend ei tuleta meelde oma
Jeanne'i, hārri admiral ja kõiki oma surnuid.
õde palees ütles ta salaja vanale vürstinnale:

«Ma tunnen teda, sest me oleme üks ja sama liha ja
Ka mina olin selles toas koos tema ja hārri admi-
liga, kes siis veel elas. Tugev äike puhkes, üks kargas
dell, ma ei arvanud muud, kui et sisse astub meie sur-
ul oma ja kutsub teda, et ta tema eest kätte maksaks.

Oli aga Valois' printsess, ja viis tema pulma. Sellele
otlen ma alati, ja ka mu armas vend pole midagi unas-
nud. Ma võiksin vanduda, et ta kogu selle aja jooksul
akleb kogu õukonna ees, ja isegi minu, oma õe ees.
Maabub õige päev, tõuseb ta üles ja annab end
ada»

Ta tuli oma istmelt ära ja kuna ta erutatud oli, laskis
kargata, et ta pisut lonkas. Ka oli ta kahvatu ja
allaarenemata — oli oma nõrkade kopsudega kogu aeg
majas tagasilõmbunult elanud, vastumeelsuses õu-
konna vastu, kus «naised mehi paluvad», nagu ta ema
olis. Printsess Catherine de Bourbon oli protestandiks
unud. Aga ta ei mõistnud oma venna usust tagane-
mist, mis tahes olukorras vend ka oleks olnud. Kuid ta
ollis tema talitusviisi heaks, kuna ta oli tema vend ja
rekonnapea. Ka kaitses ta teda, tema kombeid, tema
lgu protestantlike aadlike ees, kes maalt salaja Cat-
rine'i juurde tulid, nii et nad tagasi reisisid pisut
urema lootusega. Catherine oli nõrk, oli üks, ta oleks
id kaastunnet sisendanud. Paljud aga olid kunin-
onna Jeanne'i tundnud, nad olid rabatud tütre suu-
at kangekaelsusest, nagu kõneleks Jeanne ise, ja kum-
ardasid veel kord Jeanne'i surematu hinge ees.

Ometigi ei saa keegi tegevusetut inimest veel kau-
eks kui kolm aastat kaitse alla võtta, eriti kui isikli-
ml kahtlused ligi tikuvad. «Ta pole midagi unustanud,
ma tean seda. Seal, kus ta vangis on, kaotatakse usk.
ille peab ta uuesti jumala abiga leidma. Ma annan
alle ühe hästimõjuva lopsu. Seda ma võin, sest kuidas
a muidu on läinud, mina olen ikkagi tema õde Cathe-
rine nagu alati. Ta vajab mind, kuna me mõlemad koos
üksed olime, ja kes jääks talle üle viimases hädas? Ei
korgi muu kui ainult tema õde. Ma teesklen, nagu jä-

taksin ma ta maha, ja ta peab kohkuma, kuna ma
ja oma ürituse võõra mehe kätte annan.»

See oli suure hingega lapse süütu kaalutlus
pihtis seda üheleainsale, härra Theodore de Bèze
Genfi pastorile, kes oli luuletanud «Oo, jumal, näe
nast vaid!». Temalt küsis Catherine, kas ta tohib
ilma et see patt oleks, seda, mis tal kavas on, ja
õpetas teda, et ta tohib küll oma kavatsust näha
võõra kätte usaldada, mitte aga tõeliselt oma
Parajasti tollal kohtas Catherine oma nõbu Charles
Bourbon'i, Soissons'i krahvi, keda tal tuli armastada
kuni oma varase elu lõpuni.

Kõik on hoopis teisiti, kui sa arvad, Catherine
mõtled silamaani, et sa komberanguse poolest talle
erined oma vennast, kes lõbu taga ajab. Sina, aga
kui temagi, käid läbi kõik armastuse astmed, ja
tundma kõiki ta valusid, ülendust ja alandust, mis
osaks neile, kes palju armastavad. Henri ihaldab
kõiki naisi, ja isegi kui ta on üheleainsale truu, ihaldab
ta selles kõiki teisi. Kõike, mis sulle saatusest na-
tud, saad sa rikkalikult üksnes Charles'ilt, oma
laselt, pealegi katoliiklaselt, mis sind hoopiski taga-
hoia, range protestant; ja sealjuures petab ta sind
tavalisel viisil. Aga selle sa unustad niipea, kui sa
uuesti üle oled elanud, ja pärast iga teie tüli seob
su südame kiindumus tugevamini. See jätkub, kuni
neljakümne üheseks, tekitab ka mõnegi avaliku pah-
duse, nagu sa salata ei saa, ehkki sa halvemat juba
pepsi daami mängid. Ainult su kuningliku venna
nimi kaitseb sind veel. Siis ütleb ta hilinenud otsustas-
sõna, paneb sind abielluma ühe teisega*. Sa kü-
küll ta sõna, kuna sa oled juba murdunud, aga see
suuda enam midagi väärata. Kartusest vananemise
klammerdud sa meeleheitlikult oma armukese külge, ja
sa tahad meelsamini surra kui vanaks saada — ja
sured. Nii läheb see, Catherine, ja hoopiski mitte
nagu sina mõtlesid, kui sa pastorilt Genfis vaimuliku
nõu küsisid.

Noor Catherine ilmus ootamatult ühele õukonna peale.
Sellest teatati ta vennale, seepeale otsis too teda
tult suure saali külalismurrust. Kaheldes, kas teda pole

minapidi veetud, heitis Henri pilgu kuninga ees-
See oli tühi, ainult üks ihukaitsja seisis seal,
poõratud nurga poole, mida sisseastuja ei näe.
Laks sinna ja leidis oma õe ühes mehega, kes ajas
ehauskliku hirmu peale. Henri oli valmis ümber-
duma ja minema jooksmas — oma teisiku eest. Võõ-
ruid tema tugevad käharjuuksed ja kitsas näoplaan;
silmad, nina sarnanesid tema omadega, kehalt pol-
mitingit erinevust, ja mis Henrid eriti kohutas — ta
teise seljas täpselt neidsamu riideid, mida ta ise
liti!

Ja õde toetas käsivarre mehe õlale — alati nõjatus
ndas oma venna najale. Ta kõneles peaaegu mehe
vastas, just samuti oli ta lugematuid kordi tema
palge vastas hinganud. Aga kõige hirmsam: teda,
ennast ei näinud ega kuulnud Catherine — kuue
pealt, ehkki Henri meelega jalgedega põrandal
po. Ta katsus oma puusi, kas ta lihalikult veel siin
ja ikka alles seesama on! Või on ta nõiduse läbi
maaisest olemusest ilma jäänud?

«Vene vend,» mõtles Catherine. «Kindlasti on olemas
münd, nendega võib tulla tegemist, ja ka nõidust tuleb
holla ette. Seekord aga petan ma sind, ja mul on
damest kahju, et ma seda pean tegema. Ma riietasin
hea nõo, õpetasin ta välja, ja ma teen, nagu olek-
ta õhk. Tõeliselt poleks sul mingit põhjust end sega-
lasta viia. Võrdle ennast meie nõoga! Kui pere-
sarnasus kõrvale jätta, on tema nägu ilma mine-
la, ilma jälgedeta. Tema on oma metsades loomi-
llnud. Sina? Ah, vend, nii noor kui sa oled, sind on
ära märkinud kannatused, võitlused ja mõtted. Ära
ngi enam narri, ja su silmad muutuvad peagi —
olaks ja kurvaks, armas vend. Sinu nina on sellest
rohkem huulele alla vajunud; mitte veel palju,
ad siiski pisut. Sel silmapilgul loed sa end nähtama-
ja su suu tõmbub pisut kõverasse, kuna sa juba
kaua teesklema pead. Kui liigutavad on seevastu
d sinu oimukohtades, ja need kuuluvad sulle sündi-
st peale. Isegi kui sul muud midagi poleks, venna-
da, oleksin ma kohe sinu oma. Just niisugused lohud
ka meie nõol. Ma ei saa uskuda, et ma teda armas-

tama hakkari; aga kui, siis oleks see sinu oimul pärast!»

Tüdruk tõusis püsti, lõpuks võttis ta venna rangelt ja selgelt, nagu Jeanne ise oleks tal vaadanud. Ainult pisarad olid tal pärani silmad, pisarad tõusid Henrigi omadesse. Catherine ütles:

«Härra vend, te pole meie armast nõbu ammu näinud. Minu pool käib ta tihti, ja me räägime teist, kuna ei tohi loota, et teie meie pärast oma seltskonna jäätate.»

«See paistaks silma,» vastas Henri, «ja te teate väga hästi, armas õde, et mul pole mingit lähikäimist teie noddidega, keda te nii paljusid vastu võtate. Kuid see ettevaatamatu, et kolm meie perekonna liiget kauem üksi ja salaja juttu ajavad kuninga eestvõtte.

Sinjuures vaatas ta nõole otsa. Sel hakkas Henri võttis tal lihtsalt käsivarrest kinni ja viis ta uksele. «Nüüd räägi, Catherine,» ütles ta, kui ta tuli. Catherine vaatas esmalt ihukaitsja poole. See tulnud mõttesse harkis talu ukse vahele seisma ja nagu ei tohiks keegi nende juurde sisse tulla, ja tema selg oli siia pööratud. Õde ütles:

«Nad ootavad kodus, et sa tule.»

«Ma tean seda. Aga ma olen vang. Vahipostid kahekordistatud, üha rohkem nuhke peab mind kannatama. Veel peab neil kannatust jätkuma.»

«Neil pole seda enam. Nad peavad sind kaduma. D'Alençon tõrjub sind nende juurest välja, kas tead? Ja need on meie enda omad, lõunas, kas mõistad? Kõik ner ja mõõdukad katoliiklased lähevad seal üksmeelse koos protestantidega; üheskoos tahavad nad Comte käe ulatada, kui ta oma saksa abivägedega kuningriiki sisse tungib. Provintsid, mis vahepeal asuvad, on juba võidetud. Kõik küpseb, kõik hakkab liikuma, ja sina mitte. Meie ema ohverdas end, nüüd haarab ta järele keegi teine, mitte sina.»

«Ma olen päris õnnetu,» ohkas Henri, lõi silmad maha ja talus ainult raskelt, et ta isegi oma õde pidi pole. See liigutatud, võnkuv hääl, lõppsilpide jahmunud. «Õde! Õde, ma olen ju otsustanud ja asun teele, ei kui sa arvad. Neist, kes mind aitama peavad, ei tohi

teist. Ma olen kolme aasta jooksul õppinud. Mu sõbratar, vana naismõrvar, usaldas mulle, et d'Alençon pole juba enam mingi oht. Täna öösel sõidab Catherine salaja ära ja toob kadunud poja tagasi. Ma ütlesin sulle kõigest sellest esimese sõna, Catherine, siis oleksid sina koos asjasse kistud. Sa ei tohi järele kahtluda, Catherine.»

Henri lõi silmad üles, need olid mahedad ja kannatavad, mitte rohkem.

«Sa ei taha?» küsis Catherine.

«Ma ei saa,» ohkas Henri.

Henri tõstis õde käe; need olid needsamad pikad nõtted, nagu olid olnud nende ema käel — ja samuti tema poisikesepõlves, kui ta ema vihaseks sai, tundis ta oma põsel tugevat hoopi. Henri ise andis kätele nagu oleksid nad veel lapsed ja elaksid veel oma elu, kus talupojad ja isegi printsid on oma tunnete tundamises vaimukamad. Ta tõstis oma õe kõrgele, andis teda väljasirutatud kätel enda ees hoollmata sipelkast, ja ihukaitsjale, kes veel ikka läve ees seisis, ütles ta õe otseteed turjale. Et võimsa mehe turjalt maha kukkuda, pidi väike Catherine kinni hoidma. Ta jälle põrandale jõudis, oli Henri ammugi läinud. Catherine aga: nüüd teadis ta — ja rõõmu pärast näitas ta kõigest jõust. Ihukaitsvaelane naeris kaasa.

VAIM

Nendest, kes pidid teda aitama, ei tundnud seni ükski, ainult nuhid loomulikult olid igaühe kohta teadlikud. Nendeks olid iseäranis härrad de Saint-Martin-Vaigle ja d'Espalungue, kaks hästikasvatatud aadlipoisi, vaimukad ja väljakutsuvad, kuid täiesti heas loomeloomad, aga alati õigel ajal tagasi. Suhtlemine temaga oli võluv, ja kuna Henri ei kahelnud, mis neil kavatsusel, tõmbas see teda veel enam ligi. Tema li usaldusalune oli keegi härra de Fervagues* — lihtne, mitte enam poisike, otsekohene ja lihtne. Ei minna talja ega sõnade vahetamist temaga — teade, mille Armagnac oma isanda riietist leidis, mõistatamatu,

kuidas see sinna sai; ja siis võib-olla lühike kohtamine juures kõlas mõni nimi: Gramont, Caumont, Frontenac. Seitse aadlikku olid lõpuks kaasa nõulased siin lossis, ja igaüks neist oli pidanud tee leidma, ka olid nad kõik juba läbi proovitud, sest vaques laskis äkki lendu valetate, et kõik oleval tatud, igaüks päästku ainult iseend. Nad jäid aga kõrgemal kui oma julgeolek seisis neile au koos varra kuningaga teele asuda, et maa saaks rahva vabaduse. Henri tundis parimad ära sellest, et nad piski ei pannud tähele, kuivõrd nad õieti oma isiklik kasu või ka üksnes suurt seiklust otsisid.

Salajasteks kokkutulekuteks oli uus terrass, mis tõus üle jõe. Praegune kuningas oli aedu sinna lüüsnud; tal oli isu täis, et tema hea rahvas kaldalt üles ja alla küljes rippudes nägusat õueseltskonda valet imetles. Kõrgel üle jõe, väljastpoolt ligipääsmatu, seisis pikk terrass – ainult keegi ei teadnud, et see varustatud langeluugiga. Liikuv kiviplateau, mis asus terrassi äärmises lõpus maas, oli peale selle moondatud jõe sammastega; kes seda avada oskas, jõudis mu kaudu alla kuni veeservani. Paat oleks jõudnud Vabalaati veel ära viia, kui Liiga oma pooldajate abil, Liigal Louvre'i lossiski ei puudunud, teda kinni võetaks. Siin ilmutas end nüüd admiral Coligny vaim.

Esimesena kohtas teda ühel jaanuariööl keegi isiklik isand. Ehk küll praktilise mõistuse kaalult täielikult andunud Navarra üritusele, ei soovinud kindlasti kohtuda mõrvatud protestandi vaimuga. Henri de Fervaques'iga rääkides avaldas ta pahameelt, surnu segab end asjadesse, mis toimuvad pärast tema aega ega või seetõttu talle üldse mõistetavad. Vaim oli pealegi andeksandmatuid kõnesid pidanud isand ei tahtnud neid esmalt korrata. Seda tunnistades saanud niisama lihtsalt tähele panemata jätta. See palju vähem kahtlane kui hugenottide, leidliku d'Albigné ja morni Du Bartas' oma. Oma mõlema kõrva vanema sõbraga säilitas Henri pärastpoole nii naivaremini teatud distantssi. Siin valitses ju üksmeel, et ei vajanud mingit erilist kokkulepet, ja vankumata andumus. Nende käskija võis neile ülekohut teha:

«Nad ei oodanud, neil oli paremat, oli rohkemat. Ma mõistsid: isandal tuleb oma vaenlasi enda poole tõmmata, neid ära osta, võluda või koguni veenda. Hoolimata sellest sõpradest nagu meie oleks pillamine, me ju tunneme üksteist, oleks hellitamine, isand peaks oskama olla ka tänamatu.»

Tal ühel varasel talveõhtul mõlemad olid end tema keldrisse tuppä peitnud, pragas Henri nad läbi. Enda rõõmuseks tähendasid nad lihtsalt, et neil olevat ühe härra admiralilt; ta olevat tagasi pöördunud. Nad kirjeldasid, kuidas ja kus nad teda näha olid saanud, ja Henri pidi neid küll lõpuni kuulama, sest ta teadis seda juba katoliiklase jutust. Hoolimata sellest ütles ta, et nemad olevat selle sündmuse esimesed kuulajad ja nende mäng on tema juures läbi, kui nad ei peitavad. Nad ütlesid aga:

«Meie armastatud käskijal Kuna surematud need on olemas sama hästi kui meie elavad, ei tohiks palju tähelepanu äratada, kui nad end korraks näitavad.»

«See pole ka minu kahtluse põhjuseks,» vastas neile Henri. «Ometigi teavad vaimud, et nad meid kohutavad, seetõttu pole neil kombeks heade kavatsustega rääkida. Mis olen ma härra admiralile teinud, et ta mind ütleb?»

«Peale vaikisid mõlemad. Emba-kumba — kas nad teadnud seda või jätsid nad oma väitjäämisega tema jaoks seda endale ise ära seletada. Henri lausus: «Lõpuks suur au minu jaoks, kui teises ilmas minust räägitakse.»

«Mitte rohkem kui siin ilmas,» ütlesid nad seepeale. «Õhtumaa kuningriigid on kuulnud printsist, kes elab vangina oma vaenlaste õukonnas. Ta ema on suurema, ta isiklik sõber ja väepealik tapeti, ta kaotas ta peaaegu kõik vägivalla läbi. Ta ei lase midagi märgata, teeb narrusi ja viivitab nii kaua, kui oleks ta teo, mida igaüks temalt ootab, täiesti unustanud.»

«Kes ootab? Mida oodatakse?»

Nad ütlesid, kes. «Et ühtainust isikut mainida: Ingemaria kuninganna loeb teie juhtumit põnevaks, Sire.»

Me teame seda Mornaylt, kes kaua seal viibis, ja ta ikka veel parimad sidemed Briti saarega. Kuningas pärib oma Mornaylt järele teie kui äärmiselt poliitilise kuu üle. Kas te lõpuks otsusele jõuate tapp *dame* Catherine'i, enne kui tema teid külmaks Maal kasvab liikumine, mille sündinud juhik teie, aina suuremaks ja suuremaks; teie aga un Kas see ei peaks neljakümneaastaselt Elisabethil ta silikku südant liigutama? Mõistatuslik, läbinäht prints! Hoopis midagi muud kui too tuulepäine d'Alençon, kes ikka veel Elisabethi käele lootusi hellitab teab Elisabeth pealegi, et d'Alençonil on kaks nime Henri langetas pea; ta polnud tähele panemata nud, mida nad talle kõik lugude jutustamise ette del mõista andsid.

«Ja ta tahab, et mina ilmuksin kohale?» küsis ta selt.

Nad taipasid kohe, keda ta arvas.

«Täna öösel kell üksteist,» sosistasid nad veel resti ja vaatasid, kuidas märkamatu minema pää

Vastumeelselt jäi Henri üks, ta kartis. Vaimu koh on võõras ja kole — kuid temale koguni vastu min Siin algab lubamatu üle piiri minek. Mõlema religio preestrid ähvardaksid selle eest karistusega. Kuid pole ka küllalt külmavõreline, et küsimust ilma ilma eelarvamusteta otsustada. D'Elbeuf suudaks See oli nimi, mis talle meelde tuli — mees vastale lelt, üks Guise'idest. Henri polnud teda oma teele mise kavatsusse pühendanud. Siiski oli d'Elbeuf t juba selgitanud uusi spioone, kes muidu oleksid Hen oma hea tooniga petnud. Ta oskas saladust pidada head nõu anda. Voodis lebedes ütles Henri oma ead seale kammerteenrile: «D'Armagnac, ma tahan h d'Elbeuf'i näha.» Aadlikust teener saatis sellele kule tee ühe Navarra kuninganna toatüdruku, kes tähtsusetuma, et ei saadaks aru, kellelt läkitus tule Kui lõpuks sõber ta voodi ees seisis, seletas too para piinliku olukorra ärakuulamist:

«Admirali ilmumine on loomulik — eriti kui pidat silmas asjaolusid, mis teda surma saatsid. Ennem tule imestada, et ta nii kaua viivitas. Minu arvates, Sa

teil temalt midagi karta. Tal võiks, vastupidi, kaht olla teid kasulikult hoiatada.»

«Mu hea vaim, kes mind hoiatab, olete teise ise,»

«Mina olen elav olevus ega tea kõike,» — milles hea-lik etteheide kaasa kõlas: mind kasutatakse, tuleb niistada, aga ma pole asjasse pühendatud. Kuid niisuguse vaatleja puhul, nagu tema, polnudki selles suurt midagi; d'Elbeuf tundis muutust, mis oli toimunud Navarra ja aimas ära, mis ees seisis. Kuna ta aga vaadlikust leerist pärines, kaalutles ta ohte, mis tegutses endal jäid tähele panemata. Kuid temagi avaldas kartusi ainult kaudselt.

«Sire, üks on kindel, et te ei tohi vaimu asjata oodata. Temaga tuleb aga käituda nagu kõigi teiste vaadlega: neile ei tohi ilalgi liialt läheneda, isegi kõige enam, kes soovivad vaimud satuksid kiusatusse.» Millime, sellest libises ta üle. «Minge seetõttu rahulikult minna, Sire. Nagu me vaimu tunname, jääb seegi teadav kaugele, just hirmust kiusatuse ees. Ma ise aga kavatsen kaugele jääda, ehkki ei teie ega vaim tohi mind märgata — välja arvatud, kui elava jaoks ilmneb põhjus vahelesegamiseks.» Seda ütles d'Elbeuf õhku, varatas ka, nagu oleksid ta sõnad ettekavatsematud. Henri lamas ikka veel otsustusvõimetuna kohal; ta ütles:

«Ma olen vist küll argpüks. Lahinguväljal ma seda ole märganud — või ainult lahingu alguses, siis tuleb mul lga kord teatud vajadus peale; aga mis on kümme minut vaenlast ühe vaimu vastu.»

Söögilauas vaikiti täna palju. Oli nii vaikne, et kuningas nõudis muusikat. Näol oli tal nagu tavaliselt süngel ilme, ja Henri vaatas oma taldrikule, mis tühjaks ei jäänud. Ainult *madame* Catherine rääkis edasi oma neglase tuhmi tooniga, ja kes talle hajameelsusest ei vastanud, seda mõõtis ja takseeris ta, mäeldes rahulikult. Oma Puurikuninga poole pöördus ta järgmiste madega:

«Te ei söö, väimees. Peaksite sööma, kuni veel aega on, ulukiliha, kala ja kooki. Seda ei leidu igal pool alati.»

Henri teeskles, nagu ei kuuleks ta seda, sest muu mängis; siiski oli Caterina talle mõista andnud, et on teada, et Henri mõtleb järjekordselt põgenemist. Igatahes raputas Caterina kohe pärast seda pead ja tihti on Puurikuningas juba tahtnud ära minna, katsugu ometi veel! Ka oma poega, kuningat, unustamisest laitis ta.

«Sul on mingi lollus ees,» ütles ta pojale ette kummardudes üle laua, ja pärast pausi: «Tele en Sire, pole enam teie usaldust.»

Hiljem ei tahtnud õhtu Henri jaoks lõppeda. Vastu on võimalik huvi tunda naiste vastu või meeleteravate vastuseid, kui on määratud kohtumise vaimuga. Kella üheteistkümne paiku, nagu tavale kuulutasid vahid välja väravate sulgemise, ja kõik liikud, kes lossis ei elanud, hakkasid minema. Henri tõusis tähelepanematult end nende hulka segada, hüüdes majasteedi enda poolt tagasi. Kuningas nägi välja häda ja viletsus. Poleks Henri samuti erutat olnud, oleks ta teise paha südametunnistust märganud. Kuningas lausus:

«Külm, tormine öö, hea nõbu! Mis kõik ei võl pimeduses ees olla. Jää parem siiski tule juurde istuma.»

«Keegi ootab mind,» vastas Henri, otsekui oleks ootaks mõni daam, ja naeris, tundes ise õudust.

Niipea kui maja seinad teda enam ei kaitsnud, pöördus ta tugev tuul ta tagasi. Pingutusega jõudis ta tervelt sisse, täielik pimedus kattis seda. Ta ootas, aeg mööda ei kulunud, ikka veel polnud vaim vahendit leidnud endast midagi anda. Alles siis, kui torm pilved laiali ajas — väljas kuukiir ja kadus sedamaid, aga selle valgusel tundis Henri ära herra admiralit. Must pantser, hall habekas selgesti tuntav peahoid, mitte ainult suursugune lumemeste hulgas, vaid ka tuttav jumala tahtega. «See on tõepoolest tema,» tajus Henri ja laskus põlvele. Ta asus terrassi serval, vaim kaugel teisel pool, terrast teises otsas, kus seisid sambad; suvel moodustas nende ümber põimunud viinapuuväädid lehila. Nüüd Henri palvetas.

Seal kiirgab juba jälle kuu, ja seekord peatub ta valgus teise maailma kujul. Tolle nägu on kahvatu kui

liha paiste, silmakoobastega, mis on tühjad, sest need ei ole ju lihalikud silmad. Jalgki ei liigu ette selle maailma kiviplaadidel. Vaim veab teda jõuetult järel, kui ta astub sammu astuda. Veel raskemaks läheb tal kõnelemine tormi käes, hääle abil, mille teenistuses pole mingit organit. Seda kohutavam on tema nähtav esinemine! Põlvitajal plagisevad lõualuud. Samal ajal hakkab ta oigamist. Segaselt, sõnades, mida tuul puruks rebib, annab herra admiral tunda, et ta nõuab kättelõikamist oma mõrvaritele. Siinkohal kaob kuu. See on hea; ainult pimedas leiab Henri julgust oma vastuseks, mis ei ole õige. Vaimu silmade all poleks ta seda isegi võinud oma südames julgenud. Ta tuleb sellega toime ja jääb pimedusse:

«Ma ei mõtlegi sellele, et teie eest kätte maksta, herra admiral. Sest teie mõrvarid on nüüd minu parimad sõbrad, mina aga olen ainult vaimukas poiss, hea tantsija ja tahan ikka edasi Louvre'i lossi jääda.»

Henri hääli on küllalt vali, et iga elav, kes läheduses elab, oleks, peaks teda kuulma. Iseendale aga, oma silmanägemisele, sosistab noor Henri, sosistab tungivalt:

«Herra admiral, ma olen see, kes ma alati olen olnud!»

Vaim mõistab muidugi, mis on mõeldud, ta eraldab ära tõe vales, mida igaks juhaks öeldakse harjunud ettevaatusest, kuna teesklus on juba ammu esimeheks tundeliigutuseks muutunud. «Teid ma ei saa petta, herra admiral!»

Akki lööb seal teisel pool mingi raskus kivile, nagu tugev keha, ja mis järgneb, on inimlike mõõdupuude järgi jäme kolin, karjumine ja jooksmine. Nii ei ilmuta end ükski vaim, iseäranis mitte see. Henri pöördub põgenemisele. Parajasti aga avanuvad pilved ja tähevalgus näitab talle elavat inimest, kes kohale jookseb ja keda kellegagi ära vahetada ei saa.

«D'Elbeuf!»

«Peaaegu oli ta mul juba peos! Ma lamasin viinapuukotkel sammaste vahel, see sul ei näinud mind, mina teinud makorda tundsin ta ära. See oli narr; ei keegi muu kui mingi narr, see kurb kuju, see vilets kometitegija. Niipea, kui ma oma asjas kindel olin, hüppasin alla —

tahtsin ta turjale istuma saada, kukkusin kahjul
vale. Kui ma püsti tõusin, oli ta kadunud.»

«Inimene ei saa end nähtamatuks muuta.»

«Vaim ei kisa nagu narr, ei komberda ka üle asja-
mis, ma ei tea kuhu, alla viivad. Ta kasutas mu
salaväljapääsu.»

Terrass helendas kuupaistes, nad võisid läbi et-
iga kiviplaadi, aga ükski ei reetnud saladust. Henri-
ras endal laubast kinni. «See'p see oli,» ütles ta. «Ma
tes oli tal kuninga nägu, nagu see lahkumisel näis
ja halbade riugaste võrdkuju.»

«Ja need oleksid tal väga hästi võinud õnnestuda
sest ma uskusin tõesti, et räägin härra admiraliga
ma nüüd valetamise asemel oleksin öelnud, et
kümme päeva, ja ma lähen minemal. Või oleksin
härra admiralile üles tunnistanud: oma kättent-
olen tihti mõelnud, härra admiral, ja teie mõrvarile
seisis mõnikord jumala käes! Vaikisin sellest, sest
mu õnn. Muidu leitaks mind küll hommikul nende kivide
peal pistodaga surnuks torgatuna.»

Sellest kõigest ei lausunud ta oma kaaslasel
sõna, aga vaatleja d'Elbeuf mõistatas enamiku selle
ilma seletusteta. Nad pöördusid majja tagasi, et na-
voodist välja tirida. Nagu nad arvasid, lebas ta j-
seal; vaialiku aja olid nad talle jätnud, kui nad
plaate läbi uurisid. Ta teeskles sügavat und, hingel-
aga pigem kui norskas, ja ta tekk tundus jahed-
Nad tõmbasid ta pikema jututa voodist välja ja sidu-
tooli külge kinni. Imelik oli, et ta silmi ei avan-
D'Armagnac saadeti ka d'Aubigné ja Du Bar-
kohale tooma. Nende juuresolekul algas ülekuulamine.

Kas ta tunnistab, et ta otseteed terrassilt tuli, ko-
d'Elbeuf kinniseotud narrilt. Kas ta tunnistab, et na-
gis vaimu, küsis Henri temalt. Narr teeskles enda p-
miseks, nagu oleks ta kõnevõime kaotanud. Ta pöörit-
silmi, nagu sureks ta tõesti; ta nägu aga irvitas. Tati-
matud hirmutõmbused eemaldasid leinailme, mille-
narr muidu oma osa täitis. Linases särgis, auvõlli-
musta asemel, pikk nagu surnukahvatu, juuksed sa-
ja see tahtmatu irvitamine — esmakordselt oma ka-
jääri jooksul oli narr koomiline. Tema viis pealtvaat-

lunnersid täiest kõrist. D'Elbeuf meenutas esimesena
tulele härradele, et siin on proovitud äärmiselt sala-
voolat pettust elava inimese kallal, arvestamata vaimu
lvanmist, sest küllap too oskab enda eest ise kätte
võtta. Seda kuuldes plagisesid narri hambad kuhu-
vull.

Kas ta tunnistab, et täna öösel kujutas endast härra
d'Arnal Colignyd, nõudis Henri veel kord, ähvardas
narr ka poomisega ja laskis d'Armagnacil seinu val-
vata, et otsida mõnda naela. Narr aga oli komöö-
a mängimises asjatundja. Ülekuulamine ei läinud
gugi härrade kavatsuste kohaselt. Küsimus: Kas ta
kardab? Vastus: Muidugi kardab ta. Küsimus: Kas ta
ahelseb? Vastus: Muidugi kahetseb ta. Küsimus: Kas
on valmis karistust kandma? Vastus: Ta olevat val-
e karistuseks. Küsimus: Tunnistab ta siis, et oli vaim?
Vastus: Ta ei tee sellest mingit saladust. Ta olevat
ja küllalt õudu tundnud iseenda ees, veel enam tõe-
e vaimu ees; sest iga silmapilk oleks too võinud tal
ela kahekorra käänata vihast õigustamata järeleahvi-
se üle. Ka olevat ta kindel, et tal oma jultumuse eest
deb veel karistust kanda, ja seda hoolimata tema si-
al kahetsusest. Vaimud olevat juba kord halastamatu
temaksuihaga.

Küsimus: Kas ta muud midagi ei kardab? Vastus:
tada ta küll kartma peaks? Nende naela või köit?
omad ei saa talle midagi teha. Täpaksid nad tema,
üks peagi kuningas teada, et vandenõul oli tõsi taga,
olle paljastamise ta tema, narri ülesandeks oli teinud.
D'Elbeuf ütles Henrile kõrva: «Jätame selle inimese
kahule.» Henri küsis siiski veel, kas narr talitas viha
nast. Henri oli Louvre'i lossis õppinud viha igal
ajul tähelepanelikult jälgima. Narri vastus:

«Sind vihata, Navarra? Kuna sa siin minu asemel
uled narri mänginud? Ma olen sulle öelnud, sa võiksid
talle õigusega minu ossa asuda. See on vähem karistus-
väärne kui see, mis ma ise olen teinud: vaimu järele-
ahvinud.»

Küsimus: Kas narr mäletab teatud solvamist, mis
talle osaks sai ühe piduliku protsessiooni ajal, mis toi-
mus muusikaga ja heleda valgustusega. Vastus: Ta

mäletab. Mõeldud oli hammustust pöske, mille ta oli sooritanud, narr talunud. Ei üks ega teine olnud nii intiimset asja nimepidi. Küsimus: Kas ta tookord kannatatud solvamise pärast poleks siiski rõõmuga teinud, mida tal täna öösel olevat kästnud? Vastus, õõnsalt kõlav ja raginaga sisemusest tulenev, pole midagi rõõmuga teinud, vaid kõike sünda kooliga, mis peab silmas surma. Ta oma surma soovin lähedal ja olevat kole. — Seepeale vabastasid nad köidikuist ja lahkusid.

Henri ütles oma mõlemale vanale sõbrale veel:

«See oli siis vaim, kellelt te mulle kutse üle andite ja niisugune on tasu, kui ma teile järgnen.»

Nüüd võisid nad häbistatult oma teed minna.

Kolmandal ööl pärast seda aga kostis narri te kohutav kisa, ja kui uks avati, leiti narr põrandal vaimdamas kahekorra käänatud kaelaga. Seost mõeldes kõik, kel võltsilmutisega lähedalt või kaugelt oli temast olnud, ja nendeks olid niihästi kuningas ise, kes võib-olla isegi liiga palju teadis sellest surmajuhitusest kui ka vandenõulased koos d'Elbeufiga. Ainult Henri sai alles hiljem teada, et narri halvad aimused olid kinnitust leidnud. Sel öhtul lebas Henri voodis; nagu juba tihti, oli tal äge, kuid lühiajaline palavik, mis põhjusi ükski arst ilalgi ei avastanud, küllap need olid vaimset laadi. Tema juures olid d'Armagnac ja Agrippa d'Aubigné, keda esimene kammerteener kohale oli kutsunud. Sest oma isanda padja lähedale kummardunud oli d'Armagnac imelikke sõnu kuulnud. Nüüd hoidis mõlemad kõrva lähedal; laulu kuulsid nad, nõrgalt, selgelt: «Issand, mu õnnistegija, ööl kui päeval hoida ma su poole.»

Palavikusolija laulis edasi; mitte kõigest ei saanud nad aru, aga see oli psalm 88*. Tuli koht: «Mu sõbrad, oled Sa minust kaugele saatnud, Sa oled mind järeledaks teinud. Ma olen vangis ega pääse välja.»

Siis võtsid nad tal käest kinni ja hoidsid ta kätt kuni ta laulis neile Kora laste psalmilaulu hädaolijate oimetusest. Nende armas käskija ei pea arvama, et ISSAND tõukab ta hinge ära ja varjab oma näo tema eest. Teadku ta oma nõrgal tunnil, et tema

and ja ligimesed ning ta sugulased hoopiski mitte midagi eemale ei hoidu sellise viletsuse pärast.

Nii leppis Henri oma vanade sõpradega ära, ning ta jõudsid uuesti vastastikusele arusaamisele. Siin ta öleti ta äraminek.

ÄRAMINEK

Ühel päeval oli ta kadunud — esmalt ainult näiliselt kadunud, et mõju proovida. Sellest tekkis aga suur mure. Kuninga ema küsis d'Aubignélt, kus ta isand Henri oli lihtsalt oma toas, mida d'Aubigné Catele ei öelnud. Üks aadlik, kes Henrid valvama pidi, ütles otsingule. See jäi muidugi asjatuks, Henri aga hotatatud. Järgneval nädalal püüdis Henri jahilt tulust hilineda ja alles siis tagasi pöörduda, kui juba mure valitses. Kaks päeva enne seda, kui tal tõsi oli, puudus ta terve öö; hommikul ilmus ta siis kinnise kabelisse, saapad jalas, kannused küljes, ja ta naerdes, et toovat jooksiku jälle tagasi; ja ta tahtnud neile ainult häbi teha nende asjatu ümbarduse pärast; tema, keda majasteedid peaksid lausuma, muidu ta ei minevat, vaid surevat nende ees! Selle käigu eest imetleti teda tagantjärele — ta oli aga ka kaua teeninud, kuni ta seda ütles.

Sõprade silmis ei toimunud kõik küllalt kiiresti. Nüüd ütlesid nad vabalt rääkida. Nende isand lubas seda, et ta rahuldust anda ja end kannatlikkuses harjutada. Nad kasutasid ka seda ja seadsid kokku pika rea suurepärasteid sõnu, kuna niihästi Agrippa kui Du Barre usaldasid sõnade jõudu ja kestvust, sest sõnad on vaimuelsetele inimestele võrdsed tegudega, ja kord ta ülesmārgituna töötavad kuulsust pärast surmagi. Henri ütlesid oma isandale lausa, et ta oma suuruse tõttu patustab ja on ise süüdi talle osaks saanud solvates. Kui ta aga kõike unustada tahab, siis ei unusta mehi süüdlased midagi, ja temast ei usu nood jälle midagi, et ta oleks Pärthiöö unustanud! «Meie mõlemad, and, tahtsime juba ilma teieta ära minna, siis

laulsite te psalmi. Kui me siit juba läinud olime, siis, võite kindel olla, isand, et teised teenivad ka julge tagasi lükata mürki ja nuga, vaid kas neid.»

«Te oleksite mind niisiis maha jätnud ja minna lasknud?» küsis ta moepärast, et anda neile iga võimalus veel edasi vooruslikult ja hästi rääkida, «site teinud nagu Mornay. Sest teie, vanad sõbrad, kõik ühesugused. Mornay viis end kindlasse kohta, lismaale parajasti enne Pärtliööd.»

«Nii see ei olnud, *Sire*. Tal polnud selleks enam aega, see on aga teile teadmata, kuna te oma vanade sõprade teadetest niikaua eemale hoidusite ega tahtnud teada, kui me nuriseda julgesime.»

«Teil on õigus, ja ma pean teilt andeks paluma, vastas ta liigutatult, mille peale nad võisid talle ka oma kaaslase Du Plessis-Mornay seiklustest jutustada, ehkki Henri neid paremini teadis kui nad mõeldud. «Aga mu sõbrad tahavad juba kord minust selle peale öelda, et nad mõndagi teavad, mis mulle on teadmata: esmalt minust, siis mu teistest sõpradest.» Pärast imestas Henri valju häälega, kuidas julge ja Philippe pidid Pärtliööd läbi murdma, kesk mõrvajõu, mis parajasti vabamõttelisi teoseid otsides raamatukauplust läbi põustas ning raamatukaupmaha löi. Uhkusest reisis Philippe ilma passita, jättis ikkagi Inglismaale, emigrantide maale, ja ootas ära maksa küsida, kuidas, et saabuks rahu ja antaks ammu. Seejärel reisis saksa vürstide juurde, et nad Prantsusmaale sisse tungiksid; ringirändava diplomaadi, kes mitte kodutu vandenõulase elu, Henri, kes midagi teada ei saanud, muutus siiski aina mõtlikumaks. «Palju rahutust, Mornay! Nii palju teeneid, Mornay! palju voorust! Ma olin kinni püütud, ja lõpuks andis end peaaegu vangi.»

Siis alles tulid nad peaaegu lagedale. Ka hertsogi de Saint-Martin-d'Anglure ja d'Espalungue kihulav tagant kiirele äramipekule! Tema sõbrad, kes neile niivõrd divaile aadlikele vihjasid, ei teadnud veel, kes nad kõik kõige kavalamad nuhid. Henri vaikis sellest neile edaspidi arvatavasti oleksid nad muidu reeturid kahevõitluses.

läinud, ja kõik oleks mõneks ajaks viltu läinud. See-juures pidas ta nõu enda usaldusalusega, härra de Ferques'iga — kes oli sõdur, mitte enam mõni poisike, ploomeline ja lihtne. See andis talle otsekoheselt nõu, et lühike lõpp ja muudkui minema ratsutada. Mis õnnet, et nuhid! Ta ise on küllalt võimeline neid teel otsustama, nii et nad põgeniku jäljed kaotavad. Ausa ja kindel veendumus näis hea endena. Kolmandal hertsogil toimuski äraminek.

Siis seda oli jumalagajätt ja viimane komöödia, mõned Lotringi perekonna isandatega. Henri ootas, kus d'Elbeuf üksi temast mõõduks, astus välja ja vaatas ümber ainult otsa, siis teadis d'Elbeuf. Alati oli ta kõige otsama välja uurinud ja ära tundnud ilma sõnade ja märguanneteta. Ohtudes oli ta iseendast kohal, oli heinõttelisi küsimusi selgitanud, inimesi läbi näinud ja seikluse kõige parema poole pööranud. Tema üksi ei olnud ei usaldust, ei kaasteadmist ega ühenduse väärt tseremoniaalsust. See kõik oli mõistetav nagu mees. D'Elbeuf oli kohal, näis mitte midagi andvat ja mõndnud midagi. Ka oli ta meelepärast isandat küll tundnud, seejuures aga kedagi reetmata, iseäranis oma sõbravõsa. Ükski Guise ei saa koos Navarraga läbi maa sõjastada ega või tema eest võidelda, seni kui ta pole vangis. See oli selge mõlemale, d'Elbeufile ja Henri.

Kuna nüüd Henri ootamatult välja ilmus, tulid nad mõlemal silma, ja huuled värisesid neil, nii et viimasel hetkel ainult vähesed moonutatud sõnad kuuldavalt välja pääsesid. Kohe pärast seda läksid nad hertsogi komöödia seevastu mängiti armiga Guise'i hertsogi juures. Koljatit ja pariislaste kangelastru tuli esmalt et terve hommikupoolik narritada, miks õieti? Henri viskus varahommikul hertsogi voodile ja puhus hertsogile õhinal ette, et nüüd saavat ta tõesti kindral-ase-ritsejaks kuningriigis, *madame Catherine* on seda teinud! Kuidas seal hertsogi toas naerdi, kõik, kes juu-olid, kui Guise üles tõusis! Ka ei lahkunud vembu-tes hetkekski suure mehe kõrvalt, kuni too tegi ette-paneku: «Lähme aastalaadale, seal näitavad end nalja-õigjad, eks vaatame, kes sinuga võib jõudu proovida!»

Nad läksidki sinna, üks neist juba jälle saaba ta kannustega, ja tahtis teist tingimata jahile kaasa võtta. Meelitas teda, silitas teda, ei lasknud teda enesest lahti kaheksa minuti jooksul, ja seda kogu rahva ees. Hertzogil oli täna tegemist oma Liigaga, jahile ei saanud ta sõita, see rahustas Henrid. Ja lõpuks ratsutas ta siis ise.

Põdrajaht on haruldane lõbu, seda ei jõua küllalt just kuulutada. Aga Senlis' mets on kaugel, meil ei ole aega ööbida, enne kui jahti peame, ja jõuame alles hommikul hilisel ajal tagasi. Et keegi ei tunneks rahunud Nava kuninga pärast! See on härra de Fervaques, kes rääkis: «Ma ometi tunnen teda, ta rõõmustab nagu laps oma ema üle sõepõletaja onnis. Ma jään siia, et tema teda välja õpetada.» Tõeliselt jäeti Fervaques maha, et ta nägiks, mis toimub, kui põgenemine on ilmsiks tulnud. Ta pidi käskjalad järele saatma, et teatada, milliseid tagaajajad valivad. Sellest pidas ta truult kinni, ja selle meese ratsamehe toimetas ta minema, niipea kui Louvo lossis ärevus tekkis. Prantsusmaa kuningas väljendas kartlikke aimusi, ta ema laitis need tal ära. Caterina ja ta Puurikuningas ei jäta teineteist mahal. Vastu seid hilinemisi aga andestab Caterina talle. Kui armunud naine Sauves'isse näitas Henri end veel viimasel õhtul ja mitte ainult Sauves'issel. Teda hoiab meie juures paljugi!

Teise päeva õhtul, mis oli laupäev, ei valitsenud *madame* Catherine end kauem. Ta laskis oma tütre kutsuda, ja oma kuningliku venna juuresolekul pidi Margot tunnistama, kus tema abikaasa on. Margot tõusis et ta ei teadvat, ehkki tal seejuures hinge mattis. Üheksa kord hakkas sarnanema perekonnakohtuga, nagu see oli ta venna Charles'i ajal korduvalt oli tema üle peetud. Kuidas ta mitte midagi ei tea, heideti talle teravalt ette, ta mees oli ometi öö enne oma kadumist tema juures veetnud! Seda küll, aga ta pole midagi märganud. Tõesti? Mitte mingisuguseid salajasi jutuaajamisi või ülesandeid — ja isegi mitte kõige vaiksemat sõna tunnistust peapadjal pole ta kuulnud? Kuna ema teda silmadesse silmadesse too teatud õnnetusttoov välgumärk tahtis tõusta, sirutas vaeseke oma ilusad käed ette ja

alus meeleheitlikult: «Eil!» — mis ainult sõna-sõnalt polnud. Sest Margot'il polnud üldse vaja oma oma isanda paljastusi, Margot tundis iseenesest: aeg on käes.

Üheksa kord oli ta Henri mõtlematult oma emale reetnud — et halba ära hoida, nagu ta ise arvas. Nüüd ei tahtnud keegi enam takistada seda, mis on küpseks saanud, miks peaks siis seda tegema Margot üksi. *Madame* Catherine ei tõsta kätt tütre vastu, aga seda teeks ta kindlasti, kui siin veel midagi karistada oleks. Vastu tuli, siin on tegemist ainult sündinud faktiga, mida muistada tuleb, ja salajas juba lepituga, mis lõpuks üldiselt aset leidis. Seepärast tuligi, et hiljem voodisse kukkul kuningas oli küll jahmunud, aga hoopiski ei tahtnud vaost välja, kui Fervaques talle kõik pihtis. See oli kõrvapiht. Kauem kui poolteist tundi rippus Fervaques kuninga kõrva juures. Too unustas, et ta tegutsemas ei andnud mingit käsku, istus ainult, kuulas ega arvanud enam, kuidas kogu aeg keegi tal jalgu rapas.

Fervaques oli omateada Henriga ausalt mõelnud. Prantsusmaa kuningale ei võlgnenud ta isiklikult midagi, sest too ei sallinud teda ega polnud teda minna korgemale ametikohale nimetanud. Seotud oli ta üheteediga vana distsipliini ja truudusega, ei oleks ta üht neist taganenud. Puhta juhuse tõttu üllatas ta ühel päeval Henrid d'Elbeufiga, ja seisis korraka vaja. Ta ei teadnud, kas kogu uuendajate seltskond vangistada või vabandega liituda, nagu näis talitanud olevat isegi üks kordingi soost härra. Ta nägi, et palju oli nende poolt, et kõik nende hästikasvatatud mõõdukus, mis mitte ettelegi ja ka talle endale ei või kunagi kardetavaks tulla. Nende asi oli väärt, et seda tugevdaks läbi viia ausa mehe osavõtt, nagu oli Fervaques; ja sellest oli ta sellest peale usaldusmees, vahendaja, kesse pühendatud rohkem kui keegi teine; ja kuna ta oli oma mehisusest hästi teadlik, võis ta ka mõnikord mõelda: «Nendest ei saa mitte midagi, mina oma mees-õnne teaksin nendega ruttu lõpu, lööksin nad metsas maha, uputaksin sohu. Sõdur, kaugelki mitte poisike, õgjooneline ja lihtne, ei osanud Fervaques «poliiti-

liste» või «möödukate» lõppu teisiti ette kujutada asemel asusid nad tõepoolest teele.

Siis tundis Fervaques ära, et nad ilma temata liksid lollisti ja tooksid maale ainult kahju. Tema tõendiks oli Navarra tänamatus tema enda vastu lihtsalt maha jäeti. Ta võitles ausalt endaga, kui vana distsipliin ja truudus ülekaalu võitsid ja teda tima kallutasid. Niipea, kui otsus oli kindel, tunges Fervaques kuninga juurde voodissemineku ajal, mis kergeks osutus oma vägeva kasvu tõttu — palus kuningal likku kõrva tähtsa teate kuulamiseks ja alustas kohe:

«Sire, Teie Majesteedi teenistuses olen ma lasknud ühte asja, mis kogu mu kuningatruule minevikule hakkas; seeläbi olen ma nüüd õnnelikult korraldanud nii, et kurjategijaid teile välja anda. Endale ei ole ma mingit tasu. Mu pojale on igatahes võlgadega loomatud mõis, mida võiks juurdeostu teel suurendada. Niisugune oli Fervaques. Hiljem, marssali ja kuberneri rina, tegutses ta ka veel Guise'ide heaks, ainult nüüd muidugi, kui nad maksid, lõpuks aga müüs oma võinutsi kuningas Henri Quatre'ile. Enne kui ta suri, jutas ta pühaliku testamendi kõigile lugemiseks, lahkus siit ilmast teadmise, et oma karmi ja ausa tee igal ajapunktil oli ta teinud, mis just tookord kõige kasulikum tervikule.

Keegi mõistatas õieti, mida Fervaques kuningale kosisse ütles. See oli Agrippa d'Aubigné — temagi siliani mahajäänud, et arvataks: ilma oma hugenottide Navarra ei põgenel Väravate sulgemise ajal püüdnud reeturi väljas kinni, rebis tal maski näo eest maha, jättis ta oma häbisse. Nii vähemalt saab Agrippa-ta sellest aru, kui niisugune inimene nagu Fervaques leia vastust ja nürimeelselt vaikib. Lõpuks urises ot kohene ja lihtne sõdur ometigi ühe sõna minemaru vale Agrippale mitte enam kuuldavalt. «Paberimäär» urises Fervaques.

Need on tõesti kaotatud minutid. Aga igaüks hinnaline, sest nii tummaks löödud kui kuningas ei saa tulemata jääda, et jälitajad juba oma hobuse saduldavad. Agrippa tõttab ühe katoliiklasest aadli

Roquelaure'i* juurde, kellesse ta usub, ja õigusega. Taluvad hobuste selga ja kihutavad kahekesi minema lühtede all. Senlis' ees leiavad nad oma vürsti; päikese-
st alates on ta pötra taga ajanud, ja nüüd on õö.

«Mis on uudist, härrased?»

«Sire, kuningas teab kõik. Fervaques! Pariisi viib oma ja häbi tee; igale poole mujale aga tee ellu ja rõõmuse!»

«Mulle pole sellest vaja rääkida,» vastas Henri kõnevale luuletajale.

Aga see on, vastupidi, oivaline, et Henri seda sõna-
telt kuuleb, ja see on tänuväärne vahelesegamine, et elmine tal tagasipöördumise täitsa võimatuks tegi. ta teab, kuidas muidu oleks läinud. Kakskümmend aastat ägedat kehalist liikumist laseb paljugi unustada. Pariisi oleks harjunud tee, aheladki seal on tuntud. Need kaaluvad võib-olla rohkem. Vanad relvakaaslased, kellele ta uuesti vastu ratsutab, ootavad Henri juures sedasama pimedat viha, mille nad ise kogu aja on säilitanud. Tema aga on Louvre'i lossis õppinud. Kas pole miski parem jätta otsustamine saatuse hooleks, mis võib-olla tagasitee sulges? Näe, see on suletud! Me ratsutame.

Väike salk, kümme aadlikku, sealhulgas Roquelaure, d'Aubigné ja d'Armagnac, laskis endale parajasti ühest kõrtsist lahkudes valgust näidata. Kui nad lahkaaval väljusid, ütles Henri igaühele salaja: «Teie hulgas on kaks reeturit. Pane tähele, kellele ma käe olale asetani!» Ta pani selle esmalt härra d'Espalungue'ile olale ja ütles: «Ma unustasin Navarra kuningaunaga jumalaga jätta. Ratsutage teie tagasi ja teatage talle, et keegi ei kahetse, kes ausalt minu poole hoiab.» Sedasama tegi ta teise spiooniga, tema saatis ta Prantsusmaa kuninga juurde. «Ma saan teda vabaduses paremini teenida,» seda pidi teine teatama. Mõlemad, kes nägid oma autuse paljastatud, hüppasid hobuste selga. Teistel aadlikkudel oli võimatu rahu säilitada. «Mõelge järele, Sire! Need kardetavad inimesed ässitavad talupojad meile kallale. Me pole kindlustatud, kuni nad teel on. Nad peavad surema!»

Henri hoidis oma hobust päitsetest, ta vastas neile nii reipalt, nagu oleksid nad ikka veel jahil või pallimän-

gul. «Enam ei tapeta,» vastas ta, paiskas suust oma lemmikneeduse, koomiliseks väänatud pühitsetud sõnu ja hüüdis: «Louvre'i lossis olen ma küllalt surnuid näinud!» Nende sõnadega asus ta omade etteotsa, saadaval ajal kui spioonide kontuurid kuu kumas kaugemal ning kostis nende hobuste kabjaplagin, sest nad paistisid putket, nii kuus jaks andis.

Vastavalt olukorrale otsustati ilma paljude sõnadeta kuhu kindlasse kohta minna: mitte enam itta, püüda äärde, kuhu nad vaevalt oleksid jõudnud, vaid läbi hugenottide headesse kindlustatud linnadesse. Seal sinna olid kõigile lahti, nad valisid vabalt enda oma, kihutasid läbi metsa ja saatsid tähtedest säravasse sinisesse õhku, kuna nad olid rõõmsad, naeru või ässituse sõnu, nagu ajaksid nende koerad veel põtra taga. Nad süstasid nad üle heleda põllu, siis küsisid nad talupojalt, kes kisa pärast voodist välja ronisid, kas pole metsa äärde tulnud — keegi poleks uskunud, et siin lõbusad jahimehed võiksid olla põgenemisel elu ja surma peale. Nad ise mõtlesid vaevalt enam hädaohule, neid ähvardas spioonide poolt. Ennemini tuletas üks või teine seda meelde, et nende ettevõtte pole veel ainustki lilla verd maksma läinud; ja muidu voolas seda ometi ohtu ka seal, kus palju vähem mängus oli. Üks neist, loomulikult oli see Agrippa, nägi selles isegi midagi suurt «Sirel Enam ei tapeta. Uus ajajärk algab.» Ta ei tahtnud kindlasti meelitada. Agrippa ainult liialdas meeldida oma muljeid, nii ülendavaid kui ka neid, mille alt maa lamatakse nagu Hiob.*

Nad kappasid terve jäise öö, ikka Pontoise'i poole, aga viienda veebruari koidikul, pühapäeval, lasksid nad oma loomad läbi jõe kahlata — ees ja üksi vürst ja ta tallmeister d'Aubigné. Teised jäid veel maha, et tema oleks esimene, ja et see tähis sündmuse tähtsust suurendaks. Sedasama ihaldas Agrippa. Mõlemad kõndisid oma hobuste ratsmed üle käsivarre riputatud, Selmet kallast mööda edasi-tagasi, millega nad end soojendasid; siis palus Agrippa, tema käskija loeks koos temaga tänutäheks 21.* psalmi. «Issand! Kuningas on rõõmus sinu jumaliku kaitse üle.» Nii lausused nad üksteiselt hommikuudus.

Niud ei sööstnud nende juurde mitte ainult nende kaaskaslast: kahekümnemeheline aadlike salkkond kiirustab ootamatult kohale. Kõik olid küll Pariisis salaja formeeritud, nende saabumismomendil aga moodustasid põgenikud üheskoos ratsanike parve; see ei vea enn tagaajajaid ninapidi, see koputab kõvasti linnaravatele oma isanda nimel. Nende esimese kahekümne ulgas on üks kuueteistkümnendaastane, ta laseb end hõlmelt Henri ette põlvele libiseda. Aga Henri tõstab üles ja suudleb teda — tasuks aruka selguse ja ehtimuse eest poisinäos, näos, mis on pärit põhjast, Normandia piirilt. See teab: koos minuga sõidab ta kindlalt suudle mind ka, Rosny!» Ja Rosny, hiljem hertsogully, tohib esimest korda õrnalt huultega puudutada vürsti palet.

Lähevased saatused on kogunenud siia, Seine'i kaldale metsasesse maakohta, muuliku valguse kätte pilvete tõttu, mis ei peatu — samuti kui saatused. Veel ohitlevad kõik kohalolijad üksteist võrdsetena; isegi nende kuningal pole senini midagi, mida neil poleks, noorus ja taasvõidetud vabadus. Taeva varjud korraldavad end ajutiselt, nii et nad langevad üle eesmise voolavälja ja katavad ka tagapõhja. Kiirte valgustatud keskplaani, laialt voogavas valguses, viipab Henri ühe haise järel enda juurde. Igaühega on ta korraks kaheksa, kaelustab teda või raputab ta mõlemaid õlgu või surub ta käsivart. Need on tema esimesed. Oleks ta etteleidja, siis loeks ta üksikutest nägudest välja nende tulevase tähtsuse, näeks ette igaühe viimase pilgu, ja oleks niisama tihti vapustatud kui kohkunud. Mõned lahkuvad temast ennem, mitmed saadavad teda kuni ta viimase tunnini. Seda tuleb tal hoida rahaga, ja too teenib teda ikka veel armastusest, kui juba peaaegu kõik on temast tüdinenud. Aga vaen, sõprus, truudus ja reetmine — kõik töötab ühtviisi nende ühise loomingu kallal, nende loomingu kallal, kes oma aja koos peavad elama.

Tere tulemast, härra de Roquelaure, kunagi Prantismaa marssal! Sina aga, sõber Du Bartas, tahad mul juba nii vara surra, pärast üht mu ilusat lahingut? Rosny, kui me mõlemad ainult sõdurid oleksime, jääks

Prantsusmaa küll väikseks maaks. Sully'l on hea arvude jaoks, mul avar süda inimeste jaoks — tõttu tõuseb meie maa esimeseks kuningriigiks hulgas. Mu Agrippa, ela hästi, ma lahkun siit iluvarem, sina lähed aga maapakku — vana mehe religiooni pärast, mida jälle taga kiusatakse, niipea kui ma silmad kinni panen. Valgus voogas laialt keskpäeval ometigi jäi kõik nägematuks.

Näha olid noored siledad näod, neis ühine rõõm viibida ja ühist teed edasi ratsutada. Mida see parv peagi tegi. Järgmises asulas parkisid nad endal kummalis ja pumpasid end veinist purju, läksid sellest ainult kergemaks ja ettevõtlikumaks, hakkasid teid tegema, tirisid ära ühe aadliku. Möisaomanik tundis hirmu oma küla pärast salkkonna lähenemisel, jooksis sellele vastu ja tahtis neid mõjutada kaares ümber võtma. Pealikuks pidas ta Roquelaure'i, kuna tal kolm rohkem haljast metalli ümber oli. «Nõus, härra, te külale ei juhtu midagi, aga näidake meile teed Chateaufaufi!» Kui mõisnik koos nendega läheb, ei saa ta nende kohta mingeid uudiseid levitada. Teel kõneles ta ainult õukonnast, et välja paista kui suurilma mees, tundis ka kõiki daamide armukesid, iseäranis Navarra kuninganna omi, ja luges need ta abikaasale ükshaaval ette. Kui nad nüüd ööseks Chateaufaufi linna jõudsid, juhtus, et Frontenac kõneles müüri oleval ohverseriga, kes seespool müüri käsutas. «Avage oma kasid jale!» Linn kuulus Navarra kuninga dominiumi. Niipea kui maa-aadlik seda käsku kuulis, tabas teda jäik hirmu-vaevaga suutis d'Aubigné teda veenda asuma enda päästmiseks rajale, mis kuhugile ei viinud. «Ja kolme päeva jooksul ei jõua te, olge nii lahked, koju!»

Nad ainult ööbisid ja ratsutasid ka juba minema, ühe jutiga kuni Alençonini, ja see linn asub Pariisist eemal kaugemal kui poolteel teel ookeanini. Nad saavutasid sellega oma reite jõuga. Seni pidasid hobused vastu, kuna nad meeste reite pidevat jõuda tundsid — ja selle sarnaselt olid niihästi Ahilleus kui ka Karl Suur* kõrgi kuulsate kaaslastega oma kuningriigi risti-põiki lahkunud.

KUNINGLIK PRINTS

Alençonis siis sündis, et kolme päeva looksul ei tahtnud aadlike hämmastav juurdevool lõppeda lõpuks oli kokkssada viiskümmend. Pögenikud on teel muutunud vallutajateks, kelle ees linnad avanuvad ja keda lootakse veel enne, kui nad sinna võiksid jõuda. Lennet levib kuuludus, seal ei aita ühe üksiku mõisaomaniku suu kinnipanemisest — luba Pariisini on kõik. Juurdetikkujad pole mitte kõik alati seda odavat teed peavad kohe iga edu suurendada aitama; ka nad ja aparad tulevad, arvestamata veel, kui paljud neid kohale ajab. Kuuldus kogub neid paljudes otsides kokku, sest Alençon asub Normandia ja Pariisi vahel. See saab neid kätte isegi kaugelt — unustatud uned poolehoidjad on õukonnast. Kust ja mis lausega, kõik võetakse Henri poolt vastu.

Nad said vihaseks esimesed, kes üks esimesteks tahtsivad, iseäranis aga vanad sõbrad. «Sire! Nii ei võidasi minna. Uute hulgas on Pärtliöö mõrtsukaid. Me ei näe siis, Sire, nende laupadel reetmist? Juu-ise ainult veel puudub!» Ja seegi jõudis kohale. «Näe, Fervaques!»

Mis poia jaoks oli nüüd võlgadeta ja juurdeostu suurendatud, siis oli Fervaques mõelnud: «On aeg hoolst truudusetootust Navarra juures välja lunastada. Ma ja Prantsusmaa kuningas oleme tasa, aga too Navarra on mulle palju raha võlg, teda peetakse usvaks suuruseks.» Mõeldud, tehtud, ja Fervaques, keeva kasvuga, langes Henri ees oma kangetele põlvetele, kõik põrandalauad saalis raksusid.

Mitte et Henri oleks jätnud omadele silma pilgutata, «See mees on kuld. Seetõttu on tal oma hind,» nii ütles ta; aga niisuguseid asju ei teinud ausameelne mees kunagi ja jättis pigemini selle asja kordaajamise oma partneri hooleks. Henri otsustas ja surus suud — jäähallile kiilhabemele.

Silpeale reisis salkkond aeglasemalt. Ta suurenes devall, lausa teelõikudel ja kohtades, kus väheseid mehi peatuti. Neid kohti oli neli; viiendasse linna jäid Navarra kuningas ja ta õukond peatuma, kuna nad end

nüüd ja tulevikus teadsid kindlas kohas olevat. Siis asub Anjou's. Veel ühe päeva marss ja nad olid olnud Saintonge'is, kus kindlus La Rochelle mere- ja ookeani vahel kogu aeg äravõitmatuna püsis. Henri ei läinud veel sinna, kuna ta kartis nende vaprate ja leandmatute protestantide otsust. Ta ise — pärast arusaamatut kõhklemist oli ta viimaks kohale ilmunud ja tubli pool tema saatjast olid katoliiklased. Enam, ta oli seda ka ise ja jäi selleks Saumuris kolmeks kuuks, ehkki pastorid teda jutlustele ootavad. Ta ei läinud aga ei sinna ega missale. Tema ees talitasid aadlikud, nii et lihavõttepühadel ainult nende hulgast armulaua käisid. Saumuri õukond «ilma religioonita», imelik ja õigupoolest kohutav.

«Mis seal teha, nad tulevad!» mõtles Henri. «Nad tulevad minuga üha kasvavate hulkadena, kuhjavad laadid täis ja asuvad laagrisse väravate ette. Neile on kõik, kas ma olen hugenott või katoliiklane. Mina olen kuninglik prints ja pean rahu ja ühtsuse kuninga jalule seadma. Mind huvitab vähe, mida nad muldavad — tunnustama peavad nad mind. See pole minu jaoks nii lihtne. Mina tulen viimasena, pärast seda kui Monsieur ja mu nõbu Condé, kumbki omaette, on maa kihutanud ja suurt segadust tekitanud. Seda halvem, ei või valija olla, minu juurest ei lähe keegi tule minema, ja olgu ta kas või juba võllas rippunud!» mõtles ta ja kogus poolehoidjaid, et ainult mitte ja kõrval seista, kui Prantsusmaa õukond pidas läbi kimisi mässajatega. «See ma ei ole! Teised võivad mis nad tahavad, mina pole mitte mässuline,» ütles ta igaühele, ja teatud vaatekohalt lähtudes mõeldes seda tõesti. Siis pidas ta end pigemini kuningriigi inimese toeks; millel võib-olla teist polnudki.

Monsieur, kuninga vend, valis endale provintsi isiklikku kaasavara. Condé tahtis neid koguni ära võtta ühele tema usku saksa printsile. Henri laskis oma saadiku kaudu teatada: kuningliku printsina olevat talle tähtis üksnes Prantsusmaa krooni suurus, mitte rohkem ta ei tahtvat enda jaoks; mõistis hukka ka sellist, mida Monsieur nõudis. Aga enne kui kolm päeva konda üle anda Baieri Johann Kasimirile* ja kunni

tükeldada, palju enne taluvat ta — mida siis? Monsieur de Séguril oli ülesanne seda välja öelda, muidu ka ta selle tõepoolest alla neelanud; ja Condé langes oma tuntud raevuhoogu — samasugusesse nagu mõõdöl, kui ta töötas surra, selle asemel et usku vahetada; sai aga katoliiklaseks seitseteist päeva enne Henri. «Minu käskija,» ütles saadik, «lepiks pigem teadmisega. Pärtliöö põhjustajad on jäänud jälitamata ja talumata, kui et ta laseks kuningriiki tükeldata.» See mõiratas, nõnda uus oli see ütlus.

Kõik protestandid La Rochelle'iski vihvastavad ja nad raevu. Henri on parem, kui ta jääb veel neist ühe vähemalt ühe päevateekonna võrra. Esimene tulus nii julge ütluse peale on loomulikult: «Unustajal unustatud. Kelle eest nad siis langesid, need Pärtliööd? Teie, Sire, läksite oma pulma ja viisite meie mahanõugetumisele! Nüüd peavad meie surnud jääma ülemaksuta, selleks et meie käskija saaks paremalt ülesioonilt meie mõrvaritega maa pärast tingida. Tunnustage end religiooni pooldajaks! Muidu unustame teie veel, kes teie ema oli.» Nii kõlab vaprate ja leandmatute protestantide hääl, ulatub ka küllaite küngele, Henri kuuleb seda — oma kiiruga rajatud õnnas, mis on «ilma religioonita». Protestantide juht ei oleks ta olema; selleks aga on nüüd tema asemel keegi teine, ta nõbu Condé, kes varem kohale oli jõudnud. Too on avar, rutakas ega näe poolevahelisest sõjast kaugemale. «Puupead usaldate teie, head religiooni inimesed! Too elab ikka veel härra admiraliga aegades. Ei tpe, et see oleks üks ja sama — kas kuningriik religiooni pärast ära tükeldata või teda isikliku kasu pärast lõhkuda, nagu teeb Tuisupea. Nõbu Condé ja teie ninaga mees on selles ühesugused, et nad midagi ei muud ja ebasobival ajal tulevad. Nad oleksid pidanud sinna jääma, kus nad olid. Aga kõige rohkem tõttu, kellele pole määratud ülesannet.»

Nii nimetas Henri asju endale üksi, sellal kui ta hoo- gu jätkas poolehoidjate vastuvõtmist ja nende arvuga Prantsusmaa õukonna hirmutamist, kuni kullerid sealt kohale saabusid; ja kui juba kord on võimatu rääkida looga, oma endise sõbraga, siis hoidis Henri ikkagi

alal suhted La Rochelle'i kindlusega. Nad pidi teada saama, kes ta on: nende sõber nagu aga kuninglik prints. Nad jäid kindlaks nõudele peab jutlusel käima, vastasel korral ärgu arv religiooni omadega. Nõbu Condé oli neile juba kui kadunud lamba peale kaevanud. Protestantidusest väljatõugatus poleks ta nõole enam minuks ohuks olnud; ja nii muutub ka nõbu kurikaduna ta juba rumal on.

Teiselt poolt ei läinud lugu ka sugugi paratav. Prantsusmaa õukond sõlmis rahu * *Monsieur*'ga. Põlvkondadel *Monsieur* lausa paisus provintsidest, pöörast, pensionidest. Navarra kuningale ei hoida muud, kui et olgu Tema Majesteedi nimel kuberner Guyenne'is, ja sellega kinnitati ainult tema vana. Ta pidi veel rõõmustama, sest mis tal muidu olnud. Ei oma erakonda, ei maad ja iseäranis raha. Igatahes oli ta niisiis päri kuningriigi jaoks — ainult ajutiselt, nagu ta iseendale küsis. Aga pole midagi parata, kui tuleb minna Puuri ja gana lõunasse ja jääda väljalülitatuks suurtest asjadest. Pole teada kui kauaks. Kes mõtleks kümnele aastale — kahekümne kolme aastasele teele see igavikuna.

«Vaja on kannatust, ja seda me õppisime Louvlossis. Edasilükkamine, järeleandlikkus, loobumine sellest, enda sisimas aga visa mõte; selle kooli olemine teinud, selles ei ületa meid keegi. Mu härrad La Rochelle'ist, kas teil peab tingimata parteijuht olema? Peab jutlusi kuulamas käima? Ma lähen, juba. Kes kuningriigi jagamisest osa võtab, võib samuti ka religioone teineteisest lahutada: niisama vastutusest üht kui teist, ainult sunnitu teie kangekaaslikkust. Vaadake minu katoliiklikke aadlikke, nad on rikukamad. Igatahes ei saaks nad mind ka üldse jätta, nad on liiga halval jalal oma õukonnaga. Ma hoian ma endale, isegi kui ma enam missale ei lähe. Jutlusele lähen ma aga, et värvata teid, kes teie kord kangekaelsemad olete. See-ei too teile hiljem juures head. Põikpäid ma ei salli, ehkki nende hulgas on ka need kõige vooruslikumadki, ja keda ma siis ei

avamini peaksin armastama? Ometigi juhtub, et see võib osineda vooruslikuna ja on ainult rumal ja kurikaduna mille pärast minu ja mu nõo vahel valitseb sõda. Mu vaen. Las seab oma malendid positsioonina aga annan talle mati ühe käiguga, ma lähen sellele» otsustas Henri.

«Kui te teaksite, head inimesed,» mõtles Henri, kui tema tagasiminekut reformeeritud kirikusse kaua ja hüljalt kaalus. «kui te teaksite, et õigupoolest sõlmitakse kõik ainult ühest asjaolust ja tahtest ning heast meelest!» Mis ta selle asjaolu all mõtles, nimelt oma nime kuningliku printsina, ei ütelnud ta kellelegi; sest selles võib muutuda seesmiseks kavaluseks.

Tema õe Catherine'i kutsus ta Niort'i. See on väike linn Poitou' ja Saintonge'i provintside piiril, juba päris lähedal hugenottide Mekale — sinna astub ta alles siis, kui ta on uuesti protestantide hulka vastu võetud, et võiks vaja oma tagasitulekul häbeneda. Kolmeteistkümnendal juunil taganes ta pidulikult katoliku usust. Tema tõendina seisis tema kõrval Bourboni printsess, tema õde, truu protestant ka kõige raskemal ajal. Sellel kuu kahekümne kaheksandal läks ta La Rochelle'i. Üllid ei tarvitsenud ta laupa langetada, ja ka tema kaks helisesid kellad, nagu kunagi tema armsa ema, kuninganna Jeanne'i auks, kelle kindlus ja pelgupaik kunni alati oli olnud. Tema ise oli seda linna piiranud katoliikliku väega; seda mäletasid mõned, need vaikselt, kui ta mööda läks, ja müksasid üksteist, käed rusinades. Talle ei jäänud miski nägemata. Vaja on kannatust. Kuid egas keegi sellepärast ei mõtle veel kümnele aastale — see oleks ju igavik.

Ka katoliiklikud härrad olid tema juures, meelega üllas ta neid siinsete müüride vahel. «Mul on maal veel teisigi kui ainult teie. Need ei ole kiindunud ühes religiooni, vaid ainult minusse ja kuningriiki, mis kunagi peavad olema üks ja seesama.»

Ta ei öelnud seda kellelegi, või õigemini, ajas sellesse ainas ainult korra juttu kellegi Périgord'i aadlikuga, muide sellesamaga, kes ühel kunagisel päeval oli olnud tema saatjaks siin mererannal, ja ka joomakaaslasteks üllid nad saanud seal all ühes pihtasaanud majas. Kuna

härri Michel de Montaigne koos õukondlaste ga sisse tuli, siis tegi Henri teiste juuresolekul, nagu tunneks ta teda eriti, ei kõnetanud teda, vaid naeris imelikult temast mööda, härri Michel aga naeris täpselt niisama diskreetset. Niipea kui sai, saatis ta kogu seltskonna minema; tema märguandel jäi ka ainult too üks.

Jahedas saalis kahekesi temaga, kaelustas Henri ta ja viis ta käekõrval lauda, pani sellele ise ka kaks kaks klaasi. Vaene aadlik lõi temaga vapraalt kokku, ehkki tal joogist midagi head polnud ood. Sellest ajast, kui nad teineteist polnud näinud, kannatas ta neerukivide all. Tookord oli vanaduse eel, teda kurvastanud nagu tegelikkus; ja seda tund nüüd. Ta hakkas pihta supelreisidega, pidi nendega kama kuni lõpuni. Teda oleksid jutuainetena kõigil kem kõitnud iga liiki ja iga maakoha allikad, sam ka rahvaste kogemused nende kasutamisel, sest il lased meelsamini jõid vett, sakslased enamasti su sid. Ta oli teinud kaks tähtsat avastust, mõlemad v ajal tuntud ja pärast seda unustatud. Esiteks: in kes ei kümble, elab mustusekooriku all ummistat pooridega. Teiseks: looduse hooletusse jätmist inu poolt kasutab teatud kildkond oma isiklikuks hüv Arstikusest oleks neerukivide all kannataja voo pikalt-laialt pajatada, appi kutsudes keiser Hadrian filosoof Diogenese ja paljud teised. Ta loobus ko sellest, jah, tal õnnestus jutuajamise kestel oma ka lähemad mured tõesti unustada.

Kui Henri talt küsis, mis eesmärgil ta siia tuli, tulnud aadlikul hoopiski mõttesse rääkima hakata supelreisist. Ta ütles, et ta tahtnud üles otsida inu uudsuse, õukonna ilma religioonita. Henri vastas talle et ennemini võiks rääkida õukonnast kahe religo niga — mille peale härri Michel de Montaigne lah rahulikult naeratades vastas: see on seesama. Ka religioonist võib ainult üks õige olla, ja ainult ü järel tuleks käia. Kes selle kõrval lubab vale religioo see ei tee mingit vahet ja võiks õieti mõlemata olla.

«Mis tean mina?» põimis Henri jutu sisse. See oli talle unustamatuks jäänud nende esimesest jutu

olukusest saadik ja sobis siia suurepäraselt. Ta kaas ne ei salanud seda; ta kiigutas pead ja arvas ainult, seda tuleks jumala ees ütelda. Jumal oma teadmisi lahkes meiega ei jaga. Seda enam oleme määratud elama maapealseid asju, siin aga jõuame enamasti maamisele piiripidamise ja kahtluse kaudu. «Ma onstan keskmisi, tasakaalustatud natuure. Mõõdukuse ndus isegi heas oleks mulle peaaegu vastumeelt, igal dul aga lööb see mul suu lukku ja ma ei oska sellele me leida.» Ta tahtis veel Platot mainida, kuid Henri ultas talle elavalt oma rõõmu, et härri vähemalt nga hästi läbi saab. Nad pidid oma karikad tühjen- ma heznaaberlikkuse terviseks, nende lõunas asuva u auks. Seda tegigi aadlimees, mõtlemata oma rukividele. Vabamana südames, tänu veinile, ja utavate palgetega laskus ta kohe suurima avameel- em. Ta loetles noorele mehele, kes ta vastas istus, ee, mis toda juhtis, ta vaenlasi, ebaõnnestumisi, i meeleheitlikku kõikumist kahe usutunnistuse vahel, ta jääda tühjade kätega, jääda üksi ja isegi ilma juur-. See on valitute saatuse, mis selliseid katsumusi daga kaasa toob, ja õieti ainult sellepärast, nagu mes, oligi Montaigne siia tulnud.

Ta tahtis näha, kas mõõdukas, kahtlustele kalduva unuga inimene suudab end edukalt kaitsta mõistu- me liialduste eest, mis teda kõikjal ähvardavad. Sel- pillab inimloomus end ju pidevalt, nagu õpetab aja- ja kinnitavad vanad kirjanikud. Pimestatud, kes oll määratsevad ja midagi ei märka — sellisena näi- end reeglina inimsugu. Harv surelik, kellele taevase mda poolt on kaasa antud terve hing, peab seda ja jõhkrate haigete eest kavalusega ära peitma, du ei jõua ta kaugele. Suurem osa inimkonna ajast kulunud ta hingeliste haiguste puhkemistes ja kulub ta nendega. See on isegi veel õnn; sest hingevalud, vähemalt välja löövad, on veel kergemad, *omnia in aperto leviora sunt*.*

Seejärel tõstis ka tema klaasi, et terviseks juua. Ta Pariisis olnud ja Liigat näinud. Selle raske hinge- alguse õnnestunud puhkemise peale palus ta Henrid ma klaas tühjaks juua. Seejärel rääkis ta nii veendu-

nult ja kindlalt, nagu oleks ta ise olnud võitlejaks ja selle hispaania kulla vastu, isegi kannatlikuks p hoidjate värbajaks, isegi kuningriigi pärijaks — «Liigal on veel ees tema tõus ja langus, pärast tuleb teie aeg, Sire. Me ei küsi, kui kaua te võib kesta ja kas teile ei järgne uuesti see tavaline hullus. Ärgem selle üle muretsegem. Ma näen ka mafa veel oma kroonitud kuningat.» Seejuures vabandust sid teda tegelikult juba ta harilikud kehalised vabandused. Peale selle pani ta oma pealtkuulaja juures tähelepanet tud märke selle kohta, et oli küllalt rääkinud, ja ta läks sis püsti.

Henrid aga liigutas kõige tugevamini üksnes ta teadvus: selle pihta löid kõik aadlimehe sõnad otse vastu helisevat metalli. Ta hüüatas:

«Teie ütlete seda, sõber! Ma olen kuninglik print. Pikkade sammudega jooksis ta läbi toa ja hüüas: «Kuna ma olen kuninglik prints, jõuan ma kõigist üle. Sealt on mul pärit mu õigus ja talent.»

Montaigne vaatas talle järele. Ta ise oli küll pigem sõandanud vaadelda inimeste ja aegade terveid ja lagedeid hingi. Ometigi noogutas ta ja ütles: «Nii ma arvan.» Sest talle näis ja sai iga hetkega selgemaks, nad olid kooris rääkinud: erinevad noodid — üks ta mõnna. Ta kummardas, et ära minna, kandes lõppsõna ette.

«Üks nimi seisab paljugi eest ja seletab, mis ilal peaks seletatav. Keegi florentiini kunstnik, kelle sõnad teoseid ma ülistasin, kavatses end minu ees õigustada, kuna ta need teinud oli, ja ta ütles: ta poleks midagi suutnud, kui oleks puudunud eelis, et ta põlvkonnas Canossa krahvist *. Teda nimetatakse Michelangelo.

Henri tõttas lahkuja juurde, embas teda veel kord ja ütles talle kõrva sisse: «Mul pole mingeid teoseid, ma võin neid luua.»

MORALITE

Le grand danger du penseur est d'en savoir trop, du prisonnier d'hésiter trop longtemps. Voilà ce que de luxe, qui a des loisirs et des femmes, retenu par

... en même temps que par les amusements désa-
gés de son esprit. Cependant il voit des fanatiques
poules entamer la moelle même d'un royaume que plus
il devra redresser. Heureusement qu'il lui reste des
pour l'admonester, une soeur pour le gifler à
l'imp, et que même un spectre le relance afin de lui
ppeler son devoir. Au fond il n'en faut pas tant, et
un jour venu de lui même il prendra son essor. C'est
belle santé morale qui lui donne l'avantage sur tous
immodérés de son époque. Comme un certain gentil-
homme de ses amis, l'immodération dans la poursuite du
même, si elle ne l'offense, elle l'étonne et le met
peine de la baptiser. Par contre, il possède le mot
propre par lequel il signale et ses qualités et ses droits.
«Appuyant sur son titre de prince du sang c'est en
l'honneur sur les prérogatives de sa personnalité morale
qu'il insiste.

MORAAL

Suureks ohuks mõtlejale on liiga paljust aru saada
vangisoliijale liiga kaua kõhelda. Seal ta on, see
üksuse vang, kel on jõudeaega ja naisi, kes oma lõbus-
use ja oma vaimu viljatute meelelahutuste poolt laseb
kinni pidada. Sel ajal vaatab ta pealt, kuidas
muuhneed fanaatikud kuningriigi surmaohtu saada-
vad. Õnneks jäävad talle sõbrad, kes teda õigele teele
juhivad, ja õde, kes talle parajal ajal kõrvakiilu annab,
ah, ilmub isegi välja üks vaim, kes teda jälle mõistu-
de tagasi toob, et talle ta kohust meelde tuletada.
Ometi polegi nii palju vaja, ja kui tema päev on tulnud,
teeb ta niikuinii oma lennu. Ta enda moraalne tuge-
us annab talle üleoleku oma ajastu üldisest mõõ-
dukuse puudusest. Nagu ta sõprade hulgast ühel aadli-
mehele lööb mõõdukuse puudus isegi heas suu lukku,
kui see talle lausa vastumeelt pole, ja ta ei oska selle
püks nime leida. Seevastu tunneb Henri võlusõna, mil-
lega ta oma andekuse ja oma õiguse teatavaks teeb.
Nii kui ta end oma kuningliku printsi tiitlile toetab,
kui ta tõeliselt kindlaks oma moraalse isiksuse ees-
õigustele.

ELU VAEVAD

«MINU VAIKE LAHING»

Nérac on linn keset maad, linnud lendavad tavaliselt oinad liiguvad müdinal ta väravate ees ja avastased põllud ümbritsevad teda äärmise viljarikkusega seda kõik juba tuhat aastat. Inimesed klopsivad peaga ja nahka, lõhuvad kive või raiuvad liha, roheline B. ääres seisavad nad ja õngitsevad. Iga kord aga, relvastatud ratsanikud teel tolmu üles keerutades viiakse liikuv vara kindlasse kohta ja minnakse m. vastu tühjade kätega, lootes jääda puutumatuks. Ei usaldada müüre ega kraave, samuti mitte isandaid, katoliiklasi ega hugenotte, kes parajasti käsutavad Järgmised, kes juba teel on, löövad need maha ja kihutavad minema. Kodaniku pääsemine seisab ikk. selles, alistuda igaühele, kes tahab, ja seda nad teevad. Néracis käivad ühed missal, teised jutlusel, ja v. vald uue vallutaja religioonile väidavad nad seda v. toda uskuvat.

Noor Navarra kuningas, kui ta õnnelikult vaba ol. vältis oma pealinna Pau'd, sest seal oli ta ema, kuninganna Jeanne, oma kõrges usuõhinas protestant. sallimatuks teinud. Henri valis talupoegliku Néraci oma peatuspaigaks ja õukonna asukohaks, sest see on Albret' krahvkonnas, tema emapoolsete esivanemate põlises valduses, ja oli kaunis täpselt keset maad, mida ta pidi nüüdsest peale valitsema. See koosnes tema oma kuningriigist ja Guyenne'i provintsi pealinna Bordeaux'ga. Tema kuningriigiks olid ikka veel järgmised

linalad: Albret, Armagnac, Béarn, Bigorre ja Navarre. Tema aadlikud ja hugenotid olid sel ajal, kui ta Louvre'is istus, tagasi löönud niihästi vana Montluc, kes Prantsusmaa kuninga ülesandel nende juurde tungis, kui ka hispaania sõdalaste parved, kes gedest alla tulid. Uue kuberner, keda ka kuningaks nimeti, maa ulatus piki Püreneesid ja ookeani rannikuni kuni sinnamaani, kus Gironde ookeani voolab. See on Prantsusmaa.

Vabaduse õhk joovastab nagu vein, jookuna tuules ja väikeses. Vabaduse leib on magus, isegi kui ta kuivab. Läbi maa ratsutada pärast pikka vangipõlve on harva koju tulla ja kõikjal kodus olla. Ei vahte m. puhke, puha sõbrad. Nii on hea hingata, sellest on iga karjatüdruk ilusamaks, kui oli vangisoliijale o. n. Te ei näe küll kõige paremad välja, kallid maalased. Olete kõvasti alla käinud, sel ajal kui ara olime. Selles on süüdi Montluc, hispaanlased ja mõlemad religioonid. Kes siis suudab seda välja lastada, usuhullustust ja alalist surmaohtu. Meie me selles asjas ka kaasa rääkida. Enamalt jaolt jät. te maha oma äratallatud põllud ja mahapõletatud l. provintsis on neid neli tuhat. Teist endist said üks röövlid, ja ma mõistan seda. Sellele kavatsen aga lõpu teha, ja siin peab valitsema rahu.

See oli kindel veendumus, kuna ta uuesti pihta hakk. et kõik võivad ka uueks saada. Rõõmus ja kannat. olla on ometi kerge? Väikesed linnad on aga tõrk. ja kangekaelsed halbade kogemuste tõttu, nad tõm. n. silla üles, kui me tuleme.

«Turenne, sinu hääl kostab hästi, hüüa neile üles, et berner annab kõik olnu andeks, ja et selle eest, mida võtame, me ka maksame. Nad ei taha? Ütle neile, on nad mõistlikud. Kui me juba vägivallaga nende n. sisse oleme tunginud, siis rüüstatakse. Minu arv hellitab selles suhtes juba lootusi. On ka õige ole kunagi olnud teisiti.»

Siis rüüstati pisut, vägistati veidi ja poodi ka heade n. kommete kohaselt. Teadku see väike kuri linn, tal on uus isand. Siis jäeti üks kapten väheste sõdu. dega maha, ja jälle kehtis kuninglik käsuvõim mõne

miili võrra kaugemal. Kuninglik prints kait-
ringi ratsutades. Ta ütles nagu möödaminnes
sõbrale, kas d'Aub'gnéle või isegi verinoorele
«Sinu võtan ma oma salanõukogusse.» Kui ühel
ka Mornay saabus, tahtis ta, et vürsti salanõu-
astuks tegelikult kokku Néraci lossis: Du Plessis
nay oli riigimees ja diplomaat. Kuid esialgu tehti
harva.

Kord koduteel sai vürst teate, et kaupmehed
paljaks riisunud. Sinna galopis! Kes oma vara
sai, maksis meeleldi maksu — mitte nii nagu talu-
kes oma raha maa seest välja ei kaeva, pistku
tal kas või talu põlema. Aga ta jäi sellest pealt
võlgu kubernerile, kes tal elu päästis ja ta tütarde
Vabatahtlikult võtsid tütreid mõne noortest hoo-
enda juures vastu; enamasti oli selleks kuberner
võis teada või ka mitte. Sel viisil saatis Henri
tegasid väiksemas ulatuses, mis oli aga suure alga-
ja väikse ala korra, ülalpidamise ja peatse taastu-
tamise eest nägi ta esmajoones vaeva.

Väga selge oli taevast, hõbejas ta valgus, ja
olid nii mahedad, kui kuberner ja ta nõunikud, kes
mini ta sõjamehed olid, pärast oma tööd roosiva-
ses valguses juhusele vastu ratsutasid. See on aga
mitte teada, kus sa sööd ja kellega sa magad. Lõu-
sündis kõik luuravate pilkude all, ja eestubades
tati sellest. Seda meelsamini külastas ta nüüd va-
inimesi, tihti ei tundnud need teda, tema sooniline
mus kulunud sametist ei teinud temast tähtsat
ka kasvatas ta endale parajasti habet ja kandi-
viltkübarat. Raha tal kaasas ei olnud, supi eest, n-
keedetud kapsast ja hanelihast ja nimetati *garbure*
ja punase veini eest, mida võeti vaadist, ei nõud-
nad midagi: hiljem tuli siiski neile raha tema
kambri poolt Pau'st. Vaesed olid talle loomu po-
lähedasemad kui rikkad; ta ei uurinud miks, ja
oleks olnud raske sellele vastust leida. Kas ehk
pärast, et neil oli terve lõhn, mitte niisugune
Prantsusmaa kuningal ja ta lemmikuil? Tema
riided olid täpselt niisama tugevasti higist läbi
nud, kui ta nende inimeste seas istus. Või nende

väljenduste, hüüdnimede pärast, mida nad iga-
õnneksid? Temalegi tulid huulile alati sellised
asemel, isegi kõige auväärsimate kohta oma
lost. Vaesed on kergesti heatujulised, ja seda oli
ise.

enalegi teadis ta, et ta ei olekski tohtinud teistmoodi
Maal nelja tuhande tulekahjuasemega ja metsistu-
shvastikuga ei uhkeldata ringi ligipääsmatu isan-
na. Üks niisugune oli siin olnud; ta ei olnud karm,
maga ihne — ainult uhke, lubamatult uhke olevat
ol olnud lihtsa mehe vastu, sellepärast olevat too ta
nud. Henri oli hoiatatud; egas ilmaaegu ei nähtud
kulunud pükstes. Kui ainult tugevad musklid sealt
ja pressisid! Peale selle laskis ta ise kuulduse lendu,
üks asja olevat tema puhul võimatud: tõsiselt jääda
lugeda. Tõsidus on lihtsale mehele juba pool uhke-
mus; kes aga loeb, on siin võõras ja võib oma teed
oma, mida suursugused inimesed siis enamasti ka-
ul. See mitte. Ta elas maal ja tal polnud mitte
ult lossid, ka veski oli tal, sellega talitas ta nagu iga
mõlder; teda nimetatigi nii. Barbaste'i mõldriks
sid nad teda — ja ei pärinud pikalt, kui tihti ta
poolest oma veskis viibib ja mida ta seal teeb. Nii
likult ei uuri rahvas iärcle. Ehkki ta õpetatud in-
tumbusaldab, aitab talle endale tihtilugu sõnast, ja
otsi selle tagant midagi.

Kuningas, ehtne kuningas on täis saladust — aga
ta poleks ta hinnalises riietuses: äratundmatuna ja
ga väiksena on ta kuningas ise. Sa tunned ta äkki
ja su süda jääb toppama. Kord jahil olles kaotas
oma saatjaskonna, ja ühe puu jalal istus keegi talu-
poeg. «Mis sa teed seal?» — «Mida ma küll tegema
aksin. Kuningat tahan näha.» — «Las siis käia, istu
selja taha! Me sõidame sinna, ja sa vaatad talle
gu kord ja kohus otsa.» Talupoeg tuli hobuse selga,
teel küsis ta, millest kuningat ära tunda võiks. «Sa
ol lihtsalt tähele panema, kellel kübar pähe jääb, kui
teised selle maha võtavad.» Nüüd jõuab ta jahi-
llskonna juurde, ja kõik härrad paljastavad pea.
Noh?» küsib ta talupojalt, «missugune on kuningas?»
ta vastab aga talupoegliku kavalusega: «Isand! Teie

või mina, üks meist peab see olema, sest ainult
kahel on kübar peas.»

Nende sõnade taga peitus hirm koos imetlusega kuningas vedas talupoega ninapidi, siis näi-
vajas vajaliku ettevaatusega ka kuningat. Sellest peab
gas õppima. Lihtne mees jätab juhuslikult kübarat
nagu ainuüksi temal on, istub tema selja taga lo-
ei tohi aga seejuures unustada ei oma imetlust
hirmu. Iga kord algab seiklus ülemeelikuses ja
õpetusega. Heatujuuliselt ratsutas ta kord Ba-
linna, sest linn oli teda sööma kutsunud. Kui ta
kohale jõudis, oli laud vabas õhus kaetud, rahvas
ritsetuna pidi ta sööma, neile vastust andma —
lähedale kui nad ka trügisid, et tema suppi ja
nahkvammust nuusutada, ta pidi naerdes kõ-
keelemurret kõneldes veel kuningaks ja salaja
jääma. Tal õnnestus see ilma vaevata, kuna ta
lihtne, aga ta mõistus polnud seda mitte. Kui ta
sugusest loost hästi välja tuli, tundis ta otsekui
tust pärast õnnelikku lahingut. Riskeerimise
hädaoht unustatud, see lõbustab teda ja ta andub

Kui ta ise vaeste poole külla läks, võis ta neil oma hädasid kurta, ja seda viha ning huumoriga, l. omal viisil. Nad vandusid tema ametnikke, kes salaküttimise olid ära keelanud; siis võttis ta ise jahile kaasa. Nad said kuulda, mis tal südames oli asetäitja, härra de Villars'i vastu; selle oli Prant maa õukond talle krae vahele saatnud vana Mont asemel. See Villars luuras tema järele, nagu olid nad veel ikka Louvre'i 'ossis. Bordeaux' linn ei lask hugenottide kuningat sisse, ja kuna Henri selle võidetu oli, esines ta ükskõiksena. Ainult vaeste inimeste lauas, kui näod juba õhetasid, puhkes ta viha, ja liirist sai nende juures mässaja, seda olid siin kõik religiooni omad. Nende protestantism oli nende religioon ja see sai ka tema omaks. Ta jagas vaeste inimeste usku.

Hugenottide jõugud rändasid ümberkaudu ringi nõudsid kontributsiooni põletamise ähvardusel hästi kui teised — esmalt iga kord kirikult, läksid esialgu minema ja kolme päeva pärast tuli siis

Ja härrastemaja kätte, kui selleks ajaks polnud lüna-
muretsesetud ja kohal. Ahvardatud aadlik kihutas
neli, aga kuberner polnud alati kohe lossist leida.
Võtab oma aedades Baïse'i kaldal, nii sai kuulda
hülja. Aedade pikkus on siiski neli tuhat sammu,
ja pikka sammu. Vaadake järele härra, kas ta pole
seal! Jõeke ja kõrged puud, nuude võrad kalduvad
tõrssi nõörsirge allée kohal, mida nimetatakse
enne'iks *. Pargist, mis teie jaoks on vaba, viib üle
d lilled ja apelsinide kasvuhoone juurde. Ärge liialt
ake, härra, ega teil ole siis juba tuli lahti. Te võik-
temast tähelepanematult mööduda, vaadake järele,
u. kivist kaevude juures ja kõigis lehtlais. Navarra
mpas istub võib-olla kuskil ja loeb Plutarchost. Üle
on kuninga paviljon ja seda valvatakse. Te tunnete
le ära punasest sindlikatusest. Punaselt ja ereval-
d peegeldub see vees. Ärge ainult püüdke sisse tun-
d härra, hoidke end! Kui kuberner peaks seal pea-
s pole kellelgi õigust küsida, mis tegevuse juures
onub ja kellega!

Hinnunud aadlik lahkus midagi saavutamata Néraci
 Ta süda oli täis kibestumist hugenotist kuber-
 neri vastu. Kui aga kolmandal päeval röövlid oma luba-
 kohaselt tagasi pöördusid, kes tungis neile kallale,
 kes polnud lõpuni nähtavale ilmunud? Henri laskis
 kaitsevedaja üles puua, täiesti nii, nagu polekski
 religiooni omade hulka kuulunud. Mehed tegi ta
 oma sõduriteks. Härrastemajas sõi ta õhtust; aad-
 lik oli üliõnnelik kogu oma perega, ja saatis viivita-
 ta oma sugulastele ja sõpradele teate oma õnnestu-
 sa päästmisest hugenotist kuberneri poolt. Tõepoolest,
 suure kuninglik prints! Meil tuleks teda ikkagi arves-
 ta — kunagi, juhul kui troonil enam teist pärijat pole;
 ta see on alles kaugel. Senini las ta kaitseb meie
 riiki omaenda usukaaslaste eest. Ta on eelkõige sõja-
 meister distsipliini nõudma ja kõigi metsikute
 sõdade või relvastatud nadikaelte vaenlane. Kes end
 tegi pealiku juures nimekirja ei lase panna, saab
 hukustada; kes aga vande on andnud ja ikkagi jalga
 ei tõsta, võimalust mööda koguni palgaga, seda karista-
 kse surmaga. Ka on viimaks jälle olemas turupolitsei.

«Asi läheb edasi,» mõtleb Henri, kes selle eest liitseb, et sellised kirjad ja jutud hoogu lähevad tähtis on tundmatute usaldus: see võib isegi muuta.

Palju oleks saavutatud, kui näiteks kujutada, et maal on ainult veel üks ja sama religioon! Tema oli segu mõlemast usutunnistusest; ta hoolitses eest, et see uudsus silma torkab ja et seda hinnata. Oukonnas Néracis oli tal niisama palju katoliiklasi protestante; enamik aadlikke teenis teda tasuta isiku ja tema ürituse pärast, ja kõik olid samad austusväärsele rahupüüdlikkusele — mida alati oodetud hoida. Mis puutub kuningasse, siis seisid tal Roquelaure ja ta Lavardin* niisama lähedal kui vaid ta Montgomery* ja ta Lusignan; ta ei pööranud enam üldse mäletavat, et viimased kaks olid teiste religioonist, kaks esimest aga mitte.

Tegelikult oli see tal siiski hästi meeles, kuid ta ei dis sellegipoolest julgust hoolimata kokkuleppel valitsevast tõekspidamisest valjusti öelda: «Kes on kohust täidab, on ka minu usku, mina aga olen usku, kes on vaprad ja head.» Ta ütles seda vaid kirjutas kirjades, ehkki talle oleks võinud keerata nendest sõnadest silmus. Tal oli aga seljataga Louvre vangipõli, vale, surmahirm; ta vaatas tagasi tagasi gutele usu pärast. Just tema oleks võinud kõike sellelikku vihata. Selle asemel viitas ta ainult veel selle mis inimesi ühendama pidi, ja see oli, olla vapper hea. Loomulikult mõtles ta seejuures oma mõtet vaprad — seda on nad küll. Isegi Louvre'is oli enamus meist vapper. Headus? Veel hoiduvad peaaegu tagasi, et headusest mitte midagi märgata lasta. Selle peaksid nad mitte ainult vaprad, vaid julged olema. Tema ahvatles nad aga ära, ise seda märkamata. Tema lega: sellega, et ta oma headust võrtsitas mõninga lusega. Leebus ja sallivus pole enam inimestele pealustväärased, kui nad tunnevad end üle trumbatutena.

Rahu kuningriigis oli järjekordselt ebaõnnestunud. Seda rahu nimetati *Monsieur'*, Prantsusmaa kuninga venna järele. *Monsieur* polnud oma rahust peale d'Alençon, vaid d'Anjou, ja oli rikaatunud saja tuha

rendisega. Isegi tema saksa väeosad maksis tal kuningas, kelle vastu need olid võidelnud. *Monsieur* tõenäoliselt oleks võinud rahuneda, ehkki ta sellega lühikeses elus toime ei tulnud. Vastupidi, ta läks sõtta, tahtis Madalmaade kuningaks saada ja pidi troonile käe välja sirutama Inglismaa Elisabeti käe järele, kes sel ajal oli neljakümne viie aastane. Pikkade jalgadega kuninganna ja tema väike õllane, nõnda nimetas Elisabeth kahe ninaga meest; paari üle sai õhtuti Néracis palju naerda, kui kuningas ja tema «salanõukogu» veini juures teateid vahetasid. Muidu oli aga rahu, mis *Monsieur'* nime all, ebaõnnestunud. Pariislased polnud isegi mitte tema läinud, kui kuningas laskis tulevargi korraldada. Jultunud Guise'i Liiga tegi õnnestustööd, ja harva kuigi kuningriigis lauda, mille ääres koos istuti ega rahu, mida keegi usub. Seepärast kutsus Prantsusmaa kuningas kokku seisustekogu* oma lossi Blois's. Protestantlikud saadikud ei sõitnud enam sinna, nad ei läinud liigagi hästi, kuidas petetakse. Aga Navarra kuningas laskis rahu poolt kirjutada oma diplomaadi, kardinali Du Plessis-Mornay kaudu, ja eelkõige kirjutas ta.

Teistele kõigil, nii protestantidel kui katoliiklastel, oli ainult üks mure, vastamisi kahju teha. Viimased kui varem nad nõudsid vägivalda, esimesed aga garanteerisid julgeolekut. Kes aga on nõrgem, ärgu koputagu kätt, vaid soovitagu sallivust ja headust, nende voo- ruse kaitse all suurendab ta kergesti oma võimu. Voo- ruse aga, ühendatud võimuga, omandab rohkem poolehoidjaid kui kumbki neist üksinda. Oma eesmärkides läksid Henri ja tema saadik teineteist, läksid ka üksteisele vastu. Mornay sokutas oma kirjatüki seisustekogule ühe hästimeelestatud katoliiklase kaudu, et see oleks too selle koostanud, ja ometigi oli see ainult kardinali ja kavala Mornay leiutis. Henri jälle kirjutas, et ta tõenäoliselt palub jumalat, et see annaks talle teada, kas sugune religioon on õige. Siis teeniks ta seda ja võinuks vale religiooni kuningriigist välja, kui võimalik, siis isegi maailmast. Õnnelikul kombel ei lasknud Mornay talle selle kohta vähimatki teadmist tulla; nii ei

jooksnud ta hädaohtu, et tal oleks tulnud oma kodus
tatud kohti ehk ära anda.

Mida ta tõepoolest teha võis, et kodusõda unustada
ei pääseks, seda püüdis ta innukalt — ruttas ka
kui Prantsusmaa kuningas talle oma saadikud
Need pidid teda jälle kord katoliku usku pöörama
seda tema truulinnaga Ageni müüride vahel. Üks
oli seesama Villars, kes teda Bordeaux'sse sisse
nud, teine üks peapiiskop tema enda perekonnas
mas tähendas kõige rohkem, sest see oli Prantsus-
varahoidja. Henri võttis kõik korraga vastu ja
üksikult. Ei ole liial teada, mida keegi ilma tunnet
teta veel ette toob, eriti rahaasjade puhul. Ohisel
gil kurtis peapiiskop rahva kannatuste üle, ja li-
nuttis — kusjuures ta endamisi mõtles, et rahva
on küll tema omad, mitte aga peapiiskopi oma-
just sellepärast oli ka kuningriik ainult temale
määratud. See teade tuli talle igatahes jumalalt
pärast laskis ta ka selsamal silmapilgul oma inime-
üle linnale tormi joosta. Hea Villars oli selle la-
daks teinud sõduritest, keda ta vajas, et tugeva kaitse
oma kuberneriga ette astuda. «Minu väike lahing»
juubeldas Henri salaja, nuttis seejuures veel ikka
kes eraldab rõõmupisaraid teistest. «Minu väike lahing»

Marquis de Villars maksis kätte, see ei vältinud
sugugi kaua. Henri mängib «pikka palli» oma
õues, mida kõrge hoone nelinurk ümbritseb. Ilust
aknad ja kunstipärased sammaskäigud piki fassaadi
lai ja suurepärane kaksiktrepp alla jõe ja aedade poole
kõik selle on ehitanud tema esivanemad juba kakskü-
aastat tagasi, ja kõigi nelja nurga juures valvavad
majesteetlikkust jame torn. Kuid tornivahidki
tüdrukute seltskonnas oma kohustused unustada, ja
ajal hiilib vaenlane ligi, liikudes ühe põõsa tagant
taha ja ühe maja varjust kuni järgmise. Taraga pu-
tud õues viskab Henri pikka nahkpalli. Istuks ta po-
jasti söögi juures, siis oleks söögitoa seina sees kü-
süvendis kükitanud vaatleja, kes jälgib, kas midagi ka-
last pole ümbruskonnas märgata. Liial poleks tohtud
ettevaatust unustada; nüüd on liiga hilja. Kaeblik ka-
jatus kostab; vaenlane on neljanda fassaadi taha

nud, juba hoiab ta kellelgi kõrist kinni. Pallimängi-
d on relvadeta. Kuna tema sõbrad üle välistrepi põge-
vad, kaob Henri majja — ja kuidas vaenlane teda ka-
llem otsib — teda ei leita.

CHATEAU DE LA GRANGE

Ta eemaldus otsijate jalge alt, siis linna alt, siis põl-
de alt. Maa-alune käik, kuhu ta kobades alla läks,
vana ja kõigist elavatest tuttav ainult talle. Ta lei-
tulevahendid, lambi, ja vältis oma väikese valguse
aukusid ja varisenud kohti. Tee tundus talle see-
d vähem pikana kui muidu, kuna ta pettunud vaenla-
de mõtles. Hingamine muutus igatahes siin all ras-
ke; see-eest ootasid teda selle õõnestee lõpul paar
käsivarsi. Ja millistesse kättesse oleks ta praegu
langenud! Viimaks jälle astmed. Ta kustutas
kõrge, tõstis luugi üles. «Ettevaatust!» hüüdis üks
hääle. «Ettevaatust, minu tuvid!» Sest see isik oli
ajasti mõnedel tuvidel kaela kahekorra käänanud ja
linna kohta maha pannud, kust see kuuma nahaga ja
ilusli määrduv mees välja ronis. Päevavalgus
kastis Henrid, ta ei näinud, kes seal oli: Fleurette,
tüdruk, keda ta kaheksateistkümnenaastasena oli armas-
tud, ja tüdruk oli tollal seitsmeteist.

Ta ei ehmunud sellest, et Henri maa seest välja tuli,
tollal niisama võimatu oli tal ka Henrid ära tunda kõige-
alt juba tema seisukorra tõttu, ja peale selle olid
muudatused Henri nägu muutnud, ka oli ta endale
omad habeme kasvatanud. Tema mahedad ja palavad
havad oleksid teda Fleurette'ile kindlasti reetnud, aga
need ta sulges ja pilutas neid; seepärast ei tundnud
Fleurette teda ära. Fleurette'i enda nägu oli muide
naks läinud nagu ta kehagi. Pahameeles oma mahatou-
palud tuvide pärast asetaski ta rusikad puusa ja hakkas
mõnema. Henri naeris, vastas lõbusalt ja läks kaevu-
end pesema. Üks teine kaev oli kunagi nende ühise
pildi vastu võtnud ja oma jumalagajätupilgu olid nad
linna uputanud koos oma viimase pisaraga. «Kui me
pärisk vanaks jääme, teab see kaev meist ka siis veel, ja

isegi pärast meie surma.» See on tõsi, veel hiljem
vad inimesed üksteisele veekogu ja ütlevad: «See
uppus, see Fleurette, sest armastas teda nii väga»
nüüd peab enamik teda surnuks, sest niivõrd ilus
tus peab üksi omaette edasi elama, ilma muutunud
mesteta.

Muudatus. Henri on näo puhtaks pesnud ja ilu
toimu õlgadelt, ilma Fleurette'i poole vaatamata. Le
rette näeb, kuidas kõige näotumast keest koorub
aadlimees. Küllap see läheb nüüdsama trepist üles
kesesse lossi, daami juurde, tema armukabinetti, ja
seintele on maalitud imelikud olevused, pooleldi na
pooleldi kalad, ja nurkadest vaatavad inglisead,
pool see armsa näoga, teisel pool rängenäoline, ja
laest kiirgab päike, sest Kristus on õigluse päike, ja
sinna juurde on kirjutatud, ja Fleurette on seda
nud. Ta korjab oma tuvid maast üles. Parajasti pöördub
Henri ringi, aga nüüd ei vaata Fleurette tema poole.
Nende kohal heliseb õhk unustatud sõnadest. Taevast
võib-olla väga hele, valgus hõbedane, suveõhtud nii mahed
Nad on veel kord elus kahekesi, siin majapidamish
nete vahel. Henri võiks võõra tüdruku, kes seisab lugu
margil asendis, kinni kahmata ja küüni taha tirida
mõtleb tõesti sellele, sealt ülevalt aga võib-olla vaad
keegi. Ta tõttab üles. Fleurette astub oma tuvid
kõõki. Koht jääb mahajäetuks, õhk aga heliseb ikka
unustatud sõnadest. «Oled sa õnnelik minu juures?»
«Nii väga pole ma ilal olnud!» — «Siis tuleta me
meelde, kui kaugele sa ka ei ratsutaks — ja vähe
kambrit, kuhu aed lõhnu saatis, kui me teineteist armu
tasime.» — «Sa oled seitseteist aastat vana, Fleu
rette.» — «Sina kaheksateist, armas poiss. Kui me paar
vanaks jääme...»

Põllutööliste hääled lähenevad. Pole enam millegi
helisevat õhku.

A I A S

Imelik küll, tegu, mille ta ette võttis kuberneri lo
vastu, ei toonud asetäitjale head. Prantsusmaa kunu
gas ei andesta talle seda, nagu Néracis kuuldi. Või on

pigem kallaletungi ebaõnnestumine, mis vaesele
Villars'ile lõpuks koguni tema koha maksis. Aadel kuu
enese tema vastu — mitte ainult siin maal, ka naa
provintsis Languedocis, mille kuberner Damville
huls Henriga liidu. Damville oli mõõdukas, kuulus
«lühiliste» hulka ja tegi meeleldi midagi mõlema usu
omaste vahelise rahu heaks. Kui ainult rahuarmas
tõenäoliselt ajal poleks midagi niisugust, mis koha
maks! Villars igatahes oli enda oma kaotamas,
ja ta vastupidisega liiga kaugele oli läinud. Teda
mängis eriti taga ja tegi tal elu võimatuks provintsi mõ
nuks mehi, marssal Biron. See tegi õnnestustööd
Villars'i vastu rohkemgi kui Henri teadis, ehkki ta
jaga kursis oli.

Sel ajal oli Henril tegemist paljude muredega. Ta ei
hüüdnud õukonnalt saavutada mitte ainult oma asetäitja
gandamist; ta soovis ka tuliselt, et tema armas õde
na juurde tuleks, ja ka oma heast sõbratarist,
Marria kuningannast, tundis ta suurt puudust. Juh
«et ta tõepoolest igatses Margot' järele; vanad õrnu
d ei lahku ilalgi päriselt kehast, mis neid vastu on
dnud. Sagedamini soovis ta mõtles ta sellele, et tema
«oliiklastest alamad peaksid nägema tema kõrval
antsusmaa kuninga õde — isegi Bordeaux' värv oleks
ta lahti karanud! Mis tema väiksesse Catherine'i puu
— oh rutem, Catherine, et sa juba siin oleksid! Pead
mu apelsinide kasvuhoonet imetlema; pead mu papa
lsid rääkima õpetama ja kuulma linde, kelle imekau
at laulu sa veel ei tunne, Catherine, — kanaari lin
d! Peale selle on väikseke nii range hugenott ja aitaks
«kohe religiooni omade juures minu kuulsust paran
da; sest kahjuks pole too päris hea.

See tuli muidugi sellest, et ta palju naistega tegeles.
ga esiteks on olemas palju neid, kes väärivad meie
nastust ja tasuvad selle — igaüks omal viisil, üks
a tugeva lõhnaga, teine puhta õiena. Aadlipreilil on
«busklik ema, Henri ratsutab öö läbi kohtamisele vara
nnimikul. Mis tahes mehe tüdruk on kergemini saadaval.
nüüd oli seal ka ühe sõepõletaja naine, kes elas oma
«hega keset metsa, ja nende juures kohtusid õukonna
«himehed. Sõepõletaja naine armastas oma kuningat

üliväga ja kuningas teda küllalt palavalt, nii et ta ei saanud kogu jahiseltskonna, härrad ja teenrid, vihma oodata, kuni ta ise naise juures lamas. Need kiirid, kevad leegid, mis mitte midagi järele ei jäta, on ju ta. Kuidas see ka oli, aga kakskümmend aastat hiljem, kui ta kuningas sõepõletaja aadliseisusse. Ikka veel nad ta onni metsas ja kadumatuid rõõme. Sest naine on ta lähim ühendus rahvaga. Ta tunnetab seda naises; ta tunnetab see ühendus ja ta tänab rahvast.

Oma õde Pariisist ära tooma ei saanud ta kellelegi, kui oma truud Fervaques'i. See otsekohene mees oli ta reetnud, aga ka Prantsusmaa kuninga oli ta juba reetnud, ja kes on kindlam kui too, keda keegi ei reeta. Fervaques tõi tõepoolest printsessi läbi ta ohtude kuni silani, printsess aga ei jäänud kauaks. Kui ta racy, ta vend saatis teda isiklikult Pau'sse, seal oli ta ja kombed ranged, ka Henri enda omad, nii tihti kui sinna tuli. Pau's, kus neid mõlemaid oli üles kasvatatud nende armas ema, nähti Henrid üksnes oma õega ja tema lapsepõlve haljaste puude all. Väljas asus lemmik, sike, ümbritsetuna kõrgetest puulatvadest; seal oli Jeanne tihti endale pelgupaika otsinud, kui ta oma lemmik lapsega kaunite varjude värskust tahtis tunda. Tema oma hingest arvas jumala hingust kohisemas kuni nagu kohisevad puud. Loodus oli igaviku saladus, tema tema saladustest. Aednikud teenisid jumalat teiste kide all kui preestrid. Chantelle oli nimeks Henri aednikul, kellega ta meeleldi juttu ajas nagu targaga, ja majagi laskis kuningas talie uue ehitada. Peaalleepe kandis *Madame*'i nime, ja see oli Jeanne. Seal jalutas tema lapsed, vend õe poole pead kallutades. Õde mõtles:

«Vaata! Me oleme hilinenud ja õhtu saabub. Aed peab meile täna sügavamana, hämarus kannab teda vaikselt minema tavalisest ruumist ja elust. Isegi kui naine, kes vaadist vett kallab, on sukeldunud sama värvi, mis on õhtusel põõsastikul, ja on kaotanud oma õiguse olla valge ja helendada. Me kõik oleme üksteise võrdsed kui kristlased; eriti siisugusel tunnil on see tõsi. Mina, tema õde, pean temale igatahes vaatama kui oma käskijale, siin aga on ta seda vähem. Kas kõnelda? Need asjad pole mulle sobivad, ja ma kardan neid. Ometi,

mul kiusatus rääkida talle kurikuulsast ballist Agenis.

«Vend!»

«Mis on, õeke?»

«Iliguvad nii pahad kuuldused.»

«Sa mõtled balli Agenis.»

«Õde ehmun Catherine nii väga, et ta seisma jäi. Ta ei polnud tavaliselt peaaegu midagi märgata, ta võis tantsida. Sel silmapilgul aga oleks ta longanud. Ta ei ole Henri ütles kiiresti:

«Ma tunnen seda juttu — muidugi tunnen ma. See on ainult selleks välja mõeldud, et ma oma protestantliku aadlikega Ageni linnast lahkuksin. Algul kavatsesin seal elada, pärast oma põgenemist Louvre'ist. Otsekohe tegid võimalikud kantslist ässitustööd meie vastu. Barra de Villars hakkas kohe laimuga pihta. Aga katoolikud daamid leiutasid kõige hullemat ise, et end lõpetada. Sa pead teadma, õeke, et mõned sinu suguõed lõpetavad lõbu asjadest, mida tegelikkuses pole juhtunud.»

«Jäta see, vend, ja ütle mulle, kas ballil Agenis, kui seal oli täis linna daame, kustutati küünlad äkitselt ära ja su härrade poolt?»

«Ei. Seda ei või öelda. Ma märkasin küll, et suures saalis läks pisut pimedamaks. Võib-olla põles palju küünlaid üheaegselt lõpuni ära. Vahel puhutakse paljast tulemeelikusest leegile, kes teab, kas mitte daamid ise seda ei teel.»

Nüüd vihastas Catherine. «Sa salgad liiga palju. Oleks parem, kui sa vähem eitaksid, siis võiksin ma ülejäänus uskuda.» Seda ei olnud kogenematu tütarlaps, see olnud enam lapselik hääle ega tema kõrged, kohkunud silmad. Henri käes oli kord ehmuda — temaga kõnelema range ema. Vahet võis ta vaevalt nähagi, sest ta oli käes. Nagu poisike tunnistas ta:

«Mu aadlikud tahtsid vist daame pimedas suudelda. Keegi ei kelgi, et ta oleks neilt ka au röövinud. Võimalik igatahes oli olemas, koguni tuju. Hiljem ei tahtnud keegi muidugi süüdi olla, puhkenud skandaali pärast.»

«Nõnda teie käitusite!» ütlesid Jeanne ja Catherine. On need ranged kombed, mida sa meie kodumaal

pead säilitama? Ei, meelsamini näitad sa neile, mida oled õppinud religiooni vaenlaste juures linnalossis.»

Hing jäi Henriil kinni. Mis nüüd pidi tulema talle, teda isiklikult.

«Mitte üksi see, et paljud daamid, kelle au rõõm hirmust ja häbist surid; sul on endale veel teisi õnnetusjuhtumeid ette heita — igal pool maal, kus sa oled ratsutatud ja naisi võrgutatud. Ma ei taha neid sulle ette tunda ja üles lugeda, sa tunned neid liigagi hästi. Sa parema meelega manitsen sind, et sa armastaksid neid nagu lat naiste asemel.»

Henri jäi vagusi. Jutlus, mis sellega algas, oli mõeldud peaaegu matu.

«Esmajärjekorras peame me õppima hoidma oma daameid sõnakuulmises issanda vastu. Sellest alustame peame algama; et aga täielikult sihile jõuda, on tal vaja et meie silmad, käed, jalad, käsivarred ja sääred kõik see kaasa teeks. Julmad käed viitavad südamele, mis on täis tigidust, ja häbitud silmad rikutud südamele.»

Ta rääkis edasi hästi ja musti. Printsess Catherine sai kirju Genfist ja hoidis neid oma hinges — et ta temagi ei pidanud enam kaua selle järgi talitama. Ta vend Henri nuttis pimeduses. Pisarad tulid tal kergelt ka möödapääsmatu puhul, mida tal polnud tahtnud muuta. Sellega mõtles ta mitte ainult omaenda loomulikke vaid ka lähedast sugulashinge, armsa õe oma. Vaevalt võitles vagas ägeduses oma armastusega nõo Charles Bourboni vastu, kes nüüd veel metssigu jahtis. Ilmutas aga isiklikult, siis läheb kõik nii ruttu, et Catherine ei aimagi! Tema lapseliku süütuse lõpp, see oli tema mida vend taga nuttis. Teisest küljest leidis ta selle, mis mõistliku olevat, et ükskord on ka ta õe süütu lõpp. Pooleldi kaasa tundes, pooleldi heaks kiites end, ta südamlilikult õde ja katkestas suudlusega tema panna lause. Siis viis ta õe majja.

Kuna igal õrnusel, isegi oma liha ja vere vastu, igal hingevärinal on rahasse hinnatav väärtus, siis printsess Catherine hommikul kingituseks väikese linn, oma armsalt vennalt — kel seda endal sel ajal veel polnud. See oli tige väike linn, kes teda siinamaani si

tahtnud lasta; Henri pidi selle esmalt oma armsa õe jaoks alustama. Veel palju võluvaid kinke sai õde — hili-mal ajal, kui tema kuninglikul vennal see võimalik oli. Nad olid selleks seitsesada peent pärli, ja ka süda, kuldlikult teemantidega ääristatud; hinda teadis arve-dada. Muide olid tunnid Pau's alati loetud. Ilus mööbel linnalossis kaob uuesti katete alla; Henri silmis see alati kõige kaunimaks. Navarra kroonijuveele kuuluduta ta neil aegadel, kui tal pole kaht sarkigi. Hädale! Rahutumaid maakohti külastadal Ka Margot hõlmele ainult muresid. Ta laskis oma venna François', lahkis Flandriasse põgeneda*, nõõriga oma aknast põletas siis kaminas nõõri ära ja oleks pea-gu kogu Louvre'i põlema süüdanud. Siis läks ta sa-nuti Flandriasse, missugused tembud küll! Nii rää-ki Henri oma salanõukogus.

SALANÕUKOGU

Nõukogu liikmed lähevad ikka kahekaupa lossi. Kahe-molne peatrepp lubab härradel, kes omavahel mitte just ots heal jalal pole, erinevatelt trepipooltelt üles minna. Kõik trepipoole vahelt voolab müüri seest välja all-i-poolringikujulisse vaagnasse. Marmorkäsi-puu kää-nub üle postide nii pehmes kaares, et igaühel tärkab kiu-tus seda käega puudutada. Silm libiseb iseenesest üle kaisihoidlikkude ilustuste, millega armastusväärne pei-tel kivi on elustanud. Aga poolel kõrgusel ühinevad trepikaared ja trepp muutub laiaks, ta muutub üldiseks ja viib vürstilossi. Nooruslikud sammud, valjud hääled, inimik nõunikest tõttab seal üleval läbi õue ja pöördub paremale. Nad kasutavad mõningaid astmeid ja sam-mugaleriid, mis jookseb piki kogu fassaadi; iga sam-mus kannab oma peas erinevat kujutust muinasjutulis-est sündmustest. Tubade ukseid on lahti, päev särab. Juttu astuvad tulijad suuremasse tuppa, võtavad istet kirstudele või puust pinkidele, kogunevad erutatult juttu ajades rühmadesse, kaelustavad üksteist naerdes või lah-kuvad ärritatult — kõike seda sellal, kui vürsti alles oodatakse.

Kuulikindlasse müüri, millel muidu ainsatki pole, on ehitatud vaatluspost. Trellivarbade vahelt tab sõdur alla välimisse õue, siis üle lossikraavi kaudsele maale. Linnavärava taga kulgeb tee, sealvad vaenlased nähtavale ilmuda. Rahu ja julgeolavad rohelise Baise'i mõlemal kaldal, siin- ja seal sildu; üht neist kutsutakse vanaks, teist uueks. Veesirutub üle jõe vaikse La Garenne'i pargini, et ühendab linnaosi omavahel. Lossi ümber elavad kodukud hästi kaitstult. Teist poolt asustavad õukonnad, kes ehitavad sinna endale maju, sellest alates siin õukond on. Käsitöölised, poodnikud ja teenijad trügivad oma eluasemetega rikaste kindlustatud maalähedusse; nii tekib Linnake, kõverate ja kitsaste teevatega, kust tõttavad läbi ojad ja mängivad lap. Väikesed ründavad kisades kõrget vana silda, varonivad ettevaatlikult sillale; ja silla avara kaare pelpilt sügavas vees võtab üksteise järel vastu vaipkõigi nende omi, kes siin elavad.

Üleval lossitrepil istuvad ümmargusel kivipingil härrad, kes Henrid ootavad. Härra reisimantlis on Philippe Mornay, kelle arvates Henri talitab sootuks matult: üksinda teel, saabuva õhtu ajal, hoolimata lest, et on käimas sõda. Jälle on sõda.* Rahu, nimetati *Monsieur* järgi, ei kestnud kaua. Navarra ningas saatis oma diplomaadi välja liitlasi otsima, suurem osa hoidus ettepanekust kõrvale, kuidas igas oskas. Seal on näiteks üks tapetud Coligny nõbu, ja Montmorency on ise olnud Bastilles's surmale lähem kui elule. Ometigi on see tüse mees liiga loid kott maksu jaoks, — õigluse jaoks, ütleb Mornay. Religio jaoks, väidab ta. «Leiged sülitab TEMA oma saat välja,» * otsustab hugenott ja põhjendab ka jahedate nadega, miks nad peavad langema, kõik need, kes religioonist ainult kasu taotlevad ja pole küllalt suured teooritust teenima. Mornay on lahkunud hertsog d'Angoulême juurest, too peab pimesi jahti kuningriikidele iseeni jaoks. Mornay on pärast seiklusi ja hädaohte kohale jõudnud ühe vürsti juurde, kellega ta katsetada tahab, kuigi see vürst senini kergemeelset elu elab. Mitte aga ei olene loomusest, palju rohkem loeb kutsumine

mul on tugevam kui tema äravalitu kired. Oigupoolest on vaga Mornay päris muretu teel hilinevad Henri tust. Too seisab kõrge kaitse all.

«Teld võeti vangi teie reisil siia?» küsis härra ta kõrvipingil.

«Aga mind ei tuntud ära,» vastas Mornay, kehtas ja oli kindel, et parajal silmapilgul löödi ta vaenlased pimedusega. «Kuulake, kuidas lugu oli, härra de Montan. Me vaatasime teie sugukonna maja varemeid, mida kuupaiste lummas, nii et oli kerge muinaslõudesse uskuda. Seal kohtas vanal ajal teie esivanem Melusine'iga ja sai temalt sedasama õnne ja valu, mis naised inimestele alati pakkuda võivad. Haldjas Melusine'süü läbi kaldus meie tahelepanu kõrvale, seetõttu olid kakskümmend relvakandjat varem meil kallal, meie üle kraavi saime. Kogu küsimus sellistel puhudel on osata esineda kellegi teisena, mitte aga välja astuda nagu hugenott!»

«Näe härra pidi naerma. Kui keegi eales hugenotina ei nägi, siis oli see Philippe Mornay. Mitte ainult, et tema tumeda ülikonna kaeluse oli keeratud lihtne valge krae, ei, kogu tema hoiak tegi teda selleks ja ka me ütles küllalt. Pilk ei kutsunud kedagi välja, kuid olnud ka endasse tõmbunud. Pilk uuris südametunnisust — taibukalt ja rahulikult alati sileda otsmiku alt. Kui vanaduseni jääb ta laup kortsudeta, kuna Mornay oma jumalaga selgusel; jääb puutumatuks kiltmaaks kelmisutõmbunud näo kohal, millele tekivad laigud ja kurbusevaod. Nii on see kunagi. Nüüd istub ta ümmargusel kivipingil, noor, südames julge, ja ootab vürsti, kelle tõusu ta saatma peab. Mitte vähematki ei aima Mornay neist sõnadest, mida ta on määratud kauges tulevikus viimasena oma vürsti kohta ütlema: «Meil on alati kuulutada kurba, koledat uudist. Meie kuningas, kuningas, keda ristirahvas viiesaja aasta sees tunneb...»

Väga hele oli taevast, hõbedane ta valgus, ja õhtu lähenes mahedalt. Henri tuli oma aedadest, läks üle uue silla ja käsivars oli tal täis lilli. Kuna ta mõlemaid härruseid ülal trepil seismas nägi, hakkas ta jooksuma, nõudis juba kaugelt oma saadiku ettekannet; kuulas selle

ära, ja ehkki midagi soodsat teatada polnud, kinkis
dikule lille. «Keegi noppis selle õielehed ära,»
Henri. Tahtmatult liigutas ta õlgu jõe ääres oleva
majakese poole, siis sai teistele kõik selgeks. Samal
algas nende kohal üleväl vägev kisa. «Minu hupad
tapavad mu katoliiklasid!» hüüdis Henri ja hüppas
lossiõue.

Tõepoolest oli härra de Lavardin karanud herra
Rosny' kallale, kes seisis nagu noor kukk, tema po-
aga oli vaost väljas distsipliinirikumise pärast. Ta
jäänud aadlikud kisasid kõik kaasa, tuba oli täis kisa.
asjast endast poleks ilalgi võimalik olnud aru saada.
Õnnelikul kombel tundis Henri seda lugu kõige paremini.
«Marmande!» See oli linn, kus kapten Lavardin oli
nik Rosny saatnud lootusetule postile. Henri ise
noormehe ja tema paar arkebuusimeest sealt võitle-
välja tooma, mis ei saanud takistada, et kõik kauni
letsusväärselt lahkusid oma ainsa kahuri ja mõ-
siug-suurtükiga ilma laskemoonata. Lavardin ei t-
nud, et keegi oleks meenutanud, et ta äpardunud
naku Marmande'ile oli ette võtnud oma kuninga
vastu. Nüüd hakkas koguni tema lipnik selle riigi
looga pihta. «Piimahabel» mõirgas ärritatud üles.
«Kui ma teie ninale vajutan, tuleb piim välja.» See
maid tahtis Rosny temaga võidelda, aadlikkudest
aga ühed õhinal selle poolt, teised püüdsid vastu
lahutada. Poleks võinud uskuda, et ühesainsas toas
on kuus või kaheksa isikut, võiks nõnda palju juhtuda.
kõik oli aga õigupoolest ainult elukülluse ja hea
avaldu. Henri ilmus sületäie lilledega, loopis need
aadlikkudele, ja oma Rosnyd karistas ta nagu kord
kohas. Ta ütles talle, et tema teenistusega kõige pa-
mas kompaniis kõige parema ülemuse all on nüüd lo-
ja tema ise, kuningas, võtab ta nüüd kaastundest
nooruse vastu enda kasvatada. See meeldis noormele
oli ta ja muide seda arvestanudki. Kohe tuli talle tagi-
ta vagur mõistlik ilme. Ka Lavardin oli rahustatud,
pealegi embas teda ta kuningas.

Teised aga ägestusid selle või tolle väikese linn-
pärast, mis oli julgenud nurjatult talitada. Navarra
ninga sõjavägi liikus ringi ega jõudnud ilal valmis r-
a

luseadmisega, kättemaksmisega ja korralloomisega.
nn oli salanõukogu, iga liige tohtis vürstile oma arva-
ust avaldada, ja paljud heitsid talle ette, et ta ei pea
da küllalt karmilt. Tema nõbu Condé teostab operat-
one tõhusamalt ja kaebab tema loiduse üle.

See on minu maa. Tema oma see ei ole,» ütles
nn — rohkem endale kui teistele. Ainult Mornay kuu-
seda. Terve salanõukogu rääkis enamasti läbisegi.
luse tähelepanu tõmbas Henri endale, kui ta hakkas
olustama Navarra kuningannast. Ta laskis ühe jala
malt alla rippu, teise jala oli ta enda alla tõmmanud.
roosivart ja luksatas mõnikord nagu sisemisest
nerust — tegelikult aga ei tundnud ta sugugi segama-
nt rõõmu.

Navarra kuninganna oli esmalt aidanud põgeneda
oma armastatud vennal *Monsieur'l*, oli siis talle Fland-
russe ette rutanud, et venna ürituse heaks töötada. Oht-
lik, ohtlik — maal, mida hispaanlased oma kannal
hoiavad, ja suurim kand oli don Juan d'Austria*. «Ku-
ninganna, mu abikaasa, vedas kõiki ninapidi haiguse
käändel, mida ta Spa vetega ravida tahtis. Enne kui
hispaanlased, kes midagi ei taipa, sest teadke seda —
nad kõnnivad nagu karkudel, hoiavad pead niisama kan-
nalt nagu on nende targeldatud kraed ja seetõttu ei saa
nad näha, mis maa peal lahti on — enne kui hispaanla-
ed tema sõnadest üldse aru said, oli kogu maa üles ki-
tatud Tema Majesteedi poolt. Seepeale laskis don
Juan d'Austria tema igatahes suure kliruga maalt välja
ajata. Ohtul enne seda andis ta tema auks veel balli.
Ma pole midagi teha, kuninganna enda vend, Prantsus-
maa kuningas, oli tema hispaanlastele üles andnud hir-
must don Filipi ees.»

Pahameelenaer, koos mõnede vannetega. Mõttes ja
hambad kokku pigistatud, otsustas Henri: «Ükskõik.
Vähemalt tundis minu vaene Margot sel reisil end suure
daamina — kuni väljaviskamiseni. Kuldsed tõllad ja
ametist kandetoolid, seal sees armuline kuninganna,
ja kõikjal blondpäine rahvas, kes talle vaimustusega
joiskab. Ka tema on vaimustatud. Muidu pole ta aga
üldse õnnelik naine, mu vaene Margot, perekonnas, mis
tal on. Ta peaks minu juurde tulema. Ma vajan teda

siin.» — «Kahjuks keelab tema kuninglik vend hugenotiga elab.» Seda viimast lausust ta valjusti märkas, et käre sees ainult üks talle tähelepanu otsa vaatas, tema diplomaat.

«Härra de Mornay,» ütles ta, «kurb küll, aga Prantsusmaa kuningas vihkab oma õde, ja ta ei või meid tema tulla.»

Mornay vastas, et Tema Majesteet, Navarra kuninganna, ei sooviks kindlasti midagi nii südamest pöördunud reisi Flandriasse. «Tema kuninglik vend on meile proua õe vastu ainult Liiga poolt üles kihutatud. Me ei saa sog de Guise...»

«Lähme välja,» otsustas Henri ja lahkus Mornay toast. Nad astusid galeriis mõned sammud, nii kui nad nagu Henri seda armastas, ja pöördusid siis ringi. Henri, kes Pariisi kandist tagasi oli jõudnud, teadis kogu uuemaid Louvre'i mõrvu. Guise hoidis kuningat hirmu ja kartuses. Too põgenes üha sagedamini kloostriksse, enam ei ajanud teda sinna mitte ainult õud teise ilme ees. Peale omaenda surma kartis ta ka dünastia välasuremist, sest kuninganna polnud talle kinkinud ainult poega.

«Ta ei tee seda ilalgi,» heitis Henri ruttu sekka. «Võib lootsid ei saa enam poegi.» Ta vaikis, kellelt tal ei teadmine ja veendumus oli oma emalt. Mornay vaatas talle otsa ja ütles endamisi, et issand jumal on teda õigesti selle vürsti juurde juhtinud. Sel hetkel tundes ta lõplikult ära, kes on Henri — ei mingi Barbaste'i nõder, ei seelikukütt ega kahesaja sõjamehe käsutaja, vaid tulevane Prantsusmaa kuningas ja oma kutsumuse täielikult teadlik. Ta laskis end näida teisena, tarkana ja kuna tal oli aega oodata, sest noorus on pikk. Ent ta ei unustanud ta. Kuna nüüd vürst ühe sõnaga talle oma südame oli avanud, kummardas Mornay. Rääkimist polnud enam vaja, nad mõistsid teineteist niigi. Lihtsa kõnepöördega näitas Henri talle La Garenne'i pargi poole, kus nad kahekesi varsti kohtuvad ilma kõrvaliste tunnistajateta.

Juba segati neid. Henri vanad sõbrad d'Aubigné ja Du Bartas kasutasid eesõigust oma kuningat igal ajal katkestada. Nad tulid joostes üle õue, tormasid trepid

ja sedamaid rääkisid nad läbisegi. Uudis igatahes ei las nende erutust. Markii de Villars oli tagandanud libaõnnestunud kallaletung oma kuberneri lossile asetäitja Prantsusmaa kuninga ees ebasoosingusse ja Lahtilastu kohale astus marssal Biron, kes ka juba kõik oli teinud, et seda ära teenida. Sellel arvamusel oli eriti Agrippa. Täis õnnelikku veendumust kiitis ta asetäitjat, kes puhtast õilsusest oma mõju õukonnas oli mängu pannud sunge eelkäija vastu Du Bartas, kes erineva temperamendiga, ootas uelt mehelt üht riikalikumat käitumist kui oli vanal. Mõlemate armuste vahel jagunes ka salanõukogu, kui nõukogu nimed asjast kuulsid.

Kõige arukamad, nagu Rosny ja La Force*, viimane katoliiklane, nägid Bironis eelkõige kollaste silmadega sapihaiget, äkkvihas oli ta ühel hobusel terve õue mõõgaga ärraaiunud, mis tema kasuks ei kõnelanud. Lavardin ja Turenne, samuti erinevate usutunnisega, olid ometigi ühel arvamusel selles, et marssal Bironi tuleb teatud määral usaldada. Ta põlvneb Guyenne'i provintsi ühest tuntumast perekonnast. Sellepärast juba iseenesest mõistetav, et ta tahab siin rahu säilitada. Seda oleks võinud uskuda. Henri aga luges, selles, mille tema vanad sõbrad olid talle üle andnud. Alles seisis, et marssal Biron saab võimu ja voli-õue piiramatult käsutada kõikjal provintsis ja Guyenne'i maal, Navarra kuninga äraolekul. «Nagu oleksin ma ära — näiteks vangis Louvre'is!» Nõnda sai Henri sel-lest aru. Tal hakkas külm ja siis kuum. Ta rullis kirja-likki kokku ega lasknud ühelgi teisel sinna pilku heita.

MORNAY EHK VOORUS

Väga vara hommikul läks Mornay La Garenne'i parki. Veel polnud üldse vahte välja paigutatud. Kui kuningas tuleb, ei saa nende kohtumist keegi jälgida, ja mida nad räägivad, jääb teadmatuks. Mornay lootis, et kuningas tähtsat võimalust ära kasutab ja et ta üksinda

tuleb. Mornayl polnud hoopiski mitte väike arv oma sekkalöömisest, kus iganes ta seda ka Inglismaal, Flandrias, sõjaasjades või rahu jalutamise puhul. Kuna ta pidi La Garenne'i pargis ootama unustanud ta varajaste lindude siristamise ja laulmise ajal mõtlemast jumala vägevusele, kes lasch dida, et kõige süütum loodus nii lähedalt kokku pöörduda maailmaga; oma poja läbi aga ühendasid mõlemad, sest h'gis ja veres suri Jeesus nagu meie, ja samuti nagu meie, kandis ta endas maailma ainult veel liigutavamad. Mornay kirjutas selle ta kessele oma naise Charlotte Arbaleste'i jaoks. Kolme aastat olid nad abielus, aga tihti ja kauaks lahutatud reiside tõttu, vürstide ülesannete pärast — neile ei aia raha muretseda. Mornay oli sunnitud rohkem ja protsente üles märkima kui kõnesid elu ja surma. Neid oli ta siiski koostanud oma kihlatu soovil, kui teineteist leidsid Bouilloni herisogiriigis, Sedani linnas mis on põgenike pelgupaigaks.

Nende kohtumine oli toimunud kõige rängemas elusurma tõsiduses, kaks aastat pärast Pärtliööd, mil nad mõlemad olid pääsenud ainult selleks, et vaesena tagakiusatuna jumala auks edasi elada. Charlotte'i asjad olid konfiskeeritud, sest niihästi tema isa kui tema esimene abikaasa olid kuulunud religiooni teinistajate hulka: Sõbrad soovitasid tookord noorele Mornayle kasulikumat ühendust; tema seevastu ütles raha ja vara olevat see kõige viimane, millele ta abielu juures mõelda; peaaegad olevat kõlbeline ka mine, jumalakartus ja hea kuulsus. Seda kõike ütles Charlotte, peale selle oli tal selge pea ja ta tegeles teemaatikaga, tal oli terane silm ja ta maalisk. Ta oli tegija vaestele ja äratas aukartust koguni selle maailma vägevates, kuna oli leppimatu kõige kurja vastu. Kõik meelsamini aga andis ta oma tulise agaruse jumala ja riiku teenistusse. Selle, ja mitte raha ning vara, tõi ta ellu kaasa. Mornay tundis end rikkana, kui naine jutustas, et juba tema isa olevat kunagi Strassburg näinud meister Lutherit* teiste doktoritega vaidlema Luther aga polnud iialgi Strassburgis käinud, uuris Mornay välja. Kui aga isa jutt naise mälestustes

lõdalt kirkastus, siis jäägu Charlotte'ile ta vaimustus, Mornay vaigis. Niisugune oli Mornay abielu hügell Charlotte'iga.

«Te saite minust aru ja olete vara jalul,» ütles kord Henri. Ta oli nägematult lehtlasse astunud ja võtnud Mornay juures istet. Ta küsis otsekohe: «Mida arvate minu salanõukogust?»

«See on liiga vähe salajane — ja liiga valjuhääleline,» vastas Mornay laugugi liigutamata, olgugi et Henri oli silma pilgutanud.

«Marssal Bironi kohta räägitakse palju lollust. Eks te? Too on minu aus sõber. See on kindlasti ka teie sõber?»

Sirel Kui ta teie sõber oleks, poleks Prantsusmaa kuningas teda ametisse määranud. Aga isegi aus sõber ei jääks selleks kaua, olles teie asetäitja.»

«Ma näen, et teie mõistust ei hinnata üle,» ütles see Henri. «Meil on tulnud palju õppida, eks, Mornay?»

«Ja teil Louvre'is samuti mitte.»

Mõlema silmad jäigastusid. See läks kohe mööda, Henri jätkas: «Ma pean end hoidma, õukond tahab mind veel kord vangiks panna. Lugege!» Ta tõmbas eelse kirjatuki välja: võim ja volitus marssal Bironile...

«Navarra kuninga äraolekul,» lausus Mornay valjusti järele.

«Minu äraolekul,» kordas Henri ja võbin raputas teda. «Pi enam uuestil» kinnitas Henri. «Kaksteist hobustki võta mind enam Pariisi.»

«Te lähete sinna uuesti kui Prantsusmaa kuningas,» kinnitas Mornay — käeliigutusega, mida ükski õukondlane poleks täiuslikumalt teinud. Henri kehtas õlgu.

«Guise on oma Liigaga liiga tugev. Ma usaldan teile: ta on juba Hispaania kuningalegi liiga tugev, nii et don Illp laseb mulle, kindlustuseks Guise'i vastu, varjatud pakkumisi teha. Ta tahab mu õe Catherine'iga abielluda, ei rohkem ega vähem. Ma ise pean ühe *infanta** saama. Navarra kuningannast laseb ta mind lihtsalt lahutada — Roomas, kus tema jaoks mingeid takistusi pole.»

Mornay vaatas talle otsa südametunnistust uuriva pilguga.

«Mis jääb mul üle,» lausus Henri rõhutult. «Mida vastu võtta. Või teate teie mõnd väljapääsu?»

«Ma tean seda,» lausus Mornay end rangelt ajades, «et te ilal ei unusta, kes te olete: prantsuse ja religiooni kaitsja.»

«Siis peaksin ma kõige võimsama valitseja ilusa paneku lihtsalt tagasi lükkama?»

«Mitte lihtsalt tagasi lükkama ei pea te seda, Prantsusmaa kuningale omakorda teatavaks tegema.»

«Just seda ma tegingil!» hüüdis Henri, naeris ja pas püsti. Hugenoti nägu kirkastus, hetk hiljem olid teineteise embuses.

«Mornay! Sa oled endiseks jäänud. Nagu ükskord süstavas saigast! Sa armastasid äärmust ja mässu rääkisid, et kuningate purpuri hiilgus on tühi põrn, polnud isegi tookord mõtlematu ega öelnud õnne, kui sa Pärtliöö eest said ära põgeneda.»

Ta virutas Mornayle vastu kõhtu, tunnustuse ja rõõm määrgina. «Surma eest kõrvale põigelda, sellega alati iga diplomaatia — ja ka sõjakunst.» Samal ajal lükkas Henri tal käsi varrest ja juhtis ta pargiteele oma kade sammudega, milliseid kulub neli tuhat sellel mõõtmiseks.

Henri ja tema saadik kohtusid teineteisega veel kolm varakult ja nägematult. Tõeline põhjus, miks kuningas saadiku nõuannet ikka jälle kuulda tahtis, jäi teadmatuks, isegi kui keegi neid salaja oleks jälginud. Mornay pidas Henrid tulevaseks Prantsusmaa kuningaks, see'p see oli; tal oli aga rohkem tõendeid kui ainult tema mine teadvus, ainuke, millele Henri toetus. Mõned ilmne olukord rääkis selle poolt, et see kuningriik, kogu õhtumaal just nimelt see, peab kindlalt ühendama ühe kuningliku printsi käe alla. Mitte Prantsusmaale ükski, vaid kristlus «õhkab vürsti järele». Selleks peab enam manduv Filip oma täringumängus kokku võidama maailmariigiga, mis on loojuv nagu tema ise. Selle riigid ei suuda toime tulla ilma pidevalt vabaduse vastu suunatud ürituseta nende väheste rahvaste suhtes, kes veel vabad on. Sellega aga kiirendavad nad ainult oma lõppu. Mornay ennustas seni veel kohutavale Filipile viletsat surma, ja enne seda kõige rängemaid karistusi

oma poolt. Nõnda ta küll ei väljendanud, seda ta ütles ainult. Külmal kinnitas ta, et võimu valikute tundamine ja iha ülevõimu järele on ebatargad. Hoida august kuningriiki nagu Prantsusmaa sisemiselt lõhestatuna — Mornay ei nimetanud seda küll lausa monarhivallatuks ega karistusväärseks, ehkki ta seda arvns. Selle asemel rääkis ta asjade loogikast ja tõest; et lõel tarvitseb vaid ilmuda ja siis ta juba võidabki. Kõike kokku võttes kandis Mornay hoolt, et Henri ütles ainult tunnete kaudu, vaid ka mõistusega selgelt arusaadavalt oma tulevikku suureks peaks. Ta peab adma, et ta on liidus tõega, elutõega ja kõlbelise tõega; ta ei esine ilma teiseta. Sest jumal on meid inimesteks loonud ja me oleme ise asjade mõõduks; sellepärast pole tõeline miski muu kui see, mida me sissesündinud seaduse järgi tunnustame. Sedavõrd suur tarkus, kõrge ja vaim kui müstika, pidi küll erutama ja võrgutama eriti seda vürsti, kes ise selle keskpunktiks oli. Tuleviku ettevalutused meelitavad alati ligi, isegi kell kuus varahommikul pargis, kus veel kahutab; ja muidu oleks Henri neli tait tundi kauem maganud, sest tavaliselt lüppesid tema kerged seiklused hilja öösel. Ta tuli aga, et kuulda arukalt tunnetatut iseenda ja oma vaenlaste kohta.

Oma teed troonile, nii kuulis ta, peab ta imelikul kombel astuma kui liitlane, ja kui päästja viimasele Valois'le, kes teda siinamaani ometi vihkas. Mornay aga pidas kinni asust «armastage oma vaenlasi», mis küll kõikjal ei saa kehtida, see käiks inimsaatuse vastu. Peab ainult silma võtma nende juhtude jaoks, mille kohta see tõesti kehtib. Henri oli oma loomuse järgi täiesti valmis oma vaenlasi armastama, neid enda poole võitma ja neid isegi oma sõpradele eelistama. Võib-olla kandis ta seetõttu liitu ilmasse Valois'ga kui eelaimust siin juba endas ja mõtles alles hiljem, pärast sündinud fakti, et Mornay oli kolm varakult asju nende õigete nimedega nimetanud. Ka Hispaania armaada hukkumisest* Inglismaa ranniku lähedal sai Henri sel viisil teada juba kümme aastat enne seda. Kui see sündinud oli, arvas ta tõesti, et seda sündmust oli talle sõnaselgelt ettekuulutanud Mornay la Garenne'i pargis. Saadik tarvitas võib-olla sõna

«hukkumine», oli ta sellega siis mõelnud laevastiku maailmariiki. Tema jutu helk aga oli Henri hirmu sima jäänud. Sest tunnetus on valgus ja seda kogu vältia voorus. Sulid ei tea midagi.

Henri laskis Mornay kaudu voorusel endaga kõnelda. See on meeldiv niikaua, kui ta ütleb: sa oled noor ja muselt väljavalitu. Ilusad võimalused satuvad sinu ilusate plaanidega, sinu jaoks on nad sündinud. Seni kui lööb suuremate tegude tund, tee end sellist vintsi ja oma leeri vaieldamatuks käskijaks. Anna aegade aega, siin on taevast helge, kümme aastat on üks päev. Niivõrd rääkis voorus meeldivalt.

Ent seal tuli voorusel mõttesse öelda ja nagu meele tuletusena isegi kirjalikult üle anda, et Navarra kuningas peaks hiljemalt kell kaheksa hommikul olema tema juures ja laskma oma vaimulikkudel palve ära pidada. Ta peab ta oma töökabinetti minema ja sinna üksteise jaoks kutsuma ettekandele kõiki, kellele ta on ülesandeid andnud. Ei enam mingit kätsevat salanõukogu. Ta naerdi, lugusid jutustati ja tüli alustati. Mornay tal ei Henri oma nõunist ainult kõige vooruslikumad ja juurde jäta; kes aga oleks siis peale tema enda jäänud? Henri isiklikult aga peab eeskujul andma oma kojale, ja mitte ainult oma kojale, vaid teryele Navarra kuningriigile, ja mitte ainult sellele, vaid kogu kristiusele. Mornay ei talunud, et vürst, kelle ta oli end välja valinud, oleks midagi laiduväärset. Igaüks peab tema juures leidma, mida ta kõige rohkem on igatsenud, kuid ei ilalgi kohanud: vürstid — vennalikkude kohtud — õiglust, rahvas — hoold tema koorma kergendamiseks. Vürst pidagu silmas, et ta esineks väärte sega, jah, koguni hiilgusega; iseäranis aga ärgu anda ta kellelegi võimalust ennast laimata. Isegi tema h südametunnistus ei tohi teda rahuldada. Edasine muutus üsna täbaraks. See nõukogu liige, kes oma tiitlit siselt võttis, hakkas pihta vürsti kommetega.

«Andestage oma truule teenrile veel üks sõna, Sire. Kõigile teadaolevad armusuhted, millele te niipalju arm kingite, pole enam ajakohased. Täna tahab aeg, Sire, et teil on armusuhe kogu kristlusega ja eriti Prantsusmaaga.»

«Justkui Catherine!» mõtles Henri. «Ma tahan sind unustada, et sa armastaksid naiste asemel jumalat.» Need olid Catherine'i sõnad. Teinegi hugenott käis talle sellega peale. Ei, voorus ei rääkinud enam meeldivalt. Igal küll, voorus tuli liiga vara nõudma noorelt vürstlik kombelikkust — ei Henrile ega tema metsistunud naise olukorrale poleks see praegu vastanud. See oli punkt, peaaegu üksnes see, jäi Henri juures alati valusaks punktiks. Kui ta juba Prantsusmaa krooni tunustatud pärija oli, teatas endast härra de Mornay kangeta voorus nendesamade soovitustega, ja need tülid jälle ebasobival ajal, ärritasid vihale, pilkama; ja lõpuks vaikisid need siis ka. Elu läheb hoiatamatult edasi, voorus loobub, ja vananev mees vaiub maha kirgede koorma all, millega ta endale veel kord petlikult noorust ette manab. Nii läheb see, Henri. Noorus ja armastus muutuvad kunagi ühe ikka veel rahuldamata olemise eksitusteks; selle juures vaikib isegi sinu Mornay. Ole rõõmus, et ta täna räägib!

Ent Henri seevastu maksis selle eest kätte. Oma salanõukogus, mille ta muide jättis selliseks, nagu see oli, les kuningas saadik Mornay juuresolekul: katoliiklastele olevat ta rohkem tänu võlgu kui hugenottidele. Kui need teda teenivad, olevat see omakasu või usuõnne. Teistel polevat sellest mingit tulu, ja tema suunuse heaks tegevat nad kahju omaenda usule. Nii ebasõbralane oli võrdlus, et isegi katoliiklikud härrad seda rahulikult vastu ei võtnud. Henri aga unustas koguni vürstliku hoolivuse ja halastuse, oma saadiku juuresolekul murtis ta kaarnat. Religiooni omi igatahes kutsutakse kaarnateks, kuna nad kannavad tumedaid riideid, palju palme kraaksuvad ja kuuldavasti on saagi peale väga uniad. Kui kuningas sellele ilmsele solvamisele üles ütles — ta tegi seda ikka veel vargsi ühes nurgas —, siis et tahtnud keegi seda näinud olla, ja just katoliiklikud härrad summutasid vahejuhtumi valjude juttudega. Henri ise oli sedamaid kadunud.

Väljas nuttis ta — häbist ja meelekibedusest oma suhtumise üle voorusesse, mis oli kehastatud hugenott Mornay's. Ta muutus tõrksaks, ei võtnud saadikut enam üksinda vastu, eriti La Garenne'i pargis kell kuus vara-

hommikul, kuna ta alles kell kümme üles tõusis. See suutnud takistada, et ta Philippe Mornayle pidi minema, kui ta teda ei näinud, ja kõigi teiste kõrval hoida teda õukonnas, enamasti ilma kasuta tolele. Ta vaatas. «Hoopis teine sõber on d'Aubigné, kes mind Louvi pögenemisele kihutas. Hoopis teine sõber on Du Bassas, see päästis mu elu lihtsas võõrastemajas, — ta kimata valusalt tunda andvast d'Elbeufi puudumist, kes mind igal sammul kaitses. Kes nad aga olid? Sõbrad, mehed, ja vaprus oli midagi iseendastmõistetavat, — ümber ei teinud keegi palju kära, see ei puudutanud isegi vooruse äärmist piiri. Nüüd võetagu ükskõik kätt siin, üht parematest nõukogus — mis jääb neist järele, kui neid võrrelda Mornayga?» Kõigil on küljes ebasõbrused, mõnel koguni inetud, ja seda meelsamini andis Henri neile. Sõprusel ja kuninglusel on võim ja julgus jutki kustutada. Kellegi käsutuses polnud aga teadmisi suure hugenoti avaraid ja sügavaid teadmisi. Teadmisi aga ei saa korvata.

Agrippa, vana sõber, kasutas vürsti heldust kui keegi teine; arvekojale Pau's oli tema nimi kõige paremini tuntud. Kord rääkis ta ühele teisele aadlikule üheningast küllalt valjusti, et Henri seda kuuleks. Ta polnud tähele pannud, ja Henri ise kordas: «Ta ütles, ma olen ihnuskoi ja ükski inimene maa peal pole nii vil tänamatust kui mina.» Ühel teisel päeval toodi üheningale poolnälginud koer, ta oli seda koera armastanud ja siis unustanud. Koera kaelarihmale oli sisse kirjutatud Agrippa sonett; see algas:

«Truu Citron õnnepäevil ka su voodis magas,
nüüd puhkab ta vaid kõval kiviasemel.
See saatus olnud koerapõlve tasemel,
ta teab, mis sõprus toob, mis tänamatus jagab.»

Moraal tuli lõpuks:

«Õukonna isandad, te pilgus uhke naer,
kui läbi tänavate pageb nälgiv koer,
kel pole tasu muud kui tema truudus.»

Henri nägu vahetas värvi, kui ta seda luges. End tehtud ülekohtu tunnetamine haaras teda alati vana

ollu ja ägedalt, ehkki ta selle hiljem jälle unustas. Agrippa leidis ta teiste eksimustele vabanduse. Vaese Agrippa teeneid ta arvestas, mitte aga tema tulist luulealoomust. Noor Rosny armastas raha veelgi rohkem — ta ei andnud seda välja, ta kogus seda. Ta oli vahopeal isalt päranduse saanud, oli parun ja tal olid mõtsad seal ülal Normandia serval. Kui Henri oma sõbratele pidi palka maksma, müüs parun Rosny ühe metsa maha, ja nimelt otsustas ta seda teha selleks, et Navarra kuninga õnnelikud sõjakäigud laenatud raha õnnelikordistaksid. Ta ehitas endale maja Néracis, teisel pool vana silda, sest head ärid nõuavad aega. Muide ei olnud ta vürst talle kannale astuda isegi mitte pärast ühri vigu, sest siis ägestus Rosny. Ta ei olevat tema kallal ega tema alam, ütles ta Henrile näkku, ja ta võis ka minna, — tõeliselt polnud tal seda mõtetki, juba pärast. Henri vastas teravalt, tee seisvat tal ees, tema ise leidvat endale paremaid teenreid, — mis ei olnud niisama vähe tõsiselt mõeldud. Milline Rosny ka ei olnud, kuulus ta parimate hulka; isegi kui ta mõneks ajaks Flandriasse reisis ühe pärandava tädijuurde, kellele ta armsa raha pärast puru silma puistas, et ta on mõtliiklane.

Kahest preilist valis ta vähem ilusa, aga rikkama ja abiellus sellega. Oma noore naise tõi parun ära oma loomast maa põhjaosast, sellal kui seal möllas katk. Naine talus keset metsa suletud tõllas ega tahtnud oma meest tulla lasta, kartes teda nakatada. Parunit aga ei kohtunud miski. Katkust ja teistest takistustest läks ta läbi oma tormaka uhkusega. Pärast üleelatud ohte leidis ta raudrüü seljast ja võttis arved käsile. Oma kuningaga tegi ta kõik lahingud kaasa. Kui kuningriik oli ühendatud, oli Henril suur finantsminister olemas.

Nüüd on mõlemad alles noored ja oma tee algul, valivad ühiselt väikseid tigeid linnu, panevad oma elu mängu lipu või soise kaeviku pärast — õnnelik Rosny ei kannata siiski iialgi kahju. Kui lõpuks läheb rüüstamiseks lahti, kes teenib neli tuhat taalrit korraga ja päästab selle eest veel nende endise omaniku, ühe vana mehe, halastamatute sõjameeste käest? Henri tundis seda noormeest. Ta armastas kuulsust, au — ja peaaegu nii-

sama palju raha. Seevastu trööstis Henri kord ka Mornay'd aegadega, mil nad mõlemad rikkaks saavad. Ta tegi seda meelega, et teda kiusatusse viia. Mornay vastas lihtsalt: «Ma teenin ja olen juba rikas.»

Sihiliku karmusega vastas seepeale Henri: «Ma ei huvita teie ohvrid, härra de Mornay. Ma mõtlen ainult oma madele.»

«Me ei too ohvreid inimestele, vaid jumalale.» vastus oli alandlik ja oli ometigi noomituseks. Henri ei muutunud värviks.

Varsti pärast seda tungiti nende väikesele kinnistusele ühest metsatukast kallale, ja nimelt marssal Bironi ja tema paari saatjal jäi üle ainult ringi pöörata ja kappjadele valu anda, jälitatuna laskudest. Kui nad üritasid tuda võisid, oli näha, et kuninga saapataid on juba läbi minema pühitud. Kuningas sirutas täiesti gastamata jala ette, et keegi talle mõne teise saapa ei tõmbaks. Kes seda tegi, oli Mornay. Henri ei näinud nägu, Mornay seisis kummargil ja kaelast jooksi vere ojana verd.

«Mornay! Te olete haavatud.»

«Nõelapiste — kui ma mõtlen sellele ohule, mille Teie Majesteet ära pääses. Ma palun tasu, Sire. Andke pange oma elu veel kord mõtlematult kaalule!»

Henri kohkus. Esimene tasu, mida Mornay palus, see. Nüüd tõstis ta ka nõi üles, mis paistis üleni vere ja juba kahvatuna. «Me olime ühel arvamisel, majest, Bironi halbade kavatsuste suhtes, Sire.» Muud midagi Henri tajus sellest hoolimata: «...kui te mind veel ja usalduslikult vastu võtsite La Garenne'i pargis. Ta süda hakkas sellest kloppima. Tasakesi ütles ta: «Homme, samas kohas, samal ajal.»

RANK SALADUS

Philippe Mornay mágas sel ööl vähe, ja ta süda tundistus ei uinunud koos temaga. Ta võitles juba endaga, kas rääkida, millest ta oli teada saanud. Vastus oli käes ja kohustus möödapääsmatu. Sellal

ta haavapalavikust ajuti segane oli, nägi ta ennast kuninga ees seisvat, kuulis end rääkivat — kiiremini kui vabalt, ka hoopis veenvamalt. Kuningas võttis kõik maks, isegi kurja kuulujutu mõldri naisest, sündimatu, peale selle hädasohtliku loo. Kuningas langeb lauba kahetsuse märgiks, tõstis selle vahepeal jälle, ja Mornay seda oma palavikuulmas tungivalt soovis. Ta ei tahtnud, et tema kuningat tema kaudu häbistataks. Veel vähem oli ta meelestatud kuninga kõige armastatu inimese mälestust tumestama. Kahjuks oli sellega seotud, kui ta tahtis kuningat tema kirgede kallakal teel peatada. Kuningale tuleb näidata, kuhu kired viivad, seda aga suudab ainult üks: ränga saladuse andja.

«Jumal! Vabasta mind sellest kohustusest,» palus palavikusolija, kelle ohjeldamata mõtted ta palve seda üldi täitsid. Ta ei tarvitsenud enam välja öelda, mis ta nii kohutavalt piinas, sest kuningas teadis juba. Mornay oli sündinud, kuningas, mitte enam Mornay. Ta suudistavate kirjatükkide omanikuks. Ta tõmbas need välja, andis need Mornay'le lugeda ja kinnitas, et saladuse teadasaamine on teda pidurdanud ja ta hukkumisele päästnud. Ta nägevat nüüd, ütles kuningas, et isegi ühitsetud elu võib sugulise ebakarskuse läbi niivõrd lüüa, et mõningad kaasteadjad ainult hirmu ja hästundega seda surnut mälestavad. Mida tähendab see veel see, kui kogu rahvas oma kadunud kuninga austab vaba ja puhtana? «Mina,» ütles kuningas palavikusolija unenäos, «tahan kuulata hoiatust ja end parandada. Ma andestan kõigile, kes oma inimloomust järgivad. Ma ise tein seda ülemäära. Sellega olgu lõpp, seda töotan ma kui kuningas.»

Pärast seda kui Mornay kuninga lubaduse oli vastu võtnud, suikus ta rahulikult — ärkas aga, kui oli juba minna La Garenne'i parki. Ta pea oli täiesti selge, ometigi arvas ta kõigepealt, et mõlemad kirjatükid koos saladusega on tõepoolest kuninga, mitte tema valduses. Ta pidi esmalt mapi lahti lööma — selles leidis ta need tõepoolest ees. Miski polnud muutunud, kuningas ei teadnud mitte midagi, ikka veel ootas Mornay'd karm kohustus.

Juhtus, mida ilalgi varem polnud juhtunud astus puiesteele pärast kuningat. Henri kõndis juba mööda edasi ja tagasi läbematute sammudega. Vast näinud saadikut, juhtis ta tema oma käega pingi juurde silmitses murelikult sidemes pead ja küsis, kuidas lega lugu on. Väike tükk juustega peanahka oleval kistud kuuli läbi, seletas Mornay. Häda oleval see ei tasuvat kuninglikku järelepärimist. «Kui Majesteedil midagi vastu ei ole, räägime ametiasja»

«Need ei kannata tõesti mingit viivitust,» ütles Henri — kõhkles aga, enne kui oma rahaasjadega hakkas Mornay juures leidis ta midagi ebatavalist, sarnanes hirmuga. «Ta on veetnud halva öö,» ütles Henri ja rääkis oma talupoegadest, kellel ta tingimata peab maksusid kergendama. Kuidas ainult puududa katta? Ta hüüdis, näiliselt naljaks, ometigi oli tal lega südames tõsi taga: «Kui ma võiksin nõnda teha nagu õnnis kuninganna, mu ema! Ta karistas end kogu väiksema üleastumise eest. Sada naela maksis ta selle kojale, kui ta oli unustanud palvetada. Minu patukahetsused läheksid veidi rohkem maksma kui minu ema oma!»

Siis taltsutas Mornay oma hirmu. See oli inimese hirm, usaldus jumala vastu tõrjus selle minema. Ta tõusis, Henri vaatas teda uudishimulikult.

«Õnnis kuninganna,» ütles Mornay selgelt ja rahulikult nagu alati, «oli range enda vastu kõiges, kuid ainult ühes mitte. Tema Majesteet astus salaja lubamatusse abiellu krahv de Goyoniga, kes Pärtliööil ära läks. Kuninganna sõlmis ühenduse ilma kiriku õnnistuse, ja ka tagantjärele ei saanud see talle osaks, kui ta tehtud eksimust ei tahtnud avalikult tunnistada. Ta oli neljakümne kolme aasta vanune; kuningas, teie isa, üheksa aastat surnud. Tal oli härra de Goyonilt poeg.»

Siin kargas Henri püsti. «Poeg! Mis muinasjutud need küll on.»

«Teie arvekoja raamatutes, Sire, pole mingeid muinasjutte. Seal on sisse kantud seitsekümmend viis naela naise lapse ülalpidamiseks, nimega François Goyon, kelle kuninganna andis kahekümne kolmandal mail 1572 pärisõnioni.»

Tookord reisis ta Pariisi — tahtis mind näita — ja Henri kogeles, pisarad valgusid talle silma. Ühe ottele kuluva viivu kestel tundus Jeanne'i kuju veevõremana kuhjunud saatuste — aimamatute, korrapealt ettevalmistetavate tõttu. Ta pojal käis pea ringi. Mõte liigutas. Äkki muutus poja uhkus alandustundeks. «Pole tõsi!» hüüdis ta, ja ta hää murdus. «Võltsing! Mis laimamine, kes ei saa enam vastu vaielda!» Vastuseks ulatas Mornay kaks kirjatükki.

«Mis see olgu!» hüüdis Henri sedamaid. «Kes julgeb kirjalikult süüdistada?»

Ta nägi allkirju, genflase de Bèze'i oma; siis luges ta üheksa lauseid, ja lõpuks alistus ta ülivõimsale tõeale. Jumalapaistvad konsistooriumi liikmed tõendasid reformeeritud kiriku nimel, et abiellu on sõlmitud ebaõigesti. Mõlemad pooled olid kahe või kolme tunnistaja ees end teineteisele lubanud; see oli südametunnistuse abiellu, nagu tavaliselt öeldakse, tõeliselt aga abiellu südame-tunnistuse vastu. Häid kombeid pole silmas peetud, abiellumine läbi viidud ilma kiriku teadmise ja nõusolekuta, jah, kiriku tungiv soov ja nõuanne oli tähele pane-mata jäänud. Pastorid olid nõudnud jumala nimel, et abiellu avaliku sõlmimiseni ei tohi abikaasad teineteist näha, või kui see on möödapääsmatu, siis ainult harva ja äärmisel juhul kahe või kolme päeva vältel. Isegi sellega annavad nad toitu ainult kõlvatu-le, mida aga hädavajalik on kõrvaldada, kui nad tahavad pääseda jumala vihasi. Ei võta nad seda aga kuulda, siis on nad pälvinud õigusega viibimatu karistuse — armulaualt eemalejätmise.

Seal seisis see. Kuninganna Jeanne'i oli ähvardatud kõrgeima karistusega sellesama religiooni poolt, kellele ta kõik oli ohverdanud: rahu, õnne, oma jõu ja ka oma elu. Mispärast? «Kui kuri võimust võtab, mille eest jumal hoidku, peab ka kirik äärmusteni minema. See on suure suur kõlvatus on talumatu issanda kirikule.» Järgnesid kõik allkirjad — ja olid loomulikult ehtsad. Ühest järelepärimisest oleks piisanud selle kindlaksteegemiseks. Aga rängalt karistatud Jeanne'i poeg ei lundnud tahtmist osutada järelepärimisega au pastori-le. Nad olid talitanud ilmalikel kaalutlustel, ja hoo-

piski mitte issanda jumala tahtmist täites, see oli lihtsaim mulje, mida ta tajus ja säilitas igavesti. Nende vaimulike sõnad olid: head kombed, kõlvatu avalik sõlmimine — sõnad, mis põrmugi vaimust teile ei andnud. Nad kõik lähtusid vaid kaaselanike õigusest teiste järel nuhkida ja luurata, teiste üle rõõmista või neid õigustada, igal juhul aga taotlesid litsemishimulisele kogule võimu andmist meie isika vastu. «Me ei tohi isegi armastada ilma järelevalveta,» nad rängalt karistatud Jeanne'i poeg vihaga. «Lohutust on, et me surrangi võime ainult suure kära ja üldise võtuga!» Ükski näojoon ei liikunud tal, salalikult ta õppinud — Louvre'i lossis, ja seal arvas ta uuesti viibivat. Vabaduse õhk ei puhunud enam tema peale, kui Henri teadis, et tema armast ema oli siin end maal rängalt karistatud, kuna ta armastas. Pikk jututa andis ta kirjatükid tagasi.

«Hoidke neid! Või viige need sinna, kust te neid töite.»

«Kirjatükid olid pastor Merlini käes, kes meie karistatud kuningannale oli toeks tema raskel tunnil,» ütles Mornay. «Tal oli surnult ülesanne need mulle üle anda, et tema lapsed neid ei loeks.»

«Nüüd olen ma neid lugenud,» vastas Henri ainult.

Mornay tõmbas vaevaliselt hinge tagasi, siis tuli koledavale tema hääl, mis endast jagusaamise tõttu kõlmoondununa.

«Kuninganna oli oma hingekarjasele tunnistanud, et ta kasinust ei suutvat kauem taluda, mille peale hingekarjane tema siis salaja krahv Goyoniga paari pani. Pastor teadis, see polnud mingi laulatamine, kuid ta oli kaastundmust.»

«Mornay,» hüüdis Henri samuti suure pingutusega. «Ulejäänu oli helitu pomin lõhkikärastatud südamest. Olete kaaren — valge tanuga. Teie side ja teie haav kaevavad teid minu eest, te teate seda. Ma olen relvaga igaühe vastu, kes eile minu heaks enda pihta laskis teid listada; seda kurifarvitate teie. Ma pean kuulama, et minu ema oli kõlvatu, nagu olen mina — ja käin ka teie teed. Seda olete te otsustanud selleks puhuks, kui minu teie sõna ei kuula. Õnnetusekaaren!» karjatas ta järsku

ras ringi ja eemaldus pikkade sammudega. Ta turi kummargil ja pisarad langesid ta ette.

Sellele järgnesid päevad, mil nad mõlemad teineteist midagi ei kuulnud. Kuningas kappas mõne väikse eda linna vastu, aga saadikut ei võtnud ta kaasa. Inimvõitluste ja vaevade vahel, mis pidid laskma ta lajasel valul ununeda, ründasid Henri ikkagi mõtted lähimend kolm aastat oli ema vana, ja ta ei suutnud veel olla kasin. «Kuul!» nõudis kuninganna Jeanne'i poeg. Tema lõbus poeg nõudis tulevahetuses kuuli lühendamiseks, mille kestel ta peab end veel alanema nagu ta ema. Kui ta siis tervena tulevahetusest lüüsi, rõõmustas ta, naeris, ja üksnes endamisi tegi nalja oma vaga ema üle, kes ometigi oli kä heasti osa võtnud.

Ta vajab aina liikumist, sest paigal olles avastas ta tuge halvemat — imelikul kombel polnud ta senini leidnud märke iialgi tähele pannud. Rahvas jutustas, kuidas kuninganna Jeanne oli nendega talitanud, kes talle vastu panid. Saad protestandiks või siis kaod tema ema lossi ära, kus olid vangikeldrid, ja Henri tundis, et ta kohe kõrval oli söömaaegu peetud. Ta ema talitas ligiööni heaks julmalt; kuna ta aga otsustanud oli oma elu igati salajas hoida, oli ta arvatavasti ka vangikeldreid kasutanud, et kaasteadjail suud sulgeda. Sellel omandas ema nüüd uue näo oma poja jaoks, kelles edasi elas. Henri tuletas meelde, kuidas ta ükskord ema sootu muutunud surmapalet ette oli aimanud, sel ajal, kui tema viimne kuller ta viimse teate tõi. Surmad elavad edasi, nad ainult muudavad end. Saadavad elad, kui kiiresti me ka iganes ei ratsutaks, ja sirutavad eile äkki vastu uue näo: «Tunnet sa mind ära?» — «Ah, ema!»

Henri tundis, et ema oli suuremaks muutunud. See oli olnud Henri esimene mõte sel silmapilgul, kui ta ema lajasest abielust teada sai. Mõte oli nüüd kindla kuju omandanud. Jeanne oli tõesti suurenenud kuhjunud saaduste tõttu, muidu aga samasugune nagu kunagi — sama, aga, julge ja puhas. Oli ka surnud kõige selle eest, mis arvatud tema hiline kirg. Hea on seesugune surm, mis meie elu kinnitab. «Härra de Goyon, te elatet!» Nii

oli Henri kord hüüdnud suures Louvre'i saalis po
Pärtliööd, esimesel kohtumisel mõrvaritega. Või
vihast aetuna kutsus ta tookord välja surnuid
oleksid need kohal. «Härra de Goyon, te elate.» To
ei elanud juba enam, teda polnud suures saalis, ta
kaevus kaarnate roana. Täna alles oli ta üles to
selle naise lähikonnas, keda ta tundis.

Kummatigi ei tundnud ka Mornay alati, et on
nud hästi. Ta kahetses, et valmistas valu oma kunni
kahtles tagantjärele isegi kasus. Vääritu ja ohtlik
veskis — selle kohta sai ta teada, et see jätkub; aga
see oli olnud viimseks ajendiks, kui Mornay oma
saladuse välja tõi. Talle tegi muret ka see, et kum
nüüd teab venna olemasolust, keda ta siiski tunne
ei tohi; see oleks religiooni praktika vastu ja took
dust. Asjale niiviisi lähenedes heitis Mornay endale
et ta krahv de Goyon'i üles äratas. Henri soovis
dus selle poole, et on Mornay ees tänuvõlglane. Ta
tatult, ehkki erinevatest tunnetest tingituna, olid
ühel päeval jälle teineteise rinnal — äkitselt ja
sõnadeta, mis ainult kahju oleksid teinud.

VESKI

Henri aga ratsutab oma veski poole. Kui tihti
ta ilma saatjateta seda teed piki La Garonne'i jõge
kese vana linnakese juures üle jõe, ja käänab see
kõrvale. Ta riivab puuksi, langenud lehtedes kahla
hobuse kabjad. Metsatuka serval ta peatub ja piilub
veski poole seal üleval tuulisel kingul, kas möldrit
näha. Oleks väga soovitatav, et mees oleks koos
vankriga ära. Henri tahab naisega kahekesi olla. Ma
on tal õigus tulla, millal talle meeldib. Barbaste'i
der, see on ta ise, nagu igaüks teab. Tema rentni
sarnane millegagi kavalpeaga; ometigi on see tahne
juhmard siia sisse kolinud noore ilusa naisega, keda
härri ei tohi puudutada. See vennike on arnu
kui türklane.

Barbaste'i mölder elab rahvasuus. Vanemad muhel
inimesed usuvad tõesti, et ta laseb oma kätega veski

ad käima ja kogub jahu, mis pöörlevalt valtsilt alla
ngab. Tõeliselt pole ta veel ainsatki kotti kinni sidunud;
da teeb rentnik, ja naisega talitab too tõenäoliselt nii-
minuti. Härra ja abielumees mõistavad teineteist suure-
kraselt; kumbki teab, mida teine tahab, kumbki hoiab
d ja peab silma peal. Sel viisil on nad teineteisele
Alledaseks saanud. Nii tihti kui härra sisse astub, palub
ntnik teda söögile jääda. Naisel pole seda julgust,
milt mehel. Ta on oma eelisest teadlik, suur ja tugev
ees, ihaldatud naise omanik, ja pole oma üleolekut
ka veel küllaldaselt proovile pannud. Peaks ainult
Härra lõksu minema!

Täna potab Henri kaua metsatuka serval, kus vari ta
te langeb; nad ei saa teda veskist näha. Veski vilbutab
ma tiibu — ainult luugi vahele ei ilmu lai valge mehe-
tu, kes tavaliselt ümbrust luurab. Naine! Ta pistab
a välja, pilutab silmi, ei leia midagi, ometigi näib ta
me olevat niihästi kaval kui kartlik. Mida see küll tä-
hendab? Ükskõik, jahu nahal sobib hästi tema tumedate
ilmadega, ja kehalt on ta õrnake. «Madelon!» Henri
õib julgesti seda nime hüüda, lahutav vahemaa on
aur, veskitiivad plagisevad; naine ei kuule seda. Nüüd
alles ta ehmub, sest Henri hobune hirnatas; ja enne kui
Madelon tagasi astub, annab ta metsa suunas märku,
see võib tähendada: «Tule! Ma olen üks!»

Henri seob oma hobuse kinni, läheb sinnapoole ja teeb
ringi ümber kingu, kas ehk rentnikku pole kuskil näha.
Lõpuks tungib ta sisse. Suur jahvatuskamber on üle-
vaatlikult ta ees, kahe seina äärde on ülestikku laotud
olid, kolmanda ääres töötab valts oma kastis, neljan-
tel puhub sisse tuul. Möldrinaine pöörduv ruttu ringi,
ta lömbetuul ukse kinni lööb; ta on vilja valtsidele
pulstanud või teeskleb, nagu oleks ta seda teinud. Rinna-
llik on tal ära libisenud, heledast lihast kingukesed
seuvad ja vajuvad üllatatu hingamisest ägedalt «Mu
lõrge isand!» ütleb ta, nõtkutab põlve ja haarab kombe-
likult seelikuservast kinni. Ta pole mingi talutüdruk,
tunneb irooniast ja väljendab end kirjakeeles, niipea kui
Henri ilmub; teda ei saa panna ka jämedamalt rääkima.
See on üks kavalusi, millega naine Henrid kinni hoiab.
«Madelon,» ütles Henri täis rõõmu ja läbematust.

«Sinu valvur on kõrtsis magama jäänud. Meil on aeg. Ma seon su rätiku kinni.» Selle asemel tegi ta õrnalt kleidi lahti. Madelon ei kaitsnud end, kordas aga: «Ma ei ole aega. Milleks nii kiiresti, mu kõrge isand. Kui saanud olete, mida te soovite, lähete minema ja ma pean teie järel silmad peast välja nutma. Ma armastan nii väga teie seltskonda — kuna te hästi kõnelete,» ja ta juurde, ja tema kitsastesse silmadesse, ehkki ilma aukartlikuks, kogunes rohkem pilget kui eales tema marssali kaasa juures. Sel hetkel austas Henri tema õrnamat sugu, sellepärast ei pannud ta üldse talle silma, mida Madelon tegi. Too sättis aga kaht jahukottli, mis asusid ülestikku laotud kottidest madalamal, et teha istekoht, ja kui soovite, ka ase. Sellel võttis Madelon istet, viipas Henri enda juurde, ja just seeläbi tegi Madelon end olukorra valitsejaks.

«Mu sõber,» ütles ta, «nüüd võiksime kohe armastamisega algust teha, aga see on tegevus, milles ma ei taha end segada lasta. Nüüd aga juhtub vaevalt, et kellaajal jahvatajaid ei tule. Mis puutub kõrtsi, olge peale, et keegi on seal magama jäänud; aga kõrtsi asu siit tuhande sammu kauguselgi, ja mõni ärkab alati. Seda kõike kõneles ilus möldrinaine kõrge rahuliku häälega, ilma vähimagi segaduseta, ehkki Henri eduloo oli tegevuses tema seeliku eemaldamisega. See ei puudunud hoopiski Madeloni isikuga sündivat. Ta ise pöördas end üksnes oma ettenägelikele kaalutlustele — pöördas oma ümara käsivarre ümber Henri õla, et too teda paiguti kuuleks ja tuli peaasja juurde.

«Ma soovin, et me lähemal ajal võiksime varahommikust õhtuni kahekesi koos olla ja teineteisele täielikust mastust ja headust osutada, ilma et võõrad vahele tuleksid või keegi palumata meil kõige meeldivamad hõlmed ära rikuks. Kas sa pole minuga ühel arvamisel, kõige sõber?»

«Niipalju kui ma su jutlusest aru saan,» tõi Henri kuuldavale, püüdes naist pikali paisata, oli aga jätnud kahe silma vahele, et tolle käsivars, mis teda õrnalt toetas, oli üsna muuseas ka talle tõeks. Kuna Henri oma kavatsusest pidi loobuma, naeris ta ja nõustus naise jutuga. «Su mees tuleb üheks päevaks teelt koristada

«Kui ilus Madelon? Kui see su kavatsus on, vii see täide! Sinu oled ainuke, kes seda suudab.»

«Just mina mitte, kõrge isand. Vaid vastupidi, sina oled ainuke.» Mille peale Madelon Henrile siis seletama läbi, kuidas tuleb teha. «Ainult teie ametiasutused, Sire, võivad üht möldrit terve päeva kinni pidada.»

«Pokri pista, arvad sa?»

«Ei, seda ta ei arvanud. Tuleb koostada dokumendid, mis pikalt ja laialt arutada, lasta kirjutajatel neid mitu korda ümber teha ja vastu õhtut lõpuks mõlemapoolselt läbi kirjutada. Mõlemapoolselt? Nojah, üks pooltest on Michaud, selle veski rentnik. «Teine pool?» Naine laskis ühe aega mööduda, vahepeal uuris ta pilukil silmade vahelt oma noort kuningat, kas ta on suuteline ära arvama. «Mehed on nii rumalad, kui neil miskit muud peas on,» mõtles Madelon. «Teie ise, Sire, olete teine pool,» valdas Madelon talle, langetas häält ja noogutas õrnalt, mõlemat kaastundest tema vaimse seisukorra pärast. «Teie notar valmistab teie asemel need tähtsad paberid sel ajal, kui meie mõlemad siin täie jõuga õnnelikud oleme.»

Viimaste sõnade juures kõrgendas ta uuesti häält ja andis sellele õndsas ootuse ilme — ehkki see õndsus siin andis mõningal määral vaikset pilget. Seetõttu taipas Henri korraka kõik: temalt taheti varastada. Kavatsesid kirjad ei saanud sisaldada muud, kui et ta veski mandioiguse Madeloni tublile mehele üle kannab. See pidi olema hind, selle eest armastab naine siis igatahes keegi; Michaud loodab asjata sellest kaubast sarvedeta silja tulla. «Sest naised tahavad kõike,» mõtles Henri, «veskit, armastust, eriti aga võitu — mõlema mehe üle.»

«Ma sain aru,» ütles ta ainult; ja sel hetkel ei nõudnud ta Madelonilt enam midagi peale selle, mis too talle iseendast juba andnud oli: naiste kavaluse, mis on nii vaimukas, nende kunsti lubada, nende magusate üdamete paindlikkuse ja järeleandmatuse.

Järgmisel hetkel mõtles ta: «Vargake, see ärgu mingi ul korda,» ja paiskas naise tööpoolest pikali. Sedamööda lisendas naine: «Michaud!» Ülestikku laotud kottidest lükkas ühe eemale, tühjast kohast tõusis välja rentnik, kohmakalt langes ta Henrile otsa. Sellest koormast va-

banemine nõudis Henriilt paindlikkust, tõepoolest mitte vähemat kui naise oma, kui too teda oma pilke tahtnud saada. Madelon imetles teda tõesti nagu tundja ja jättis oma mehe ta saatuse hooleks.

Kuna kõrge isand nüüd õnnelikult jalul seisis ja oli, tõmbus mähkam küüru ja tahtis talle oma peaga kõhukoopasse joosta. Mähkam kukutati pikali, Henri hüüdis käskiia toonil: «Michaud!» — mis ei aidata ei saanud. Pea oli tumedaks tursunud, mähk oli rabanduse piiril. Isanda käsivarre najal ajas ta põrandalt üles, hoidis käsivarrest ka edasi külgeklammerdunult kinni, Henri aga ei pannud vastu. Kui ainult rahustuks ja loost mingit skandaali ei tekiks, tõttu laskis Henri end tirida, kuhu Michaud tahtis komberdas pimedas vihas ringi, või oli ehk viha kindlam kui Henri arvas, sest äkitselt sattusid nad sügava kasti juurde, kus sees jahvatuskrui põhul. Kõige viimase sammu juures taipas Henri kavatsust jalaga tõmbas ta rentniku pikali, muidu oleks see tõtnud, Rentnik oleks tema üle kolu heitnud, käe ja käsivarre oleks haaranud raudne kruvi.

Pöörane hirm on oma väljenduses leidlik. Rentnik Michaud vähkreb põrandal, toob kuuldavale nõrka ulpmist, võib uskuda kuulvat kaugelviibivaid eesleid. See sekka väänab ta kaela, et veel kord veenduda, et kummalgaga pole midagi juhtunud — mille peale ta jälle vähkremist ja ulgumist. Madelon, valgum kui jahu, variseva peaga nagu rauk, on maha põlvitanud; talud ülestõstetud käsi kokku panna ja ei tule sellega toime, need värisevad liiga tugevasti.

Külmaudinaga, aga ometigi heledalt naerdes lahkuvad Henri mõlemast, laseb jalga, jookseb, naerab, raputab maha jahu, raputab maha seikluse. On asju, mis peavad mälestuseski nii segaseks ja ootamatuks jääma nagu nad toimusid — eriti just vaenulikud kallid tungid sõjas ja armastuses. Oled küll ilma suureks autta, kuid palja ehmatusena ära pääsenud, istud hõõselga ja lased loomaj joosta. Kohutavalt palju veski on maal, ja möldrinaisi lõputult. See veski ei näe muud niipea jälle. Kui ma aga siiski ükskord mööda astuksin

Muudatus. Mölder Michaud võtab oma laua ääres

matu kuningat, vananenud kuningat, halli habeme ja nurga kübaraga. Kuninga eel on liikunud legend tema tegematuist võitlustest selle kuningriigi pärast. Koos nuga on sisse astunud ka kõik rahva hulgas liikuvad legendaarsed armulood. Viis inimest on laua ümber, nur savivaagen toidab kõiki, neil on lahtilõigatud leiba ja kruusides veini. On õhtu, ja tõmbetuulises veskis hõõseb nende peade kohal neli leeki lambi nokkades. Taga on pimedus, valgus langeb ette, rinnale; mahedalt ja ardualt tõstab valgus isikud ööst välja.

Kuningas, kergelt lauale toetunud, hoiab käes oma klaasi. Neli inimest hoiavad klaase, üksnes möldrinaine lüüa. Ettekummardunult vaatab ta, mõtlik ning mitte enam noor, üksisilmi oma kuningat, kes rändab unistustes kusagil kaugel, on aga siiski üksnes möldrinai-ega kahekesi laua mõlema eesmise nurga ääres. Edasi, lagapool, omaettevahe ruumis: kaks noort, möldri tütar ja sulane, löövad klaase kokku ja vaatavad har- lusega teineteisele vastamisi silma. Viimasena, laua eelses otsas tõstab klaasi mölder, viibutab kübarat ja kuulab — laulu galantsest kuningast. Michaud'i on hallid juuksed, ustavalt vaatab ta oma kuningale, laulab talle reipalt, teab täitsa kindlasti, et kuningas armastab rahvast ja kõiki rahva tütreid.

Laul toob armastuse noortele inimestele veelgi lähemale, mõlemale vananenule aga kirkastab see valulilt nende mälestusi. Kuningas, pooleldi kummargil, kõrv õieli, naeratab nagu see, kelle jaoks kõige parem tööd on. Kunagine Madelon, seda mõistlad ainult tna. Kas polnud see siis ilus ja rõõmustav tookord, hoolimata kavalusest ja kallaletungist? Teie mõlemad peate seda teadma. Fleurette igatahes, puhas koit, kaste ja üs, — ei tundnud hiljem oma kallist südant ära — on a juba ammu mulla all.

VAENLANE

Lugu veskiga käis niisama üldiselt maal ringi nagu lugu ballist Agenis. Kuberner oli tookord näinud muulduse liikumapanijat oma asetäitjas ja tegi seda

nüüd uuesti. Biron igatahes ületas oma eelkäija näoliselt oli möldrinaine vaikinud, kuid tema mees olla lobises purjus peaga; imelik ainult, kui põhjal tema tunnistust ära kasutati. Ta ilmus kohtu ette, peeti Agenis, sellessamas linnas, mis juba esimese daali oli üle elanud. Kuberner oleks meeleldi kolinud kistanud rentnikku üle kuulamast; värav aga sulati meeste ees ja müüriks asusid linnakaitsjad poole nidele.

Marssal Biron ei viibinud sel päeval Agenis avalikult ta ei tegutsenud. Iga kord hoidus ta ees just sellest linnast, mis kubeneri ees värava sulgemist selliseid linnu tekkis üha rohkem. Ta ei andnud nähtavalt käske, mida võis tõendada. Henril oleks olnud ka tema peale kaevata relvastatud kallaletungi pärast tal endal oli maksuma läinud saapatalla ja härra de Mornay tüki peanahka koos juustega. Marssal Biron lõi kõiki riukaid, sealjuures oskas ta omaenda isikut va hoida, mis äkilise vihaga mehe kohta ebatavalisena tundub. Ta luges palju; võib-olla muutus ta raamat kaudu kavalaks, ehkki lugemine teisi inimesi ennem süütuna säilitab. Fakt oli, et ta tekitas kubeneri üldhalba kuulsust, ja seda mitte ainult naiste osas te giti, et Henri võrgutab küll naisi, meestele aga ta elu kallale kippuda. Mõnigi aadlimees ei usaldanud t enam, nende hulgas ka need, kelle valdusi ja elu ta oli röövsüütajate eest kaitsnud. Kerge on ohjeldamata kommetega mehe juures ka õiglust eitada, kuigi kub neril just selles asjas oli suuri teeneid maa ees.

Henri pidi pealt vaatama, kuidas ta au kahanes, ei puudutanud tõeliselt mitte ainult galantsete seikle kangelist, vaid valitsejat ja sõjameest. Veel pisut i kem, ja ta oleks alla surutud vürstiks ilma autoriteed, ilma isikliku suuruseta, tühjaks nimeks ja tiitliks; Biron oleks võimu täitsa üksi enda kätte saanud. Guyenne provintsis kuulus see juba talle. Henri polnud ikka Bordeaux'sse sisse jõudnud. Asetäitja oma ratsa ja palgasõdurite ülekaaluga sõandas isegi ette võtta sissetunge Navarra kuningriiki. Tõlalt istus Henri lossis Néracis nagu tagaetatud loom. Ta ei kutsunud isegi enam oma salanõukogu kokku, hirmust paljastades

oma liiga suurt viha ja koos sellega ka oma nõrkust. Ta osutasid vanad sõbrad talle parimaid teeneid; neile lähemalt võis Henri oma tundeid näidata ja avaldada, võimelut viha, asjatuid kättemaksuplaane. Jah, isegi meeleheites olija pisaraid julges ta nende ees valada.

Nad käitusid ühel teatud öhtul igaüks oma loomu kohaselt. Du Bartas põrnitses süngelt ja ebamääraselt enda ette, Agrippa d'Aubigné soovitas lihtsalt uuesti sõda alustada Prantsusmaa kuningakoja vastu. Niikui ta polnud kahtlust, et Biron üksnes sellepärast tegutses, et ta kuningakojust toetust leidis. Egas Prantsusmaa kuningas asjata saadikuid saatnud nõudmisega, Henri pöördugu uuesti katoliku usku. Veel selgem oli nõudmine, ta sõitku kuningakotta, et ise Navarra kuningannat ära tuua.

«Sire! Mulle ütleb mu väike sõrm, et teid siis siinmail niipea enam ei nähta» Seda ütles Agrippa väga mõjuvalt; tema vähestes sõnades elustusid kõik Louvre'i vanad ohud, *madame Catherine* kurjakuulutava ilmega lumardumas oma kepi kohale. Need mälestused lisasid pöörasele vihale veel hirmu, ja Henri oleks juba peagi läinud niikaugele, et anda käsk teeasumiseks. Vaeosade cesotsas oleks ta siis liikunud oma asetäitja vastu. Kuid juba teel oleks puhutud pasunat selle ürituse peetamiseks, sest vahepeal oleks Henri oma terve mõistuse tagasi saanud. Vale samm jäi tal tegemata, ehkki Du Bartas seda kõige sügavamast hingepõhjast soovitas, nähes inimeste pimedust ja halbust. Seal alustas aga Philippe Mornay:

«Sire! Teil on vaenlane; ta nimi on marssal Biron. Arge küsige, kelle ülesannete kohaselt ta talitab või ka ainult neid ettekäändeks kasutab. Miks peaks ta Prantsusmaa kuningat teisiti teie vastu vihale ajama kui siin väikseid maa-aadlikke? Ta laimab teid. Ta laimab teid talupoegade ja kuningate juures, sest ta tahab teid välja suruda tervest provintsisist ja olla selles ainuke isand. Sire, teil on silme ees kuningriik. Bironi-taoline ei näe kaugemale oma provintsisist. Siin püüate te ta kinni, siin lööte te teda tema oma relvadega!»

«Ma tahan ta naeruväärseks teha,» hüüdis Henri. «Kuidas ma küll võisin mõelda tema vastu sõtta minnat!»

Ta võttis Mornay'i käsivarrest kinni ja viis ta lahtisele rõdule. Pikkade sammudega kiiresti jõudis ta kordas ta: «Mul on jälle kord vaenlane.» Seejuures ütles ta *madame Catherine'*ile, oma eelmisele vaenlasele Mornay seletas:

«Me kohtame eksimatult vaenlast, keda taevast saadab, ja alati on see too, keda me just vajame.» ütlevad sõbrad alati, aga see ei paranda midagi.

«Ilus vaenlane.» hüüdis Henri. «Raiub omaenda busel koonu maha! Muide, ta lonkab.»

«Ta pole mitte ainult kaval, vaid teadmishimuline» ütles Mornay, «käib alati kirjutustahvliga ringi ja ütleb üles, mis ta kuuleb.»

«Ta lonkab,» ütles Henri, «ja ta joob. On ka mõni haige, kondid tikuvad tal näost välja. Lapsed jooksevad minema, kui ta neile juhuslikult oma karmide silmadega otsa vaatab. Lastehirmutis, pealegi vana mees, vähemalt viiekümneaastane. Mornay, taevast on mulle vaenlasega ülekohut teinud, ma oleksin paremini teeninud.»

«Olgem tänulikud,» vastas Mornay, mille järel nad lahku läksid.

Sedamaid alustas kuberner imelikku sõda oma aadlite vastu. Kuhu see iganes läks, loeti ta söömaaegade puhul tühjad pudelid ära, eriti aga need pudelid, mis olid kahe söömaaaja vahel tühjendas. Kuberner hoolitses selle eest, võttis ka vaevaks maad põhjalikult informeerida marssal Bironi veini üle. Varsti panid inimesed oma poolt juurde, et marssal Biron olevat ühte teeäärseid kõrtsi kogu ööks puhkama jäänud, kuna oli siisuguses seisukorras, et ei suutnud enam linna jõuda. Selliste habistavate üksikasjade avalikukstuleku tõttu sai ta kõigelt pealt oma vastaseks aadlinoorsoo, kes ei joonud enam ülemäära, see oli vaid veel vanemate sugupõlvede harjumus. Noored talitasid nagu Henri, kõige suurem lonksu jõid nad oma mõlema söömaaaja juurde. Kui Henri mõnda talumaja külastas, täitis ta kohe vaade ääres oma käega peekri, kuid seda ei teinud ta lihtsalt janust, vaid populaarsuse pärast. Vaesed inimesed ei leidnud teda kunagi veinist uimastatuna ja nad järeldasid sellest, et ta kannab rohkem kui nemad, ehkki nad

ühe päeva ainult joomisele mõtlesid. Seetõttu andestati nad talle kergemini, kui üks tütardest lapse sai. Aadlinoorsugu kaldus ebakasinusele sellest alates, kui nende ära langes, ja uskus sellega üllamaille rõõmu- ja järgnevat kui juues. Nad ütlesid, et kuigi mõlemat üheks loetakse, mängib ühe juures siiski kaasa ka vaim, ja see nõuab tarkust ja julgust. Joomine aga on ebaaristest kõige madalam, läbinisti lihalik, maine, mõis- ja läheb seejuures kaotsi ja veel teisedki võimed ütle- ja üles. Biron mõistab kubeneri juures hukka ainult seda, mis ta ise enam ei suuda. Milles ta aga silma pais- ta, seda loevad kõige rohkem ta saksa ratsanikud ja teised aadlid.

Biron oma kirjutustahvliga jättis sellised jutud en- ja le meelde ja vastas sellele lossides, et tema sajand- ja evat olnud vooruslik nagu tema, jah, ta ise olevat- ja hitana abiellu astunud — ja ehkki oli pärast sööma- ga, kinnitas oma juttu sellega, et kõndis kätel ümber- ja üm. Kes lähedalt vaatas, märkas isegi, et ta ei kasu- tud käsi, vaid ainult oma mõlemat põialt. Ta ei toe- tud mitte üksi oma hästi säilinud jõule, vaid veel- ja am Plato sõnadele. Sest see kreeka tark keelas veini- ja teele kuni kaheksateistkümnenda eluaastani, ja enne- ja kakümme ei tohtinud keegi end purju juua. Pärast- ja la aega aga andestab ta selle ja arvab, et jumal Dionü- ja s annab vananevatele meestele tagasi kunagise rõõm- ja use ja õrnuse, nii et nad jälle sõandavad tantsida. Tõe- jaolest viis marssal Biron majaproua ringtantsule, mis- ja takistanud teda pisut hiljem kohutavate vihapursetega- ja lastest lahkumast.

Henri, kes kõik teada sai, oleks õieti sellele tähele- ja panuväärsele mehele kaasa tundnud. Talle oli iseloomu- ja rik vaenlase üle järele mõelda, kuni hakkas teda peaaegu- ja armastama. Kuid vaenlane ei talitanud niiviisi. Marssal- ja l vastanud kubeneri otsitud sõbralikkusele mitte jä- ja medalt, küll aga kiusakalt. Et vanameest kui võimalik- ja anda poole võita, saatis Henri talle ilusaid raamatuid, ja ühda ta ise oli trükkida lasknud. Tema trükkal Louis- ja Rabier tundis selle kunsti kõige viimasel täiendusi. Vastu Montaubani linna tahet, kelle teenistuses Rabier- ja elsis, oli kuberner tema oma teenistusse võtnud, andis

talle maja ja viissada naela: selle eest trükkis ta talle Plutarchose, mis on meelekindlate iseloomude õpperaamat. Marssalile saatis Henri Cicero* ka suur toreduslik köide, nahale kullaga pressitud Navarras vapp.

Marssal ei uskunud, et midagi nii haruldast ja väärtuslikult nalist võiks olla temale kingituseks mõeldud; võltsitud nagu ei usuks ta seda. Ta laskis raamatu taga viisaka tänuga. Kui Henri selle lahti lõi, leidis ta allakriipsutatud rea, ainult ühe. See on Plato järgi kingitud ja kõlab: «*Difficillimum autem est, in omni acquisitione rationis, exordium.*»* — mis tähendab loomulikult: iga algus on raske. Vaenlase poolt, kes mitte kunagi pole noorem polnud, võis see ka tähendada: neetud kuningas nokki!

Henri, mitte laisk, laseb oma ilusaist raamatutest ühe ära pakkida, traktaadi kirurgia kohta, ka on seal midagi alla kriipsutatud, laen luuletaja Lucianuselt*. Ladinakeelsete värssidega öeldakse:

«Kaob märkamatuult elujõud,
on värskusest ja innust põud,
käib allamäge elutee.»

Seda lugedes kaotab Biron kohe niihästi mõõdu kui aru. Järgnevalt vastab ta kubernerile luuletaja Martialise* sõnadega keha karvkatte kohta. Tal endal on paljas, kollane sapitõbise nahk; keda tahtis ta seepärast tabada karvaste jäsemete meenutamise? Henri mõeldi, et vaenlasega pole midagi peale hakata; tulchid ei tunda. Ühe teise raamatu kaudu laskis ta talle veel luuletuse tulla, selle autoriks oli luuletaja Juvenalis*. A *facilis victoria de madidis**....

«Ja kui neil vein ka pähe hakkab,
neid kõigutab ja lükkab takka —
siis pole sa neid võitnud veel...»

See oli ikka veel austamine ja õieti viimane katse asetäitjaga kokkuleppele jõuda. Kui nad, nii üks kui teine, seda ausalt mõtlevad, nii laskis kuberner tal ütelda, siis peavad nad seda tõendama üksmeelega, nii ühe kui teise legatiga nad mõlemad siin Guyenne'i provintsis Prant...

nn kuningat teenivad. Vastuseks sulges marssal Biron d'Ordeaux'sse ja kindlustas seda. Ta laskis levitada kuuldust, et ta tahab esimesel võimalusel Navarra kuninga kinni püüda ja Pariisi saata, sest seal oodatavat ta tungivalt, iseäranis *madame* Catherine vaevleb seisuses oma armastatud väimehe järel! Seda oleks mõeldud Biron ütlema jätma. Henri nimetas oma vaenlast hoopeljaks ja muud ei midagi, ometi laskis ta kogu maailma tema kullereid jälitada; kõige kõrvalisematel teedel poleks ükski läbi pääsenud.

Paljud püüti üksteise järel kinni. Ühel polnud muud vahend kui ainult sõnum ladina luuletajate vahel toimunud võistlusest; seda oli kirjeldatud nagu õnnelikult paljastatud poliitilist kuritegu. Värsid igatahes olid suunatud marssali vastu tema truuduse tõttu. Kantsusmaa kuningale; samal ajal väideti, et nad võimaldasid kahtpidi kasutamist. «Käib allamäge elutee» oli niisiis samahästi mõeldud ka kuningakoja kohta! Kuninga ja tema dünastia kohta!

Kullerile, kes pidi üle andma ainult kriitilise tõlgenduse, järgnes mitmetunnise vaheajaga teine; selle ülesanne oli juba selgem. Enam polnud seal juttu stiililõhest, vaid teeröövist, auröövimisest, mõrvadest ja süüdamistest, mis kõik, vastavalt ettekandele, läks Navarra kuninga arvele. Ta ajab kuningriigi terve provintsi põhja, et selle kaudu seda hõlpsamini enda kätte saada. Nii kirjutas Biron, kes tegelikult ise kõiki vägivallategu alid sooritas, — ja kui Henri seda oli lugenud, vaatas ta ka oma asetäitja isiklikele eesmärkidele Guyenne'is hoopis teisiti kui varem. Tervet seda meest vaatas ta karmima pilguga. Naljatamiseks pole enam õige aeg. Tulchid tegutseda, pihta anda selliselt, et asetäitja tervendavalt mõjuva ehimatuse kaasa viib. Võib-olla rahustab see teda mõneks ajaks. «Kui see möödab on, eks naerame siis uuesti.»

Oma isanda nende sõnade peale vastas Agrippa d'Aubigné: «Ja miks mitte koguni tegutsemise käigus? Mul tärkab üks esialgu veel väljakujunemata mõte,» ütles ta. Henri arvas endamisi, et vaenlane pole veel küllalt koomiline, seni kui ta tugevas kindluses kallalelunge sepi. Just selsamal päeval võttis ta kinni veel

ühe marssali kulleri, ja too mees oli otsustav. See lüüsi töötas kuninga emale tõepoolest Navarra kuninga kinnipüüdmist. Endale nõudis marssal Biron sellist tasuks ja isiklikuks omandiks terve arvu linnu hästi Guyenne'i provintsis kui ka Béarni maal.

Henri oli õige jahmunud. Ta istus kraavipervel, kus vas oli süngeks tõmbunud, see piirkond ja tema linn. maine pelgupaik ei pakkunud enam mingit julgeolekut. Ta vaenlane mõtles tõesti kurjasti. Pole paha ootada vaenlast ja teda tunda; ratsutad talle vastu ja talle teda, esimesest hirmust on peagi üle saadud. Paha ootada vaenlase saladusi avastada ja ootamatult tunda neid. Nüüd läkitab lõhe läilal leitsakut. Neelad selle alla, sul tõuseb tahtmine end kurgu kaudu tühjendada. «Biron pressib välja minu linnu,» kordas noor kuningas kraavipervel.

Kui ta üles vaatas, kohtus ta pilk vangivõetud kulleri omaga; too seisis tema ees kinniseotud jalgadega.

«Sa oled ometi hugenott,» ütles Henri.

«Marssal Biron ei pea mind selleks,» vastas mees.

Henri silmitses teda teraselt, lõpuks pööras ta peopesa ülespoole, nagu keegi, kellel pole valikut.

«Sa oled valmis ja päri oma isandat mulle religiooni pärast reetma. Sa pead talle sõnumi viima, ja ta peab uskuma sind Pariisist tagasi tulevat. Tõeliselt viibid selle päevani, mil sa võiksid tagasi jõuda, mu lood keldris Néracis, kus su käsi käib halvasti.»

See ei kohutanud noormeest üldse tagasi, isegi ta nevatete solvangutele pidas ta vastu. Kuberner näis, kui palju see reetmine rahas väärt oli. Hiljem pidi ta koda Pau's mehele summa välja maksma. Siis kapp Henri minema; keldri oli ta unustanud, noormees vaba. Sellest peale jäi ta valve alla, kus ta käib, kellel räägib. Ta peitis end ja vaikis, nii et lõpuks võidi teda usaldada. Tühjade kätega ja üheainsa lausega, mida ta öelda, kandis kuller oma tagasijõudmisest ette isanda, kes teda oli välja saatnud.

Seetõttu läks marssal Biron tõepoolest ühe ühe maja poole, mille nimeks oli Casteras, jättis oma väesaatjaskonna lähema põõsa juures maha ja ratsutas

Arts üksi üle nõmme. See laius tühjana mustjalt tõõdakilutavate pilvede all. Tuule pärast, mida ta armastas, ei kandnud marssal kübarat, oli ka mantlita, kuna vein teda lõõmas hoidis. Oma setukal, kes oli konfliktiga nagu ta ise, kõikus ta küll siia ja sinna, ei kukkunud aga eales maha. Seda teadsid kõik. Kes nägi, tundis ära kollase kolba, karmi pilgu, — liigenditega sõestlik, mis klõbises. Torm, kõrb — ja ratsutav surm; ta ei naera tõesti enam keegi rahva hulgast, kelle kuberner on kõikjale maja lähedale ära peitnud. Marssal on õksu langenud nagu ta seda ära teeninud on. Teda ei allaks enam miski, ei hobuse pööramine ega tahtmine linna kihutada. Ta on ainult veel sada sammu eemal liikust keset lagedat seisvast majast, millel on kitsas tõdu üsna katuse all.

Rõdule ilmus miski. Marssal Biron peatub sedamaid, kuna toimuv pole ohutu. Tema eelaimused osutuvad nüüd siiski põhjendatuks. Kogu seal üleval pole majast välja astunud, ta ilmus liiga äkki sinna. Niisiis peab ta olema põrandalt püsti tõusnud, mida aga ei saanud oletada niisugusest isikust, nagu on *madame Catherine*. Biron näeb päris selgesti, veiniaurud ei tumesta tal halgi vaadet. Vana kuninganna on talle hästi tuntud, kuur raske nagu lesetanu all. Ka kuuleb ta tema häält, mida on raske ära vahetada. Agrippa pole asjata neli aastat *madame Catherine*'i muhedat õnnetusttoovat loonilangust õppinud, ta matkib teda suurepäraselt.

Rapane selli! hüüab ta üle nõmme, vastu üksikule ratsanikule. «Sa räpane sell, jää vaid sinna, kus sa oled. Mis ulakused need on: juua ja ladinakeelseid värsse ringi lasta käia. Selle eest tahaksid sa terveid linnu lasku pista ja kuningriiki riisuda. Navarra kuningas, minu armastatud väimees — kui kaua pean veel ootama, kuni sa ta mulle toodi! Parema tuleni ma ise ja lepin temaga ära, mis on tühi asi, niipea kui ma ilusaid naisi kaasa toon. Mis toimus veskis? Kus sa tookord olid? Selle asemel et teda püüda, olid sa purjuspäi kõrtsis!»

Marssal kuulas selle imeliku jutu lõpuni. Kui see otsas oli, teadis ta küllalt — tõmbas-vöö vahelt püstoli ja tulistas. Vale *madame Catherine* oli õigel ajal alla vajunud, ainult müüri sisse seal üleval tekkis auk.

Biron kannustas oma setukat, nüüd aga pööras ta nurga tagant välja teine ratsanik, kuberner või nimetatud kuningas, lind, kes tahab teeneka marssalile irvitada. Vana mehe pilk on nagu raud, ta ei ikka hambaid koos, tõstab aga ebateadlikult püstol.

«Hea, et see tühjaks on lastud,» hüüab Henri vast kutsuvalt.

«Te hävitaksite kuningakoja juurteni. Ma pean kuninga emale ette kandma, et sihtisite tema peale, härra Biron.»

See ei saa viha pärast sõnagi suust. Viimaks jääb selleni.

«Te panite hernehirmutise püsti, ripp-põsed ja jalg vahast mina, keha räbalaid täis topitud. Isegi kuninga oleks olnud õige *madame Catherine* — jumala eest, on poleks seda pauku kahetsenud.»

«Vapper kangelanel» nii ergutab Henri teda. «Jumal Mars isiklikult kõneleb minuga.»

«Minu omad on linnad!» mõirgab marssal Biron. «Minu omaks peab kogu provints saama! Uks Navarra kuningas või Prantsusmaa oma — mul ükskõik, vald on mul kõigi jaoks!» Nii mõirgab ta. Sest on võimalik, et ta tugevasti hobuse seljas istub ja kindlalt kaugusse vaatab, sellegipoolest jätaavad teda oma maha ta tasakaal ja ta selgus.

«Kaabakas, sa reetsid end,» ütleb ta kohal tulla õline hääl; rõdul seisab uuesti *madame Catherine*, sirutab ka sõrme tema poole välja. Bironit läbib äkki juba pealaest jalatallani, ta rebib oma hobuse ringi, ta peab. Seal kihutavad relvastatud mehed talle teele, et peavad ta kinni ja takistavad tema väheseid saatjaid ligemale tulemast. Kähmluse aga katkestab kuberner käsk: «Laske tal lipata! Nüüd tunneme me teda.»

Bironi äraminek. Agrippa hakkab vana lesena oma rõdul tantsima ja all plaksutavad kõik käsi, välja ilmunud rahvas tantsib kaasa. Homme jutustab kogu maa seda lugu, maa naerab nagu meie. Ka naer on vaenlase vastu hea. Biron peidab end — pikemaks ajaks ja vahepeal peab õukond teada saama sedavõrd kasulik on, mitte rohkem. Me vaikime rõdust.

EAUZE EHK INIMLIKKUS

Maigushoog tegi marssalil võimatuks kullereid Pa-riisi saata. Ta sülitas sanni oma alanduste pärast pro-fulsi ja kogu kuningriigi ees, mille üle ta uskus naeru tulvat oma voodissegi. Ehkki Henri oma ettekannetes illest mööda läks, sai õukonnas väga hästi teatavaks, et marssal Biron olevat tulistanud kuninga ema järele-panud kuju. Prantsusmaa kuningas, keda ta oli ähvar-panud üles puua, kavatses teda oma parlamendi ette tutsuda ja tema üle kohut pidada. *Madame Catherine* kuus aga oma poega, et kaks tema vaenlast, kes oma-ahel vaenujalal seisavad seal, kus nad on, tuleb ka tema jätta. Nii ei võetud kubernerit aseläitja vastu midagi ette; Henrile saadeti ainult ilusaid sõnu.

Seni aga, kui heitunud Biron põdes, maksis Henri talle nii mõnegi jõleda teo eest kätte. Kahjuks pidi ta abama ka kõige kohutavamaid kättemaksutegusid, milades silmas oma sõdurite viha teiste jõleduste pärast. Teda ennast ja ta inimesi loeti aga täpselt sama julma-daks linnade poolt, mis olid juhuslikult tema aseläitjale distunud. Mõlemal poolel põhjustas paljas kuuludus tegelikku kättemaksu, ja see lõi endaga kaasa seda elamaid karistusi. Muututi selleks, milleks teineteist peeti, muututi veelgi hullemaks ega suudetud küllalt abanimlikkusi korda saata.

Kord, olles teel Montaubanist Lectoure'i, sai Henri teate eesseisva kallaletungi kohta varitsuspaigast; ta tahtis kohe härrad de Rosny ja de Meilles' kahekümne viie hobusega välja, et hädaohtlikku kitsasteed puhas-tada. Kui see oli tehtud, põgenes kolmsada vaenlast ühte suurde kindlate müüridega kirikusse; müürid tuli esmalt ült õõnsaks kaevata, see kestis kaks ööpäeva. Kui piira-tavad alla andsid, tahtis Navarra kuningas kuut nende hulgast üles puua, kõigil teistel aga joosta lasta. Ome-ligi ei tohtinud ta armulik olla, sest korraga sai teata-vaks, et needsamad katoliiklased olid Montaubani lin-nas täitsa jäledalt käitunud. Mitte leppides kuue protes-tandi neiu vägistamisega, olid mõned julmurid «õnne-lute natuuri püssirohuga täitnud», siis põlema süüda-mud, ja kuus ilusat ja vaga neidu oli tükkideks kistud.

Seepärast tapeti nüüd kolmsada vangid halastamatult maha.

Henri ratsutas tapatalgute ajal minema, justkui poleks ta. Ta oli meeleheitel oma kuulsuse pärast, ja ta pidi veretöödega määrima, ainult sellepärast, et tema asetäitja ühegi eest tagasi ei põrganud. Biron arvates, et linnad peavad paljast hirmust kubernerit ees, et linnad peavad suletutena hoidma. Oiglus ja range distsipliin mida kubernerit kohta esmalt räägiti, pidi asetäitja loovatsuse kohaselt muutuma julmuseks; jah, too oli varem olnud kõige õigema tee, et teha Henri nime niisama võluks kui enda omagi. Henri taipas seda, ja oma poole nimisel kolmesaja tapatalgute eest otsustas tulevikus teisiti talitada kui asetäitja talle dikteeris.

Eauze kuulus nende väikeste tagedate linnade hulka, mis teda sisse ei lasknud ega mingisugusest allahoidmisest teada ei tahtnud. Oigupoolest tõrkusid alati linnaisad ja üksikud kodanikud, kel oli rohkem mõist kui teistel ja kelle jaoks vaesemad töötasid. Alamaid ei vas hoidis Navarra kuninga poole, kes vaeste majade sisse astus ja nende tütreid armastas. Selle eest said nad temale osaks armastus. Vaesed oleksid talle kindlasti värava avanud, nad ei saanud seda teha garnisoni tõttu, mis oli rikastele kuulekas. Vaeste vastupanu tõttu aga jõukad omavahel umbusklikuks. Igaüks kindlustas endale ettekäändeid allaandmise puhuks. Üks apteeker ütles oma naabrile, sadulseppale: «Omavahel öeldes, naaber! Tead sa ka, kes Navarra kuningat konfliktüridena varustab? Tema apteeker Néracis, nimega Lalanne aga mina müüsin talle retsepti.»

«Naaber,» vastas sadulsepp, «see on samuti napa nahast vutlariga kuningliku joogipeekri jaoks. Vutlar tuli ära parandada, aga keegi ei tohtinud seda teha kuna peekrit, mis pole enam suletud, võiks üsna kiiresti mürgitada. Nad tõid õukonnast mulle selle vutlari,» sosistas sadulsepp.

Samal ajal pidas üks mees teise ettevaatamatult avaldusi, juhuks kui marssal Biron on enne kohal kui Navarra kuningas. Siis pidi igaüks, peale tema enda karistamiseks välja antama. Keegi naine nägi und linnast, kes talle marssal Bironi tulekut kuulutas, ja ta

jutustas kisades sellest turul. Tema mees oli seetõttu arsti ohus, oletades, et kuberner kiiremini saabub. Too oli voorimees ja oli härra d'Aubigné võlatähe maal ohelt kõrtsmikult tasuna vastu võtnud. Navarra kuningas oli seal söönud — äärmisel juhul oli see voorimehe tugi.

Väiksearvulistele võõrastele avati linnavärv; seetõttu oli Henri informeeritud niihästi kodanike üksmeele puudumisest kui nende hirmust. Garnison oli tähtsusetu, seda peeti pealegi ebakindlaks Bironi ebaõnnestumiste tõttu. Kuberner võttis endaga kaasa viisteist väljavalitud aadlikku, oma raudrüü peal kandsid nad pihmehe kuubi; nii pidid nad tähelepanematult sisse tungima. «Vaevalt oli ta aga ise sees, kui üks sõdur hoidis «Navarra kuningas!» ja löikas langevõre kõie läbi. Lõksus istus neid viis, Henri ise Mornay'ga, samuti kui harrad de Batz, de Rosny ja de Béthune. Sedamaid löödi hädakella, elanikkond jooksis relvade murde ja ähvardas viit julget teekaaslast.

Eesmisel kodanike salgas oli viiskümmend meest, otseteed selle peale läks Navarra kuningas, püstol pihus, alustades samal ajal kõnet oma neljale aadlikule: «Edasi, sõbrad ja kaaslased!» Ta mõtles vähem neid, kui häid Eauze'i inimesi, keda ta paigal seisma panna ja ära hirmutada tahtis. «Edasil Siin peate näitama oma julgust ja kindlust, sest sellest sõltub meie heakäekäik. Järgnegu mulle igaüks ja tehku nagu mina. Mitte tulistada!» hüüdis ta eriti valjusti. «Jätke püstol sinna, kus ta on!» — nagu räägiks ta oma neljale. Tegelikult kuulasid relvastatud kodanikud ammuli sui nii väga suures ohus oleva kuninga hästikoostatud kõnet ega liigutanud end. Umbes kolm igatahes karjusid: «Tulistage punakuue pihta! See on Navarra kuningas.» Enne kui keegi end kokku sai võtta, tungis Henri täie hooga salga sisse. Ehmatusest lagunes see laiali ja tõmbus lahapoole.

Sealt andsid paljud püssid ja püstolid tuld. Sedamaid tekkis tänaval möll, kuna vaene rahvas, kes kuningat armastas, laskuritele kallale tungis. Neile endile polnud see sugugi ohutu; juba võitluse ajal kargasid nad üksteisele karvu, keegi ei tahtnud omaks võtta, et tema

oli tõesti oma relvast tulistanud. Henriil tarvises rahulikult oodata, ei läinudki kaua aega, ja šöfid ja konsulid heitsid end ta jalge ette ning hakkasid teda ümbritsema, otsekui laulaksid litaaniat: «Sire! Me oleme teie alamad ja kõige alandlikumad teenrid. Sire! Me oleme teie...»

«Te sihtisite aga minu sarlakpunase kuue pihta?» vastas Henri.

«Sire! Me oleme teie...»

«Kes tulistas minu pihta?»

«Sire!» palus üks nahkpõllega kodanik. «Ma sain teie joogipeekri nahkse vutlari parandamiseks. Kunde pidas ma ei lase.»

«Kui mõned tingimata peavad võllas kõlkuma, Saalandis nõu keegi, hirmust usalduslikuna, «süis tõmmata sinna ainult vaeseid inimesi: neid on praegusel ajal palju.»

Henri otsustas väga valjusti: «Ma ei taha linna täita lasta, ehkki see on kombeks ja viisiks, ning te ei tohi selle ära teeninud. Aga igaüks peab andma kümme naela vaestele. Otsekohe tooge oma preester ja maksa raha tema kätte!»

Seepeale tirisid nad ühe vana vaimuliku kohale, panid nad aga just tema kaela kogu õnnetust veeretada. Tema ei teadnud, see olevat, tema pani voorimehe naisele mõtte pähe, et taevane ingel kuulutab ette marssal Bironit, mitte härra Navarra kuningat, ja ainult sellepärast olevat nad kahjuks värava sulgenud. Tungivalt soovitasid nad lasta raugal linna eest karistust kanda. Kui mitte nende ise ja isegi mitte vaesed — üks peab võllas kõlkuma sellest mõttest ei suudetud Eauze'is loobuda. Henri pidi sõnaselgelt käskima:

«Kedagi ei pooda. Ka ei rüüstata. Kuid ma tahan süüa ja juua.»

Sellest võimalusest haaras otsekohe kinni keegi vaimurastemajapidaja. Ta kattis lauad lahtisel turul kuninga ja ta isandate, konsulite ja jõukate jaoks. Henri nõudis toole ka vaeste tarvis. «Neil on raha küllalt, kuna te peate seda neile andma.» Vaesed ei lasknud seda endale kaks korda öelda, Henri ise aga ei pääsenud kuidagi oma kohale põlvililangejate lõpmatu hulga pärast, kes

igaüks eriti tahtis kindlustada oma elu ja vara. «Kas ei säästetaks, aga mind? Aga mind? See oli meeleilulik halisemine inimeste poolt, kes ei taipa, mis nendega sünnib, ega taha uskuda, ehkki tegu on nende õnnisega. See, millega nad selle asemel on harjunud, võib ikka jälle aset nende segastes peades. Seetõttu võib inimene kaotada selle, mida ta eluks vajab — siseilse tasakaalu.

Voorimees, kelle naine ingliti oli näinud, taarus nõu ühe ringi ja küsis igaühelt: «Mis see on?» Uha tunginult, valjusti kaevates, aga suletud silmadega, nagu oleks ta inglite vägi ja pimestaks teda, küsis voorimees: «Mis see on, mis toimub?» Lõpuks vastas talle ühe ringi väike härra rohelistes jahimehekuues.

«Inimlikkus on see. Suur uuendus, millest me osa võtame, on inimlikkus.»

Voorimees rebis silmad pärani, seal tundis ta ära kanda, kelle võlatähe ta oli kõrtsmikult tasuks vastu võtnud. Ta tõmbas tähe taskust ja päris järele: «Kas härra lunastab selle välja?» Agrippa oli sellest piinlikult puudutatud, ta pööras võlausaldajale selja. Voorimees eemaldus vastassuunas, ringutas käsi pea kohal ja kordas enda ette uut sõna, mis ta oli kuulnud, kuid mille mõtet ta ei taibanud. See pani ta kahtlema tuttavate võlatähtede- ja kättemaksumaaailmas, jah, see sõna ilms ta tapvasse melanhooliasse. Oma heinalaka palgi külge poos ta enda üles.

Turul aga istuti lauas. Tüdrukud, kes oma käsivarred ja õlad olid meeldivalt paljastanud, ulatasid toite, rini, ja said paljude tänuavalduste osaliseks külaliste poolt, kes polnud teisiti arvanud, kui et nüüd on neil kõige sellega lõpp. Oma kõnelustes nimetasid nad uut sõna, mis nende kõrvu oli ulatunud, poolvaljusti nagu kuuladust. Täis veendumust aga jõid nad noore kuninga terviseks, kes neil teenimatult elada laskis, ja ka nende vara säästis ja lisaks koos nendega lõunat söi. Nii otsustasid nad siis talle igavesti truuks jääda ja töötasid seda energiliselt.

Henri sai aru, et ta oma ürituse heaks oli õieti talitanud. Ta nägi ka inimesi. Kuna ta neid nüüd enam ei pidanud võitma, kavalusega üle trumpama, maha lööma,

oli tal alles õige pilk vaeste inimmägude jaoks ennist olid vihast ja hirmust virilad, nüüd aga ülikult õnnelikud Henri viipas käega oma Agnès, sest ta teadis: tol oli oma laul valmis ja küps. Agnès tõusis püsti. «Rahul!» hüüti ümberringi, kuni kõik kuulsid. Ta laulis — iga värssi kaks korda, ja kolme korra ajal laulsid kõik kaasa, psalmide reipal toonil ja kiires taktis:

«Nüüd ringuta vaid käsi,
oo Kristus, peida pea.
Lõpp sinuga on käsil,
sest töotasid sa head
liig vara ilma peal
ja tegid seega vea.

Nad torkavad ja löövad —
umbusklik iga mees.
Siis oma sõnu söövad,
kui võlias silma ees.
ei naabrit keegi päästa,
et oma nahka säästa.

Sils ühendab suur valitseja,
kes inimmõistust abiks vajab,
kõik head ja kurjad üheks pereks.
Hosiannal Röömsalt hüüdke kõik,
sest käes on viimaks lõplik võit:
nüüd inimlikkus kõigil veres!»

KÕRGED KOLALISED

Juhtumil Eauze'is oli ka see iseärasus, et see kibedat marssal Bironi rohkem kui isegi ta lüüasaamine Casteras' üksiku maja juures. Navarra kuningas kasutas oma mõju suurendamiseks lubamatuid vahendeid, ta täitja polnud neid algusest peale tunnistanud — rääkimata sellest, et vanamehe arvates polnud sissetung üldse õigust mingile mõjule. Biron tundis kibedat tervust. Tema kirjad Pariisi kurtsid ammust ajast noorimehe populaarsuse ja kombelõtvuse üle. Lausa jalg nuna aga kõlasid need Eauze'i vallutamise päevad peale. Henri ei austanud sõja seadusi, ta ei poe ega riigis ja, õõnestab koguni inimlikku kooselu — istub ühes sama laua ääres rikka ja vaesega!

Seni kui provintsis ainult korralagedus valitses, ei mõeldanud see kuninga emale midagi. Nüüd sai ta ka teadlikkusest teada, mitte ainult Bironi kaudu, et linna üksteise järel kuberneriile alistuvad. See polnud ta meeltmööda. Seetõttu otsustas ta isiklikult lõunasse sõita, et veel rohkem õnnetust ei sünniks.

Madame Catherine nägi ära, et ta peab väimehele vähemalt naise kaasa viima. Mõlemad kuningannad teadsid teisest kuni kaheksateistkümnenda augustini, et nad olid nad Bordeaux's marssal Bironi kaitse all. Nendega oli kaasas terve armee aadlikke, sekretäre, sõdurid, mitte unustada tavalisi aadlipreiliseid ja õukonna lütsaid naisi, sealhulgas Charlotte de Sauves'i. See oli otsustatud kaasa vastu Navarra kuninganna tahtmist, aga tema emal käsul.

Kireva voori kohavahetus toimus nagu alati suurejoonelisusega, mida katkestasid igalaadi hirmud. Lõunas, ookeani ligidal, oodati hugenottide kallaletunge; mõned korrad peatus lagedal väljal kõik — sõidukid, ratsanikud ja jalamehed. Relvakandjad kogunesid kuningannade paraadtõldade ümber. Kui valehäire oli üle elatud, algas nõiutades edasi. Igas suuremas peatuskohas see-koht soojendati end oma hiilguse päikeses. Cognaci linnas oli Margot'i ta elu suurim menu: auväärt naised ümblesid tema riiete hiilgust, jahmunult ja peakaotavalt. «Üks täht on tõusnud selle kauge provintsi kohale Pariisi õukonna kahjuks, kes ilu poolest jäi vaeslapseks ja on nüüd päikesest ilma,» niisuguseid vaimustatud sõnu rääkis üks kaasreisijaid, keegi härra de Brantôme. Talle endale oleks parem olnud omada kaunikujulisi tehaliikmeid, nagu on härradel Guise'il, Bussyl, La Moignon'il. Sellele pani Margot rohkem rõhku kui vaimustusele. Kõnelda oskas ta ise; Bordeaux'sse sissesõidul, mis muutus triumfiks, vastas ta majesteetlikkuse ja armsusega kõigile, kes teda tervitasid. Seda eelkõige Bironile.

Peale oma teiste ametkohtade oli marssal ka linna-peakas Bordeaux's, provintsi pealinnas; ja just see linn polnud siiani kuberneri vastu võtnud. Henri lihtsalt tõrkus kuningannadele sinna vastu minemast. Tuli läbi-akimisi pidada, see kestis peaaegu seitse nädalat. Siis oli Henri saavutanud, et asjaosalised kohtuvad Caste-

ras' üksildases maias, sellessamas, kus Biron sai ja kogu ümbrus oli sellest veel kõla täis. Marssal sõandanud seal ennast näidata. Henri ilmus salaja kümne ratsastatud aadlikuga, nende nägemine vanas kuningannas sama palju muret kui imetlust. Armastusväärsemalt kinnitas ta väimehele oma teid, mis olevat rahupüüdlikud. Ta läks isegi kaugemale, et nimetas teda troonipärijaks — oma d'Alençon'i järel muidugi; aga tema ja Henri teid mida sellest arvata.

Siis läksid nad samasse sõidukisse, põgenenud ja ta ema ning sõprade mõrvar. Nad ei lakanud armastusest üle voolamast kuni päralejõudmiseni La Rochelle asulasse, kus nad lõpuks suud sulgesid ja teineteist lahkuda võisid. Henri läks koos Margot'ga teise naise. Ta ei rääkinud enam, põrnitses ainult küünalde alla, kui kuuldavale segaseid hääli ja unustas täiesti, et ta selja taga riietub lahti üks ilusamaid naisi. Akki maad ta summutatud nuuksatust, pöörab pead ja leiab vana eesriided kinni tõmmatutena. Ta astub ühe sama sinnapoole, võtab selle sedamaid tagasi ja ööbib tein toolis. Alles siis hakkas tal parem, kui tal kokkupuude Bironiga oli seljataga.

Marssal ei lasknud end oodata. Vaevalt olid kuningannad Casteras' õnnetusemaja küllalt kaugemale sõitnud, kui ta nende järgmises peatuspaigas koha ilmus. Henri ei lasknud tal isegi oma tervitust sõnade lõpule jõuda ja hakkas kohe temaga kärkima. Toas olid kuningannad ja kardinal de Bourbon, Henri oli kes eriti selleks oli kaasa toodud, et teda sõbralikult meelestada. Kõik tardusid noore mehe sellise esinemise puhul, keegi ei suutnud end küllalt kiiresti koguda, et tema vihapurset takistada. Esimeste sõnadega nimetas ta marssal Bironi reeturiks, kes väärrib, et tema ja Grève'i väljakul maha löödaks. Siis järgnesid tema süüdistused, ja ta ei esitanud neid kadedusest, tõepoolest mitte, vaid rääkis kuningriigi nimel, mida ta kaitses, kõneles juba trooni kõrguselt; vana kuninganna muutus sellest veel kahvatumaks.

Kui Biron vastata tahtis, ütles ta keel üles. Vene sooned meelekohtadel paisusid ja näisid peaaegu lõhke-

ma. Ta naksutas sõrmi ja pööritas silmi. Tema jõllitav nägu langes juhuslikult vanale kardinalile. Sedamail ütles Henri: «On teada, et te olete äkkvihaga, härra marssal. Akkviha on hea ettekääne. Kui teil siiski peaks olema tulema mu onu, kardinali, aknast välja visata, siis alles näete, mis teid ootab. Ei. Käige parem põialdel tober laua; see rahustab teid.» Ei enam kõnet trooni kõrguselt — ainult tuntud võrukael kostitas siin teisi oma naljadega. Seepeale võttis Henri oma Margot' kae, lisas selle silmade kõrgusele, ja meeldiva kõnnakuga läksid nad koos toast.

Nad suudlesid ukse taga nagu lapsed. Margot ütles: «Lüüdsin ma tean, mida te mõtlesite, mu armas isand, ja olen viimaks jälle õnnelik naine.» Järgnevalt selgus, et Margot oli taasühinemist väga vajanud. «Naine, mis anda, kallid Henricus, mis see on? Koos sinuga oli minu mõistusest Louvre'ist põgenenud. Ma sööstsin pöörastesse ettevõtetesse ja mind alandati sügavalt.» Henri teadis, mida Margot arvas: oma äpardunud reisi Flandriasse, oma kuningliku venna viha, oma angipõlve. «Jah, mu uhkus kannatas. Kui sinu ilusa linnad mind vastu võtsid nagu kõrgemat olevust, oli mul vaeva, et end ise mitte pidada rändkomöödiantsiks.»

Ta läks liiga kaugemale. Ta valu oli nii mõtlematu, et ta seekord oma pisarail laskis üle oma mingitud näo voolata; Henri pidi need ettevaatlikult oma huultega peetlema.

Nende arutlused, õrnused ja ühised meeleliigutused lüüdsid aset terves reas linnades. Kuningannade kirev voor külastas veel paljusid kohti, Henri ei saatnud seda, ta ilmus selle juurde ainult kahe jahilikäigu vahel. See läbi vältis ta mõnegi piinliku jutuajamise oma ämmaga protestantlike deputaatide istungi kohta. Usuvabadus oli ämmal südameasi, nagu ta ütles. Madame Catherine oli kohale sõitnud ei mingil muul otstarbel kui nõupidamiseks juhtivate hugenottidega usuvabaduse kohta käiva viimase kuningliku dekreedide rakendamise üle. Henri teadis aga, et sellised dekreedid ei jõustu ilal, ja enne kui konverents on lõppenud, algab juba uus religioonisõda. Ent paljud ta sõbrad arvasid teisiti, eriti Mornay. See-

tõttu nõustus Henri aitama otsida konverentsi. Ometigi langes tema valik alati teisiti kui ta arvanud ämmal. Alles õhtuti jõudis ta reisilolijate peale, kus need ka parajasti peatusid; tõmbus peagi kogu varra kuningannaga tagasi, ja kuna Henri teda ei liikuks tegi, jutustas Margot talle paljugi. See keeras ümber Margot' südant, Henrile aga oli seda kasulik.

Margot tundis sügavat pahameelt kuningriigis valitseva omavoli üle. Siin all lõunas oli lihtsalt rahu, kuid vaid võrreldal Kuningriik läheb põhja vägivaldast, mis nimetatakse omavolivalitsuseks. Kuninga asemel ei ole tab ainult veel Liiga. «Mu kuninglik vend vihkab mu, aga ta jääb mu vennaks, mina olen Valois' printsess, aga unusta seda, mida vähem ta ise sellele mõtleb, seda parem on. Guise'id kukutavad meid,» tõi ta laudadele kokkusurutud hammaste vahelt, oli kahvatu pealtnäha nagu Medea*. Tema abikaasa oleks vana naine, et Margot hertsog de Guise'iga mitte ilal elada, sest uuesti ei magaks — või kui, siis ainult selleks, et ta blondi habet pügada, nagu tegi Delila Simsoniga.

Margot' sõrmed mängisid oma armsa isanda habemes. Ta kiitis tema tõsisemaks muutunud nägu. Kaua aega silmitses ta seda, kaheldes, kaaludes, kuidas ta järgneva välja ütles. «Sa elad selles provintis väikest elu. Ma tahan seda sinuga jagada, mu lemmik ja käskija, ja ma olen õnnelik. Ühel päeval pead sa mäletama, et sa oled suurema saatuse jaoks määratud ja pead minu dünastia päästma,» lõpetas ta Henri suu reks imestuseks. Ta ema ja vennad pidasid Henriid nüüsi oma vaenlaseks, kes neid võimu juurest tahab väljajuurida veel enne, kui ta selle pärib. Kehade ühinemine õpetas Valois' printsessi kiiremini kui iga teine viis millega üks inimene teist proovile paneb. Ta usaldas Henriid seni, kui ta ise tema juures oli; pärast seda enam mitte. Kuidas ta võiks. Talle langes osaks maksta ka oma dünastia väljasuremise eest selle pärijale ja reet. Henri veel üks kord, enne kui Margot lõpuks kogu oma suguvõsast ainsana alles jäi. Ta jäi lastetuks nagu ta vennad. Viimane Valois' printsess püüdis kogu oma elu aja saavutada õnnelikkude, kindlustatute tasakaalu. Tõeliselt oli talle ükskõik, mis pärast teda tuleb, see

lõpetu oli ta juba oma olemuselt rahutu. Temaga pidi lõpetama rohkem kui vaid ta ise; asjatult otsis ta tasakaalu.

Auch'i linnas katkes kord abieluline idüll tormiliselt. Igas *madame* Catherine ilmaaegu oma aadlipreilisid ümber ümber vedanud. Ühesse neist armus keegi vanem aadlipoeg, kes oli üleni haavu täis, isegi suus olid tal mõned, ta sai vaevalt rääkida — ja ühe tüdruku pärast andis ta oma kindluse katoliiklaste kätte. Henri teatas esmalt aupaklike sõnadega oma armsale ämmale, et ta tema väikestest kurikavalustest arvas. Iseennast teadis ta kuninga teenriks, vana pahategijat vastu võeti just nende hulka, kes kuningale kurja teevad. Seda ei mõeldud, et oli rahuldus. Kuna vanaeit aga teeskles, et ta kuuleks ta praegu esmakordselt komandandi meelest, jättis Henri viisakalt jumalaga, ratsutas välja ja võttis endale ühe teise väikese linna pandiks. Nii nokkisid need mõlemad teineteist, kuni nad lõpuks kokkuleppele jõudsid, et reformeeritute nõupidamine peab Néracis kokku astuma.

Vahepeal oli detsember kätte jõudnud, lehed lendlesid tuules; polnud enam õige aastaaeg ilusate sissesõitude jaoks. Siiski ratsutas Navarra kuninganna Marguerite valgel teldril, mis on muinasjutuprintsesside tavaline hobune. Temast paremal ja vasakul tantsisklesid kuld-kollane ja pruun, noore Catherine de Bourboniga ja ta venna Henriga, kes oma abikaasa auks oli end uhkete pidurõivastega rüütanud. Vana *madame* Catherine polnud sobiv rahvale lähemalt silmitsemiseks, eriti selle heleda taeva all; ta vaatas akna tagant pealt. Võrreldamatu Margot, särades rahust ja kindlusest, kuulas kolme noort tüdrukut, kes midagi ette kandsid. Nad kuulutasid muusasid ja pidasid kuninganna auks vestlust, mille sõnad luuletaja Du Bartas neile suhu oli pannud. Esimene kõneles kohalikus murrakus, teine kirjakeeles, kolmas kasutas vanaaja inimeste väljendusviisi. Margot mõistis ladina ja prantsuse keelt, gascogni keelest läks tal mõndagi kaduma. Ta tundis aga, mida see kokkukogunenud rahvas temalt ootas: keris kaela ümbert ära oma rikkalikult tikitud lehti ja kinkis selle kodumaisele muusale. Juba oli ta südameid võitnud, ja tema endagi oma põksus sellest tugevamini.

Madame Catherine silmitses kõike teraselt sellest halikus pealinnas. Tema vana Puurikuningas teadis suudab, võttis vastu tema ja ta saatjaskonna, kuivõrd võimalused lubasid, andis neile lauale kõike võimalikku. Vähemalt näitas ta, et ta rõõmustab. Veel põlglikult hindas *madame Catherine* saadikuid istungil, kui need puks kokku astus. *Madame Catherine* leidis kõik olevälimuselt nagu pastorid või teatud linnud, mida ta mail nimepidi ei nimetanud. Näiliselt peeti läbirääkimisi protestantlike kaasistujatega segakohtute ja sooritatud seaduserikkumiste andestamise küsimustes. Tõelised arutlusaineks olid nagu alati hugenottide kindlustuskohad. Hugenotid nõudsid ülemäära paljusid, vana kuninganna aga oleks neilt kõige meelsamini viinud ära võtnud. Ta harjutas oma daamide ees kõnet laupiiibli tsitaatidega ja arvas häid inimesi kavalusega trumpavat keeles, mis neile hästi tuntud oli. Ta olevälimus ja ta kuulsus lükkasid samal ajal kõik ümber, mis ta suust tuli; imelikul kombel jäi see talle enda märkamatuks.

Nad ei uskunud üldistungeil ainsatki ta sõna ja saatasid oma näos kivise ilme, kuni ta neid poomisega vaardas. Kuninganna Marguerite pidi nutma; ta peitvaim soov olla armastatud muutus küsitavaks ta kavatava ema läbi, kes tundus mitmeti ka koomilisena seda tavaliselt siis, kui ta uksest välja loodusesse astus. Istungite saalis hõivas ta kõrgendatud alusel oma trooni, see veel sobis. Väljas muutus ta väikseks laugel heledal maastikul, käis kõveras kepi najal, kollased püüged vappusid; ja igaüks, kellele meenus Pärtliöö — millest alates ta võib-olla polnud üldse enam naernud — naeris nüüd kontrasti tõttu. Ka kuninganna aunesid õigupoolest ainult kriipsutasid alla tema inetust. See pole Louvre'i loss, päike paistab enamasti looritamata Baïse'i mõlemale kaldale ja La Garenne'i pargile. See peetakse avalikult ja süütult sõda ning armastat. Vana naine aga arvestab iharuse salajasi sügavusi. Vanadus astub pahega valesse ühendusse ja teeb pilkealuseks.

Kõige rangema kõlblusega hugenotid ei pannud kord Henrile pahaks, et ta paljude teenistusvalmis pro-

tega tegemist tegi. Tema Margot momendil selle all viiga ei kannatanud, kuna oli ametis oma uue osaga: muuema ja kõrgem olend. Peaasjaks jäi, et Henri ise ainult lihtsalt võttis, mida pakuti, iludustele aga pikka lina tegi, kui need tahtsid teda Prantsusmaa õukonda kassa meelitada. Seda oligi plaanitatud reisiga, istungile ja kõrgete külaliste tulekuga; ainult seda, Henri oli seda kohe aimanud. Lõpuks pidi ta ämm isiklikult talle oma põhjused esitama. Ta tõi Henrile ette, et tema noog, kuningas, seisvat nüüd Louvre'is täiesti üks. Kuninga vend d'Alençon mässavat tema vastu, Guise ja tema Liiga õhnestavat trooni altpoolt. Aga mitte vähem pole vaja karta kuninglikku printsi, kes võõrdub õukonnast ja aegamööda muutub liiga tugevaks oma provintsis. Kas Henri sugugi sellele ei mõtle, et teda võidaks ära tappa? See oli ta armsa ämma viimane trump: ta ohvardas Henrid mõrvaritega.

Henri ei langenud siiski ta emalike käte vahele, vaid vastas, et õukonna juures pole veel ainsastki talle anditud lubadusest kinni peetud. Kubernerina kavatsevat ta edasi rahu levitada kuningriigis, mille teenimine talle ainukesena mõttes mõlkuvat. Seepeale jätsid nad peagi teineteisega jumalaga ja nimelt sellesama, tihti-keale ülevoolava armastusega nagu külaskäigu algul. Külaskäik aga oli kestnud kogu talve kuni kauni mai-kuuni. Ta mõlemad lapsed saatsid head ema tükk maad, kuni ta üksi edasi sõitis — mööda viletsaid teid, läbi mägise maa, läbi ebausaldatava elanikkonnaga piirkonna. Uhes paigas võeti vana kuninganna vastu roose puistavate tüdrukute poolt, ühest teisest paigast pidi ta üldise vastumeelsuse eest kiiresti põgenema. Ta tõmbas lihtsalt oma musta vildi üle näo, temagi oli vapper, kõik olid vaprad; kindlalt kolis ta hobuse seljast üle kaarikusse ja jutlustas kõikudes ja vaarudes ei mil-lestki muust kui rahust. Ent missugust rahu mõtles surevate poegade ema?

Kui Caterina ammugi enam Henrid ei oodanud, ilmus ta armas väimees korraga nurga tagant nähtavale. Väimees pidi teda veel kõige viimast korda nägema ja talle ühe juukseloki ohverdama. Need on paksud lo-
kid, milliseid protestandid endale kummagi kõrva ümber

põimivad. Parema kõrva ääres oleva loki oli Henri armsale ämmale kohe alguses jätnud; lõpuks toht Henriil veel ka vasakpoolse ära lõigata. See sünnib maakalmistu kõrval ja usalduslikus meeleolus *madame* Catherine sinna sisse astuda. «Vähe kalme teie juures» Ta raputab pead. «Kas elavad inimesed nii vanaks?» Jääb paljude haudade ees seisma. Põnni «Kui heades kätes nad on!» Maa all on inimesed armsamad. Siis on rahu, ja ka tema meel on rahulik.

Hiljem kunagi Prantsusmaa kuningana laskub Henri Caterina di Medici, kes oma elupäevil oli *madame* Catherine, hauakambris; silmitseb tema kirstu ja ütles selja taha oma saatjaskonnale — mingi ebamäärane naeratusega, mida keegi täielikult ei mõista, ütles: «Kui heades kätes ta on!»

MORALITE

Il a choisi de combattre; s'est-il bien demandé ce que combattre veut dire? C'est surtout endurer, sans se mépriser, des peines multiples, très souvent perdues, en d'une portée infime. On ne commence pas dans la vie à livrer de grandes batailles décisives. On est déjà le plus souvent le vaincu. On se maintient, à la sueur de son front, tout au long d'une lutte obscure et qui chaque jour est à recommencer. En prenant pierre à pierre des petites victoires, on récalcitrantes et une province qui se refuse, ce futur roi fait tout à fait figure de travailleur, bien que son travail soit d'un genre spécial. Il lui faut vivre d'abord, et si pauvre il paie en travail. C'est dire qu'il apprend à connaître la réalité en homme moyen. Voilà une nouveauté considérable: le chef d'un grand royaume et qui sans le vouloir en se dissociant, débute en essayant les misères communes. Il a des ennemis et des amours pas toujours dignes de lui, ni les uns ni les autres, et qu'il n'aurait certainement pas en faisant le fier.

Cela pourrait très bien le rendre dur et cruel, comme c'est généralement le cas pour ceux qui arrivent d'en bas. Mais justement, lui ne vient pas d'en bas. Il ne lui faut que passer par la condition des humbles. C'est ce qui lui

permet d'être généreux et de se réclamer de tout ce que l'homme il peut y avoir d'humain. D'ailleurs l'éducation reçue pendant ses années de captivité l'avait préparé à être humaniste. La connaissance de l'intérieur de l'homme est bien la connaissance la plus chèrement acquise d'une époque dont il sera le prince. Attention, c'est un moment unique dans l'histoire de cette grande du monde, qui va s'orienter moralement, et même pour plusieurs siècles. Ce prince des Pyrénées en passe de conquérir le royaume de France, pourrait écouter les conseils d'un Machiavel: alors, rien de fait, il ne réussira pas. Mais c'est le vertueux Mornay qui le dirige et même qui le soumet à des épreuves qu'un autre ne tolérerait pas. Les secrets honteux de la personne la plus vénérée, voyez Henri y être initié et en souffrir en silence: vous mesurez la mesure de ce qu'il pourra faire pour les hommes.

MORAAL

Ta valis võitluse, kuid kas on ta endale hästi selgeks teinud, mis tähendab võidelda? See tähendab eelkõige: võideldes ei loobu pingutusi läbi teha, pidamata neid väikesteks, neid, mis on tihtipeale täitsa asjatud või kõige olusema ulatusega. Elu alguses ei anta kohe suuri võitlusi. Ollakse juba õnnelik, kui oma elu jooksul võidakse püsida kauakestva tumeda võitluse keskel, mida päevast päeva tuleb uuesti läbi teha. Sellal kui ta nii kivi-kivi haaval väikesi tõrksaid linnu ja üht teistele asunud provintsi vallutab, on sel tulevasel kuningal täiesti tööliste valimus, ehkki tema töö on isemajalikkuse laadi. Ta peab esmajoones elama, ja olles vaene, hakkab ta tööga. See tähendab, et ta õpib tegelikkust tundma läbilõike-inimesena. See on midagi tähelepanuväärset: vürst suure kuningriigi üle, mis temata võitleb vastu läheks, sooritab oma esimesi tegusid sellega, et teeb üldise viletsuse läbi. Tal on vaenlasi ja sõprusuhteid, mis alati pole tema väärilised, ja ei ühtegi ega teisi, neid poleks tal kindlasti mitte, kui ta mängiks uhket.

See oleks võinud teda väga hästi karmiks ja julmaks

muuta, nagu üldiselt juhtub nendega, kes alt üles
vad. Aga just tema ei tule ju alt üles. Ta teeb
madalamate elu läbi. See lubab tal suuremeelne
toetuda kõigele sellele, mis inimeses inimlikku
leiduda. Pealegi oli kasvatus, mis ta vangistuse
oli oma nahal läbi teinud, teda humanistlik
valmistanud. Inimese sisemaailma tundmine on kult
aja, mille vürstiks ta saab, kõige hinnalisem tunne.
Tähelepanul! See on ainulaadne hetk selle maailma
ajaloos, mis endale — ja koguni sajandeiks — me
selt õiget teed tahab leida. See prints Püreneede
püüdleb selle poole, et allutada Prantsusmaa k
riiki, võiks kuulda võtta mõne Macchiavelli * nõu; e
dagi sellist, siis ei saavutaks ta edu. Vooruslik M
aga juhib teda ja paneb tema üle elama katsumust
mõni teine poleks talunud. Kui te näete, kuidas H
pühendatakse selle olendi, keda ta kõige rohkem an
kõige häbistavamatesse saladustesse, ja kuidas ta
vaikides ära kannatab, siis võiksite te ära mõõta, n
ta inimeste jaoks korda võib saata.

TEE TROONILE

NII SEE EI JAA

Esiatgu ei olnud veel kõik korras. Kuninglikud abi
kaasad Henri ja Marguerite sõitsid pidulikult oma pea
linna Pau'sse sisse, mis kohe osutus eksituseks. Mar
got'i tuli armukadedate hugenottide juures taluda suuri
solvamisi oma paavstliku jumalateenistuse pärast. Ta
otsustas eladeski Pau'sse mitte enam jalga tõsta. Peale
selle armus Navarra kuningas seal ühte tema tüdru
kusse, mis Margot'le oli piinlikum, kui Henri armsamaks
oleks olnud ainult mõni tema ema auneitsitest. Kõik
lahenes seeläbi, et Henril jälle kord saabus ta nõrkuse
hoog, mitte millegagi seletatav palavik. Peavalu ei and
nud järele ei päeval ega ööl, ühtelugu tuli haiget ümber
käigutada, alatasa vajus ta nii jahutust kui julgustust.

Ollakse vapper, kõik on seda. Mõned kannatavad
välja, kui neil täie teadvuse juures jalad maha lõiga
takse. Ohvitser, kelle jalg on tarvitamiskõlbmatuks
muutunud, laseb selle meelega kehast lahutada, et võiks
rihma abil külgepandud puujalaga jälle Navarra kunin
gat teenida. See kõik kõlhab. Talumatu on ainult vaimse
sisemuse vankumine, loomuliku kindluse ülesütlemine,
hirm, hirm.

See oli Eauze'is, sellessamas linnas, kus Henri kiire
otsustavusega vastu astus summaohule ja kus ta julge
uuendusena oli sõandanud inimlik olla. Just seal lebas
ta seitseteist päeva ja arvas end inimesena olevat löö
dud, kõrvale heidetud, võimetu nende tööde ja vaevade
lõpuleviimiseks, mida ta muidu endale jõukohaseks
pidas. Ta pidas neid endale sel määral jõukohaseks, et
lisas neile ülemääraselt palju lõbu ega põiganud kur-

navate kirgede eest kõrvale. Selle eest on rikas ja mõnikord otsekui lõõdu, loeb end kadunuks, ja teine isik peab tema asemel temasse uskuma, juhul see veel võimalik on. Siin oli selleks tema Margot. Tõesti truu naine, kui palju armukesi tol ka endale võtta ei tulnud. Ta ei saanud kogu Henri haiguse riideid seljast, valvas tema juures, julgustas teda peletas tal hirmu. Pärast seda paranenuna ütles ta midagi, mida temalt veel kuuldud polnud: «See seal üleval kirjas.» Mis? Seda teadsid Henri naine; üliselge oli see neile Eauze'i oõdest saadik.

See sisukas peatus oli mõlemast kõige paremad rad teinud. Tagasi Néraci jõudes tohtis Navarra kuninganna oma õukonna oma soovide kohaselt sisse seada isegi oma käskijat peeneks härraks kasvatada. Selleks too oma elu kestel palju kordi muutus, kui see oluline. Seekord jäi ta selleks üheksa kuud, kandis kalleid kallimaid ülikondi, puha Hollandist või Hispaaniast puha samet ja siid, purpur ja kuld. Oma kuninganna ostis ta üksnes lehvikuid kümme tükki, üks sätendav kui teine. Ta varustas Margot'd lõhnaõlidega, rikkalikumate riidetega ja isegi lilledest kinnastega. Ta pidas tema jaoks kääbuseid, musti paaže ja linde «võetelt». Margot' oli La Garenne'i pargis oma kabel, ta kuulas missat; ja siis oli vastuvõtt heljuvate puude latvade all, oli muusika, olid värvid, olid tants ja naer, teenimine — kõik kirkas lihtsuses pargi õhus. Navarra õukonnas, heljuvate puudelatvade all, igatseti tol vaimukaalt ja unistati arutult. Väga helge oli taevahõbedane ta valgus, ja õhtud olid nii mahedad.

Vaim muutus paindlikuks, relvad võisid kord röövida. Henri kirjutas oma käega täieliku tõlke Caesar kommentaaridest Gallia sõja kohta, samuti ka kodu sõjast. Suled sai ta Hollandist, tindi Pariisist, ja paber kuldas tal ta kammerteener. Ta armastas raamatiluksuslikke köiteid; aga raamatuid oli ta ka luba ehtida lasknud, kui ta ise veel kulunud vammuses käis. Vaimu jaoks pani ta alati rõhku vormile ja kirjade dekreetides ja lauludes, mida ta hiljem oma lahinguajal sõjameestel laulda laskis, muutus ta seda paremaks kirjanikuks, mida ulatuslikumalt ta tegutsema õppis.

Teise pärast ja kuna selge väljendus sünnib sellema hinge kaudu nagu ehtne tegugi.

Ta käitus siin, tundes end hästi neil mõningail kuulol, nagu tehtud mees, kui kindlustatud valduse, rahu ja õnne pärija — mis kõik tõeliselt hoopiski puudus, ta see rõõmus unistustemäng lõppes kohe seal, kus La Garenne'i park pikkamööda üle läheb tavaliseks maasikuks. Kuidas õnnestas see Henrid kõigest hoolimata, ta võis oma Margot' lasta valitseda õukonna ja valantse kuninga üle, kelleks ta ise oli, sest Margot' üks lõhnas ta hästi, ja ta hambad olid kaetud kullaga. Ta tellis ta Margot' jaoks Pau' lossist kohale kõige kaunima sisustuse ja hõbedased lauanõud. Margot ise oli oma külaskäigu ajal sealt vanad harfid välja koukinud; olb-olla olid teised daamid kunagi nende läbi oma südamet kergendanud nagu nüüd Marguerite de Valois, kes ilial varem oma rahutus elus ei teadnud, mis on tasakool, ja üksnes siin kohtas ta seda. Vahel silus ta kergelt oma laupa. «Siisamaani ei ainsatki mürgitamisohut? Ei ainsatki läbitorgatut ukse taga? Mind ei löõ keegi, ja isegi oma meelte ees on mul rahu. Ma ei pea oma venda d'Alençon'i kõiega aknast alla laskma ega välja seiklema minema. Alandused, janditamine, valus mu ümber, minus endas piinav tung — ons kõik möödunud? Tõesti, siin ma olen.» Ta imellusväärne käsi oli üle ta lauba libisenud; see oli jälle rõõmus, ja sinse õukonna kuninganna läks tantsima viisakate aadlike kude ja preilidega, kes hästi käitusid. Mahe muusika, rüünalde leegid hubisesid õige veidi avatud akendest tuleva tuulehinguse käes; mahedad nagu kõla, valgus, tuulehingus olid ka näod ja südamed. Tantsimine ja lembus, pika õõne veetmine kerges armumises, mis on usna ebamäärane. Margot võiks igaühele huuled ulatada, ta ei suudle aga kedagi, ainult oma isandat.

Niisugused on Navarra õukonnas kõik, ka kuninga Ade, niivõrd range protestant. Ehkki jala tõttu pisut lakistatud, õpetab noor Catherine noorele Rosnyle uut tantsu, kõik kadestavad Rosnyt selle au pärast. Catherine unustab isegi sel ajal oma elu suure kire, unustab oma nõi ta metsas, vabastab end südametunnistuse piinadest ja lubab kergelt süttiva südamega Turenne'il

endaga lipitseda, nagu ei tähendaks see midagi. Armastab armastada, nagu ei tähendaks see mitte midagi. Nii ei või see jääda.

ESIMENE

Maksahaiguse hoost paranenud, muutus m. Biron tigemaks kui iganes varem; pealegi arvas et kuberneril valvsus on unele suigutatud. Kogu päev laimab ta teda Prantsusmaa kuninga ees. Navarra kantseleil ja Philippe Mornayl olid käed tööd teinud, nad tahtsid tema ettekannetele vastu astuda. Aga näha, polnud enam võimalik pikka aega riidu kirjutada. Navarra kuninganna hoolitses veel teiste ebameeldivuste eest. Naine, kes on esmakordselt õnnelik, ja ta armsal isandal on õelad vaenlased — kuidas ta aitab oma armast meest? Ta kannab talle et mis ta teada saab; ta teeb end hädavajalikuks.

Halvustavad sõnad, mida Prantsusmaa kuningas ütles oma toovaikuses lausunud oma õemehe Navarra kohta, Margot teadis neid; ja kui ta just ilma uudiseta oli, luiskas ta midagi. Ta vihkas oma kuninglikku vendade too oli teda ainult julmalt kohelnud; seetõttu pidi Henri rigi tema peale vihane olema. Oli ju Margot ise hakanud alanduste pärast, mis ta isandale osaks said. Isegi Margot oli teda pilganud, isegi Margot' armastatud d'Alençon oli pilkega ühinenud, ja seda daam Sauvignoni tema kunagise sõbratari juuresolekul. Margot nägi vaimus selle naise kavalat naeratust, seda vähem tahtis lausutud sõnu omaenda suuga korrata; iseäranis mitte oma isandale näkku.

Margot' oli aga oma preilide hulgas üks õige noor peaaegu laps, täiesti andunud talle: Françoise, Montmorency-Fosseux' suguvõsast. Teda hüüti Fosseuseks. Henri kutsus teda tütrekeseks — ehkki Margot teadis et Henri ei hellitanud mitte ainult isalikke tundeid tema seuse'i vastu. Noor preili jutustas oma austatud kantslannale kõik või kui mitte kõik oma kiusatustest, ja seda rohkem oma vastupanust. Selle pelgliku oleku saatis Margot Henri juurde kõige õelamate sõnumitega.

lausutuna lapselikust suust, pidid nad Henriid veel rohkem ärritama. Uhesõnaga, Louvre'i lossis naerdakse tema üle, kuna ta pole ikka veel suutnud oma valdusesse võtta naise kaasavara, mille hulgas on ka paljud ta enda Guyenne'i provintsi linnad. Biron hoidis need ta rest suletuna.

«Mu armas isand,» ütles arglik noor laps, põlvitas Henri ette ja tõstis käed palumiseks. «Võtke ometi Navarra kuninganna kaasavara! Karistage, palun, kurja marssalilt!»

See oli Henril ka kavatsusel, samal ajal aga hoidus ta seda naistele tunnistamast. Isegi siis, kui ta väga juba koondunud oli ja valmis seisis, ei reetnud ta seda ikka veel ainsa sõnagagi, vastupidi, veetis viimase öö oma kuninganna magamistoas. Siis ratsutas ta minema, roos hammaste vahel — nagu mõnele ringmängule või lõbusale võistlusele. Kui ta ettevõtte halvasti lõpeb, ei pea vähemalt Margot mitte millegi eest vastutama ja jääb asjasse segamata. Kõik ta aadlikud olid niisama heas meeleolus nagu ta ise, jälle oli maikuu, armunud oli kogu see meestesumm, nad nimetasidki seda sõjakäiku, kuhu nad teele asusid, armunute sõjaks. D'Aubigné ja isegi kaine Rosny arvasid tõsiselt, et Cahors'i linnale loostakse tormi ainult rüütelikkusest daamide vastu. Henri ei avaldanud oma kavatsusi kellelegi, kes ise neid ära ei mõistatanud; niisugune mees oli üksnes Mornay. Kogu lugu seisab selles, et igal viisil püüda ühe ja sama eesmärgi poole, jääda truuks sisemisele seadusele inimeste ja asjade vankumise kiuste, aga see pole omandatav, see tuleb kaugelt ja ulatub kaugemale. Sajanditele mõtleb jumal, kui ta sellise inimese peale vaatab. Selle tõttu on Henri eksimatu — ja seletamatu, kuna miski ei lase inimest paista arusaamatumana, salapärasemana kui sügav endausaldus.

Oli väga palav; kui nähtavale ilmus linn, millele sõjavägi pidi tormi jooksuma, kustutati esmalt veel janu päiklipuude varjus olevast allikast. Siis läks lahti tööks, mis polnud kerge. Kolmest küljest kaitsesid Cahors'i linna Lot' jõe veed, ja garnisongi kaitses linna peasjalikult sealt, sest neljas juurdépääs kohutas iseene-sest eemale — nii palju takistusi oli juba teele kuhja-

tud, veel enne kui keegi linnaväravani sai tungida. Värav aga oli salaja läbi uuritud kahe Navarra kuninga ohvitseri poolt, kes olid meistrid õhkimise peale. Värav kesed rauast valatud mortiid, täidetud püssirohuga, naaldati mingi takistuse vastu ja süüdati süütenõu põlema. Kell üksteist õhtul, tumedate äikesepilvede all astus sõjavägi kindlustatud sillale, millele keegi tähelepanu ei pööranud, ees mõlemad peamehed oma lõhkekehadega. Nende abil kõrvaldati sillalt püünised ja kummissaadmed, ilma et linnasolijad prahvatust oleks kuulnud, sest parajasti müristas. Mõninga vahemaal rel, lendavate rusude pärast, järgnesid viiskümne arkebuusimeest, siis Roquelaure neljakümne aadliku ja kuuekümmet kaardiväelasega, ja taga juhtis Navarra kuningas peajõudu, kahtsada aadlikku ja tuhat kahtsada kütli.

Asja uudsuse tõttu õnnestus värava õhkulaskmine ainult pooleldi. Mõned sõjamehed ronisid alt läbi ja laiendasid siis kirvehoopidega avaust, millest linnas elanikud lõpuks ärkasid ja oma kaitsjad kohale kutsusid. Terve linn on juba relvastatud, kõlab hädakella heli ja pimeduses vihisevad sissetungijate peade ümber igasugused viskekehad, nagu tellised, kivid, tulelondid ja puupakud. Siis on kuulla relvade raginat, tärinat ja purunemist; karjutakse: «Lööge nad surnuks,» aga see kostab juba lämbuvaist ja lõõtsutavaist kõrdest. Kitsas kohas hoiavad vastased üksteist surmavas hädas. Pärast veerandtunnist käsikähmlust oleksid pealsetungijad peaaegu juba kaotanud, aga Turenne lööb sekka, ta toob kaasa järgmised viiskümmend aadlikku ja kolmsada kütli, nende abiga jõuab Navarra kuningas kesklinnani välja.

Edasi enam ei saadud. Suur hoone, ja selles kõik kaitsjad, need hoidsid väe aupaklikus kauguses. See peale saabus päev, ka sõjavägi kindlustas end nüüd majades. Sõdurid ei tohtinud riisuda, Navarra kuningas ähvardas neid selle eest maha lasta, ja tõepoolest mõned lastigi maha. Ööl pärast seda polnud nad ikka veel midagi õieti söönud, ja magada tuli neil seistes; nende kõrval kaupluste vaateaknaid lebasid nende relvad ja varustus. Uus hommik ja uus ränk töö ootas sõdureid

murda läbi majad kuni kümne sammu kauguseni kindlusest. Kaugemale ei saadud seekordki, ja jälle algas öö. Kolmas päev aga pidi olema kõige ohtlikum, kaitsjad said täiendust, see väeosa tuli väliks kinni püüda ja hävitada. Veel üks päev, et valmistuda tormijooksuks kindluse peale, ja viiendal, kui see viimaks plahvatuste ja suitsuga oli langenud, tuli linnas veel neliteist barrikaadi ükshaaval ära võtta.

See oli tormijooks Cahors'ile, üliväga ränk töö. See oli mõttetult ja kasutult raskeks tehtud visade elanike poolt ja ainult erapoolikust vihast, et Navarra kuningas ei läheks tugevamaks. Just seetõttu tõi tema võit talle rohkem kuulsust kaasa, kui see õieti väärt oli. Võidetud polnud mitte ühe linna garnison, vaid marssal Biron koos kõigi teiste vaenlastega — ja seda hoolimata tagasilöökidest, mis tulemata ei jäänud. Kui Henri marssalile endale kallale tungis, oli ta liiga nõrk, pidi põgenema Néracini, teda tulistati, ta põgenes hobusega oma lossi ilusa trepi kaudu ja pääses minema väeosade keskelt, mis teda püüda tahtsid.

Ta jalad oli veriseks rebitud. Néracis pidi Margot voodilinu vahetama pärast seda, kui Henri oli temaga ainult veerand tundi voodis lamanud; sellises seisukorras oli ta keha. Ta vaim ei tunne mingit vaeva, see on kerge ja kiire nagu alati. Seetõttu juhib Henri oma väge, või peab neid veel ainult jõukudeks nimetama, ta oma maadest põhja pool asuvate vastu, kus protestandid ta uut kuulsust tervitavad ja teda ennast ootavad, et ülestõusu alustada. Sellest saab teada kuningakoda Pariisis ja kutsub kähku Bironi ära.

See oli kordaminek. Otsekohe pakkus end ka d'Alençon, nüüd d'Anjou, edukale õemehele; ruttas lõunasse, sõlmis rahu ja sõpruse temaga. Leppimatuks jäi Condé, kunagine hea onupoeg. Ent on ju raske taluda, et pead jääma elus paratamatult teisele kohale, ehkki oled omalt poolt kõik teinud — võidelnud niisama hästi kui teine ja koguni täielikus üksmeeles leeriga, kes päris õigustatud kahtlusi hellitab teise usuagaruse suhtes. On tõepoolest suur kunst kadedust isegi mitte tunda: selleks on vaja paljutki mõista, iseäranis aga peab täielikult aru saama jumalikust ettemääramisest. Ka uhkus oma saa-

tuse üle vana-aja kombel võib aidata. Mornay'lt ei ole mõlemat loota; tal on voorus, ta omandab ka ärastamise.

Condé on küündimatu mees — hea tahe, õiged esimesed tundeliigutused, mis aga lõpuni vastu ei pea. Tema viha Henri vastu algab õieti juba ühe ammu möödunud lahingu ajal Jarnacis, kus tema lihane isa ohverdati, noor Navarra sai just seeläbi esimeseks kuninglikul printsiks. Koos Louvre'is vangis olles kannatas ta seda sama mis Henrigi, ainult keskpärasemalt. Ta põgeneb, näitab aga kõiges vähem taipu rahvaliku ja lubatu suhtes, selle suhtes, mis peab olema. Sõlmib sidemeid vürstidega, samal ajal kui nõbu Navarra end kuulustada oskab ja oma võimu kodupinnal laiendada mõtab, tõsi küll, paljude papistide toetusel.

Seda jäigemalt pidas nõbu kinni parteivaimu puhtusest, ja tema sõbraks oli see, kes seda omas või ettevõtlikkuseks tõl. Oma Johann Kasimiri Bayerist luges ta kõrgemaks kui Navarra Henrid; saksa kääbusvürst vihkas paheid. Lõdev elu Navarra õukonnas oli talle nii väga vastumeelt, et ta ainult selle nime mainimisel puhul põrandale sülitas; prints Condé aga lubas tal seda teha. Ka vandenõust oma nõo vastu nõustus ta osavõtma. Nad saatsid Henrile sõna, et ta oma väed Kölni peapiiskopile appi viiks. Toõ oli protestandiks hakanud avanemas parim võimalus Austria kuningakojale löögi andmiseks. Noh, Austria kuningakoda oli vaenlane, aga vaenlane hilisemaks ajaks, kõige suurem, kelle järjekord viimasena kätte jõuab. Nüüd Saksamaale minna tähendaks võidetust loobuda, alanud tõusuteed katkestada, ja mine tea, kas mitte kuningriiki kaotada. Midagi muud nad ei tahtnudki, kui nad Henri kohustuse ette seadsid religiooni pärast maalt lahkuda. Ta ei tohi seda teha, nagu nad väga hästi teadsid. Ometigi võisid nad seeläbi tema vastu viha äratada protestantides, kes mitte kõik teda ei usaldanud; ja sõnumiga, et ta ikkagi teele asub, tekitavad nad kartusi Prantsusmaa õukonnas ja karmi otsuse Hispaania Filipi peas.

Don Filip istub ja haub oma maailmariigi plaane. Mis on sel tegemist mõnede tõrksate ketserite ettevõttega, naeruväärse Kasimiriga, sõgeda peapiiskopiga ja

kadedada nõoga. Don Filip teisel pool mägesid taipas ometigi: temale ja ta maailmariigile kasvab vaenlane — ehk, veel on ta väike. Võitleb ränga vaevaga läbi tähtsusetute takistuste — aga mõõta ei tule mitte seda jalaalust maad, mida ta endale võtab, vaid kuulsust ja nime, mis ta endale teeb. Ei saa pealt vaadata, kuni Pama* trompeti huulile tõstab ja lendama hakkab. Prantsusmaal peab tulevikus ainult üks valitsema, nimelt Filip. Valois'de suguvõsa sureb välja, ja juba varem lõhub edeva Guise'i Liiga kuningriigi puruks kuldsete pistoolide abil, mis muuladel mäestikust alla lüguvad. Navarra segab, Navarra peab kaduma. See on Don Filipi peas ega või teistsugune olla ka kadedada nõo juures.

Henri teab. Tema seljataga on Louvre, ta tunneb põrgut. Montaigne'ilt on ta õppinud, et hea olla on kõige rahvalikum. Mornay õpetab teda, milline võim on voorusel. Tema olemus jääb rõõmsaks ja mõõdukaks ka kuristike kohal omaenda hinges. Aga ta teab: üks liik inimesi ei taha seda, ja just neid peab ta kohtama igal pool kuni elulõpuni. Need pole ei protestandid, ei katoolid, ei hispaanlased ega prantslased. Need on liik inimesi, kes soovivad sünget võimu, maiselt ränka, ja kõlvatust armastavad nad hirmujudinais ja ebapuhtas usktaasis. Need on tema igavesed vastasmängijad, tema aga on alatiseks mõistuse ja inimõnne saadikuks. Nüüd proovib ta terve mõistuse järgi korraldada üht provintsi, hiljem kuningriiki, lõpuks aga maailmajagu vürstide ja maade rahuliidu kaudu Habsburgide dünastia kukutamiseks. Siis on käes aeg sedaliiki inimeste jaoks, kes elu vihkavad — nende mõrvaplaanide kolmekümneaastase ebaõnnestumise järel tuleb neile aeg, mil nad õieti tabavad pistodaga. Seitse või seitsekümmend hoop ja lasku olid aastakümnete jooksul äpardunud. Henri jõudis kõigile neile jaole, nagu siin esimesele.

Navarra kuningas ootas tookord abivägesid. Ohvitserile, kes need kohale tõi, tellis ta korteri kohas, mida nimetati Gontaud. Igaüks võis Henrid kuulda ütlemas, et ta järgmisel päeval ratsutab sinna. Teda oli aga hoia- latud, et mõrvar olevat vägede hulgas, just sellepärast rääkis ta oma kavatsusest valjusti ja näiliselt mõtlema

tult. Päike tõusis, Navarra kuningat saatsid kogu aeg aadlikku, d'Harambure, Frontenac, d'Aubigné. Peagi teel tuli neile vastu üksik ratsanik, kelles nad ära tundsid aadliku Bordeaux' kandist. Sellal kui kolm aadlikku võõra hobuse omade vahele surusid, haaras Navarra kuningat kõditav hirm — jube dam kui mis tahes aadlikus tapluses, kus julge otsus võib hirmu. Meelsamini oleks Navarra kuningas põgenenud, küsis aga end röömsalt, kas on ka hea hobune, ja vastuse peale hakkas kappas kohale, patsutas seda ja tahtis koguni ära võtta Gavarret, nii oli mehe nimi, kahvatas ega teadnud, mida ta mõtlema pidi, tahes-tahtmata tuli ta hobuselt maha. Navarra kuningas istus hobuse selga ja vaatas kohe poole toolid järele; ühe leidis ta vinnastatud kukega.

«Gavarret,» ütles ta, «ma tean, et sa tahad mind tappa. Nüüd võin ma sinu enda tappa, kui ma tahan. Seejuures laskis ta õhku.

«*Sire!*» vastas mõrvar, «teie suuremeelsus on tunda, te ei võta mult mu hobust, see on kuussada taala väärt.»

Sellest oli Navarra kuningale juba teatatud, ja sellestki, et mõrvar sai hobuse kingituseks, et ta kuninga tapaks. Henri pööras seetõttu hobuse ringi ja ratsutas galopis Gontaud'sse, kus ta ratsu ära andis. Oma ohvriks seril käskis ta tollest sellist sündsalt viisil lahti saata nagu ka sündis. Mees pöördus siis rooma religiooni poole. Kui ta hea hobuse eest Navarra kuningat tappa tahtis, kuulus ta reformeeritud usku — ei olnud aga ei üht ega teist. Vaid ta oli seda liiki inimene, kes juba kord võidab Henriid. Henri tunneb seda juba siin ja pikapeale leiab olevat kättemaksu asjatu. Mõrvareid kasvab ikka juurde.

See oli ainult esimene

F A M A

Teine ei lasknud end oodata, ja selleks oli hispaanlane; polnud vaja pead murda, kust ta tuli. Ta kõõritas tal olid irdakil ninasõõrmed — kaugelki mitte ilus mees. See Loro, nagu ta end nimetas, tahtis üht pilna kindlust Navarra kuningale reeta või võttis selle ette

käändeks, et talle füüsiliselt lähedale pääseda, mis aga viitu läks. Needsamad aadlikud, kes Navarra kuningat Gavarret' eest kaitsesid, panid hispaanlase lahtisesse kükku, mis ümbritseb Néraci lossi. Seal toetas igaüks tala vastu müüri, ja üle selle elava barjääri pidi Loro kuningaga rääkima. Kuna tal midagi ette polnud tuua peale petisliku loba, ja järgmiselgi päeval mitte midagi muud, lasti ta maha. Pole kerge toime tulla inimesega, keda saatus üles tõstab ja isegi põgusalt tema nägu näitab. Mõlemad mõrvakatsed reetsid rohkem kui kõik muu, et Henri hakkas võimaks muutuma.

Ta piirdus oma maaga ja jäi selle pinnale, mille ta aga oma hobuse kapjadega läbi kündis, kuni viimane kui mullakamakas tema oma oli ja talle vilja kandis. Linnad olid kõik ükshaaval võidetud ja avanenud, inimesi ei alistata õigupoolest mitte vägivallaga; tormijooksuga tuleb vallutada müüre, mitte inimesi. Neile pääseb ligi hea tahte näidetega, eriti siis, kui neid selle asemel ka võllasse võiks tõmmata. Siis on nad vastuvõtlikud üleskutsele olla mõistlik ja inimlik, mis muide on ka religiooni eesmärk. Algul poosid nad end meelsamini ise üles, lõpuks aga taipasid paljud oma tõelist heaolu, ehkki ainult lühikest aega ja väheste sugupõlvade jooksul.

Uus Guyenne'i kuberner asetäitja polnud tema vaenlane, ta poleks seda endale üldse enam lubada võinud. Damville, naaberprovintsi Languedoci kuberner, oli koguni tema sõber. Vankumatult seisis ookeani ääres, pika ranniku keskpunktis kindlus La Rochelle. Sellest põiki lõuna suunas viis joon, millest allpool oli Navarra kuninga poolt enamik, kes lootis temalt kõige mitmesugusemat; lootjate arv aga oli suur.

Kõige tavalisemad nimetasid teda lihtsalt *lou noust Henric*, ja mõtlesid sellega lõpuks palju: tema igapäevaseid töid ja vaevu nende silmade all pikkade aastate jooksul; raha, mis ta tarvitas, relvi, mis ta kasutas — ja tema kogu, ratsanikku soonilisest sametist vammuses, põsed pruuniks päevitanud nagu nende endi omad, mahe kindel vaade ja lühike noor habe. Kui tema mõõda läks, muutus nende ohus olev elu kindlamaks; maa rahu, mis alati on kõikumas, seisis seekord kindlalt tasakaalul.

Ius. Teised, õpetatud mehed või ka lihtsalt arukad, kehtesid omavahel, mida nüüd Navarra kuningast peaaegu isiklikult vaimses mõttes arvata. Nad hakkasid tooli ütlema, et ta vaim on ergas, tema käitumine lausa reldamatu ja väga julge see viis, kuidas ta end määrdab. Sellisest aimest on kõige suuremad vürstid saanud, kinnitas igaüks teisele ja oli selles ise tõepoolest veendunud — ehkki mitte ilma Navarra kantselei ka tegevuseta.

Mornay juhtis seda, ja ta tõendas sõnumites, mida oma vürsti positsiooni kohta ringi laskis käia, et kõik head prantslased on hakanud oma pilku tema poole pöörama. Paljud tegid seda tõesti alles seetõttu; isegi vürstid; sest Mornay saatis oma värbamiskirja Inglismaale. Sellest leidsid Elisabeth ja tema õukond igatahes küllalt soodsat Navarra Henri kohta. Vähe oli lootust, et kuulata Mornay'd, praegusest Prantsusmaa kuningat ja ka tema vennast, kes, nagu varem ja nüüdki veel tahtis kuningannat kosida ning viibis parajasti tema juures külas. Mornay sõitis koguni ise sinna, ta ületas isiklikult teise leeri tegevuse ja takistas kahe ninaga mehe abielu Inglismaal; seda aga ainult selle tuulepea õige iseloomustamise kaudu. Diplomaatia ei lasta segadusi tekkida. Kui ta hea on, jääb ta toime juurde.

Veel üks arvamus võttis maad, kõigepealt oma tekkimise paigas, sealt läks ta kaugemale suust suhu. Ühelt Bordeaux' linnapea olevat seda ühele teisele humanistile öelnud. «Selgelt tuleb ilmsiks, et kõik need religioonisõjad pole muud midagi kui ainult Prantsusmaa lõhestamiseks mõeldud.»

Möödas on need ajad, mil härra Michel de Montaigne sellest salaja Navarra Henriga rääkis. Nüüd tunnistas ta seda valjusti, ja mitte ainult oma väikese lossi raamatukogus või raekojas, Bordeaux' linnas, mille ülemjuhiks ta oli kuberneril aktiivsel toetusel valitud. Ta kirjutas sellest. Tema väikese lossi tornitoast oli välja läinud raamat*, kõik teised kuningriigi humanistid kuulsid seda ja leidsid endale sellest kinnitust mõõdukuses ja kahtluses. Mõlemad olid neile kohased, ja oleksid siiski täiesti hukatuslikud olnud, kui oletada, et

humanistid on ainult mõtlema õppinud, mitte aga ühtlasi ratsutama ja pihta andma. Nii polnud lugu. Isegi Montaigne oli olnud sõdur, hoolimata oma kohmakatest kätest oli ta seda hädavajalikku käsitööd teinud — hädavajalikku sellepärast, et muidu oleks see jäänud üksnes ajudeta inimeste teha. Sest on teada: kes mõtleb, peab tegutsema, ja ainult tema. Seevastu on kõlblalt koletu väljaspool mõistuse piire. See on teadmatute asi, kes oma tohutust rumalusest vägivallatseteks muutuvad. Nende kiusatus ja võimalus on vägivald. Vaadake kuningriigi olukordal! See jääb hoolitusse, muutub vere ja vale mülkaks, ja ei mingi sirgjooneline, terve sugupõlv ei saaks niisugusel pinnal enam üles kasvada, kui mitte meie, humanistid, ka ei ratsutaks ja pihta ei annaks. Selle eest kanname me hoolt. Lootke sellele, et me ratsutame ja pihta anname! Meie peade kohal kõige madalamatel pilvedel sõidavad koos meiega üle maa niihästi Jeesus Naatsaretist kui ka paljud Kreekamaa jumalatest.

Härra Michel de Montaigne, teadlikuna oma väärtusest, saatis kulleriga Navarra kuningale oma raamatu — nahkköites, millele oli kullaga pressitud aadlimehe isiklik vapp, ehk küll ainult tagapool. Ees säras Navarra vapp; ja selline paigutus oli teravamõtteline, see tähendas: «Fama tegi meid üheks hetkeks võrdseks. Sire, ma jätan teile esikoha.»

Uhke saadeti ütle veelgi rohkem. «See raamat on trükitud Bordeaux's, kust laevad läbi tonni ja vaikuse kaugetele saartele reisivad. Võib olla, et see raamat reisib lõpuks veel kaugemale kui laevad, ja läbi sajandite surematuseni välja. Kindel on, Sire, et selle ees tõttab Teie nimi. Oht soovin ma sama ausalt kui teist, kuna ma olen Teie teekaaslane, ja samuti kui Teie, kinnitan õigust, mis koos minuga sündis, kui üksik mees võitluse ja teenetega. Sire, Teie ja mina sõltume Famast, leisi niisuguseid aga pole nii kergesti leida. Kuulsust ei tohi kergelt võtta see, kes tahab püsivaid teoseid kirjutada või kavatses tabada inimese maitset tegude kaudu.»

Üks lause raamatus oli käsitsi eriliselt ära märgitud. «Kõik teod väljaspool tavalisi piire alluvad kõige

halvematele tõlgitsustele, sest meie maitse tõrgub ka vastu, mis püüab olla liialt kõrge, ja ka madalale, neme me vastu oma maitse kaudu.»

LAHKUMINE MARGOT'ST

Algas kõige murerohkem aeg Margot'le, ja omale ei jätanud ta midagi tegemata, et eemale hoida õnnet, kui ta seda tulemas nägi. Kaua aega ei märganud ta midagi; ta oli Néracis õnnega harjunud ega arvestanud enam mingisugust muutust. Ta ei tahtnud esmalt teada, kui Rebours talle ette kandis, et Henril ja Fosseuse'il on omavahel tõepoolest midagi. Fosseuse ometi «tütrefe» nii Margot' kui Henri jaoks, arglik valetolend, truudus ise. Rebours vastupidi jäi otsa kadest, sest iga teise peale, keda Henri tähele pani; sest tema ise, Rebours, oli Henrile algul meeldinud, aga kuna tema haigestus, läks soodus silmapilk tema jaoks mööda.

Nüüd maksis ta kätte ja näppas apteeker Lalanne arved, et neid oma käskijannale näidata. Seal oli margitud: «Kuningale, kui ta kuninganna tüdrukute juures loas viibis, kaks karpi martsipani. Pärast balli klaasid suhkruveega ja karbid martsipaniga kuninganna tüdrukute jaoks.» See puudutas veel kõiki, järgnevat ainult Fosseuse'i. «Preili Fosseuse'i jaoks nael mahetusi, nelikümmend krossi. Sellesama jaoks: pralineid ja roosikompekid, keedised, puuviljamahlad, martsipan,» — üksi Fosseuse'i jaoks. — «Ta rikub oma kõht ära,» ütles Margot murettundva tooniga; kadest Rebours'il ei tohi olla võimalik väita, et ta oleks kuninganna juures armukadedust märganud. Rebours aga hoidis kõige hullema veel varuks. Viimane arve kõlbas: «Kuninga jaoks preili Fosseuse'i tuppa viidud üks kolmveerand naela martsipani koos nelja untsi puuviljamahlaga, kaks taalrit kolm naela.»

Neist apteekri täpsetest andmetest nägi vaene Margot, mis tegelikult oli sündinud. Tema vilunud nägu ei reetnud kadedale Rebours'ile kokkumist, ja süüdi oleva Fosseuse'iga käitus ta seda usalduslikumalt, palus ka nagu seni täita tema ülesandeid kuninga juures,

«Fosseuse, mu tütrefe, kutsu mulle siia mu armas isand! Ütle talle, et mul on talle uudist teatada oma venna, Prantsusmaa kuninga kohta. Sa muidugi tahad ka seda teada. Mu vennal oli halb unenägu, mu ema kirjeldas mulle seda. Ta oli und näinud kiskjatest loomadest, lõvid ja tiigrid sõid ta ära, ja üleni higisena ärkas ta üles. Siis käskis ta, et kõik ta puurielajad maha lapetaks. Mine teata sellest meie isandale ja ütle, et ma veel palju rohkemgi tean.»

Meelega ütles Margot: meie isandale — Fosseuse pidi arvama, et Margot mitte midagi ei aima, mingit kibedust ei tunne ja Fosseuse'ile lubatud tütrefekohaga heameelega nõustub. Fosseuse aga ei pöördunud sellelt teelt tagasi, vastupidi, jäi Henriga; ja kuna ta Margot' ülesannet Henrile edasi ei andnud, ei tulnud see sel päeval Margot' juurde. See oli tüdruku ülestunnistus, ja nüüdsest peale hoidus ta kuningannast eemale, muutus tõrksaks, jultunuks ja ässitas kuningat Margot' vastu. Margot aga, mõeldes õnnelikele aastatele, mis ei tohtinud lõppeda, hoidus midagi lõplikku tegemast. Ta lootis, et tema armsal isandal saab ükskord ka Fosseuse'ist isu täis nagu igast teisest. Vahepeal viitis ta Henri aega ja hoidis teda põnevil oma uudistega Louvre'ist. Henri ise sai mõningaid oma Rosny kaudu, kel oli Prantsusmaa kuningakojas kaks venda. Abikaasad tulid kokku, et võrrelda ja uudiseid vahetada: see oli nüüd veel nende kõige kindlam ühendus.

«Prantsusmaa kuningas võtab üha uusi makse oma lemmikute jaoks,» alustas üks. Teine kinnitas: «Rahvas nimetab teda veel ainult türanniks.» Seepeale mõlemad läbisegi: «Kaua aega see enam hästi ei lähe. Lemmik, kelle nimeks nüüd on Joyeuse*, sai kuninganna õe ja hertsogiiriigi; seda aadel kuningale ei andesta. Rahvas jällegi ei unusta liialgi, et sedasorti inimene ja sellise päritoluga, oma pulmas, mille kulud nad oma maksudega tasuma peavad, tohtis olla riidetatud nagu kuningas ise. Prantsusmaal pole nii suurt luksust veel nähtud. Seitseteist pidusööki, kõik maksudest; maskeraadid, turniirid, ja Seine'il sõitsid kullatud laevad alasti paganatega — see pole mingi vaatepilt rahva jaoks, kel-

lele me nii vähe kui võimalik peame meenutama ta lüpsmisi.»

«Me peame hoopis need temalt ära võtma,» ütles Henri. «Vaadist endale veini lasta ei maksa palju, kui tahes vähem kui lasta verd inimestelt.»

Arahellitatud Valois' printsess, kunagi kuulus ja lüpsludes ülistatud oma peaaegu väljakutsuva esimese pärast protsessioonidel, langetas tagasihoidlikult lasta. Tema ainus auahnus oli jääda maa vürstitariks nooruse seni. Oma armsa isanda jaoks soovis ta rohkemat, ja ammust aega samal arvamisel Henri kutsumuse kolida ainult et Margot oleks seda meeleldi edasi nihutanud. Tema kuninglik vend, keda ta ei armastanud, võib selle pärija — siis ei sure Margot' suguvõsa välja. Ta tundis Margot kaasa oma vennale, mitte Henrile, ja tõttu sai ta aru, miks vend oma lemmikutele, kes polnud muud midagi kui kahjulikud väikesed seiklejad, omale heategusid osutas nagu oma lihastele lastele. Ta soovis neid selleks pidada ja neid selleks teha, et ta oma naine kiskjate loomade seas päris üksi poleks. Margot mõistis teda vahetevahel; see juhtus, niipea kui ta ühendas istus ja mõtles. Nüüd tõstis vend ka tolle Joyeuse hertsogiks ja andis talle kuninganna teise õe. Ta maksis isegi mitte oma sõduritele; ta ütles: «Alles kui kõik mu lapsed on abielus, muutun ma mõistlikuks.» Margot mõtles: «Tema lapsed!» Kaua ohkas ta, suudeldes piigu küünlavalgusse ega märganud, et ta raamatute lehed tuulehingusest pöördusid.

Ühel päeval oli ta sõnumite pärast väga erutatud. Otsekohe nõudis ta Henrid, kuid Henri oli ratsutamas. Tema asemel ilmus Fosseuse, kes paha välja nägi, kalduvatu, nagu pikaks veninud, ja halvas tujus. «Varsti on Henri ja tema vahel kõik möödas,» mõtles Margot põgusalt; aga vastupandamatu oli tema tung end avaldada olgu või tüdrukule, kes sellesama rinna najal on lebanud kui tema. «Fosseusel» hüüdis vaene Margot ja embas teda liigutusest — ei enam mingi õpetatu, mitte enam printsess, ainult abiotsiv naine.

«Fosseuse, see on koomiline, kuigi see on ka kohutav, nad tahavad mu venda, Prantsusmaa kuningat, kloostrisse sulgeda, kuna tema abielu viljatuks jääb. Ta ruc

tub aga tse juba nagu munk, on oma lehvid ja suled järjekordselt kõrvale pannud, oma lemmikud minema saatnud, ja tegi oma kuningannaga palverännaku, et kuninganna sigivaks muutuks ja talle dofääni sünnitaks. Pärast seda olid ta jalad täis ville, kuninganna aga jääb sigimatuks. Kas see ei pane naerma? Ja kindlasti, see on naeruväärt, millegi nii lihtsaga mitte toime tulla nagu on sünnitamine. Pakutakse vaatamängu kogu õukonnale, kes kuninganna keha pilkavalt takseerib. Kuningat aga näevad nad haigutamas oma asjatuist pingutustest isaks saada, ja kõik haigutavad kaasa. Lõbus õukond, ha-haa!»

Oma nõrga püüde juures naerda libisesid ta käed Fosseuse'i keha mööda alla. Nii avastas Margot juhusliku kompamisega, mida ta juba varem oleks ära tundnud, kui ta seda teada oleks tahtnud. «Teine, võõras, saab Henrilt lapse. Mina mitte, mina pole nii lihtsa asjaga, nagu on sünnitamine, toime tulnud. Kuninga ja kuninganna asemel pilkan ma oma kurja saatust.» Ta sõrmitses võõra ihu kallal, kuni tüdruk vihaseks sai.

«Mis teil arus on, *Madame*,» näägutas Fosseuse. «Seda ütlen ma kuningale, et te minu vastu teoga patustate.»

«Tütreste, ära pahanda, kuidas võiksin ma tema lapsel valusid teha!»

«*Madame*, solvamised ka veel!»

Kunagine tasane tüdruk oli vihast lämbumas, ta kael tõmbus siniseks. «Kui ta poleks ratsutamas, tunnistaks ta kohe, et mind valesti kahtlustatakse. *Madame*, tahan kõiki vale eest karistada. *Madame*, te ei salli mind ja soovite mind kukutada,» karjus Fosseuse, kui ta jälle hingata sai. Margot rääkis seda vaiksemini:

«Meid ei tohi igaüks kuulda. Tütreste, usalda mind ometi. Ma mõtlen sinuga nagu ema. Me mõlemad võime koos ära minna, ma tahan sind toetada ja aidata.»

«*Madame*, te tahate mind tappa lasta. Mis te endale ette kujutate, pole tõsi.»

«Kuula mind ainult. Me võtame reisi ettekäändeks katku, sest seda on esinenud tõesti siin läheduses ühes majas, mis kuningale kuulub.» —

«Kuningas!» kriiskas märatseja, kuna ta kabjalööke

kuultis, tormas toast, komistas ja oleks kukkunud. Margot hoidis teda püsti Henri lapse pärast. Varsti püstitas seda astus Henri ise Margot' juurde ja oli vihane vaenlane Margot' peale. Teda Henri ei uskunud, kui täpselt ta tal Henrile kõike seletas. Henri uskus rumalat luiskat. Sellest tundis Margot esmakordselt selgesti ära, et ta õnn on lõpul. Ta kaotas endausalduse, mis oli kogu aeg tal Navarra kuningakojas suureline olnud. Koos kutsustatud tuleviku loobus ta peagi ka oma käitumisele ja laskis oma loomusel üleaisa visata nagu kuninga Louvre'i lossis.

Tema armastatud vend d'Anjou, endine d'Alençon, saabus pisut hiljem läbirääkimisteks kohale ja koos temaga ilus ülemtallmeister. Vaevalt nähtuna vallutas see aadlik vaese Margot' ja sai tema mõtteisandaks. Oma venna ees ta ei teeselnud. Mehena ja inetuna nagu tema, oleks Margot peaaegu selleks samaks muutunud, nimelt tuulepeaks, ja oleks oma elu tervelt ära pillanud, selle asemel et ainult osake sellest.

«Champvallon on ilusaim mees antiikajast saadik!» kinnitas Margot.

«Lõika tal pea maha,» tegi ta vend ettepaneku. «Balsameeri ära, kaunist kalliskividega ja vea endaga kaasa üle kivide ja kändude; see on kõige kindlam, nagu sa oma kogemustest tead, armas õde.»

«Tema on mu hinge ainus päike! Mu kaunis süda, minu kõik, minu Narcissus!»

«Iga sõna annan talle edasi,» töötas ta vend, ja tegi seda meeleldi. «Sinu sarvekandjale Navarrale on see õpetuseks. Ta tegi mind inglannale vastumeelseks, ja ometi tõi too mulle ise igal hommikul šokolaadi. Nime tas mind oma väikseks itaallaseks ja tahtis ikka komibata, kas mul pole mitte salajast küüru. Ha-ha!» Nacoli oli tal nagu ta haritud õel — mahe nagu viiuli tume poognatõmme. Kahjuks äratas ilus toon jubedust, kuna tuli kõhetust kehast.

«Mul on tunne, nagu näeksin ma üht teatud kuningannat, kellel on oma õukonnast äärmiselt isu täis peagi Pariisis,» ütles ta hiljem jumalagajatuks ja sõltis sinna koos võrreldamatu antiigiga, kes tal ülem-

tallmeistriks oli. Margot aga reisis kümblema, ainult tema teenijad ja aadlikud saatsid teda, mitte Henri. Henri viis Fosseuse'i teise supelkohta. Enne seda oli ta tõhusat vaeva näinud, et mõlemad naised samasse kohta läheksid. Ta lootis, et armastus tema vastu lepitab nad — millist eksitust mõlemad talle pahaks panid, ehkki see on kõige tavalisem eksitus. Henri tegi seda õigupoolest oma kaastundliku südame tõttu, kuna ta nägi vaest Margot'd palju nutmas. Margot aga nuttis sellepärast, et Fosseuse saab lapse ja tema mitte, nuttis enda pärast, kes oma õnne kaotas oma sigimatuse tõttu, — nuttis oma rahutuse pärast, mille küüsi ta jälle oli sattunud, ja uuesti sisse tunginud seikluste pärast. Aga ka seiklusele ilusa antiigiga läkitas Margot pisaraid järele; ja teda lohutas, et vähemalt see lein oli ta oma töö ja mitte alandus teiste läbi.

«Kui sa teaksid!» mõtles ta oma piinatud südames, kuna Henri talle peale ajas tulla koos tema ja Fosseuse'iga samasse supelkohta. «Ma vihkan sind ja armastan ainult oma Narcissust!» Nii see polnud; Margot ei vihanud siis Henri'd veel hoopiski; pingutuste kaudu aga, mida esmalt ise tõsiselt ei võeta, võib see lõpuks täide minna. Kuna Henri valima pidi, otsustas ta oma parima sõbratari asemel oma kallima kasuks ja viis tolle Pau'st ülespoole mägestikku, Eaux-Chaudes on selle koha nimi. See oli üksildane ja raskesti ligipääsetav. Enne supelkohta jõudmist tuli läbida Pürenee kõige kardetavam koht hüüdnimega «Auk», ja seda õnnistatud olukorras naisega, nagu seda oli Fosseuse.

Siin jõudis ka kade Rebours nende saladuse jälile; seni uskus ta veel kõhuhaigusse liigse magusasöömise pärast. Ta hoidis oma avastuse üksnes enda teada ja kasutas seda ainult, et vihatud armukest hirmutada, nii tihti kui nad kahekesi juhtusid jääma. Vaene Margot ei osanud paremat soovida. Just sellepärast oligi ta Rebours'i neile kaasa andnud; ta vaim tundis naudingut vähemalt sellest ainsastki kättemaksust, kui ta üksi ja mahajäetuna Bagnères'is suples. Linnake asub Bigorre'i maa lamedamatel nõlvakutel, mitte hugenotlikus Béarnis, kuhu Margot oli töötanud oma jalga mitte ilal

enam tõsta, sellest alates kui teda Pau's oli pärast solvatud.

Vaene Margot, ta jättis maha oma saatjad, et läbi metsa, ja kuna ta endakaitseks kaasas kandis peotäie oda, kriipis ta sõnu kaljudesse. Esiteks oli see tema kaotsiläänud antiigi, tema Narcissuse nimi, jah, tema kehalised eelised lisas ta kontuurides juurde. Seejärel valas ta nii ohtralt pisaraid, et ta ise enam ei näinud mis ta tegi. Kui ta silmad kuivaks oli pühkinud, luges ta kõige viimati kirjutatud tähti, ja need andsid kokku Henri. Vaene Margot sattus raevu, ta pani selle nime alla rist. Siis nuttis ta seda ägedamini.

Eaux-Chaudes'is olid samal ajal kõik agaralt naatamas loodust ja selle imelisi jõude. Eriti naine, kes kuumaveeallikais kümbleb, võib kindlasti õnnelikult maha saada. Teisest küljest on neil vetel raviv toime kõigi haavade ja valude vastu, mis on põhjustatud sagedasest ööbimisest vabas õhus ja külmal maapinnal, kus ka kõigi teiste sõjast tingitud hädade vastu. Mõlemad Fosseuse ja Henri, kasutasid vanne tundide viisi. Suurim pelkohta ümbritsesid lehtlad, mis olid sealoleku puhul eriti valmistatud ning tööliste oli nende eest makstud kuus naela. Iga lehtla all kümbleb mõni haige ohvitser või muidu mõni külaline, kelle eest Henri kõik ta kulutas, et maailmas oleks juttu Pürenee allikatest. Luuletajad, nagu Du Bartas, koostasid värssse nende kohta ja said samuti tasu. Teekonna sinna üles kõigi hädaohtudega võtsid seetõttu ette paljud; Navarra kuningat ümbritsesid alati inimesed. Tema õde, kes tema äraoleku ajal Pau's maad valitses, saatis talle aruandjaid muuladega kohale. Ka õõtsusid järske radu mööda üles muulad nahklähkritega, mis olid täis veini. Vilgas tegevus ja seltskondlik erksus elustasid kõrgmäästlikku.

Margot seal all elas mõnuses linnas, Bagnères'is, heas korras hoitud termidega; juba antiikaja daamid ja härrad olid seal kümmelnud ja allikavett joonud. Parimad majad olid kõik jäänud Navarra kuninganna saatjaid, tema ümber keereldi, tema auks lõhnati ja räägiti hästi. Tema aga mõtles vahetpidamata, millist vaeva, tähelepanu ja kannatust tema armastatud isand seal ülal kõik

losutanud — Fosseuse'ile, kes Henri poega oma rüpes kannab. Sigimatu Margot oli üksi jäetud. Vaata ise äärele, kas need veed sindki viimaks sigivaks ei tee. Enikaua jääb sinu armastatud ja vihatud isand teise naise, kes juba last südame all kannab.

Kul ta kuuma allika vett jõi ja selles kümbleb, oli tal enne, nagu jookis ta olematust, lebaks kivises kabiinis nagu igavesele unele suikunu. Ruttu pidid valjud, rõõmsad jutud kostma hakkama vannitubade avatud udest. Iki valgeks vööbatud käiku. Ta tahtis värssse ja oma kolavat häält kuulda. Mida ta peale selle kuulas ja igallev neelas, innukamalt kui tervisvett, oli püha missa, ja lohutus preestrite kaudu ja palve lapse pärast. «See tuleb: ma tunnen seda, see on töötatud. Ma hakkama südame all kandma tema poega; siis ei tõuka ta mind ära ega võta Fosseuse'i. Ma ei pea teda vihkama. Tema peab Prantsusmaa kuningaks saama, mina olen tema kuninganna, minu rüpest sünnib dofään. Önn on muavutatud, on saabunud rahu. Meie suur armastus, presüü, meie eksirännakud, — see kõik pole olnud asjata. Rahu, rahu, ja önn!»

Kui vaene Margot Nèraci tagasi sõitis, uskus ta kindlalt, et ta on nüüd ette valmistatud. Tema armastatud isand aga tõmbas ühel hommikul eemale tema voodi esiride, hirmunult ja kohmetult palus ta Margot' abi Fosseuse'ile. Andku Margot talle andeks, et ta siiani on salajas pidanud, mis oli juhtunud. Seepeale ütles Margot, et ükskõik kui palju talle Henrilt ka iganes ei tuleks... ega suutnud edasi rääkida. Läks aga nurganaise tuppa, pärast seda kui ta kõik oli minema saatnud, sest kuni viimase lõpuni oli Fosseuse teisi ninapidi vedanud — ja seal aitas Margot, kes siin alandlikkuse muavutas, tüdruku ilmale tuua. See polnud poeg, hädaohu oli möödas, Fosseuse ei tõrju teda ilal välja. Henri oli isegi nõus, et Margot errulastu Prantsusmaa õukonda kaasa võtab kui ta sinna teeles asub. See oli mugav lahendus Henri jaoks ja tõi talle kergendust.

Margot'le oli see rohkem. Ta reisis kõigepealt oma väarikuse pärast, sest kuigi ta poleks Prantsusmaa kuninga õde, kes laskus alla Henrini, enne kui ta Henri jaoks alandlikkuse ära õppis — on ta ikkagi naine.

Küll jääb ta sigimatuks, ei looda enam poega ega ka enam rahu. Ta eemaldub õigupoolest sellest et tema ja tema armastatud isanda vahel ei puudunud võitlus, kui nad veel ühes on, samuti ka mitte vaenlasi seni kui nad voodi voodi kõrval puhkavad. Miski ei mõjutanud teda algul; aga loomulikult ka Margot'd tavalisteks plaanideks tuua Navarra kuni Prantsusmaa õukonda — nagu oleks Margot selle õukonna hädaohud vähem tuttavad kui Henri. Kuid ta salgas neid kõiki ja kujutas oma kirjades Henri vaenlasi täitsa allakäinutena: Guise on vananenud, ja vend Mayenne kohutavalt rasvas. Miks tegi vaene Margot seda?

Ta kirjutas: «Kui Te siin oleksite, pakuksid end Teile. Nädala jooksul omandaksite Teie rohkem kui kogu oma eluaja jooksul seal all.» Seda kirjutas ta, kuna ta seda soovis, uhke nagu ta oli oma laulu peale. See võis koguni õigus olla või tõe üks külge, et seks küljeks jäi igatahes, et Guise'id tema isandat vaenlased ja Margot' kuninglik vend Henri ei armastanud. Kui Charles Oheksas Pärtliööd ära ei keelanud, mida saab siis tema järeltulija veel takistada. Too nõrk; nii muutlikku, vaost väljas, tagakiusatud ja jätetud kuningat pole olnudki. Lotringi härrased ei tõeliselt teisiti välja kui Margot neid kirjeldas. See oli täis nende ratsaväge: nemad määrasid kohtade töstsid makse ja käsutasid, mitte aga kuningas. Kui Henri oleks läinud sinna mõrvarite koopasse, mida tundis, võib-olla tervitaks küll Prantsusmaa kuningas teda kui oma päästjat, aga Guise'id? Navarra oli ammu kes nende plaanidel veel teel ees seisis, nagu nad ta paania kuningale sõnaselgelt teatasid, — mida oleks nad teinud Navarraga? Oma käega ei tapeta enam, kiroon juba peaaegu pihus on. See oli admiral Coligny ajal. Nüüd korraldavad Guise ja tema Liiga, nii et kui tahavad, rahvaliidumise — selles oleks Navarra nagu juhuslikult surma saanud.

Néracis polnud selle kohta mingit kahtlust; salandik kogu kaalus seda, Mornay formuleeris. Kui nüüd Henri vaese Margot' kirju lugesi, pidas ta neid reetmisel ja ei saanud sugugi teisiti — ja ühest küljest need se

idki. Hoolimata sellest oli ilmne, et Margot soovib endast südamest oma isanda suurust. Kuna aga Margot'iga lugu sinnamaani peab minema, ajab Margot ise oma teened sassi ja muudab need väärtusetuks, nii et Henri neid enam ei tunnusta.

Margot' kaksipidi mõistetavatele kutsetele vastas Henri avaliku solvamisega. Ta nõudis, et Margot ei teadaks Fosseuse'i minema, vaid hoiaks teda alati enda juures; sellega lõpetas ta meelega sõbraliku läbikäimise. Pealegi ei mõelnud ta juba tollal enam Fosseuse'ile. Vahepeal oli teda õnnestanud ja kütkestanud üha uus naine. Seekord polnud tegemist kerge õrnusega ja veel vähem kirega, mis on tume kui saatuse võit. Kui Henri seda daami Bordeaux'st lähemalt tundma õppis, meeldis talle daami nimi Corisande, mille ta ise endale oli võtnud ja mis tegi temast valitud olekuse nagu romantilistes luuletustes. Henri üllatas tema fantastiline esinemine: väike narr, pikk mooramees, papagoid, ahvid ja muudki veel, millega ümbritsetuna ta missale läks. Krahvinna de Gramont* oli tark, ta kõneles hästi ja iseäranis oli ta rikas. Muude asjade asemel oli tal väga valge nahk. Kuna ta oli lapsepõlvest peale Henri õe sõbratar, oli Henri teda üha varem näinud. Nüüd äkki suur armastus, või mida Henri selleks pidas.

Pole kahtlust, et esimesest päevast peale armastas see daam teda rohkem kui Henri teda. Daam koguni enne unistas temast tundmatuna,* ja kogu tema esinemine oli määratud Henri tähelepanu äratamiseks. Henri kummitas ööd läbi tolele daamile, sellest peale kui Fama Henri nime välja hüüdis, ja daam võttis kindlalt nõuks tema muusaks saada. Suure vürsti ja suure sõduri muusa rivistab talle oma rahadega üles rügemente, pärast lahinguid ja võite aga avab talle oma valged käsivarred. Iseäranis aga laseb ta Henri kirjutada kirju, lõpmatult palju kirju; tema juures muutub Henri võrratuks kirjanikuks. See kestab pikki aastaid, kuni auahne on end välja tuisanud. Siis lakkas see ka sellepärast, et muusa nägu pole enam pimestavalt valge, vaid punaselaiguline. Nagu iga teinegi, on seegi daam siis pettunud ja kibestunud, unustades, et ta on

täitnud ülesande, mis on ta enda valitud nagu ülesande nimigi.

Kõik ja iga asi on Margot' jaoks teisiti. Tema kirjutab talle mingeid ilusaid ja meisterlikke kirju. Ta on kohal, kui ta keha on kohal. Kaotamatu ta on seda pole keegi; tema aga vormis Henri noorust ja nisti võlu ja needusega; mõlemad kipuvad elu teha teisiti kui on üllate muusadega. Margot ei ole rügemente oma ainuarmastatud isandale, pigemundab väed ta vastu. Sest Margot on viljatu viimane Valois ja püüab teda asjatult peatada tema teel trooni. Isegi Guise'i Liigaga ja kuradi endaga ühineb ta loomaks veel omaenda dünastia vastu, ainult seetõttu, et ta oma armastatud isandat. Kui tema tuulepeast võid surnud, sõidab ta segaduses venna asemel ringi, lootes des nagu see, kelle koda on kokku varisenud; ja tagakolitatuna oma kuningast venna vihast kaob ta lõpuks üksik naine — ei suutnud isegi mitte enam kahju teha nii üksik, ja kaob. Margot!

Veel on ta Louvre'is ja tahab Henrid sinna meeldida pidude kirjeldustega. Muidugi teab ta, et Henril on sõbratar; selle üle ta vaikib, aga ta maksab kätte ka juuks abiellub võrreldamatu Nartsiss, Margot asemel tolle peagi ja kuhjaga. Tema kuninglik vend hõlmab talle õukonna avalikul ballil näkku kõigi ta armuke nimed. Järgmisel päeval peab ta lahkuma, teades, et maha jäetud, jah, veel oma tagasisõidul lõunasse peatatakse ta äkki kuninga ohvitseride poolt ja otsitakse läbi kui varas. Kes aga ratsutab talle vastu ja võtab ta endaga oma lossi, näitab end koos temaga aktiivselt. Kes on hea Margot'ga, embab teda sõnatult, et ta teaks; üks kannatab koos temaga, häbeneb ka tema temaga?

Ohtul istub ta Henri kõrval, kes näiliselt end meeldiva aadlikkudel löbustada laseb; ainult et ei tuleks pöörduda rääkida, eriti mitte Margot'ga. Margot'ile oleks hääle lüüa bunud, teda nähti hääletult nutmas. Need olid rõõm pisarad, kuna Henri oli hea. Sekka segunesid meelekohtuse pisarad oma nõrkuse pärast. «Henri armastab, ja seekord tõsiselt! Ma olen kõigil teel ees, tema nägu väärse nimega kallimal, kes mu veel ära mürgitab, ja

kellepärast Henril endal. Mis aitab olla hea. Mind pole luba enam siin.»

Just sel hetkel otsis Henri laua alt ta kätt ja surus seda. Esmalt Margot ehmub. Nõutuna oma kartustes mõtleb Margot juba: «Jumalagajätt Margot'ga!» Siis ehmub ta veel kord, aga rõõmust, kuna niikaugel veel pole, ja kõige halvem on veel edasi lükatud. Veri voolab talle südamesse; ruttu, salaja kummardub ta üle Henri kätte ja suudleb seda. Hiljem hoiab ta end vastupidi väga sirgelt, ei nuta enam, ei vaata kellelegi otsa — on hakanud juba ette siit eemalduma, tunneb seda, tahab end ise tagasi kutsuda, ei leia mingit tagasiteed. Margot! Kas ei liial enam? Pööra end siia, kui sa saad! Kas sa ei saa? Kas pead kahvatuma, pead kaduma? Margot!

M A T U S

Viimane Valois' de soost kuningas armastas tantsida ja seda üksi endale, lapselikul kombel, aga ikka sünge näoga, mida ta muuta ei saanud. Äkki torkas talle pähe panna kõrvale hoolega puhtalt ümber kirjutatud akt ja võtta seljast oma karusnahast kuub. Valgest siidist vammus ja kitsad puusad, hilinevad poisilikkus, nii liikus ta siia ja sinna peegli ees, mille ta teenrid ekstra kohale seadsid. Selleks otstarbeks mängis eemalt kostlev muusika, ja kuningas tegi vaikses toas oma valitud samm, liikus ringi seisangutes ja tantsupoosides, mis olid ääretult meeldivad. Langetatud laugude alt nägi ta heledal klaasil iseennast nagu mõnda võõrast. See polnud mitte tema. Kahjuks ei tundnud ta end rõõmsa tantsijana, mitte, taevaanniga varustatuna, kergena ja mälestusteta. Need käisid ta kannul; ainult ihalduskujul peeglis polnud neid — tal polnud ka üldse pead, sest taam lõikas selle ära. Tema pea, ümbritsetuna mustjaltest vaimudest, mõtles lõpule.

Ta vend François oli lootusetult haigestunud; veri imbustast välja, nagu kunagi ta teisest vennast Charles'ist. Flandrias* oli ta oma ülejäänud jõudu nagu kõik eelmised asjatult raisanud, lebas nüüd ja suri. Kuningas oli lastetu ega lootnud enam doñaani, sest

miski polnud aidanud, ei kuninganna vannid, ei
tāis jalgadega palverännak ega ka kogu õukonna
palvekäik läbi Notre-Dame'i kiriku. Kõik oli tühine
hirm, rahutus ja ebakindla inimese piinad oleksid pol-
nud poolele teele maha jääma selle taga, kes ül-
lõpule vastu läheb. Ent ei lepita korraga ja lõpliku
kindla sigimatusega ja kõrgema määranguga
surra — Valois ei suuda seda. Kakssada aastat
dünastia valitsemist on läbi, tema peab selle lõpetama.
Ainult ajuti näib talle ohver juba tooduna; segan
ja petmatult hoiab ta oma mõtte surmale suunatud
harjutab end igapäevases hirmuvärinas lõpuga, kuni
lõpu koledus võib-olla ära kulub ja surm oma kolat-
vuse kaotab. Surm poleks lõpuks kohutavam ühe
ajajärgu kehatusele ja väljasurevale kuninga-
dünastiale kui igale inimesele tema nõrkuses.

määratud: kuidas nad omavahel tema provintse j
vad, pretendeerivad ametikohtadele, finantsidele ja
väele. Ta ei kuule neid tõeliselt, vahemaa tema ja
vahel on liiga pikk — kuid ta tunneb. Tema süda
seb aimustest, mis sarnanevad kahinatega. Ta
silmad ja arvab end õõsel ohtlikku metsa mööda
vat. Kes kaitseb teda? Siis jahmub ta üles — kära.
kiriku trepiastmeil karjub jõuk: «Valois, kõrval» —
talle uudiseks pole. Sedalaadi asju saab tellida ja
eest makstakse, ta teab, kelle poolt. Vahtide vahel
mine, karjused põgenevad, rüsin, leinarong hakkab
kuma. Baldahhiin vajub, see klapsab pikkamisi kol
üle kuninga, kes kummardub ja painutab üht põlve,
mõlemat, lõpuks aga paneb koguni lauba kividele.

Kui ta püsti on ja jälle täie mõistuse juures, asuvad
Guise'id tema kaitseks ta ümber. Nad varjavad teda
rahva eest, kes ainult neid näeb ja neile hüüab. Lõu
ringi kardinal näitab häbi tundmata suurepärase
marinägu. Teine, Mayenne, paneb rohkem kehaümb
möötu vaatamiseks välja kui kurikavalatel inimestel
olla võib; see on ära proovitud ja tuntud. Hertzog
«Suur mees!» hõikab tema tasuline koor. «Elagu!» mo
gab tema mõrvarlik salaliit, mida ta totaalselt tah
samastada maaga. Saagu kogu sest rahvast üks me
mõrvarlik salaliit, seda mõtleb ta saavutada, ainult v
on selle ees takistusi, nagu ta arvab. Hertzog «Su
mees! Elagu!» — ei mängi enam heatahtlikku, vaid
ranget. Ta mask on puhevil tugevatest musklitest, m
otsustavusest tunnistust annab. Tema jagab nüüd k
ningriigi oma kaheteistkümne peasuli vahel ära, kui
kuninga viimasesse nurka tõrjunud, ja kõik alamsullid
võivad varastada ja tappa. Eelduseks jääb nende end
range alistumine, muidu ajagu ise käpad siruli ja kau
gestugu selle asemel, et olla ranged. See on kindel
vaadake musklite kimpe juhi suu ümber. Tappa
saada tapetud, üks lõppematu Pärtliöö peab juhi m
olema, elagu!

Kuna nad teda tihedasti ümbritsesid ja tal distant
puudus, kadus unustatud kuningal kogu ta tundm
kuigi ta muul ajal paljut märkas ja lähenemas kuuli
Ta võttis ühe Guise'i poistest — hertsogil olid pojad

ja polnud mitte sigimatu, mitte sigimatu — võttis tolle
ja surus vastu rinda nagu enda oma. Nii elas ta kirik
liku talituse kaasa, ja ka tagasitee oma lossi käis ta
keset enda ja oma maa mõrvareid — kes teda vähe
malt seekord veel kaitseksid. Rongkäik suurenes Gui
se'ide aadlike ja palgasõdurite arvel, kõigilt välja
kutelt söötsid nad tema juurde. Mida rongkäik lausa
alline ette manas, polnud enam lein ühe Valois' pärast,
see oli juba Guise'ide algav võim. Viimne Valois hoidis
käsivarre Guise'i ühe lapse ümber, ta käis trummi tak
tis, mida Guise'i väeosad tagusid — Guise'ile, mitte
temale. Tema oma oli selle riigi avara karmi taeva all
kõksnes kumisev, väeti surmakelluke; see tagus aina kau
gemalt ja kaugemalt.

MUUSA

Liigal oma agaruses rooma kiriku huvides, Guise'i
huvides, aga enam või vähem teadlikult ainult kuning
riigi lahutamise huvides Hispaania jaoks — sel pühal
liigal oli veel üks, ehkki tähtsusetu mure. Selleks oli
Navarra kuningas, kes neid küll ei saanud tõsiselt takis
tada. Kui nii suurepärase liikumine läbi ärganud rahva
laub, peab ta kahtlemata sihile viima. Lihtsalt kõik rää
gib selle poolt, nimelt rahvuse au, mis ilmset häbi —
min on selleks ketserlus — kauem taluda ei taha. Sel
listel juhtudel ilmneb ka, et «häbil» on vähe raha, «aul»
sevastu aga palju. Samuti on siis seetõttu lugu ka sõdu
rilega. Nemat on peaaegu kõik «au» poolel; teisiti pole
see mõeldavgi.

Ei tohi midagi silmast lasta, Navarra aga paneb
endast rohkem rääkima kui hea on. Liiga otsustas, et
see peab lakkama. Ta laskis Navarra kuningat jälgida
ja sai teate, et ta käib pidevalt krahvinna Diana Gra
mont'i juures, ühes selle rikka daami lossis. Need asu
sid aga Guyenne'is; Navarra kuningat oli seal kergem
püüda. Liiga paigutas ratsaväge kõikjale, kust ta võis
mööda minna. Kahjuks ei näidanud ta end iialgi just
seal, sest ta teadis, et teda taheti kinni napsata, ja hoi
dus tabajaist eemale. Teda varustati teadetega veel

paremini kui Liigat, ja nimelt krahvinna Gramont' poolt. Kuna krahvinna sõbral osutus raskeks teda kirjutada, tekkis krahvinna juurde Henri luuretootja keskpunkt. Kui krahvinna pidi Henri'le tuleku ära teatama, siis kirjutas Henri — kõrges stiilis, sest ta alustas oma suurema eesmärgi poole. Ühel päeval, kui krahvinna Bordeaux's viibis, kirjutas Henri oma muu. «Mu hing!» kirjutas ta. «Teener, kelle nad minu meel veski juures kinni püüdsid, oli eile jälle minu juures. Nad olid temalt küsinud, et kas tal pole kirja saas, ja ta ütles neile: «Jah, üks on.» Selle andis neile, ja nad avasid selle ja andsid tagasi. See oli Teilt, mu süda.»

Siinjuures naeris stilist endamisi. Ta mõtles, kui võib olla armastuskirju kirjutada, nendes lööb lood pulss. Nad häbenevad küll isegi oma toore kahtluse pärast, andes teenrile paberi tagasi ja lastes ta läbida. Seetõttu jääb neile ikka veel teadmatuks, et mu sõbramehe varustab oma rahadega minu jaoks gaskooni sõdureid — praeguseks kaksteist tuhat meest, aga pole veel kõik. Ta on mulle võlgu kaks korda nii palju ja temalt saavutan ma selle. See naine on auhane, ta armastab kuningat, kes on ilma rahata, ilma maaga ja sõduriteta. Tema on esimene kallim, kes ei lähe midagi maksma, vaid maksab veel peale. Ta ei pea seda kahetsema. Siinjuures voogas Henri veri, momentaalselt unustas ta sõdurid, raha, ruttu kirjutas ta veel: «Homme lõunal läheb minekuks — ka minul, ja ma katan teid käed suudlustega. Tere, sa mu ülim vara. Pea kallid oma väikest!»

Nii oli lugu. Väike kirjutas oma kaitsjannale ja muu. Ainult tema käsi nimetas Henri, rohkem mitte midagi tema kehast, sellal kui ta veri voogas. Naine oli Henri'le austamist õpetanud ja senitundmatut üllatavate tunnete väljendamisest — olgugi et tunded muide seekord samaks jäid. Järgmisel keskpäeval ratsutas Henri Bordeaux'sse, nagu ette oli nähtud; põnevil, mida ütles muusa naeruväärse tapluse kohta, mille Henri pidas mõningate Prantsusmaa kuninga inimestega. Kaks suurt nutu on kaotuseks, saak koosneb viiest hobusest. Muusik pahandab, kuna see pole Henri vääriline. Ometigi on

lõngi mängus elu, mitte kunagi vähem. Pea kalliks oma väikest!

Siis haarab ta ratsmeist. Sinine mets kaugete aasade taga, mida uhuvad Garonne'i jõe vood. Ühe metsatuka kõrde ilmub ratsutav naine. Istub põiki laial hobuseseljal, ta valge kleit ripub sügavale alla, päike paneb selle ülendama. Naine kummardub puusadest ettepoole, ta ingetab pisut laupa, et Henri'le ära tunda. Liigutus on peavatu, nägemus on ülemaine, ta tuleb taevast alla vooluse ja suuruse töötusega. «Haldjas!» hüüatab Henri, libiseb sadulast ja laskub põlvele. Naine aga viibab talle käega, valgus paneb kalliskivid sädelema. Nõudmaid tõttab Henri; juba annab naine käle laiali-panemise märku. Üsna vähe nõtkub ta Henri vastu-olmiseks, pöörab üllõnnelikuna näo üles. Henri katab suudlustega ta käe, tema surub oma huuled Henri ingipähe.

Stseen oli daami vääriline, ja mõlemad joobusid sellest — Henri peasjalikult hardast vastutulekust naisele ja ta Corisande nimele. See kohustas ülendatud tunnete avaldamist. Jõe kaldal paplite all võtsid nad istet. Henri oli küll mure mõlema hobuse pärast, kes aga rahulikult rohtu sõid.

«Mu suur sõbratar,» oli Henri ülimalt vaimustuses.

«Sirel!» ütles too paluvalt ja siiski armulikult. Tema suured silmad täis usumatut õnne liikusid üle vaikse maastiku, üle puude, mis ainult sosistasid, üle vuliseva vee. «Ainult teie ja mina kahekesi! Me ei tea midagi sõjast, katku hirmud pole ilalgi meie kõrva ulatunud. Võib-olla esineb see kõik küll maailmas, siia see ei tungi. Reeturlikud vandenõud otsivad meid asjatult, nii kaugel viibime kõigist inimestest.»

Henri nihutas pisut õlgu — põõsa poole, mille taha ta oma saatjad oli jätnud. Corisande omad ootasid metsatukas, Henri silmas paljusid. Kõik pidid välja tulema, kui sinne idüll on lõpuni nauditud. Henri läks jutukaks, ta kirjeldas kallimale saart, kus nad elada tahtsid. Hiljuti oli Henri selle avastanud. Kanal hoidis oma embuses armast üksikut aedade saart; aedade vahelt sai paadiga läbi libiseda, ja iga liiki linnud laulsid seal. «Siin, mu süda, võta nende suled. Kalu

oleksin ma veel meelsamini sulle kaasa toonud, loomis kalu seal leidub, ja lausa poolnuidu, suur kala kolm krossi, viis havi eest.» Tahtmatult sattus tunnetest faktidesse. Seetõttu ütles ka daam, et ta saatis talle suurepärase pasteedi. Mis puutus talts metskultidesse, siis hoiti neid krahvinna lossi poigis Hagetmau's, ja ta ei oskavat midagi ilusamat ka leda, kui on niisugune okkiline metsloom. «Siis tabate eksimatult oma ümmardaja maitset. Ma p teile oma elu lõpuni tänulik olema.» Seda ütles ühest küljest küll irooniaga, kuid see oli emalik. Kõn siis muidu, Henriga ühevanune, tegelikult küpsem tema, vaatas kolmekümne kahe aastane üleolekuga poole kuidas Henri käed ta keha kallal ekslesid. Nagu polt ta mitte tema ise, jäid daami palged täitsa valgeks, mad rahulikult õrnaks. Ta teadis, mida ta tahtu uskus Henrid juhtivat. Sel momendil säästis ta ilu kuninglikku enesearmastust, seetõttu mainis ta ilu kinke ja oma tänulikkust, ehk küll pilkava leebuse. Siis alles läks ta oma isiklikkudele heategudele, need olid palju suuremad ja tegid Henri tema valilaseks — igaveseks, nagu ta loolis.

Daam plaksutas käsi, metsatukast tulid kihutades välja kaks ratsanikku — võõrad ohvitserid. Alles kui nad hobustelt maha astusid, tundis Henri ära, et nad oma olavööil kandsid tema värve. Nad viibutasid oma sulgkübaraid ligi maad ja palusid krahvinna Corisandilt luba esitada tema uut rügementi näitamiseks Navarra kuningale. Daam viipas nõusolevalt. Veel kui viibutati kübaraid maa kohal ja kihutati galopp minema; vaevalt jõudis Henri end koguda. Keegi polnud nii andekas teda üllatama ja imedemaailma viima kui Corisande.

«Sire! Ma olen omakasupüüdlik,» ütles ta, et iga tänu sõna ära lõigata. «Ma tahan näha teid suurena.»

«Võib-olla raiskate minu puhul oma raha,» ütles Henri. «Isegi mitte Prantsusmaa kuningana poleks mul küllalt, et teile vääriliselt tasuda selle eest, mida te nüüd teete.»

Vaimustus oma «suure sõbratari» üle haaras teda. Ta silmi tulid pisarad; tahes-tahtmata pidi ta daami

lamma. Naised on mõõdupuu: kas nad vaimustavad või ta põlgab neid. Nad on elu ise ja muutuvad temaga oma väärtuses. Krahvinna Diane saavutas oma kõige kõrgema väärtuse, ja ta taipas seda ise. Tema teeneks oli see, et ta ei tahtnud lasta Henrid rääda sõnu, mida Henri peaks hiljem kahetsema, ja krahvinnaast oli see väga mõistlik, et ta Henrid peatas. «Ärge rääkige, Sire! Kui te kunagi oma kuningriigi linna sisse sõidate, heidate te pilgu ühele rõdule. See on kõik ja sellest jätkub.»

«Te peate koos minuga sisse sõitma, *madame*.»

«Kuidas see võimalik oleks?» küsis krahvinna hirmunud ootuses — ja kahjuks on tarkus meelest läinud, lüüa küll süda põksub.

«Sest teist saab minu kuninganna.» Seejuures tõusis Henri pidulikult ja vaatas nagu tunnistajaid otsides ümgi, justkui paljud oleksid läheduses. Tõepoolest astusid võsast välja tema inimesed, krahvinna omad aga üllasid end teisel pool. Nüüd juhtus, et Henri äkki õngestus, jalgu trampis ja lõikava hääletooni võttis, et öelda:

«Kes mind küll reetis, et mu vaenlased oleksid mind ümari võinud püüda, napsasid aga kinni ainult teenri? Ma tean seda. Onnis Navarra kuninganna!»

Nii väga vihkas ta Margot'd, et ta teda kui surnut meetas. Margot oli temast lahkunud, kindlustas end Ageni linnas ja tegutses Henri languse huvides. Henri soovis temale sama. Naine Henri vastas ehmus: ürgne õukas ta ees mässama. «Mis olen mina selle kõrval? Võõras. Mis peab minust järele jääma. Tema kirjad, tema sõnad, ja nendega pöördub ta iseenda poole. Annull see, kes on üks, räägib oma muusale.» Selle õngestõmbe kestel oli ta selles teadlik. Ta tajus ette, et paljude aastate lõputuid kibedusi, olla ikka petetud, abiellumata, lõpuks häbeneb ka Henri veel, kuna tema figuur lõtvub ja ta nahk pole enam laitmatu. Õngestõmme on tehtud, siis ei teadnud ta enam midagi. Selle asemel trummipöörin, ja rügement marsib välja.

Kiirsammul, kergelt ja erksalt, liikus rügement mõlemast metsatuka servast välja, ühines avaral aasal ja koondas read. Mõlemad ohvitserid kandsid krahvinna

Gramont'ile ette, et tema rügement on kohal. Krahv aga nõtkutas kutsumise märgiks Navarra kuninga pisut põlve, kusjuures ta oma pikka kleiti käe alla male hoidis. Henri võttis ta sõrmeotsad, tõstis ta ja viis daami väeosa ette. Siin kummardas daam ja seekord sügavalt; siis hüüdis ta kandvalt ja viibalt üle kahe tuhande pea:

«Teie teenite Navarra kuningat.»

Navarra kuningas suudles krahvina Gramont'ile. Ta käskis lipukandjal ette astuda ja palus krahv lippu pühitseda. Too tegi seda ja pani raske tikitluse levi oma ilusa näo vastu. Seepeale sammus Navarra kuningas üksi rivi eest läbi, haaras sellel või teisel sõdurivammusest kinni, kuna ta teda tundis, ja äkki kallistas ta üht, sest too oli tema juures juba teeninud. Üks oleks tahtnud kuulda, mida ta sellele ühele ütles lõpuks aga tuli tema kõne kõigile.

«Mina ja teie,» kuulutas ta, «nüüd oleme tulipuh ja otsekui uuesti sündinud, kuid ei jää selleks lausa. Meie seisus nõuab, et oleme lausa veri ja püsiv. Terve nahaga pääseb see, kes mind hästi teenib. Minust ei tagane, olgu siis kas või hellebardi pikavõrra. Olen alati toime tulnud nende laiskvorstide, kes vastas on. Kitsas on lunastuse tee, meid aga julgumal kättpidi.»

Nõnda ütles Navarra kuningas oma kahele tuhandele värskele sõdurile, kes iga tema sõna uskusid. Otsekord lõi sekka trummipõrin, lipp pandi lehvima ja Navarra kuningas istus hobuse selga. Tal ei jäänud enam aega krahvinna Gramont'ile kätt jala all hoidmiseks, et ta sadulasse saaks istuda. Daam hüppas ise sadulasse oma daamide ja härrade ees kihutas ta minema.

Henri ei vaadanud talle järele; tal oli ta rügement

TUHATNELJA

Vaevalt jõudis ta oma rügemendiga maanteele, sekerkis maantee kauges lõpus tee kohale võimas tolmu pilv. Mida muud võis see kaasa tuua kui mitte vaenlast. Ka oli juba kabjaplaginat kuulda. Henri paigutas oma

hobused kraavidesse ja peitis neid metsa, kuni selgub, mida ta peab ründama. Sel ajal kihutavad esimesed ratsanikud kollastest tolmutpilvedest välja; kohe on nad un, Pihta hakata! Henri ise ja ta aadlikud asetavad oma hobused põiki teele ja haaravad kihutajail ratsameist kinni. Üks kukub tõuke tagajärjel hobuse seljast maha, aga veel maast kapjade vahelt hüüab ta, jahmuult kõlab see suure pakilisuse tõttu: «Prantsusmaa kuningas!»

Sel hetkel paljastab tolmu, mida ta seni varjas — ünehobusetõlla, eesratsutajad, saatevalve ja saatjasonna — kõik tuhatnelja kihutamas. Henril pole enam aega teed vabaks anda; korraga peatub ja kõigub sõiduk. Tagasitõmmatud hobused värisuvad, nende juht neab, ratsanikud tõusevad jalustes püsti, mõned viibutavad relva.

«Oleme sõbrad, härrased,» hüüdis Henri. Ta osutas kraavi ja metsa poole. «Ma tõin rügemendi sõdureid knasa kuninga kaitseks.»

«Saatanasulane, ta ootas meid!» Nad vaatasid jahmuult üksteisele näkku ja tegid talle teed. «Me ratsutame pähe joonega Pariisist, keegi ei saa olla meist ette jõudnud, välja arvatud siis, kui ta just õhu kaudu pole tulnud.»

Henri tuli ratsult maha, läks tõlla akna ette ja paljastas pea. Aknaruut oli tolmust läbipaistmatu, ja seda ei avatud ka. Ohelgi teenril, kes ümberringi seisis, ei tulnud pähe Navarra kuningale ust avada. Kuna aga tõmestus tekkis, jäi ümberringi vaikseks. Henri ise pidas hinge kinni. Ainukesena täielikus vaikuses kuulis ta, mis sündis läbipaistmatu ruudu taga. Ta kuulis kuningaga nutukrampi.

Väga palju käis tal seejuures peast läbi, väga palju. Ta ei pilgutanud silmagi, istus hobuse selga ja tõstis käe. Kõik hakkas liikuma, tõld oma kuue hobusega, eesratsutajad, saatjad, järelvägi — ja ka Navarra rügement kiirmarsil, kergelt ja erksalt. Rügement käis jala, sest nüüd ei kihutanud enam ka kuninglik rong, mida vaadates tundus, nagu oleks Prantsusmaa kuningas oma pealinnast ilma peatuseta oma kõige kaugemasse provintsi põgenenud. Teisiti see polnudki, Henri tai-

pas seda, nii üllatatud kui ta ka oli. «Kas ta tuleb juurde? Ons juba niikaugel, et ta end minu juurde kuga päästab? Mina aga tahan teha, Henri Valois, sa seda ilal ei pea kahetsema,» mõtles Henri Navarrest sellel teel oli tal ülev ja liigutatud süda.

Oli õhtu, kui nad linna jõudsid. Väravavahtkond saanud teada, kes tõllas istus, ja elanikud, kes aknast välja vaatasid, suutsid pimeduses väga vähe näha ja sissemarssijad liikusid ilma valguseta; kui aga tänavakohal rippus, saatis Navarra kuningas kutsu ette seda ära kustutama. Märku peatumiseks andis raekoja juures. Kui ta hobuse seljast maha tuli, avastati juba tõllauks. Kuningas tuli nähtavale; otsekohe ta lüüstas ta sõnatult oma nõbu ja õemeest ega õelnud pärast seda midagi. Ta oli rohkem, kui ta isegi tundnud igatsust hoida käte vahel üht inimest oma võsast, olgu või kahekümne esimesest astmest.

Siinjuures häiris kuningat, mis ta ümber oli, nii loom kui ka väeosa, mis väljakut ja tänavat täitis. Matignoni toodi lamp, seetõttu märkas Henri jahmatust ja teinud umbusaldust kuninga näol. «Ma tahan marssida Matignoni juurde,» ütles kuningas. Talle meenus, et ta pidi kubernerit vastu ta asetäitja välja mängima mingit kõrvalekaldumist harjumusest.

«Sire! Teda pole Bordeaux's, ja tema kindluse garnison ei lase meid kindlasti ilma pikema jututa sisse. Seevastu olen ma raekoja meelsasti nähtud. Teie Majesteeti võetakse siin hästi vastu ja siin on kindel olukord.»

Nende õemehe ja nõo mõtlematute sõnade peale muutis gestus kuningas veel rohkem. Ta haistis eesmärgi ettekavatsusi, ja tal oli koguni õigus sellega, sest ta tundis tulekul polnud Henri ülev ja liigutatud süda mitte talle talle tanud kaalutlemast, kuidas ja kus saaks ta Valois' kogu paremini oma võimusesse. Selleks oli raekoda, kes valitses tema sõber Montaigne. Henri jälgis kuninga pilku ja ütles:

«Minu rügemendil on mõttes üksnes see, kuidas kaitseda Teie Majesteeti.»

«Mul on omal rügemendid,» vastas kuningas kõrgelt.

«Teie ratsamehed, Sire, on marssal de Matignoni, teab kus, et minu omadega lahingut lüüa.»

Kuningas tõmbus kõssil. Sel hetkel sai talle selgeks, et ta oli lõksu läinud. Seda nähes haaras Henrid kaastunne, ruttu kummardus ta kuninga kõrva juurde ja sosistas tungivalt:

«Henri Valois, milleks sa tulid? Usalda mind ometi!»

Tõepoolest oli vaesekehe näol näha veidi kergendust.

«Saada oma väeosad minema!» nõudis kuningas nii sama tasa.

Otsekohe käskis Henri seda; oma ohvitseridele aga lisas ta omavahel juurde, et rügement peab jääma sissepoole linnamüüre, rügement peab kindluse ära löikama ja olema valvas kallaletungide suhtes. Valois, me pole teineteise ees kindlad. Onnelikul kombel võis ta teatada:

«Sire! Linnapea paljude raehärradega!»

Neli meest mustas; nad põlvitasid kuninga ette. Too kuldse ketiga tervitas teda ladina keeles, mille erilise puhtuse kuningas hästi ära tundis, ja seejärel prantsuse keeles; see näis veel teenekam, kuna klassikaline väljendus osutub tavalises kõnes raskeks, iseäranis lõunast pärit suu jaoks. Kuningas tundis mõnu, vahetevahel unustas ta peaaegu hädaohu. Ta laskis meestel püsti tõusta, ja lõpuks läks ta raekotta sisse. Mõned ütlesid hiljem, et ainult Michel de Montaigne'i osavus oli see, mis kuninga selleni suutis viia.

KROONI PARIJA

Kõigepealt juhtis linnapea kuninga kõige suuremasse saali. Seda polnud majesteedi üllatava saabumise aja kestel küllalt kähku valgustada suudetud. Eemalolevad varjud tegid kuninga rahutuks, ta nõudis väikest valget tuba, seepärast avasid nad talle linnapea raamatukogu. Navarra kuningas käskis oma aadlikuil Prantsusmaa kuninga omadega vahtkonnad jaotada. Prantsusmaa kuningas pöördus ukse kohal ringi ja nõudis valjusti:

«Siin minu ukse juures ainult minu omad!» Henri ütles sama tugeva häälega: «Minu omad hõivavad väljapääsu!»

Nii kindlustatuna astusid mõlemad üle läve. Montaigne tahtis maha jääda nagu kõik teised, kuid kunin-

gas käskis tal kaasa tulla. Kuningas naeratas sümpelt öeldes:

«Härra de Montaigne, te olete üks minu kambri mehed likest. Siin on kitsas. Kui mõrvarid sisse tungivad, ei tuge me kõik kolm möllu sees. Kas te hoiatate mind veel õigeaegselt hädaohu puhul?»

Ka Montaigne krimpsutas nägu, võib-olla asetas ilmesse ironiat, kindlasti aga truudust. Ta vastas

«*Omnium rerum voluptas*.» Lõbu teevad meile ka asjad just hädaohu kaudu, mida see meil rikkuda tahab.

«Teil on palju raamatuid,» vastas seepeale kuningas, laskis pilgul üle seinte käia ja ohkas. Ta mõtles oma kirjutamistele, mugavale pihtkasukale, mungarühmale, mille abil ta endale kujutluse lõi, nagu oleks ta kõige lõpule jõudnud. Siin tuleb võitlus läbi teha.

«Kas saadame siin midagi mõistlikku korda?» küsis ta; see ei kõlanud lootusrikkalt.

Tema nõbu ning õemees vastas talle: «Minu poolt pole takistusi,» kusjuures ta hakkas põlve painutama. Kuningas haaras temast kinni, tiris ta püsti ja ütles:

«Jätame selle sekeldamise, tseremooniad, mõtlen ma. Ütle, mida sina tahad.»

«Sire! Ma ei palu midagi muud kui teie käske.»

«Ah mis, hakka pihta.»

Kuningas oli silmadega seinad läbi puurinud, et ka mõnda raamaturiiulit ei saa konksudel liigutada. Kuna ta salajasi ukst, mida ta kartis, ei leidnud, nihutas ta tugitooli oma kätega täpselt saali keskele. Keegi polnud küllalt kiiresti ligi saanud hüpata, sest tal olid mõningad liigutused kärmed nagu poisikesel.

«Sire, võib-olla ootate teie midagi minult?» küsis Henri. «Ma arutan heameelega kõige üle oma sõpradega.»

«Seda on tihti arutatud. Ainult teil on otsustada,» seletas kuningas korraka ametlikult, isegi pidulikult. Henri teadis ammugi, millest on jutt: tema üleminek katoliku kiriku rüppe. Kuid ta ei teinud sellest väljagi, õigemini küttis end kunstlikult kuumaks, et ägedalt kaevata oma asetäitja peale Guyenne'is. Tema sõnade järgi polnud marssal Matignon sugugi parem kui eelmine, Biron. Henri kiskus sekka isegi kuninga enda.

«Teie, kelle kohus oleks minuga talitada nagu isa, peate sõda minu nagu hundi vastu.» Kuningas heitis lalle ette, et ta sõna ei kuulunud. Henri vastas: «Minu pärast võite te rahulikult magada. Tänu teie jälitamistele aga ei saa ma kaheksateist kuud enam oma voodisse.»

«Mida lasksite te oma diplomaatide kaudu Inglismaale teatada?» küsis kuningas; siis pidi Henri kõrvale vaatama. Tema peale heidavad kõik head prantslased silma, nii oli igatahes kirjutanud tema Mornay, sest olemasoleva valitsuse all tunnevad nad end halvasti, ja hertsog d'Anjou'lt ei looda nad tulevikus mitte midagi, ta on ennast juba näidanud. Jah, ja nüüd on ta surnud ning oli vaese kuninga viimane vend.

«Ma palun Teie Majesteedilt vabandust,» ütles Henri ja hakkas veel kord põlve painutama. Kuna teda ei peatatud, peatus ta ise. Kuningas arvas tohtivat rangeteks jääda pärast saavutatud edu.

«Kas tahate tõesti nii jätkata, olla kogu viletsuse põhjustajaks ja tõugata kuningriiki laosesse?»

«Siin, kus mina käsutan, pole miski laoses,» vastas Henri lihtsalt. Kuningas tuli tagasi peasja juurde.

«Te teate minu tingimust ja oma kohust. Kas te ei karda minu viha?»

Üleminek katoliku usku, ainult üleminek; Henri mõistis kuningat sõnapealt. Muidu võib kuningriigis kõik pea peale olla pööratud, kui ainult krooni pärija katoliiklaseks hakkab.

«Sire!» ütles Henri kindlalt. «Selles ei avaldu mitte teie enda mõte. Teie olete targem kui teie sõnad.»

«See on väljakannatamatu,» kurtis kuningas ärritatult, «et te istute kord lauaserval ja kohe pärast seda võtate toa teisest otsast rivist välja ühe raamatu. Ma vihkan liikumist, see häirib jooni.»

Henri vastas ühe Horatiuse värsiga: «*Vitamque subdivo*» — muud katust ei tohi tal olla kui ainult taevas, ja ta peab igaveses rahutuses elama! Kusjuures ta härra Montaigne'i otsa vaatas, ja too kummardas vahet tegemata mõlema kuninga ees. Seejärel seisis ta jälle ukse juures nagu vaht.

Prantsusmaa kuningas alustas uuesti:

«Kas niisuguse ilusa elu pärast ongi kogu teie hea geakaelsus?»

«Kas teie olete oma Louvre'i lossis siis õnnelikud?» küsis Henri vastu. «Sirel!» rõhutas ta tugevasti. «Ma tahan välja öelda, mis teile juba teada peab olema. Ma hoolimata ohtralt kannatatud ülekohtust ometigi teid ei vihka, sest teie olite teiste käes nagu vabid. Ma vihkan teisi, teie aga olete minu isand ja käsk. Teie troon on iidsest ajast alates kandnud õigustatud pärijat, ükski pühitsematu pole teda saanud, ja see seitsmesaja viiekümne aasta jooksul, Karl Suurest alates.»

Selle kõne pidas Henri meelega, vahepeal pidi kuninga võideldes jõudma seletuseni, mille pärast ta kohale on kihutanud. Ta tahab Guise'i kiuste oma nõo Henri krooni pärijaks määrata. Mida muud võib tal ees olla pärast oma venna surma ja pärast hirmsate matuste möödumist, nagu ratsutaja mulle sellest ette kanda. «Valois, kas olen ma katoliiklane või türklane, sa pead! Nii mõtles nõbu Henri, kui ta nägi kuninga nägu muutuvat ja jälgis selles kunstlikku tardumust, tahtmatult tõmblemist, viimaks aga pidurdamatut väljapurret. Oli sustatuks sai see silmatorkaval kombel. Karl Suure mainimise läbi. Kuningas, alles äsja näost hall, tõmbus äkki punakaslillaks, nagu oli Charles Oheksanda nägu tema tüseduse ja valjuhäälsuse aegadel. Ta hüppas ette, meelt, seisis ja maadles oma häälega. Lõpuks kuulis hääl ta sõna.

«Lurjused!» Ta tõi veel kord ja arusaadavamalt kuuldavale: «Lurjus Guise! Nüüd väidab ta, et põlvneb Karl Suurest. See veel puudus, see oli veel jäänud. Seda lasi ta kirjutada ja levitada minu rahva hulgas. Tema pidaval olema ainus ehtne järeltulija, kõik Capetingid * sellel troonil olid ainult valed järeltulijad. Nii paljut ei suuda taluda, Navarra! Petis teiselt poolt piiri ja täitsa tühi päritoluga, võrreldes meie omaga, ta julgeb seda, nimetab meid bastardideks, iseennast aga tõeliseks Prantsusmaa krooni pärijaks!»

«Niikaugele on asi läinud sellepärast, et teie olite liiga kaua järeleandlik,» ütles Henri sekka ja tarvitas inimesetooni, kes teist mõistusele kutsub. Kuid kuningas oli sel

lest liiga kaugel eemal. Ta keel tõttas vihaselt, ta neelas sõnu.

«Ma päästsin end ta haarest ja kihutasin tuhatnelja. Aga sinna jätsin ma oma marssalid Joyeuse'i ja Epernoni.»

«Kahekümne viie aastased marssalid,» mõtles Henri, «ja kuidas nad selleks said.»

«Nad teevad, mida nad heaks peavad, et mind Guise'i käest päästa. Kui ma tagasi lähen, võib-olla ei ela ta juba enam.»

Siinkohal märkas õnnetu Valois ometigi, et ta liiga palju ütles — nõo Henri ees ja ühe teise juuresolekul, kellel on liiga targad silmad: reetur. Kus on mu pistodal! See mõte on vaese kuninga näost lugeda: see muulub nii inetuks, nii mustaks. Hirm koos rutuga tappa, ainult selleks, et üks oleks ära, — ta ema veri, pikaaegne kasvatus Louvre'is, kõik koos moondab viimase Valois' näo kuni kõige madalama astmeni. Härra de Montaigne, ehkki veidi hirmul pistoda ees, kahetseb sügavalt kuningat, kuna miski ei tee meest nii kaitsetuks kui mõistuse väljalülitamine. Muidu ainult kuningliku kambri tagasihoidlik aadlik, aga siin tuli esile tema üleolek isegi kuningast, sest tema ise ei kaota mõtlemist ühelgi juhul, magadeski mitte. Ta lubas endale astuda sammu ette ja rääkida.

«Sirel! Iialgi ei tohiks me tõsta kätt oma teenrite vastu, seni kui me vihased oleme. See oli üks Plato põhimõtteid. Selle järgi ütles üks lakedemoonlane nimega Charillos ühele heloodile, kes ülbeks läks: «Jumalate nimel, kui mul nüüd viha poleks, lööksin ma su maha.»»

Härra Michel de Montaigne teadis täpselt, miks ta just selle näite tõi. See meenutas kuningale seda tohutut vahemaad tema ja kõigi inimeste vahel, ükskõik kas on siis tegemist lihtsa aadliku või hertsogi de Guise'iga. Isand ja sulane: üks ei saa teist solvata ja teine ei saa kätte maksta. Kui mainitud näide oli meelitatav, eksis ta ometi vaevalt tõe vastu ja toetas mõõdukust; seepärast see toodigi. Muide, sel oli enam mõju, kui humanist soovis. Kuningas pööras kere kõrvale, oma istme kõrge seljatoe vastu surus ta lauba, ja ta õlgadest oli näha, et ta nutab. Tema kurbus oli seekord hääletu — polnud mitte

ainult valu, vaid juba selle lõpp, oli alistumine ja kordus. Seetõttu sündis, et ta mõlemale, kes teda omale tappa võisid, selja pööras, et tummalt oma pisaraid valada. Ta ei kartnud kedagi.

Kui ta üksinduse seisundist tagasi pöördus, olid tal silmad punased ja uudishimuliku lapse ilme.

«Nõbu Navarra, kas sa küll tead? On möödunud kümme aastat, kui me pole teineteist enam näinud.»

«Sellest peale, kui ma teie sõrmede vahelt välja libisesin? Kas tõesti kümme aastat?» küsis Henri ruttu, tal oli jällegi nagu ta nõol kunagine süütu nägu.

«Kümme aastat nagu üks päev,» ütles nõbu Valois. «Ma ei tea enam, millega need mul möödusid. Ja sulle?»

«Elu vaevadega,» oli vastus, mis kasvas nagu kahlu seks. Henri vangutas seejuures pead.

Nõbu Valois haaras ta kae järele, surus seda tugevalt, sosistas talle:

«Kõik oli vaid eksitus. Sa mõistad ometi? Eksitus, põrmustus, õnnetu juhus.» Sest nõnda vabandatakse üha õnnestunud elu, ja see on imestamise silmapilk.

«Nõbu Navarra! Kas see pidi siis olema? Mõtles ainult üht: talle — talle poleks Pärtliöö mõttesse tulnud.»

Henri meenutas samuti imestusega: «Ta ise teadis, et Guise'id võisid alles pärast Pärtliööd ohtlikuks saada. Nad müüvad kuningriigi Hispaaniale maha; nii kuulutas ta ise mulle ette. Aga ta pidi vastu oma paremat teadmist talitama.» — «Mis on alles õige rumalus,» lisas ta endamisi juurde. «Ma tunnistan sulle,» ütles ta nõbu kõrva sisse, «et ma vihkasin teda erakordselt, ja küllap mu enda õnnetuse kui ka suurte ja asjatute takistuste pärast, mida tal oli kombeks püstitada selle maa õnnestumisele.»

«Mis on ta minust teinud!» sosistas nõbu Valois. «Ma põlgasin teda selle eest väga.»

Siin peatusid mõlemad, kuna nad märkasid, et nad kohtusid *madame Catherine'*ist nagu surnust. Ometigi läks see kuri, mille see väärely oli korda saatnud, oma soodu edasi. Nõud sattusid jälle faktile, et nad olid vaevalt tased ja et neile oli antud vaenulikul viisil nõu. Kõik pärast omavahelist üksmeelset sosinat heitsid nad seda teineteisele ette.

«Ma ei taha muud midagi kui sinu ületulekut, Navarra, et ma võiksin sind oma krooni pärijaks kuulutada.»

«Mina omalt poolt pakuksin sulle liitu, kui ma ainult teaksin, et sa kindlaks jääd, Henri Valois.»

«Sina aga, kust võtad sina oma suure kindluse, Henri Navarra? Mitte oma usust; kust siis, tahan ma teada.» Nii nõudis Valois, suurest murest, kuidas, pagana pihta, on võimalik nii teha, et pannakse vastu ja käiakse sirget teed.

«Sire!» alustas Henri ja muutis tooni. «Ma tahan selle eest välja astuda, et teile osutataks teile kuuluvat sõnakuulmist; tungin kõigile kallale, kes teie vastu vandenõusid sepitsevad, ja mis ma olen ja mis mul on, peab teenima, tegutsema teie käsu kohaselt. Miski pole mulle nii südamelähedane kui krooni kaitsmine. Teie järel, Sire, seisan mina talle kõige lähemal.»

Nii räägib ainult tõde. Kui Henri põlvele laskus, ei peatatud teda ja ta ei teinud seda mitte ainult vormi pärast. Ta tõusis püsti, kui kuningas tõusis. Ta tundis ette, et nüüd lausutakse need suured sõnad — neid peab ta seistes kuulama. Kuningas kõneles nagu mingile koosolekule:

«Täna tunnistan ma Navarra kuninga oma ainu-pärijaks.»

Sellega lõpul, haaras ta endal südame kohast kinni ja taganes sammu võrra, peaaegu oli see vaarumine. Ta nimetas oma järglaseks selle katoliikliku kuningriigi üle ühe protestandi. Ta kutsus oma isiku vastu välja Liiga viha, mis ei pörgeanud eemale mõrvastki. Ta sooritas oma elu kõige vaprama teo.

Kuningas pöördus siis Bordeaux' linnapea poole, soovitades talle, et tal tuleks kuuldu hästi meeles pidada selleks puhuks, kui kuninga endaga mingi õnnetus peaks juhtuma, enne kui ta oma otsust jõuab oma õukonna ja parlamendi ees korrata.

Härra Michel de Montaigne ütles: «Jah. Ma töotan seda,» ega tsiteerinud seekord antiikaja autoreid. Ta unustas need täiesti kõige selle uue pärast, mida õpetas talle see kuninga ja ta pärija seltsis veedetud tund. Pigemini leidis see teadmise, mis tal juba varem oli, sellisel viisil kinnituse, et muutus talle uueks.

KIUSATUS

Mõned päevad hiljem istus kuningas Pariisis kabineti ees, vaatas tulle ega paistnud kuulvat, mida härrad rääkisid. Tema lemmikud Joyeuse ja Epernon polnud kohal. Selle asemel et Guise'i tappa, sellal kui kuningas ringi rändas, olid nad Guise'iga kokkuleppele jõudnud. Kohal oli paks Mayenne, nimega hertsog Du Maine, hertsog de Guise'i vend. Juba hommikust saadik püüdis kuningas koguda jõudu, et ühe Lotringi ees valjusti öelda, mida ta Bordeaux's oli otsustanud ja kuulutanud. Viimane aeg oli möödas; ainult veel üks tund ja nende endi kullerid võisid Guise'ile teateid tuua. Toasolevad aadlikud nimetasid kuningliku venna nime, nad keldasid tema haigust ja imelikku viisi surra, mida nad juba kolmandat korda oli tähele pandud, selle kuld tema mõlema eelmise venna puhul. Härrased esinevad nii, ehkki nad võisid arvata, et kuningal endal seisab samasugune lõpp. Aga ühtede silmis polnud teda juba üldse enam seal, hoolimata nähtavast kohalolekust. Teised ajasid meelega seda juttu oma tahtmise tõttu hertsog Du Maine'ile meeldida. Akki pööras kuningas peotulepaistelt ära. Ta julges teha ühe oma poisilikest lubadustest, mis sündis hirmust, ja kergusega, mis pidi teda vabandama, ütles ta: «Te tegelete surnutega.»

Ta takseeris kõiki, ainult paksu vältis ta, nii esik tungiv oli tolle kõht. «Mina mõllen elavatele. Täna tunistan ma Navarra kuninga oma ainupärijaks. Ta on heade eeldustega vürst, keda ma loomu poolest armastan. Seda kõike ütles ta üheainsa hingetõmbega ega peatanud ka üldse, et see üksainus ohtlik lause, see laus pärijast, võimalikult nõrgendatult või koguni tähelepärematult välja tuleks. Nii see hoopiski ei läinud. Nunt seti. Kellegi siidiläikeline kõht nihkus kuninga vastu. Too lobises seda kiiremini: «Loomu poolest olen ma teda alati pooldanud, tean samuti, et temal pole midagi minu vastu. Teda on kerge kaasa kiskuda. Nalakeid heidab ta heameelega, põhjalikult võttes aga kõlbab ta millekski. Ma veendusin, et oleme sugulastemperamentidega ja tuleme teineteisega hästi toime.»

«Ta on protestant,» hüüdis Mayenne kõrgele häälele.

«Ma soovin oma töötuppa minna,» ütles kuningas ja tõusis. Nad tegid talle ruumi. Uks, millest ta väljus, jäi avatuks, pidevalt oli näha ta selga, siis muutus Mayenne täiesti valjuhäälseks. «Hugenott pärijana — sellega läheb sul halvasti, Valois. Inimesel pole enam midagi kaotada ja tahab veel kroone ära kinkida!»

Kuningas kuulis kõik, sellal kui ta pikkamisi läbi järgmise toa kõndis, et mitte avalikult põgeneda. Just selle pärast ei sulgenud nad ust. Mõned kummardusid ukse poole, et enne teisi teada saada, kas ta ehk midagi ohtlikku ei tee. Kõige ettevaatlikumad jooksid talle järele. Mayenne märatses: «Paavst peab vahele segama!»

«Me laseme Valois' kirikust välja heita!» vilistas ta falsetihäälel, ja kontrastina seepeale: «Me lõikame talle lonsuuri ja pistame ta kloostrisse.»

Nad kummardasid paksu ees sügavamini kui muidu ja nimetasid teda «usu isandaks», millise tiitli paks endale külge pookis, et rahva ja auväärsete inimeste juures mingit eelist omada oma venna Guise'i ees. Lotringi härrased hoidsid igatahes kokku, seni kui võit polnud veel nende käes. Pärast seda lootis kumbki teiselt viljad käest ära rabada. Mayenne ei pidanud nõu oma vennaga, kes muide polnud linnas, vaid hertsoginna de Montpensier'ga*, oma õega, ja peagi saatis Liiga rahva tänavale. Seal ässitasid kõnemehed rahvast üles, rahvas luges plakateid, kirjutas ise oma ärevaid muljeid majade seintele. Valois on mängu kaotanud, ükskõik, mis ta teeb. Ei lase ta Navarral end aidata, on ta kadunud. Võtab ta abi vastu, siis alles öieti, — sest me ütleme, et ta on ise hugenott. Mungaks tuleb tal hakata, muud midagi pole ta kunagi olnudki. Seda kirjutasid nad seintele ja karjusid seda üksteisele suu sisse.

Kõik see juhtus sel ajal, kuni hertsog de Guise jahil viibis. Ta oli meelega linnast lahkunud. Tagasiteel kuulis ta esimesi teateid, ei suutnud aga nii kiiresti ratsutada, et takistada oma õde, kes palee rõdult alla kõnesid pidas ja üliõpilasi üles ässitas. Kui ta kohale jõudis, oli õel parajasti üks tema kirglikke esinemisi seljataga ja ta viibis keset järgmist, sedapuhku kuningaga.

Hertsoginna de Montpensier, pikkade tugevate ihulikkmetega, ilmus kanderaamil Louvre'i, nagu algaks

juba tema valitsusaeg. Vahud lendasid eemale, nägi ta välja, juuksed üle härrandliku nina, julmad silmad ja ajajapiits. Aga kõikjal kalliskivid, ka puutööd. Ta hüüdis kuningat, ja kuna kuninga teenrid tema eest põgenenud, astus kuningas lõpuks üksi oma toast välja.

«*Madame*, ma võiksin teid lasta Bastille'sse heita. Enne kui *madame* oodata oskas, rebis kuningas tal kaelapiitsa, see lendas nurka.

«Mul on veel käärid,» kriiskas fuuria ja näitas neid kuningale. Käärid olid kullast ja rippusid ta vöö küljel. «Neil on oma otstarve!» ütles ta kuningale mõrvavilguga.

Kuningas teadis, missugune otstarve: lõigata tal tonsuur. Kuningas ütles:

«*Proua Liiga* on veelgi kurjem daam kui teie, *madame*. Temagi ei lõika mul tonsuuri.»

Madame naeris hullumeelselt. «*Sire!* Te ei suuda ühtki naist rahuldada. Prantsusmaa pole teile ialgi kuulunud, ei *madame* Liiga ega ka mina mitte.» Kuna ta seejuures kuningal oma kääridega nina ees ringi vehkis, hakkas kuningas äkki kääridest kinni, ja niisama kiirelt hoidis ta oma sõrmede vahel *madame*'l ilusa metsiku pea küljest äralõigatud lokki. Kui *madame* ehmatusest vabaks jäi, ütles kuningas: «*Madame*, teie loki hoian ma endale mälestuseks teie külaskäigust.»

«Kust te võtate selle julguse?» küsis hertsoginna, hakkas mõistusele tulema ja kuningat märkama. Seni oli ta hoolimata kuninga hihalikust juuresolekust metsikut und näinud. «Mis on teiega juhtunud?» küsis ta.

Kuningas ei vastanud talle. Ta kehtas juba õlgu, et oma tuppa tagasi pöörduda. Kuna aga kõik ukseid olid valla jäänud, nägi ta kõige kaugemal olevast kohalt tormavat hertsog de Guise'i. Kuningal hakkas paha, ometigi ei põgenenud ta, vaid trampis jalgadega ja hüüdis vahte nii meheliku tugevusega kui ta iganes suurt. Igalt poolt tungisid kohale inimesed, lõpuks näitas end ka marssal Joyeuse. Mis puutub Guise'i, siis oli ta huigetu ja püüdis kinnitada oma truudust. Ta oli oma sõdureil lasknud rahva kallale söösta, seda väitis ta kohkumatult. Ta esines kui kuninga suur teener, Kuningas heitis ta jutu sekka;

«Silmatorkavalt palju vaate jõuab jõgepidi kohale. Küllap viist peab sellega rahvast kogu aeg lõbusas tujus hoidma nagu täna? Ja tühjadest vaatidest ehitatakse barrikaade!» Valois kõneles ähvardavalt, keegi ei tundnud enam nõrgakest ära. Vaadid igatahes võivad barrikaadide ehitamiseks kohased olla; Guise teadis seda kõige paremini, aga vähem kui ükskõik millal näis talle aeg selleks soodne olevat, kui ta Valois' otsa vaatas. Muidugi valitses hertsog end rohkem kui ta õde, oli ka targem kui Lotringi kardinal, kes pretendeeris eesõigusele kui kirikuvürst kuninga juukseid pügada. Oma õe, kes vaatide mainimise tõttu juba jälle kääre viibutas, sõimas hertsog rängalt läbi. Peale selle hakkas hertsoginna liiga tihti korratud liigutus lihtsalt naeruväärseks muutuma, arvestades eriti kuninga käitumist, mis oli lausa majesteetlik.

«*Madame*,» hüüdis hertsog. «Teie agarus püha kiriku suhtes viib teid tasakaalust välja. Me oleme kuninga teenrid, kes läheb protestantide vastu lahingusse; makse tõstab ta juba, see aga on kõige esmane. Nüüd ähvardab meid sakslaste sissetung kuningriiki, hugenotid kutsusid nad järjekordselt kohale.» Kuninga poole pöördudes: «*Sire!* Ma pakun teile oma mõõka ja võtan endale vastutuse, et hävitan kõik teie vaenlased.»

Viimast rõhutas ta, kordas iseäranis sõna: kõik. «Kõik teie vaenlased, *Sire!*» Sellega sundis Guise Valois'd lõpuks kuulama, kelle hukkumist ta taile töötas. «Navarra kuninga,» ütles ta sõnaselgelt ja jälgis selle mõju vihatud näol. Selleks oli valgatus silmis ja tugevasti kinnipigistatud suu. Nüüd oli Guise teadlik. Ta jättis jumalaga ja viis oma õe käekõrval välja. «Ära mängi fuuriat!» sisistas ta kurjalt talle kuklasse.

Henri Valois vaatas unistades neile järele. «Henri Guise, kuidas olin ma küll kunagi sinu pärast põnevil. Mina, sinu vang, sina astud minu juurde ajajapiitsaga sisse. Pisut ebaterve kiusatus, nagu ma mõõnan, aga see on kaugel minevikus. Hoia end minu eest, Henri Guise! Mul on sõber olemas.» Ta vaatas eemalduvale vaenlasele järele ja mõtles imetlusega oma sõbrale otsekui mõni naine, kes teda igatseb. «Navarra, kas olin ma esinemisel küllalt tugev? Oli mul sinu tugevus?»

Ikka veel eemaldus vaenlase selg. Vaene kuninga langes korraka oma olemusse tagasi, pärast seda kui ta nii kaua oli püüdnud uue sõbra olemust järgi aimata. «Joyeuse!» sisistas ta. «Vabasta mind tolle sealt!» Mille peale noor marssal kahvatas ja tummasi seina poole pöördus. Veel polnud kuningal ainsatki tõendit teada soosiku reetmisest; poolik reetmine, vastlikuus kui täielik, nüüd paljastus see. Kuningas läks ära, oma toas varises ta kokku, kuna ta palju ja tormilisi tundeid oli üle elanud; liiga tormilisi tema loomingu jaoks, liiga palju üheks öhtutunniks.

Kuna nad kuulsid, et türann on haige, tunnistasid kõik tema surnuks, ja tänavail tantsiti rõõmust. Varsti tuleb lõpp komeetidele, katkule ja teistele hädadele, mida halb valitseja põhjustas, eelkõige kõigile maksudele. Rahvas ja auväärased inimesed pidid kohutavalt maksma, et püha Liiga igaveseks ajaks teeks lõpu hugenottidele. Ebapopulaarsuse sõjakulude pärast jättis Liiga Valois'i. Vaeneke kaitses end kuidas suutis. Esmalt kauples ta veel kord Navarraga tema ületuleku pärast, mille järel nad ühiselt tuleksid toime Liiga fuuriaga. Seejuures oleks ka Navarra mõningat kahju saanud, ja ainuühtlane isand kuningriigis oleks lõpuks kuningas.

Valois ei taibanud päriselt, miks tema sõber tõrgub osutamast niisugust kerget vastutulekut nagu usuvalitus. Kuna ta oma asja nii tungivalt soovis, jäi tal märkamatuks, mida see teisele oleks maksma läinud tema endast lugupidamise, tema ustavate poolehoidjate usalduse. Oma leeri reeturit poleks teine leer, kelle poole ta üle jookseb, uskunud ja oleks teda halvasti teeninud; jah, Valois ise oleks teda peagi kohelnud nagu mõnda põhjalangenut. Juba nüüd pakkus ta Henriile tema ületuleku eest peaasjalikult raha, mis pole midagi ebatavalist, kuna ka meelsusel on oma hind. Mittemüüdavaks jääb seevastu voores, mille asukoht on teadmine. See oligi nüüd ülekaalus Néraci nõukogus. «Relvastumise siis hindab meid kuningas. Kui ta meid hindab, kutsul ta meid. Ohendatult temaga lööme oma vaenlastel pead puruks.»

«Mina olen selle poolt!» hüüdis Henri.

Viimast korda saatis Valois talle oma teise soosiku,

Epernoni, kellest ta veel lootis, et see teda teenib, isegi armastab. Joyeuse polnud talle juba tookord enam midagi, too, keda ta oma lapseks oli nimetanud ja kellele ta hertsogiriigi koos kuninganna õega oli andnud. On selliseid nõrku isikuid, kes ei klammerdu lahkuja külge; vastupidi, ruttu ja lõplikult tõmbuvad nad tagasi. Kui ta isegi tahab, ei saa patustaja oma eksimust heaks teha. Nad ohverdasi ta juba siis, kui ta veel midagi ei aimanud. Joyeuse käib rõõmsalt ja säravalt ringi, täis uhkust hiilgava armee üle, mis iga päev suuremaks paisub, rohkem üllaid nimesid, kuulsaid vappe, kalleid hobuseid ja ehtsast hõbedast soomusrüüsid kui iganes on olnud kuninglikul väel, aga juhtima peab seda kahekümne viie aastane, õnne väljavalitu.

Kuningas naeratab tema poole ja mõtleb: «Puhu end veel see natuke aega täis. Navarra on tugevam kui teie; ma tean seda esmasest allikast, sest tema hea naine, minu õde, reedab teda mulle lahkesti. Ma pean Margot'd aitama kulla ja sõduritega tema armsa isanda vastu, keda ta vihkab sellise vihaga, mida üksnes mina oskan mõista. Me oleme samast verest. Ma teen hästi, et hoian Navarrat tegevuses — aga ka Liigat. Vaheidumisi mõlemate vastu saadan ma oma väeosi, neidsamu marssaleid koguni, kord Matignoni, kord Mayenne'i. Kõige parema meelega saadaksin ma Guise'i, et ta Navarralt lüüa saaks; aga ta on kahjuks kaval. Ta läheb meelsamini ja tõrjub välja sakslased, võtku teda kurat. Vähe-malt ei pääse ta Navarrale lähedale; ma ei taha, et mu sõbrale midagi juhtuks. Aga ma tahan sama vähe, et ta mu väe hävitab. Asjad lähevad mul sassi; see on nende süü, mitte minu.»

Nii mõtles vaene kuningas ja saatis oma marssaleid vaheldumisi Liiga ja nõbu Navarra vastu. Navarrat oleks ta meelsamini toetanud kui talle vastu astunud, aga just selles segases olukorras pidi ta sündida laskma, et Navarra kirikust välja heideti. Imelik juhus ühe protestandi jaoks; Henri vastas müürilehtedega Roomas, paavsti linnas, kus paavst teda selle eest imetles ja ristirahvas temast kõneles. Seevastu oleks vaene kuningas tahtnud Liigat pigemini nõrgendada kui tugevdada, aga sellega, ta ei teadnud isegi mitte, kuidas, sõlmis ta uue

lepingu. Kui Henri oma Néracis sellest kuulis, istus ta terve öö läbi täitsa üksinda üleval.

Ta kaalus sügavalt, mis nüüd lähedal on ja nii kindlalt ees seisab nagu hommik. See oli sõda, tõeline sõda olemasolu pärast, mitte mingid reipad, esialgsed ettevõtmised enam, vaid viimane oma täies tõsiduses. Pea käele toetatud, kustuvate küünalde juures nägi ta kord veel kord, laskis silme eest mööduda oma rõõmsail valgestel võitudel, peagi unustatud kaotustel, pikkadel raskustel, tagedatel linnakestel, tõrkuvatel inimestel ja kõigil, mis teda tihtilugu olid ära väsitanud ja kõhnalt teinud, kümne aasta töödel ja vaevadel.

See oli olnud ja vajus minevikku; Henri tajus lahendust enda ees — sõjavägi, nagu looklev madu, mis katab maad. Löö ta maha või lase ennast maha lüüa! Sind üksi, sind on nad silmas pidanud, muidu võiksid nad omavahel oma asjad korraldada, ainult sina segad neid. Sa ei pea krooni mitte rahus pärima, esmalt peavad kümme tuhat laipa maas lebama; ma ise kuhjan nendega üle oma kuningriigi!

«Nõbu Valois ei pidanud sõna, mida muud oligi mul temalt oodata. Ta alistub Liigale enne, kui see ta teha ilma saadab. Pärast oma võitu viiks Liiga selle seda kindlamini täide. Nõbu Valois, sa loodad sellele, et mina sind ja Liigat löön. See on sinu päästmine, nagu on ka minu oma. Sinu truudusetus kindlustab meid liitu, ohtlik truudusetus, meeleheitlik liit, ma tahaksin küll, et ma võiksin issandat, oma jumalat, paluda, et ta selle katsumuse minult võtaks, või et see oleks möödas ja ma ise kataksin oma kehaga kuningriigi maad.»

See kiusatus tabas kolmekümne nelja aastast enne ühe hilissuvised öö lõppu, sellise valvamise tõttu tekkinud kõige suurema väsimuse tunnil. Kõik küünlad olid kustunud. Kohe pärast seda koitis aknas, ja ta võis näha, et üks pool tema vurrudest oli valgeks muutunud.

RÕOMUS PÄEV

Henri ei ole mingi traagiline kangelane ega seisa seetõttu kõigile äratuntavalt sündmuse keskpunktis. Teised

legutsevad ja teevad end tähtsaks vähemalt nii. Seal on Guise, ta tahab võitja olla saksa armee üle, mis Šveitsist hugenottidele appi tuleb; tema kuulsusel puuduvad siiani võidetud lahingud. Samuti rõõmustab Joyeuse, noor marssal, nagu laps selle üle, et lüüa Navarra kuningat oma väljavalitud rüütlitega. Ta istub ainult veel pisut ühes linnas, mille ta teel olles ära võtab, ja pärast rasvast elu õukonna juures teeb läbi kuuri oma sisemuse puhastamiseks. Kõht korras, peab väepealik kergelt lahingusse ratsutama.

Mitte ainult see uus vastasmängija ei oodanud Henri; tema vana Biron, seesama, kes oli ta kibevihaseks vaenlaseks ta väikese tapluse ajal oma maal, jõudis ka siin eemal täpsel ajal kohale. Henri oli tookord Guyenne'i provintsi vahetanud Saintonge'i provintsi, sest tema pääsemine seisis pealetungis: sõda välja kanda, see põhja üle viia, Pariisi ähvardada — Fama alati ees lendamas ja pasunat puhumas. Tema vana Biron võttis endale pähe teatud saart rünnata, nimelt Marans'i, mis asus ookeani ligidal; Henri oli seda oma sõbratarile Corisandele äärmiselt võluvana kirjeldanud. Kahjuks oli veelint, mis seda üksikut aedade saart ümbritses, ainult soodelt ära võidetud, ja neis käis alla vaenlase vägi. Biron pidi piiramise lõpetama, oli ise haavatud, ka raha ei tulnud õukonnalt enam. Kuidas siis muidu, kuningas, kes oma rahva maksud alati ainult oma soosikutele ära pillas, kuivõrd vargad või püha Liiga seda endale ei võtnud, seesama vürst peab äkki kolmele või neljale armeele maksma? Raha Bironile jäi kõigepealt ära. Mõndagi sai sõjasaagiks Henri; ainult mõned tuhanded taalrid, aga see otsustas marssali kokkuvarisemise, väeosad jooksid tal laiali.

Koos sellega ei vabanenud Henri mitte ainult Bironist, vaid ka oma nõost Condést, silmatorkava kontrasti tõttu Henri võitude ja nende äpardumiste vahel, mida võistleja Condé samal ajal üle elas. Henri võit saarel kallutas tema poole La Rochelle'i ranged protestandid, kes muidu oleksid head oma leeri meest ja keskpärast juhti Condéd meeleldi eelistanud. Nüüd torkasid aga usukaaslase arvukad väärarutused alles õieti silma. Tagantjärele raputati kõige rängemates majades tema

üle pead. Kõige enne oli Néraci lossis tema kuulnud, nõbu ei andestanud seda.

Tuli järg Joyeuse'i kätte, kui ta lõpuks kõhu korda ja lahingusse ratsutas. Siis muutub Henri igatd traagiliseks kujuks: kohtumises kõige suurema ja kama kuningliku armeega, lahtisel tandrill, otsustaval päeval. Siin saab Henri veel enamaks: usukangelase! piibli eeskujul kohaselt. Kahtlused tema suhtes häidvad. Tema ei võitle enam raha ja vara pärast, mitte krooni pärast; vastupidi, jumala auks annetab ta need. Asub nõrkade, tagakiusatute poolele, muutmatult klanana, õnnistatud taevase issanda poolt. Temal on puhtad silmad nagu on religiooni eest võitlejal. Pole õige see, mis nii kaua ringi liikus tema armusuhete, rumalate vempude ja leiguse kohta. Meie kangelane ja võitleja, meie ülimalt õnnistatu, me tõttame su poole.

Nii tormasid nad tema juurde mitmelt poolt — ülendatuna juba ette tema kuulsusest, said kõik need inimesed üliõnnelikuks, kui nad oma silmaga nägid missugune ta oli: lihtne ja hea. Oma kätega kaevas ta mulda jooksupkraavidest, sõi püstijalu, magas relvade — ja naeris. Tema naeru pärast jäadi tema juurde, kas raha oli või polnudki, kas söödi või paastuti. Ta leppisegi oma pastorid rõõmsaks, öösiti aga äratas ta oma kapten Turenne'i, oma kapten Roquelaure'i, ja siis valvati valmisseatud süütenööri juures. «Sire! mis sa süüski aitab, et me valvame ega lase vaenlasel end üllatada. Päeva ajal seate oma isiku ohtu, nagu ei olenek kõik teist; sumate läbi lahtiste soode, ümberringi vihusavad kuulid laksatavad vette, nii et teile piisku peale pritsib.»

«Ja langen võib-olla homme,» vastas Henri neile. «Sellegipoolest jääb ometigi püsima minu üritus, kuna see on jumala oma.»

Seda ütles ta tähtede all, uskus seda ka — päriselt nagu võib arvata, sest tema kindel veendumus oli põlajatu, tegelikult aga oleks koos temaga otsekohe ka ta üritus lõppenud. Kui aga jumal tahtis seda kuningriiki päästa, siis pidi ta, kas nii või teisiti, Henri säilitama.

Paratamatult esineb ka väsimuse aegu. Neliteist päeva

ilma voodis olemata, kogu mure oma väe pärast — ja vaenlase pärast, kes tuleb sinna meelitada, kus teda vaja on. Kui nad lõpuks kokku pörkasid, hertsog de Joyeuse ja Navarra kuningas, siis oli viimane suletud kahe jõe vahele ja lahutatud oma suurtükiväest. Millega ta end korda seadis, selleks olid ta kiirus, liikuvus ja hea õnn. Juhtus see, et vaenlane oli seda kohmakam ja aeglasem. Hugenotid olid oma telkide ees juba hommikukoidikul psalme laulnud, ja vaenlane rivistus alles tseremoniaalselt. Kohe hakkasid nad pilkama ja mõnitama neid hellitatud õukonnaisandaid, maksurahade ja vaeste higi vargaid.

«Kas kõht on küllalt lahti, härra hertsog? Muidu oleme me seal, ja hirm teeb rohkem kui kõhusiirup. Ukski teist, isandaist, ei suuda seda seedida, mida ta prebendide ja pensionide näol on alla neelanud, seetõttu ei saa te paigast. Aga kogu lahinguväli haiseb teie lõhnavee järele. Pärast tehtud tööd peate teistmoodi lõhnama!»

Õnnetusttoovaid ähvardusi kantakse heledate häältega kaugele sennapoolle üle. Teisel pool laseb tõusev päike hõbedasel sõjaväel särada ja välkuda. See on rikaste sõjavägi, palju väärismetalli, kuldsed mõõgad, kuldsed kiivrid. Relvad on kaunistatud kalliskividega, taskud on täis raha, pead tulvil arvestust ja vara; iga hõbedase soomusrüü all ei tuksu üksnes süda — võim tuksub teis ja see on tolli- ja maksuvõtjate võim, kes leskede ja vaeslaste arvel rikastuvad.

«Koerapoepl!» Keegi kare vanamees, kel on aga teravad silmad, hüüab kaugele teisele poole: «Keera end ainult siia poole, sinu tundsin ma ära, sina olid see, kes mu lossi oma palgasõduritega põlema pistis. Sina oled üks Liiga mehi!»

See nimetus suurendas protestantliku väe viha. Vihatud vaenlaseks ei osutu üksnes kuninga mehed, püha Liiga mõrvarite jõugud, ka nood seisavad vastas. Nood olid palvemaju purustanud, pastoreid praadinud, naiseliku natuuri püssirohuga täitnud. Need olete teie, kes meile keelavad kodumaa ja usu ega luba meil olla ja mõelda, mille jaoks me oma looja poolt oleme tehtud. Aga tema tahab, et te täna surete! Nii kinnitasid pasto-

rid, kes nende ridade vahel ringi käisid, samuti neli vammused ja kampsunid seljas, ja veel tõesõna kuulatasid. Enne kui pastor valmis jõudis, rivistas kapten oma kompanii lahingukorda.

Navarra kuningas oli igal pool nähtav, ehkki kandis ainult halli nahka ja raudrüüd; temale ei jäänud miski tähelepanematuks, iseäranis hertsog de Joyeuse viimne kui liigutus. Mõlemad andsid teineteist aega, enne kui asi täiesti tõsiseks läks. Lõpuks tuli ühel neist jumala palge ette astuda, samal ajal kui teine lahingu võidab. Kummagi saatus pole väike; seepärast arvestavad nad teineteist ja pakuvad teineteisele pakti, mis on veel saavutatav enne, kui täiesti tõsi läheb. Joyeuse sooritab raskeid manöövreid oma luu- ja hiilgava ratsaväega, ilma et keegi teda segaks. Samal ajal võib Navarra kiiresti oma viimased siugsuurtükid üle jõe tuua. Peale selle rääkis ta oma mõlema nõuandjale neile meenutada, et nad on samast verest pärit. Nad olid Condé ja Bourbon Soissons, Henri õe Catherine kallim.

Kui Henri juba arvas, et ta on valmis, astus tema ette Philippe Mornay kahe pastoriga. Ilma pikemata, kuul lahing ja võib-olla elu ohver ootasid, heitis Mornay õlile isandale ette, et tal oli juba jälle La Rochelle'is armu vahetuskord, ja see on viimasel silmapilgul koormaks hugenottide voorusele. Henri tunnistas oma viga pastoritele. Ta ütles: «Jumala ees ei suudeta end küllalt alandada ja inimestele küllalt vastupanu osutada.» Mille peale ta minema kihutas, sest ta märkas üht ülejooksikut ninameest, kes oma väeosaga kõhklevalt künigaste vahel liikus, parajal kaugusel mõlemast armeest.

«Fervagues!» hüüdis Henri juba kaugelt. «Kui me võidame, tulge meie poolele!»

Otsekohe pöördus ta, ilma et oleks saanud veenduda, mis tema hüüde peale sünnib. Aga sirgjoonelise ja lihtsa sõduri mehed sundisid teda otsustama, sest nad järgnesid Navarra kuningale. Henri nägi päikese seisust, et kell on üheksa, ja juba kaks tundi manööverdasid mõlemad väed, mõlemad teineteise silma all. Oktoobris pole see hiline aeg; valgus langes kaldu pilvedest, maa tasandiku kohal madalalt liikusid, nii et olid selgelt määr-

datavad; ka suured sõjaväed koos väejuhtidega muutuvad väikesteks, nad muutuvad väga pisikesteks suurte pilvede all; ja nende taga on taevas — võib juhtuda, et ta ei taha meid üldse tunda.

Henri sirutas end oma hobusel, ta hüüdis omade sügavasse ridadesse, hetk enne seda, kui ta koos nendega vaenlast rünnata tahtis: «Kaaslased, meie võitlus toimub jumala kuulsuseks!» Nii hüüdis ta just madala laeva pärast. «Meie au nõuab meie võitu või vähemalt peame me päästma igavese elu. Meie ees seisab see tee. Nüüd pihta jumala nimel, kelle heaks me võitleme!» Sel ajal kui ta seda ridadesse hüüdis, mõtles ta endamisi käskude üle, mis otsekohe pidid järgnema. Läks aga teisiti, ja protestantlik sõjavägi, ilma käsu ja kokkuleppeta, laskus põlvili ja palvetas: kogu sõjavägi. Ta palve oli valjuhäälnäe kui kõmin, kui pikselöö, või kõlas nagu kell, mida lüüakse; lauldi psalmi 118*: «Tänagem issandat, sest ta on hea ja tema heldus kestab igavesti.»

Siis ülendus Henri süda rõõmsast jahmatusest, ja talle meenus uuesti, mida talle kunagi mererannal ette kuulutati: kogu sõjavägi laskub põlvili, ja selle asemel et rünnakule asuda, palvetab ta. Nii veendunud on ta oma ettemäärangus võiduks. Temagi, pea üles pööratud, käed rinnale ristatud, lausus kaasa: «Kõik paganad ümbritsevad mind; aga issanda nimel tahan ma nad tükkideks raiuda. See on see päev, mille issand teeb; rõõmustagem ja olgem rõõmsad selles!»

* Tõepoolest oli Henri rõõmus, ta oli nii rõõmus kui ei iial varem. Päev, mille issand teeb, on see, mil me ratsutame ja sekka lööme ilma mure ja kahtluseta. Poolvurrudest ei lähe täna reetmise, teadmatuse, leina pärast valgeks. See päev, mille issand teeb, on ilma kahtluseta, sest seal seisab vaenlane! Täna oleme me usus tugevad, sest meil pole valikut ja me peame võitma. See on rõõmus päev.

Hertsog de Joyeuse nägi, mis kummalist vastaspoolel juhtub, ja hüüdis: «Navarra kuningal on hirm!» Talle vastas Jean de Montalembert: «Härra, teie ja teie õukondlased pole veel jõudu katsunud hugenottidega. Kui neil seal sellised näod peas on, siis peab midagi tulema.» Mille peale mõned rikkad mehed hõbedases varustuses

alles õieti end lõbustasid. Sest nad polnud midagi muutnud, midagi taibanud.

Vastas on vaeste sõjavägi. Vastas on tagakiusatud vägi õigluse nimel. See on vägi, mille juures vahetevahet esineb voorus ja mõned korrad teadmine. Nende kummalgi on sellest sõjakäigust saadik sisselangenud paljud. Ta kannab ainult halli kiivrit ja rinnasoomust nagu kaitse. Tema ainus särk on ta keha küljes veel pesust niiske. Ta kulutas sõjaväe peale kõik, mis tema ja ta väike meeskond omasid; samuti tulid ka kõik tema omad siia sellagi sõjaga, mis neile oli jäänud, ja kogu oma õnnega. Kaotada on ta lahing, ja kõik on nende jaoks läbi, tuleb võõrsile rännata. Seal nad on, sel hetkel veel põlvili oma kodumaa maal, hüüavad ülespoole, tõmbavad kõisi, mis pilvede vahel olevate kellade küljest alla ripuvad: «Jumala nimel tahan ma paganad tükkideks raiuda. See on tema võitmus päev.»

Nüüd juhtus, et esimesel kokkupõrkel murdsid rüütlid sügavasti sisse hugenottide arkebuusimeeste ridadesse. Nad kihutasid isegi ühe osa Navarra ratsaväest enda kaitseminema kuni Coutras' linnani, hakati juba vööri riisuma. «Võit!» hüüti, ja Joyeuse ei pidanud liiga varaseks kutsuda oma jalamehi ette saata. Siis järgnes üllatus. Protestantid tulistasid kaitstud positsioonidelt mõrvarlikult kuningliku väe tiibu, kuninglik vägi ise tabas halvasti ta kahurid seisis liiga madalal. Jalavägi põgeneb, ratsavägi lüüakse puruks. Käsitsivõitlus, Navarra kuningas embab keset seda üht vaenulikku aadlikku.

«Anna alla, vilisti!» Siis on ta ise küll Simson — oleks ta aga parem vilisti hobuselt alla tulistama pidanud, sest peaaegu kaotab ta oma suuremeelsuse tõttu elu.

Kui hertsog de Joyeuse nägi, et ta mäng on kaotatud, ratsutas ta oma noore vennaga, härra de Saint-Sauveur'iga, tihedasse lahingumõlli ja hukkus, nagu ta oli tahtnudki. Ta oli olnud ainult soosik, ja alustanud polnud ta küll austusväärsest. Tema uhkus, kui ta nii suureks oli saanud, õpetas teda auga hukkuma.

Vaevalt oli ta surnud, kui juba ta sõjavägi laiali jooksis. Hugenotid ajasid seda kaks või kolm miili taga, igauks oma ilusat rüütlit, kelle taskud ta pahempidi tahtis pöörata, mehe ise vangi võtta ja ainult hea luna-

raha eest välja anda. Lahinguväljale jäi maha kaks tuhat surnut, peaaegu puha katoliiklased; muidu oli see tühi. Surnud lebasid oma hobuste ja relvade vahel, kõik isenesest künkaiks loobitud, ilma inimliku ettekavatsuseta, ja samuti ka teised künkad, mis liivast ja rohust on. Liiva, rohu ja surnute vahel liigub üksik kummargil kogu: piilub nägusid, taarub leidmise ja äratundmise valust, piilub saabuvas õhtus madalate pilvede all.

«Valges Hobus» Coutras's söödi üleval, aga all kandis laud hertsog de Joyeuse'i ja ta venna laipu. Navarra kuningas pöördus tagasi, ei teatud, kust; võidu segaduses polnud veel keegi temast puudust tundnud. Oma enda korteri leidis ta tulvil haavatud vange, läks võõrastemajja; siin märkasid mõned, et ta silmad olid punased. Kõigepealt painutas ta veel põlve mõlema võidetu ees; siis muutis ta end oma otsuse kohaselt ja tõttas üles, et koos naerjate ja sööjatega suurt võitu pühitseda. Nii suurt võitu polnud religiooni omad iial varem saavutanud, kindlasti mitte isegi admiralid aegadel, nagu tema vanad võitluskaaslased ka tunnistasid. Kuna Navarra kuningas sisse astus, hüppasid kõik pinkidelt, trampisid korra tugevasti jalgu ja pidasid siis hinge kinni, nii et täielik vaikus tekkis.

Henri hüppas naerdes nende hulka, hüüdis: «Veel pole igavene elu käes, seda me veel ei võitnud, aga praeguse küll.» Haaras kõige suurema karika, lõi selle vastu teisi, mida ta vaprad väeülemad ta ees hoidsid. Nad neelavad kõike, millega hiigelvaagnad täidetud olid. Henri nagu iga teinegi. Nende valjud hääled jutustasid oma tegudest selle lahingu ajal, ja Henri enda omadest heledalt kui trompet. Pikas saalis oli õhk tihke tõrvikute suitsust, praekolde tossamisest ja sõjameeste palavast leitest. Kogu nende nahkrõivastus on täis tumedaid plekke; millised neist on nende verest ja millised tapetud vaenlaste verest? «Ma näen teid, aga teie ei näe, et ma nutnud olen,» ütles Henri endamisi.

Küllalt on leinatud oma kaasmaalaste pärast, keda ma ise pidin tapma, ja ometi oleksid nad mind hiljem ustavalt teeninud. Seal ripuvad laest alla nende lipud, mis on neist järel. Hea ja õiglane — aga Prantsusmaa kuningas lippu ei taha ma endale tuua, ja tema ise ei pea

mitte all laual lamama, sellal kui ma üleval lauas istun. Seda mitte, ma vannun seda,» ütles ta endamisi, ja aga lauakaaslastega varmalt kokku.

Valois seisab piki Loire'i oma viimase väega ja kaotab oma kuningriiki. «Ma ei tee sulle midagi, Valois, ja sinu kuningriigi eest löön ma oma lahinguid. Ma peame veel Guise'iga toime tulema, seda teame me nendel aegadel. Nüüd võib ta saksa landsknehtid tagasi Sveltin tõi tõrjuda, sina aga liigud tema asemel võidukalt oma pealinna sisse, mu Valois. Sest ma ei tee sulle midagi, ma mõistame teineteist.»

Mõeldud, tehtud; ja päev pärast seda tõusis Henri üles ja läks, et ratsutada läbi kogu Guyenne'i Béarni välja. Tema kaaskas oli ratsasalkkond ja kakskümmend kaheksa võidetud lippu, need viis ta krahvinna Gramont'ile. Ta talitas romantiliselt, nagu kõik nägid. Selle asemel et oma võitu edasi arendada ja kuningat ennast lüüa, jooks ta tunnetest ja viis võidetud kirevad lipud oma sekretäri jalge ette. Seeüles suur pettumus eilsete võitjate juures; jah, Henrid süüdistatakse reetmises välismaiste protestantide poolt, kellel on seda kergem rääkida, mida kaugemal eemal nad on sellest kuningriigist.

Ta jõudis kohale, seal seisis oma lossi trepil, valges riideis ja pärlitega üle külvatud, haldjas Corisande, mu taevalik nagu Henri vaid unistas. Kõiki lippe lehvilat ja langetati tema ees; siis, nagu oleks Henri pärast seda küllalt väarikas, sammus ta haldja juurde ja võttis ta ülestõstetud käe kõrval sisse. Corisande ei suutnud öelda, kui õnnelik ta oli. Nii õnnelik oli Henri muusa, et ta unustas kõik muu, mis oli veel peale Henri võidu ja ta suure tee. Ei ainustki kibestumismõtet või isiklikku pretensiooni; ta usaldas Henrid hellalt. Emalikult kahetses ta Henri vaevu, rõõmustas, et need on tasutud; oleks aga pidanud tõeliselt soovima, et need vaevad kaua kestaksid, nagu hiljem ka juhtus. Seni kui õnn õhus hõljub, on veel muusade aeg: praegu aga on muusa rõõmus päev.

MORALITE

Imperceptiblement il avance. Tout le sert, et ses efforts, et les efforts des autres pour le refouler, ou le tuer. Un jour on s'aperçoit qu'il est fameux et que la chance le désigne. Or, sa vraie chance c'est sa fermeté naturelle. Il sait ce qu'il veut: par cela il se distingue des indécis. Il sait surtout ce qui est bien, et sera admis par la conscience des hommes ses pareils. Cela le met franchement à part. Personne, parmi ceux qui s'agitent dans cette ambiance trouble, n'est aussi sûr que lui des lois morales. Qu'on ne cherche pas plus loin les origines de sa renommée qui ne sera plus jamais obscurcie. Les contemporains, d'alors et de quelques autres époques, ont pour habitude de s'incliner devant tout succès, même infâme, quitte à se récuser aussitôt traversé ce passage où soufflait un vent de folie. Par contre, les succès d'Henri n'étaient pas pour humilier les hommes, ce que n'évitaient guère la plupart des chefs heureux. Ils devaient plutôt les rehausser dans leur propre estime. On ne voit pas d'habitude l'héritier d'une couronne, que le parti dominant répudie violemment, gagner à sa cause, par des procédés d'une honnêteté pathétique, le roi même que force lui est de combattre. Combien il voudrait aider ce roi, au lieu de devoir le diminuer, lui et son royaume. Il a eu ses heures de faiblesse et la tentation d'en finir ne lui est pas restée inconnue. Cela le regarde. A mesure qu'il approchait du trône il a fait comprendre au monde qu'on peut être fort tout en restant humain, et qu'on défend les royaumes tout en défendant la saine raison.

MORAAL

Märkamatu võidab ta pinda. Kõik on talle seejuures abiks, niihästi ta enda pingutused kui ka nende pingutused, kes teda tagasi tõrjuda või tappa tahavad. Ühel päeval ilmneb, et ta on kuulus ja õnn on tema ära märkinud. Noh, tema tõeline õnn on tema loomulik kindlameelsus. Ta teab, mida ta tahab; seeläbi paistab ta kõhklejate hulgast silma. Ta teab eelkõige, mis on õige

ja hea, ning leiab nende teadvuses, kes on temataolised, selles osas tunnustuse. See teeb tema uljalt millekski eriliseks. Keegi nende hulgas, kes sellises ähmase mosfääris liiguvad, pole moraalseste seadustele nii tihedalt kui tema. Ärgu otsitagu enam edasi tema iialgi kohtumatu kuulsuse allikaid. Tema tookordseil kui ka hilisemal epohhide kaasaegseil on harjumus kummardada iga ees, isegi kõige nurjatuma ees, mis end igasugusest vabastusest vabaks kuulutab, niipea kui tal kord juba seljataga see kitsaste, mille läbi hullumeelsuse tuul tuleb. Vastupidi sellele polnud Henri edu selleks määratud, et inimesi alandada, mida enamik õnne toovate juhte ei suuda vältida. Tema edu pidi pigemini inimeste nende endastlugupidamises tõstma.

Harva võib näha krooni pärijat, keda valitsev klass vägivaldselt eemale tõrjub, võitmas oma suurejoonelisuse kaudu enda poole kuningat, kelle vastu ta on võitlema peaks. Meelsasti tahaks ta seda kuningat abistada, selle asemel et olla sunnitud teda kõrgema, teda koos ta kuningriigiga. Tal olid oma nõrku setunnid, ja kiusatus kõigele lõpp teha ei jäänud tal tundmatuks. See on tema asi. Viisiga, kuidas ta läheneb troonile, tegi ta maailmale mõistetavaks, et võib olla tugev ja jääda seejuures ikkagi inimlikuks, ja et kaitsta kuningriiki kaitstakse sellega lihtsalt tervet mõistust.

SURNUD TEEL

*

KES JULGEB SEDA?

Oheksandal mail 1588 hiilib hertsog de Guise salaja väheses saatjaskonnaga Pariisi sisse. Kuningas on lasknud teda paluda, hirmuga paluda, et ta ei tuleks. Valois teab, et teise paljas kohalolek juhatab sisse tema lõppu või see otsustab tolle teise lõpu. Kumb neist kahest julgeb, ja julgeb seda varem? Guise purustas tookord hugenottide välismaise armee, kuninglik vägi Joyeuse'i juhtimisel aga sai lüüa Navarra käest.* Hoolimata sellest püüdis vaene kuningas end võitjana näidata; rahvas ja auväärased inimesed põlgavad teda üksmeelselt. Tema parlamendiliikmed, maa suured kohtumõistjad, on peaaegu ainukestena kuningameelsed; nad on mõtlemises kogenud. Selles segases olukorras ei tohi seadusest kõrvale kalduda, aga seaduseks on kuningas. Kellele võivad nad seda ütelda ja arusaadavaks teha? El rikastele, kellele Guise, mitte mahasurev Valois, on nende raha käendjaks, ega ülesärritatud inimestele tänaval, kes «nälgahäda» karjuvad. Tihti juba on nälgitud; pole põhjust arvata, et paastumise tavalist mõõtu tuleks lähemal ajal ületada. Kuid rahvahulk, kes kord on valesti valinud, teeb ka edaspidi ainult lollusi. Nad on Guise'i poolt, seikleja ja rahvahulkade petja poolt, kes seisab vaenlase teenistuses. Nende loomuvastane pooldav väljaastumine tekitab neis viha ja hirmu — see on nende südametunnistuse vastupanu, aga sellest ei saa nad aru. Segipaisatud meelte pärast alistub Pariis oma kujutletud nälgahädale.

Guise oma viie või kuue ratsanikuga jõuab rahvarikka tänavani, ikka veel tundmatuna, nagu kübara ja

mantli all Linn, eriti arvukad kloostrid, on täis teeni väeosi, ta võib neid kutsuda, kus ta iganes ka asub. Aga ta mängib kartmatut ja salapärast, et üllatavalt mõjuda. Peagi neljakümnene ja paljude poegade isa, säilitab ta ikka veel näitlejalike vahendite hoo, millega selline kutsu sumatu lavale astub. Tema enda palgatud poiss, väike võrukael, kes selleks on välja õpetatud, tõmbab sala pärasel ratsanikul kübara ja mantli näolt ja hüüab heledal häälel:

«Oilis isand, andke end tundat!»

Louvre'i lossis ütles sel ajal vana, väga vana kuninga ganna *madame Catherine* kuningale: «Guise on minu vanaduse tugi.» Tema poeg vaatas raske pilguga Pärtliöö leiutajale, mille viimased tagajärjed nüüd tema peale langesid; seda teadis ta niigi, ilma et oleks vajanud erilisi ettekandeid. Need saabusid aga peagi, ja koos teatega hertsog de Guise'i päralejõudmise kohta kuuldi ka kohe tema edust. «Me oleme päästetud!» oli esimesena keegi peen daam hertsogile hüüdnud, kusjuures ta oma maski silmadelt alla tõmbas. «Hea võrsta me oleme päästetud!» Seepeale sattus kogu tänav varmustushoogu. Ei mingit näljahäda enam, juht kihutab näljatondi minemal Röömupisarad voolasid. Saapaids mis hobuselt alla ripuvad, võib lihtsalt suudelda. Roosikrantse nühti tema vastu, et ta neid pühitseks, ja loomulikult trügiti ka inimesi surnuks.

Seni kui korsika kolonel Ornano* seda ette kandis, ei vaadanud kuningas talle otsa, ta hoidis pilgu oma emal, kes seda tundis, sest see oli raske. Caterina pomises tuimalt endamisi: «Guise on mu vanaduse tugi,» – seda aga selleks, et end oma rumaluses kinnitada ja kaitsta isegi iseenda vastu, kuna oleks võinud juhtuda, et tal on mõni selge silmapilk. Tema vaim oli läinud täiesti mullavärviliseks, lausa kabeli muld, ja sinna näis ta tahtvat tagasi pöörduda, kui ta lahkus, ebaühtlaselt kepiga kopsides ja jalgu lohistades, siksakke tehes edasi komberdas ja üha sügavamini iseenesesse vajus; viimaks seisis pea üsna põlvede kõrgusel.

Korsika kolonel avaldas oma arvamist, kuna talle oli kinnitatud, et egas kuningas teisiti mõtle. Hertsog tuleb pistodaga surnuks torgata. Oks vaimulik, kes ka

kohal viibis, õigustas seda sobiva piiblisõnaga. Mitmed julged mehed rääkisid selle poolt ja kuningas ei vaieldanud vastu; tema vaikimine näis neile niisama hea kui nõusolek. Omavahel arutasid nad läbi, mis kuninga relativastatud jõududest on veel käepärast, ja kas pärast sooritatud tegu vastaspoole kohkumus vastu peab, kuni täiendust saadakse. Siis ilmus juba jälle kuninga ema; koos temaga tõepoolest Guise. Kaugeltki mitte ilus Guise, kaugeltki mitte uhke kangelane. Teel kuninga tuppa ei oldud tema armulikkudele kõnetustele vastatud ja kuninga kaardiväe ülem Crillon* oli endale kübara seda tugevamini pähe vajutanud. Sellest tundis hertsog ära, mis tal ees seisab. Kahvatuna ja vaost välja aetuna jõudis ta kohale. Ent ta tuli vanaeide saatel ja kuningas jättis pistodadele märku andmata, sest et vanaelt seal viibis. Louvre'i lossis oli kuninga tervest oma dünastiast, mille liikmed olid kas surnud või tema vastu mässulised, alal veel üksnes ema, kes tema nikaugale oli viinud. Seepärast kartis ta oma ema nagu saatust. Ei saa mõeldagi, et tema juuresolekul, vastu tema tahtmist, võiks viibata päästvatele pistodadele. Kuningas käratas hertsogile peale ja pööras talle selja.

Guise prantsatas istukile kirstule. Teine silm tilkus tal vett suure armi läheduse tõttu, ta näis nutvat. Ta oli kõike näinud, oli näinud kuninga hirmu. «Sama palju hirmu kui mul,» mõtles Guise. Aga kuninga moonunenud näoilmele oli ta õigesti aru saanud. Otsus tappa tõrkus ainult seks korra. Kõige kaugemas nurgas püüdis vana kuninganna oma poega rahustada; Guise katsus et minema sai. «Au ja kiitus, ma elan veel, ja seal on ka kohe mu rahvas, on Louvre'i õuenigi tunginud mind välja tooma. Jälle kangelane. Au ja kiitus, nüüd paneme end maksma.»

Seda mõeldakse, kui on lastud end üllatada. Tõsiselt ei tahtnud Lotring barrikaade püstitada ja kuningale lahingut anda ta pealinnas; ta oli ainult tegutsenud selles suunas, et sinnani peaks minema. Kui ta eesmärgi ees tagasi kokkus ja meelsamini magama oleks heitunud, külastas teda Mendoza*, don Filipi saadik, ja kõneles temaga käskival toonil. Hertsog de Guise'i tõeline isand võis teda sundida. Kolme päeva jooksul peab

Prantsusmaa olema haaratud avalikust kodusõjast on maailmavalitseja tahe. Guise'i ei peetud väärib teada saada põhjust, kuid ta oli siiski teadetega varustatud. Armaada oli lõpuks valmis, et Inglismaa välja sõita. Seda laevastikku oli aastaid ette valmistatud, oli varustatud ka kõige vajalikuga terveteks matkateks, ehkki mitte rohkem kui neliteist päeva oleks talnud ülesõiduks arvestada. Teel pidi ta võima prantsusadamaisse julgelt sisse sõita. Maailmavalitseja ei tahtnud kedagi oma prantsuse vaenlastest kohata, ta oli loomult täpne ja ettevaatlik. Sellepärast olgu Pariis kolme päeva jooksul liivaga täidetud vaadid kihti lastud. Oma Louvre'i lossist oli kuningas neid juba ammu näinud jõgepidi ülespoole ujumas. Kuna ta äärmiselt hädas käskis mõningad šveitslastest ja sakslastest palgasõdurite väed linna sisse tulla, oli see ülestõusule võimaseks ettekäändeks. Välismaalased hävitati suure üldkaalu poolt, nad põlvitasid ja tõstsid oma roosikrantsid üles. Kuningas pidi paluma oma sõdurite eest, nii palus kui neid veel elus oli. Ta palus Guise'i hertsogit, mille läbi see täiesti julguse kaotas kuningat tappa; seda aga oli Mendoza temalt nõudnud.

Kuna nüüd kumbki ei julgenud teist tappa, ei Valois ega Guise, tekkis kahevahel-olek, ja tänavad jäid püüvade viisi munkade hooleks, kes hädakella helina saatel veresaunast jutlustasid. Ka Guise'i õde, püha Liiga luurija, tegi oma osa: ässitas rõdult üllameelsete noorukite tormitsevat parve mõrvale. Ta ütles: «Noorus, minu noorus, sa oled alati üllameelne,» mida tulevased advokaadid, jutlustajad või maalijad ilma pikema jututa uskusid. Vedel veri vahetatakse hõlpsasti meelsusega ära. Üldise kärsituse aegadel omandab noorsugu suure lugu pidamise. Hertsoginna de Montpensier oskas oma teekivas taltsutamatuses veel ikka nägudelt lugeda; seal all austajate parves märkas ta üht, sedasama mitte esimest korda. Kes niimoodi välja näeb, seda võib kasutada. Ta käskis noore kloostrikooli õpilase üles tuua.

Ta tegi kõik mis tarvis ettevalmistuseks, tõmbas looridest rüü oma pikka kasvu kehale, piserdas magamistuba lõhnaveega. Rongajuuksed, olgugi küll juba värvi-

lud, esiletungivad rinnad, keha peast jalgadeni hõbedasi tähti täis külvatud. Ta vaatles end kritiseeriva pilguga ja leidis, et piisab, hoolimata laostavatest kirejälgedest näol. «Kolmkümmend kuus aastat — mõne teise puhul võiks karta, et on juba liiga hilja,» arutles suur daam. «Mitte aga kahekümneaastasele talupoeglikule mungale, kes esimest korda elus näeb hertsoginna voodit.» Ta küsis ka: «Mis teha, ja kui kaugele ma lähen?» — «Ükskõik,» vastasid tema tugevad ja täidlased õlad, mis kerkisid ja jälle vajusid.

«Kui ma tahan midagi, siis tahan ma seda lõpuni läbi viia. See omadus puudub meestel, isegi minu jumaladatud Guise'il, kes nüüd kohe peab Prantsusmaa troonile tõusma. Ühtainust hoopis on vaja, kuid selle ees kohkub ta tagasi. Tema õde mitte. See annaks kas või oma käega hoobi. Mu käsi on tugev, mu ihuliikmed pole nõrgemad kui mu venna omad, õlad laiad, ma võiksin ise meie perekonnas kanglane olla, kui puuduksid pisiastjad, mis mind naiseks teevad; sellega aga tahangi ma tulemusi saavutada.»

Ta viipas, teenijaskond jooksis kohale, tõi munga üles ja lükkas sisse uksest, mis kohe jälle suleti. Üks jumalanna jäi oma tuppa üksi koos pruuni olendiga sealt alt, kes tugevasti haises. Lõhnavesi ei aidanud midagi pesematus leha vastu, ja see levis otsekohe; aga daam pidas sellele vastu. Ta kõnetas munku, kes silmi jõllitas ja paksude huultega matsutas. Kokkupandud varrukates liigutas see talupoiss käsi, oleks need meeleldi välja toonud ja liha kombanud. Vähiatki kohmetuse jälge, täna on kõik segiläbi, kõik on pühas Liigas üheväärsed. Vaadake vaid tänavatele liivavaatide taha: üks-teise peal lamavad ohvitserid ja rüütlid, meil oli voli neid maha nottida. Nende naised on meile vabad. Heil Ollameelne noorsugu, räägib hertsoginna.

«Kuidas su nimi on?» küsis hertsoginna sellisel toonil, et nooruk ehmus.

«Te teate ju,» pomises munk. «Hüüdsite ise mind nimepidi ülevalt. «Jakob, kus sa oled?» hüüdsite te. Nõ siin. Mis edasi?»

«Heida põlvili!» käskis hertsoginna rangelt. «Võta oma roosikrants.»

Hertsoginna vägi ja võim munga üle oli piiritu, ta tundis ta mehe segasest pominast. Hertsoginna keegi munga unelmais ringi juba eelmistest kordadest, kui ta rõdult alla kõneles. Põlvitades pidi munk hertsoginna pihtima oma alatut ja liiderlikku elukäiku: lihtsust pattu, mille pärast ta oma kloostrist Pariisi saadeti, et üht tegu täide viia. Tema eestseisja siin sisendas talle lihalikku pattu saab lunastada ainult ühe teo kaudu: «Millise kaudu?» küsis hertsoginna. Seda nooruk ei teadnud. Mungad, kes teda kasvasid, jätsid selle mungale ise veel saladuskatte varju. «Mungad õpetavad alati välja kuningamõrvareid, lõpuks aga ei rakenda nad ühtki. See siin on minu,» mõtles hertsoginna ja kinnitas: «Sa kuulud mulle. Ma saadan sinuga korda, mida ma tahan. Ma võin sind nähtamatuks teha. Tõuse puu poole, pööra nagu seina poole.» Hertsoginna läks toa otsa ja otsis. «Jakob, kus sa oled?» Munk kuulis teda mitu korda küsimas, ilma et oleks endast midagi andnud.

«No nüüd olen ma päriselt nähtamatu, hei,» lausus ta endamisi; muud midagi ta ei mõelnud. Ta süda ei löönud sellepärast kiiremini.

«Jakob, tule ja puuduta mu rüü palistust, sellest saad sa jälle nähtavaks.»

«Ei taha üldse nähtavaks saada,» mossitas ta, «või olgu siis, kui ma rohkemast võin kinni haarata kui ainult palistusest.» Siiski looberdas ta sandaale lohistades kohale; aga veel enne, kui ta oleks saanud hertsoginna läbipaistva rüü külge kätt panna, ütles too poolvaljust seejuures kohutavalt:

«Jakob! Sa pead tapma kuninga.»

Nii-nüri kui see olevus ka oli, ent ta hakkas tuikuma langes näost ära, kaua aega ei kostnud midagi, lõpuks aga ainult hirmuägisemist. Tema vaikimise ajal tõusid igavese hukatuse koledused nagu põrgutule leegid selle kuratliku daami suust. Daami loori all märkas munk korraga hobusekapja, ja kui selgesti!

«Kuula mind, Jakob, siis oled õnnega koos. Kui sa tapad kuninga, siis täidetakse su kolm soovi. Sa võid nõuda kardinalikübarat. Rikkaks pead sa saama. Kolmanda soovi täidan ma sul ise.» Seda öeldes pakkus

hertsoginna varjamatult oma võlusid. Samal ajal muutus tema hääle kudrutavaks, ta kiusas munku halastamatult, nägi, kuidas teine väriseb nagu haavaleht ning suust hakkab tilkuma ila, ja sellises seisundis sai see nõder temalt teada, et kuningas on samasugane nagu iga inimene. Sureb ainult üks kord ja on siis alatiseks surnud.

«Las nad otsivad sind, sa oled ju nähtamatu. Jakob, kus sa oled?»

«Hei, sinu juures!» vastas munk luksudes rahulolusi, sest nüüd oli ta aru saanud ega tundnud enam mingit muret.

«Alles siis, kui sa oled kuninga ära tapnud ja kardinaliks saanud. Minu juurde tohib ainult kardinal tulla.» Seda ütles hertsoginna jahedalt ja üleolevalt, kuna ta meest kiiresti takseeris. «Liiga rasvane on see tõntsakas, et kähku Valois'd läbi torgata. Ta peab paastuma ja et ta ilmutustest osa saaks, tuleb talle koos toiduga pulbreid anda, ehkki ta ka nii juba kõike näeb ja kuuleb, mida soovitakse. Kloostriis maalivad nad talle silma ette tuliseid kuradeid, selleks puhuks kui eesel lagumised jalad kangeks lööb ja tõrkuma hakkab. Aga seda tema ei tee, ta on mul peos.» Seejuures tõmbas hertsoginna kella.

«Viige minema see haiseja ja õhutage tuba!»

Kuna ta akna juurde astus, poolpaljana nagu ta oli, tormas teda nähes kokku palju üllameelset noorsugu. Hertsoginna laskis end rahulikult imetleda, aken ulatus kuni põrandani. Ülisuurena oma uhkuse kirest, vaatas ta taevasesse päikesesilma, ja see ei pimestanud teda.

«Mina — julgen seda.»

OO MORVARIGA

Kui viimane Valois Louvre'i lossist põgenes, mõtles ta oma nõo Navarra peale ja soovis teda siia. «Kui ta mul siin oleks, peaks Pariis küll pisut vaiksemaks jääma, nii paljudel lööksime me pead maha. See linn on liiga suur, tal tuleb verd välja lasta. Mina olen ainus kuningas, kes siin alati on elanud ja teda oma õukonnaga

rikastanud. Guise'i avalik hukkamine kujunegu rahva peoks.»

Tuline ja kibestunud, suutis vaene kuningas ometi jõudeajal oma mõtteid jälgida. Guise oli talle ühe valge pääsu salaja lahti jätnud, ta põgenes oma vaenlase nõusolekul, kes oli temast lahti ja haaras pealinna ohjad enda kätte. Kuninga tõlla ees käisid ta kaardiväelased, sammu sõitis ta oma järgmisse peatuskohta, tema mõtted aga ei lahkunud iialgi nõo Navarra juurest. «Mul oleks tulnud Joyeuse ja mu kõige ilusam armu talle vastu saata mitte selleks, et Navarra seda lööks, vaid nad oleksid pidanud ühiselt Pariisi vastu liikuma ja mind vabastama!»

Pisut sügavamal mõtlemisel sai ta aru selle võimatuses. «Tema katoliiklik armee poleks käsku täitnud. Teiselt poolt, kui protestantlik nõbu oleks Pariisi jõudnud, siis oleks minu troon kadunud,» otsustas Valois ehkki ta kahtles. Ta oli ainult liiga õnnetu, et just nüüd oma umbusaldusest loobuda. Ta pidas sellest kinni kui oma ainsast tugevusest. «Ka mu elu oleks kadunud,» väitis ta trotsist.

Henril endal oli suurim hirm mürgi ees, ja seda juba kaks kuud, alates ta nõo Condé surmast*. Prints Condé oli ära mürgitatud; tema enda naise poolt, nagu Henri uskus. Sedamaid pidas ta selleks suutliseks ka oma vaest Margot'd, tasakaalutu, nagu Margot nüüd on, oma mõttetut viha saak. Henri, kes armastas süüa ja kõikjal üle maa muretuna lauda istus, laskis äkki toitu keeta suletud köögis, järelevalve all. Nõbu Condé oli terve öö oksendanud. Järgmisel hommikul pärast seda einetab ta püstijalu, tahab malet mängida, jälle hakkab tal väga halb ja ta sureb; juba muutub nähk mustaks. «Ma leinan teda selle pärast, mis ta oleks võinud mulle olla. Niisugusena nagu ta oli, ma teda ei leina.»

Kakskümmend neli mõrvarit saadeti sel ajal Navarra kuninga vastu välja. Mida vaene Valois salajas soovis, nimelt et tema nõbu võiks talle appi tulla, seda kartsid teised ja tahtsid seda vältida. Räägiti, et Henri olevat surnud, nagu räägivad tavaliselt need, kellele see kasulik oleks, ja mõningad olid koguni võimelised täpsemalt

selle kohta teadma. Hertsog de Guise päris Prantsusmaa kuninga juures tungivalt järele, kas see on tõsi. Kuningas võis ainult loota, et tema nõbu Navarra elab pärast prints Condé surma oli ta Henri juurde saadikuid läkitanud, eriti härra de Montmorency. See oli tõepoolest tema viimane katse saavutada ainsa veel elava protestantide peamehe ületulek katoliku kiriku rüppe. Pärast seda oleks Henri krooni vaieldamatu pärija. Keegi ei uskunud, et tema protestandid võiksid veel temast lahku lüüa pärast seda, kui puudub kaaspretendent juhi kohale. Siiski: Henri tunneb neid. Ta teab ka, et ta peab seni sirgele teele jääma kui kõrvalekaldu mine võiks näida nõrkusena. Tema sisemine kindlus ei saa truudusetust kasutada ja heidab enneaegse iha kõrvale. Kui kuningriik on võideldes võidetud ja kokku liidetud pärast kõiki tulevikus eesseisvaid eluvaevu, kui Henri on haliks läinud äraproovitud võimust ja vägivallast, kui tal nende pärast poleks enam üldse vaja midagi teha, siis läheb ta vabatahtlikult missale. Enne mitte. Ainult selle pärast, et teda sallitaks — mitte iialgi.

Vapper Henri aga kartis mürki ja nuga, kuna need ei võimalda end kaitsta, nagu kaitseb end nii sõdur kui südametunnistus. «Nuga on veel hirmsam kui mürk, mis ähvardab ainult söögiajal. Igal pool inimeste hulgas võib mul külm judin üle selja käia, kuna ma ei näe, mida mu selja taga keegi varrukast välja tõmbab. Väikest nuga on hõlbus peita, väga kerge on seda teha munga laia varruka puhul. Minu juurde tuli aga peen aadlik, ei osanud keelt, isegi mitte ladina keelt, ja esitas oma palve kokkurullitud pärgamendil, mille ta toosis välja tõmbas; pistoda libises tal seejuures iseenekest kätte. Ma pidin uskumata kiiresti kinni kahmama ja tal käe randmest välja väänama! Kapten Sacremore'i seevastu püüdsid kinni mu inimesed. Tõendid on seal, klapib; ta on mu jälile saadetud. Muidu poleks ma seda nii julgest ohvitserist uskunud. Mõrvarid on arad, aga kas pean mina neid alatasa kartma? Lõpuks tahan ometi ühega neist veini juua ja tema nägemisega harjuda.»

See juhtus Néraci lossis. Ohtul saatis Henri kõik minema, laskis vangi sisse tuua, talt köidikud ära võtta,

ja jäi oma mõrvariga kahekesi; mõlema vahel oli ainult laud.

«Kapten Sacremore, ma tahan teilt teada saada, kuidas tapmine on. Saada tapetud — sedagi ehk pean ma võib-olla kogema, aga mitte teie kaudu. Sellest, arat mõrvast rääkige mulle kui sõdur ja vapper inimene Noh?»

Mehel olid kurjad silmad, muidu oli ta ilus, muud iseka, üksi oma rada käiva mehe metsiku iluga. Tema meeldiva hoiakuga, itaalia päritoluga aadlik; juba tema näojoonte sügav iroonia oleks teda ära märkinud. Ta ei vastanud. Henri lükkas veini tema poole, selle et tänas ta hästikasvatatult ja jäi klaasi tühjaks.

«Teid võidakse mürgitada, härra Sacremore.»

Seeütle imestas mõrvar viisakalt.

«Sire! Surmamisviisi valimisel minu jaoks ei tarvita te puudust tunda.»

«Kuidas arvate, missuguse ma valin?»

«Sire, kõige austusväärsema, kahevõitluse,» ütles mõrvar ja laskis oma kavalusel kergemeelsusena näida.

«Härra Charles de Birague, ma ei naljata. Te tulite maale endise kantsleriga, kes meie maavaldajaid vaiplas kägistas, et vana kuninganna saaks pärida. Te lubati, kui te mu tapate, palju hispaania päritoluga kuld pistoole. Te võitsite lahinguväljal õnnesõdurina nimetuse Sacremore, jääte aga Birague'ks.»

«Sire, te tahate mind teotada. Mina pakun seevastu sulle, et me ausalt võitleksime. Mina kui teie mõrvar olen teiega võrdseks saanud, sellepärast istute te minuga üleval, siin surmavaikses öös.»

«Seda ma tean,» ütles Henri. «Sel tunnil olete minuga võrdne. Mida oleksite muide teinud, kui see teil oleks õnnestunud?»

«Ma oleksin Prantsusmaa kuninga teenistusse jäänud, ja too saatiski mind.»

«Te valetate — valetaksite isegi siis, kui kuld teie taskus poleks olnud hispaania päritoluga.»

«Hüva,» nõustus Birague. «Aga sellesse kuningriiki oleksin ma tõepoolest jäänud, sest see on kõige nõrgem, kõige parem minusuguse jaoks. Elanikud peavad kogu maailmaga ja omavahel tülis olema, siis on nad mu

rahvuskaslased ja mängivad minu mängu. Sire, ma tean, et te muudate selle ära, kui te ellu jääte. Sellepärast proovisingi teid tappa, oleksin seda teinud kogu ilma tasuta.»

Seal nägi Henri nurjatuses ära sirge tee ja kindluse; ta poleks seda uskunud.

«Sacremore, teie sõjanimi on ära teenitud või pea-aegu ära teenitud.» Seda öeldes asetas Henri oma pistoda keset lauda. «Kumb kiiremini pihku kahmab, Sacremore!»

Vaevalt oli see lausutud, kui juba mõrvari käsi lendu läks, sattus aga teisele käele. Mõlemad vaenulikud käed tõmbusid tagasi laua servani. Ainult silmad hoidsid teineteist kindlalt, nad valvasid hüppevalmilt, võbisedes ja suure naudinguga. Kuid Henri kavatses üllatust.

«Sacremore, ärge lootke enam mingile rahale Hispaaniast. Ma andsin sinna teada, et te reetsite ja töötate tulevikus minu kasuks.»

Seda kuuldes ajas mõrvar hambad irevile, ta polnud oma vihas enam mingi ilus mees. Tema lõkendav lõust tingimata kohutas, võib-olla hüütigi teda just selle pärast nii, nagu ta nimi oli; ja nii sai ta aega, et pistoda enda kätte haarata. Henri võis veel üksnes laua ümber tõugata, seda ta tegigi. Laud oli raske, et sellele mitte alla jääda, vajas mõrvar oma mõlemat kätt, seejuures kaotas ta pistoda. Kui ta põrandalt püsti sai, kargas ta ukse kaudu välja ja põgenes mööda lahtist galeriid minema kergelt nagu tüdruk.

«Sacremore! Jääge seisma! Teie võite minu juures raha teenida.»

Pimm, põmm, ja kukkumine trepilt. Vahipost õues tulistas; Sacremore'i pole enam.

«Kahju. Vapper sell, ja mina oleksin tema ausaks teinud. Juhuse tõttu surma saada — pärast sellist ööd!» Henri unustas täiesti, et ta ise oli öö ja proovi läbi teinud. Ka mõrvari ees ei tohi väriseda.

KUTSE

Valois võitles samuti oma kuningriigi ja enda mõrvaritega, istus nendega laua ääres ja elas koledas hirmu. Tookord pidas ta seisustekogu kokkutulekut Blois's. Kuningas oli sinna põgenenud; peagi järgnes talle Guise, ka Liiga peamehed võtsid jalad selga, kuustest meest, kellest igaüks käsutas üht Pariisi linnaosa. Jah, alamrahvas tuuakse pealinnast kohale ähvarduseks, provintside mõistlikkudele saadikutele, kellega Valois võis äärmisel juhul arvestada. Mõistus on kahtlane ja see kohutatakse ära. Jõuk flagellante* ründab ootamatult kuningat; neid peab ta küll vastu võtma, ta ise on nende etendustes kaasa löönud, kalduvusest esineda tundmatuks rietatuna. Üks tema surnud lemmiku Joyeuse'i vend kujutab endast ristilöödud. Kannatusmüsteeriumist osavõtjad, lausa metsikud, murravad vaese kuninga pelgupaika sisse. Kristuse haavadeest voolab verd, rooma sõdurid täristavad roostetanud relvi, ootamatult hüppavad nad erutatud rahvahulga sekka. Pühadeks naisteks on õieti kaputsiinlased, seda paremini oskavad nad ulguda, haliseda ja end pikali visata. Siis murdub piitsahoopide all maha ka inimesepoeg. Tõsta ta üles, Valois! Kui sa tõrgud, reedad sa religiooni. Kui mitte, oled sa meil rahvamõllu sees, ja ainult ühestainast noast aitab. Samal ajal kartsid nad aga iseennast ja oma pahelist joobumust.

Mida pidi sellest mõni õpetatud jurist ja kuningliku parlamendi liige mõtlema, sest ka neid härraseid sunniti koos ulakustele. Opetatust on raske unustada, ja selge vaim ei lähe käsu peale segaseks. Sellisel juhul kergendab pööret see, kui massiliikumise ühined; vajud sellesse üleni; ja kes muidu oleks liialt palju mõelnud, õpib massilise liigutatud oleku ja rahvastervikluse tõttu ulguma «nagu vasikas». President de Neuilly jõudis selles küllalt kaugele, nii et isegi türann Valois oli liigutatud, aga just tema vastu pidi ta kogu solvatud rahva oma pisarate läbi üles kihutama, kuna jutlustaja Boucher sedasama saavutab, kui ta suud vahutab. Igaüks omal viisil; hertsog de Guise tegi seda paljude räpaste käte surumisega, mis talle muide väga vastik oli.

Hertsog de Guise'ile hakkas kõik vastikuks muutuma, tema osa rahvakangelasena, tema agarus sõpruses Hispaania heaks, tema suhted. Umbritsetuna hispaania võllaroogadest, kes teda jälgisid, pidi ta kõikvõimsale don Filipi saadikule omaenda valitseja häbitult saagiks jätma. Ta pidi rääkima: «Kuningas, teie isand, tuleb melle appi, kui mele valitseja toetub hugenottidele.» Guise oleks meelsamini ise hugenotiks hakanud, kui et seda veel tihti korrata.

Edevus ja ta leplikkus austamise suhtes, mida talle teenimatult osutati, puha nõrkused õieti, olid ta väärale elurajale paisanud. Ta oli liiga hea päritoluga, et seda mitte teada. Ainult üsna väikesed inimesed peavad end suurteks meesteks, kui mingi väär ja hullumeelne massiliikumine neid tippu tõstab, kuhu nad ei kuulu. «Elagu juht!» kuuleb hertsog de Guise ja tahaks peitu pugeda või veel meelsamini kogu seltskonna nende pisipoodidesse tagasi kihutada. Tema südamesooviks on ära leppida kuningaga. Kuningas peaks tema oma asetäitjaks nimetama kogu kuningriigi üle, seda aga enne kui armaada Inglismaalt võidukalt tagasi jõuab ja hispaanlased lähematuse tipu saavutavad. Guise tahab neile veel enne vastu astuda. Selleks aga on üht vaja; ka seisustekogu Blois's on koos ainult selleks üheks otstarbeks.

Kuningas pidi seisustekogule töötama ketserid välja juurida; nüüd peab ta kuulutama, et Navarra kuninga troonipärimisõigus on tühistatud. Kuningas otsib ettekäandeid. Navarra ise saadab kokkutulekule oma läkituse — pidulikult kuulutab seisustekogu sellest hoolimata tema pretensioonid tühistatuks. Ta jäetakse ilma esimese kuningliku printsi õigustest.

Seda vaevalt teada saanud, unustas Henri oma mõrvarid, oma muusa ja koos romantikaga hirmu. Ta astus sõtta. Kuidas? Kuningas ja Liiga, kõik on valla päästetud üksnes tema vastu, ja nad tegelevad rongkäikude ja kisa saatel vaimse kõlvatusega, mida Henri oma loomu kohaselt põlgas rohkem kui mõnda Sacremore'i. Tappa ja ülekohut teha tahab elu, aga ta ei taha, et sellepärast silmakirjatsetakse ja mõistus kõrvaldatakse. Henri läks sõtta Bretagne'i, kaugele-üles läbi kuningriigi, mille esindajad teda vahepeal pidulikult taganda-

vad ja ära tõukavad. Ta pidas lahingut kuninglike Liiga vägedega, mis talle olid seekord üks ja sama, sest ta oli kibestunud. Sirgel teel troonile — ja veel kord alla kukkuda nagu alguses, alles tundmatuna. Coulras' suur võit — nüüd aga jälle sood, väikesed linnad ja varitsuspalgad, keegi vaene aadlik langeb, sada vaenlast lasevad end kinni püüda, rahe, torm, me võtame ära ühe mercäärse lossi. Oleks me kahur ometi varem päralt jõudnud! Rumal lugu, võidelda mere ja tuultega!

Lahingu õhinas unustas ta oma tühimuse ja viha; rõõmustas, et ta on elus ja hingab, ehkki see vaenlastele ei meeldi, ja võita maad, ehkki vaevalt märgatavalt. Oh! lõunaajal puu all üksi olles, lõõtsutades hoogsast liikumisest, parajasti surmasuust pääsnuna, asub ta oma söögi kallale; pisut hajameelselt vaatab ta ringi. Maa on avar, sulab taevaga ühte, vaikib ja laseb merel endast üle mõirata. Ta ei taha Henrid, ta ei tunne teda isegi, ja kui Henril poleks sügavat sisemist julgust, võiks ta karta, et tema jaoks algab alati kõik uuesti otsast peale nagu siin. Needsamad pildid pöörduvad lõpmatult jälle tagasi: sood ja varitsuspalgad, sada vangi, keegi vaene aadlik langeb, pea ees; on torm, sajab rahet, ja mereäärse lossi pean vallutama; oleks meie kahur ainult juba kohal! Tema pihus, mis on püssirohust must, on tema söök, leivakooruke ja üks õun.

Tal on nälg ja ta ei lase end millestki kohutada. Ta on siia jõudnud elureisiga — kunagi oli mägestik päikesepaisteline, tema naeris ja käis läbi õnnelike olude. Juba noorena läks ta õnnetuse kooli, õppis mõtlema, kuni tal suu hakkas kõverduma, või vähemalt mõnikord kõverdus. Pöördunud tagasi koju, tegi ta läbi kõik tavallised eluvaevad, nagu teeb igaüks, kel on näljane keha ja nahk, millest võib kergesti auke läbi puurida. Väikest laadi olid esmalt vaevad; asu aga neile ainult päriselt kallale, kohe läheb nende olemus suuremaks. Nüüd on ta kuulus, teda vihatakse, igatsetakse, kardetakse, — kogeab ka, kuidas eluvaevad võivad tagasi langeda eelmistele astmetele; ja ühe puu all, püstijalu, sööb ta oma pala.

Samal tunnil võttis Prantsusmaa kuningas vastu saadik Mendoza. Tol oli sõnum armaada võidust ja ta las-

kis seda otsekohe trükkis levitada. Seejärel sõitis ta Pariisist Chartres'i; tema esimeseks sammuks oli auväärses katedraalis püha Neitsit tänada. Pärast seda läks ta kuninga juurde, kes tookord parajasti piiskoplikus paales elas. «Victoria!» ütles saadik ülevusega, niipea kui ta kedagi silmas — astus kuninga juurde sisse ja näitas talle oma kirja. Siis hoidis kuningas ta silme ees uuemat: inglased olid armaadat tulistanud, olid viisteist laeva uputanud ja viis tuhat meest tapnud. Maandumisele Inglismaal ei saanud enam mõeldagi.

Mendoza püüdis kõike maha salata, ja isegi see, mis osutuks tõeks, ei takistanud teda ülevaks jäämast. Viisteist laeva põhja läinud — aga armaadas oli sada viiskümmend, lausa hiiglased, lausa puutornid. Viis tuhat surnut — sellest on maandumisarmee vaevaltmärgatavalt nõrgemaks jäänud, rääkimata lähenevatest täien- dustest.

Ainult et need tõeliselt ei lähenenud, vaid olid Hollandis blokeeritud. Prantsusmaa kuningas imetles viisakalt neid ujuvaid torne, mis don Filip suurima ettenägelikkusega oli ehitada lasknud. Kahjuks tõi nende kõrgus neile kaasa kahju, et nende kahurid ainult kaugele võisid tabada, ja veel kahetsusväärsem oli, et admiral Drake suurepärase laevastiku nõrga koha kiiresti avastas. Tungis Plymouthi sadamast oma paatidega kuni hiiglaste keredeni välja ja puuris need läbi. Kui ülekohtune, taevast ise asus vale leeril poolele, tormid ajavad veel nüüdki, kui me räägime, hispaania laevu laiali, mõningaid kuni Jäämereni, seal purunevad nad.

Hispaanlane ei naera eales, muidu oleks saadik pidanud naerma tormide ja inglaste lapsikute kallaletungide üle maailmavõimule. Ta vaikis ja avaldas põlgust. Kuningas ei katkestanud teda selles; nad seisid kivises saalis teineteise ees, kummalgi kübar peas. Ülbeks muutusid kõigepealt paar õukonna isandat.

«Inglise kuninganna triumfeerib!» ütleb Crillon küllalt valjusti.

«Elisabeth näitas end oma rahvale valge hobuse seljas,» lisas keegi teine juurde.

«Suur rahvas,» ütles kolonel Ornano kindlalt.

«Õnnelik rahvas, on päästetud, on vaba, ja armastab

oma säravat kuningannat. Nelikümmend viis aastat ei suuda midagi teha selle kuninganna ilule, kes on võitnud.»

Biron, Navarra Henri vana vaenlane, ütles selle kohta: «Ühtne rahvas. Meie peaksiime ühtsed olema.» Seda maid käis läbi koosolijate kahin, ja edasi anti üht nime esmalt veel salaja.

Kuningas lahkus saalist, tema järel saadik. Kuningas sammus läbi võlvkäikude; ta esinemine oli majesteetlik, nagu Valois seda oskas. Ühe tagumise akna juures ja ta seisma ja näitas alla õue. Saadik tundis ära umbes kolmsada türgi vangi, nagu neid hispaania laevad galeeriorjadena kaasa veavad. Ta küsis, kust need pärit on. «Ühelt randunud armaada laevalt,» vastas kuningas. Saadik nõudis nende väljaandmist. Vastuse asemel seadis kuningas end ühe akna alla kogu pikkuses. Orjad langesid põlvili ja hüüdsid üles: «*Misericordia!*» * Kuningas silmitses neid ja pöördus ära. «Selle üle tuleb nõu pidada.»

Tema õukonna härrased julgesid lausa välja öelda: «Nõu on juba peetud. Prantsusmaal pole mingit orjust. Kes Prantsusmaa pinnale on astunud, on vaba. Meie kuningas annab oma liitlasele, sultanile, ta inimesed tagasi.»

Kuningas tegi, nagu ei kuuleks ta seda, erilise austusena saatis ta saadiku trepi juurde; too pidi siiski kogu oma uhkuses veel paljutki alla neelama. Ta ees ja taga mainiti paljudest rahvustest vange, keda Hispaania oli sundinud oma laevastikus sõudma; ka prantslased olid üldise ikke alla langenud. «Sõdurid ja meie kaasmaalased! Mida tahab Hispaania meist teha? Seda sama, mis maakera rahvastest: orjad.» See oli esimest korda, et sellised sõnad Prantsusmaa õukonnas kuuldavale tulid, see oli päeval, mil teatavaks sai uude armaada hukkamisest.

Saadik oli juba ära sõitnud, aga kuningas ei tõmbunud tagasi; ta näis ootavat, keegi ei teadnud mida, paljud arvasid teda oma endisse tühjusse langenud olevat. Seetõttu tõid nad veel vabamalt kuuldavale ja kordasid ägedamini, et kõik selles kuningriigis peavad üksmeelselt oma vabadust kaitsma Inglismaa eeskujul. See

maa oli kõige kohutavama saatuse käest pääsenud, sest hispaania laevadel veeti kõiki inkvisitsiooni piinarustu kaasa. Prantsusmaa katoliiklikus õukonnas oli ka protestante, niihästi tuntuid kui ka varjatuid, ja kes teab, missugune neist laskis endale mõttesse tulla öelda: «Mõttevabadus, sellest oleneb kõik: see tagab meie õiguse ja meie ühtsuse.» Selle asemel et teda vaikima panna, andsid nad üksteisele edasi ühe nime, sellesama mis ennist, ainult nüüd juba julgemini; ja Biron, veel kord Biron, pöördus kuninga poole.

«*Sire!* Navarra kuningas on parem kui ma arvasin. Väga harva märkab üks inimene oma ülekohut. Mis puutub minusse, siis tunnen ma selle ära.»

See silmapilgul jõudis Guise kohale. Mendoza saatis tema, et ta kuningat alistumisele sunniks. Ta oli valmis seda tegema, ta ähvardas otsekohe kolmekümne tuhande hispaanlasega, kes asuvad Flandrias. Üks hääl kostis. «Ja kus asub Navarra kuningas?» Guise ootas asjatult, et Valois vahele astub. Vähemalt ta ise oleks pidanud seda tegema, aga julguse kaotamine järgneb tekkinud tülpimusele, ja järgneb järeleandmine. Üks hääl kostab:

«*Sire!* Kutsuge Navarra kuningas!» Ei mingit vastu-rääkimist, ei karistamist. Guise ja ta Liiga annavad lähemal ajal Flandria piiril ühe kindluse hispaanlastele üle, nad teenivad edasi vaenlast ja ähvardavad oma kuningat. Täna on hertsog de Guise'il päev, kus armaada kaotus laseb tal iseenda üle selgusele jõuda. Üks hääl kostab:

«Navarra kuningas!»

Oma sõjaväest eemal seisab Henri puu all. Maa on avar, sulab taevaga ühte, vaikib ja laseb merel endasi üle mõirata. Henri kuuleb oma nime nimetatavat.

SURMATANTS

Ta on laokil mõtetega ja terava kuulmisega. Tema igapäevane tegevus läheb edasi, aga palju suurem ülesanne seisab tal otsekohe ees. Ta on tegevuses oma

asjadega, kahe jalaga tuttavas rängas pinnases. Ühtlasi ootab ta ülesannet, seesmiselt ülendatuna ja eemal olevana. Sel kaksipidisel vaheajal viibis Henri seal, kuni ta sõda pidas, aga ka juba teisel: jah, jumalale lähemal. «Ma ütlen kui Taavet *: jumal, kes on mulle siiani võidu kinkinud mu vaenlaste üle, aitab ka edasi.» Nii ütles ta, ja isegi seda: «Ma olen parem, kui te arvate,» — uued sõnad tema juures.

La Rochelle'is tegeles kirikukogu tema pattudega; ta oli kannatlik, kuulas kahetsevalt pastoreid ega vastanud hoopiski, nagu ta oleks võinud: «Head inimesed, väikesed hinged, kes pidas siis vastu õnnetusekoolis ja elu vaevades, ja kes on kauemini vastu pidanud vaimsetele kiusatustele, kõigele kokku? Üksnes teie paljastustest minu ema kohta oleks piisanud, et pojalt julgust võtta, mina aga säilitasin oma külgesündinud otsustamisviisi!» Seda ei öelnud ta pastoreile La Rochelle'is ega hoobelnud sellega oma sõbratari krahvinna Gramont'i ees. Mida ta tolele teatas, olid sündinud faktid, tema võidud Prantsusmaa kuninga armee üle — ja siis, et kuningas on hertsog de Guise'i tapnud, viimaks ikkagi tapnud.

Henri oli ammugi seda arvestanud: tema teated õukonnast olid täpsed, ja veelgi selgem tema ettekujutus inimestest. Ta nägi Valois'd oma seisustekogus; peaaegu ainult Liiga poolehoidjad kõige kohutavama terrori tõttu valimistel; kõiki on haaranud pöörane, jultunud ja riivatu viha ja nüüd ei teata enam, mis sellega peale hakata. Nad tühistavad kergekäeliselt kõik maksud, mis kuningas iganes oma neljateistkümne valitsemisaasta jooksul on kehtestanud; nad võtavad temalt viimse veel säilinud võimu, seega aga ka kuningriigilt ja iseendalt. See on neljateistkümnenda aastase ässituse ja väära rahvaliidumise tulemus. Lõpuks jõuab kõik oma eesmärgile, ainult tuleb küllalt tugevasti pähe taguda; siis kujuneb tegelikkus, ta muutub tõeliseks totruseks, ja küllalt kaua jultustatud vale valab tõelist verd. Seejuures on nad väikekodanlased, täielikult juhmid religiooni, riigi ja kõige inimliku suhtes. Neile on heatahtlik Valois türann, tema kombeline riik häbiväärne. Nende Liiga kuningriigi rüüstamiseks ja reetmiseks aga, nad

vannuvad seda, toob ja tähendab «vabadust». Maksude kaotamine — see neil veel puudub, et oleks läbi viidud programm, mida neljateistkümne aasta jooksul on üle maa mõiratud.

Nende äravalitud ja ärganud kardseppade ning droogidega kauplejate naised tantsivad katmatult läbi Pariisi tänavate. See idee kuulub hertsoginna de Montpensier'le. Guise'i õele, Liiga fuuriale. Liiga protsessioonid peavad ahvatluse osas võitma alasti hullumeelsuse läbi. See on juba liig; väikekodanlasi on arvukalt, nad ei taha koos kõik leegitsevate peadega hukatusse joosta, ega lasta ka oma naistel metsistunutena sinna sisse hüpata. Peaasjalikult ei taha nad makse maksta; muidu aga on nad täis igapäevaseid vastuoitusid. Seetõttu tekib lühiajaline mäss ahnete seiklejate jõugu vastu, tänu kellele Pariis on sellisesse olukorda viidud. Seepeale Guise'i paratamatu arusaamine: ta peab talitama nii, et kellelgi poleks tagasiteed, lõplik peab sündima, kuningas surema.

Kuningas oli tookord nii vaene, nagu seda isegi Navarra Henri veel pole olnud. Tema õukond oli laiali läinud, tema viimased nelikümmend viis aadlikku vaatasid ringi isandate järele, kes võiksid hästi maksta. Valois'l pole midagi süüa, saab Henri teada. Tema köögis on tuli kustunud. «Kas ma ise ei puhunud selle ära, kui ma tema parima sõjaväe Coutras' juures purustasin? Ma pean talle appi minema. Nüüd palub ta Guise'i. See kerjab tema heaks Liiga juures. Midagi pole teha väikekodanlastega, nemad on kõige rumalamad sel maal, nende peale võib loota ainult ilma südametunnistusega juht. Ta ei tohi ainult asju liiga kaugele ajada. Ta usub, et kuningas pole enam mingi mees; Guise aga pole mingi kuningas, ta ei tunne meid veel. Kui saadikud teatavad, et me oleme lõpu eel, siis voolab meile aastasadadest veel vana jõudu juurde. Ma tahan Valois'd aidata,» mõtleb Henri.

Guise muutub täitsa jultunuks, nii kuuleb Henri. Ta hakkab ettevaatust unustama — elab ise kuninga lossis Blois's, et hoida kuningat kindlalt peos. Ja miks mitte Valois teda? Guise'il on kõik võtmed; sellest hoolimata ei saa ta enam midagi teada, sest küllalt hilja on haka-

nud kuningas umbusaldama oma ema, ta on ema unal-
dusalused eemaldanud. *Madame Catherine* ei saa enam
seda teha, mis oli ometi tema elu: spioneerida ja reet-
«Palju õnne, mu Valois, sinu salajastele abinõudele. Sa
oled ainult väga üksi nii eriliste otsuste jaoks.» Guise ei
taha midagi teada; hoolimata kõigist hoiatustest
viis tükkki ühel päeval — ei võta ta midagi ette; sel on
mitu põhjust, Henri tunneb neid. Esiteks on Guise upsa-
kas. Ta ümbritseb end nagu alati suurejoonelise kaan-
konnaga; tõrgub samal ajal hädaohule mõtlemast. Järe-
likult esineb silmapilke, mil ta on kaitseta, ja ühe-
hetkest aitab. Tema kõrkus hukutab ta — mitte ainult
sellepärast, et see tema ettevaatamatuks muudab. Ta
peab ennast ka liiga heaks selle osa jaoks, mida ta män-
gib; Henri ju tunneb oma vana mänguseltsilist. «Mina
Guise'il hakkab lõpuks kõrkusest paha, ta ei talu kauem
omaenda inimeste hingeõhku. Mina aga, kui ma oleksin
Guise ja kaabakas, mina oleksin ka mees nende lõhnu-
taluma, haistma küüslauku, veini ja nende jalgu. Aga
ma ei suuda välja kannatada Hispaania haisu, niis-
ei tuleks sellest midagi välja. Guise on peale selle koo-
miline,» mõtleb Henri.

Oma mõtisklustes öise laagritule ääres või üksi olles
puu all istudes jõudis Henri terve selle loo lõbusa kül-
jeni: Guise maksab peale. Ta ei taha igavust tunda, on
õukonna tagasi toonud, toidab ja peab ülal tervet kau-
nist seltskonda, Valois kaasa arvatud — selle asemel
et teda mõrvata. Tal on naisi rohkem kui see talle head
teeb, ja me tunnerne seda lõbu, oleme ise kogenud, et
see kahtlust soodustab ja tülpimust mitmekordistab. See
väsitab, iseäranis sellist koljatit, just need väsivad. Kes
teab, võib-olla ta ei tahagi muud kui väsida. Kõr-
kus, tülpimus, lõbu, kõik koos oleks lõpuks ettekäändeks
silmade sulgemiseks ja hoobi ootamiseks. Meie ise pää-
sesime alles hiljuti sellest kiusatusest. Pool vurrudest
läks seejuures valgeks.

Kui ratsakuller kohale jõudis sõnumiga: hertsog de
Guise on tapetud kuninga toas, kuningas vaatas oma
voodieesriiete tagant pealt, — ei imestanud Henri ja oli
sellega rahul. Juhtumuse üksikäsjad, iga pistoda torge
eri mõrvari poolt, kõik vihased ja nii peatud, nagu ei

usuks nad ise oma tegu, — Henri kuulab seda rahuga.
Ta nuttis lahinguväljadel, siin mitte. Nad olid end
surija jalgade külge riputanud, ometigi oli ta neid läbi
toa lohistanud kuni Valois' voodi ette, kes värises, mää-
ratses, jubedalt võidurõõmutses — ja langenule oli ta
tõepoolest näkku astunud, nagu kunagi Guise surnud
admiral Colignyle. Jumal ei unusta midagi, seda nägi
Henri. Kui ka kõik seadused puruneksid, tema oma jääb
jõusse.

Viimase õõ oli Guise veetnud Sauves'iga; ka Henri
ise oli sellesama naise juures lebanud veidi enne oma
põgenemist. Too naine, kes Henrid ei armastanud, aitas
tal ta suures üksilduses meelt kergendada. Oma ainsat
isandat ja käskijat pidi ta kõige viimasena nõrgendama,
nii et too oma hallis siidis veel hommikul külmetas, kuni
teised tema päris külmaks tegid. Ela hästi, Guise, ja
tervitus Sauves'ile. Kuningas triumfeerib. Lotringi kar-
dinali* laskis ta vanglas ära kähistada; kolmandat
venda, Mayenne'i, ta veel otsib, leidku ta tema! Surma-
tants, terve see kaheksakümne kaheksas aasta, ja kõige
suursugusemad tulevad järjekorda veel päev enne jõulu-
pühi. Poo neid Pariisis, mu Valois! Kakskümmend neli
tundi ripuvad president de Neuilly, kes oskas ulguda
«kui vasikas», ja kaupmeeskonna eestseisja. Üks aadlik,
keda Guise kaitses, kauples inimlihaga. Üles puua, Va-
lois! Surmatants hakkas pihta meie mürgitatud nõo
Condéga, ja ka meid varitsevad tapjad, nii mind kui
sind. Mitte meie ei kaubelnud inimlihaga. Üles puua,
Valois!

Nii ütles see, kes paljudel oma «tapjatel» on joosta
lasknud ja kes tahtis koguni sellega harjuda, et ööd
koos nendega veeta. Ükskord aga lõpeb ka alistumine
kurjale, mis inimloomuses peitub. Sellel on oma hea
külgi ja inimené teab seda ise; see teeb tema kurjuse
andestamatuks. Iidseist aegadest alates on inimsoo pari-
mad esindajad pidanud tänamatut võitlust mõistuse ja
rahu eest. Eauze ehk inimlikkus — oli äärmiselt naeru-
väärne; niisugune sõna nagu «vaimusõdalane» paneb
muigama, kui inimesed ometigi toored ja rumalad
on ja selleks jääda tahavad. Siin on aga üks kuningas,
nimega Henri, see oskab rattale tõmmata ja üles puua

niipalju kui soovite; ka olete te tema vastavastand ollu viinud tema terve mõistuse liiga õela mõnitama. Surmatants, kesta edasi! Aastal on veel üks nädal. Ma ootan ainult seda tundi, mil ma kuulen öeld et õnnis Navarra kuninganna on lastud ära kapi. See ja sinna juurde tema ema surm, siis alustan Siimoni * tänulaulu: «Issand, nüüd lased sa oma rahus ära minna.»

Nõnda rääkis ja kirjutas ta, selliselt oli ta meelestatud pärast Blois' tapatalgut. Ta lootis, et Valois selle tapab oma hea õe Margot' ja veel parema ema *dame Catherine'i*. See suri vahepeal tõepoolest — loovõõra kaasabita, ainult oma õrna olemuse vapustamida põhjustas Guise'i lahkumine siit ilmast, ja kuu keegi ei uskunud, et tema käsi polnud seal mängus, loomõrvati. Kui sind süüdistatakse selles, mida sa ennast suuda, see on ränk' niisugusele vanale mõrvarile. Lõpp ei jäänud enam muud üle kui maa pealt lahkuda. Tõsurnud? Selle sõnumiga kisti Henri oma meelestat välja. Ta oli liiga hästi prohvetit mänginud, kuid ta armastanud ju tappa. Tal hakkas hirm oma kunagi Margot' pärast. Surmatants, jää seisma!

PUUD TEINETEISE POOLE

Seda ei saa ammu enam peatada. Henri oma välisõjas ratsutab tugeva külma käes, kangestub oma soovimatus; tarvis hobuselt maha tulla ja end tugeva liigutada, sooja pärast. Veidi hiljem, pärast sööki, hakkas tal iseäralikult, imelikult külmi. Ta märkas selgelt et tema käes oli kord saada kaasa tõmmatud selle tantsu. Tegelikult avastati kopsupõletik. See juhtus ühe väikses külas, ja haigus oli nii äge, et nad pidid ta sinna mõisamajja lamama jätma. Aknaruutudel klirises jäi tema palavik tõusis, kuni näis, et ellujäämiseks pole enam mingit lootust; ainult tema ise hoidis selle alles. Ta ütles endamisi: «Ma tahan selle täide viia. Kõik moodunu ei või olla ju asjatu.» Ta arvas valjusti rääkivat, aga sosistas ainult: «Sinu tahtmine sündigu!» Issanda tahtmine oli kindlasti see, et Henri võitleks ja viiks lõ

pule kord alustatu — kuigi teda täna nagu Laatsarust * ainult linade abil pööratakse ja kriis, mis teda veel päästa võis, oli tundide küsimus.

Samal ajal kui ta mitmeid kordi taevast avatuna nägi, toimusid kuningriigis tõepoolest niisugused sündmused, nagu korduks enne puhtamate sajandite algust veel kord kokkuvõttes üsna jube ürgaeg: surmatants, püha Veiti tantsutõbi ja laste ristsõda, katk, tuhandeaastane riik ühes pahupidipööratud silmadega, mis vahel pimestusid puhtast pettekujutlusest. Siis toimus see. Hei, ütles üllameelne noorsugu nagu «Jakob, kus sa oled?». Lõpuks on võimalik inimestega mängida. Naerda pole siinmail midagi. Kes vastlateisipäeval on lõbus olnud, see peab naermise unustama. Hoidke end kirikust eemalejäämise eest. Aga jutlustaja poolt nimepidi nime-lamine tähendab: sa ei lähe enam elusalt koju. Üles anda, ette kanda, välja anda, võllasse saata, hei. Tasuks teise süüga koormamise eest astud tema ametisse või võtad ta äri üle; nii tuleb nüüd tavaliselt olla. Seepärast on auväärt inimesed seekord kaabakad. Teisiti korraldatud ajal on nad ülimalt korralikud, nendest see ei olene. Nad on seda, mis parajasti tuleb olla, seekord omapead jäetud kaabakad. Nad pole seda, jumal hoidku, iseendast, ja see ei lähtu neist. Küsitakse, kust siis.

Ülimal määral vihkab pahupidi pööratud silmadega mass korraldatud mõtlemist. Üks promoveerimata üliõpilane, kel aga on vajalikud vaated, tungib professori kuuldesaali, astub ta mõlemale jalgale, laseb ta vangi panna ja nimetatakse tolle asemele. Noor arst kõrvaldab vanema, kes tal teel ees on: pole korralikult tervitanud, professor pesunaist. Sellesarnaselt talitab alamametnik: muutub küllaltki jultunuks, mida alandlikum ta muidu oli, kõrgete kuningliku parlamendi kohtunike vastu. Nad peavad koos temaga tulema ja totaalse rahva nimel õigust kuulutama, kuna rahvas alles pärast mõtlemise kõrvaldamist võib tõeliselt totaalseks muutuda. Kuidas siis enne seda! Sellele vastavalt tantsivad nende naised särgiväel läbi tänavate.

Toulouse'i kohtupresident tapeti rahva poolt. Esmalt barrikaadid, pärast seda võllas surnud kohtuniku jaoks, seal ülal rippus juba kuninga nukk. Kohtunik oli ku-

ninga tagandamisele vastu seisnud, selle eest pooldades ta teise kõrvale. Viimane Valois oli vaene, nõrk ja murene, keda kisti ka kuritegudesse. Ometigi andis ta oma elupäevade lõpul osaks suur au, et teda ei ole mitte tema halbuse pärast, vaid metsistunud maade vaenulikkusest mõistuse ja inimväärikuse vastu võitlejate nende mõistete sümbol, nii ebapiisav kui see ka oli.

Ta liikus kui vain oma violetses, leinavärvil kuni mida ta kandis oma venna ja ema pärast. Aga ta ei neid tõeliselt kandvat Guise'i pärast, kelle ta ise oli tapnud. Surnule polnud ta paras vastane. Alles ta tapmis tema ainus tegu, oli tema lõplikult relvituks teinud. Mõnda teist, mitte viimast Valois'd, oleks see tegu peagi juhul edasi viinud. «Nüüd tuleb minna äärmusteni, nüüd tuleb tekitada hirmu, et ta minust üle ei saaks. Mis poolel oled siin, mis kaalutlust, mul pole valikut. Sõdurid ja enne kui mu vaenlaste esimene uimastus on möödas, peavad nad olema maha löödud. Navarra, tule siia!»

Valois oma violetses kuues, kahvatu ja vaikiv, ei mõeldnud ühelegi teisele nimele nii tihti. Ta liikus kui valetades läbi oma lossi Blois's, üksik ja maha jäetud, kiriku ees poolt troonilt tõugatud, polnud mingit truudusvannet, mis tema rahvast veel sidus. Seisustekogu saadikud olid sisid kuningriigi linnadesse. Teda poleks tema pealinna sisse lasknud, ennemini oleksid nad seal tema vaenlaste võtnud ja tapnud — seda aga, nagu ta väga hästi teadis, inimeste seisundi tõttu, mis õigupoolest oli nõrk. Raevutsev nõrkus, Valois oskas omaenda loomuse kaudu seda eraldada tervest tegujõust, mis asub ühes teises laagris. «Navarra,» mõtles ta kinnise ilmega; ta kutsunud, ei julgenud kutsuda. Hugenotti oma katoliiklike pealinna vastu, tema ise, Pärlöö mees! Navarra oleks tema küll Louvre'i tagasi viinud, selle eest saaks ta aga kaela sõja maailmavõimuga, mis jäi kohutavaks nagu alati.

Kui armaada põhja läks, käristas ainult üks välgu sähvatus viimase Valois' tumeda taeva lõhki. Talle ei jää enam aega äratundmiseks, et maailmavõim on isegi surmavalt haavatud. See puudutab tema pärijat. Tema krooni pärija on oma riigi algul ilma maata, ilma rahata, peaaegu ilma sõjaväeta; aga tal tarvitseb vaid

võita ühesainsas tähtsusetus lahingus Hispaania palgasõdurite ja sulaste üle: mis sünnib? Kergema hinge tõmbe kohin käib läbi kõigi rahvaste.

Valois'le jääb see tumedaks, iga heli lämbub. Tema timber pole enam kedagi, kes Navarrat hüüab. Väljas mitte kedagi, kes enne Navarra päralejõudmist väriseks; kuidas oleksid nad muidu julgenud vaeselt kuningalt ta viimased sissetulekud kustutada, ja seda pärast tema tohutu suurt, ainsat tegu. Toas oli külm, kuningas pugus voodisse. Tal olid valud, naeruväärsed valud, tal olid hemorroidid; tema ülejäänud paar aadlikku naersid ta välja, kuna ta nuttis.

«Navarral Tule! Ei, ära tule. Ma ei nuta oma tagumiku pärast, vaid minu ainus tegu oli asjatu. Nüüd oleks sinu kord näidata, mida sa suudad. Ei ole ka enam. Siiski. Ma tean, sina oled see mees, sinu kätte tahan ma end anda. Sinu tunnistan ma oma krooni pärijaks, ja kui ma oleksin ka kümme korda seda vana deaga tagasi võtnud. Kuningriigil oled veel ainult sina; ma olen maksnud selle eest, et ma seda tean. Vaata mind, Navarra, mu viletsuses. Nii suur ja sügav pole see veel iial olnud kui alates minu asjatust katsest end vabastada. Pärast seda tegu hüüdsin ma: «Pariisi kuningas on surnud, lõpuks olen mina Prantsusmaa kuningas!» Ära mind nii nimeta, ma pole seda. Hüüa mind Laatsaruseks, kui sa lähened, Navarra. Ei, ära tule! Siiski. Tule!»

Mõlemad, lahutatud maa-alaga, mis moodustas suurema osa kuningriigist, olid täbaras olukorras. Henri sai siiski kriisist jagu ja oli peagi terve — ei langenud ka iial enam nende mõrvarlike kujutluste võimusesse, mis tema rasket haigust olid kuulutanud. Tagasihoidlikkusega rääkis ta härrade de Guise'ide lõpust. «Ma nägin kohe ette ära, et sellise ettevõttega ei suudaks härrad de Guise'id toime tulla ega seda lõpule viia, ohverdamata seejuures oma elu.» See oli tema järelehüüe, ja sellele vastav oli tema käitumine; see muutus veel diskreetsemaks, mõnedele näis see liiga tagasihoidlikuna. Kas ta siis sugugi ei taha enam seda suurt sõjaretke teha ja vabastada Valois' ta vaenlaste käest, kes asuvad tõepoolest kogu vahemaa ulatuses nende mõlema

vahel? Ta sõbrad tundsid teda kui meest, kes oli valmis kaelamurdvateks seikadeks, ja seda vältis asjades. Nii mõõdukas, Sire, selle suure puhul?

Henri aimas ära oma vanade sõprade mittepuhul hoiaku. Kõige vanemad hugenotid, isast pojani, hoidnud religiooni eest surema, needsamad, kes Condor juures palveks põlvili langesid, ja just sellepärast hiljem surma Joyeuse, nemad nurisesid nüüd, ise teadnud veel täpselt, mille pärast. Appi minna katoliikule kuningale, seda soovisid nemad, ehkki neil olnud raske ise seda uskuda ja õigeks võtta. Henri oli selle poolt, et enne peavad inimesed selleks küpsaks saama, siis avaneks ka võimalus. Valois' juurde polnud ka teisiti, nagu kõnelesid Henrile toodud sõbrad. Kurb viimne Valois oli oma eelmisest pelgusest lahkunud ja Tours'i linn, tema tormitseva kuninga iseäranis mõõdukas keskus, mis asub viljapõldude vahel mõlemal pool Loire'i kaldaid, võttis ta vastu. Valois lootis seal seni püsida, kuni ta küllalt paljudele aadlikele oleks meelde tulnud. Tema ellujäänud sõbrad Epernon, kogus talle vahepeal jalaväge. Võis ikkagi lõppeda, et tema vaenlased teda veel enne üllatavad ta kinni püüavad. Kindel oleks üksnes Navarra. Kuhu ta ometi jääb?

«Mina, katoliiklik kuningas,» mõtles Valois, kellele vaevaga väge värvatakse. «Kas mu vägi ei jookse siit laiali, kui ma hugenotid kutsuksin?»

Henri mõtles: «Küll ta kutsub mind, kui tema inimesed seda tahavad, ja enne seda oleks liiga vara. Mul on sügavas südames tahtmine sinu juurde minna, Valois. Seda hoidis Henri salajas, käskis aga üksnes selle pärast sel esimesel märtsikuu päeval Mornay enda juurde tulla. See juhtus ühes väikeses linnas, mida ei polnud vaja vallutada, kuna linn ise avas talle väravad. Nad liikusid edasi-tagasi mööda lahtist galeriid kevadpäikeses, ja ilalgi polnud see nii uuena ja lootusrikkalt paistnud.

Henri ütles: «Midagi on muutunud, nüüd kutsuvad nad mind igalt poolt. Linnad vaidlevad minu pärast. Milline tohib end mulle varem kätte anda. Kas on head inimesed hulluks läinud või teeb seda kevad?»

«Sire, võib ka olla, et soovitakse, et peate oma aega kaotama.»

«Milleks on mulle seda nii kibedasti vaja?» küsis Henri, ja ta süda lõi kiiremini; seda aga, kuna ta hästi leadis, mis asja tungivalt oli vaja teha, ja viimasel silmapilgul pörkas ta tagasi. Väga kaua on ta töötanud, on samm-sammult ja palehigis üles rühkinud eesmärgini. See on nähtaval, ta võiks juurde hüpata; siis aga kõhkleb ta, viimane liigutus jääb tegemata, ta ei leia äkitselt enam kõigi endiste sammude kindlust. Onn muutub vähem iseendastmõistetavaks kui võis arvata, kuni see oli veel kaugel ja oldi põhjalikult vaevade sisse mässitud. Kuninglik prints, aga jalad on mullast raske. Keegi teine peab rääkima, otsustagu ometi härra Du Plessis-Mornay, milleks muidu on ta vooruslik ja tark.

«Sire, teil pole enam kaht kuud kaotada ilusatele üksikasjadele. Nüüd päästke Prantsusmaa, muidu läheb ta põhja. Te peate kõigi jõududega, mida te kokku saate ajada, Loire'ini välja jõudma.»

«Seal on kuningas,» ütles Henri, ta süda hüppas üles.

«Just sellepärast.»

«Ma pean talle kallale tungima, Mornay?»

«Sire, te olete tema sõber, temast saab teie oma, pärast seda kui kümme tema sõjaväge pole teid suutnud hävitada.»

«Kas oli neid kümme, Mornay? Nii palju tööd ja vaeva? Tõepoolest, ja nüüd pole Valois'l ainsatki enam, Liiga neelab ta elusalt alla. Te ütlete, härra Du Plessis, et ma pean talle appi minema? See mulle juba meeldiks. Seda tuleb siiski kaaluda.»

Selle jutuajamise tagajärg oli, et ta tahtis teel üht linna osta, et pisut vähema võitlusega läbi kuningriigi jõuda; tema, kes sada korda oli oma elu kaalule pannud, kui selle juures vaevalt midagi oli võita. Nüüd oli võita kuningriik. Ent: müüre rünnata, maju tuhaks põletada ja laipu tänavaile jätta — niisugusel kuningal nagu tema tahab olla, on seda liiga palju seljataga, heameelega katsuks ta teisiti läbi saada. Sellepärast ostab ta linna, mis ise ei alistu, ostab hiljem koguni provintse, peab aga esmalt veel rohkem lahinguid võitma ja saama

raudrüüs vanaks, kas ta tahab või mitte. Muldu ei ta kuningriik end isegi mitte raha eest mõistlikuks, kaks ja tugevaks teha.

Selliseid kurbi tõdesid kandis lõbus Henri enda ta siis teadlik või ainult aimas neid. Oli küll ta noor nende jaoks, kuid põhjalikult nendeks ettevalmistatud. Missugune õnn, et tema kõrval oli Mornay mees. See on täiesti tõsiselt selline mees, kes läheb likuks kogu oma isiklikus tarkuses ja seda huult paljude õelusest, kellega ta kokku puutub. Tema sõna jõusse, mis on jumalast. Me peame selle meelde jätma, nagu see sõna kõigepealt temast läks, selge ja õige, siis on ta vääramatu. Seetõttu las Mornay oma vürsti nimel üleskutse kõigile teie kuningriigis. Prantslased peavad olema üksmeel ja ühendatud.

Ta küsis selles: Mis on küll saavutatud kõigi nende haletsusväärsete sõdadega, vägivallategudega, mis inimeselt on elu nõudnud, ja nii palju ära raud kullaga, mida ei suuda anda terve kaevanduskas vastas, laskis aga õieti oma lugejal vastata: Saavutatud on rahva vaesumine. Et riik on surmavalt haige paljuski. Hāda lõputult. Ta küsis: Ja kuidas näeb tulevik välja, kui niiviisi edasi läheb? Ta küsis esmalt aadlilt ja kodanikelt, andis ka kohe vastuse, mis nende enda kasu neile ette kirjutas. Siis kõrgenes ta hāāl, ta kõnles rahvale, nimetas rahvast kuningriigi viljaaidaks, me viljapõlluks, tema töö toidab vürste, tema hīgi kustutab nende janu. Kelle juures leiad sa oma pelgupaiga, rahvas, kui aadel sind jalgadega tallab?

Mornay ütles ja Henri ütles tema kaudu: Jalgadega tallab. Linnakodanike kohta väitis ta, et need imevad rahva tühjaks. Nende mõlema seisuse peale ei saa lootma jääda: rahval on ainult kuningas. Rahu ja julge olek asub ainult kuningas — välja oli lugeda, missuguses. Tagakiusatute ja vaeste kuningas, hōbedaste muulite ja maksurentnike võitjas. Kuna aga just tema nimel üleskutse välja läks, ei jätnud Mornay tema poolt Prantsusmaa kuningale tõotust andmata, et ta on usin temale. Kui Navarra Henril on ükskord ta plaan jumala õnnistusel lõpuni viidud, siis tahab ta osutada kuulekult

kuningale. Tema enda tasuks pidi olema tema puhas südametunnistus. Temale oli küllalt sellest, kui kõigil hea tahtega inimestel on vabadus.

Selline oli üleskutse, mis ettevaatlikult vältis ühtain-sat seisust, pūūdega seda mitte ärritada, aga ka ilma suurema lootuseta lepitusele. Vaimulikkonnaga pole midagi peale hakata, ja viha pimedat jõudu, siin Liigaks nimetatud, ei saa korrapealt peatada, isegi mitte tõega. Ometigi, kaugelgi tunti seda Navarra sõnadest. Tema Mornay usk leidis küllaldaselt õigustust. Tõde levitas ootamatut valgust; vaevalt usuti seda. Me võime siis olla üksmeelsed ja ühendatud? See polnud muidu ilal lubatud. Mis on juhtunud? Mõlemad kuningadki imestasid, nii väga kui nad ometi teineteise poole pūūdlesid. Takistused pole kõrvaldatud; Navarra ei mõtle mingile usuvahetusele ainult sellepärast, et kuningriiki pärida. Valois peab nagu alati läbirääkimisi Liigaga. Siiski laskis ta Mornay'le teada anda, et ta olevat valmis, ja Navarra juurde saatis ta oma poolōe, *madame Diana* *.

Kahe kuninga vahel sõlmiti aastaks vaherahu *, mõlemad aga tahtsid, et see oleks igavene. Vahepeal oli Henri oma sõjavāega teele asunud, ja kuna linnad teda teel vabatahtlikult sisse lasksid, liikus ta kiiresti Tours'i poole. Kuningas oli sinna oma parlamendi kokku kutsunud. Need juristid olid mõistlikud, ja mida ligemale Navarra liikus, seda julgemaks nad ka muutusid; lõpuks andsid nad sellele lepingule kuningriigi seaduse jõu. See sündis kahekümne üheksandal aprillil. Kolmeküm-nendal ilmus Navarra oma sõjavāega.

Oli pūūapäev, valge ja selge. Vaesele Valois'le näis, nagu tõuseks ta surnuist üles. Esimest korda lahkus temast hirm, et Liiga tema kinni pūūab ja kaasa viib. Teiselt poolt ligines tema vend Navarra. Kuningas viibis missal, kui mõlemad väed kohtusid ühe jōe kaldal kolm miili linnast eemal — Prantsusmaa kuninga aadlikud oma vägedega ja vastas vanad huge-notid. Nad ei peatunud, see poleks hea olnud, vaid nad segasid otsekohe oma read, võtsid ühiselt oma hobuseil päitsed peast ja jootsid neid samast veekogust. Need talitused hoidsid āra, et nad asjata ei rāākinud ja üksteisele tarbetult näkku ei vahtinud. Nad oleksid silmanud vana-

nenud nägusid, kehasid täis arme; oleksid paljud nad
dasid teiste juures märganud nagu iseendagi juu-
neile oleks meelde tulnud oma mahapõletatud majad ja
petud perekonnad, kahekümneaastase kodusõja luo-
jed. Võimatu oli neil oma esimesel rahulikul jälle-
sel Pärtliööd ära unustada, seda ei suutnud ei keegi
ega ka ohvrid. Täiesti kohane oli päitseid lahti võtta
hobuseid jõe viia. Navarra kuningas ootas
taga ja laskis neil tegutseda; ette saatis ta oma järgi
kindralkoloneli.

Ees vee ääres ütlesid nad: «Härra de Châtillon»
tahtnud seda uskuda. Ometigi oli valge ja selge päev,
pääv, admiral Coligny poeg läks üksi marssal d'Au-
mont'i juurde ja embas teda. Vaba ruum tekkis nende
isandate ümber, ja paljastati pead. See kord sündinud
südames mõistetud, vennastusid mõlemad sõjaväed.

Kuningad järgnesid nende eeskujule. Poleks olnud
hea sõjavägedele lepitust ette teha. Sõjaväed pidid
gemini ees käima ja veel olema imestunud, mis nad
endale lubasid. Du Plessis' lossis teisel pool jõe ootab
Prantsusmaa kuningas Navarra oma, ta laskis teda
paluda, et ta tuleks üle jõe. Sellest nõudest oli näha, et
Valois polnud õnnetusest veel küllalt õppinud, temal
oleks ometi kurje kavatsusi oodata võinud. Du Ple-
lossi juures ühinevad Loire ja Cher. Kes siit üle läheb
on kaitseta, igast küljest võib reeturlik lask tulla, ma-
säärel on ta kaitsetult Valois' võimuses. Paljud loka-
omadest andsid talle tungivalt nõu mitte minna, kuid
ta ei lasknud end eksitada, astus paati mõnede aadli-
kude ja ihukaitsjatega, jah, jättis alles ka oma valge
suletuti ja oma punase mantlikese. Igaüks nägi kaugel
kes ta on.

Ta jõudis õnnelikult kohale, kuna jumal seda taht-
ja ka igatsuse pärast, mida Valois tema järele tundis; ta
mõistis seda omaenda igatsusest ja oli sellele see-
tõttu kindel. Teisel pool jõe juhtisid kuninga isan-
dad teda lossi poole, kuningas ootas samal ajal teda pa-
gis — ta oli tund aega varem kohale jõudnud, oli see-
miselt rahutu, väliselt aga nagu magaja ega sõandanud
küsid: «Kuhu ta jääb? Ega teda pole ometi mõni õnne-
tus tabanud?» Tagasipöördunud õukondlastest ümbritse-

luna, ei küsinud ta kelleltki, mis teda erutas. Ta kuulis
aga öeldavat, et Navarra on lossis; siis unustas ta enese
ja jooksis. Mõned sammud jooksis Valois, enne kui talle
meenuse ta majesteetlikkus ja ta seda avalikult esindama
hakkas. Park oli täis inimesi — õukondlasi ja sissetun-
ginud rahvast. Prantsusmaa kuningas pidi käima poole-
teed, teine pool oli Navarra kuninga jaoks.

Ta astus lossitrepist alla parki. Rietatud näis ta ole-
vat kui sõdur, vammus oli õlgadelt ja külgedelt soomus-
rüü tõttu tugevasti kulunud, keha ligi libuvad püksid
olid sametist, närbunud lehtede värvi, mantel sarlak-
punane, hallil kübaral suur valge tutt ja väga ilus pan-
nal. Seda kõike nägid õukond ja rahvas täpselt. Peale
selle märkasid paljud, ehkki vähema õhinaga, et ta habe
juba halliks tõmbub. Kas Henril pisarad silma tulid,
seda ei pannud keegi tähele, nii kergesti kui see tema
juures ka juhtus, nagu vanad tuttavad veel teada võisid.
Aga nendelegi oli vaevalt äratuntav ta kõhnaksjäänud
nägu, kitsam kui kõik varem nähtud. Seda suuremana
näis sügavalt alla kaardunud nina; selle juure sisse löi-
kub ümmargune vilt; silmakulmud on pingutatult üles
tõstetud. Nägu polnud lihtne; ainult tema otsustavus
legi sellest sõjamehenäo. Kidurale Louvre'i vangile ei
võinud keegi mõelda. See Navarra läks kuningale vastu
lugevate puusadega.

Poolel teel lahutatakse mõlemad rahvahulga liikumise
tõttu. Mõlemad seisavad, otsivad teineteist tühemikku-
dest rahvahulgas, nad tervitavad, sirutavad käed teine-
teise järele välja. Nad on kahvatud ja sügavtõsised. Sel
hetkel püüdleavad nad veel teineteise poole: järgmisel
peab kõik teisiti olema. Rahu! Rahu! — ja lõpuks õiglase
ja hea pidulik silmapilk.

«Ruumil Kuningas!» hüüdsid vahid, rahvahulk jagu-
nes, ja kuna nüüd Navarra kuningas Tema Majesteedi
ette astus, kummardas ta, ja kuningas embas teda.

Ühel ilusal hommikul tuli Mayenne, Guise'i ellunud vend, ratsaväega ja tahtis kuningat kinni püüda. Loomulikult juhtisid reeturid, kellest tema ümber kunagi puudust ei olnud, kuninga sinna, kus ta oleks kinni saanud. Üks mölder tundis violetse kuue ära ja ütles: «Sire! Kuhu? Seal on ju mässajad!» Juba asus Mayenne pealetungile. Vapper Crillon ei suutnud linnalähedase kohta kaitsta ja pöördus linna tagasi nii väikse arvuga meeskonnaga, et ta oma käega värava sulges. Navarra kuningas oli eemale liikunud, aga veel mitte kaugel talle saadeti sõna järele. Tuhat viissada arkebuusimeest päästsid kuninga. Liiga omad kavatsesid kavalurirünnakut seisma panna, nad hüüdsid: «Vaprad hõimlased, teie vastu pole meil mitte midagi, ainult kuninga vastu, tema aga reedab teid.» Vastuseks oli kogupähe. Need vähesed sõjamehed pidid lõpuks tagasi tõmbuma, seda tegid nad pikkamööda, väikeste sammudega, tultasid edasi, ja üks kolmandik neist langes. Crillon, kuninga sõjamees, tunnistas sellest peale oma «kirge hõimlaskjate vastu». Uus vaba julgus ja kindlus levisid, nad leidsid sõpru, kes kuningale juurde olid tulnud — sedavõrd, et Valois ise tulle läks. Liiga aga koristas end mineviku ilma igasuguse muu põhjuseta kui ainult hirmu pärast. Henri oli väga õnnelik, et ta ei pidanud enam võitlema kuninga, vaid ainult veel kuninga vaenlaste vastu. See andis rahuldust ta vaimule, ja see on rohkem kui mõni alistatud kindlus. Henri tutvustas kuningale oma sõjaväge, tuli üle silla tuhande kaheksa ratsanikuga, nelja tuhande arkebuusimehega, ja kui nad kuninga juurde jõudsid, küsis see: «Kõik on värsked ja rõõmsad, kas siis sõda polegi?» Henri vastas: «Sire! Ehkki olen õõl ja päeval sadulas, on see muhe sõda.» Valois mõistis seda; ta naeris esmakordselt südamest nagu Henri.

Kuningas oma uue julgusega kogus kuni suveni kokku viisteist tuhat šveitslast, ja seda ilma rahata. Enda omadega ja Navarra väeosadega oli tal nelikümmend viit tuhat sõdurit, tugev sõjavägi: see pidi talle ta kuningriigi pealinna tagasi võitma — oleks seda ka suutnud

Mayenne'i väed sulasid vahepeal kokku, lõpuks jäi talle viis tuhat meest, ja ei mingeid hispaanlasi ega sakslasi polnud enam näha, sest väär ja häbistav massiliikumine vajub uue julguse värsket tuulepuhangu ees kohe kokku ja tal pole äkki enam mingit massi. Isegi ümberpiiratud Pariisis räägiti korraka avalikult. Pruunid mungakuued võisid end ainult veel relvastatult näidata. Kus on nüüd Liiga? Kus valitsev partei? Totaalne koletis koosneb põhiliselt kõige rohkem ühes kümnendikus osas määratsejatest ja ühes kümnendikus osas argpüksidest. Nende mõlema inimliigi vahel aga on — eimiski.

Kuninga vanad väejuhid ei teadnud öieti, kas Pariisi piiramist toepoolest ette võtta või mitte. See võis kaua kesta, Liiga vägi paisub kindlasti jälle, kui piiramine kuhugi välja ei vii. Piiramist aga nõudis Navarra kuningas, kes pani selleks mängu kogu oma mõjuvõimu. «Kuningriigi saatuse on kaalul. Ärge unustage, et me oleme tulnud seda ilusat linna suudlema, mitte aga tema vastu kätt tõstma.» Ta ütles veel muudki, mis seda üritust kuulsusrikkamana laskis paista kui mis tahes muud. Julget usutakse, ja seda teeb tema jõud. Seepärast võttis kuninglik sõjavägi kolmekümnendal juulil ära Saint-Cloud' linna ja silla. Kuningas jäi sinna, kuna Navarra ühe teise punkti Pariisi lähemas ümbruskonnas okupeeris.

Kaks päeva hiljem istus ta parajasti hobuse seljas, samuti ka tema vapper salk. Akki kihutab galopis vastu üks aadlik, ütleb talle mõne sõna kõrva sisse; sedamaid pöördub Navarra. Kakskümmend viis aadlikku võtab ta endaga Saint-Cloud'sse kaasa.

«Sire, mispärast kuninga juurde?»

«Sõbrad, kuna ta on saanud pussihoobi kõhtu.»

Seepeale vaikisid nad jahmunult, alustasid hiljemgi juttu ainult omavahel ja tasa. Terves selles loos on Liiga käsi äratuntav. Nii arvasid nad. See partei ja liikumine on juba kord loodud mitte võitluseks, vaid mõrvaks. Mungad Pariisis jutlustasid imest, ja teadsid hästi, millisest. Ime igatahes sündis mõrva näol. Ka meie isanda juurde tulid kolm noormeest, nad olid vandunud talitada nagu Juudit*, ja ainult nende käe läbi pidi uus Olovernes surema. Jah: aga too oskab oma mõrva-

ritega toime tulla. Vaene Valois mitte. Kes teda pussitas?

Kanäe, keegi mungake, kakskümmend aastat vana paksude huultega, hiljuti kindlasti tõeline üllane noorsoo mustereksemplar — nüüd leidsid kohalejõud Navarra kuninga aadlikud tema jäänused puruks murtud pruuni kompsuna õues vedelemas. Pärast kordatud tegu polnud ta imelikul kombel mitte põgenenud vaid end näoga seina poole seadnud ja sosistanud: «Jakob, kus sa oled?» Jakob oli ta nimi, — Jacques Chabment*.

Krooni pärija viibis surija juures toas, kes algselt paistnud veel surmavalt haavatuna. Siiski sai Valois'st jagu, sel ajal asus ta pärija kuskil mujal, kuni ta veel teadmatuna tagasi pöördus, heitis surnud kuninga šoti kaardivägi end esimesena ta jalge ette. Häädis: «Haal Sire, nüüd olete teie meie kuningas ja kroonija.»

Esimesel silmapilgul Henri ei taibanud — tema, kes oli ometi nii suur usk oma missiooni. Ta ehmus tunda vasti; tema esimeseks mõtteks oli: «Seni pidasin omaenda võitlusele vastu, astun aga nüüd võidetu kohale, kes seal üleval mõrvatuna lamab, ja kuidas laman ma üheskord?» Laup langetatud, läks ta sellest trepist üle astus surnu tuppa ja silmitses teda. Seni kui me veel elame, näeme me paljusid surnuid — vaimusilma näeme võrreldamatult rohkem surnuid kui elavaid; kes sellest teadlikuks saab, usub, et elab koos nendega sellessamas maailmas, ta kõnetab neid. Henri Navarra kõneles igavesele unele suikunud Henri Valois'le: «Iisraeli ilu on su kõrgete paikade peal maha löödud; kuid on need vägevad langenud! Kuidas on need vägevad langenud kesk tapluse sees! Joonatan on su kõrgete paikade peal maha löödud.»

Vahepeal palvetasid kaks munk laiba juures, keegi härra d'Etranges hoidis surnu lõuga. Uuel kuningal pidi veel palja tegemist tulema selle härraga, samuti ka kõigi teistega, kes äkki nagu kokkulepitult tuppa tungisid. Nad surusid oma kübarad tugevamini pähe, selle asemel et neid uue kuninga ees peast võtta, või virutasid nad põrandale ja töötasid valjusti: «Parem surra

tuhat surma, parem igale vaenlasele alla heita kui taluda hugenotlikku kuningat!» See pidi usu ja meelsuse järgi kõlama, kõlas aga võtsilt, eriti veel, kuna mõningad neistsamadest isandaist kohe pärast mõrvatööd olid pärijale truudust tõotanud. Tollal olid nad mures, mis neist saab; nad polnud veel kokku leppinud reeta kuningriik ja minna koos Liigaga. See näis neile pärast ühist kaalutlemist kõige kindlamana. Hispaania Filipi käes oli ikka veel enamik maakera kullast.

Et mitte läbi nähtud saada, selleks oleks neil tulnud otsida keegi teine — Henri ei pidanud neid hetkegi ussagaraleks. Ta laskis endale ömmelda leinarüü surnu violetsest kuuest, tal oli kiire ja polnud raha riide jaoks. Violetne kuub tehti vaiksemaks, ometigi tunti see ära, ja härrad müksasid üksteisele külge, põlgusest kuninga vaesuse vastu, kellelt pole midagi saada. Aega kaotamata saatsid nad kuninga korterisse delegatsiooni nõudmisega, ta pöördugu teise usku ja nimelt otsekohe, Prantsusmaa kuninga tunnuseks olevat võidmine pühast astjast ja kroonimine kiriku kätte läbi. Henri muutus vihast kahvatuks. Nemad tohtisid endale kujutleda, et hirmu pärast, sest sel hetkel oli ta näiliselt nende peos, ja nad ei võinud teada, et ta oli end hästi harjutanud mõrvaritega kohtumisteks.

Majesteetlikkusega, mida nad ette polnud näinud, hakkas ta nende nõudmisele vastu, et ta peaks kuninga-ausse astumise lävel oma hinge ja südame paljastama. Seepeale laskis ta silmadel nende ühendusest üle käia. Suured isandad olid selles; kelle aga olid nad ette saatnud temaga kõnelema? D'O, mitte midagi muud kui O, nägi ka nii välja: maokas noormees, eelmise kuninga soosingust laiskvorstiks ja vargaks muutunud, üks neist, kes maad ja selle sissetulekuid olid omavahel jaganud. Milleks siis veel kuningas? See autu julgeb mehele, kes oli võidelnud, õiget meelsust soovitada ja tulla tema juurde rahvastervikluse jutuga, nagu on kombeks aututel. Henri hoidis temal oma pilgu, mida noormees välja ei kannatanud, ja ütles eriti selgesti:

«Katoliiklastest on minu poolt kõik tõelised rahvaskaaslased ja kõik aumehed.»

Selle ilmse solvamise puhul tekkis täielik vaikus,

kuna, kindlameelne nagu seda välja ütles, ja ka õigsuse pärast.

Niisugused inimesed aga veenduvad veel patarid kui ukse taga tärisevad relvad. Uks paisatakse keegi sõdur, Givry, sammub trampides sisse, ta hüüab: «Sire! Kui jätkub südidust, olete kuningas. Ainult hiilib minema.» Mispeale kõik, keda ta mõtles, minema hiilisid. Siis tuli Biron, et Henrile kinnitada, et vähesed šveitslased jäävad talle truuks. Šveitslased üks, polnud palju ja neist poleks piisanud. «Siin ap Biron, kondine, karm mees, võib, kuigi on juba aastat käia oma põialdel ümber laua, oli mu vaenlane, on küllalt suur oma eksitust tunnistama. Tuleb minu juure kuna minu juures paistab olevat kõige hullem,» mõtt Henri. «Biron! Tule mu rinnale! Teiesarnastega p ma võitma,» hüüab ta.

MAA PEAL JA TAEVAS

Järgmise viie päeva jooksul nägi kuningas oma inneed kokku sulamas, nagu varem Liiga enda oma Marssal Epernon, alles hiljuti kuningriigi tugi, tülitse meelega Bironiga, et võiks öelda, et temasugune mees hakka võsarüütlina sellise kuninga alluvuses sõda pidama. Ütles seda ja läks ära oma kuningriiki, Provence'i. Igaühel oli oma väike kuningriik, mille ta oli suure kuningriigi provintside küljest endale ära lõigunud; sinna läks ta, võttis endaga kaasa oma aadlikud ja kõik väeüksused. Uuel kuningal polnud mingit vahendit nende peatamiseks. Usku vahetada? Needsamad inimesed oleksid tema seda kindlamini maha jätnud. Ta oleks sellega tõmmanud endale ainult oma kaaslase, oma usuvendade ja võõraste sõprade põlguse. Ei mingit raha ega ainustki sõdurit enam Inglismaalt või Sakamaalt.

Oma Mornay'ga koostas ta neil meeleheitlikel päevadel deklaratsiooni, selles kindlustati kummalegi religioonile tema senine seisund. Iseendale reserveeris ta võimaluse astuda sellesse usku, millisesse juba kord ta kaasmaalaste enamik kuulub. Ta ei ütelnud päris sel-

gesti: millal; aga ta teadis seda. Kui kuningriik koos kangekaelse pealinnaga on kindlalt ta käes, ainult siis ja ainult vabast tahtest. Kui ta on kuningriigi vaieldamatu käskija, annab ta oma vanadele usukaaslastele täieliku südametunnistusevabaduse, selline oli tema kavatsus; oli ta seda nüüd otsustanud nende pärast või endast lugupidamise tõttu, et ise mitte näkku lüüa kõigele, mis ta oli olnud. Tema on see kuningas, kes Nantes'i edikti* välja kuulutab ja kogu oma võimuga vabadust kaitseb. Seda otsustab ta ja näeb ette nende viie päeva kestel, millal enamik inimesi tal minema jookseb, ja mõni teine oleks neile järele jooksnud.

Pealinn aga, mida ta ikka veel piiras, andis end vahepeal äärmuseni segadusse viidud mõistuse hooleks. Asi läks nõnda kaugele, et vähesed kainemad kadunud juhti tagasi soovisid. Tema pärandus ületas kõik, millega ta oma elu ajal toime oli tulnud. Võrreldes oma õe Montpensier'ga oli Guise olnud lausa tark. Ode märatsetes juubeldades, «türanni» surmasõnumi toojale hüppas ta kaela. Talle tegi ainult südamevalu see, et surev Valois ei saanud võib-olla enam teada, kelle poolt too pruun munk on saadetud. Guise sirutas hauast oma käe ja tabas sind!

Hertsoginna laskis oma ema, mõlema mõrvatud Guise'i ema, altariilt alla rahvale kõnelda, ja too viis rahva tõesti oma kisaga vaost välja. Sest rauga suu läbi kisendas kogu Lotringi suguvõsa, selle nurjatus, ohjeldamatus ja peidetud hullumeelsus, mis neid kõigile tegudele ajendas. Hertsoginna tahtis viivitamata lasta oma venna Mayenne'i kuningaks kuulutada, seal tuli tal aga tegemist teha Hispaania saadikuga, kelle isand, don Filip, vaatas Prantsusmaale lõplikult kui Hispaania provintside; tema väeosad okupeerisid Pariisi. Käskija seljataga tohtis Liiga oma nurjatustele voli anda. Munga «Jakob, kus sa oled?» ema toodi oma külast välja ja teda austati kui püha Neitsit. Pruun noormees pandi kujuna koos mõlema Guise'iga altarile välja avalikuks hardaks austamiseks. Harva on ajaloos rahvas, auväärt inimesed ja eriti üllameelne noorsugu selliseid päevi nautinud, et neil pea võib täitsa oivaliselt perutada. Hea ainult, et neil hoolimata religiooni kuritarvitamisest pol-

nud mingit tõsist ausat usku: siis ei kõlbaks see ei hullus ega joobumus — nii vähe kui need linnad on, kui järele mõelda.

Need olid needsamad päevad, mil Henri, kellel ei ära jooksid, suletud väravate ees ometigi kindlasti oma otsusele päästa mõistus ja kaitsta vabadust. Pealt tuleb kuningriik vabastada maailmavalitseja hanteldest. Henri ei tõmbu Gascogne'ini tagasi ega poolda üle piiri Saksamaale. Ta kuuleb häält, kes talte üht teist nõu annavad; need tunduvad puhta inimloomadena, olukorras, mis näib olevat väljapaatav. Ent tema üksi teab üht, see tähendab: kindlaks jätta. Julgus võidab usaldust, usaldus annab jõudu, aga on võidu ema, nendega kindlustame me oma riigi ja elu.

Kaheksandal augustil lõpetas ta oma laagri. Suure kuninga põrnu saatis ta ainult tüki maad; asjaolud lubanud veel teda pidulikult matta. Seejärel jaotas ta oma väe. Neljakümne viiest tuhandest sõdurist oli alla jäänud kümme või üksteist tuhat. Andes kummalegi kolm kuni neli tuhat meest, saatis ta marssal d'Aumonti ja oma protestandi La Noue'i idapiiri erinevaisele lõksusse, et nad kaitseksid kuningriiki uute Hispaania väeosade sissetungi eest. Ta ise otsustas oma kolme ja pool tuhande arkebuusimehega ning seitsmesaja ratsanikuga kogu vaenlase jõu, nii palju kui seda juba maal oli enda peale tõmmata — seal, kus tema määras.

Suuna võttis ta aga põhja, mere poole, lootes kuningaannale, kes esimesena oli maailmavalitsejat löönud. Kui Elisabethi abi ei oleks alati võimalik olnud, ei oleks Henri tohtinud seda arvestada, et Dieppe'i linn talikalistub. Kahekümne kuuendal oli ta Dieppe'i all, mis talika sedañmaid oma värava avas. See kiirus oli murelapseks. Siin ilmneb see, kahtlasest kaugusest kohale tulnud röövlisõugu pealik, mis muud ta siis enam on. Nimetab end kuningaks, endal aga pole maad; on väepealik, aga pole sõdureid. Isegi naine on tal minema jooksnud. Samal ajal ei tea keegi, millal toreda Mayenne'i korralikud sõjajõud kohale jõuavad ja mis veel ei või juhtuda. Merelt tulistavad võib-olla veel inglise laevad vaest linna, maa poolt suruvad juba nüüd hugenotid linnale

peale. Linn alistub õnnetusele, mis loodetavasti on väiksem, ja avab värava. Suured võtmed põlvitavate rae-härrade käes, kohal on ka sool ja leib, pokaali kõrval, mis võib olla ka mürgitatud; midagi ei puudu. Röövlite kuningas tõstab aga ühe paksu vanamehe tänavalt üles, nagu ei kaaluks ta rohkem kui sulg, ja ütleb kõigile: «Kallid sõbrad, ainult mitte mingisuguseid janditamisi! Mulle on küllalt, kui me kenad oleme. Hea leib, hea vein ja sõbralikud näod!»

Peekrit ei puudutanud ta, mida nad oma üllatuses, teda muretuna ja rahulikuna leides, tähelegi ei pannud. Nad olid normannid, raskema verega kui oli tema oma. Nende linn asus ohtlikus kohas, selle linna kodanikud talusid sagedasi saatuselööke karmi mehisusega. Aga olla ka veel heas tujus? Võtta ühel noorel tüdrukul roos käest, naljatada ja igaühele midagi lubada? Mis on tal siis tõsiselt võttes kinkida? Nad loevad ju ometi tema meeste väikest arvu, neid paari rüütli, vaest jalaväge. Nad mõtlevad ja küsivad üksteiselt: «Pole võimalik, tahab ta siis sellega Normandia hertsogiriiki alistada?» Lugu oli sedamoodi, et ta «sellega» tahtis tervet kuningriiki alistada. Seda inimesed isegi ei kuulnud, kui ta sellest valjusti kuulutas: kontrast oli liiga silmanähtav ilma fantaasiata peade jaoks.

Nagu Dieppe'i inimesed, käitus suur enamik kuningriigist — kuna nad midagi ette ei näinud, isegi mitte tegelikkuse järgmist tundi, hoolimata sellest, et kõik tahtsid end tegelikkuse-inimesteks lugeda. Neile jäi lõpuni märkamatuks, et nende vaimsed kujutelmad on segane unenägu tõe asemel. Liiga, nii võimukana kui ta ka ringi kummitas, tegi seda siiski ainult veel kui õine viirastus päikesepaistel, et hajuda. Imelik, see jäi neile märkamatuks; vastupidi, nad kohtasid tõusvat tõde, kelleks oli nende uus kuningas, murekortsudega näol. Kindel on, et nad palju rohkem umbusaldasid kui vihatundsidsid, mitte üksi Dieppe'i elanikud, vaid kõik inimesed. Hirm andis küll ka end nende juures tunda, salaja puuriv aimus; see võis südametunnistus ise olla. Kuidas? «Sellega» tahab ta Normandia hertsogiriiki vallutada? Võimatu. Kui ta siis võitis — ainult üksainus võidetud lahing, ja äkki teavad nad: tema saab kuning-

riigi. Teavad kuni kuningriigi teise otsani, et saabunud on ammuoodatud päev.

«Mis Dieppe!» hüüdis Agrippa d'Aubigné ega olnud sellest kaugel, et värssse teha. «Me pole hoopiski ainult Dieppe'i all, sellel udusel tasandikul metsakuplite ja Béthune'i jõe vahel kus me kindlustusi kaevame ja oleme endal palava töö juures kingad jalast ära võtnud. See on meie lihalik kohalolek. Meie, mullaussikesed, tuhnime paljalt läbi savi, loobime üles kaks kindlustust, ühe teise taha, et me vastu peaksime, kui sealtpoolt üle tasandiku kuri vaenlane läheneb. Mõtleme end kõigi inimlike kunstidega kaitsta ja kinni klammerduda selle maalapikese külge. Selja taga on meil Arques'i küla ja sellest kõrgemal linnus. Veel kaugemal taga peab meid Dieppe'i linn varjama, kui meil tuleks tagasi minna, ja me loodame isegi inglise laevadele.»

«Mis sa õige mõtled, Agrippa,» ütles Rosny. «Me ei lähe tagasi.»

Du Bartas lausus sekka:

«Siia tandrile võib-olla jääme, jalad kangelt välja sirutame.»

«Mu härrad!» See oli Roquelaure, kes neid manitses.

Agrippa jäi siiski oma mõtte või oma luuletuse juurde.

«Meie lihalik keha on igatahes sellel Arques'i väljal, vasakul jõgi, paremal pool võsane kungas, udust hall, ja sinna sisse on peidetud Martinglise'i külake.»

«Kõrtsi ja hea veiniga. Mul on janu,» teatas Roquelaure.

«Jalad kangelt välja sirutame,» kordas Du Bartas endamisi ja luges silpe.

«Kus aga oleme me vaimus?» ütles Agrippa. «Ei kõrtsis ega surnult teiste surnute vahel. Me oleme vaimus juba pärast lahingut, pärast võitu. Kes siis ei tea, et me võitma peame! Isegi vaenlasel on see teada. Mayenne ja tema arvuline ülekaal on lähenemas, liiguvad rutates edasi ja ei taha muud kui lasta end meie poolt lüüa.»

«Oleks see nii!» arvas Rosny jahedalt ja mõistlikult. «Sellise kavatsusega ei võta Mayenne mitte vaevaks meie juurde tulla, vaid selleks et kuningat püüda; ta on seda ise ütelnud ja arvab ka, et tal on suur võim ja palju kavalust.»

Agrippa vastu: «Ometigi soovib ta oma südamesopis sedasama, mida igatseb kogu maailm, mitte ainult Dieppe ja segipaisatud kuningriik. Meie peame nad päästma Hispaania ja nende endi käest. Meie oleme rohuks maailmavalitseja vastu. Nende vastu me ei võitle.»

«Vaid nende pimeduse ja halbuse vastu,» tähendas Du Bartas.

Agrippa lisas ülendatud toonil:

«Sõbrad! Meie võitu ootab inimmaailm, meie peale vaatavad isegi kõige kaugematest maadest kõik, kes tagakiusamise all kannatavad. Meie poolt on rõhutute, põlatute palved, ja meie poolt kõneleb ka mõtlejate südametunnistus.»

Just Rosny kinnitas seda: «Me oleme üksmeelel kogu maailmajao humanistidega. See üksi poleks veel midagi, oletades, et humanistid on ainult mõtlema õppinud, mitte aga ka ratsutama ja pihta andma.»

«Nad oskavad seda,» kinnitasid Roquelaure ja Du Bartas. Edasi leadustas Rosny:

«Mornay tegi kõigile kuningriikidele ja vabariikidele teatavaks, et need oleme meie, kes peavad maailmavalitseja langusele viima. Ta laseb Famaal lennata ja pasunat puhuda üle maade, et me võitleme õiguse ja vabaduse eest: need on meie pühakud. Et me esineme voo- ruse, mõistuse ja mõõdukuse asemel, kes on meie inglid.»

Roquelaure küsis väljakutsuvalt: «Kas te siis ei usu seda, härra de Rosny?» Too vastas:

«Olen valmis uskuma seda ja veel rohkemgi. Ma tahaksin saada ainult mõned tuhanded naelad paksu Mayenne'i kaukast.»

Du Bartas hakkas kindlalt äratundmisele toetudes rääkima - iseäralikul toonil, otsekui mõni külaline, kes kuskilt mujalt sõnumeid toob ja vara jälle tagasi teele peab asuma. «Veel mitte sellele tandrile ei siruta me jalgu kangelt välja. See on kindel. Meie kõik näeme veel selle maise udu seest üht taevalõiku. Kui me kümne- kordse ülekaalu ära oleme võitnud, siis kuulen ma rah- vaid kergemalt hingamas, ja vabariikide saadikud asu- vad teele, et kummardada meie kuningat ja sõlmida temaga lepinguid.»

Rosny oleks vastu väitnud: sellega oled liiale läinud. Väike võit, neli tuhat sõdurit, kes parajasti veel muretsesid ja kuningriigi välimisel serval püsivad — inimliku armastuse järgi ei suudaks nad midagi otsustada. «Kas meie kuningas oleks sellepärast rohkem kui kuningas ilma maata? Saadikud asuksid tema poole teele? Kus selline Aga Fama!» mõtles ta seevastu ise. «Aga maailma loomistusvalmis lootus! Aga see kuningas!» Ta pilk kolitas härra de Roquelaure'i omaga, kes talle peaga noogutas, sõnatult, asjas kindel. Kõigi nende mullaussikeste jaoks, nagu nad end olid nimetanud, mullatööliste kindlustuste ehitamisel, kus nad paljajalu rahmeldasid oli tõde nähtavaks saanud, nii läbipaistmatult kui õhk neid ka ümbritses. Esimestena ja suure erandina tundsid nad tegelikkuse järgmist tundi.

Agrippal tarvitses vaid veel öelda, mis talle vahepeal oli kogunenud: nad olid ette valmistatud.

«Oo ilmul! Haihtub taevakaarelt pilveviir,
mis varjab jumalat. Jääb üksnes valguskiir
Uus taevast kajab lauludest ja kõik on valge.
Seal ingleid näha saab, ja otse palgest palge.»

Selle kohani jõudnud, katkestas kõneleja, sest tõu poolest hajus nende peade kohalt udu, üks lõi taevast avanes munakujuliselt, kattus voogava valgusega, ja oma silmadega nägid nad — keegi ei teadnud hiljem öelda, mida. Need olid aga pühakud ja inglid, kelle nimesid nad varem olid maininud. Nad kõik seisid valguse ovaalis. Näolt, riietuselt, relvastuselt sarnanesid nad kõige ilusamate ja vapramate antiikaja jumalatega. Nende hulgast tuli aga katmatult esile issand Jeesus Kristus kui inimene ise.

PSALM LXVIII

Arques'i ees kaevikus heidab Henri oma marssal Bironile ette, et nad ootavad vaenlase kallaletungi juba nädal aega. Mayenne seisab vastas metsa taga, mitte mingisugune tulevähetus ei meelita teda sealt välja, selles udus ei taha ta võidelda. Aga udu oleks eeliseks

väiksemale sõjaväele. Henri tahaks lahingut peale sundida. Vanamees laidab selle nõu ära. «Sire! Te kuulsite mind ega sulgenud end Dieppe'i urkasse. See on vilets väike koht.»

«Ja kubiseb reeturitest,» ütles Henri.

Marssal jätkas: «Te tunnete inimesi, nagu ma ise olen kogenud. See-eest tunnen mina kauem kui teie lahinguvälju. Ärge jätke mingi udu pärast seda avarat, igalt poolt kaitstud nelinurka maha. Siin võite kindlalt vastu panna. Teie poolt on kõik looduslikud eelised, linnus teie selja taga, vasakul pool jõgi oma soise kaldaga, läbi-pääsmatu vaenlase ratsaväele, veel enam tema kahuritele, kaugelt aga ei saa ta udus kahuritega tabada.»

«Meie omad aga...» pomises Henri. «Kus need on? See on saladus. Sellest tuleb üllatus.»

Biron vaatas enda ümber, hetkel nad ei rääkinud. Siis kehtis marssal õigu. «Ka paremalt ei saa Mayenne rünnata, künkad on võsa täis ja tihedalt läbi põimunud. Talle jääb üle tulla metsast, tulla üle lageda välja. Sire! Te ootate neid oma kahe hea kindlustuse vahel. Eesmisel seisavad viissada teie vana hugenotti, nende käest olen varem kõrvetada saanud. On aga ka ruumi jäetud, et võite viiskümmend hobust ühes rindes ette saata.»

«Te olete kõige peale mõelnud, Biron, seda teavad ka väeosad. Minu väed on parajasti veel arvult küllalt väikesed, et iga üksik sõdur võib näha ja otsustada. Tema võitlusind on täis arusaamist. Selles seisab meie eelis, et meid pole liiga palju.»

«Sire! Tihe uduviirg, mis üle teie näo liigub, varjab mu eest, kas te naerate.»

Talle kõrva sisse ütles Henri: «Udu varjab vaenlase eest, kui vähed meid on. Ja kui hästi me jaotatud oleme,» lõpetas ta, liigutas väljasirutatud kätt ühelt ees laiuva maastiku punktilt teisele: kuus punkti, ta tundis igaüht neist ja leidis nad udus kätte.

Ei Henri ega Biron polnud maininud, mis iseenesest oli arusaadav: udu kaitses, aga ohustas ka nii ühtesid kui teisi. Kogu päeva hiilisid luurajad nägematult siia-sinna. Püha Liiga hiiglasuures armees tekkis tihtilugu põhjuseta kokkumist. Kuninga omade juures pandi kõrv

vastu maad ja kuulatati. Järgmisel hommikul loobu Mayenne ootamisest, kuni ilm selgeks läheb; ta tuleb kallale. Mayenne oli osav, ta tegi midagi üllatavat, vähemalt võis arvata, et see on ootamatu. Ta ei tulnud esmalt mitte üle tasandiku, vaid saatis veidi jalavägi ainult kolmsada saksa landsknehti, küljelt läbi külmiku maa. Kui teda oli õigesti informeeritud, seisab kuningas isiklikult paremal pool teist kindlustust. Põõsast tagant udus ümber tema positsiooni minna ja ta kinnituda, sellega mõtles Mayenne kohe võita. On kuninga vangis, siis hüppavad sakslased teisele kindlustusele, ründavad tagantpoolt esimest, sealt leiaksid nad juba Liiga ratsaväe sissetunginuna eest. Võetud on kogu kindlustused, ja mis kuninglikest vägedest üle jääks, oleksid lagedal väljal kaks-kolm julguse kaotanud meeskesumma. Selline oli lahing, mida vaenlane kavatses lüüa. Kingituseks said nad aga hoopis midagi muud.

Esimese kindlustuse kõrval seisis Biron, nagu Henri teise kõrval. Biron toetus kabelile, seda tahtis ta enda käes hoida kogu oma jonnakusega. Vanamehel oli ainult kuuskümmend ratsameest, aga silmad, mis nägid läbi udu ära, kuidas saksa palgasõdur põõsaste all roomas. Ta saatis ühe ratsuri kuninga juurde. Kui kolmsada sakslast, lõõtsutades pärast vargsi roomamist, positsiooni juurde jõudsid, oodati neid ja nad tegid sellea küll hästi, et vagade nägudega kohe käed püsti ajasid. Nad väitsid, et õieti olevat nad meelestatud kuninga poolt, mispärast neid veel üle kraavi aidati, relvadki jäeti neile alles, ja kuningas puudutas nende käsi. Ometigi ei mõelnud mehed seda kuigi täpselt. See ilmnes, kui Liiga ratsa- ja jalavägi ülekaalukalt peale tormas esimese liini kaitsjatele. Nendeks olid aga viissada religiooni-ärkebuusimeest, need ei lasknud kergesti kedagi sisse, kes nendega tüli tahtis norida. Vaenlase kerge ratsavägi tungis küll üle mõlema kindlustuse vahel oleva kaitstud ala. Seal oli kakskümmend kuus kuninga aadlikku ratsudel, kes neile udust peale tungisid, udus oli võimatu nende arvu kindlaks määrata ja nad kihutasid vaenlaste ratsanikud enda ees kabeli poole; seal sattusid nood ka veel Bironi ja tema kuuekümmne peale.

Saksa landsknehtid teisel kindlustusel muutusid iga

minutiga aina vähem kuningameelseks. Nad nägid, et Liiga väeosad olid kaitstud alale sisse tunginud. Mis edasi sündis, jäi neile nägematuks või taipasid nad seda pisut liiga hilja; igatahes muutusid nad äkki uuesti vaenlasteks. Seeläbi tekitasid nad küll suure segaduse. Biron, kes kohale tõttas, paisati hobuse seljast maha. Seesama sakslane, kes marssali kukkuma pani, hoidis ise oma oda kuninga rinna ees ja ütles, et isandal tuleb alla anda. See oleks tublile palgasõdurile tähendanud samapalju kui eluaegset muretut olekut. Aga kahjuks tuli ta liiga hilja, tema leer oli juba võidetud; oma õhinas polnud ta seda tähele pannud. Äkki näeb ta end ümberpiiratuna ratsanikest, kes on valmis teda puruks tallama. Ta nägu muutub võimatult rumalaks; kuningas naerab ja käsib mehel joosta lasta.

Siin sai Biron vihaseks. Kange kukkumisest, ronis ta oma hobuse selga; veel ilalgi polnud keegi näinud teda maha kukkumas. Nüüd oli kuningas ise tunnistajaks, ei teinud sellest aga väljagi, vaid naeris. Tema asi, kui ta sakslase oda oma rinnale soovis.

«Sirel! Ma ei kiitle leebuse ega hingejõuga. Andke see mees mulle!»

Ta oli kondine nagu ta setukas, ka oli tal jälle tagasi ta raudne pilk, seda pilku tundis Henri sellest ajast alates, kui nad vaenujalal olid. Vana vaenlane õõtsus seal üleval, pikk ja kuivetonud; kogu lahingukära ja möll ei suutnud teda lahti kiskuda mõttest õiglusele ja kättemaksule.

«Biron, selline olete teie. Noh, ja selline on palgasõdur. Mina aga pean paljude inimestega elama.» Kuningas rääkis seda rahulikult, juba pooleldi ärapööratudult. Ta oli jalgsi, kaevikus kindlustuse all; ratsanik oma kõrguselt nägi teda väiksena, väike hall raudrüü, suur valge suletutt. Seda tugevamini tundis ta äkki distantisi, jah, suuremat kui oli seda üksnes seisundist tingitud distantis. Sügavuse olemus ja võim tahtsid teda sealt alt jubedalt puudutada — teda, keda nad ratsutavaks surmaks nimetasid. «On see naljavend, see seal? Mängija mis tahes panusele või pisaraid valav faps? Tunne aukartust, Biron, see on kuningas, nii hästi me seda veel ei teadnud. Tema ees maksan mina, marssal

Biron, samapalju kui saksa palgasõdur. Öeldakse: «Ta on hea.» Nähakse: ta on lõbus. Võib olla. Nõnda lendavad heledad linnud üle tumeda maa. Kõik on õige, lõbus, hingejõud — ja iseäranis, olgu see ainult meile endile öeldud, õiglane inimestepõlgus.»

Seda mõeldes keeras Biron ringi ja kihutas oma kabeli poole; selle ümber keerles lahing, kabelit tahtis ta jonnakamalt kinni hoida kui iial varem — sellise kuninga jaoks.

Püha Liiga suur sõjavägi ei suutnud midagi teha kindlustatud laagri vastu keskel. Paremal asuva künka tõttu võis teineteist taga ajada kuni külakeseni. Biron ei andnud enda käest kabelit, ja nii kaua pidi kestma lahingukeeris, vaenlane sattus iseenesest soisele pinnale vasakul. Seal tungis rohkem kuninglikke sõdalasi vaenlase salkade sisse kui vaenlane iial mõtles neid näha saavat. Ka ei tulnud kellelegi mõttesse, et need võiksid ühed ja samad olla. Üks kuninga väeosa, tema enda poolt galopis kohale toodud terve lahinguvälja laiuses, see hävitas kompaniisid koos juhtidega — kohe aga kadus ise udusse. Järeleliikuv vaenlane kaotas suuna. Kuhu? Kelle vastu? Ta otsis kuningat; too oli ammu kuskile mujale appi tõtanud. Vaenlase peale tulid uued väeosad, jäid aga tegelikult samadeks, mis olid enne. Vaenlase suured parved väsitati üksikult ära, enne kui neile õieti meenus, et nad kujutasid endast ülivõimsat sõjaväge. Siis igatahes astus selle armee peaosa samal ajal pehmele pinnale, nii et see ränga raskuse all järele andis. Tagasipöördumine, segadus, paljud libisesid sohu. Eespool olivad sattusid šveitslaste otsa.

Kitsasteel hekkide taga seisid piki jõge kuninga šveitslased, kaitsesid Arques'i küla, valmis ka mees mehe järel teise ilma minema, enne kui ükski kuninga vaenlastest oleks läbi pääsenud. Need Solothurnist ja Glarusest pärit mehed, üksi ja eraldatuna võõras maakohas, võitlesid oma kolonel Gallaty juhtimisel. Nad sirutasid piigid ette, see oli nende koht, kus nad oma harkis jalad maha toetasid; ei taganenud mingi surve ega ülekaalu ees, oleksid ka kõik sinna jäänud. Korra nägid nad udus valget suletutti, seda kandis ainult kuningas. Ta ütles neile: «Mu šveitslased! Seekord kaitsete

teie mind. Järgmisel korral raiun mina teid välja.» Nad mõistsid teda, ehkki ta teisiti rääkis kui nemad, ka mitte seda prantsuse keelt, mis nad oskasid. Ta nimetas neid «*souisses*». Ta oli nende sõber ja oli nende kolonel Gallaty töotanud, et tema, kui on kord oma kuningriigi kaskija, võlgneb vabale Šveitsile oma abi ta rõhujate vastu. See oli sõna tema ja nende jaoks. Ta tahtis hiljem alati olla ainult vabade rahvaste liitlane. Nad olid midagi nende šveitslaste taolist, kes admiral Coligny surmapäeval veel ta treppi kaitsesid, kuni veel ainuski neist elus oli.

Šveitslased hoidsid käes kitsasteed. Kuninga ratsamehed, viiskümmend meest rindes, tungisid ikka jälle kindlustustest välja, ta jalavägi kaitses end elu eest kuues kohas. Biron klammerdus kabeli külge — ja kõik need jäid ikka ainult nendekssamadeks, samal ajal kui nende vastased hinge tõmbasid ja üksteist välja vaheatasid. Käsitsivõitlus, püstolitega lähedalt näkku tulistada, mitte enne, kui olavöö värv on kindlaks tehtud. Piik vaenlase ratsaniku istme alla torgata, maha sadulast, pikali. Keegi Liiga suur isand mõnitas veel maast noort protestanti, oma võitjat: «Peksa saad, jõnglane!» — ja murdis juba oma kaela. Kabeli juures langes üks La Rochefoucauld, Joosia oma piiblinimega. Oma hobuse kaotasid Rosny ja Biron. Hobuseid oli kahjuks rohkem kui küllalt, kuna nende ratsanikud lamasid kapjade vahel oiates, mida ainult maapind veel kuulis. Surnute kohal möllas edasi elu nagu alati ja kostis lahingukära.

Kuningat ja tema suletutti nähti kabeli juures, kitsasteel ja jõe ääres, kindlustustel, lagedal väljal, kõikjal, iga üksiku ja ühtlasi kõigi poolt. Ta hüüdis neid, udus ja hädas, et nad vastu peaksid ja hästi võitleksid. Ta hüüdis suuri nimesid, mille kandjad sidusid end tema saatusega, ja kui mõni nimi polnud praegu veel suur, siis sai ta selleks tema läbi. Ta ratsutas mööda oma noorest kergeratsaväe kindralkolonelist, Charles Uheksanda pojast*, kelle ema oli naine rahva hulgast. «Valois! Sind ma tunnen ja ma ei unusta sind ega su perekonda, Teie olete igavesti minu juures.» Ja ongi möödas. «Montgomery, Richelieu! Mul on üllatus. Rosny, La Force! Kus häda kõige suurem, seal jumal kõige lähemal. Biron!

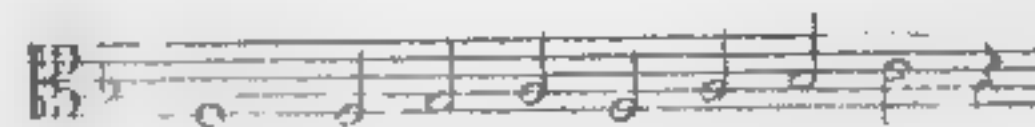
Kas sa ei näe, et udu tõuseb? Tõuseb, peab tõusma, nad tõesti kui jumal aitab ja me võitma peame. La Rochefoucauld, sinu jaoks on minu üllatus, varsti pead sa seda kuulma piksekärgatusena sisse murdmas,» räägib mõttes oma inimestega.

Ratsu seljas istudes haarab ta La Rochefoucauldi õlast kinni, seal kukub mees maha, kuid mitte nii nagu teeb seda elav inimene. Nad olid surnu tema raudnõu püsti vastu kabelit toetanud. «Joosia? Sina?» küüb Henri endamisi ega taha uskuda, mida ta küsib. Ütleb piksekärgatus, aga tema ei kuule enam midagi. Pärast peavad meid kahurid Arques'i linnusest, niipea kui nad tõuseb ja nad sihtida saavad. Mul on kindlustuse ühe üks normanni mereröövel, too ütleb mulle minuti pärast millal udu tõuseb. Kuule seda kui viimast, Joosia! La Rochefoucauld lebab elutult teel, nagu kunagi üks tema temanimeline Louvre'i lossis mõrvaöö lõpul. Nii lebab ta surnud teel. Kuningas on läinud ja eemal.

Ta on šveitslaste juures. Jääge kindlaks see viimane kord! Võimatu, nad tallatakse jalge alla. Kitsaste ääres on nüüd ikkagi käest antud, ja samuti ka lõpuks kabel. Kuningliku väe riismed hoiavad üksnes sõlmed pead, mõeldes juba tagasitõmbumisele Arques'i ja Dieppe'i poole. «Vader,» nimetab kuningas šveitsi koloneli «Vader, siin ma olen, tahan teiega koos surra või koos teiega au võita.» Räägib, ja vaatab seejuures, kuidas kõik selleks valmis on ja ootavad, kui vaenlase lüüad read tugeva hooga ettepoole lükkuvad, et peagi langevad ja teda ennast ning tema kuningriiki otsekohaselt hauatahvliga katta. Hirmujudin käib tast läbi. «Mööda, edasi, lõpp ei ole veel lõpuks, mu hugenotid!» mõtleb ta. Siis toob ta nad ära, esimese kindlustuse kindlaks jäänud kaitsjad, oma Jarnaci ja Montcontour'i veteranid, härra admiral kaaslased, südametunnistuse pärast peetud kahe aastakümne pikkuses võitluses ellujäänud. Religiooni omad! Nad kuulevad tema kutset, näevad tema suletutti ja lahkuvad kindlustusest, eesmisest, sellest mida nad hoiavad hommikust saadik raudselt enda käes.

Neid oli viissada ja nad esinevad, nagu oleks neid ka praegu nii palju. Nendega koos marsivad ka surnud. Nende ees käib nende pastor Damours. Ta nimi on

Damours*. «Härra pastor, alustage psalmi,» ütleb kuningas ja nad laulavad. Vaenlasele kallale tungida, kui ta kõige rohkem võidurõõmutseb ja kelgib, nii oli lugu vanades lahingutes ja nüüdki veel Coutras' juures. See pole ühelegi vaenlasele hästi mõjunud; isegi see võimas vaenlane ehmub, kui ta seda kuuleb; jääb seisma, takerdub.

«Oo, jumal, näita ennast vaid,
siis põgenevad sedamaid
kõik vaenuväed kui uttu.
Siis jätavad nad sõjatee,
ja kaovad sinu palge eest
me vihamehed ruttu

Oo, jumal, käsi, et nad kaoks
ja pihuks-põrmuks ära vaoks
nii nagu suitsuvine
Nii nagu vaha tule käes
on kurja jõud su võimsas väes
kui väeti sonimine»

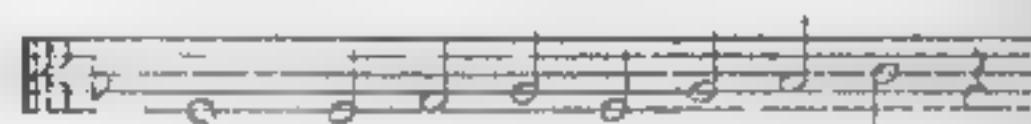
Nüüd kerkib udu; sedamaid raksatavad Arques'i linnusest kahuripaigad. Kuulid rebivad puruks ja paiskavad segamini vaenlast, mida lähemale ta on julgenud tulla. See on võit, ja see tagab kuningriigi. Jumal kas ei anna mitte midagi või annab kahe käega kõike seda, mis tema oma on — riik, vägi ja au. Sedagi saab Henri täna teada, haaratuna jumalakartusest. Coligny, admiral poeg, jõuab tema juurde Dieppe'ist, mille pärast pole enam midagi karta, toob endaga kaasa seitsesada meest, lisaks religiooni endistele vanadele arkebuusimeestele veel seitsesada.

«Sind saadab jumal, Colignyl!» ütleb Henri.

Henri ei kurtnud ega palvetanud, niikaua kui asjalood olid halvad ja õieti öelda meeleheitlikud. Ta hüüab jumala poole õnnes ja selleks, et õnnes ta ees kummar-dada. Kaua, tunnid täis ohte, on ta hobusekapjadega selle lahinguvälja läbi kündnud, on igal pool sekka löönud, iga tema väike üksus arvas teda alati enda juures olevat. Siin peatub ta. Ta hüüdis udusse ja teadmatusse

nimesid ja tegi need veelgi kuulsamaks. Ta kinnitas oma väikeste üksuste julgust ja usaldust, kus iganes ta kaalutult ka nähtavale ilmus. Šveitslastele andis ta oma loomuse nende oma vastu. Ta kõneles surnutega teel, ta tegi marssal Bironile selgeks, kes ta on. Tal oli õnne. Tema päev on juba pikk, aga pärast udu hajumist allalööb ka tema päev hiilgavalt särama. Ta saab lähemat ajal kolmkümmend kuus aastat vanaks, see oli vana alles ta noorus. Üle ta näo, mis on kirkastunud püümini läbitehtud võitlusest ja talutud kannatustest rõõmust, voolavad koos higiga pisarad.

Mõlemalt poolt suruvad tema vanad sõjamehed, vabadusvõitlejad, südametunnistuse sõdurid vaenlaste peale: kogu vaenlase jõud on murtud, nemad aga laulavad. Karm juubeldus, taeva tormikellad, mille nähtamatuid kõisi tõmbab vagade salk.

«See püha vaga laulukoor
seal' issandale ande loob.
Neid ülev tunne valdab —
neil hing vaid rõõmuküllust teab,
kui kurjus põgenema peab, —
nii ülim õndsus algab.

Nii kõlab võimas kiidulaul
me ainuissandale auks.
Ta istub pilvetroonil,
ta suurus suurem igast imest.
Ta kannab valitseja nime
ja igaviku krooni.»

MORALITE

Le triomphe final ne sera pas seulement acheté par ses propres sacrifices: Henri assiste à l'immolation d'être qu'il aurait voulu conserver. Déjà il avait dû faire ses adieux à sa compagne des années difficiles. Il faut encore que le Valois, son prédécesseur, s'en aille, et pourtant Henri, l'ayant sauvé de la main de ses enne-

mis, l'affectionnait d'une manière très personnelle. Son esprit y était plus content, préférant se mettre d'accord avec le passé, que de le renier. Avec le sens de la vie, on se plie à bien des nécessités. La moins acceptable, pour un esprit bien fait, est celle de voir s'accumuler les désastres. Trop de personnages ayant été mêlés à son existence viennent d'être emportés par les catastrophes, et la mort a voulu trop bien lui déblayer le chemin. Sur le champ de bataille d'Arques le roi Henri, en nage d'avoir tant combattu, pleure pendant que résonne le chant de la victoire. Ses larmes, c'est la joie qui en cause quelquesunes. D'autres, il les verse sur ses morts, et sur tout ce qui finit avec eux.

«C'est sa jeunesse qui, ce jour-là, prit fin.

MORAAAL

Lõpuvõitu ei lunastata ainult tema endaohverdusega: Henri on nende inimeste ohverdamise juures, keda ta oleks tahtnud endale hoida. Juba oli tal tulnud oma ränkade aastate elukaaslasel hüvasti öelda. Nüüd peab ka veel Valois, tema eelkäija, lahkuma; ja ometigi armastas Henri teda väga isikupärase viisil, teda, kelle ta tema vaenlaste käest päästis. Tema vaim oli sellega rohkem rahul ja eelistas end minevikuga kooskõlla viia, selle asemel et sellest lahti ütelda. Kui on arusaamist elust, kohanetakse väga paljude paratamatustega. Kõige vähem vastuvõetav arenenud vaimule on: näha kuhjumas õnnetust. Liiga palju isikuid, kes tema olemasoluga seotud olid, on saatuselööride poolt ära kistud, ja surm tahtis talle liiga hästi teed rajada. Arques'i lahinguväljal nutab liiga paljust võitlemisest üleni higine kuningas, samal ajal kui kõlab võidulaul. Tema pisarad on osalt rõõmupisarad, osalt valab ta neid oma surnute pärast ja kõige pärast, mis koos nendega on kadunud. Sel päeval lõppes tema noorus.

KUNINGAS HENRI IV JA TEMA AEG

Heinrich Manni emigratsiooniaegse kirjandusliku toodangu tipu saavutamiseks on kaksikromaan «Kuningas Henri IV noorus» (1935) ja «Kuningas Henri IV meheiga» (1937).

Nagu Heinrich Mann jutustab oma mälestuste raamatus «Ajastu tuleb vaatlemisele», tekkis tal idee kirjutada romaan Henri IV-st juba 1927. aastal, mil ta koos prantsuse turistidega külastas selh kuninga lossi Pau's Püreneede jalamil. Kavatsust asus ta teostama alles seitsme aasta pärast ja romaanide kirjutamine vältas vee kuus aastat. Teoste loomine sai konkreetseks, kui autor viibis maa paos Prantsusmaal pärast natside võimuletulekut.

Romaani aineks on ususõjad Prantsusmaal XVI sajandil. Tolle aegseis tingimusi omandas ühiskondlik võitlus mõneti usulise värvingu. Sellist laadi oli Saksamaal Talupoegade sõda 1524—1526. säärane oli vältavaks sõjaliseks konfliktiks arenev võitlus katoliiklaste leeri ja protestantide (hugenottide) vahel samal sajandil Prantsusmaal. Feodalismi kindlaimale toele, katoliiklusele, tekkis XVI sajandil vastasjõuna protestantism, mis algselt kehastab, tõs küll, usulises rüüs, rõhutatud rahva protesti. Ent kujuneva jõukoon dumise kasutavad ära oma huvides Lõuna-Prantsusmaa suurleodaalid, asüdes protestantismi kaitsmise sildi all tegelikult võitluskuninga võimu vastu, mis taotles feodaalide sõltumatustendentide piiramist. Nii jagunes Prantsusmaa sajandi keskel kaheks suureks vaenulikuks leeriks: ühelt poolt Põhja-Prantsusmaa kõrgeadel Lotringi hertsogite Guise'ide juhtimisel, kelle loosungiks oli kuninga võimu ning katoliku usu kaitsmine ketserlike ning separatistlike hugenottide vastu; teiselt poolt hugenotid, kelle eesotsas seisis Châtillon'i aadlik admiral Coligny ja Navarra pisiriigi kuningas Henri Bourbon. Võitlus käis küll usulise sildi all, tegelikult oli see kahe feodaalide rühmituse hetllus poliitilise võimu pärast

Relvastatud kokkupõrked mõlema leeri vahel leidsid aset juba 60-ndates aastates, halastamatuks vastaste hävitamiseks andis aga tõuke Pärtliöö veresaun. Kohutav sündmus sai otseseks ajeks ulatuslikule, kogu maad hõlmavale kodusõjale. Kuna Pärtliöö esimesi ohvreid oli admiral Coligny, siis sai sellest peale hugenottide ainujuhiks Navarra Henri, kes järgnevais võitluses osutas suuri sõjapealiku võimeid ning poliitilist leidlikkust. Kui 1589. aastal tapeti kuningas Henri III, kelle surmaga kustus seni valitsenud Valois'de dünastia, sai kehtiva troonipärimiskorra alusel tema järglaseks Henri Bourbon. Katoliikliku Liiga vastuseismise tõttu tuli tal aga aastaid kestvais võitlustes rajada endale teed troonile. Prantsuse kuningaks sai ta Henri IV nime all 1594. aastal, olles enne seda (1593) asunud katoliku usku. See samm, mida Henri romaanis nimetab oma surmahüppeks, oli puhtpoliitiline, sest ta oli usuküsimustes ükskõikne. Tuntuks on saanud kuninga ajalooline lause: «Pariis väärib üht missat.»

Fanaatilisele protestandile Colignyle seletab Henri endasuguste noorte sõdurite poliitilist positsiooni, mis ei püüdnud ainult võitlusega usuliste õiguste eest. Nemad ei tõsta relva mitte katoliiklaste purustamiseks ning ei tee seda ka hugenottide võidu nimel, vaid nad sõdivad selleks, et luua ühtne, võimas ja terviklik Prantsusmaa ning lõpetada riiki laastavad kodusõjad, mis nõrgestavad maad ja teevad selle hõlpsaks saagiks välisvaenlastele. Selle seletuse valgusel tundub Henri «surmahüpe» mitte sõjakaaslaste reetmisena, nagu käsitlevad kuninga poliitilist usuvahetust ortodoksaalsed hugenotid, vaid riiklikult mõtleva valitseja kaalutatud sammuna, kes eelistab kuningana astuda säilinud pealinna, näha parlislasi elavatena ega taha üle oma rahva laipade ja linnä varemete troonile jõuda.

Kuningas Henri asus energiliselt maa päästmisele laosest, millesse see oli tõugatud kodusõdade keerises. 1598. aastal antud Nantes'i edikt kindlustas hugenottidele usulised õigused, millega nad olid võrdsustatud katoliiklastega. Sellega olid formaalselt likvideeritud ususõjad. Kuninga poliitika põhiprintsiibiks oli riigi kesk-võimu kindlustamine ning feodaalse killustatuse likvideerimine. Sellega pani Henri IV aluse absolutismile, mis teostati Prantsusmaal XVII sajandi esimesel poolel Henri poja Louis XIII valitsemise ajal kardinal Richelieu poolt, kes jõuetu kuninga asemel oli tegelik võimukandja. Henri kindlustas riigi majandust, toetas tööstust, soodustas põllumajandust, rajas esimese prantsuse koloonia Kanadas.

Seda ajastut ning nende sündmustega seostatud isikuid on Hein-

rich Mann käsitletud oma kaksikromaanis. Esimene osa, mis on oma laadilt kujunemisromaan, hõlmab tulevase kuninga elu lapsepõlvet kuni võiduni Arques'i linna lähiste Liiga vägede üle 21. septembril 1589. Liiga peajõudude purustamine teeb ta n.-õ. täisealiseks nii ta kaasvõitlejate kui ka vaenlaste silmis. Teadlikult troonile rühkiva ja selle saavutanud poliitiku traagiline võitlus humanismi eest kuuluvad telse romaanis.

«Kuningas Henri IV noorus» algab optimistlikus helitõus. Palokesepaistelises lõunas, eemal Louvre'i õukonna intriigidest, tihedas kokkupuutes rahvaga kasvab poiss nooreks meheks. See osa romaanist tulvab helgusest ning soojusest, selles näitab autor, kuidas noorusis tekivad humanistliku maailmasuhtumise eod. Need ideed on nii tugevad, et Henri ei loobu neist ka siis, kui tal tuleb õppida «õnnetuse koolis», kui Louvre'is kogetud õudused, alandused ning pettumused näitavad, et leebe humanism on piisamatu vahend võitluses salakavaluse ning julmusega. Kannatused õpetavad, et reaktsioonijõududele tuleb vastu asetada võitlev humanism ja nii saabki Henrist «humanist hobuse seljas», kes mõök käes kaitses mõistust ja päästab vabadust. Ent vägivald jääb Henri silmis ikka ainult hädavahendiks, mida kahjuks tuleb siiski mõneti rakendada. «Vägivald on tugev,» ütleb filosoof Michel Montaigne Henrite vestluses La Rochelle'i rannikul. «Tugevam sellest on headus. Miski pole populaarsem headusest.»

Kõneluses osutab Montaigne vastasparteide juhtide võimuhimule, rikastumiskirele ning auahnusele kui «ususedade tõelistele põhjustele. Humanistina taipab Henri neid tõdesid, ehkki ta võitlustes on litunud hugenottidega. Sellest kõnelusest peale jääb Henri eludeviisina kehtima see tõde ja kuningana juhindub ta alati loosungist, et ainult headusega võidab ta oma rahva armastuse. Sellest lähtudes keelab ta võidetute rüüstamise ja alistatute tapmise, sellest ajendatud on ta kokkupuuted lihtrahvaga.

Tuleb mõõnda, et autor on liialdanud Henri rahvalikkuse ning headusega. Ajalugu tunneb teda kui kuningat, kes oma sisepoliitika tegelikult lähtus ainult oma klassi, aadli huvidest.

Manni käsitles on Henri mõlemast võitlevast leerist kõrgemal asetsev isik, inimene, kes on kutsutud olema juhiks. Ometi pole ta andnud oma peategelast imeteldavas kangelaspoosis pjedestaalile asetatuna, vaid mehena, kellele, on omased ka inimlikud nõrkused. Nii etendavad tema elus sensuaalsed kahevõitlused küllaltki suurt osa (mis muide vastab ajaloolisele tõele) ning asetavad ta mõneti ebaväärakasse valgusesse. Kuid autor ei tauni ei Henri ega teiste

tegelaste sääraseid või muid nõrkusi, ta suhtub leplikult nii Jeanne D'Albret' iseloomu puudustesse kui ka «vaise» Margot' pahedesse. Neid kõiki kujutab kirjanik, nagu paljusid tollase elu ebakohti, mõistvalt ning objektiivsusega.

Ei ole siiski alust teha etteheiteid autorile nii peategelase idealiseerimises kui ka faktidest kõrvalekaldumises, mida ka esineb. Heinrich Mann pole seadnudki endale ülesannet kirjutada ajalugu, vaid ta on loonud luuleteose, mille hindamise kriteeriumiks pole niivõrd üksikute ajalooliste seikade täpne vastavus, vaid n.-õ. ajastu vaimu õige tõlgendamine. Ja selles suhtes on autor ülesande täitnud. Lisaks on ta romaanide «Kuningas Henri IV noorus» ja «Kuningas Henri IV meheiga» ideestiku aluseks renessansi mõttemaailma iseloomulikud tõekspidamised ning suunad, nagu tollaste vaimuülglaste unistused täiuslikust inimesest, veendumus inimvaimu võimete piiramatuses, uueaegse inimese teotahtes ning usust maise elu väärtustesse. Nende ideede kandjaks pole ainult peategelane, vaid ka tema lähemad või kaugemad võitluskaaslased ning sõbrad. Eespool on nimetatud juba filosoof Montaigne'i, kes tegelikult Henri IV-le nii lähedal ei seisnudki, temale lisaks kohtame teisi prantsuse humaniste, nagu kirjanik Agrippa d'Aubigné, luuletaja Guillaume du Bartas'd jt., kes samuti esindavad ajastu mõtlejaid. Juhtivate vaimuainemete põimimine tegevustikku laiendab teose ideelist kandepinda, see ei piirdu enam üksikisiku biograafia mõõtmetega, vaid saab tervet epohhi iseloomustavaks. Lugeja ees avaneb avar pilt Prantsusmaa ühiskondlikest suhetest ning valitsevast sotsiaalsest mõttest, maa saatust juhtivatest isikutest ning olustikust ajajärgul, millal teostus üleminek feodalismilt kapitalismile. Tõsi küll, romaanis ei tõlgendata seda protsessi niivõrd ajaloolise seaduspärase arenemiskälguna kui üksiku võimelise isiku hiiglaslike jõupingutuste tulemusena, Henri IV-da elutööna. Ent sotsiaalne protsess ise on õigesti kujutatud.

«Kuningas Henri IV noorus» on ülemlaul humanismile, see on vana sõnameistri positiivne summeerimine ta loomingut läbivale võitlusele türannia ning inimvaimu orjastamise vastu. See on üks teostest, millega Heinrich Mann on jäädvustanud oma nime maailmakirjanduse klassikuna.

V. Alttoa

MARKUSED

- Lk. 6 Adjutat me a d'aqueste hore — aitad mind sel tunnil
- Lk. 7 Aut vincere aut mori — elada või surra (ladina k.)
- Lk. 9 Jeanne — Jeanne d'Albret (7. I 1528 — 9. VI 1572). Antoine Bourbon (1518—1562) — abiellus 1548. aastal Jeanne d'Albret'ga.
François I (1494—1547) — Prantsuse kuningas alates 1515. a. Pidas aastatel 1521—1544 neli sõda Karl V vastu. Karl V Habsburg (1500—1558) — Saksa keiser alates 1519. a., Hispaania kuningas alates 1516. a. (Carlos I), valitses ka veel Naapoli, Sitsiilia, Burgundia, Madalmaade ja Luksemburgi üle. Pärast Augsburgi usurahu (1555) loobus 1556. aastal troonist, jättes Saksamaa keisrikrooni oma vennale Ferdinand I-le, Madalmaad, Hispaania ja Naapoli oma pojale Filip II-le
- Lk. 10 ...neli poega — Henri II-l (1518—1559), Prantsuse kuningas alates 1547. a., oli neli poega: François II, sünd. 1544 a., Prantsuse kuningas 1559—1560; Charles IX, sünd. 1550, Prantsuse kuningas 1560—1574; Henri III, sünd. 1551, Prantsuse kuningas 1574—1589; François d'Alençon, hiljem d'Anjou, sünd. 1554, surnud 1584 tiisikusse
- Lk. 12 Caterina di Medici (13. IV 1519 — 5. I 1589) — pärit Firenzest, Urbino hertsogi tütar, abiellus 1533. a. Prantsuse kuninga Henri II-ga.
- Lk. 25 Coligny, Gaspard (1519—1572) — admiral, siirdus 1559 a. kalvinismi, hugenottide juhte.
- Lk. 27 Lotringi kardinal — hertsog Charles de Guise (1525—1574), katoliikhku reaktsiooni juhte Prantsusmaal.

- Lk. 28 Maria (Mary) Stuart (1542—1587) — Soti kuninganna, abiellus 1558. a. François II-ga
- Lk. 33 Collegium Navarra — 1304. a. Navarra kuninganna Jeanne'i poolt asutatud kool seitsmekümnele vaesele õpila sele, muutus hiljem kõrgema aristokraatia poegade kooliks Guise, Henri (1550—1588) — katoliiklaste leeri juht hugenottide sõdade ajal.
- Lk. 35 Condé, Louis (1530—1569) — Antoine Bourboni vend, üks hugenottide poliitilisi juhte ja väepealikuid.
- Lk. 36 Montluc — (1499—1577) — alates 1574. a. marssal
- Lk. 41 Filip II Habsburg (1527—1598) — alates 1556. a. Hispaania kuningas, kelle valitsuse all olid ka Madalmaad, laialdased asumaad ja valdused Itaalias
- Lk. 42 Nostradamus (1503—1566) — kuulus astroloog, kuningas Charles IX-da arst.
- Lk. 44 Prantsusmaa Elisabeth (1545—1568) — oli kihlatud Hispaania printsiga don Carlosega, kuid selle isa Filip II abiellus temaga 1559 a.
Alba hertsog (1507—1582) — hispaania väepealik, kes Madalmaadel asevalitsejana (1567—1573) surus karmilt maha 1566. a. alanud ülestõusu.
- Lk. 45 Kümme tuhat konna pole veel mingi lõhekala — viide admiral Colignyle, kelle vapil oli kujutatud lõhekala
- Lk. 46 Moralité — autori poolt antud prantsuskeelne lõppjäreldus iga peatüki kohta on esitatud ka eestikeelses tõlkes.
Ventre Saint Gris — Püha Hallmagu
- Lk. 53 ...religiooni omad said lüüa — 1568. aastal puhkenud kolmandas hugenottide sõjas said hugenotid lüüa 13. märtsil 1569. a. Jarnaci juures
Oranje, prints Wilhelm (1533—1584) — hollandlaste juhte võitluses Filip II vastu.
Nassau prints Ludwig — eelmise vend
Zweibrückeni hertsog Wolfgang — saksa protestantlik vürst, püüdis oma valdusi Prantsusmaa arvel laiendada
- Lk. 55 Condé, Henri (1552—1588) — astus pärast oma isa surma hugenottide sõjaväkke.
...Prantsusmaa päästunud Flandrias — on mõeldud Saint-Quentini kaitsmist 1557. a.

Lk. 56 ...võttis ette prantsuse koloonia asutamise — Coligny saatis selleks 1562. aastal ekspeditsiooni Brasiiliasse, 1562. a. ja 1565. a. Floridasse. Kõik kolm ekspeditsiooni ebaõnnestusid hispaanlaste vaenuliku suhtumise tõttu.

...tuli viiletsaid lepinguid sõlmida ja sõda algas otsast peale — jutt on kolmest lepingust: esimene hugenottide sõda (1562—1563) lõppes Amboise'i rahuga, mis sõlmiti 19. märtsil 1563, mille järgi hugenotid said õiguse teatavates kohtades oma jumalateenistusi pidada; teine hugenottide sõda (1567—1568) lõppes Longjumeau rahuga, mis sõlmiti 23. märtsil 1568; kolmas hugenottide sõda (1568—1570) lõppes Saint-Germaini rahuga, mis sõlmiti 8. augustil 1570, mille järgi anti hugenottidele nende erioiguste kaitseks kindlustatud kohad La Rochelle, Montauban, Cognac ja La Charité. Tegelikult jäid kõik need lepingud ainult paberile ja sõjad kestsid edasi.

...tahtis Charles IX vangl võtta — 1567. aasta septembris, kui hugenotid kogu Prantsusmaal üles tõusid, tegid nad katse Charles IX ja õukonda vangistada residentis Mons'is, kuid recturi poolt hoiatatud õukond jõudis Pariisi põgeneda.

Lk 57 Gréve'i väljak — oli sajandeid avalikuks hukkamispaigaks Pariisis.

...mõrvas vana hertsog Guise'i — hertsog François Guise (1519—1563) tapeti hugenot Jean Poltrot de Méré poolt. Katoliiklased kahtlustasid admiral Coligny, et tema on selle mõrva õhutaja.

Lk 60 ...kirjutati alla rahule — jutt on Saint-Germaini rahust.

Lk 62 Pavana — õukondlik sammtants (vautants).

Lk. 64 Inglise kuninganna — Elisabeth Tudor (1533—1603).

Lk 67 Walsington — arvatavasti tolleaegne kuulus diplomaat Francis Walsingham (1530—1590).

Lk 78 Biron, Armand (1524—1592) — prantsuse marssal.

Lk 81 Brantôme, Pierre (1535—1614) — prantsuse kirjanik, kes oma teostes eraldalt kirjeldas tolleaegse õukonna elu.

Lk 82 Plutarchos (umbes 46—120 m.ä.j.) — kreeka ajaloolane ja filosoof, on kirjutanud nn. «Paralleelsed elulood», milles kujutab tuntud kreeklasi ja roomlasi.

Lk. 85 *Madame* — Prantsusmaal printsessi, kuninga ema ja kuninganna nimetus (kirjutatakse suure algustähega, kuna *madame* tähendab lihtsalt prouat), samuti kui *Monsieur* on kuninga venna nimetus

Lk. 90 Göösid — Madalmaade vabadusvõitlejate nimetus, tuletatud sõnast *gueux* (kerjus prantsuse k.).

Lk. 96 *Fleurette* — lilleke (prantsuse keeles)

Lk. 98 *In summa* — kokkuvõttes (ladina k.).
d'Aubigné, Théodore Agrippa (1552—1630) — prantsuse luuletaja ja ajaloolane

Lk. 99 *Bartas, Guillaume du* (1544—1590) — prantsuse luuletaja

Lk. 100 *Plessis-Mornay, Philippe du* (1549—1623) — prantsuse protestantlik publitsist ja diplomaat.

Hollandi võitlust Hispaania vastu toetama — jutt on suurtest ülesõududest Madalmaadel hispaania absoluutismi vastu.

Lk. 101 *Kolgata* — mägi, kus piibli järgi Kristus ristile löödi.
Kaana pulmas — Kristus tegi siin oma esimese ime, muutis vee viinaks.

Lk. 115 *Kardinal de Bourbon* (1523—1590) — Antoine Bourboni vend.

Lk. 126 *Sibülliline raamat* — ennustusraamat, vana-kreeka legendaarse ennustajanna Sibylla nime järgi. Nii-suguste raamatute abil ennustati ka vanas Roomas

Lk. 130 ...Firenzest minema kihutatud — 1527. a. aeti Medicid Firenzest välja, 1530. aastal pöördusid nad Karl V vägede toelusel sinna tagasi.

Lk. 134 *Madame de Sauves* (1551—1617) — üks Caterina di Medici õuedaame.

Lk. 144 *Härra de Maurevert* — Charles de Maurevel (surnud 1583. a.).

Lk. 170 *Pluto* (*Pluton*) — rooma allilmajumal, keda peeti ka maapõues peituvate varade valitsejaks

Lk. 174 *Austria Elisabeth* — Saksa keisri Maximilian II tütar, abiellus Charles IX-ga 1570. a.

Lk. 175 *Breve* — paavsti kiri.

Lk. 176 *De la Noue, François* (1531—1591) — prantsuse väepealik.

Lk. 177 *Kronos (Chronos)* — personifitseeritud aeg kreeka mütoloogias.

- Lk. 177 *Fortuna* — rooma õnnjumalanna, ka saatuse.
 Lk. 181 *Medusa* — kreeka mütoloogias tiivuline naisolend, kel on juuste asemel maod; igaüks, kes taile otsa vaatah tardub kiviks.
 Lk. 199 *Siinai* — mägi, kus piibli järgi Mooses sai jumalalt käsulauad, millel olid peal kümme käsku, muuseas ka sin ei pea mitte tapma.
 Lk. 213 *Kuldne eesel*, võluolend — vihje rooma kirjaniku Apuleiuse (II sajandil) satiirilise-fantastilisele romaanile «Kuldne eesel».
 Lk. 216 *Noust Henri* — meie Henri.
 Lk. 220 *Ceres* — rooma põlluviljakuse jumalanna Goujon, Jean (umbes 1510—1565) — prantsuse kujur ja arhitekt, kelle viimasteks töödeks on Louvre'i lossi ja selle fassaadi kaunistavad kujud, teiste hulgas ka eespool nimetatud sõjajumala Marsi ja viljasaagi jumalanna Ceresi kujud.
 Lk. 222 *Simson* — vägilane piiblist, kelle jõud peitus tema pikkades juustes. Tema armsam, vilistilar Delila lõikas tal öösel juuksed ära ja andis ta seeläbi vilistilide kätte *Belles amours* — ilusad kired (prantsuse k.).
 Lk. 224 *Kupido* — rooma armastusjumal.
 Lk. 226 *Paré, Ambroise* (umbes 1517—1590) — prantsuse kirurg.
 Lk. 228 *Merlin, Pierre* (1533—1603) — õppis teoloogiat Genfis de Bèze'i juures (vt. märkus lk. 378), oli pastoriks La Rochelle'is ...reede, meie, issanda eeskujul — Kristus löödi ristile reedesel päeval.
 Lk. 232 *Téligny, Charles de* — admiral Coligny kasvandik, võttis osa hugenottide sõdadest.
 Lk. 235 *De Tarannes, Gaspard* (1509—1573) — prantsuse marssal.
 Lk. 241 *Hertsog Montpensier, Louis de Bourbon* (1513—1582) — prantsuse väepealik.
 Lk. 244 *d'Angoulême, Henri* (1551—1586) — kuningas Henri II poeg, kelle ema oli üks Mary Stuarti õuedaame.
 Lk. 246 *Tue, tuel* — tapa, tapal (prantsuse k.).
 Lk. 250 *Nekromant* — surnute vaimude väljakutsuja.
 Lk. 258 *Nos belles amours* — meie ilusad kired (prantsuse k.).

- Lk. 261 *Valgekaartlane* — siin valgeid eraldusmärke kandva katoliiklaste väe sõdija.
 Lk. 266 *Faciuntque dolorem* — ja teevad valu (ladina k.).
 Lk. 269 *Quod poliere* — selle, mida shaldavad, suruvad embusse ja teevad valu kehale (ladina k.).
Faciuntque dolorem animae — ja teevad valu hingele (ladina k.).
 Lk. 294 *Spem pretio non emo* — lootust ma sularaha eest ei osta. Tsitaat rooma kirjaniku Terentiuse (190—159 e.m.a.) komöödiast.
Tõde peab lihtsalt ja loomulikult kõnelema — arvatavasti ligikaudne tsitaat rooma luuletaja Horatiuse (65—8 e.m.a.) satiiridest.
 Lk. 296 *Härrased de Montmorency* — François — hertsog de Montmorency (1530—1579), prantsuse marssal, oli abielus Henri II tütreaga (vt. märkus lk. 565); Henri, hertsog de Montmorency (1534—1614), prantsuse väepealik, Languedoci provintsi kuberner.
«Poliitilised» ehk nn. «poliitikud» — poliitiline suund Prantsusmaal, millesse kuulusid mõõdukad elemendid nii protestantide kui ka katoliiklaste hulgast.
 Lk. 304 *Lou noust Henri* — elagu meie Henri.
 Lk. 305 *Vicomte de Turenne, Henri* (1555—1623) — prantsuse marssal.
 Lk. 307 *Montaigne, Michel Eyquem de* (1533—1592) — prantsuse kirjanik ja filosoof, oma teosega «Esseed» renessansi vaimu ja skeptitsismi tähtsam esindaja prantsuse kirjanduses.
 Lk. 308 *Insani sapiens* — arutu tark (ladina k.).
 Lk. 310 *Nihil est tam popolare quam bonitas* — miski pole nii populaarne kui headus (ladina k.).
 Lk. 318 *Marssal Cossé* (1512—1582) — võitles hugenottide vastu, kuid kahtlustatuna «poliitiliste» hulka kuulamise pärast heideti 1574 a vanglasse, kust hiljem vabastati.
 Lk. 324 *...hoolitsete... mu lapse eest* — Charles IX oli Austria Elisabethiga tütar Marie-Elisabeth, sünd 1571. a.
 Lk. 337 *Mayenne, Charles* (1554—1611) — Henri Guise'i vend ja lähim kaaslane kõigis ettevõtetes.
Birague, René de (1506—1583) — prantsuse kardinal ja kantsler.

- Lk. 338 Sono bugle — need on valed (itaalia k.).
- Lk. 346 Boucher, Jean (1548—1644) — oli rektoriks Pariisi ülikoolis, mis tol ajal oli katolikkliku reaktsiooni keskuseks.
- Lk. 349 d'O, François (1535—1594) — superintendant rahanduse alal, Liiga asutamise ajal oli Pariisi kuberneriks.
- Lk. 350 Liiga — Püha Liiga, asutati Henri Guise'i juhtimisel 1576. aastal; sellest võtsid osa katoliku vaimulikud, feodaalisandid (peamiselt Põhja-Prantsusmaalt) ja suurbourgeois ning käsitöölised (peamiselt Pariisist). Sama aasta lõpul Liiga lagunes, kuid uuendati 1585. aastal Pariisi Liiga nime all, nüüd etendasid selles juhtivat osa suured linnad, eriti Pariis.
- «Elagu!» — saksa keeles «Heil!», nähtavasti meelega tõmmatud paralleel hitlerismi-aegsele fašistlikule tervitusele.
- Lk. 358 Rosny, Maximilien de Béthune, hiljem hertsog Sully (1559—1641) — Henri IV lähedasi usaldusmehi, juhtis 1599—1611 edukalt Prantsuse riigi rahandust.
- Lk. 363 De Lusignan — prantsuse aadlisuguvõsa, mis sai eriti kuulsaks ristisõdade ajal.
- Lk. 365 Laís — kreeka hetäär Korintosest, V sajandil e.m.a.
- Lk. 378 Bèze, Théodore de (1519—1605) — šveitsi teoloog ja usupuhastaja, Calvini tähtsaim kaastööline ning järglane. ...abielluma teisega — Henri IV sundis oma õde abielluma Henri de Lorraine'iga.
- Lk. 381 Fervaques, Guillaume de (1538—1613) — prantsuse väepealik, võitles algul katoliiklaste poolel, läks siis üle Henri IV teenistusse, kus sai marssaliks.
- Lk. 390 Psalm 88 — Kristuse palve surmahädas, 88. laul Taaveti laulude raamatus piiblis.
- Lk. 397 Roquelaure, Antoine de (1544—1625) — prantsuse väepealik, marssal.
- Lk. 398 Hiob — kuju piiblist, keda tabasid igasugused rängad õnnetused
- Psalm 21 — ettekuulutus Kristuse võimust vaenlaste üle, 21. laul Taaveti laulude raamatus piiblis
- Lk. 400 Karl Suur (742—814) — Frangi kuningas alates 768. a. ja Rooma keiser alates 800. aastast.
- Lk. 402 Johann Kasimir (1543—1598) — Baieri hertsogi Friedrich III poeg, osutas mitu korda hugenottidele sõjalist abi

- Lk. 404 Rahu sõlmiti 1576. a. Beaulieu's
- Lk. 407 Omnia vitia... — kõik hädad, mis avalikuks tulevad, on kergemad (ladina k.).
- Lk. 408 ...põlvnes Canossa krahvist — mõned kujar Michelangelo Buonarrotti (1475—1564) biograafid väidavad, et tema perekond põlvneb vanast itaalia krahvisuguvõsast; see pole tõestatud
- Lk. 414 De Villars (1509—1580) — prantsuse väepealik, sai pärast Coligny surma admiraliks.
- Lk. 415 Garenne — küülikukoppel (prantsuse k.).
- Lk. 416 Lavardin, Jean (1551—1614) — võitles 1569. a. koos protestantidega, pärast Pärtilööd pöördus katoliku usku ja võitles 1587. a. Coutras' all hugenottide vastu, hiljem läks uuesti Henri IV poolele üle ja nimetati 1595. a. marssaliks.
- Montgomery, Jacques (1550—1609) — Condé kaaslane võitles hertsog d'Anjou vägedes Flandrias.
- Lk. 417 Seisustekogu (generaalstaadid) — 1576. a. kokku tulnud seisustekogus teatas kuningas Henri III, et tema riigis võib eksisteerida ainult üks usk.
- Lk. 425 Flandriasse põgeneda tahtis — François d'Anjou läks 1578. aastal 10 000-mehelise sõjaväega Flandriasse.
- Lk. 426 Jälle on sõda — kuues hugenottide sõda puhkes 1576. kohe pärast seisustekogu kokkutulekut.
- Leiged sülitab tema oma suust välja — ütlus jumala kohta piiblis; Johannese ilmutamisraamatus.
- Lk. 429 Don Juan d'Austria (1547—1578) — hispaania väepealik, Karl V ebaseaduslik poeg, 1576. aastast asevalitsejaks Madalmaadel
- Lk. 431 La Force, Jacques (1558—1652) — prantsuse väepealik, 1622. aastast marssal.
- Lk. 432 Luther, Martin (1483—1546) — luteri usu rajaja.
- Lk. 433 Infanta — printsess (hispaania k.)
- Lk. 435 Hispaania armada hukkumine — 1588. a. Inglismaa vastu saadetud Hispaania laevastik sai inglaste käest lüüa, peale selle hukkus palju laevu tormis.
- Lk. 456 Cicero, Marcus Tullius (106—43 e.m.a.) — rooma kirjanik, riigimees ja kuulus kõnemees
- Difficillimum autem est... — kõige raskem aga kõigis mõistluse püüdlustes on algus (ladina k.)

- Lk. 456 Lucretius, Titus (umbes 99—55 e. m. a.) — rooma luuletaja ja filosoof, Epikurose pooldajana kirjutas luuletuse «Loodusest».
- Martialis, Marcus, Valerius (umbes 40—102) — rooma luuletaja, satiirik.
- Juvenalis, Decimus Junius (umbes 60—140) — rooma luuletaja, piitsutab satiirides halastamatult kaasaegse Rooma elu pahesid.
- Nec facilis victoria de madidis — pole kerge võita joobnuid (ladina k.).
- Lk. 470 Medea — kuju kreeka mütoloogiast, kohutav oma kättemaksus.
- Lk. 476 Macciavelli, Niccolo (1469—1527) — itaalia poliitik, ajaloolane ja kirjanik, pooldas rahvusliku ühinemise huvides piiramatut monarhiat, mis võib vajaduse korral kasutada igasuguseid vahendeid, ka ebakõlblaid.
- Lk. 484 Fama — rooma kuulujutu jumalanna.
- Lk. 488 Raamat — «Esseed» (3 köidet, 1580—1588).
- Lk. 491 Joyeuse Anne (1561—1587) — üks Henri III favoriite.
- Lk. 494 Narcissus — imeilus noormees, muinasloo järgi narcissist, kes armus omaenda peegelpilli vees.
- Lk. 499 Krahvinna de Gramont, Diane (1554—1620) — Henri IV favoriit.
- Lk. 501 Flandrias — 1582. a. läks François d'Anjou uuesti Flandriasse, kus ta 1583. a. tõstis mässu, püüdes vallutada Flandriat ja Brabanti ja liita need Prantsusmaaga; see ebaõnnestus.
- Lk. 503 Epernon, Jean (1554—1642) — üks Henri III favoriite.
- Lk. 512 Matignon, Jacques de (1525—1597) — kuninga asevalitseja Normandias, 1576. aastast marssal.
- Lk. 514 Omnium rerum voluptas — kõikidest asjadest lõbu (ladina k.).
- Lk. 515 Vitamque subdivo — elu lageda taeva all (ladina k.).
- Lk. 516 Capetingid — prantsuse kuningate dünastia (987—1328), nimetatud Hugues Capet' järgi.
- Lk. 521 HertsoGINNA de Montpensier, Catherine-Marie (1552—1596) — François Guise'i tütar.
- Lk. 531 Psalm 118 — tänu Kristuse helduse ja lunastamise eest, 118. laul Taaveti laulude raamatus piiblis.

- Lk. 537 ...sai lüüa Navarra käest — 20. oktoobril 1587. a. purustati Coutras' juures hertsog de Joyeuse'i 12000-meheline vägi Navarra Henri 6000-mehelise väe poolt. Henri Guise'i sõjavägi purustas samal ajal saksa protestantlike vürstide poolt hugenottidele appi saadetud väed.
- Lk. 538 Ornano, Alfons (1548—1610) — väejuht, hiljem marssal.
- Lk. 539 Crillon, Louis de (1543—1615) — prantsuse väepealik, kuulus oma erilise julguse poolest.
- Mendoza, Bernard de (1540—1604) — hispaania diplomaat ja ajaloolane. Saadikuna Prantsusmaal võttis aktiivselt osa Liiga asutamisest.
- Lk. 540 Ülestõus — nn. «barrikaadide päev», 12. mail 1588. a.
- Lk. 544 Condé surm — Henri Condé ootamatu surm 1588. a. äratas kahtlust, et ta on mürgitatud oma naise poolt, kes põlvnes katoliiklikust perekonnast.
- Lk. 546 Sacremore — kõriloikaja (prantsuse k.).
- Lk. 548 Seisustekogu kokkutulek Blois's — 16. oktoobril 1588. a., kus Henri III uuesti andis katoliiklastele lubaduse hugenotid hävitada.
- Liiga peamehed... kuusteist meest — Pariisi Liiga asutamise ajal oli võim Pariisis «Kuuteistkümne Komitee» käes, kuhu kuulus igast linnaosast üks esindaja. «Kuuteistkümne Komitee» kujutas endast Liiga väikekodanlikku tiiba. Tema funktsioonide hulka kuulusid relvade ostmise ja linna miilitsa organiseerimine elanikkonna alamatest kihtidest.
- Flagellandid — katoliku kirikule vaenulikust usulisest liikumisest osavõtjad, mis tekkis XIII sajandil Itaalias. Flagellandid käisid mööda linnu ja külasid, end avalikult piitsutades.
- Lk. 551 Victoria — võit (ladina k.).
- Admiral Drake, Francis (1545—1595) — inglise meresõitja, kes esimesena pärast Magalhãesi tegi ümber maailma sõidu (1577—1580).
- Lk. 552 Misericordia — halastust (ladina k.).
- Lk. 554 Taavet — kuju piiblist, kes karjapoisina võitis ära vilistimehe Koljati, hiljem kuningaks sai ja palju sõdis.
- Lk. 557 Lotringi kardinal — Louis de Lorraine (1555—1588), Henri Guise'i vend.

- Lk. 558 Siimon (Simeon) — kuju piiblist, kelle tänulaulu mõt-
teks on: oodatav sündmus on teoks saanud.
- Lk. 559 Laatsarus — kuju piiblist, lamas haigena maas.
- Lk. 565 Madame Diana, hertsoginna de Montmorency
(1538—1619) — Henri II ebaseaduslik tütar, kelle ta ku-
ningaks saades lapsendas ja kellel oli suur mõju Navarra
Henrile.
Vaherahu — sõlmiti Henri III ja Navarra Henri vahel
3. aprillil 1589. aastal.
- Lk. 566 Härra de Châtillon — François de Coligny (1537—
1591), admiral Coligny poeg, pärast Pärilööd otsis pelgu-
palka Sveitsis.
Marssal d'Aumont (1522—1595) — prantsuse väe-
juht.
- Lk. 569 Juudit — naine, kes piiblilegendi järgi läks vaenlase
vāepealiku Olovernese telki ja lõi kas sellel öösel pea maha.
- Lk. 570 Jacques Clément (1567—1689) — munk, tappis
1589. aastal kuningas Henri III.
- Lk. 573 Nantes'i edikt — Henri IV poolt 13. aprillil 1598. a.
antud seadus, mis kindlustas hugenottidele ususalivuse,
ligipääsu riigiametitesse, õiguse oma kirikukoosolekuid
pidada ja loovutas neile suure arvu kindlustatud kohti.
Tühistati lõplikult Louis XIV poolt 23. okt. 1685. a.
- Lk. 583 Charles IX poeg — Charles d'Auvergne, hiljem krahv
d'Angoulême (1573—1650), kelle ema oli Marie Touchet,
kuningas Charles IX favoriit.
- Lk. 585 Ta nimi on Damours — sõnademäng: amour —
armastus (prantsuse k.).

SISUKORD

Püreneed

Päritolu	5
Reis	11
Esimesed kohtumised	14
Vaenlased	19
Möödunud armastus	22
Oo jumal, näita ennast vaid!	25
Esimene lahusolek	31
Kui isa suri	38
Kummaline külaline	40
Kokkusaamine	43
Moralité	46

Jeanne

Kindlus ookeani kaldal	47
Võitluste hind	52
Perekonnastseen	61
Inglismaa	67
Püünised, lõksud ja puhas süda	71
Kolme nõupidamine	74
Oksainus päris tõsiselt	78
Florentiini vaip	81
Kirjad	87
Et mitte enam kahvatu välja näha	93
Seesama hommikutund	95
Jeesus	97
Ema uus pale	103
Tema viimne saadik	108
Moralité	112

Louvre

Tühjad tänavad	114
Ode	117
Kuningaloss	118
Kuri haldjas	121
Kaks mustariietatut	125
Peaaegu võidab Caterina	128
Paha südametunnistus	132
Labürint	134
Tantsitud tervitus	140
Kuninglik söömalaud	146
Lihtne võõrastemaja	155
Vilmane tund	160
Moralité	168

Margot

Kõrgel tribüünil kõigile nähtavalt	170
Daam Venus	176
Austria valitsejasugu	180
Haavaarm	186
Holatus	190
Unenägu	198
Päästmine	200
Märgid	207
... ja imed	214
Varitsemine	222
Reede	225
Eelõhtu	232
Kus on mu vend?	236
Pihtimine	241
Mõrvakisa	244
Jällenägemine	251
Lõpp	258
Moralité	261

Onnetuse kool

Ma ei tundnud põrgut	263
Facjunque dolorem	266
Mina aga olen neil peos	270
Ebaõnnestumine	278

Vihkamine	284
Hääl	291
Viha lähendab	294
Mis saab armastusest	300
Juluaamine mererannas	303
Pea alaspidi	311
Surm ja amm	320
Moralité	325

Mõtte kahvatus

Ootamatu liit	328
Teine ülesanne	333
Uus õukond	336
Mis see on: viha?	344
Kolme Henri stseen	353
Ohe kodaniku seiklus	359
Lõbu	365
Pööre	374
Vaim	381
Araminek	391
Kuninglik prints	401
Moralité	408

Elu vaevad

Minu väike lahing	410
Château de la Grange	419
Aias	420
Salanõukogu	425
Mornay ehk voorus	431
Ränk saladus	440
Veski	446
Vaenlane	451
Eauze ehk inimlikkus	461
Kõrged külalised	466
Moralité	474

Tee troonile

Nii see ei jää	477
Esimene	480
Fama	486
Lahkumine Margot'st	490

Matus	501
Muusa	505
Tuhatnelja	510
Krooni pärija	513
Kiusatus	520
Rõõmus päev	526
Moralité	535

Surnud teel

Kes julgeb seda?	537
Õõ mõrvariga	543
Kutse	548
Surmatants	553
Püüd teineteise poole	558
Teine Saamueli raamat, 1. peatükk, 19. ja 25. salm	568
Maa peal ja taevas	572
Psalm LXVIII	578
Moralité	586
<i>Kuningas Henri IV ja tema aeg . . . . .</i>	<i>588</i>
<i>Märkused . . . . .</i>	<i>592</i>